

Prospice Mariae Tronij J.C.

IOSEPHI RIFAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VREIS
MEDIOLANI
HISTORIAE PATRIAE
LIBRI X

MEDIOLANI

1641. Die 30. Augusti.

Imprimatur.

Fr. Basilius Commissarius S. Offi-
cij Mediolani.

Antonius Rusca Præpositus Ec-
clesiæ Metropolitanæ, pro Emi-
nentiss. D. Cardinali Montio
Archiep.

Comes Maioragius pro Excell.
Senatu.

Menda, quae solito officinarum
more passim irrepsero, legen-
tes peritè aestimabunt corri-
gentq;

ILLVSTRISSIMIS VIRIS
IO. BAPTISTAE VICECOMITI
VICARIO
ET LX. DECVRIONIBVS
VRBIS MEDIOLANI.

QVOD OMNEM MEMORIAM ET
MONVMENTA OMNIA VRBIS AB
QVANTO ANNO CIO CCC XIII QVI TRISTANO
CALCHO PATRIAE HISTORIAE
TERMINVS FVIT REPETITA QVAM
ILLE INTERMISERAT NARRATIONE CONTI-
NVARAD VSQVE NOSTRA TEMPORA ET EX-
PLICARI DEBERE CENSVISTIS ILLVSTRISSIMI
VIRI QVODQVE HVIVS CONTINVANDAE AC
PROSEQVENDAE HISTORIAE MVNVS MIHI
MANDAVISTIS EA RES APVD ME FERRE ABSQ-
LVTA IAM ATQVE AD EXITVM PERDVCTA
EST MATVRIVS ALIQVANTO I QVAM AVT EX-
PECTATIO DE HISCE NEGOTIIS PVBLICA
CREDIDISSET AVT EGO AB INITIO POLLICERI
AVSVS FVISSEM TIDQVE TSORTET QVADAMODI
AVINITVS ITA TEVENIT VT LENTI ALIOQVI MO-

LIMINIS OPVS INCREMENTA SVBITA HABERET
DATVRA PROPERVM HVNC INEXPECTATVMQ;
FINEM. NAM CVM ANTE XX. HVNC FERÈ
ANNVM MAGNOS HVIVS PATRIAE CASVS ET
METROPOLITANA NEGOTIA SVB DIVERSO IN-
STITVTO ATQ; SVB INDICE ETIAM DIVERSO
NARRANDA EGO SVSCEPISSEM BLANDIENTE
SVCCESV COEPI COGITARE VEHEMENTER
ATQVE CIRCVMSPICERE SI FORTE POSSEM OC-
CATIONEM INDE ARRIPERE ALTIVS ETIAM DE
PATRIA BENEMERENDI ITAVT NON PROPRIOS
ATQVE SEPARATOS ECCLESIAE ANNALES SED
IVSTVM CORPVS ATQVE COMPLETVM VNIVER-
SAE MEMORIAE MEDIOLANENSIVM EXHIBEREM.
EA MIHI CVRA IAM INDE AB INITIO TETIGE-
RAT SANE ANIMVM. NEQVE IN PRIORIBVS
ETIAM LIBRIS OMISERAM VLLAM BELLICARVM
CIVILIVMVE RERVVM PARTEM QVOMINVS PRO-
FANA EA SACRIS SICVT EVENERE IMMISCE-
RENTVR. VERVM VBI IN TEMPORA PAVLATIM
EA DEVENERAM QVAE NVLLVM ECCLESIASTI-
CAE QUIETI LOCVM DABANT ET RARA
PONTIFICVM NISI VAVT ARMATORVM VAVT
CVM ALTERO DOMINATV LITIGANTIVM
FACTA REPERIEBANTVR TOTAQVE IN ARMIS
ET SEDITIONIBVS ATQVE IN CERTAMINE

IMPERII

IMPERII ET DEFENSIONE LIBERTATIS STUDIOQUE
 GLORIAE CIVITAS FAMAM PENITVS ANIMOSQUE
 OCCUPARAT NARRATORI QUOQUE MIHI IN
 ARMA HAEC ATQUE IN HOSCE TVMVLTVS ET
 CIVILIA CVNCTA NON TAM DESTINATIONE
 ET ARTE QVAM NECESSITATE IPSA EVNDVM
 FVIT RVRSVSQUE AD ECCLESIASTICA VINDE
 REDEVNDVM NECESSITATE EADEM ET QVA-
 DAM PROPRIA CONDITIONE VRBIS CVIVS MA-
 GNITVDINI IAM INDE A PRINCIPIO ETIAM
 MAGNITVDO SACRORVM INEST. ADEOQUE
 SVAPTE NATVRA SEMPER CONNEXA ISTA
 INTER SE FVERE MEDIOLANI VT NEQUE CIVILIA
 ET PROFANA A SACRIS NEQUE AB ILLIS HAEC
 FACILIVS QVAM IPSAM AB TOTO CORPORE
 CIVITATEM DISCREVERIT QVISPIAM ATQUE
 SEPARAVERIT. PRAESAGIEBAT ANIMVS POSSE
 CONTINGERE OLIM VT HVIC HISTORICO MV-
 NERI PVBLICA AVTHORITATE ADMOVERER
 TANTOQUE ATTENTIVS IN PARTEM INCVBVI
 HANC VT CASVS ET NEGOTIA OMNIA CIVI-
 TATIS INCLVDEREM HAUD ALITER QVAM
 SI ADMOTVS IAM MVNERI ESSEM EAQUE MIHI
 PVBLICA AVTHORITAS IMMINERET. AC SICV-
 TI VLYXEM FERVNT IN LONGO ILLO ET FA-
 BYLOSO ERRORE ANVSQVAM AB ITHACA SVA

DEIECTOS HABVISSE OCVLOS ANIMOQVE SEM-
PER ET COGITATIONE INTENTVM FVISSE
ILLVC: ITA CVM NONDVM PVBLICO DECRE-
TO ASCITVS VRBIS ET ECCLESIAE MONV-
MENTA COMPOSERE INSTITVISSEM ACCVRA-
TISSIMA MEDITATIONE SPECTABAM IMPERII
STATVM REIP. CORPVS GENERALIS CONSILII
DIGNITATEM NOMEN ET SEDEM ET DECRETA
DECVRIONVM BELLA BELLORVMQVE CAVSAS
TVMVLTVS ET STVDIA POPVLI ORIGINES ET
INCLYTA FACTA SIVE VITIA SINGVLORVM
HOMINVM DOMINATIONVM QVOQVE VICISSI-
TVDINES ET ARTES ET QVICQVID IN MAGNA
VRBE MAGNOQVE POPVLQ OB VIRTVTES SIVE
NEQVITIAS SORTEMV E MORTALIVM CONTIN-
GERE POTEST HISTORIA DIGNVM. HAC EGO
DILIGENTIA IN REMP. VSVS TEXVERAM SERIEM
ORDINEMQVE NARRATIONIS EX VTROQVE
STATV QVO CIVITAS ET RESP. OMNIS OMNEQ;
IMPERIVM CONSTAT EAMQVE AD CAROLI
CAESARIS FINEM ET INITIA PHILIPPI II. SIMVL
AD D. CAROLI PONTIFICATVS INITIA PERDV-
XERAM AC RELIQA DEINCEPS AD EANDEM
FORMAM SEDVLO MEA SPONTE EXSEQVEBAR
CVM DE CONTINVANDA CALCHI HISTORIA
DECRETVM ACCEPI CIVITATIS MAGNOPERE

LAETVS

LAETVS ANIMI QVOD PVBLICA MANDATA
VLTRO ITA ANTEVENISSEM ESSETQVE PENE
ACTA RES ANTEQVAM AGENDA MANDARETVR.
SED NEC SATIS CREDEBAM IPSE MIHI SATISVE
FIDEM REI CAPIEBAM. ITAQVE ACCEPTO DE-
CRETO INSTITI EVOLVERE ET RECOGNO-
SCERE OMNIA QVAE A PRIMORDIO VRBIS
SCRIPTA EDIDERAM, ATQVE DECEM HOSCE
PRAESERTIM VELVTI SVA SPONTE NATAE
CONTINVATIONIS LIBROS SCIRE VOLENS AN
ET AD CALCHI IPSIVS ORDINEM FILVMQVE ET
AD PVBLICA MANDATA CONGRVERENT DETV-
LI AD DECVRIONEM LEGNANVM CVIVS VIRI
LITTERIS ET SAPIENTIAE OMNE NEGOTII
HVIVS ARBITRIVM OMNISQVE COGNITIO DE-
LEGATA EST PETIIQVE AB EQ. VT PRO INIVN-
CTA SIBI AVCTORITATE ET CVRA COGNOSCE-
RE AC STATVERE VELLE ESSETNE MANDATO
ITA SATISFACTVM AN VERO RETEXENDA
ATQVE DE INTEGRO ORDIENDA TOTA MIHI
RES FORET. ILLE SVMPTO AD DELIBERAN-
DVM SPATIO INSPECTIS QVAE OBTVLERAM
POST ALIQVOT DIES RESPONDIT NOVA IM-
PENSATA OPERA NIHIL VIDERI OPVS, SI PERSE-
QVI VELLEMVS EADEM LABOREM INSVMI-
VANVM. ACTVM AGI. TANTOQVE DETERIVS

ACTVROS QVANTO SEMPER ESSENT ET SEN-
SVS ET VERBA MELIORA QVAE CALOR INGENII
PRIMVS OCCVPASSET, SIC ILLE PRONVNTIA-
RAT. HINC MIHI SVPER ANIMI VOLVPTATEM
ET QVIETEM QVOD AD DECADEM HANC ATT-
NERET ETIAM OTII PARS AD EA TVM ABSOL-
VENDA TVM EXPOLIENDA QVAE DESTINATA ET
INCHOATA HABEBAM, ATQVE ITA DVM HAEC
IN HVNC MODVM PROBATA DECVRIONI LE-
GNANO PARS HISTORIARVM IVSSV AC NOMINE
SVMP TVQ; PVBLICO NOVIS TYPIS EXCVDITVR
DVMQVE FRONTEM HANC INDVIT ET RECIPI-
TVR INTER MONVMENTA CIVITATIS AD VE-
TERA PERFICIENDA LIBER EGO ATQVE EXPEDI-
TVS INTERIM ABSOLVI CYNCTA NOSTRORVM
TEMPORVM A PHILIPPI II. INITIIS IMPERIOQVE
ILLO TRANQVILLO AD HODIERNI IMPERII
TYMVLTVS PERICVLORVM ET SANGVINIS ET
CLADIVM GLORIAEQVE PLENOS: QVAE SIC
REPRAESENTASSE VOLVI ET EXPOSVISSE VO-
BIS ORDINIQUE MAGNO ILLVSTRISSIMI DECV-
RIONES HAUD ALITER QVAM SICVTI TABVLAE
VETERVM ARTIFICVM EXTANT QVARVM SIM-
PLICITATE ET FIDE INNOCENTES ECREGII
VIRI CONDVCTA DE PVBLICO OPERA PVBLICE
PROBANDA VEL IMPROBANDA EXHIBEBANT

SIVE

SIVE GRAPHIDE CIRCINOQVE FORMAM ET
MODVM DESTINATAE FVTVRAE MOLIS EXPRI-
MENTES SIVE VBI MANVM EXTREMAM AD-
MOVISSENT SIMVLACRA ILLA OSTENTVI COL-
LOCANTES. QVOD AVTEM NON PRODIT
TOTA SVA MOLE STATIM VNIVERSVM OPVS
SED PER PARTES ET MEMBRA EXHIBETVR ID
QVIDEM OPERARVM ET TYPORVM OFFICINA
LENTIOR QVAM NOSTRA FVIT IN SCRIBENDO
CVRA EFFECIT. NAMQVE DVM TAEDIA HAEC
ET INTERVALLA NECESSARIO EXPECTANTVR
NOBIS QVOQVE NECESSARIA FVIT MORA PER
QVAM PARS ALIA DEIN ALIA PRAELO SVBIL-
CERETVR SICVTI ET FACTVM EST ET FIET
DONEC EDITIO VNIVERSA ABSOLVTA ERIT.
NAM ET PRIORES XX. LIBROS QVIBVS EDITIS
AB METROPOLI CONDITA AD IPSVM CALCHI
FINEM OMNE POPVLI MEDIOLANENSIS AEVVM
PARI CVM EO SCRIPTORE INCESSV ET ORDINE
TEMPORVM EXEGERAM PVBLICA SICVTI SPERO
LIBERALITAS EXCVDI VOLET IISDEM HISCE
TYPIS VT NON MODO SERMONIS VNA INDO-
LES ET VNIVS LINGVAE SONVS SED ADSPE-
CTVS ETIAM FACIESQVE EADEM IN HOC MO-
NVMENTORVM CORPORE CONSTET HABEATQ;
SIBI CONSENTIENS HISTORIAE CORPVS CIVI-
TAS

TAS QVAM CAESARVM ILLE MAGISTER CELE-
BRI PER GENTES CARMINE ROMAM ALTERAM
NVNCVPAVIT CVM OB ALIA DECORA OPINOR
TVM PROPTER VERE ROMANAM ETIAM ISTAM
IN CVSTODIENDA RERVVM MEMORIA CVRAM
MAGNANIMITATEMQUE PROCERVVM. MANEAT
SECVLIS INNVMERABILIVS ATQVE PERENNET
ORDINE IN ISTO HOC EST IN FLORE ATQVE
IN CVLMINE NOBILITATIS HEREDITAS ET
GLORIA TANTI NOMINIS SICVTI MANET NVNC
FELICITERQUE PERENNAT. INGENIAQVE ET
ARTES IMO ET ARMA EADEM VEL AVSONIO
TESTE MIGRAVERE HVC.

DE ARGVMENTO RELIQVI OPERIS
AB DECADIS HVIVS FINE AD IV. ET V.
QVAE SVBINDE PRODIBVNT.

VT istud est commune

A omnium qui monu-
menta aliqua com-
posuere, vt de suscepto suo
negotio magnifice praefari sibi
licitum putent: aut nulli vnquam
Reip. nullique Populo & Ciuitati
intra hosce centum annos plura
& maiora quàm Metropoli huic
Prouinciaeq; Mediolano accide-
runt. Et rursus, in tanta varietate
ac magnitudine seculi huius,
nusquam foecundior, quàm ver-
gente

gente deinceps acuo haec ipsa
Ciuitas virorum casuum actio-
numque maximarum fuit. Tot
gesta per hosce annos bella : tot
partae victoriae : tot clades exer-
cituum : tot circa Metropolim
Prouinciamq; hanc semper irriti
conatus hostium : toties inita, to-
ties repetita foedera : tanta vora-
citas impensarum, atque tantum
hinc pecuniae exhaustum, vt po-
tuisse sufficere sumptibus Urbem
aerariumue Regis mirari possint
etiam Regna, quae gignunt mit-
tuntue aurum. Iam belli Duces,
& Romanis quoque temporibus
acqui-

aequiparanda capita, clarissimiq;
Viri aut profecti & dati hinc, aut
gloriam hic famamq; adepti. Tot
etiam flagitia mortalium transfu-
giaque, & prodiciones, & infortu-
nia, militaresue culpaē plures penē
quā quae in diuersum clara &
magnifica memorantur. Guber-
natores Urbis Imperatoresq; exer-
cituū, tum ex Regiae primori-
bus atque natalium magnitudine
adnexi Regibus ipsis, tum per vir-
tutem & artem, siue per fortunam
euecti inter primos, ac proinde
per animos & instituta similes in-
ter se, aut diuersi. Prudentes aut
calli-

callidissimi quidam: bellatores aut
remissiore animo: mites in Pro-
uinciam, aut nimij tributis, quae
semel necessitate temporum &
belli malis inuecta nunquam exsu-
untur. Clari quoque sapientiae
studijs, & inter arma nutritores
vere artium, per quas haud minus
quàm armis gloria ciuitatum cre-
scit: siue ex diuerso alieni ab cultu
hoc animorum, profundique tan-
tùm & impenetrabiles saeuique
nonnulli: siue etiam infelices &
meliore animo quàm fama: &
omnes demum humani animi for-
mae, omnia imperitantium inge-

nia in Regijs hisce praefectis specta-
tata Vrbi huic ad Plebis vsque
consternationem, nusquam ta-
men vt publici obsequij reueren-
tia exsueretur. Ac sicuti Metro-
poli quas luctandum assidue cum
ingenijs eiusmodi fuit, siue etiam,
sicuti decora & subsidia inde plu-
rima & maxima tulit haec publica
res: ita materies Operi vberrima
& certissima inde nobis fuit ob ea
praesertim, quae temporibus hisce
proxime exactis acciderunt obti-
nente Prouinciam, & bellum ge-
rente Guzmano Marchione de
Leganes: de quo fama percrebuit
haec:

haec: ipseque aliquando ita profi-
teri solitus fuit: neque res tantas
ipsum gerere potuisse, nisi Ciuitas
suppeditando pecuniarum acer-
uos exercitumque alendo, & ca-
pessendo assidue belli partem, Re-
giae curae prouidentiam in se fere
recepisset, ac fuisset ipsa quodam-
modo inter haec arma & consilijs
& robore animorum Imperator
veluti alter: neque Ciuitatem alio
duce & administratore belli ad-
uersu tot pericula, tot coniuratos
vno tempore hostes fuisse du-
raturam. In eius Aula cum ego
viuerem scripsi res variante for-
tuna

runa gestas, simul ab eo Gubernatore Catholicis armis, simul ab foederatis contra Imperium Prouinciamq; hanc pari contentione, dispare successu gloriaque ingenti etiam inter damna & clades: quae consiliorum & rerum casuumque magnitudo celeritate fama euecta per gentes exercet hodie ingenia, & veluti proposito hoc etiam literarum certamine fatigat. Scripsi defensam ab Gallica irruptione Prouinciam, atque irruptionis eius metu, posita castra in Vrbe, siue potius versam in castra Urbem, armatamq; Metropolim, & obie-

ctos

ctos hosti terrores ab nobilitate,
Populoq; tanto. Mox detractos
ex famoso nemore Gallos eosdem,
& fortia quoque facta Gallorum,
ac nobilitatum mutua caede ne-
mus. Versa deinde in perniciem
sua munimenta Genti Bremum, &
Trinum, captasque Vercellas, &
conseruatam eam Urbem gloria
maiore, quam si direpta foret: di-
repta oppida, quae meruerant
iras: abscissa flumina, vastationes
horribiles agrorum: & capta per
arma simul, & somnum etiam
Augusta Taurinorum, veluti re-
ductam ab exilio Sabaudam vna
nocte

nocte Domum, consobrinosque
Regis post exilium in auiti Impe-
rij sede collocatos. Nec filui de
aduersis, per quae gloriae tanta-
rum rerum statim ab hoste simul
& ab fortuna insultatum, recepta
per Gallos Vrbe eadem, & non
sine clade abstractis ab Casale no-
stris, cum nisi turbassent semifacta
opera imbres, arcem vniuersi bel-
li penè iam hanc tenerent. Ac
praeter opera cruenti Marti haec,
artes etiam narraui incruentas,
quibus haud minus effectũ vtrinq;
turbatumue est, quàm per arma
& acies, sollicitatis hinc inde domi-

nationibus : intercepta à Gallis
Vulturena : & rursus traducta ad
Catholicas partes Valle, illectisq;
Rhaetis in amicitiam, & foedere
hostium penè dissoluto. Haec &
alia profunda excelsa memoravi,
non sine quadam interim etiam
ipse magnitudine animi spirituque
generoso, nihil plausibile & falsum
admittendo in Historiam, & nihil
omittendo, quod verum ingra-
tumque partibus esset. Euocato
deinde properis ex Regia litteris
Guzmano in Hispaniam, & misso
Velaschio successore, exposui, non
acta solùm, verùm etiam arcana
succes-

successionis eius : exulcerata Sa-
baudum inter & Guzmanum om-
nia suspicionibus animosque solici-
tatos tum recordatione veterum
exemplorum ex mutabili semper
ea Domo, tum recentibus indicatijs,
posse fratres exules ambigua for-
tuna simul & mente suspensos
transire ad Gallum fidemq; trans-
ferre. Id ne fieret, siue in diuersum
instrumento adipiscendo huic cer-
tatum vtrunque praemijs & pro-
missis, nec minus ipsorum arte, qui
mercimonium veluti hoc exerce-
bant. Explicantur inde artes &
consilia noui Gubernatoris, qui
varie

varie compositus ex tranquillitate
simul & occulto feruore animi,
bello nouus, pace probatus, & ab
Genuensi Legatione recens, veterum
exemplo bellator philosophus, apta cum modestia rem ge-
rebat magnis hostium conatibus
par, & vtili per interualla quiete,
sicuti medici quoque per eam
interdum magis quàm secando &
vrendo apud aegra corpora pro-
fecerunt. Haec & alia his similia
haud equidem ingrata fore legen-
tibus arbitror. Sed longe maior
solidiorque voluptas animis, & so-
lidior verè fructus ex dominatu al-
tero,

tero, qui religionem & sacra continet: qui sua contentus mansuetudine quiescit interdum exsurgitque rursus: eiq; in omni Catholica Vrbe prior etiam ille sanguinis armorumque dominatus fasces Imperiumq; submittit. Et semper interea tamen ex obsequio hoc, vel ex imagine obsequij lites & iurgia existunt certamine partium & contentione animorum simillima bellis. Inerit Operi grande inter haec iurgia Diui Caroli nomen, grandisq; Pontificatus, non minus ob eiusmodi lites litiumque finem, quàm ob miracula moresq; Coelo immistos,

immistos, ob Animam manifestè
delapsam illinc, & denique inspe-
ctante ac plaudente genere huma-
no receptam illuc. Quod scilicet
aetatis nostrae decus atque mira-
culum, & ab vno Ciue Urbis hu-
ius emendatam penè mortalita-
tem vniuersam, atque restitutam
Apostolicis moribus Ecclesiam
praecipue hanc proprio compre-
henderam Volumine olim edi-
deramque & cuncta nunc in hoc
Historiae corpus transferuntur.
Tres deinde sequuntur continua-
to tenore Ciues iidem & Archie-
piscopi velut in pompam dati
diuinitus

diuinitus Vrbi huic. Post Diuum
Carolus, Vicecomes, cui peritia
legum & animus antiquus, inno-
centiaq; & morum ac vitae man-
suetudo loco authoritatis fuere.
Borromaeus deinde alter breui in-
teruallo proximus priori, semperq;
ei comparatus quantum radiato
& coelesti capiti capita vlla morta-
lium conferri & aequiparari lici-
tum est. Et Eminentissimus de-
nique Montius hic notabili tem-
peramento inturbidus, quietus,
atq; acerrimus idem ad Ecclesiae
tutelam obuia rerum magnitudine
quae non modò iustum dare Vo-
lumen,

lumen, sed exemplar absolutissimi
Pontificatus exhibere seculis pos-
sit. Borromaeum vtrumque stu-
dijs & altitudine animi repraesen-
tabat, demptis siue additis hinc
inde, quae ratio temporum ex-
posceret siue improbareret: Et
Sedis Apostolicae Legatus ante
Pontificatum Regna Regesque
tractarat. Vnde dignitas &
copia rerum in hac operis
parte maior.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER PRIMVS

EPI TOM E LIBRI

Ab anno salutis cto ccc xiii. qui Calcho patriae Historiae finis, desumitur noui Operis initium & tempora insecuta memorantur. Sed repetuntur prius extrema superioris Historiae, fusiusque & altius explicantur ea, quae Calchus ipse in parte vltima Annalium suorum perstrinxit tantummodo, siue omittenda putauit: atque temporis proxime anteaacti facies datur in conspectum.

INTER Henrici VII. coronationem Mediolani celebratam, & Caesaris eius ex hac Vrbe discessum (constiterat enim ibi Calchus, cuius Historiae seriem excipiendam, & continuandam esse decreuere Illustriissimi Decuriones) turbulenta primò & miserrima, deinde modesta & tranquilla aliquandiu rerum forma Mediolani fuerat. Ac biennio fere toto illo, quem huic Scriptori terminum indicamus, euenerant rara & memora-

A

bilia

bilia pleraque , & vsui futura legentibus , siue documenta vitae , siue oblectamina animo petere inde quis velit . Nam tunc accensi magis quàm vmquam antea furialibus inter se odijs Vicecomites , & Turriani : atque armata Guelforum & Gibellinorum nomina in mutuam perniciem , & contactae rabie eadem , atque in hos , siue in illos diuisae finitimae Vrbes : coniectus in vincula Archiepiscopus : prohibita sacrorum vsu Ciuitas : haec & alia fuerant spectacula penè vltima irarum calamitatumque ciuiliū . Nec ab singulis interea cessatum , quominus exempla fortunae variantis ac facinora virtutis eximiae ederentur . Praecipuèq; Matthaeus ille Vicecomes caput & robur & spes vnica Gibellinorum , insigni docuerat exemplo , quàm intuta potentia esset aduersus artes conspirationesue inimicorum : & rursus , quàm nulla satis tuta machinamenta contra prudentiam astusue maiores . Profugus atque extorris iste videlicet partium vi simul & dolo , redierat arte sua & infimo apud aduersarios obsequio superatis eorum opibus insidijsque in Urbem . Reduxerat ipsum ab exilio puer vnus . Latebris ac dissimulatione sui saluus inceserat . Poposcerat acceperatque pacem inimicorum eorundem arbitrio : & stantem cum hisce precibus in conspectu Caesaris , ac dare volentem oscula Philipponus & Fisi-raga Guelphi praepotentes contemptim ac superbe repudiabant . Mox florens ipse opibus

ac potentia deiecerat infra se factionem aduersam, non per arma & acies, sed patientia & submissione animi victor. Pulsusque iterum redierat gloria maiore tam prope deinceps ab dominatore & Principe Urbis, quàm ab exule & fugituo nuper. Atque ita, per prospera, per aduersa praeceps ad vitae denique finem simul & ad infausta principia Imperij circumegerat vnà secum Ciuitatem & subiectas Vrbes domumque suam in primis, & potentiam illam ex infimo nascentem. Tanta rerum varietas in vno homine, & tanta materies in parte vltima operis, Calcho mihiq; simul, qui vnà cum eo orsus ab Vrbe condita narrationem ad eadē tempora perduxi, non sanè rerum fide vel scribendi arte contendere volens cum Scriptore antiquo, sed existimans crescere patriae nomen latiusq; spargi famam etiam hoc ipso si res eadem pluribus scriptae forent. Nunc, & suscepti negotij amor stimulat, & studio ac voluntati Decurionum obsequor, qui ciuem suum Scriptoremque Calchum hac nostra continuatione Historiae eius veluti reuocari ad opus morte intermissum & per nos restitui sibi cupiuere. Repetamque altius varietatum vicissitudinumque tantarum initia & causas: atque in principio noui Operis scena proponetur haec, in qua, & prioris Historiae seriem extremam, & secularum initia rerum originemque adspicere legentes possint. Nam, & ea, quae proxime praecessere cum pos-

terioribus hisce connectuntur: & pars haud dubie priorum sunt haec posteriora quae publici Consilij & LX. Decurionum autoritate scribere aggredimur.

Posteaquam Archiepiscopus Otho decesserat, non erat alia cura prior antiquiorque Matthaeo, quam vt ciuitates omneis, quae fauore aliquo imbutae Turrianorum essent, belli terrore aggrederetur; vbi terruisset satis, inuitamenta pacis & amicitiae ostentaret. Id ab Othone patruo secretò fuisse mandatum credebatur inter alia arcana imperij, quae vltimo ad Claram Vallem secessu moribundus senex aperuerat heredi, multumque commendarat. Non autem expectauere Ciuitates, & vnà cum Ciuitatibus validissima quaeque municipia, dum moueretur aliquid: sed vltro statim nudauere animos, & defectionibus laceSSIuere quiescentem, cum funestam adhuc & atratam patrui desiderio domum ille haberet. Bergomi Culleonum factio, quae rem trahebat ad Turrianos, pulsas vrbe Suardis, quam deditam sibi familiam Vicecomes ibi constituerat, simul eiecto quem ipse dederat Praetore, inuaserant arcem: & Praetorem ab Cremona nouum asciuerant. Insensus Nouariae rebellatum, vt Galeacius Matthaei filius aegre vitato populi impetu praeceps inde abiret. Nec ad Ticinum quieti quicquam erat, concitante gentem Manfredo Beccaria, qui
Turria-

Turrianorum olim potentiae infestus, postquam versa erat fortuna, mutauerat animum, transfuleratque odia in Vicecomitem, quasi non hominum ipsorum, sed dominationis inimicus. Iam ad Vercellas, ad Casalem, ad Vigleuanum, spreta & repudiata Vicecomitis maiestas: & ciuitatum earum pollicitationibus erecti Turrianorum animi. Leucenses item in Abduae ripa, tractu terrarum & positione municipij, veterem exsulum toparchiam attingentes, manifeste illuc inclinarant, praebuerantque tam aperta signa defectionis, vt diruto municipio, quicquid incolarum erat, in Madretiam vallem, quae cis flumen interiecta collibus est, deportarentur ea lege ne remigrare in sedes amplius easdem possent. Sed praecipua erat ob Laudensium rebellionem cura & sollicitudo. Namque vrbs ea, toties victa, toties rebellis, non sine magnae rei fiducia, post tot infelices conatus, hoc tempore sustulisse animos videbatur. Et ducto illuc exercitu, cum post ancipitem pugnam, captiui recognoscerentur, repertus inter eos erat Imberaldus Turrianus, eumque Vicecomes ad Tritium in turris ima detrudi iusserat. Reperti simul erant nobiles aliquot Patauini, qui popularium suorum ductores aduersus Metropolim subsidio Laudensibus venerant. Inde metus Vicecomiti ingens, conspirasse pro Turriano longinquas etiam Italiae ciuitates, & minimam partem esse mali quae deprehensa teneretur.

Phi-

Philippus Languscus praeterea, & Marchio Salinarum, Marchio Montisferrati paternarum inimicitiarum haeredes, magnarum domum, & magnorum odiorum nomina torquebant animum suspicione ac metu, ne aduersus tot coniuratos hostes vanum euaderet etiam ipsum Vicarij nomen, quod praelidium munimentum. que rebus, tanto nuper consiliorum & simulationum apparatu quaesitum inuentumque erat. Itaque, non ipse solum anxius trepidusque, sed tota in moerore ciuitas versabatur, cum finitimorum omnium arma & conatus in hanc partem esse conuersos appareret. Quod si qui erga nouum dominatum, vel inuidia, vel indignatione suffusi aut accensi, iucundè nonnunquam imminetia illa Vicecomiti pericla prospicerent: dulce profectò illud ex altera parte contaminabant proposita sua cuique damna priuatarum rerum: non dubia vastitas ex bello tam atroci: periturae domus, & capita obiectanda ferro. Matthaeus, hisce timoribus anxios priores esse urbis videns, ipseque multum timens tristitiam & desperationem, quae in verbis & vultu singulorum eminebat, vocato in Templum maximum Concilio talia quaedam dixit. Se se rem Mediolanensem iusto ac moderato regentem imperio, persoluentem sua iura subiectis ciuitatibus, bona fide colentem foedera & societates, vidisse repente cooriri rebelliones inimicitiasque illas, quas ipsi quoque coortas
admi-

admirarentur. Id adeò communi imperitantium omnium conditione accidisse, quos tam benè, quam malè facta premant semper, & rectis sanctisque artibus, eiusmodi praemia reddant homines inquieti. Non sic apud Deum opt. max. quem etiam rerum euentu propediem esse declaraturum speraret, quod mores isti hominum placere sibi non possint. Ceterùm, & si praeter diuinæ iustitiae fiduciam, humana quoque victoriae pignora in manibus habeat, paratum esse tamen dare pacem & veniam omnibus, qui pacem accipere & ferre ipsam queant. Daturum autem in quascunq; velint conditiones, dummodo ne qua fieret iniuria Metropoli & imperio quod ipse vicario suo munere tuendum haberet. Huic etiam tam moderatae professioni suberat artificium, vt per speciem agendi, quae publicae salutis causa in eo negotio agenda essent, Dux rectorque populi in quinquennium aliud ipse crearetur. Nam ad cal. Decembreis eius anni proximas finiebatur ea praefectura Vicecomiti: nec leue momentum in eo, si ad Caesaris auctoritatem, qua Vicarius Imperij erat appellatus, accederet hoc etiam, vt pergeret regnare Ciuitatis & populi iussu. Tentari id agique cùm statim homines sua sponte suspicati essent, tum verò certum habuere postquam Gulielmus Celer ex intima Vicecomitis familiaritate monuit in eo conuentu principem, audientibus, qui aderant, irrita fore quaecunque agerentur, nisi pro-

rogata

rogata praefectura esset . Ita Dux populi Mediolanensis Vicecomes in quinquennium est re-
fectus . Confirmatis in hunc modum paulisper
animis , & erecta ad bonam spem nobilitate ,
duo potissimum ab illo agebantur : alterum qui-
dem vt minueret sibi hostes , alterum verò , vt
noua praesidia , & amicos pararet . Edixit pri-
mò cavitq; publica fide , ne cui Vercellenfi ho-
mini , siue Ticinensi , siue Nouariensi vlla in re
noceretur , quodocunque in vrbe agroue Me-
diolanensi reperti essent . Si quis aliquem eorum
violasset , vt parricidij poena teneretur . Foedus
inde cum Bononiensibus & Placentinis iniit , &
quìà nubilem domi filiam tunc opportunè ha-
bebat , in tanto rerum discrimine occasione ea
vsus , Albuinum Scaligerum sibi generum asciiuit .
Ab his veniebant quotidie peditum & equitum
auxilia , dabatque famae Vicecomes , aduersus
longinquum hostem , Caesaris iussu copias eas
parari . Parabantur aduersus eos quibus oblata
pace negligentiam simul afferre voluerat , ca-
uendi ne quid interim hostile paterentur . Nec
tamen prouida viri consilia tefellere coniura-
tos . Ad Ticinum ipsi quoque congregabantur
molientes inter se atque agitantes longe aliud
quàm quod in vrbe credebatur . Fuerat enim
opinio ad pristina tantummodo esse reditum , &
veteribus suis haerere consilijs rebelles illos ,
scilicet vt carperent modis omnibus obterent-
que nouum dominatum , neque iugum imponi
sibi

sibi id paterentur . Sed rebelles fessi consilijs conatibusque alijs abruperant omnia spem inter & metum : ac sublato Vicecomite , necis vnus compendio longi subsellij decidere litem statuerant . Ea res inter ipsos miro silentio suppressa & occultata , nonnisi postquam discussa abiecta : que est , emanauit . Discussa autem & oppressa est mole belli , quo Vicecomes totam eam coniuratorum manum repente circumuenit , donec ipse quoque circumueniretur , & intentas in caput suum insidias calamitate alia euitaret . Nam posteaquam , & ab externo , & ab domestico milite , satis paratus ad rem gerendam fuit , omissa simulatione , quam ob metum assumpserat , aggredditur aperto Marte ciuitates infidas , ipsosq; dynastas capita rebellionis , ciuitatum earum stimulatores , immisso belli discrimine auertit ab spe insidiarum , quibus in ficta pace locum fore existimarant . Caeterum , quia Mediolani primores vrbs , torpescebant adhuc proposita ante oculos imagine belli , quod cum tota fere Insubria , & cum alienigenarum etiam regulorum opibus gerendum erat : in publico conuentu , post quem ad arma iri oportebat , paratos ex primoribus ipsis habuit , qui acerbe in rebellium perfidiam sordesque & humilitatem , vera & falsa iaciendo , concitarent , simul indignitate rerum , simul spe victoriae animos , ac discusso torpore , martiales impetus apud fessa iam & varijs curis aegra pectora renouarent . Trintia :

nus Gauacius , & Facius Pusterula fuere , qui grauissimè inuecti in rebelles instigatoresque rebellium , effecere vt poscerent vniuersi iuberentque bellum haud minore animorum impetu , quàm quo Vicecomes ipse in eo negotio efferebatur . Et quoniam habito per vrbis regiones delectu , descriptisque in singulas portas quadringentenis , graue certamen ex eo ortum erat , quod pars vnaquaeque dare vrbano huic exercitui ducem volebat , curam eam ambitionis concepta publice in hostem ira discussit : & sine mora egressi infesta signa Ticinensium portis intulere . Ibi vi summa gerebatur : bellum statimque apparuit , vno veluti consiliorum vinculo innexas esse ciuitates aduersus Metropolitim simul & Vicecomitem , consilijsque ijsdem dynastas externos esse illigatos . Scilicet , vbi Mediolanenses ad moenia illa successere , quasi dato omnibus signo , persultabant illico campum , aderantque multiplici prius , dein vno agmine , rebellium quos antea nominaui exercitus : eos dynastae ijdem sequebantur cum sua quisq; popularium manu , commilitones simul & duces . His accesserat Actius Estensis , qui sub Demarchi nomine Ferrariam obtinebat , & finitimorum Cremonensium stimulis compulsus in eadem arma erat . Ita , duo maximi exercitus , ex varijs hinc inde gentibus misti , paribus etiam in vtraque parte damnis dimicabant , prout oppida , & arces , ipsaue late dispersa agmina occasionem aliquam

aliquam fecissent : nusquam ad vniuersae rei conflictum veniebatur . Post ancipites aliquot pugnarum euentus , coeperant superiores esse Vicecomes & Metropolitani : & pellebantur haud dubie coniurati nisi petita pace rem ad aequa deduxissent , vt pars ea , quae vincebat , aliquanto postea solitudine & exsilio testaretur humanarum rerum leuitatem . Cuius spectaculi tempus interea dum veniret , erant pleraque laeta Vicecomiti , tum in vrbe domoque , tum ad exercitum : Ecclesiaeque status , non felix ille quidem , sed tamen aliquis Mediolani erat . Rufinus Frisetius Lucensis Archiepiscopo successerat Othoni dignus vtique tanto munere , & praebiturus egregij Pontificatus exemplar , si , aut in tempora commodiora incidisset , aut vixisset ipse diutius . Forma illa temporum , & occupatus princeps infania & furore patriae capiundae , perque negotium illud tota in armis & turbis ciuitas , sine actione illustri , sine memoria vlla , quae extet , transmisere breuem vndecim mensium pontificatum , silentiumque & obscuritas cum qua exiguum id temporis egit , etiam ipsius nomen comitata est . At Franciscus Fontana totidem sedendo annos , quot ille menses federat , & plura , vidit Ecclesiae mala calamitatesque ciuitatis , neque actionum gloria vel magnitudine clarior fuit : ac de ignobili eius ad Angleriam sine postea memorabo . Matthaeus Vicecomes , in quem cuncta hoc

tempore vergebant , & ab quo etiam cuncta proficiscebantur, obstupefactis terrore belli hostibus , & ad pacis petendae necessitatem adductis , appropinquante anno , qui ipsum ingenti casu pessumdaturus erat , altius aliquanto repentina & breui felicitate attollebatur , quod magis postea casus ille mortalibus caeteris admirationi & exemplo esset . Quippe , data Ciuitatibus venia , dynastisque , foedere vel affinitate iunctis sibi , dimissis per totam fere Insubriam Magistratibus , & ordinato apud rebelles ciuiliū rerum statu , domique per omnia clarus & ingens , ne res deesset vlla maiestati augendae , arbiter pacis etiam sumitur , quam Genueses & Veneti post mutuas clades consensu expetitam , fore vanam credebant , nisi interposita huius autoritate firmaretur . Venere Mediolanum Ciuitatum earum legati petentes ab Vicecomite , vt cupientibus inter se finire bella duobus haud ignobilibus populis , vim nomenque suum inferere ne grauaretur , si stabilem eam fidemque pacem esse vellet . Neque princeps abnuī , & facta pax ipso arbitro per praeconem in palatio vrbs promulgata est . Sub idem tempus Beatrix Actij Estensis soror , quae Nino Gallurae Pisarum domino nupta prius fuerat , Galeacio Matthaei filio vxor datur , estque deducta Mediolanum sponsa tanta publica gratulatione & apparatu , vt vrbs tota principis domus videretur . Inter haec breuissimi temporis gaudia &
Vice-

Viccomitis' fugam , prodijt è tenebris occultatum diu scelus , quod videri potuit portentum irac numinis in alia hominum scelera cladisque Viccomiti imminentis , & miseriarum omnium , quae Vrbi aderant . Ac de eo etiam portento referam .

Gulielma fuit plebeij generis muliercula , quae statim vt adoleuit , dictitans velle se domi manere virginem , exorauerat parentes , ne illud animi sui votum impedirent . Ita adspersa nuptiarum mentionem , conditioneq; repudiata omni , sub patrio tecto inter imitamenta pietatis agebat aeuum , nec corporis velamine , nec victu quotidiano , nec sermonis forma diuersa fortasse ab mulierculis alijs , quales etiam hodie multae intra domesticos parietes referunt sacram virginum instituta & cultum . Ad omnia templa & sacella quotidie ibat , & crebris tota vicinitate colloquijs terens tempus , domique etiam quaesita semper & appellata , musitanti-bus quamquam domesticis , impune cuncta suo arbitratu agebat , quia caritatis & religionis esse negotia credebant , dictitante sic ipsa , & verbum vsurpante istud . Tantum vtique tricarum , atque concursationum , & sermonum erat , vt natum inde proverbium nondum apud nostros homines exoleuerit . Dicunt enim , plus quam Gulielminam habere negotij eum , qui circa inania districtus cursitet semper ac vagetur . Gulielma haec , siue Gulielmina postquam fama pietatis

pictatis apud proximos, inde apud vicinos, per totam deinde urbem celebrari coepta est, paulatim in eam auctoritatem venit artibus suis, & credulitate multorum, ut sanctae virginis haud dubie nomen obtineret. Atq; crescente quotidie magis, non solum errore ciuium, sed etiam ipsius audacia, inesse quiddam ei diuinum, vel certe fauore Numinis supra communem humanae naturae conditionem animum mentemque eius attolli constans opinio erat. Quippe vaticinando saepe futura per ambages ac temere praedicendo multa, diuinauerat forte aliquid, & quae secus acciderant, flexa ad euentum interpretatione defendebantur. Iam ecstases, & raptus, & omnia alienatae mentis ingenia fallaciaeq; obuersatae intuentium oculis, fidem fecerant, subduci mentem eius in coelum, & ab corporis societate semotam, commercio superiorum frui, atq; illic in sinu gremioque diuinitatis perfundi delicijs & arcanis inenarrabilibus. Species quoq; oris naturae sorte cum dignitate quadam: & ubi succedere cuncta feliciter vidit, habitus etiam, & incessus, & sermo, composita omnia apte ad fallendum, ut quod inclinabant sua sponte simplicium animi, eodem simulatione inanum pertraherentur, & coelestem spiritum in illud transfusum esse corpus autumarent. Itaque, de rebus fere omnibus ipsa consulebatur, & pabula diuersa eadem habebat, quae alliceret vnumquemque ac detineret. Non viri
solum

solum graues & primariae matronae de serijs magnisq; negotijs ad eam referebant; sed amatorias quoque suas sollicitudines, & liuores, & ambitionis odijque curas ad Gulielminae perferre sinum assueuerant quibus aliquis eiusmodi morbus. Ad corporis denique morbos etiam, ad dubios, siue aduersos quotidianae vitae, domesticarumque rerum casus, petebatur ab ea subsidium, & precibus illius quamplurimi se se quotidie commendabant. Insuper, amplissima matrimonia, testamenta & hereditates, & voluntates vltimae morientium in ipsius plerumq; manu erant. Interdum autem, quod plus reuerentiae ex longinquo esset, per interpretes alias conficiasque mulierculas ceu internuntias numinis consulta & responsa ferebantur: ipsa abdito in cubili, quasi satiata mortalium adspectu & pertaesa quotidianos coctus delicato languore decumbebat. Et primores interim feminae, quacsito per ambitionem aditu, ac noctibus inter sese diuisis, ad obsequia nutusque decumbentis excubabant. Quibus ipsis in nocturna illa statione mirifica ludibria obijciebantur, vel splendore circa lectulum excitato aliquo, vel exaudita tamquam è coelo vocula, vel quasi egresso in coelum spiritu Gulielminae, membrisque per excessum resolutis. Daemon profecto aliquis erat in parte tantarum ludificationum, & tragico mulieris scelere, quod ipsa talibus struebat iniurijs, euocati lemures inferuebant.

uiebant. Ac lemurum vtique instar erant interpretes & consciae illae quas dixi. Eae clam expresso & temperato altilium succo congebant ipsi Gulielminae tenues sub Iodicem pastillos, quibus dissimulanter in os coniectis opipare nutriebatur, exeunte per urbem inter miraculi huius fama, quod Gulielmina totos absque cibo vllō menses egisset. Nutritu namque contenta clandestino illo reijciebat cibatum alium omnem, & alimoniam habere se celestem dictitabat, eratque miraculo fides, quia callidissimae & curiosissimae matronarum, experimenti causa adsidendo vsq; & vsque affirmabant, se se nusquam deiectis ab lectulo oculis vidisse fumentem omnino nihil, & ieiuno semper ore. Haec aliquandiu vita Gulielminae fuerat: talia eius instituta & mores: in cuius feminae audacia & ab hisce moribus inchoato scelere, illud inprimis admirari subit, quod loco nata humili, vnde, nonnisi plebeios hausisse spiritus potuerat, nullis instructa litteris, nullo rerum vsu, expers moris consuetudinisq; nobilium, ignara vitae communis muliercula, tantas, tam varias habuerit illecebras & artes fallendis atque inescandis eorum etiam animis, quos ad fallendum natura & consuetudo imitatione domestica prouisuque omni instruit atque ornat: quorum est superbia & fastus, quos delitiae ipsae clausos impenetrabilesq; tenent. Coeperat primò fallere parentes, adspernando nuptias,

vota

vota ceterarum; deinde domesticam eam fallaciam auxerat simulatione magnae pietatis: inde procedenti feliciter artificio publice fecerat gradum & struxerat sibi ad summa viam: postremò, daemones ipsi delectati flagitio, quod post tot flagitia nouum parabatur, in partem operis venere sicuti credidimus, & illius excetrae coepit adfuerunt. Flagitium autem & portentum, & calamitas labesq; per eam mulierem inuecta vrbi sic fuit. Andreas erat quidam Saramita Gulielminae amicus, quem illa ob aetatem integram rubrumque capillum & callidos mores ascitum sibi & dilectum ad quotidiana ministeria assiduum habebat. Sed intimum aliud ei occultumque ministerium apud dominam erat, explere quae fert infania sexus, atque iam inde à pueris ex ipsa vicinia sicuti fit gratus placitusque virgini, effecerat, ne virgo illa vnquam fuisset. Ingenium homini nihilo segnius ad fallacias & dolos, illecebrasque omnes, quàm ipsius fuisse Gulielminae antea demonstratum est. Salax in primis & vaser, & ganeo, fusa per genas barba lacernaq; talari tegensabilem adhuc iuventam simulatione varia erat affectus, vt seuerus quidam & sobrius & antiquus homo haberetur. Nouerat omneis domos, omnia diuerticula vrbis, negotijs rebusq; omnibus aderat, siue aduocatus vltro, siue suae virginis nomine: sic enim eam appellare impudentissime semper solitus fuit. Poterat verò etiam

C ipse

ipse fingere colloquia cum superis , & praedicere nonnulla , & mentiri visiones inusitatas : & quicquid denique aliud Gulielmina inter feminas audebat , id ipsum inter viros Saramita egregie imitabatur , quò denique tutius in publicum proferrent id quod diu fortasse intus coquebant . Fuerit ne mutua satietas & inhonestae libidinis furor , an contemptus & contumelia in urbem ipsam , an omnia simul , nescitur . Certè duo vilissima capita , Gulielmina ista & Andreas , coniurauere , vt instituerent nocturna bacchanalia , quæ contaminarent omnem aetatem , vicissimque ipsi contaminarentur : & instituerunt . Species nomenque sacrorum obtentui sumpta , quasi sacra ea , quæ in aperto fierent , nec pura , nec sancta satis credi liceret : sanctius augustiusque esse faciendum , si fortunis suis , & votis propitium esse Numen velint . Duæ illae furiae , apud suum vtraque sexum talia dictitando , praeparauerant multorum animos , vt quandocunque nefaria sacra inchoarentur , aperireturq; delubrum infame , darent nomina in novos coetus , & ad cuncta obeunda ordine adessent . Extra Portam quæ Noua dicitur , fuit locus , quem isti Andreas & Gulielmina destinarant mysterijs sedem inanibus , & occasione mysteriorum cubile inhonestatis . Flexuosum os , informemque aditum habebat spelunca obsita vepribus quibusue alijs inculta vestiuntur , ad vsus fortasse bellicos olim extructum

tractum opus ; deinde neglectum pace , quales
passim circa pomoerium etiam hodie cauernae
conspiciuntur , iamque dissoluta concameratio
procumbebat in ruinas . Saramita corrogata
ab suis stipe specum eum partemque campi cir-
cumiectam coemerat à magistratibus specioso
in publicum hoc vsus titulo quòd ponere in
parietinis illis Oratorium vellet inuitamentum
pietatis ad eos , qui per moenia quotidie inam-
bularent . Fabris confestim adhibitis & purgato
loco stetit aedicula profanatura urbem , & posita
ara valuisque & claustris additis , Saramita &
Gulielma sui iuris omnia fecere titulo vtentes
alio , quòd sacra Aedes alioqui profanaretur ,
Paucos primò , deinde plures , deinde cohör-
tem suam illam vniuersam , neque totam vno
agmine , sed subinde alios inducebant , donec
per singulos in orbem turpitude iret . Cuius
caeremonia haec fuit . Prima infandi coetus no-
cte , vbi promiscua virorum & feminarum turba
in templo stetit , occlusis valuis , trabeati & mi-
trati diuersa in sede Andreas & Gulielma , ab
omnibus , qui aderant , horribile singulatim ius-
iurandum exegere , nihil eorum quae ibi fierent ,
cuiquam esse dicturos : si fidem eam fallerent ,
tum vti Deus optimus maximus se familiam
suam peste , fame , malis omnibus contingeret
atque infectaretur . Id ipsum , vt quisque no-
uus gregalis , siue vir , siue femina , siue ado-
lescens erat ascitus , conceptis verbis postea iu-

rabant. Vbi iuratum ita est : tunc Antistites adolent ignibus aras , celebrantq; cantu foedissimi ritus horrenda primordia , queis caetera turba succinit , prout instituti monitique erant . Et compositum in haec verba melos erat .

CRESCITE ET MVLTIPPLICAMINI. Momento dein vno symphonia conquiescit , ac lumine simul extincto omni , carmen dissimile aliud , aliosque modos ineunt viri , feminaeque , & his interiecta rudior aetas . Quodque mihi verecundiam huius sermonis auget , licentia tenebrarum & loci , volutabatur in eadem humo , cum filia pater , & cum fratre soror , sicuti facibus extinctis irruerant , & sicuti mysteriorum eorum lege capitale erat aperuisse os , gemitumue vllum edidisse aduersus eum qui primò corripuisset . Insuper (honos auribus habitus sit) alia quaedam fiebant , in quibus ne crescendi quidem & multiplicandi excusatio vlla titulusue esse posset . Caeterùm , antequam reliqua negotij huius peragam , minime distulerim id quod ad Patriae huius in tanto malo solatium aliquod magnopere pertinebat , atque in probatissimis repertum annalibus penè praetermisi . Quippe talium rerum authores Saramitam & Gulielminam ex alieno hinc solo oriundos fuisse ; ac sicuti fuerant ipsi peregrinae stirpis , ita coetus eos ex peregrinis instituisse , quorum affatim ad manum fuerit in vrbe semper plena alienigenarum . Cùm igitur prima sacrificiorum nocte,
taliam

taliam quaedam gustanda & libanda concioni suae exhibuissent Andreas & Gulielma : per omnes deinde noctes , ad epulas vocati eandem velut inescatae bestiae miserabiliter ruebant . Gulielmina deinde post menses aliquot , seu libidinis intemperantia , seu prouidentia numinis quod maturius tandem retegendi sceleris initium veniret , diem suum obiit , nihil imminuta fama & errore , quem de muliere illâ ciuitas acceperat . In eius funere tanta fuit insania aedificantium , ut quibus studiis , & qua admiratione celebrauerant uiuentem , mortuam quoque in coelum extollere conarentur , mentemque & spiritum eius ad superos haud dubie excessisse populo persuaderent . Admouentes namque rosaria purcissimum cadaueri , feretrumque coronantes , & eius contactu veluti sacrata gestamina rapientes auide , facere caeteros eadem , ut est procliuius ad talia populus , docebant . Simulata quinetiam coecitate , languoreue aliquo , nonnulli ausi sunt illudere publicae credulitati tamquam adspicerent repente lucem , exuerentque alij corporis alias calamitates , ob quas antea lux ipsa displicuisset . Et ad merita sanctitatemque Gulielminae referebantur cuncta , quasi iam redditus Coelo spiritus ea beneficia mortalibus ab Numine impetraret . Delata ipsa ad Claraeuallis monasterium , ibique collocata in tumulo , non sicuti cadauera caetera habebatur . Lychinuchus quotidie pendebat ibi aliquis , ardebatque cerae multum ,

multum, & votiuae tabellae casuum variorum affigebantur ab illis, quibus ludibria ista cordi erant: & coniuratis in eam fallaciam multis, cum opinio quoque publica confirmaretur, parum abfuerat, quin Gulielmae honoris causa publice etiam aliquid decerneretur. Sed iam tempus appetebat, quo recidere in capita impura fraudem, insigneque aduersus talia sanciri documentum oporteret. Nunquam enim Deus falli & errare sinit Ecclesiam in ijs, quae ad religionis & fidei summam spectant. Ac dissimulans maiestas illa saepe caetera mortalium flagitia, spatiumque poenitentiae praebens, nusquam in eo cunctata est, ubi de inducendo in Ecclesiam prauo cultu fastisque sanctorum inquinandis scelere vel adulatione hominum ageretur. Mortua, sicut dixi Gulielmina, cum sectam Saramita superstes obrineret, euenit quidam huiusmodi casus. Alexander erat Coppia negotiator praediues, & alioqui etiam honestus, ac rei suae bene gerens, nisi impudica vxor, bacchanalia frequentando illa, vulgandoque ibi muliebri decus, labe ea fortunam honestatemque domus conspurcasset. Damnauerat saepe maritus infelix nocturnos mulieris egressus, multumque clamitando dixerat, non placere sibi tantam pietatem: si vellet ad templa ire, satis longos esse dies: & velle scire ipsum, cur silentia noctis & horae destinatae pecudum etiam quieti, cur tenebrae ad id sacrificium delectae essent:

essent : cur sexus, ne media quidem luce commitendus turbis, per obscurum exciretur domo? Mulier contra, nec voce, nec vultu superiorem in iurgio passa esse maritum, assurgit etiam infestior atrociorque. Quid sibi quaereret inter feminarum sacrificia delirus senex? cur non potius ageret negotium suum? Non mirum postea fore si fortuna domus verteretur, & Numinis irâ retro sublabi aliquid inciperet, quandoquidem repente diratus mercator ingrato aduersus superum indulgentiam animo inquireret in eorum sacra & ritus: minitari etiam auderet. Ituram ad nocturna se se sacrificia more suo: & tanto promptius frequentiusque ituram, quò magis ille minitaretur latraretque. Aliquoties ita iurgati fuerant maritus & vxor, cum quidem, remissum credo viri ingenium malitiosè olim odorata illa sciret probe aduersus quem sibi arietandum in eo certamine esset. Sed maritus, quando nihil profici verbis videret, omiffa altercatione, fingens se esse victum, nocte quadam, exeuntis vxoris vestigia dissimulanter & lenissime subsecutus, tamdiu stetit ad valuas, donec ingredientibus per intervalla multis, ipse quoque ceu gregalium illorum vnus admitteretur. Abdidit in angulum se se, quem extrema luminis, corporaq; & vmbrae multorum obscurabant. Ibi tacitus inuolutusque palliolo, quid rerum ageretur exspectabat. Videt sedentem in sua sede Saramitam, notatque haud ignota sibi

sibi multorum ora, & detractis velaminibus rasa capita muliercularum in coronae speciem, quem Gulielmina ritum olim indiderat, siue vt sacris illuderet ritibus, siue vt insigni eo à caeteris distingueret suas. Haec omnia videbat hospes, mirabaturque & inhorrescebat simul. Mox impudicitiae praefatiunculam, & gestientes concepta libidine choros, audit, datoque signo, extingui lumen videt, nec vltra dubitauit, quorsum spectaret tam obstinata pietas vxoris suae. Ea non procùl ab marito forte constiterat, arripuitq; ille vt momento saltem illo subduceret complexibus alienis. Luctando cum adultera; tempusque sicuti poterat extrahendo, spatium illud, & frustra anhelantem libidinem mulieris elusit: detraxitque annulum digito, quo postea teste vteretur ad id quod parabat. Dimisso foedo sacrificio valuisque patefactis, cum caeteri exirent, exit ipse quoque & properus abit domum moesto cogitans animo, quàm saepe misera illa esset contrectata manibus alienis, & quàm deformis exitus impudicam maneret. Hinc recordatio coniugalis thori, & liberi fortasse communesangebant: hinc dedecus & ira stimulabat. Et magnum interim ex ignominia dolorem solabatur hoc ipso, quod reputaret; ignominiam eam communem sibi esse cum multis. Interdum etiam, non satis certus vltionis, haesitabat circa id, quod primo dedecoris ad spectu agitauiisset tacitus ipse secum, vt nimirum
indi-

indignitatem foeditatemque eam detegeret publice, ac Vicecomiti ipsi principi Ciuitatis magno aliquo exemplo vindicandam exhiberet.

Tam varijs vno tempore motibus animi turbatus reliquum noctis egit maritus postquam ab lupanari tedierat domum. Postero die poscebat ab vxore anulum illum quendam operis encaustici, grandiuscula pala cum adamante turbinato, pondus quoque designans, & diem notans ipsum, quo die id ab se munus accepisset. Adultera enimvero deprehensa pallescere, nectere moras, causari nonnihil, quasi iam iamque prolatura versare dactyliothecam, ad extremum poscere tempus, & dicere quod res istae minutae semper dum quaererentur, fugitarent, caedem postea non quaesitae comparent vltro. Sic mulier aliquandiu aestuauerat ad anuli mentionem atque tergiuersata erat, cogitans scilicet interea quidlibet aliud quam sua mala, & Bacchanalium imminentem finem, & raptorem anuli illa in lucta maritum fuisse. Nec minus ipse fluctuabat adhuc, eligens consilia aliqua, deinde damnans, donec egressus animo sortem spiritumque institoris, tale denique quiddam suscepit. Conuiuium solenne parat quasi natalitia daret, suo, vel vxoris nomine. Ei conuiuiio adhibet propinquos & amicos, quorum vxores, aut filias in lupanari viderat, & frequentes adfuere: simul ipse cum vxore discumbebat. Postquam hilare sunt epulati, hi-

D

laritasq;

laritasq; etiam in lusus, & iocos excessit: quin spectamus (inquit conuiuij pater) ludum nouum quendam & iucundum, mulierumq; nostrarum capita sicuti sunt, subiecta oculis intuemur? Id modò cùm dixisset, iniecta in vxoris suae sinciput manu, direptoque velamine, coronae circulum ostendit, qualis esse presbyterorum solet. Quo spectaculo cùm obstupefacti attonitique omneis ora obuenterent sua, alijq; alios rogitarent quidnam rei esset, tunc Coppa; magis esse miraturos dixit, si ludum eundem mulieribus vnusquisq; suis fecissent. Iuat experiri, statimque, ridiculum visum, nudus in orbem capillo vertex, & mulierularum crania apparere mentita clericos. Voluerant illae quidem vnguibus, & ceruicum flexu, reluctationeque nonnulla reijcere vel declinare dextras capiti imminentes, sed corripiebantur atque inhibebantur acrius hoc ipso quod recusabant. Tunc verò Coppa ille orsus ab suspicionum suarum initijs, vt primò mulierem suam ab nocturnis egressibus coercere tentasset, vt diu ac nequicquam super ea re iurgatus, denique vestigijs insidiatus ad cellam deuenisset; ibi fanda infanda quae sibi accidissent ordine exponebat, promiscuos concubitus, incestuosa sacra, tenebris stuprisque inuolutos choros, suam quoque cum vxore luctam & temporis causa simulatos amplexus infelices & anulum ablatum qui testimonio etiam esse posset. Incendebat haec

questu

quaestu & lacrimis: non vxores, aut filias, aut
sorores, sed furias & propudia, & inimicas suae
quamque domus esse illas, quas in honore &
caritate, quas in delitijs errore miserando ha-
buissent. Aduersus quae, mulieres ipsae ne hi-
scere quidem ausae stabant haud minus attoni-
tae quàm viri. Videbant enim patefacta resecta
esse cuncta, seque deprehensas. Inde maior
etiam narrationi fides: ac vix temperauere
quominus irruerent, suisque ipsi manibus con-
cerpendo singulas obruerent diei eius atrocita-
te veterem coniuuij Lapytharum famam. Co-
hibiti sunt ab indice eodem hospiteque Coppa,
qui rogabat, vt exemplo suo sedate agerent, &
rem tam indignam iudicij potius via perseque-
rentur. Postquam ab eo impetu, quem dolor
& ira concitarat, collegere paulisper animos,
sententia communis omnium fuit, vt ad Mat-
thaeum Vicecomitem res tota deferretur. Ille
nouitate ac magnitudine flagitij, sicuti par erat,
vehementissime commotus, detestatusq; verbo
mulierum genus, indices eosdem ad Sacrum
Inquisitorem ire iubet, indicioque delato para-
tos ad imperia illius esse, simul ipse cum eo de
ea re colloquitur, & omnia quaecunque in id
iudicium necessaria esse possint, pollicetur; pe-
cuniam, arma, militem, vim authoritatemque
suam, totius imperij opes, imperiumque si ne-
cessitas ita ferat, ipsum. Non tanta rerum
mole tantoque motu opus erat. Pertractae

statim ad sacra Tribunalia mulierculae, ad singula de quibus interrogabantur, ita respondebant, vt negotij seriem, initia, progressus participesque omneis, Inquisitor teneret manibus, bacchanaliaq; ipsa, & lupanar veluti ante oculos haberet. Et quoniam in quaestione habenda impense data opera erat, vt quam minimo strepitu res ageretur, oppressi sunt affines ei sceleri omneis antequam rem agi eam suspicarentur. Callidiores promptioresq; aliqui, cum suspicati nonnihil, effugere voluissent, vel retracti sunt equite immisso, vel in ipso abeundi conatu retenti, vel vbi non comparuerant, extrusi, capti, producti ab ijs quos principis, aut Inquisitoris edicta ex amicis, & hospiribus inimicos repente proditoresque contaminatorum illorum fecere. Saramita ante omneis ipse Gulielminae maritus, & collega, & minister; post eam heres instauratorque sectae, magister libidinum, impostor, & sycophanta, helluo, leno, foediorque dictu bellua: is igitur sagacissime statim odoratus Bacchanalium cladem, & periculum suum, mutando subinde latebras aliquandiu cum fefelisset; repertus denique est apud nobilem viduam indicio vetulae, tectum inter, & laquearia, quod se se abdiderat. Ita omneis, alius alia via cum in carcerem venissent, rite interrogati, & confessi quicquid erat, damnantur flammis. Molles enim viri, & marcidae stupris adulterijque mulierculae, & peregrinus

fere

fere sanguis, ne ludicum quidem oculos, adeo tormentorum adspectum non tulere. Quae colluies cum incendio absumeretur, non fuit spectaculum, quale solet esse, dum in eiusmodi ca-sibus, caetera adfluente multitudine, continent sese domi, longinquosue secessus quaerunt, quos ob propinquitatem aliquis ignominiae dolor attingit. Parentes & fratres & mariti praecipua nomina caritatis coniunctionisq; humanae aderant laeti spectaculo, cuius luctus aliàs nunquam finitur. Abruperat vnusquisque sanguinis & naturae leges aduersus ea corpora, quae sese ab natura domoque prius abrupissent. Saramita proprio & separato rogo est crematus. Iuxta cineres eius paulò post cremauere Gulielminae ossa cum tabulis & signis, & argento auroque omni, quae salutarium beneficiorum votiuia scilicet monumenta circa tumulum pependerant. Ipsa quoque cella flagitiorum sedes, & domus impuritatis, plebe cum securibus, & dolabris accurrente momento penè vno deiecta est, & rudera caementaque omnia prius flammis vstulata ijsdem in cloacas auhuntur, ne contactu ipso, terrae superficiem atque superfusum hunc aera contaminarent. In hunc modum oppressa, & deleta est secta, & officina muliebrium libidinum, quam mulier vna instituerat: non autem deleta labes, & ignominia sexus, per quem ea deformitas inuecta vrbi. Multa sane probra coniecere in feminarum genus veteres, quive

ex

ex nostris ad contemplationem nequitiae sexus illius affurexere ex aliquo inter scribendum casu. Per seria, per ludicra frequentissima ea infectatio in omni litterarum genere reperietur, & seueritatis gloriam hinc quaesiuere molles etiam viri. Non enim fortasse omnes oderunt adspersanturue sexum, sed lasciuiam quadam, & ostentatione ingenij ludunt sic in pompam, & speciem, vt ad vetera maledicta contumeliasq; iam exoletas addant noui aliquid, & prioribus inexcogitati: fitque quotidie hoc plaudente palam quidem fama, & approbatione communi, viritim autem in arcano abnuentibus singulis. Adeo sexui illi deditus est noster plerumque sexus; hoc ipso deterior. Ego cum Gulielminae scelus, caeterarumq; Gulielminarum furiosam inexplabilem libidinem, fraudesq; libidinis causa excogitatas, & prodita conculcata matrimonia, quaesitam ante matrimonij tempus inhonestatem puellari etiam aetati, sacris praeterea rebus facta ludibria, & religioni insultatum, & penatibus illatos ex lupanari alieni sanguinis heredes translatamq; fortunam in adulterorum prolem: haec omnia cum narrando alijs, & ab ijs qui olim narrauerunt repetendo mecum ipse reputarem, veteris poetae sensum interea saepe tacitus laudaui. Nam nimium generoso spiritu tragicus dixit Euripides, fuisse optabile hominum generi, vt quaecumque purior suscipiendis liberis via daretur, ne perfidum impudicumque

cumque animal procreationis causa habendum in societate vitae esset. Scilicet eius impudicitiam perfidiamque animalis respicere debuit, alter etiam pari generositate, & sapientia vates, cum videns cernensque omnia sine oculis, caneret: neminem vnum posse affirmare, cuiusnam hominis satu esset procreatus. Haec autem potius videbunt mariti, & conquerentur. Purgata, sicut dixi, vrbe, sublatoque lupanari, lata lex est de peregrinis, datumque Magistratui negotium, vt nequem vltra octiduum commorari Mediolani pateretur, nisi cuius causam ipse probasset, cognosceret instituta singulorum & vitam, conuenticula nocturnosque coetus prohiberet. Sed iam Turriani exules aderant magno, & vltimo sociarum ciuitatum conatu ad eijciendum Vrbe Vicecomitem, cunctaque repetenda, & transferenda in Turrianorum domum, sicut ex ea domo olim Vicecomes ipse potentiam imperiumque rapuerat, quod Turriani prius ipsi raptum ex calamitate seruitioque Reip. Mediolanensis habuissent. Ciuitates autem quae ad reducidos in patriam Imperiumque Turrianos, extremo hoc conatu coniungere arma, illae scilicet fuere. Cremona, Placentia, Ticinum, Nouaria, Vercellae, Lauspompeia, Crema, & cum Demarcho Montisferrati Ricardus Languscus, quem nouum ex hoste amicum repente Vicecomes alienauerat, data alteri Zaccharina filia, cum desponsa ei prius

prius fuisset. Nec vrbes populique alij, qui in parte Vicecomitis habebantur, intacti nunc erant ab defectione, & fauore in partem alteram: familiaeq; potentes ab potentioribus alijs familijs inde eiectae sese ad Turrianos conferebant. Mediolani etiam in ipsa Imperij sede, vbi spem, & aduersus externa praesidium esse oporteret, plena omnia rebellium erant, & detecta ibi nobilium coniuratione, dum punitur perfidia, plures ad rebellandum irritati. Domus ipsa principis agitabatur mutuis suspicionibus, odijsque intestinis, & Petrum Vicecomitem patrem demortui Othonis, Matthaei patrum Galeacius Matthaei filius comprehensum repente, & catenis oneratum clauferat ferreo septo, ibique ceu nouum animal conficiebat tunc, & squalore. Nam sicuti fit cum praecipitia esse omnia ad exitium coeperunt, fessus negotijs Matthaeus atque tot pertaesus aerumnas, assumpto in sollicitudinum partem filio, maxima, & praecipua quaeque segniter, incuriose, remisse trans mittebat. Et iuueniliter ferox ille sine modo exercebat imperium, existimans apud tam infidos animos opus esse terrore, vt alienis exemplis alij in obsequio fideque retinerentur. Quae iuuenis acerbitas, & patris vecordia pacatis etiam rebus inutilis eò adduxerat rem, vt non iam per coniurationes occultas coetusue clandestinos, sed palam, aperte, confidenter, de Vicecomite expellendo Turrianisque in urbem admit-

admittendis consilia agitarent. Anno hoc, quī millesimus trecentessimus alter salutis nostrae erat ad x. cal. Maias in Aula publici consilij, quae paulò antea compolitis adulatione publica plausibus inchoanti imperium Matthaeo sedes fuerat: in eadem sede sedentes principes vr̄bis ad populum tulere, vellent iuberent aduersus Vicecomitem iniri foedus, quod inter alias vr̄bes initum firmatumque esset: Absque mora dubitationeque vlla illigauere se se foederi, tantaque licentia & contemptu ruentis fortunae acta ea res est, vt venirent in vr̄bem foederatorum aliorum legati, atque vicissim hinc ad eas commearent. Exolescere inde quotidie magis, & vilius fieri Vicecomitum nomen: dilabi primò seruorum greges leuissimi semper & momento quolibet mutabiles: deinde alij, quos verecundia nonnulla tardarat: tum grauissimus etiam & intimus quisque: postremo circumspecti ipse necessitatem solitudinemque suam vehementer cogitare defuga coepit. Bonacosa Burra erat vxor huius Vicecomitis communium aliquot ei librorum parens & per mutuam concordiam dilecta. Hanc neque trahere secum volens comitem fugae, &, si domi relinqueretur, expositam fore ludibrijs inimicorum videns, intra sacrarum virginum aedes cum nobilibus aliquot ancillis abdidit. Monasterij nomen eius in nullis vsquam reperire anna-

E libus

libus potui : tantùm extat apud omneis disertè perscriptum hoc , Bonacosam Burram fugiente marito apud sacras Virgines latitasse . Abdita sic in tutum , vt ipse rebatur , vxore , Vicecomes , cùm in singula momenta , & ab hoste , & ab ciue , & ab domo ipsa cresceret metus , sublati , quae in illa trepidatione poterant auferri , vno , vel altero comite clandestinus , & ignotus vrbe excessit . Postquam apparere desierat , primo quidem nesciebatur , quonam ille fugam intendisset . Mox vulgatum est , Placentiam iuisse fretum amici alicuius subsidio , quem fidelem ibi potentemque haberet . Sed inquirebat vltra persequebaturque nemo : satis habebant , quod terrore ipso capere fugae consilium cõpessent , quem per arma , & acies deicere parati erant . Turriani fratres interea Cassoni filij , quorum nomina haec fuerunt : Martinus , & Henricus , & Musca , cum alijs suae gentis hominibus exercituque foederato , constiterant ad Laudem Pompeiam irrupturi quouis modo in urbem , oppugnandoque & obsidendo quaesituri in patrias sedes aditum , nisi fuga Vicecomitis cuncta aperuisset . Ita sine sanguine ingressi rectà petiere dirutas suas aedes , quibus hodieque id nomen manet , ibique raptim collocato domicilio , fortunam haud dubie priorem , fauore nominis , & asseclarum opibus quaerebant . Sed in ciuitate , quae dominari ipsa volebat , non poterat id esse incruen-

cruentum : ac duae factae protinus acies : vna propugnantium Turrianos , quos , & acciuerant : altera defendentium patriae libertatem , cuius repetendae tempus nunquam habituros esse aliud clamitabant , si nunc cessatum fuisset. Profectò nutantibus Turrianis , fugato , sicuti demonstratum est , Vicecomite , constitui hoc tempore status Reip. Mediolanensis potuisset , Metropolisque liberari , nisi post lapsas semel res olim , caput potius vnum esse magno huic corpori , regique ab vno totum semper istud ignota mortalibus diuinæ prouidentiae dispensatione esset decretum. Non enim aliter quàm decreti eius lege ac potentia fieri potuit , vt gens tam auida libertatis , impatiens obsequij , domitrix expugnatriceque ciuitatum aliarum , dominatum acciperet Turrianorum prius , deinde Vicecomitum , deinde Turrianorum rursus , & postea Vicecomitem iterum admitteret. Nisi fierent ista diuinitus , & nisi vellet excelsa Numinis prouidentia populum hunc assuefacere domino vni , arbitriumq; rerum ciuitati adimere , cui decora alia omnia contulisset , non defuerant animi spiritusque populo , & vires , queis duas istas familias nihil iuris habentes ad imperium , coercere potuisset etiam poenis , quibus alij liberi populi suos homines appetentes patriae dominatum aliquando coercuerunt. Nostri , postquam ab exilio Turrianos in urbem recepere , primò quidem acerrime nite-

bantur , ne reditus eorum publicae libertati obesset , deinde verò succubere violentiae inexcusabili , quae Metropolim imperio alieno addicebat : & sub fallaci ducis siue rectoris nomine , quo iam decepti toties erant , latitantem tyrannidem accipere , vt ne tyrannide quidem excussa alia liberi essent . Acceptis autem sicuti dicebam in urbem Turrianis , cùm ciuile bellum esset ortum ex eo , quod pars generosissima ciuium reduces in patriam vrbique redonatos eos , sub legibus sub magistratibus volebat haberi communi cum ceteris iure : deterrimi quique reuocatis ita exulibus , imperium etiam vrbis dabant : fretus nouo hoc dissidio Vicecomes ausus est è latebris prodire , quas petierat , sperans , quia pertaesum Turrianorum esset , posse sui desiderium oriri . Eâ fiducia progreditur ad Pioltelum vsque , qui locus decem millia passuum ab vrbe abest . Legati Veneti qui per id tempus ad vtrumque Mediolanensium exercitum de pace venerant , impune venturum , dederant fidem . Ibi traditis depositisque insignibus abdicabat omni se se potestate , quam in populum Mediolanensem vsurpasset : nec ea modestia profuit quicquam ad id cuius causa suscepta erat . Direpta paulò post domus omni regio paratu supellectileque referta , cui pepercerant ad eam diem ob Galetium credo filium , qui arma adhuc militemque retinebat . Tantisper , ista dum fierent , nullius imperio

imperio subiecta ciuitas, veteris Romanae Reip. instar habebatur, dominatoresque suos, aut iam fugere ultro coegerat, aut persequendo armis agebat ipsa in fugam. Deinde, vi vrgente illa, quae consilijs armisque omnibus excelsa imminet, fato, si dicere licet quodam, ne diu compos vnquam esset sui Metropolis, ad accipiendos rursus, quos ab reditu fugaue-
rant Turrianos, pace inter se facta consensere primores plebis, Conciliumque omne vrbis. Ita reducti rursus in urbem Turriani, & ab fre-
quenti populo collocati in ijsdem dirutarum aedium vestigijs, quae tecti satis adhuc domi-
cilio praebebant: & studio impetuque multitu-
dinis noua deinde tecta ibi raptim excitaban-
tur. Non dubius iam hinc reducis familiae gradus ad dominationem aditusque erat, haud ille quidem transitu statim toto, repentinoque passu, sed quotidianis per interualla progressi-
bus, dum, vel consensu publico; vel propen-
sione studijsq; singulorum, authoritas, & splen-
dor assidue nonnullus accedit, vel etiam ipsi iam inde ab priore dominatu imbuti necessarijs ad ista artibus, arripiunt quotidie aliquid, atq;
vsurpant, quo supra caeteros attollerentur. Celebre per calamitates etiam familiae nomen, & ipsa dirutarum aedium moles, areaque illa, veteris aedificij magnitudinem testata parietini-
nis & ruderum aceruo: hinc vastae solitudinis campus, hinc superstes palatij brachium vitata
iniuria

iniuria capax dominorum : hinc surgens noua ab fundamentis Aula , conclaueque supergrediens alte vicina tecta : & concursus illuc nobilium populique in parte splendoris erat , qui ad principia rerum plus confert saepe quàm arma , & omne virorum robur . Praeterea , fratres ipsi egregie inter se concordēs , modestiq; in alios , & inconculsi recentium certaminum recordatione laceſcebant obſequia , nec habebatur indigna domus in quam tranſiret fortuna , quae Vicecomitis fuiſſet . Initia certe confeſſendi in eam principatus eadem fuere . Dux Urbis abſque mora Guidus creatur , qui poſtridie quàm nomen poteſtatemque acceperat , ducto in Comenſes exercitu , profugum illuc Vicecomitem , atque rebellium eorum ope reparantem bellum fudit , ac fugauit . Hoc deinde duce bellica res Mediolani adminiſtrabatur : & facili conſinio caetera eodem vergebant , vt parum abeſſet , quominus reſpiceret vnus nuntium ciuitas , tot ſemper afflicta malis dum pugnat aduerſus id malum . Sed adimebat ſenſum corruptae libertatis ſtrepitus armorum , & compoſitis domi rebus irritata omnia extra urbem : contempta foederis fides : & iam eadem pro Vicecomite ciuitates , quae rebellionē ſua fugere ipſum coegerant . Namque Albertus Scottus , qui Placentiam obtinebat , praecipuus foederis Turrianorumque reducendorum inſtigatōr , cū omnes ferè Inſubriae populos aduerſus

uersus Vicecomitem concitasset, idem, postquam exturbatus ille erat, restituere extorrem conabatur: alienabat ab Metropoli Turrianis, & quas antea conciliauerat vrbes, & leuitate incredibili sese postea rursus cum Turrianorum nomine Mediolanensibusque coniunxit. Nunc stimulis agitata eius pars maxima & validissima Insubrum circumsteterat armata urbem, ac depellere inde vi tota Turrianos volebant. Quin etiam ingressi subita irruptione moenia die quodam Nouarienses, & Cremonenses, & Placentini Scoto eodem duce atrox per omnes vias praelium edidere: iamque capto, & communito Viridario, toti vrbi minitantes, ab Portae Nouae milite, facto ex transuerso impetu depulsi sunt, & pars magna caesi. In ea tumultuaria dimicatione repentinoque conflictu, Andreas Vicecomes impacta in guttur sarissa deijcitur equo. Guidum Turrianum inuectum in medios temere hostes, intentis in ipsum vndique gladijs eripuit discrimini equus suus: eumque ferunt redijste postea in pugnam, & caeso Placentinorum globo intactum vulnere euasisse. Franciscus Fontana, qui Friseto mortuo, Ecclesiam hoc tempore nostram Archiepiscopus habebat, praesederat prius Ecclesiae Messanenfi, indeque pulsus, Nolanum aliquandiu populum rexerat nihilo feliciore ibi ob temporum insaniam pontificatu, quam apud Siculos olim, & postea apud Insubres, pro-

propriumque viri fuit huius, in magna pasto-
 rali virtute magnoq; animo, lacrymas tantum,
 & lamenta dare subiectorum malis. Remedia
 caetera magnitudine malorum excludebantur:
 nec vnquam ille virtutis explicandae locum
 inuenit, cum admiratione virtutis, ab Eccle-
 sia translatus ad Ecclesiam, ceu remedium, ali-
 quod vnicum, & diuinum perditis ea tempe-
 rate mortalium rebus ipse admoueretur. Ab
 hoc Archiepiscopo Fontana Gulielmus Brusatus
 equestri dignitate ornatur, quod prodidere tem-
 porum eorum scriptores, neque propter actio-
 nis, vt existimo amplitudinem, neque propter
 hominis ipsius splendorem, sed quia familia ea
 Brusatorum, ob fidem erga Metropolim vnà
 cum familijs alijs eiecta Nouariensi agro Me-
 diolanum venerat, eisque exulibus, tanquam in
 noua patria blandimenta honorum dabantur.
 Non interim Mediolani vlla erat ab armis quies,
 impetrante nimirum subinde Matthaeo ad re-
 surgendum auxilia aliqua ab ijsdem, vt dixi, qui
 stantem euerterant, vicissimq; Metropoli cien-
 te suas, & fidelium suorum vires, non tam ad-
 uersus Matthaeum, quàm aduersus eos, quo-
 rum ille fiducia praesidioque adhuc nitebatur.
 Tunc in foederis rebelles noua inibantur foe-
 dera cum ciuitatumeorum rebellibus: & horum
 quotidie agmina Mediolanum in nostra castra
 sese conferebant. Venère inter caeteros, ab
 Nouaria Brusatus ille, quem ab Archiepiscopo
 Fontana,

Fontana, equitem fuisse factum memorauit : Si-
mon Carobianus ab Vercellis : Aduocatus Ma-
dius ab Como : aliunde alij acres bello, & cum
sua quisque clientum, siue consanguineorum
manu, Ioannes Montisferrati Demarchus qua-
tuor millia peditum, & delectos equites duxit.
Is cum familia sua in aedibus Ambrosianis est
diuersatus. Exercitum Ticini reliquerat. Reip.
nomine paratus alius exercitus fuit facile suf-
fecturus aduersus eum motum, etiamsi nulla
externa auxilia accessissent. Praecipua erat
in Placentinos ira, quia ciuitas ea, non solum
ipsa descuiisset, exuissetque foederis fidem, sed
etiam hortatrix ad alias fuisset : princepsque
gentis Albertus Scotus, mutando subinde so-
cios, & amicos, leuitate sua illa quodammodo
illulisse rebus videretur. Qua ira, Mediolanen-
ses, ducto illuc exercitu, tantam agro Placen-
tino vastitatem, tantumque vrbi terrorem intu-
lere, vt Scotus, relicto principatu redigeret
se in ordinem, vanosque suos mores, & illud
mutabile ingenium transferret ad res priuatas,
quas etiam repente pertaesus, voluerat resu-
mere imperium, sed fastidio hominis, & Me-
diolanensium metu ciues obstitere. Vicecomes
collectitio suo exercitu Belinzonam, inde Va-
rifium vsq; progressus, posteaquam labi partes
suas vidit, coeperat latitare rursus & aliquandiu
nihil mouebat. Nec Turriani interea laeti de-
fecto nobilium consilio, qui delere internecione

familiam, & patriam sic liberare coniurarant. Inde exilia, & proscriptiones, & peruagante magnas domos poena coniurationis, execratus passim dies ille, quo exsules eos in urbem, postea in principem urbis locum admisissent. Cùm haec Mediolani forma rerum esset, sacraeque res & profanae, & semper admista domesticis externa sic haberentur, exhibat annus humanae salutis millesimus trecentesimus octauus, quo non fere plenior alter Populo Mediolanensi tristium ambiguarumque rerum fuit. Perculit exitus huius anni graui clade Turrianos, extinctis intra paucos dies, Musca & Martino, viris acribus & inquietis magnae famae cupidine, vt cum eorum vita concidisse spes in posterum & consilia Domus viderentur. Musca confectus aliquot tabe mensium obiit Octobri praecipitante, Martinus ineunte Nouembri, continuatis prope funeribus, quae funera Ciuitatem in diuersum affecere, prout oderant homines, aut fauebant. Etiam Ecclesiae studia disparia in mortuos apparuerunt. Nam ad priores exequias, ordines vniuersi prodire cum insignibus suis, atque pagatim ex agro suburbano sacerdotes adfuere. Stratum erat feretrum versicolori pretiosa pelle: conchiliatam vmbellam, quatuor viri militares totidem hastis attollebant: corpus exanime purpurea in veste Franciscanae aedi est illatum. Martino, neque Cleri, neque vmbellae honos idem fuit. Sed
pompam

pompam auxere circumfusi equites obuensis in
terram clypeistrahentes vexilla per vias. Huic
priuato luctui, publicus Ecclesiae luctus adiun-
gitur, detecto Dulcini cuiusdam scelere, quod
pertinuit ad urbem deprauandam inficiendamq;
religionem. Homo Mediolanensis hic fuit Dul-
cinus: & qui rem tradidere, Fratrem vocant.
Sed neque cuius ordinis fuerit, perscriptum ex-
tat in vllis annalibus, neque nos ignoracionem
hanc esse iacturam vllorum hominum arbitra-
mur. Secutus ab ineunte aetate sanctiorem
intra claustra vitam, aliquandiu steterat inter
aequales absque labe, non segnīs idem ad lit-
terarum studia, quae in Monasterijs celebran-
tur. Postea degenerauerat in perditos mores,
& opiniones malas, & suam vrbe tota sectam
occultè profeminabat, expertā nimium saepe
talium ingeniorum importunitate, vt socios er-
rorum quaerant. Sacri Quaesitores, re com-
perta, cū illico prehendi hominem iussissent,
aufugit ille arreptā secum mulierculā, quam stu-
pro simul, & disciplina sibi deuinctam habebat.
Secuti deinde complures, qui, vel misere cor-
rupti, viam illam esse salutis opinarentur, vel
deprehenso scelerum magistro, perculsis ob con-
scientiam animis, iudicij poenas timerent. Hi
cum duce suo, colles, qui sunt circa Nouariam
infedere, simplicesque montanos in suum dog-
ma trahebant, donec satellite immisso, capti
sunt ad vnum omnes, & in proxima Vercella.

rum vrbe cremati . Hoc ea tempestate triste spectaculum , & exemplum Vrbs nostra tulit . Insequente anno , Franciscus Archiepiscopus moritur apud Angleriam in arce : cùm ciuiles turbas , atq; temporum eorum mala pertaesus , ibi hyemem ageret , captus etiam amoenitate loci . Namq; Angleria in Verbani lacus litore sita contra Aronam , fruitur Oppidi montiumque prospectu , & late fluentibus aquarum spatijs , & puro ac patente coelo , nec alibi rigor anni minus sentitur , vbi Sol cursum suum ad septemtriones inflexit . Possessa fere semper antiquitus Archiepiscopo Mediolanensi , dein versis rebus , & dilapsa veteris potentiae mole saepe principes mutauit , donec vnà cum reliquo Verbani lacus dominatu perueniret ad Comites Borromaeos , ac rursus excideret ex ea domo rursusque restitueretur vt memorabo si contingerit , vt nostri aevi varietates attingam . Tunc Pontifici nostro manebat Angleria , simul aduersus pericula munimentum , simul ad valetudinum & curarum incommoda secessus opportunus , quam vtramque commoditatem secutus hoc tempore Franciscus ferebatur . Sed mors etiam ibi senem inuenit . Indoluere Mediolanenses plus aliquanto quàm vt externus decessisse Pontifex videretur : nec fortasse nostratium aliquis post Sanctorum aetates antea pari desiderio celebratus erat . Adeò ille , cùm Ciuitate Parmensis esset , vt pro Mediolanensi ciue haberetur

beretur effecerat comitate in omnes, nec se se partibus vllis adiungendo, quae duae res communia sunt officia peregrinorum in aliena ciuitate, & vbique propria illius, qui Pastor esse populorum velit. Non tamen defuere veteris memoriae varietates, quae factiosum exulemque facerent, & Angleriensem arcem exilij sedem Archiepiscopo, non partem Ecclesiastici dominatus fuisse commentarentur. Corpus quod fuerat huius Archiepiscopi, cum Mediolanum sepulturae causa deportaretur, mista ciuium, & clericorum agmina duxere funus: tumulus in Templo maximo paratus erat: ibi peracta est sepultura: nec de successore dubitatum. Cassonius Turrianus ex Ordinariorum Collegio supra ceteros eminebat dignitate vitae, & ingenuarum artium disciplinis, quantum in ea temporum & rerum perturbatione excellere quisquam posset. Aderat familiae fauor, quae saeuos Reip. perpessa casus, hoc etiam poscere solatium videbatur. Et Musca pater recenti sui nominis memoria, filio commendationem addebat. Atque ipse manifestus erat, generis fiducia priuatam illam quietem detrectans, & splendidius ampliusque nonnihil appetens, quam quantum illud Canonici Ordinarij nomen haberetur. Quippe diu custoditus inter primores honor ad plebeios promiscue vulgari coeptus erat: & dum turbatur haec Patria bellis, aliqui perueenerant in Collegium, quos, optimates esse sibi dedecoros

dedecoros putabant. Ita Cassonum, neque obscure, neque indigne petentem, Patres Archiepiscopum renuntiauerunt, consentientibus etiam eorum suffragiis, quos nuper in ordinem ascitos, nobilitas multum infra se despectando, penitus à se alienarat. Placabat, siue continebat offensos eorum animos, resurgens iterum in Guidone post Muscam & Martinum potentia Turrianorum: eaque Domus duplici nuper funere afflicta, dein excitata rursus, terrore sui nominis frenabat ciuium animos, veluti cum vnus dominatur. Namque Guido Francisci F. Ducis nomine Remp. obtinebat, magni animi vir, & fraterna ad eam diem, sicuti videbatur, in suos caritate: necdum venerant ea dissidia, quae postea domum funditus vniuersam euerterunt. Simul atq; sui sanguinis habere se Pontificem vidit, velut in libera ciuitate, tulit ad Populum, vellent iuberent, mitti publice legatos ad Sedis Apostolicae legatum, vt, quem Canonici Ordinarij suo iure Archiepiscopum Ecclesiae Mediolanensis nominauissent, ei raturus honos fieret auctoritate suprema: subiecitq; pauca de viri laudibus, & suae Domus aduersis, & vt ea tandem conquiesceret. Decreta repente legatio, quam postularat, & clarissimus quisque in eam delecti, attributo sexaginta dierum sumptu, vt singuli senos equites ducerent: cumque pecunia non suppeteret ex aerario, ab ipso Guidone mutuam sumpsere. Cortonae in
Etruria

Etruria legatus Apostolicus agebat. Eò Mediolanenſes iere, & expoſita nominatione Collegij; conſenſuq; Ciuitatis, vt rei totius auctor fieret, impetrauerunt. Sunt, qui Caſſonum ipſum iuiſſe vnà cum legatis tradant: inde domum redeuntem, in Clarae Vallis Monasterio ſubſtitiffe per aliquot dies: effuſa illuc ciuitate deductum in Vrbem: quomodo veteres imperatores triumphabant, inſtructa fuiſſe omnia Guidonis aſtu ad populum alliciendum, cuius animi plerumque capiuntur inanibus, neque quicquam tantopere valet ibi, quam ſpecies, & ea, quae ſenſibus hauriuntur, Ferme ſub ingreſſum hunc noui Pontificis in urbem, cùm principum aliqui, ſeq; & patriam, & libertatem ſerò reſpicientes, aduocata in Palatium concione, de mutando Duce ſalubre conſilium expoſuiſſent, attonitos atque trepidos ad eam rem animos inuenere multitudinis, haud alia magis gratia, quàm ob recentem, ſicuti traditum eſt in capeſſendo Pontificatu ſplendorem & maiestatem. Proponebant principes veterem illam, & in omni bene temperata ciuitate ſemper adhibitam rationem, ne magna imperia perpetua forent. Dulce libertatis nomen, inſtituta maiorum, pericula nimiarum opum, & quantò melius foret, eos imperare, qui viciffim eſſe parendum ſcirent, quàm vnum potiri rerum. Haec omnia primò clauſtiniſ agitata ſermonibus, etiam libere memorabantur ab
illis,

illis, qui nobilitate ingenta contemnere Turrianum poterant. Sed quia capta multitudo erat splendore nominis, frustra fuere. Insidebat enim animis & adhuc obuersabatur ante oculos illa raro antea, postea spectata rerum & hominum amplitudo, cum Archiepiscopus Cassonus & Guido Princeps, Metropolitim hanc, & velut vna in domo constipatum honorum florem suo capite gerentes inueherentur. Illos ipsos abrogandi principatus auctores, meminerant, quasi calones lixasq; Tutrianorum incessisse. Strata coronis itinera, vestiti parietes auro, egesta in publicum omnia, quae priuatim ad magnificentiam & ornatum expetuntur, portae triumphales immistae caelo, celum ipsum, quacunque pompa incederet, purpura siue lintheo inumbratum, & tota deniq; illo die in equis ciuitas, deliberanti nunc, siue potius insanienti populo caliginem offundebant, ut quos in tanto splendore conspexerant, eos supra mortale fastigium, animorum suorum existimatione collocarent. Prope subibat religio statuendi & committendi quod ostendere Domum camposset. Atque auxit admirationem, perculitq; vehementius animos ipse Guido, cum effatus pauca, ut positis studiis, Ducem crearent optimum, è concione statim abiisset. Videbatur, Patriae salutem ante res omnes habuisse, decessisse Concilio, ne praesens obstaret libertati. Tanto promptius eum, non refecere modò, sed

sed perpetuum esse Ducem Reip. Mediolanensis iusserunt. Cassonus inde Archiepiscopus ab Episcopo Nouariensi, Summi Pontificis nomine, sacris initiatur, quae solennia erant consecrando populorum Pastori. Caeremonia peracta est in Templo maximo, cuius ordinem antiquissimae tabulae sic breuiter exsequuntur. Fecisse Nouariensem ad Aram cum symphonia & cantu. Prolato diplomate stolam albam indidisse Cassono: crucem tradidisse, quae praeferretur. Cum Turriani tenentes in hunc modum urbem utroque dominatu starent in summo rerum culmine, Guido est ausus insultare Vicecomiti, & afflictam illius fortunam incessere ludo, qui multarum lacrimarum ipsi praesagium tulit. Scilicet ut eo praesagio deuoueretur excidio tota Turrianorum Domus, atque suspicionibus primò, deinde iniurijs in se ipsam concitata dissiliret, & paulo antea felices illi, Cassonus Archiepiscopus, & Guido patriae pater habitus, duo inuicem exempla rerum humanarum fierent. Matthaeus Vicecomes, post opes accisas morabatur in agro Veronensi: locoque Nugarola nomen est, ubi ille, quasi veterum philosophorum vnus, casum sapienter aduersum tolerabat. Illic in Athesis ripa comite vno die quodam inambulanti conuenere qui tria simul haec Guidonis nomine percontarentur. Eequid ageret? Ansperaret aliquando, se futurum esse Mediolani? Ac, si spem eam agita-

G

ret,

ret, quam fore sui reditus diem, quodue tempus arbitraretur? Vt ibat, manu virgam tenens, ita responsum dedit, Guidoni quod referrent. Ipsos vidisse quid ageret. Credere se venturum in Patriam: & fore compotem Urbis, tunc cum peccata Turrianorum, in altera posita diuinæ librae lance, peccatis propenderent illis, quae ipsum expulissent. Non exulis eam, sed veluti missam è coelo fuisse vocem declarabunt ea, quae sunt insecuta. Iam enim factum appetebat, non vanum atq; superstitiosum illud, quod plena errorum antiquitas, necessitatem & nexum esse causarum credidit, sed vere ineluctabile aliud ex caelesti in humanas fraudes ira, quae lentos saepe gradus mouet ex longinquo, & inopinato. Neque tamen Vicecomes ipse postea diu vitaturus erat idem telum, diuque melior erat futurus. Turriana res ita deleta est, vti demonstrabo. Fortè acciderat, ut rem Ferrariensem, intercisa legitima & iusta Ducum successione, Romanus vindicaret, obturbantesque Venetos, bello acerrimo persequeretur. Et quia non satis proficiebant arma: Pontifici visum, ut rem gereret alteris etiam armis, quae aqua & igni perduelles impios arcent: eiusque rei causa, sedens Mediolani Cardinalis Arnaldus edixerat cunctis per Italiam Episcopis, ut Bononiam conuenirent. Cassionus Archiepiscopus ad Concilium iuit ita, sicuti oporteret conspici tantae Urbis Pontificem:

& quò spectatior iret, additi equites ab Guidone, comitatus omnis ad regiae penè fortunae similitudinem instructus. Fueritne vetus simultas, & odium iam inde à principio inclusum animis, qualia etiam inter proximos venena tecta saepe mutuis blandimentis nutriuntur: an subita res, an sine re, mala suspicio, haud ego pro certo affirmauerim. Sanè postquam Cassonus Archiepiscopus ex Bononiensi illo conuentu Mediolanum redierat, infensa & infida esse omnia, inter ipsum, & Guidonem coepere, diuisaque Domus in hunc, aut illum, euertere se ipsam, & conuellere à fundamentis properabat. Tumere animi, mutari vultus, intermitteri colloquia, declinari patruelium fratrum occurfus: ex vtraque parte comparari gratiarum externarum subsidia, velut ad res novas & magnas. Ciues reliqui, videbant quidem non sanas esse mentes, sed quid esset negotij, nondum plane suspicabantur. Parari vim aliquam, aut timeri, simulari domesticas inimicitias, & alijs imminere malum: vel si nihil simularetur, armari Turrianos in mutuam perniciem apparebat. Quotidie noua hominum ora conspiciantur, & ex agris armati veniebant in urbem. Cùm rebus & opinionibus huiusmodi suspensa ciuitas esset, erectiq; starent omnes ad id quod fortuna spectaculum pararet, peperit denique Guidonis animus ea, quae iam dudum parturiebat. Ad Cal. Octobris, conuenire & adesse

Turrianos omnes in Templum Maximum iubet : esse quae de reconciliandis animis & de maximis familiae rebus agere communiter velit. Spes nieſta concordiae, ſummum imperium, religio quoque loci, & ad extremum, fiducia conſanguinitatis, fecit vt frequentes adeffent, rati poſſe placari ſi quid inter ipſos eſſet offenſum : necdum interceſſiſſe tantas iniurias, vt ſub tutela Templi auguſtiſſimi violari deberent. Archiepiſcopus ipſe non reſuſauit intereſſe conuentui. Poſtquam omnes adfuere, ceteris intactis, Archiepiſcopo fratribuſque manus iniiciuntur. Ille cohibetur intra Palatium, appoſito etiam ad fores milite : fratres Angleriam in arcem aſportati & incluſi. His nomina fuere. Paganus, Eduardus, & Moſchinus. Napino, quem ſimul comprehendere deſtinatum erat, profuit illo die caſus, cùm fortè in agro, volatu accipitrum oblectaretur. Nuntiato tumultu, proripuit ſe ſe repente Tricium, atque ibi occupata & munita arce tranſitum illius tempeſtatis expectabat. Reliqui Turriani, cùm intra Archiepiſcopi domum ſtetiſſe iniuriam, ſeque paucorum periculo eſſe deſunctos viderent, aliquantum ex ea ſolitudine, quae nuper omnes habebat, remiſere. Reputabant, non eſſe ſaeuitum in alicuius vitam : laxè cuſtodiri domi ſuae Pontificem : poſſe iuſtam ſubeſſe cauſam, & fortaiſſe ſuſpiciones & odia potiſſimum huc vergebant. At Guido, poſtridie quàm

haec,

haec erant gesta, conuocat iterum gentiles suos, & cum illi non detrectassent, orationem habuit, qua pietatis simul, & grauium irarum signa permisceret. Non dici posse quanta recusatione animi, quantisque dilationibus ad consilium necessarium accessisset, ut sacrae potestati, ut sanguini suo faceret illud, quod pridie esse factum vidissent. Beneficijs suis semper ornatam domum, gratiam hanc referre propinquo, & parenti, & principi, ut in ipsius damna se se cum hoste consociaret. Atque, Cassonum Archiepiscopum illum, à quo moneri & corrigi caeteros oporteret, ultro auctorem esse consiliorum, ultro, quantum in ipso foret, iam Vicecomitem in urbem introduxisse. Nam, ne ignoretis, inquit, Matthaei neptis desponsa Moschino est, huius nostri Pontificis fratri.

„ Napino altera neptis eiusdem Matthaei datur:
„ Paganus Giberti Corregiensis affinem in matrimonium ducit, quae connubia, instrumenta sibi
„ in nos Archiepiscopus quaesuit. Et nuperrime
„ ille: cum Bononiam Concilij causa proficisceretur,
„ iter illud à summis Ecclesiae rebus Apostolicisque
„ mandatis, conuertit ad excidium vestrum, & meum, & Patriae totius. Quippe
„ Parmae sunt ab eo inita consilia cum Corregien-
„ si, ut si ego ad Casanum accessissem, in
„ traiectu Abduae fluminis interficerer, & capite
„ sublato, Patriam hanc inter se diriperent hostes
„ nostri. Subiecit inde Guido, huius parati facinoris

noris & initi consilij testimonia & indicia , quae haberet ; ac nominatim, Philippo Langusco, & Antonio Laudensi notam esse rem affirmavit. Erant in Concilio, praeter Turrianos, Tegnacca Palauicinus, Iacobus Moncia, Philippus Motta Principes Nobilitatis, alijq; praeterea, quos Turriani secum ob priuatas quisq; necessitudines & amicitias in eum locum adduxerant, ad casuum atq; suspicionum incerta. Hi magnopere coepere Guidonem hortari, vt, & sacrae dignitatis in Archiepiscopo, & propinquitatis in fratribus meminisset. Respiceret communes atavos, & Patriam, & seipsum, neue se se demitteret eò, vnde receptum postea non haberet. Hostes illos ipsos, cum quibus Archiepiscopi domum affinitatibus esse consociatam indignaretur, posse connubiorum pignore, & caritate reconciliari. Sin animos gererent implacabiles & malignos, non offerendam illis in sinum tantam esse fortunam, quanta maiorem optare ne ipsi quidem possent, vt rueret in se domus, ac sine vlla externa vi, domestico furore cruentaretur. Quòd instructum dolis flumen, & paratam in Abdua sibi fuisse necem dicat, valde esse videndum, ne capitalissimae sint eorum insidiae, qui tales ad metum insidias proponant. An aliquid posse dici tam incredibile, quàm hoc? Guidoni Turriano, Principi Mediolanensium, quem Urbis arma circumstent, antecedant, sequantur, & tanta vndique cingat

cingat excelsae fortunae moles : huic igitur in suburbana prope aqua , fraudem & vim externam esse collocatam ? Ac si tamen aliquid fuerit , potius oportere sanari lenibus remedijs animos , & venerari Deum , atque tutelares vrbis Diuos , quòd arcana coniurationis retexerint , quàm vlciscendo , assequi , vt aliud ex alio malum renascatur . Nam hunc semper coniurationum violenter oppressarum exitum fuisse . Guido respondit , cordi fore sibi consilium amantissime quod proponeretur , & habiturum esse rationem , vt ne Populo Mediolanensi tam bene de se merito vlla in re displiceret . Interea , Cassonus Archiepiscopus cingebatur in dies acriore custodia , Palatij valuas , aditusque & exitus omneis obsidebant armati : conditiones variae proponebantur , quarum iniquitate , potestas augustissima redimeret illius domestici carceris ignominiam , & captiuos fratres . Conditiones autem eae quatenus fuerint , minime traditum est : sed licet coniecturam capere de caeteris ex vna , qua fundos ad Saluanecium vberrimos ac late patentes in ea captiuitate dimisisse Archiepiscopum constat . Vicesimus iam erat dies à primo captiuitatis die , cùm legatus Apostolicus , quem , ob rem Ferrariensem , & Veneta arma , missum fuisse memorauimus , re compta , Guidoni , & filijs eius cum horrendo carmine sacris interdixit . Eius interdicti auctoritas in oppido sancti Michaelis publicis tabulis consignata

consignata est , & Episcopo Nouocomensi negotium datum , vt ille tristi munere defungeretur , atque superba subeundo limina , coelestes diras ad Guidonem & filios introferret . Enimverò , tunc maxime si vnquam aliàs est intellectum , quàm tremenda sit potestas illius Apostolici fulminis , quo protinus concidunt , non afflata modò corpòra , sed vniuersae domus , tota vicinitas , ipse ciuitates eodem ictu , & fortis humanae commercium obmutescit . Statim vbi Guido cum sua prole tergemina tactus est hoc fulmine , ceu deforme animal , omni paulatim dilabente ministerio destituebatur . Abierunt ex aula , primò innocentissimus quisque , deinde his proximi , postremò seruorum vulgus , & amicorum intimi , raraque per urbem adulatio principem agnoscebat . Paganus Turrianus erat Episcopus Patauij , columen familiae propter seueros mores & magnam famam , nec se se antea gentis suae turbis implicarat . Is , cognito rerum statu , quae Mediolani agebantur , & , quemadmodum Guido princeps Urbis , Archiepiscopo violato , meruisset extrema , dignam sua grauitate actionem suscepit placandorum animorum , & eius rei causa Mediolanum venit . Simul etiam vicinae Ciuitates erga Metropolim adulatione , & studio , vel quòd sua interesse arbitrarentur , destinauere pacificatores legatos , quorum nomina in publicis tabulis hoc ordine sunt reperta .

LEGATI CIVITATVM
AD

AD PACEM INTER CASSONVM
ARCHIEP. ET GVIDONEM DVCEM
ET SECTATORES PARTIS VTRIVSQUE
FACIENDAM. Philippus Languscius Legatus
Ticini. Antonius Legatus Laudis Pompeiae.
Gulielmus Brusatus Legatus Nouariae. Simon
Carrubianus Legatus Vercellarum. Venturinus
Bencionus Legatus Cremae. Vrbs Nouoco-
mum, & Vrbs Bergomum binos legauere, quo-
rum nomina sunt omiffa: titulus tantummodo
Legationis manet. Harum Ciuitatum Legati
cum Antiftite Patauino communicantes quoti-
die confilia, excufantes iniuriam, auctorem
iniuriae mitigantes, omnem honeftae fatisfac-
tionis viam, & in pofterum ftabilimenta pacis
exfequebantur. Facile partium animos in prae-
fentia compofuere. Quippe Caffono Archie-
pifcopo magnum ad omnia vinculum erat, cir-
cumdata domus in carceris formam, inclusi
carcere fratres, & procliuis ad vltiora transi-
tus: illum alterum irata lux, alienata prope
vita, & minitans quodammodo caelum, acci-
piendae paci facilem dabant. Et tamen nescio
quomodo non fine magno Pontificis dedecore,
Guido fuperior in conditionibus fuit. Ad v.
Cal. Nouembris in templo maximo facta qua-
lifcunque pax inter Caffonum & Guidonem,
eiusque pacis tabulae recitatae magna voce, vt
omnes audirent. Iurauit Archiepifcopus, fe
nulla in re aduerfarium fore Guidoni Turriano

gentili suo : rem , salutem , commodaque eius cum tota domo propugnaturum esse. Vicissim ipse Guido sua carmina , suumque iusiurandum peregit . Legati nihil iurauerunt : affirmauere tantum , se suis & Ciuitatum suarum opibus adnixuros , vt ea , quae iurata essent , sancte inuiolateq; custodirentur . Sed vana erant omnia propter paratum excidium imminentemque finem vniuerso Turrianorum dominatui , de quo Matthaeus Vicecomes olim in vatis prope modum cecinerat ; cum diceret : vbi Domus illa peccatis antestaret , tunc fore , vt pulsi pellerent expulsores , ipseque in Patriam rediret . Ea scilicet hora , idque fatum , non iam appropinquabat , sed erat in ipso prope limine , rapidum idem & occultum , & post longa curricula insidians vni iam pene momento . Fuerat inter conditiones , vt ab ea caeremonia quam retuli , protinus Archiepiscopus in extremos prouinciae fines iret , abijtque minitans Guidoni , & coquens in ipso itinere consilia rerum euertendarum . Potuit offensus animus , & in ipsa concordiae simulatione plenus irarum , alia quoque secum agitasse perniciofa & funesta , quae poscerent occasionum , interualla , & maturitatem suam . Promptissimum omnium fuit , accersere externa arma in Italiam , & Henrico Lucimburgo , qui fuerat Romanorum Imperator electus , offerre spem alterius Imperij , diuisam factionibus urbem , sub tyranno male quietos animos
 ciuium ,

ciuium , atque praeter vulgata haec , occultas etiam opportunitates notas ei , qui semper in hac vrbe , pars maxima rerum fuisset . Nec deerant velamenta consilio , si sine armis dissimulanter ac tutò geri rem placeret . Namque ferreo diademate coronari in Italia Caesarem antiquus erat mos , idque diadema Modoetiae veluti magnum Imperij sacrum adseruabatur . Possè Caesarem , petendae coronae simulatione venire Mediolanum , & turbatis iam rebus , satis fore si conspiceretur . Haud sane displicet res Henrico , missaque Romam legatione per speciem obsequij , Apostolicam etiam auctoritatem inferere conatibus , ob negotij magnitudinem , & varios hominum sensus decreuit . Petijt vt sibi ad capeffenda Imperij solennia venire in Italiam liceret . Id facile impetratum . Cardinales etiam missi quatuor itineris comites . Ipse , priusquam iter ingrederetur , Constantiensem Antistitem praemissit , qui Ciuitates , & Principes Italici nominis doceret de aduentu suo , & quemadmodum ea pacata profectio , salutarisque omnibus futura esset . Ac ceterae quidem per Italiam potestates , populiq; cuncti , quacunque Constantiensis incescit , ostendere laetos animos , aut simulauere . Mediolani , Guido Turrianus , neque laetus fuit ea re , quae nuntiabatur : neque paruit notissimae regnantium arti , vt , quod intus non erat , id fronte saltem , & oculis , & aliquo sermone mentiretur .

Senferat, siue fufpicabatur, Archiepifcopi exulantis hanc efle machinationem: eum priuatas iniurias, familiae ruinis, & patriae feruitio vltum iuiſſe. Iam enim praeter Archiepifcopi negotiationem & fremitum, & minas, quae ab exilio penetrabant in urbem, ipſius quoq; proximi palam Henricum accerſebant. Et incluſi ad Angleriam fratres, Eduardus, Paganus, & Moſchinus, quamquam acerrime cuſtodirentur, quibuſcunq; poterant colloquijs & litteris miſcebant lacrimas & queſtus, probra in Guidonem, Caesaris laudes: ipſius pene Ciuitatis voce liberator Henricus expetebatur. Guido, cum partium ſuarum homines, in quibus ſpei plurimum habebat, ex vicinis ciuitatibus euocaſſet, atque collato cum ijs capite, conſilia repellendi Caesaris agitare, triſte in eo conuentu reſponſum accepit. Conſenſu namque omnes, accipiendum eſſe patentibus portis, & negotium fore ſalutare totius Italiae rebus acclamauerunt. Quo reſponſo concidit animus Ducis, & adefſe vltorem Archiepifcopi Deum ſenſit: iamque Caesar aderat exeunte Octobri Inſubriae limitem ingreſſus cum Germanorum principum, & Italicae nobilitatis cohorte. Proceres Eccleſiae, ciuitatum rectores, aut legati, noſtra cum exteris pompa Imperatorem deducebat, & quod propius incederet, eò plures conſuebant. Ipſe, comis alloquio, largus beneficijs, exhilarabat omnia: proſcriptos & exules in
ſuam

suam quemque ciuitatem obuia liberalitate reducebat. Restituti praeter ceteros, Archiepiscopus Rauennatensis & Episcopus Tridenti: de Archiepiscopo nostro nihil esse traditum miror, cum reductiones exulum aliorum sint traditae & perscriptae nominatim. Certè indicant Acta, Cassonum Archiepiscopum ab Caesaris aduentu Mediolani reducem fuisse. Interea Matthaeus Vicecomes ille tanti nominis exul, cui quiescenti triumphus ex victore olim hoste pulcherrimus parabatur vnà cum Patriae dominatu, solerti consilio fortunam suam adiuuit, fremente, sicuti est animaduersum, Archiepiscopo Cassono. Namq; Cassonus, voluerat ille quidem persequi superbiam Guidonis, vlscisci contumelias, rerum summam aliò transferre: ceterum, non erat ea res cordi, vt summum vrbis imperium ad aemulam suae genti domum rediret. Euolui fortunae culmine Guidonem Turrianum: non autem pro Turriano dominari Vicecomitem volebat. Neque recentes affinitates, & longinqua connubia, de quibus est demonstratum, habebant eam caritatem, vt veteres atque flagrantissimas inimicitias obliterarent. Ac si sublatae forent inimicitiae, non tamen consilium erat, Patriae principatum ei tradere, qui fuisset inimicus. Vicecomitis astus in struendo sibi ad Caesarem, inde ad summam fortunam aditu, fuit huiusmodi. Franciscus Garbaniatensis erat quidam in ipso aetatis flore,

re, cùm naturae muneribus excellens, tum ornamentis etiam illis, quae ipsi sibi homines parant. Decorum corpus, dignitas oris, sermo iucundus, ingenium ad omnia simulanda vel dissimulanda promptum erat. Accefferant litterae interiores, diuq; versatus in Patauino Gymnasio, rationem Imperij, gentium instituta, vim naturae, differendi subtilitarem, elegantis iudicij iuuenis comprehenderat. Post consuetam liberalium artium curricula, ciuilibus turbis immixtus frequentarat partes maxime Gibellinas, & ob eam rem, aduersae factionis opibus, ac potentia Turrianorum expulsus, Matthaeo comes exilij, reuolutus ad studia litterarum, id malae fortunae solatium habebat. Sunt qui scribant, ob ingenij famam, ascitum fuisse inter eos, qui tradendis sapientiae praeceptis, vel interpretando iuri ciuili per ea tempora Patauinae Academiae principes habebantur. Hunc sibi Vicecomes, & vetustate amicitiae coniunctissimum, & studijs ijsdem, aptum putauit ad ea exsequenda, quae destinabat. Itaque cum eo collocutus de tota consilij sui ratione, rogat iuuenem, vt arma equumq; sumat, & militariter ornatus, se se immisceat in regium comitatum, quod perfacile foret, cùm alij quoq; reciperentur in eorum locum, quos longinquitas itineris, alijue casus abstulissent. Posse ipsum habilitate quadam ad Aulae consuetudinem, & opportunitatibus alijs, quae
in

animo, quaeue extrinsecus adessent, innotescere primoribus, deinde per eos ad Regem introduci, leuem denique notitiam adducere in iura familiaris amicitiae. Id ubi successisset, exponeret Regi, quomodo se se res tota Mediolanensium haberet: oneraret merita inuidia Turrianos: nomen Vicecomitum extolleret, ac si quam de ipso nominatim haberet honestam opinionem, parem in Regis animo sensum atq; misericordiam afflictæ virtutis excitare studeret. Auctoritatem & pondus fore testimonio, quod ultro daretur absenti, quodq; per fortuitos sermones, dum nihil aliud quàm res simpliciter ipsae, & ea, quae fuissent gesta, memorarentur. Si quis eius commendationis & officij fructus extaret, fortunaq; melior sequeretur: eum fructum, & eam fortunam sciret Garbaniatensis cum Vicecomitum Domo semper sibi fore communem. Omnia sicuti destinarat Vicecomes euenire: facilis inueni aditus in regium comitatum, mox apud Aulae principes gratia, inde familiaris cum ipso Rege congressus, testimonio fides, exulis admiratio: tum, ea quae deinceps exponentur. Apud Hastam urbem agebat Henricus. Eò confestim euocari Matthaeum iubet tactus desiderio viri propter ea, quae de ipso Garbaniatensis memorauerat. Neq; ille distulit iter. Benigne acceptus ita cum Caesare egit, vt Garbaniatensis minime adacquasse verbis animum existimaretur.

maretur. Ac tanta primo congressu fuit Henrici affabilitas erga Vicecomitem, vt, qui illic erant Archiep. familiares aut propinqui non temperarent, inuidia stimulante, quominus finito colloquio digredientem contumeliosè insectarentur: idq; Caesar. audiuit. Scilicet, ex tanta statim comitate Regis in exulem, id quod futurum erat, augurabantur: ideo non continuere linguae impetum, & animorum dolorem. Mox etiam Archiepiscopus ipse superuenit, qui, siue suspicatus latentem in proximo Vicecomitis fortunam, siue nondum plane suspicatus, iungere cum eo stabilis amicitiae foedus concupiuit. Nec ille abnuebat, gnarus primas dominandi spes omnibus auxilijs indigere. Et fortè aderant ex vtraque parte, quos ei foederi sanciendo interesse oporteret, qui omnes iurauere fore sibi rata quaecunq; Cassonus Archiepiscopus & Matthaeus Vicecomes inter se pepigissent. Foedus interposita Caesaris auctoritate est initum, & obliuione praeteritorum indicta, hac conditiones inposterum placuere. Matthaeus vt in administratione Reip. nequid sibi peteret nomine Ducis aut Vicarij, quae veterum certaminum atq; seditionum vocabula urbem afflixissent. Staret ab Archiepiscopo semper, domum eius, rem, Ecclesiamq; tueretur. Daret operam cum factione sua quantum posset eniti, vt Populi suffragijs eligere-
tur

tur qui summae rerum praecesset. Id Imperium
 esset annuum. Finitimae ciuitates ne lacefferentur
 ullo bello donec in Archiepiscopi fide mansissent.
 Restituerentur in vetus imperium & Ecclesiae iu-
 risdictionem, Angleria, Vallis Assina; Varena,
 Trauallia, Derium, Bellanum, Leucum; Castel-
 lantia, Mercurellum, Castanum, Varisium, Le-
 gnatum, Concorretium, & cui ab opimo feraciq;
 agrum Beatum pingue cognomen manet. Ea
 omnia, temporum & hominum iniurijs erepta
 Mediolanensi Ecclesiae, promittebat Vicecomes
 adnixurum se suis opibus, vt Archiepiscopo, sicut
 antea, parerent. Tritium verò & Bregnanum,
 & Vaprium, & Castelletum, fratribus Archiepi-
 scopi gentilitio iure possessa loca, si qua vis, aut
 iniuria, potestasue tentauisset, obuiam se se itu-
 rum idem recepit. Longa inde series conditionum
 „ sequebatur. Archiepiscopo stipatores corporis
 „ assignantur ex publico. Deriuationes aquarum,
 „ ex Ticino & Abdua fluminibus ad irrigandos Ec-
 „ clesiae fundos, immunes ac liberae permittuntur.
 „ Archiepiscopus & Vicecomes, ad vitanda rixarum
 „ initia, ne fundum, villam, domum, arcem, aedi-
 „ ficanto, vel emunt, nisi duo millia passuum inter
 „ vtramque possessionem intersint. Fundos ad Sal-
 „ uanecium, quos Neapolio Pontificis auus cum
 „ Celsiano Monasterio permutauit, Vicecomes ne
 „ attingito, neue rem eam in controuerfiam vocato.
 „ Si quem Vicecomitem, aut si quem Turrianum in
 „ exsilium mitti contigerit, eius bona, Turriani ex-
 „ sulis,

„ fulis , ad Cassonum , Vicecomitis ad Matthaeum
„ transeunto . Si quae mulier , ex Vicecomitis do-
„ mo nupserit in Archiepiscopi domum , ei mulieri
„ dotis nomine dantor fundi , quos Matthaeus ad
„ Bregnanum emptos habet : quod supra dotem ex
„ agrorum pretio redundabit , Turrianus refundito .
„ Affinitates & connubia sunt inter vtramque do-
„ mum : consociare sanguinem , & miscere , genus
„ liceat . Archiepiscopi arbitrium esto , quantas dari
dotes iussum fiet . Aduersus ea , si quid ab alteru-
tra parte commissum esset , ei qui recessisset à con-
ditionibus , lis aestimata flor. nummum XXX mill.
eaeque multa ut toties exigeretur , quoties aliquid
violatum esset , pepigere . Languscius , & Aduo-
catus , & alij Guelfae factionis homines aderant ,
cum Archiepiscopum inter & Vicecomitem ea
transfigerentur . Hos tota res minime laetos habe-
bat . Sed non erat id auctoritatis , ut praesente
Caesare in tali negotio turbare quicquam possent .
Consilium quod poterant , unicum iniere , tentan-
di si forte à partibus Gibellinis ad Guelfas pellici
se se Caesar pateretur . Nam si eius rei facultatem
aliquam haberent , posse Archiepiscopum , posse
Vicecomitem euertere summis Patriae rebus , quas
iam inter se diuisissent . Itaque coepere varias inij-
cere moras , & struere quascunque possent artes
detinendo Caesari , ut spatium haberent mouendi
aliquid antequam ille Mediolanum veniret . Ver-
cellis primo tentauere nonnihil , deinde cum ibi
parum procederet , Ticinum ut diuerteretur , sua-
debant .

debant . At Cassionus Archiepiscopus , & Matthaeus Vicecomes , artificio cognito , dissecere cunctationem , haec modò cùm dixissent : dolos inesse consilijs , & ipsi Caesari periculum in dilatione . si segniter urbem Mediolanum ingrederetur . Nàm esse ibi nonnullos animo inimico , quorum anteverti conatus oportet , ne palam , aut occultè aliquid molirentur . Simul intulerant , ferream Coronam Imperij stabilimentum , frustra alijs quàm Gibellinae factionis opibus quaeri , hanc in ipsorum esse potestate ac manu . Ita Caesar abruptit moras , repudiatisque cunctatoribus , ex Vercellarum vrbe , Nouariam , inde Mediolanum venit . Vicecomes pari cum Rege gressu sublimis ad dexteram equitabat . Reliqua exulum manus , ut quisq; praecipuo odio pulsus à Turrianis fuerat , ita proximi ibant Regi : sic traditum est . Quo magis miror , cùm pompa illa describeretur , & incedentium ordo , praetermissum esse locum Archiepiscopi , qui debuit inter primos esse , vel ob recentem gratiam , vel ob suam dignitatem , vel propter urbem , in quam ibatur . Neque tamen ambigam , quin fuerit in reliquo sacrorum procerum choro , qui Regem deducebant . Reliqui autem sacri procures fuere . Balduinus Archiepiscopus Treuironum . Papinianus Palmae . Gherardus Basileae . Theobaldus Leodij . Legionensis praeterea , & Constantiensis & cum Romana legatione longus Pontificum atq; togatorum ordo . Nobilitas vniuersa Mediolanensis ad agri fines obuiam pro-

cessit : obscurior turba more suo , moenia , tecta ,
vias impleuerat : cum Guidone tota Guelforum
factio , Caesarem ad portam , quà ingressurus esset ,
expectauit . Superbum id visum hospiti caeterisque
& auxerat offensionem ipse Guido , cum in tanta
publica gratulatione animaduersus esset penè vnus
obducta fronte , confusoque vultu , dextera tenens
vexillum , in quo Turrianæ gentis insignia depicta
cernebantur . Nihil in tali tempore fieri alienius
potuit , adeoque irritauerat ea species animos , vt
Germanorum aliquis arriperet id repente vexil-
lum , & ignominiosè affligeret ad terram . Tunc
Guido fremens & gemens descendit ex equo , pe-
demque Caesaris appropinquantis est , fortuna-
iam apertius minitante , deosculatus . Ferunt ,
Henricum se se valde comen præbuisse Turriano ,
monuisse tantum , vt in Caesarum & Regum ad-
uentu submittere fasces disceret , atque addidisse
vulgatum illud , ne aduersus stimulum calces . His
animis & hac frequentia Caesar acceptus in urbem ,
ferream Coronam ex Oppido Modoetia petere
maturabat , eiq; negotio nihil esse praeuertendum
ratus , iussit suo nomine dari litteras ad Archipres-
byterum , & Canonicos eius Ecclesiae , quarum
„ litterarum sententia hæc fuit . Henricus Roma-
„ norum Rex Augustus . Archipresbytero , & Cano-
„ nicis Modoetiae , viris honestis . Sal. Quod cae-
„ teri ante nos fecere Romanorum Reges , id nobis
„ etiam facere in animo est , vt ferream Coronam ,
„ quæ in vestri Templi thesauris adseruatur , capiti
nostro

„ nostro ritè imponendam curemus , cuius rei causa
„ Italicum hoc iter est susceptum. Cumq; nobis cordi
„ sit , vt omnia , quae ad eam rem pertinent , pro
„ negotij dignitate administrentur : etiam colloqui
„ vobiscum de ratione caeremoniae totius , & de
„ Coronae ipsius antiquitate ac iure necesse habe-
„ mus . Quare oportebit , Archipresbyterum vnà
„ cum antiquissimis è Collegio venire quamprimum
„ ad nos , & afferre litteras omneis , omnia priuilegia
„ & monumenta , quibus ea caeremonia continetur .
„ Id vt fiat magnopere vobis mandamus . Familiari-
„ bus verò nostris , Alardo Robao , & Clephoni
„ Gemulo , qui vobis has litteras reddent , fidem ha-
„ bebitis . Dat. Mediolani Cal. Ianuarij Regni nostri
anno secundo . Canonici , litteris acceptis , Regia
mandata confestim exsequuntur . Mox ille Mo-
doetiani iuit , vbi summo oppidanorum studio
adornata erant omnia celebrandae coronationi :
Templumque Baptistae , quod ibi religiosissimum
antiquissimumque est , regali instructum opulentia,
Regis aduentum , & caeremoniae diem expecta-
bat . Sed nulla prodidit historia , quo repentino
casu , quoue meditato consilio factum fuerit , vt ea
profectio , isque apparatus ad irritum caderet , at-
que paulò post , conuerso retrorsum itinere Caesar
Mediolani potius coronaretur . Modoetiae quod
spatium Regia commorata est , id examinandis
Turriani consilijs , ineundisque rationibus aduersus
illius meditamenta fuisse transactum : inde retro
Mediolanum , vnde venerat , tetendisse Regem
ferunt .

ferunt. Coronatus est in Basilica Ambrosiana festo Epiphaniae sollenni, & Pontifices qui affuerunt, hoc ordine perhibentur. Archiepisc. Treuirorum. Archiepiscopus Geneuensis. Episcopus Brixiae. Episcopus Vercellarum. Episcopus Nouariae; Episcopus Bergomi. Episcopus Laudis Pompeiae. Episcopus Patauij. Episcopus Veronae. Episcopus Mantuae. Episcopus Nouocomi. Episcopus Rhegij. Episcopus Mutinae. Episcopus Parmae. Episcopus Placentiae. Episcopus Derthonensis. Tridentinus. Constantiensis. Basileiensis. Haec apud Bernardinum Corium nomenclatura Pontificum est, in qua praetermissos esse nonnullos reor, quippe, qui, neque Germaniarum Antistites alios, neque Mediolanensem Cassionum videam in eo numero comparere, cum tamen, & illos profectos è patria Caesari comites itineris in Italiam venisse constet, & hunc in suam Ecclesiam hoc tempore fuisse restitutum coniecturae omnes loquantur. Quorsum enim attinuerat confirmari pacem, iniri foedus, & ex Caesaris auctoritate quasi diuidi rerum summam, Archiepiscopum inter & Vicecomitem, ut ille postea in pristina exilij calamitate, & ignominia relinqueretur? Laetissimae Caesaris res, rerum initia tantarum, artes & praecepta regnandi, reducem Archiepiscopum ostentari popularibus, & in sua collocari sede postulabant. Caeterum, ne qua Modoetienſi Templo fieret iniuria, neue municipes illi, iam inde à Longobardorum Imperio traditum ius amitterent: publicae tabulae confectae sunt

sunt & recitatae: non oportere fraudi esse Modoe-
tensibus, quòd sumendo ferreo diademati Caesar
Vrbem Mediolanum, & Basilicam Ambrosianam,
elegisset. Larga deinde dona missa Modoetiam,
non in Templum modò, sed ciuibus priuatim, ut
quisque ibi ea tempestate vir clarissimus erat. Ma-
iore in Mediolanenses liberalitate usus, centum,
insuper & nonaginta nouem ornauit equestri digni-
tate, Matthaeoque Vicecomiti principem eius Or-
dinis locum dedit. Iàm Guido Turrianus cesserat
vrbis imperio, redactusque erat ad res priuatas, non
solum ipsa Regis praesentia, quae cuncta in se tra-
heret, sed ciuium etiam inclinatione, qui, vel stu-
dijs erga Caesarem, vel in Turrianos odijs, vel
sola rerum nouarum cupidine, regimen hoc ex-
ternum amplectebantur: sui ciuis praefecturam,
tyrannidem vocabant. Misera ciuitas neque ibi
halitura quietem erat. Post dominatum illum
alienigenam, seruitij domestici necessitas instabat
rursus, & nouae seditiones, & veteres in Archie-
piscopum iniuriae, & semper vnus mali finis, ut
grauius ex eo malum existat. Haec peragam in-
genti calamitatum spectaculo, quasi narrauerim ad
huc vrbis otium, & pacis opera. Postquam Hen-
ricus Metropolitani hanc, & cum ea reliquas Insu-
briae Ciuitates, intestinis ipsarum certaminibus,
Cassoni Archiepiscopum, & Matthaeum Viceco-
mitem, pulcherrimo Patriae munere sibi obnoxios
habebat, accesseratque nomen Imperij, consensus
Ecclesiae, solenne Coronationis, haud dubio
cuncta

cuncta ipsi obediebant. Ciuitatibus dedit alijs alios Rectores: Mediolani Ioannem quendam hominem Gallum suo nomine Vicarium instituit. Is biuestri imperio nequam est repertus, Successit alter Senensis deterior etiam priore. De Caesare ad Mediolanenses, de Mediolanensibus ad Caesarem falsa referendo, suspicionibus implebat animos: etiam Ecclesiae statum & iura carpebat. Non Archiepiscopus interea, non Vicecomes, quiue aderant huic aut illi, datam nuper inter se fidem admodum colebant: & celerrimè res ad seditionem venit, qua Turriani deleti sunt aut eiekti. Galeatius & Franceschinus erant Mediolani principes iuuentutis: illae Matthaei filius, hic Guidonis: vterque ferox natalibus, & aetate, fortunaque Patus, alter quidem aduersa, alter verò secunda. Turriano iuueni stimulabat animum tantarum amissarum opum, acerba recordatio simul & adspectus: Vicecomes videre patria in domo, quàm expectare summum imperium malebat. Plenae Germanorum viae, braccati circum tribunalia Magistratus, externi per omnia mores, corrupta barbarijs modis rerum & hominum vocabula turbabant assuetos domesticis imperijs & peregrinarum rerum impatientes. Parùm tangit eos quòd antiquis inimicitijs Penates vtrique dissiderent, neque obstant partium inter ipsos funesta consilia & irae, quominus ipsi conspirarent, vt sanguine Germanorum vrbs inundetur. Extra Portam Ticinensem, in campo, fortè an ex destinato congressi, de ea re contulere sermones,

& postero die, signo dato Ciuitas vniuersa in armis fuit. Sed virilibus animis iuuenes puerili consilio instruxerant rem. Cum enim globos vterque suos, & ad idonea loca dispositos armatos haberent, aduersus reliquae multitudinis trepidationem atq; concursum nihil prouiderant. Ita, cum participes facinoris, vti moniti erant, gladios repente distrinxissent, ignari quoque sumunt tela quod cuique promptum erat, & vno penè temporis momento maior armatorum numerus, quid petent, quòue dirigerent ictus ambigebant. Interea conscij obtorpuerant manibus animisque. Mox, temere siue astu conclamatum, rebellasse Turrianos à Caesare, violasse ius hospitij, iuisse ad arma, vt hospitum, vt dominorum sanguine macularent urbem. Vox ea conuertit impetum repente omnem in Turrianorum genus, non secus atq; si intra aliena moenia vel castra deprehenso speculatores & hostes essent. Galeatius ipse dissimulata coniuratione acerrime pugnabat vt in proditores, & ipse focium prodiderat clamitans, ite mecum qui saluam esse urbem, qui viuere Caesarem vultis. Non cessabat Matthaeus Vicecomes in eo tumultu filium inhibere, monebatque identidem, vt se se eripere furentibus maturaret. Plus poterat impetus animi concitati, quam periculi metus, aut patris verecundia. Simul eò processum erat, vt aduersus pericula subsidium ipsum esse discrimen arbitraretur, nec aliter posse maiestatis atque perduellionis crimen cuitari, quàm si conuersis armis à Germanorum caede, genti Tur-

rianorum ad internecionem instaret. Francischinus & Simon Guidonis filij faucijs equis clam exiere porta quae Diui Marci tunc dicebatur : seque ad Montorfanum in arcem aegre proripuerunt. Horum pater ipse Guido cum domi quaereretur ad necem, per aedium postica transgressus in vicinos hortos, gregali habitu per auersum aliud ostiolum est emissus. Direpta domus, & Turrianorum caesi quotquot improuisum illum casum effugere non potuerunt. Archiepiscopum ipsum, quia gentis erat illius, ob nominis contagionem & inuidiam, haud procul à periculo abfuisse creditum est, licet nulla nominatim eius in tali tempore calamitas tradita sit. Caesar, sedato tumultu, Vicecomitem incusauit, ob Galeacium filium, à quo seditionis initium ortum esse arguebat. Suo beneficio reductos in Patriam, cum Archiepiscopo reconciliatos, ornatos etiam muneribus, aduersus ipsum conspirasse cum illis, quos eorum causa inimicos haberet. Vicecomes ad ea, purgare iuuenem, transferre culpam omnem in Turrianos, profiteri, quemadmodum ipse cum sua prole totaque domo semper in Caesaris potestate futurus esset, & vitam citius, quam fidem aut obsequium amissurus. Non tamen effugit, quominus paulò post, Hastam ipse, Galeacius filius Taruisium ablegarentur, criminantibus nimias opes aemulis, & data occasione, nihil omittentibus quo iam exulceratum animum asperarent. Postea Garbaniatensis idem, quo architectante Vicecomes primos sibi gradus ad principatum

cipatum struxerat, quique, velut apposita machina
Caesaris animo, poterat eum flectere quocunque
res ferret: ille igitur breui tempore dissimulanter
effecit, vt exul vterque reuocarentur, & finis exi-
lij, dominationis initium esset. Fere sub eos dies,
quibus ab eo paucorum mensium secessu Mediola-
num redierant, Matthaeus Mediolani Vicarius iu-
betur, quo deinde gradu, filij nepotesq; & secuta
posteritas in summae potentiae fastigium rediere,
donec irrequieto rerum ciuiliū orbe rursus ad
aequa deuoluerentur. Nempe sic etiam Turrianis
acciderat. Nescitur autem, quam recondita arte
fecerit Caesar, vt cum initio destinasse videretur,
admouere rerum summae Vicecomitem, imposeret
tamen alios Vicarios vrbi, quorum vt poenituit,
huc deniq; vertit rursus animum. Nec magis tradi-
tur, quae potissimum causae Matthaeum irritarint,
vt totam postea sui dominatus vim conuerteret ad
Archiepiscopum euertendum, cum quo recens foe-
dus erat, quem etiam sine foedere, sacrum & san-
ctum reuereri, ius fasque esset. Vicissim Archiepif-
copus ipse, cur à Matthaeo repente defecerit, &
abruperint vterque conditionum vincula, quibus
vinctis in mutuam se se defensionem, atque socie-
tatem implicarant, ignoratur. Nisi si fortè veterum
inimicitiarum implacabilitas est quaedam infida post
pacem, nescia quietis, memor malorum, aliquando
latens & inclusa, rursus impetu manifesto saeua &
atrox. Et potuerant odijs inter se capitalibus dis-
sidere Turriani florentes, inquietante domum for-

tuna more suo vbi nimia coepit esse : iidem, vrgentibus aduersis, ad suae propemodum extinctae familiae misericordiam eucti, sera iam concordia, contra communem hostem coalescere debuerunt. Non utiq; alia probabilior causa repentini dissidij, quo Cassonus Archiepiscopus, extremas meruisse Vicecomitis iras, Vicecomes partam diuino beneficio potentiam inhumanis aduersus Ecclesiam foedare modis potuere. Robertus Siciliae Rex aemulus Caesari hoc tempore exortus, addiderat animos desperatae Turrianorum genti : ad eum vndique congregabantur Guelfarum partium homines Archiepiscopo concitante, si fortè illius opibus ad recuperandam fortunam, momentum efficere aliquod possent. Ac cernere tunc erat insigni exemplo, quantum ad reconciliandós animos res aduersae valeant, cum Simon & Francischinus filij Guidonis assidue stipati circa Cassonum Archiepiscopum, paternum hunc inimicum, uti patrem affectarentur, consilia contra Vicecomitem ineuntes, quae vana erant. Et emolliuerat ante omnia Pontificis animum, quò placabilius teneriusque respiceret gentiles, suos, miserabilis interitus ipsius Guidonis : atque sollicitabatur pectus eius caritate mortui, cum quo viuo certatum erat odijs, & pereundi perdendique insaniâ. Obierat Guido, cum post indecoram ex vrbe fugam, in morbum incidisset, quem nouus animi dolor aggrauarat, vbi Roberti Regis auxilia, quae spes vnica Guelfis fuerant, cum Henrici copijs infeliciter dimicauere. Itaque anxius Archie-

Archiepiscopus misericordia suorum, & quasi sepultae domus dolore, per omnia se se contorquebat meditamenta & vias, & artes, vt familiam paulò antea dominam Urbis, nunc profugam & extorrem, dissipatamque recolligeret. Ea res, neq; caput neque pedes habebat. Namque Siculi Regis, vt dictum est, auxiliares copiae caesae apud Placentiam & fusae spem pene vltimam destituerant. Languscus & alij principes factionis capti in eo praelio, & in vincula Mediolanum rapti. Terror caeteris, & crescente in dies Vicecomite, plena omnia desperationis. Quippe ille, praeterquam quod haud dubie Mediolani rerum summam obtinebat, siue Caesaris voluntas, siue studia ciuium spectarentur, etiam in externa, vim & opes proferbat. Galeacium è filijs natu maximum foederatae ciuitates exercituum Imperatorem appellarant. Eundem Placentia sibi Principem optarat. Marcus & Luchinus Galeacij fratres, & Garbaniatensis ille, tantarum rerum instrumentum additi Galeacio consiliorum participes adiutoresq; negotiorum, quò latius omnes imperij partes occuparentur. Aduersus ea, quid consilij, quid auxilij reliquum Archiepiscopo, partibusue, quae verterant animos ad sacram potestatem cum spes caeteras amississent? Rationem hanc iniere tamen, vt nouas ab Rege Roberto suppetias, missa in id legatione postularent. Ac ne ob rem antea tam male gestam irritae preces forent, addebant ad postulata id quod, sicuti multum valuit ad impetrandum, ita in
exitu

exitu detecta vanitate, cum ira contemptum in desperatos excitauit. Ostenderant namq; Regi, esse quamplurimos intra vrbis moenia, multos in agro Mediolanensi, nonnullos etiam in Vicecomitis ipsius aula, qui restitui Guelfos, atq; Turrianum resurgere nomen auerent. Cum his esse rem ita compositam, vt conspectis auxiliorum vexillis, caperent arma, concitarent plebem, fortasse etiam aliquid amplius exsequerentur. Conspici tantummodo signa & Guelfici nominis liberatores oportere. His alijsq; rationibus persuasum Regi Roberto est, vt lectissimas equitum turmas mitteret, quibus vel peragi posse negotium crederet, vel si nihil efficeretur, haud vltra repugnandum necessitati esse, totamq; conuersionem hanc Insubriae rerum, non hominum temeritate, sed diuino nutu factam interpretari Equites fuere ad octingentos, habiti terrae robur, vnde mittebantur. Dux eorum, qui iudicio Regis & virtute sua, spem fortunamq; Guelforum, & Regni magnitudinem in suo capite pulcherrime ferre vnus omnium Siculorum existimaretur. Vbi terram Insubriam attigere, Ticinensibus adiuncti (nam vrbs ea Guelforum erat) longo ambitu circumducuntur ad Legnanum, qui locus abest ab vrbe Mediolano XVI millia passuum, & pridem Archiepiscopo subiectus, hoc tempore non mutauerat fidem. Illuc exeunt contra & Vicecomitis copiae: sed praeceptum erat, ne dimicarent in praesentia, hostem tantummodo distinerent. Dimicatum tamen est, & aduersa pugna
Medio-

Mediolanensibus fuit, iamq; victores regij, quasi restituto Turriano, summum se decus ad Regem suum esse relatu-ros putabant, si quidem haud vana reperirentur ea, in quorum spem exciti ab domo venissent. Hoste dissipato, circumspectantes omnia momenta, vident moueri nihil, nullum fieri concursum ex agris, non aliquem ex vrbe tumultum nuntiari, & torpere sibi quodammodo victoriam, quae, si sperata illa rerum & voluntatum inclinatione destitueretur in alieno solo, plane actum esse nihil intelligebant. Quò magis introspicerent praesentem rerum formam, eò minus praeparati quicquam ostendebatur, atq; vt omnino desperarent, subito Vicecomitis consilio est effectum. Habebat in custodia Philippum Languscum Ricardi patrem, cuius nutu, res, & animi Ticinensium hoc tempore gubernabantur. Huic dici iubet, si saluus esse velit, ne cunctaretur admonere filium, vti Ticinenses ab Legnano quamprimum abducat. Scripsit captiuus senex ad filium totidem fere verbis. Quanti patris caput aestimaret, tantum adniteretur, vt protinus Ticinenses ab externo illo hoste segregati domum irent: ex huius rei momento sibi pendere vitam: plura scribi non posse, neq; attinere: periturum esse patrem, ni filius strenue agat. Statim patria caritas accenderat iuuenem. Ita praeter caeteram solitudinem, Ticinensium etiam digressu nudati regij frementes in Archiepiscopum, caeterosq; Turrianos, abi-ere. At Vicecomes, magno repente periculo liberatus, reputans ipse

ipse secum, haud alijs, quàm Archiepiscopi consilijs & artibus administrari potuisse rem tantam, ac profectò nisi mature obuiam iretur, inquietum illum animum, perpetuam nascenti dominationi calamitatem fore: coepit ita hominem insectari, ut aerumnis conficere velle videretur, quoniam, si manifesta caedes patraretur, minus id sibi ad famam hominum, & rerum initia vtile futurum putaret. Ac ne iniurias quidem & omne contumeliarum genus, per se, vel per suos, directò in Archiepiscopum inferebat: sed saepius mouebat ea, quorum sensus & dolor ex longinquo ad illum perueniret: interdum etiam ipsius capiti, & vitae periculorum minas aperte intentabat. Et prompti erant ad omnia, qui tali in negotio demereri Principem gestirent, atque adeò seruili more, de suo semper adderent ad ea, quae Princeps innueret, siue imperaret. Habitabat Archiepiscopus in ea urbis regione, quae dicitur Orientalis, conducto domicilio Philippi cuiusdam Vapriensis, quia credo tutius ibi munimentum aduersus imminetia, & quia meminerat Ecclesiasticas aedes sub Guidone antea sibi carcerem fuisse, atq; subierat animum cura, ne Vicecomes id ipsum imitaretur. Nec ideo violentiam effugit. In conductio illo tecto Pontifex hoc tempore cùm sederet, Balatronus Matthaei filius quoddam huiusmodi facinus ausus fuit. Collecto iuuenum grege, quorum nomina suo loco deinde referentur, silentio noctis pontificias illas aedes ita cinxit armatorum corona, ut quacunq;

aliquis

aliquis exiret, à circumfidentibus exciperetur. Hac poſita indagine, per ſcalas euadit in aedium ſumma cum promptiſſimis, & ubi diduxere leniter tegulas, in laquearia ſeſe, inde, quā peruium fuit, in impluuium furdo veſtigio pari lenitate demittunt. Subeunt eò complures inuenta via, & breuis horae momento pontificia domus plena iuuenum inſolentium fuit. Occupant alij ianuarum clauſtra, cubiculorum fores alij pulſant & effringunt, ſopitamq; repentino terrore familiam, quā cuique ſors obtigit, ſine certamine captiuam agunt. Archiepiſcopus ipſe ab ijs, qui conclaue irruperant, lectulo alligatur. Caetera deinde aguntur hoſtilem in modum: egeſtae pecuniae: direpta ſupellex: & quae non poterant auferri, ea per laſciuiam effuſa & conculcata. Pauci qui caritate domini, ruptis vinculis, obuiam ire voluerunt, conciſi vulneribus: & periſſe in ea nocturna iniuria duos Archiepiſcopi familiares conſtat. Hactenus Pontifici inſultatum. Poſtero die, ille minime ambigens facinoris auctorem: ipſoſque miniſtros, & ſi venerant in diuerſa ora & vultus aſſimulati barba & capillo, ſuſpectans tamen & recognoſcens, alios quidem ſtatim, alios verò poſtea, conſilium iniit, vt ex vrbe abiret. Funesto illo ludo denuntiari ſibi necem crediderat, & trepidi ſuo quiſque caſu familiares, minime eſſe cunctandum ſuadebant. Cum trepido & exiguo comitatu Pontifex abiit, ac pene fugienti receptaculum fuit Caſſanenſe caſtellum, quod poſitum in Abduae
L Ripa,

Ripa, tunc Ecclesiasticæ ditionis erat, & loci illius homines præcipua in Archiepiscopum fide, dum sui Principis vitam tegerent, infestam Vicecomitis potentiam haud magnopere respiciebant. Egresso Pontifice, irritata sunt odia, quæ sedare debuerat, vel iam satiata contumelijs ira, vel voluntarius ille discessus, & veluti facta confessio, cedendum esse potentiori. Quotquot Archiepiscopi negotia procurabant in vrbe, vexati sunt, & pulsati, donec procuratione abisterent, aut occurrente alia iniuriarum materie, sicuti fit, obliuioni traderentur. Ad Archiepiscopum deinde ipsum insectandum incubuere illi, quæ curæ erat, non exsequi modò Vicecomitis imperia, sed voluntatem quoque tacitam, & nutus omnes interpretari. Hi cum machinis, & telis, & omni oppugnandarum arcium instrumento ad Cassanum profecti, circumfessa arce, & ponte occupato, subegere Pontificem inclusum, vt salutis suæ consulens, nocturno tempore, per auersam, occultissimamque portam exiret. Ac fortasse praebebantur vltro fugiendi tempora & occasiones ab emissarijs illis, & satis habebant pepulisse loco: sanguinem & caput cum viderentur appetere, fortasse non appetebant. Ex illa Cassanensi fuga Cremonam tetendit, execrantibus quacunq; incederet paganis impia consilia, sacrilegasque manus, ob quas animarum Pastori, nulla in sede conquiescere licitum esset. Execratio maior paulò post est insecta per vniuersam Insu-briam apud omnes, quicunque integros à partium contagione

contagione animos haberent. Etiam alieni & infensi, temporum dedecus, & negotij indignitatem agnoscebant. Cum enim Episcopus Sabinensis Pontificis Max. legatus iret ad Caesarem, mandassetq; Pont. Max. Archiepiscopo Cassono, ut ei legato Mediolani occurreret, atque ut inter se colloquerentur, frustra id Sedis Apostolicae mandatum fuit. Nec solum frustra fuit, sed etiam quia fortè diulgatum erat, congressuros esse Mediolani Legatum Apostolicum, & urbis eius Pontificem, coepere Magistratus, & praefecti tota Vicecomitis factio, quendam huiusmodi sermonem ferre palam ac dissipare. Si veniret in urbem Archiepiscopus, non temperaturos esse manibus: omnino fore ut moreretur. Ea fama & sermonibus ipsi suis, quasi iam praesentem inimicum haberent, magis adhuc exasperati, sedulo deinceps omnia conquiescere, quae nuntiata exuli, desperationem & maciem, & talem extremam afferre possent. Intercepta vestigalia, captae arces, occupati fundi, tabularia direpta, spoliatae aedes, immunitatum Ecclesiasticarum omne genus violentissime sublatum, & nuda quodammodo Ecclesia, nudum Archiepiscopi nomen abiectum ostentui. Demum, in contumeliam huius nuditatis, sacrae virgines expulsae monasterijs, & quibuldam earum admota tormenta ut nescio quid exprimeretur. Incessere postea per urbem & agros vagae ac desertae, quod etiam in horum temporum disciplina periculosum foret. Tot damna, tot iniuriae, cladesq; & super omnia,

calamitas exilij, perpulere Cassonum, vt quod aduersus ea telum habebat, id vibraret. Vicecomitem prohibuit communione sacrorum, eiq; interdicto cunctos illigauit, qui fuissent eiusmodi rerum adiutores & ministri. Totam Principis domum, percussit anathemate, quod longo carmine effatum extat horrido temporum illorum sermone. Sententia fuit huiusmodi. Cassonus Archiepiscopus
 „ viris vtinam prouidis Matthaeo Vicecomiti Vica-
 „ rio, Consiliarijs, & Consulibus, & Concilio Reip.
 „ Mediol. Galeacio, Luchino, & Balatroni Matthaei
 „ filijs. QVOMODO SEDET SOLA CIVITAS
 „ PLENA POPVLO FACTA EST QVASI
 „ VIDVA O VOS OMNES QVI TRANSI-
 „ TIS PER VIAM ASPICITE ET VIDETE
 „ SI EST DOLOR SICVT DOLOR MEVS.
 „ Vrbs olim felix & inclyta, nunc iacet praeda illis,
 „ qui Rectorum nomine tyrannidem exercent: iacet
 „ veluti truncum sine capite corpus, relicta crudelius
 „ habitanda, quàm si deleta foret. Eiecto Pastore
 „ laceratur Ecclesia: Mediolani patitur ea, quae non
 „ expectaret inter barbaros: & haec ipsa vestris ma-
 „ nibus, aut impulsu: certe non prohibuistis. Tu
 „ Balatrone, patris impij pessima proles, cum nos
 „ in aedibus Philippi Vapriensis moraremur, venisti
 „ eò dux agminis nocturni: nos, familiamq; nostram
 „ vinxisti, spoliauisti, & sunt adhuc ibi sanguinis ve-
 „ stigia, quem Vrsinus Mulinanus, & Bonauentura
 „ Mantuanus, vestro ferro confossi nostri familiares
 „ effuderunt. Participes sceleris & socij fuistis, vos
 Odoarde

„ Odoarde Pirouane , Pagane Mandelle , Ingressone
 „ Sorefina , Zardine Befana , Martine Montorfane ,
 „ Balatrone Beccaria , Philippe Lomati , Zamba Pon-
 „ tirole , Corradine Comensis , Iacobole Vapri , Cop-
 „ pine & Zofrandine Prealones , Scaldamacia Meda ,
 „ Papine Taberna , Francisce Vituone , Ambrosi Der-
 „ le , Petre & Ioannes Malnepotes , Mazola Mera-
 „ tensis , Leo Graselle , Plantelli fratres , Cauallioni
 „ fratres , Pagane Scarauacie , Ardigane Rhaudensis
 „ cum filio , Vicentiole & Antoniole Marliani , Pa-
 „ gane Rhaudensis , & asseclae vestrum omnium ad
 „ trecentos . Tanta manu fuit opus , vt Episcopus
 „ inermis opprimeretur . Ipsum Episcopum oportuit
 „ postero die clandestino egressu salutem petere ,
 „ ne scilicet interfectus nocentiores vos faceret .
 „ Quid deinde vobis inausum atq; intemeratum fuit ?
 „ Corradinum Camerium Vicarium nostrum , & Gal-
 „ uaneum Medicen Praepositum Sancti Donati , ex
 „ Brollienfi Xenodochio , in quo sedentes Ecclesiae
 „ negotia procurabant , exturbauistis intentato mor-
 „ tis metu . Cassanensem arcem , in quam confugera-
 „ mus , obsidione cinxistis : vt nusquam nisi in fuga
 „ praesidium esset , effecistis . Si rediremus in urbem ,
 „ manibus vestris concepturos esse Pastorem , vna
 „ voce conclamare , non exhorruere vobis animi .
 „ Tu Mule Gropelle , arcem nostram , quae est ad
 „ Cassanum . Tu Lodrisi Vicecomes , eam , quae ad
 „ Abiatum est , occupauisti . Tu Matthae , rem vni-
 „ uersam Angleriensem , Leucensem , Bellanensem ,
 „ Vallasinensem , Castanensem , Traualliensem , Bre-
 „ biensem ,

„ biensẽm, quae arces & loca sunt antiquitus Eccle- „
„ siastici nostri iuris, tenes. Eidem tibi decumae „
„ nostrae Lisantinae, redditus nostri Varisenses, por- „
„ toria nostra Mercuriolana, nostrae piscationes ad „
„ Pusianum exiguntur. Tu Luchine fili domum no- „
„ stram Coyranam foribus effractis inuasisti quomodo „
„ barbari hostes agunt. Tu Cressone Cribelle, mon- „
„ tes nostros, Derium, Gessanum, Mugiascam, Va- „
„ renam: tu Faciole Pusterla Falegium nostrum po- „
„ tiris. Adeò nihil est pensi vobis, quid futurum sit „
„ extremo saeculorum die, quidue nunc aeternus Iu- „
„ dex talia videns hominum scelera, vicissim paret. „
„ Neq; in mea solum & meos, meq; ipsum iniuriae „
„ vestrae defaueuerunt, sed cum ipsa Ecclesia, cum „
„ religione ipsa bellum impium atq; nefarium susce- „
„ pistis. Ecclesiasticos homines, nullam aliam ob „
„ causam, quàm quia nomine hoc censebantur, con- „
„ iecistis in vincula, tributa vobis ferre coegistis, „
„ itaut, ex vniuersa Dioecesi decem millia nummum „
„ aureorum aerario vestro reficerentur. Tantidem „
„ ordo Franciscanorum, tantidem Humiliati se se „
„ redemerunt, & quicquid praeterea conditum in „
„ cellis horreisue habebant, immisso milite dissipau- „
„ istis. Litteras publicas Ecclesiae Mediolanensis, & „
„ monumenta priuilegiorum, immunitatum, iurium, „
„ quae monumenta & litterae adseruabantur in S. „
„ Radegundae Monasterio, Beltramus Prandebonus, „
„ cui mandatum erat, ingressus ea claustra, per vim „
„ abstulit: & Monasterij Maioris virgines cum anti- „
„ stite sua, quas vobis adspicere fas non esset, con- „
„ treclauere

” trectauere carnifices vestri . Matthace Vicecomes ,
” vosque caeteri , qui tenetis urbem . Haec omnia
” vestro nutu sunt administrata . Vos rei scelerum
” tantorum estis . Quamobrem decreui ego Cassionus
” Archiepiscopus Ecclesiae Mediolanensis , arborem
” excindere , quae fructus bonos non facit , & aucto-
” ritate , quae mihi concessa est , ferire anathema
” vos omnes , & arcere communione sacrorum , ea
” lege , vt si contumaces & inemendatos vltima dies
” oppresserit , intra sacratos fines vestra corpora se-
” peliri non debeant , idque anathema nunc à me
” vobis infligitur . Te verò Matthace tantò magis
” ferimus , quia fueras caelestibus diris addictus iam
” inde ab eo tempore , quo superioris Archiepiscopi
” Vicarium Generalem ex ciuitate praecipitem eie-
cisti . Erat Matthaeo politicum ingenium , nec ex-
tra suspiciones atq; coniecturas ambiguae religionis ,
nec sine cura , quod ad eius rei famam attineret .
Rem Ecclesiasticam ita tractabat , vt superiora de-
clarant : rursus videri se pium volebat & erat for-
tasse : sed in eo negotio sua plerumq; principibus
via , cumq; recte sentiant , regnandi saepe consilij
& artibus abducuntur ab eo quod intus alunt .
Vicecomes id recti prauiq; confinium nimia licen-
tia transgressus , eò denique processit , vt à Pont.
max. Haereticus appellaretur . Nunc Archiepisco-
pi diris implicitus , neque reuocabat exulem , neq;
farciebat Ecclesiae damna plenus artium senex ,
audus potentiae , blandus alloquio semper & vul-
tu : benignitas & magnificentia factorum , domina-
tionis

tionis vtilitatibus regebantur . Caeterum, quò plus inuidiae parari , sibi ob Archiepiscopi calamitatem & anathematis infamiam videbat, eò magis firmare opes , proferre imperium , munire domum affinitatibus aduersus pericula & casus imminentes . Quippe senserat etiam incommodos de sua religione sermones haberi Romae, & parare Pontificem max. ea , quae in Catholicae fidei rebelles vltima sunt Apostolicae Sedi . Prima munimenta quaesivit, vt subigeret urbem Ticinum , qua subacta, Alexandrini societatem & foedus expetiuerunt: nec Parma cunctata est . Inde se ille pro Caesaris Vicario, principem dominumque Mediolanensium appellauit . Ad exigenda vectigalia, premendamq; oneribus urbem, obtentui erant residua certamina cum Guelfis , quos fractos iam satis atque debilitatos, penitus esse delendos memorabat . In omnibus rebus species & pompa Principatus erat . Praetoria cohors, octoginta serui, ephoebiniobiles, caetera aulae : & quia septuagesimum iam annum egressus vitali calore destituebatur , fouendo seni conquirebantur lectissima puellarum corpora, eaeq; simul cubabant . Iuuenes filij , Galeacius, Marcus, Luchinus, Stephanus & Ioannes agebant pari magnificentia & luxu . Caeteris cordi paternae potentiae moles , & pars dominatus , domestica pariter & externa , & propaganda successio : Ioannes ad spem & occasionem Ecclesiasticarum opum atra in toga domi caelebs manebat . In hanc domum ita stabilitam atq; firmatam vndiq; confluebant omnia
quò

quò felicior hominum more diceretur . Et erat eiusmodi rerum cursus , vt vel Anathematis poenam haudquaquam meruisse Vicecomitem , vel fluxam & infidam esse fortunam existimarent , quae circa caput impium sic luderet : ac diuersus postea ludus expectabatur . Derthona & Alexandria penè certatim in idem imperium concessere : simul potiundae Liguriae spes affulgebat . Turbata illic omnia ciuilibus dissidijs , petita Vicecomiti nurus ex Auria domo , & Marcum filium pulsi principes ex vrbe Genua sibi Ducem asciuerant . Haud dubie Regnum Italiae quaerebatur . Ea tentamenta Pontificem maximum , pro paterna in vniuersos cura nūnime quietum habebant . Nam praeter Ecclesiasticae rei lacerationem , infestamque sacrorum hominum vitam , & nominatim Archiepiscopi exilium indignum , etiam necesse erat suo nomine displicere nascentem in Italia tyrannidem , vt tunc dicebatur . Vt enim exortus Mediolani Vicecomes , alia atque alia appetendo loca , impotenter agebat : ita tyranni minores in alijs vrbibus , pari violentia , ciuium & Ecclesiae res in se trahebant , hominibus ipsis superbe abutebantur . Itaq; Pont. max. iussit admoneri Matthaeum & cacteros : nisi communi cum cacteris iure viuere assuescerent , abstinerentque deinceps animos ab omni Ecclesiastico negotio , acturum se suo iure , & Apostolica arma moturum in rebelles . Illi , traditos à Caesare dominatus obtinere se se , nec posse suas opes à Pont. max. labefactari , vel infringi , vana simul &

impia responderunt. Denunciata communiter haec & responsa: maiora separatim in Vicecomitem mouebantur, & maiore ipse contumacia vsurus erat. Iam enim agebatur in occulto reus atrocium culparum, ad quas facile transitur ab tali ingenio, talibusque artificijs, quale ingenium & artificia in hoc homine fuisse demonstraui. An verò innoxia mens homini, sanum de religione iudicium, & inimici, cùm alia re laedere non possent, illud ad criminandum arripuere, quod probabile esset in tali vitae forma, quodque etiam si refelleretur, inureret tamen eam notam Vicecomitum nomini, quae cuncta deformaret. Equidem malim hoc verum esse propter magnae familiae posteros, qui, sicuti veteris fortunae reliquijs ciuitatem nostram ornant, ita maiorum religionem testantur sua. Non tamen omittam rem demonstrare sicuti gesta est. Bonifacius Farra, & Laurentius Gallina Guelfi humiles, post res suas afflictas, desperata Patria, commigrauerant Romam, & propter polita ingenia, bonarumque artium disciplinas nacti locum in aula, dextere ac liberaliter agendo, peruenierant illuc, vt gratia, & fide, & auctoritate apud Pontificem maximum inter primos essent. Hi coepere criminari Vicecomitem, quòd ad tyrannica facta impios de religione sensus adiungeret, quodque vno verbo manifestis indicijs Haereticus esse conuinceretur. Haeresim illius esse de
RESVRRECTIONE MORTVORVM.
Ab eodem solere Daemonas euocari. Haec duo
capita

capita litteris atq; testimonijs arguebant. Reliqua memorare satis erat nota omnibus crimina simul & firmamenta criminationis huius. Quid enim de altera vita, deque vno & vero Deo statutum habere posse illum, qui sua sede pellat Episcopos: quaerat ad necem in exilium agat? Hunc esse hominem, qui posteaquam prouinciam inuaserit, sit sacra omnia depraedatus, sacrorum administratos omni crudelitate vexarit: adolescentulas etiam, quae perpetuo se se voto virginitatis obligassent, eiecerit extra monasteria, & earum pietatem atq; pudicitiam habuerit suae libidinis incitamentum. Ob tot infanda facinora damnatum anathemate, communione sacrorum exclusum, spernere coelestes poenas: dummodo procedat ad tyrannidem, via, pensi praeterea nihil habere. Profectò, qui sic viuat, eum, non verbis, sed quae praedicatio sit grauior, profiteri re ipsa, & veluti concionari diuersum quiddam à catholico sensu fideque communi: & suis gaudentem institutis, publicam Ecclesiae disciplinam irridere. Neque verò imbutum erroribus animum temperari saltem in eo, vt propria sit pestis ipsius, intestinumq; malum: ad prolem vniuersam, paternae insaniae manasse contagionem, in patris mores & instituta filios abiisse. Parati erant alij, qui iactarent eadem in omnibus circulis, & facile commoto ad eius negotij eura Pontifice, esse res in quaestione publicisque tabulis coepit. Patres etiam super eo negotio aliquoties conuenerant, & re considerata, statuerant, non

sanam mentem esse Vicecomiti, compererantque inquirendo, foueri opibus ipsius haereticos, turbari Quaesitorum officia, & Gulielminam infame monstrum, de cuius secta & sine demonstratum est, per diu sub eiusdem umbra, & tutela latuisse. Posteaquam testimonia & indicia, sententiaeque Patrum congruebant, & vndique manifesta teneri res videbatur, Matthaeum Vicecomitem Pontifex max. procùl ab omni sacro limine, omniq; piorum coetu esse remouendum decreuit, ipsum, & filios eius, & quotquot impliciti consilij, siue ministerijs talium rerum actionumque essent. Ea tremenda sententia perscripta est, & promulgata solennibus verbis, & si quae alia misceri ob rerum atrocitatem oporteret. Sed aduersus coelestes illas minas, pontificiosque terrores, & quouis bello funestiora pericula, Vicecomiti sensum auferebat dulcedo Regni: atque obdurando paulatim processerat in eam miseriam, vt impune dissimulari talia posse arbitraretur. Et Numinis irae cunctabantur paulisper, quò grauiores incumberent tempore suo, & oblitum officij Principem, sicuti iustum esset, admonerent. Interea, res Ecclesiae Mediolanensis, nihilo meliore erant conditione ac statu, quàm sub tali domino esse oporteret. Tamquam in Mahometana, vel Caluinica vrbe, intermissa sacra, fugitui sacerdotes, aut prohibiti fuga, Pontifex adhuc exul: & quò foedior erat forma Ciuitatis, eò magis irritabatur Principis animus, quia recidere in se omne dedecus, inuidiamq; sentiebat,

Caete-

Caeterum , quia non erat obſcurum , qui motus , quaeue pericula ſequerentur illam Anathematis poenam , inſtitit adhuc agere multa & parare , quò tutior foret . Caput erat , minores Italiae tyrannos , & dominos urbium conciliare ſibi , tum ne victi religione , Romana arma ſequerentur , tum ut ſecum arma & vires contra Romanum aſſociarent . Eius rei cauſa , Soncinum , qui locus eſt in agro Cremonenſi , concilio principum indiſto , conuenere frequenteis , quippe in id ipſum iam antea callide & ambitioſe praeſeparati . Namque Vicecomes , cum ſemper , uti dictum eſt , aptus illi- ciendis animis , tum hoc tempore praefertim in id ipſum intenderat artes ſuas , & alijs ad alios blandimentis utens , Canem Scaligerum in omni congreſſu dulciſſimam ſibi prolem appellabat , propterea quod id nomen utriuſq; aetati conſentaneum eſſet . In eò Soncinate conuentu , ad firmandos in ſe animos alienandoſq; ab Eccleſia , orationem habuit huiuſmodi . Neceſſariò fuiſſe conueniendum in vnā ſedem , ut coram agerent ea , quae non fuiſſent committenda litteris aut legatis . Agendum autem eſſe de ea re , quomodo partos feliciffime principatus etiam tueri feliciter poſſint aduerſus communem hoſtem atque ſub Religionis titulo latentem inuidiam . Pontificem Romanum nulla laceſſitum ipſorum iniuria vel culpa , tantum Archiepiſcopi Caſſoni , reliquorumque Guelforum ſtudio , inimicum repente exortum , vim ſuam Apoſtolicam occupafſe in eo , ut Gibellini nomi-
nis

nis opes deleat atque euertat . Communiter vniuersis intentasse tyrannidis crimen, sibi praecipuum ex religionis crimine dedecus esse quaesitum, & eo dedecore, quantum in ipso Pontifice sit, armatas in se res omnes, imperium, amicos, vitam quoque si Deo placeret, ereptam. Haec eò pertinere, vt anathematis poena perterrefacti principes deferrent ultro caput suum, & veluti languentia membra deferrentur vicissim à capite, diremptique sic omnes ab ope mutua iacerent praeda illis, qui pulsi sceleribus suis atque debellati perditae suae fortunae vindicem Romanum inuocauissent. Sed vi & concordia contra artes enitendum esse fortibus viris, cauendumque, ne, si pertimuerint, opprimantur ac pereant suo metu. Quae Romanus interminetur, neque tanti facienda, vt resistendi mentem consiliumque adimant, neque tam parui, vt neglecta serpent latius, & insanabile postea malum fiant. Monere singulos, vt quanti suam quisque incolumitatem ducat, tam intrepido animo incumbant ad communem salutem: & gerendae rei consilia, quae habeant acerrima & fortissima cum suarum quisque virium partem conferre in medium velint. Passerinus Mantuanus erat in eo conuentu. Is pro ea auctoritate, quam omnes ei post Matthacum haud dubie praecipuam tribuebant, dicere orsus, non modò Vicecomitis consilium probauit, sed fuit etiam infestior quàm fuerat ille: Pontificemque Romanum & Ecclesiae nomen est infectatus oratione sua, quomodo si nihil ibi supra consuetudinem
hominum

hominum aliorum esset , & studia quae mortales
alios habent , in illa quoque suprema potestate
versarentur . Eius Passerini orationem in hanc
sententiam fuisse memoriae proditum est . Siquis
principum esset audus exitij sui , velletque fortu-
nam eam amittere , quam diuino nutu & nascendi
forte esset assecutus , hunc debere non admittere
penitus in animum ea , quae parens publicae salutis
Matthaeus amantissime ac sapientissime proposuif-
set . Pontificem max. hominem esse factiosum ,
partium ducem , inimicum imperio , nonnenque
illud sanctissimum commodauisse Guelfis ad sa-
tianda odia : collusionem esse mutuam inter Roma-
num & Turrianos , vt si factio sustulerit cornua ,
tota sit in huius potestate , vicissim iste ad tollenda
„ cornua sit adiumento . Iam de iactatione mina-
„ rum , inquit , & caelesti periculo , quod denun-
„ tiatur , cum idem sentiam , quod à Matthaeo
„ dici audistis , eadem me putate dicere quae Mat-
„ thaeus dixit . Nihil , neque timendum censeo ma-
„ gnopere , neque contemnendum , ne metu impe-
„ diantur malorum remedia , contemptu malum
„ crescat . Hoc amplius censeo , vt Canis Scaliger
gerendo bello dux creetur . Inclyta erat Scaligeri
fama , nec fere militaribus factis & magnitudine
animi clarior quisquam ea tempestate habebatur ,
oderatque idem acerbissime Turrianos , & Caslo-
num Archiepiscopum , cuius potissimum instinctu
ea gliscere pericula principibus Italiae viris puta-
bat . Imperium tamen illud & administrandi belli
summam

summam aliquandiu recusauit, dictitans alios esse potiores, & magnifice disserens, quas ob causas sibi quemque praeferret. Ea oratione acuit magis principum studia quàm restrinxit, summaque voluntate rem omnes ad eum detulere. Ita Scaliger foederis aduersus Pontificem impij dux creatur magno dedecore vrbis Mediolani, vnde consilia haec manabant. Sed dedecus erat maius, idemque stimulus audendi omnia quòd anathemate damnata iam saepius ciuitas contraxerat quasi habitum eius rei quendam & irato Deo cuncta quotidie ruebant in peius. Interea Cassonus moritur ex Archiepiscopo Mediolanensi Aquileiae Patriarcha, vir, suis & familiae rebus vtramque fortunam expertus. Natus in familia dominatrice obtinuerat honorem, qui natales etiam infimos aequare principibus posset. Principi simul & Archiepiscopo plauserat ciuitas. Dein versa protinus omnia: dissidium capitale cum proximis: captiui fratres: custoditus ipse domi: mox exsul, & dum vult iniurias persequi, genus ipse suum euertit, quodque fuit miserrimum omnium, fortunam quam suis abstulerat, inimici communes tenere. Idem postea nouum amicum, veterem hostem dominatui suo ludibrium habuere, pulsumque rursus, in aliena terra coegere mori tam prope ab exule quàm fuerat olim à patria domino & regnatore. Is Cassoni finis fuit. Matthaeus deuicto in hunc modum Archiepiscopo, secundam ex Pontifice Max. palmam petebat, ut quemadmodum illum eiecisset, ita aduersus hunc immo-

immobilis ipse atque restare inuictus posset. Huius tantae atque tam impiae rei spes vniuersa posita erat in eo, si praeter foederatorum auxilia satis ipse suo Marte foret instructus ad repellendum hostem, cuius arma primo statim motu ipsam concrepare victoriam atque triumphum viderentur. Simul, ut antea demonstravi, etiam si nullum à Pontifice bellum immineret, inuaserat animum cupido Italiae capiundae, scilicet ut omisso Principis nomine, Rex appellaretur, quemadmodum ex Vicario se ipse Principem fecisset. His animis, sex millia peditum cum equitatu quantum efficere maximum potuit, in Ligures misit, ubi Marcus filius strenue rem gerebat. Negotium autem erat illud plenum opportunitatum maximarum, siue mari bellum veniret, siue à Pontifice maximo copiae terrestres in Mediolanensem agrum immitterentur. Sed quanta cura Vicecomiti Genuae potiundae, tanta solitudine Genuenses ipsi tuebantur urbem, & acciuerant auxilia, quibus impetum facile sustinerent. Hoc tempore Vicecomiti decesserat uxor, cum qua vixerat mira concordia, & super id, quod nihil magnopere ad Genuam procedebat, etiam domestico afflictus luctu, dedere paulatim religionibus animum creditus politici supercilij senex, aut coepit, aut simulauit. Quippe etiam Scaliger deserta foederis fide perculerat hominem, atque varias voluenti cogitationes occurfabant interdum, mortuus in exilio Archiepiscopus, Apostolicae dirae, status Ecclesiae praefens, omissa sacra, tot in Deum iniuriae, non quidem

vt palam excitaretur aliqua mutatione vehementi, ad quam homines eiusmodi fere non descendunt, sed tamen vt acrius introsipientibus esse commotum appareret. Bonacosa Burra (id nomen mortuae Principis vxori) sepulta est in Eustorgiana Aede, qualibus debuit exsequijs in Ciuitate, quae iaceret anathemate defixa, in qua gratificari rerum domino religionem suam, aut vellent sacerdotum plerique, aut cogerentur. Annus hic erat humanae salutis millesimus trecentessimus decimus nonus, quo anno, tantam fuisse frigoris vim ferunt, vt Padus (rarum illi flumini) gelu duratis aquis, tutos onustis quoque plaustris incessus praeberet. Mendici homines, quâ quisque fortè constiterat, reperiabantur exanimati, cum defecta insuper alimentis corpora concalescere nusquam possent. Constitit, obriguisse multos ante foculum, aut sub Iodice, & quia panes ipsi statim è furno lapidescebant, inter mandendi conatum plerique efflabant animam. Magis etiam horribile spectaculum alij fuere, quos in colloquio, siue actione aliqua, vita repente destituit, ita, vt oculos, ora, manusque in quo praeriguerant habitu & motu defixas non nisi postea, deprehensa mors teneret. Implicito bellis consilijque suis Principe, clausa Ecclesia, pastore profugo, nulla erant publica subsidia plebi, & noua haec pestilentia populum absumebat. Quasi piaculum coelestium irarum eo tempore quaesiuisse Matthaeus est visus, cum thesauros Templi Modociensis, quos Turriani ante sextum & quadragesimum

mum

num annum oppignerauerant, sua pecunia redemisset. Id pietatis opus re ipsa liberale, magnificum etiam in speciem fuit. Namque Modoetiam eius rei causa Vicecomes ipse profectus, deposuit sua manu thesauros in Ara, & Praesidem eius Templi Diuum clara voce est precatus, ut si ei cordi fuisset, sua illa munera & suos honores in pristinam restitui sedem, cuius opera & pietate id factum esset, hunc, prolem eius, & subiectas imperio gentes benigne tueretur. Haec ita precatus, admonuit seuerè Templi sacerdotes, uti thesauros illos quamdiligentissime in posterum custodirent. Regum & Reginarum esse dona venerandae antiquitatis, quae moueri sua sede & alienari sit nefas. Talibus dictis, & multò magis liberalitate ipsa, commouerat omnium animos, ut largus idem piusque praedicaretur. Namque, sex, & viginti millia florenorum in eam redemptionem insumpta fuisse constabat, quae summa ad eorum temporum aestimationem debuit longe maior esse quàm esset, postquam aucta rerum pretia & noui orbis aurifodinae metallis honorem imminuerunt. Interea Pontifex max. ad vindicandas Mediolanensis Ecclesiae contumelias delendamque Vicecomitis tyrannidem, foedus iniit cum Ruperto Apuliae Rege, quoniam ad eam diem Apostolicis denunciationibus & anathematis poena profici nihil potuisset. Etiam Rex Galliae focia arma iunxerat, isq; mille equites ducibus Philippo, & Carlotto, & Bernardo Margolio propinquis suis miserat Auenionem cum eius-

modi mandatis, vt ad omnia, quae Romanus imperaret, praesto essent. Pontifex laetus his animis coalescentium Regum ad Ecclesiae defensionem, auxiliares hasce copias cum eo exercitu, quem è suis ciuitatibus iam antea conscriptum habebat, duci in Insubres iubet. Rerum summa permissa Philippo Valesio: huic reliqui duces parere iussi: mandatum, vt domitis Ecclesiae perduellibus Metropolis Ambrosiana redigeretur in antiquum statum, & Matthaeus ille Vicecomes exsueretur ea potentia, quam per insectationem & damna rerum Ecclesiasticarum exerceret: omnino Guelfi, quae semper Apostolicae Sedi fide & addictae partes fuissent, in pristinae fortunae locum restituerentur. Addita promissa rerum ingentium, quae quisque virtutis & fidei praemia sequerentur: pecuniae praesentis attributum, quantum ad stipendium militi, quantum ducibus ad magnificentiam assignari, Romanae maiestatis erat. Circa Iunij mensis initium in terram Insubriam peruenere. Aduentus eorum, metu vel per laetitiam acceptus, vt quique Guelfi erant, aut Gibellini: sed Matthaeus ante omnes ancipiti cura distrahebatur: daret ne se se Pontifici, & qualibet conditione pacem acciperet, an potius iret contra, & fortunam experiretur: Imperij retinendi pertinacia, animus impatiens aequi, parata quoque subsidia & egregie firmata Domus huc trahebant. Propendebat in partem alteram, spretum antea, nunc terribile Pontificis nomen, quem socij Reges sequerentur, cuius arma
iam

iam Insubriam tenerent. Itaque tertiam quandam consilij viam secutus, nec sine pacis cura, nec extra belli meditata erat. Pontifex ipse, antequam ferro decerneret, misit è Cardinalium numero Pogietum inclyti nominis hominem, qui tentaret adhuc animos hortamentis & auctoritate: si abrupta omnia & desperata ostenderentur, ad regendum consilio bellum adesset. Is Valentiae confedit. Eò citati statim è Clero qui deferebantur in Matthaei gratiam & animarum suarum exitium spernere edicta, sacris impijs operari, atque inter caeteros hi vocabantur: Abbas D. Ambrosij, Abbas D. Simpliciani, Abbas D. Dionysij, Abbas D. Vincentij, potentes homines in Ecclesiae rebus, & ob callida ingenia frequentes apud Matthaeum, ciuiliū negotiorum arbitri, impliciti fallacijs & mercatibus Aulae. Hi cum ad legatum obedienter irent, vsus Matthaeus hominum opportunitate, mandauit, vt de sua erga Sedem Apostolicam pietate prolixè testificarentur ac docerent, quemadmodum ad omnia iusta & legitima paratus esset. Ac dextere liberaliterq; agendo rem eam Abbates, pene legatum in spem adduxerant, posse auctoritate finire bellum antequam inciperetur. Id Cardinalis omni victoria, quae per acies veniret, longe fore gloriosius putabat. Sed ne astute composita, credita simpliciter reciderent ad sedis Apostolicae postea detrimentum ludibriumue legationis, Parmensem Episcopum, qui penitus consilia Vicecomitis exploraret, misit. Is cum Vicecomite congressus,

gressus, quandiu res erat in verborum officijs, nihil plane desiderabat quod amabilius ab sene illo reuertentiusue dici posset. Vbi Parmensis attigit exsilium Archiepiscopi, remque Turrianorum vniuersam & libertatem vrbis: tunc enim uerò frons & oculi pro responso fuere. Mox & responsum, quale vultus ille denunciarat, redditur. Regnare se Caesaris beneficio: Romana postulata non satis posse mirari. Is colloquio finis. Abiisse inde rectà Parmensem tradunt, velut ab scelerata vrbe & inimica Deo, vitantem moenia & congressus: etiam in Monasterio D. Simpliciani substituisse cùm veniret, atque Matthaeum illuc euocasse, ne ingressus urbem ipse contaminaretur. Cùm in hunc modum spes tentata pacis esset, pars vtraque violentior ad bellum exarsere. Legatus Raimondum Cardonum & Paganum Turrianum ad fines euastandos vrbesq; tentandas illico destinauit. Ab Vicecomite, prouisu periculi parata erant praesidia & munimenta, quicis cuncta defenderentur: neque mos antiquus omittebatur feriundi hostem auro, quo saepe telo rem antea feliciter administrasset. Corruptelis atq; prodicionibus & caedibus omnia permiscebantur. Et Insubria tota pessumibat, dum duo maximi exercitus principum etiam maximorum pugnant pro Religione ac dominatu, quacunque sors, siue impetus tulit. Coeperat statim ea rerum forma displicere Pontifici max. bellumq; nollet suscepisse. Nam super id quod nulladum operae pretia ad vniuersae rei summam fiebant: etiam ad famam hominum

hominum memoriamque posteritatis existimabat incommodum fore suo nomini, si tantum fieret Christiani sanguinis in suo Pontificatu, quantum, obstinatus hostis & commissarum iam aliquot pugnarum euentus, ante victoriam effundendum esse ostendebant. Ideo componendae rei, atque reconciliandae concordiae rationem rursus omnem exquirebat: ac tentata iam frustra religione Matthaei, & coelestium minarum terrore nequicquam admo-
to, placuit, euocari duodecim primos Reip. Mediolanensis, si fortè hominum illorum aequitate, conuenire aliquid posset. Id negotij datum Lega-
to, editaque simul ei, quae Mediolanensibus viris promittere deberet Apostolicae Sedis nomine, quaeue ab illis vicissim esslagitaret. Exciti duode-
cim ad Valentiam haud grauate conuenere: & data fides erat, impune venturos atque abituros vti venissent. Non subtraham illustribus familijs honores suos, praetermittendo nomina duodecim illorum, quae scriptores alij suis annalibus intexuere. Fue-
runt autem huiusmodi. Gulielmus Pusterula. Franciscus Vicecomes. Franciscus Garbaniatensis. Andreas Hortus. Imberaldus Mandellus. Mucius Moncia. Ricardus Pirouanus. Stephanus Vicomercatus. Gulielmus Casatus. Lucas Gribellus. Bellinus Petrasancta. Othorinus Burrus. Homi-
nes erant nobiles, diuitijs insuper & vitae fama, nacti auctoritatem in ciuitate, quanta cuiquam esse potest, vbi rerum vnus potitur. Turbatas Eccle-
siae res ijdem, eiectum Archiepiscopum, & spreta
Summi

Summi Pontificis imperia, veluti communem temporum ignominiam, & praecipuum Patriae dedecus interpretabantur. Acceptis à Pontifice prius, dein etiam à legato literis, ut cum bonâ Matthaei pace proficiscerentur, agitauere: neq; abnuuit Princeps, siue, ne frustra repugnando, animos eorum magis etiam ab se alienaret, siue, quia negotiationis huius moras interea fore bello vtilis speraret. Ac nunquam oblitus eius lenitatis, qua regere suum, animum, & ad omnia, quae expedirent, confortare, natura vel vsu instructus erat, Ambrosium Alliatensem scribam suum intimum euntibus adiunxit, quod veluti datum eorum honori ac dignitati opportunitatem insuper habebat aliam, ut explorator, utq; vinculum foret ad omnia, quae agenda essent. Marcus etiam Matthaei filius, ferocia sua, vel sicuti credidere quidam, occulto patris mandato, cum iam iamque ituri essent, haud ambigue minitabundus monuerat, ut meminissent officij, scirentq; conscium ipsum, & in tempore vindicem fore, quicquid ageretur. Haec occursum de industria quaesito, haec, ut quisq; fortè inciderat, non nemine etiam in aulam euocato iecerat atrocior vultu, quam verba erant. Cacteri, iuueniles minas transmissere virilibus animis: apud Franciscum Vicecomitem tantopere eadem valere, ut ex medio itinere retro domum rediret, deserto turpius comitatu, quam si pedem efferre domo recusauisset. Undecim viri, postquam Valentiam ad Legatum, peruenire comiter accepti, post dierum aliquot quietem,

quietem, in concilium vocantur, & cùm affedissent omnes, legatus in hanc sententiam esse locutus fertur. Optatissimam sibi rem accidisse, vt Mediolanensis Reip. capita, virosq; prudentissimos haberet in conspectu, quos docere posset de paterna voluntate summi Pontificis erga rem Mediolanensem, ac de optima saepe finiendarum calamitatum, quam in eorum prudentia & aequitate collocatam haberet. Mouisse Romanum arma, non odio cuiusquam, vel cupidine alieni imperij, sed necessaria cura tollendi pessimum exemplum ne quis aliena per viminuaderet, vtque, sicuti verbum Evangelicum habet, quae sunt Caesaris Caesari reddantur, quae sunt Dei, Deo, Si iam iude à principio facultatem eorum praesentium habuisset Apostolica Sedes, pro bello pacem ad eam diem haud dubie futuram fuisse. Facta quae sint, infecta reddi non posse consilijs hominum: posse quidem prouideri ne talia in posterum fiant. Culpam & initium omnium malorum ad Vicecomitem pertinere: sed illum quoque non potuisse facere, quae fecisset, nisi multorum ope subniteretur. Et quamquam ille cum sua domo sit anathemate damnatus, plures tamen potuisse damnari, consilijs implicitos atque permistos, adiutores rerum, instrumenta belli, quod ille aduersus Ecclesiam gerat. Neminem se vnum accusare, rogare tamen vniuersos, vt quibus consilijs, quibusue ministerijs & artibus antea bellum adiuuissent, iisdem adniterentur ad pacem sancte ac sincere faciendam, quae redacta in antiquum

decus Italia, etiã ipsis esset allatura libertatem,
 quod vnicum ciuile bonum ab omnibus mortali-
 „ bus tanti aestimetur. Ac, ne putetis, inquit, rem
 „ adeo pretiosam & expetitam, nimium magno vo-
 „ bis emendam esse: nihil aliud postulamus, quàm
 „ hoc ipsum, vt liberi velitis esse. Desinite parere
 „ Vicecomiti, legibus vtimini vestris: & acta res erit.
 „ Nullos sibi fasces, nullam vmbram imperij postu-
 „ lat sibi Romanus in vestra ciuitate: satis regnabit,
 „ si quiete, si catholicae disciplinae conuenienter
 „ agere voletis. Forsitan expectet aliquis vestrum,
 „ vt Turrianis aliquid caueamus: videte, quàm vilia
 „ sint caetera pacanti Metropolim Ambrosianam,
 „ Pastori summo & sancto. Remouet eos homines
 „ vltra centesimum ab vrbe vestra miliare: neque
 „ pax aliter fiet, quàm si tanto interuallo disiuncti
 „ manere velint. Quos tamen odio Turriaporum
 „ expulistis, hos redire in patriam aequum censet.
 „ Vicecomitem & alios, quicunq; culpis illius affines
 „ vnà cum eo damnati sunt & notati, absoluit aeter-
 „ nis vinculis, & anathematis poena, dummodo ta-
 „ men Vicecomes ipse in animum inducat Romam,
 „ accedere supplex, ibi pacem Apostolicae sedis ex-
 „ pscere precibus ob vetera, in posterum obsequium
 „ profiteri. Sic erit bello finis, & inclytae olim reli-
 „ gionis Ciuitas tranquilla pace fruetur, decedetque
 „ vobis infamia, quam adhuc meremini rebelles Ec-
 „ clesiae Catholicae, prohibiti sacris, ab coetu com-
 „ mercioq; piorum remoti. Alioqui nos iuste pieq;
 „ suscepta arma, paribus animis ad finem vsque,
 „ sicuti

„ sicuti decet in tali causa retinebimus, aderitq; illud
„ ipsum pro quo dimicatur Numen. Haec ubi dixit
legatus, institit hortari Mediolanenses illos, ut
ante omnia, precibus accuratissimis diuinum spiritum
inuocarent ad rem bene salutariterque consul-
tandam, id in omni negotio primum esse, sine quo
mortalium prudentia constare non possit. Erat in
eo numero Franciscus Garbaniatensis ille, de cuius
animo & fortuna, & immortalis erga Vicecomitem
merito antea demonstratum est. Is meriti sui lar-
gus, ut plerique, & fortasse non iniquus aestima-
tor, praemia quaedam ingentia sibi destinarat, quae
postquam obtigere minora votis, ac praesertim,
ubi gerendo bello Dux alius est creatus, verterat
repente animum, infensusque Vicecomiti premebat
dolorem, donec aliqua nocendi opportunitas,
quam sedulo captabat, veniret. Ea, quae nunc
offerebatur, haud segniter usus, demonstrando
collegis pericula quae imminerent, conquerendo
Vicecomitis iniurias erga Mediolanensem Eccle-
siam, Patriae seruitium & alia perturbandis animis,
facile omneis suarum irarum impleuit, ut imperium
abrogandum esse Vicecomiti quacunque vi posset,
censerent. Si nihil autoritate proficeretur, ciui-
tatem vniuersam in tyrannum armare decreuerunt:
atque ubi ea stetit sententia, Garbaniatensis idem
„ fertur ad Collegas ita locutus esse. Viri Mediola-
„ nenses, & socij carissimi. Cum in tenebris, &
„ densa caligine demersis animis iaceremus, diuinæ
„ bonitati placitum est, immittere suae lucis radios,

„ vt salutem ac libertatem , pacemque & vitam &
 „ laudem amplecteremur . Vos oro quaesoque , tan-
 „ tum hoc celeste beneficium constantia vestra firmum
 „ ratumque efficit . Nam quod diuini muneris erat,
 „ vt ad ea , quae nobis vtilia & honesta essent , exci-
 „ taremur , id iam factum est : reliqua consensum ,
 „ operam , fidemque vestram requirunt , quae si de-
 „ sint : ne Deus quidem ignauos & vaecordes
 „ adiuuabit . Ante omnia , silentio est opus interea
 „ dum gerendae rei dies venit . Vbi dies , venerit ,
 „ sicuti viros , sicuti Mediolanenses decet , agemus .
 Responsum inde Legato est : fore Mediolanenses
 in potestate summi Pontificis , & imperata facturos :
 caetera ipse exsequeretur . Ita Mediolanum re-
 deunt : obfirmatisque in hanc sententiam animis ,
 id quod sibi de pace cum Pontifice facienda decre-
 tum esset , Vicecomiti renuntiauerunt : se inuitos
 quicquam quod minus placeret ipsi dicturos , sed
 patriae caritate subigi , quam si necesse sit , vel suo
 ipsorum interitu esse saluam velint . Vnam viam
 manere salutis , vt cum sacrorum Principe redeant
 in gratiam , id fixum sibi esse ac destinatum . Vice-
 comes ad ea consternatus animo , confuso vultu ,
 pauca & incerta quaedam respondit : non se pacem
 abnuere dummodo Resp. maneret eodem statu ,
 quo tunc esset : optare , vt qua fide ipse in alios
 egisset , ea sibi fides ab alijs praestaretur . Persona-
 bat interim vrbs tota crebris vocibus pacem expo-
 scientium , & pueri feminaeque faustos in Pontifi-
 cem & Ecclesiam tollere clamores non cessabant ,
 vbi

vbi semel is rumor emanarat . Quò magis famam increbescit , eò plus terroris , atq; perturbationis est apud Vicecomitem : ac saepe ille profitebatur ; si quid minus religiose , liquid irreuerenter in sacra sacrorumue praesides factum esset , nullam suam culpam esse talium rerum : velle se , vti catholice ac pie vixisset , ita Catholicum piunique mori : eius rei testem Deum inuocabat . Haec publice priuatimq; contestans in omni sermone , nihil tamen afferebat ad comprimendum tumultum , qui violentior in dies excitabatur . Itaq; auersus ad fortiora remedia , exciuit ex finitimis vrbibus Gibellinis , qui postquam frequentes adfuere ; collocuti cum eo aduocant ipsi duodecim viros , & grauissime conqueruntur , quòd priuato consilio de pace egerint . Non illis Ecclesiam & sacra esse potiora quam sibi , sed turbulentos homines egisse omnia dolo malo , & fortasse futurum , vt illos poeniteret . Simul in Pontificem inuecti sunt tam aspere atq; acerbe , vt Matthaeus ipse castigaret licentiam , atq; rogaret , vt salutis suae causa , linguae parumper temperarent . Dimissis postea xii. Viris , Matthaeo suadebant , vt illos quidem in vincula coijceret , armatorum verò manus ad reliquae multitudinis terrorem in vrbe dispositas haberet , Galeaciumque filium , qui Placentiae tunc curabat , illico domum euocaret . Non placuit prehendi xii. viros , neres ea maioris in vrbe tumultus causa esset : dispositi sunt locis opportunis armati : Galeacius adfuit , licet antea suspectus , tamquam patris secta

necta detineri dominatum aegre pateretur. In eum statim auersi omnes: & ille magnifice dislerebat de Gibellinae factionis potentia, patris imperio, & quemadmodum confideret fore breui, vt tumultus ille conticesceret. Ferunt, cum in Patris conspectum frequenti Gibellinorum corona deductus esset, obortas vtrinque lacrimas, ac deprecante Galeatio veniam errori, si quid fortè contra patriam pietatem egisset, aliquandiu nihil effatum senem: postea precibus adstantium mitigato animo, dixisse, filiorum esse neminem, cui spes suae magis inniterentur. Ab eo congressu, Galeatius haud dubia patris voluntate, rerum omnium arbiter, & familiae munimentum, agit cum xii viris, comiterque simul & elate percunctatur, quidnam esset illud, quod audiret moueri per ipsos aduersus Patrem dominumque suum, quodue cum Romano legato nuper egissent. Illi responderunt, nihil actum abs se nisi bona fide, & Patriae cura, quam rebus omnibus anteferrent. Legatum Apostolicum, virum esse grauem, amantem publicae quietis, dignum, cuius fidei cuncta permitterentur. Galeatius enimvero, pari grauitate, pergerent ait: se quoque nec Patri, nec Patriae defuturum. Cessit inde Matthaeus omni rerum administratione, seque totum in sacra & religionem auertit. Ad omnia templa ibat, & die quodam, aduocato in templum maximum Populo Cleroque Mediolanensi, positis humi genibus, ad radices Arae maximae, symbolum Apostolorum, elata quantum poterat voce recitauit. Tum conuersus

conuersus ad multitudinem stupentem nouitate rei, summa item contentione vocis, dixit, se, vti catholice pieque vixisset, ita catholice pieque moriturum esse: calumnias, queis suam ipsius famam homines aliqui dehonestassent, iudicaturum esse Deum extremo saeculorum die: tunc, inquit, cum omnia mortalium in aperto erunt. Haec vti dicta actaq; erant, publicis tabulis consignari voluit cum hac ipsa contestatione: Matthaeum Vicecomitem non aliam profiteri religionem & fidem, quàm quae verbis illis contineretur, vti palam prima postrema recitata essent. Postero die, quàm hoc de se spectaculum multitudini exhibuerat Vicecomes, velut alienata mente Modoetiam se se proripuit citato equo, ibique adorato Numine incidit in morbum, ex quo paulo post moritur. Mortuus est ad Crescentiacum in aedibus Monachorum, tria millia passuum ab vrbe, cum aeger illuc ab Modoetia deportatus esset. Haud ego affirmauerim in huius hominis fine id quod etiam in medio rerum cursu, relinqui à nobis ambiguum decuit: fueritne vtique in religionis negotio prauus ille & malus, an odio tantum inuidiaque contraxerit immeritam hanc labem. Non scriptores solum, sed res ipsae trahunt utroque, & paria in contrarijs partibus momenta rationum occurrunt, quae proponere lubet, vt potius alij sententiam tulerint, quàm, vel litterae nostrae maculam vllam tanti viri manibus inurant, si caruit hac interiore culpa, vel dedecus eleuent, si re vera contumaces homini aduersus Ecclesiae dogmata

dogmata sensus fuere . Primùm omnium initia Principatus iuxta sanctitatem acta causam agunt , vindicantq; ipsum ab fama , quae inueterauit . Interesse ille rei diuinæ quotidie : reuerenter inferuire sacrificanti : curare sæpe mysterijs animum : & formata sicut assolet in Principis mores familia , statis horis in domestico sacello religiosissimæ preces , ipso modos ineunte : caneantur Grauiissimi scriptores , cùm mentiendi causas procul haberent , hæc ipsa tradidere sicut retuli . Iam facilis alloquio & ab innocentia aerumnisque lenissimus , quotidiana etiam stipe leuabat egentes quæ licet possint esse officia diuersæ cuiusdam virtutis , & animi nihil aliud quàm à natura rectè informati , rarum tamen est , vt eadem ab christiana , & catholica perfectione separata reperiantur . Ire frequenter ad templa supplicatum eadem ornare donis : diuinum per omnia cultum amplificare ac tueri , profectò non sunt eius , qui , vel iam finxerit sibi peruersas de superis opiniones , vel ad eas facile degenerare possit . Hactenus existimo purgari ac defendi posse Vicecomitis manes ab ea labe , quæ semel iniusta fortasse nunquam eluetur apud homines : vtinam apud Deum diuerso iudicio res agatur . Rursus animum in hoc negotio meum restringunt timore ac moestitia & suspicione , profugus Archiepiscopus huius iniuriâ , vastatio & solitudo rerum Ecclesiasticarum , Apostolicæ poenæ , contemptus earum . Quasi neque Deus vsquam , neque Dei Vicarius esset , ita sumpta contra Romanum arma ,
concitata

concitata factio velut in communem hostem, per-
seueratum ad vltimum, donec vita superfuit.

Sunt haec ipsa quoq; perscripta in annalibus
illis vnde propter incorruptae fidei famam
petuntur antiquitates vrbis, neque

debuere praetermitti ab eo,

qui professus esset per-
scripturum se

omnia,

laeta siue tristia patriae huius

principumque ipsorum.

Caeterum, de ea re, vt

cuicumq; visum

fuerit, sta-

tuet.

IOSEPHI RIPAMONTII

CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI

HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER II.

OSTQVAM Matthaeus expirauit, filij sedulo celauere mortem donec prouisis, quae tempus monebat, falli diutius fama non potuit. Corpus exanime clani tumulo est illatum, quia timebatur, ne Pontifex iratus, Anatematis obtentu, cadauer proijci insepultum iuberet. Nescitur, vtra in Aede situm fuerit, ad Crescentiacūne, vbi etiam obierat, an verò ad Clarā Vallem, vbi pleriq; Principum tunc sibi sepulturae sedem eligeabant, sicut tumuli adhuc inscriptionesque testantur.

Eius decessu creuerant coniuratis animi: manebant odia: delere tyrannidem, ac ne succedente Galeacio, Metropolim paterentur fieri Vicecomitum hereditatem, agitabant. Hi consilia sua omnia perferebant ad Cardinalem Legatum, & ipse vicissim legatus omnem gerendae rei spem in eorum consensu ac fide postam habebat. Ab altera parte, Galeacius, tradito per manus,

&

& iam haud dubie posſeſſo imperio, caput rerum erat: domi ciuium motus, foris hoſtem, quantum omni bellica, & ciuili ratione poſſet aſſequi vnâ cum Marco fratre ſuſtinebat: reliqua nobilium, ſiue plebis multitudo, partim erat coniuratorum & Legati: plures ituram in ſaecula potentiam, & imminentem vrbi dominatum cernebant, eamque ſpem, aut metum ſequebantur. Etiam Eccleſiaſtici homines, & hic aliud agens Clerus, in Pontificem, aut in Galeacium diuiſus erat, tantò magis incertus & fluctuans, quia nouus Archiepiſcopus Aicardus, cùm Guelfarum partium eſſet, non poterat inire Pontificatum, magiſque turbabat animos exſul, quàm ab eo quicquam ad regendum Eccleſiae ſtatum afferebatur. In ea rerum colluſione Canonicos Modoetiennes inceſſerat metus, ne ad templi ſui theſauros antea quoque ſublatoſ inde & oppigneratoſ, licentia perueniret. Ob eam rem habito inter ſe conſilio, ſtatuereunt pretioſiſſima quaeque ſub terram eſſe defodienda, delectiſ e Collegio quatuor viriſ, qui defodiendi curam haberent, eoque miniſterio defuncti digrederentur ſeoriſim in longinqua loca, & circa ſupremam vitae horam, rem aperirent ei, quem grauiſſimum virum, optimumque iudicaſſent. Ita res commiſſa quatuor Canonicis eſt: reliqui conſenſere vltro vt celarentur. Ea occultatio theſauri, idq; Canonicorum inter ipſoſ decretum factum eſt anno milleſimo viciſimo tertio ſalutis humanae, menſe Ianuario, cùm paulò antea foede direpto

Oppido Mediolanenses, Basilicâ tantum abstinent. Insequente Februario, Marcus & Luchinus Galeacij fratres commissâ cum Pontificijs pugna, circa flumen Abduam, duos è coniuratis Cribellum & Garbaniatensem interfecere, clamitante Marco inter ferendum: Viuat Ecclesia, & patriae proditores moriantur. Pontificij tamen eo praelio superiores fuere, captaque Modoetia, Garbaniatensis cadauer ibi in D. Ioannis Aede sepelierunt. Et armis quidem sic certabatur: certamen aliud verborum erat, cum pars vtraque allicere ad se partis alterius fautores conarentur. Pro Vicecomite prensabant amici vel propinqui promissis aut minis: Pontificem & religionem, Ecclesiamque, & alterius vitae poenas in rebelles concionabundi sacerdotes inculcabant, eaque audita, terrore obiecto, vel pietate ingenua perpulere multos, ut in sanctiora castra transirent. Modoetiae posita summa rerum erat, caputque fiebat ibi pugnantium pro Ecclesia, non tamen ea frequentia & ardore, quem grauissimus quisque in tali causa desideraret. Ac reperio, Aicardum Archiepiscopum, quia non satis impigre res administraretur, Modoetiae concionatum esse totidem
„ verbis. Viri Mediolanenses, & quotquot pro
„ Catholica Ecclesia aduersus impios arma suscep-
„ stis. Vos quidem cupidine salutis & studio recti
„ venistis in haec castra, sed non venisse satius erat,
„ quam lente sic agendo tradere victoriam hosti,
„ prodere publicam causam, istaque lentitudine &
proditiōe

„ proditione laceffere diuinas iras , ſicuti vos facere
„ animaduerto . Proinde, quae amplius dicam acci-
„ pite , vocemque meam , non vt miſeri hominis
„ vocem, ſed quaſi miſſam è coelo condite in ani-
„ mum veſtrum, & attendite quae me vobiſcum,
„ agere Deus iubet . Niſi bellum hoc alijs animis
„ geritur : victoria penes alios erit, voſque ludibri-
„ um & praeda hoſti, exemplo eritis, pigritiam &
„ ſegnitiem in Dei negotio plecti ſicuti caetera mor-
„ talium ſcelera , magnumque ipſam & inexpiabile
„ ſcelus eſſe . Vult ſane Deus Eccleſiam ſuam ma-
„ nere incolumem: ſed nunquam per vos erit inco-
„ lumis donec ſic ageſis , & inuenta quâ Diuinæ
„ maieltati placitum erit, diuerſa via, ne Romana
„ ſacra polluantur, proijciemini qui miniſterij pulcher-
„ rimi gloriam ita contempſiſtis . Seuerus homo &
„ ſpectatae religionis erat Aicardus, magna in vul-
„ gus fama, propterea quod ex minore Franciſcano
„ factus Archiepiſcopus retinebat Ordinis inſtituta
„ & antiquam diſciplinam . Non tamen potuit
„ excutere fatalem torporem ex militaribus animis,
„ miraque ſocordia res omneis agebantur . Tunc
„ Robertus Siciliae Rex olim iſto cum Romanis
„ foedere , fautor antiquus Archiepiſcopi Caſſoni
„ Turrianorumq; reliquorum, cognito rerum ſtatu,
„ timens id quod futurum erat, Raimundum Cardo-
„ nam cum ſexcentis equitibus miſit, vt ea manu rem
„ Eccleſiaſticam adiuuaret . Cardono ſtatim deditur
„ Alexandria , eaq; Pontificis nomine communitur .
„ Inde Modociam auxiliares peruenere . Laetus
ad-

aduentus eorum fuit, spesque illa commouit parum per animos ac deinceps aliquanto plus in Pontificio exercitu, strenuitatis erat. Paulo post, Paganus Turrianus Episcopus Patauij, & cum eo, Franciscus & Simon filij Guidonis peruagati terras omnes amicorum, atque corrogatis in vltimi certaminis fortunam trecentis equitibus, eodem subiere. Horum aduentu, res ad seditionem venit: & quo die Oppidum intrauerunt, ibi in campo, qui D. Francisci campus dicitur, irritatis animis acre praelium fuit, praelioque commisso, conuersis repente signis, ad Vicecomitem transiere quicumque Turrianum nomen ob veteres inimicitias auersabantur. Caeteri iam decernere de summa rerum auebant: ac duo praesertim Gulielmi, Pusterla, & Casatus, quorum maximè consilio res nitebatur, eiusmodi sententias dicebant, vt quamprimum Vrbs Mediolanum obsidione cingeretur. Contra ea Cardonus, munita vrbs, & nimium ferae spei moras proponebat. Dum haec inter Ecclesiasticos agitantur, Vicecomes anteuertit, omni connixus ope ad hostem ex Oppido Modoetia detrahendum. Marcus, & Luchinus in expeditionem eam iêre. Pugna prospera Ecclesiasticis fuit, vtentesque rerum cursu ducunt ipsi ad Vrbem oppugnandam, & triduo postquam pugnarum erat, ipsis moenibus institerunt. Tunc Vicecomes in magno metu de summa rerum esse coepit, & concione aduocata, disseruit apta tempori. Non se bellum gerere
cum

cum Ecclesia, sed defendere communem patriam velle: ac si vera loqui debeat, nihil spectare magis arma sua, quàm vt res Ecclesiastica Mediolanensis, ab æternis iniurijs tuta, & incolumis maneret. Esse Theutonas, esse barbaros in hostium exercitu, qui si urbem ingradientur, sacros, & sacra omnia videat eorum furori prædam fore. Proponerent sibi ante oculos, tot Sanctorum Reliquias & caelestia pignora, tantum Ecclesiastici argenti, supellectilisque religiosas, templa ipsa, & aras, simulacra Diuum, vel marmore sculpta, vel expressa coloribus: cuncta, simul auaritiæ materiem, simul impietati ludibrium parari, nisi, quanta vi barbarus instet, tanta ipsi barbarum repellant. Neq; verò spem respicerent eam, quòd Romanis auspicijs ab ea parte geratur res, quodque religionis adesse vindices dicantur. In pace, speciosum & magnificum esse Pontificum nomen, atq; ipsos tunc agere clementer & iuste: bellorum iras ipsæd nihilominus, & auidas in sacrilegia militares manus, non posse cohiberi si quis velit. Ab eiusmodi dictis, cum moenia, & portae stationibus atque præsidijs firmarentur, omniq; alio repellendorum hostium apparatu militariter occupata Ciuitas egregiam Principi fidem ostentaret, Heluetij, qui sub Galeacio stipendia faciebant, accepta ab Ecclesiasticis pecunia, capere, vel interficere ipsum, agitauerunt. Atque non frustra id incoeptum, fuisset, nisi Ioannes Galeacij frater, quamuis Ecclesiastica in toga, belli necessitatibus intentus, re
cognita

cognita , cum amicorum repente manu impetum in proditores dedisset , qui caesi , vel capti , spem obsessoris ingentem illam ademerunt . Inde , cum trepidatione dissidium ortum inter ipsos , & sicuti lingua moribusque dissoni erant , ita seorsim inire consilia , varijsque furere voluntatibus coeperunt . Gliscentem sua sponte seditionem irritabant obsidionis taedia : neque sisti res potuit , ubi Castroneus quidam (id nomen viro) Legati fratris filius , ad eruptionem ex vrbe factam acriter pugnans vnâ cum primoribus ceciderat . Nocturno agmine Modoetiam eunt , idque statim Oppidum , fortuna commutata Vicecomes obsidebat . Rursus auxilijs ab legato missis , ipse retro Mediolanum compellitur . Variante suas vices bello , nihil certi , per totum eum annum apud alterutros erat : incendijs , & rapinis cuncta inuoluebantur absque discrimine vllò sacrae an profanae res essent . Tota belli moles ad Modoetiam vicinaque loca , Vicomercatum , Caratum , & Decium constiterat , & vestigia cladis eo tractu parietinae templorum adhuc manent . Insequens annus graui clade rem Ecclesiasticam afflixit , cum ad Vaprium in Abduae fluminis ripa pugnatum esset : neque scriptores aequales eorum temporum , in re tradenda , quicquam omisere quod horribile , ac memorabile visu , vel dictu accidere in praelijs possit . Semiuiua corpora sepulta mortuorum cumulis , inflatum humano sanguine flumen , & Bergomi , decem inde passuum millia clamores praelij eius auditos prodidere .

didere. Addunt etiam prodigia, quorum illud, & spectantium multitudine, & rei, quae portendebatur, euentu, certissimum fuit. Cum enim Mo-doetiae, in campo, quod Pratum appellatur, ea fortè ipsa hora, qua duo exercitus ad Vaprium confligebant, iniretur equitum numerus, qui mittendi illuc subsidio Pontificijs essent, quoddam huiusmodi spectaculum obuersatum fuisse oculis fertur. Ingens vulturum multitudo per sublime volitans cum tristi clangore, primò campum inumbravit. Dein scinduntur in duo agmina, consistuntque velut contrariae acies, hinc ad orientem solem, inde ad meridiem obiecta aduersa regione Mediolanum versus. Is minor erat numerus, & Vicecomitis copias, sicut ab euentu creditum est, repraesentabat. Postquam ita constitere aues atrae & stridulae, concurrunt inter se se rostris, veluti telis, & acerrime rem gerunt. Praeterquamquod sustulerant omneis ad id spectaculum ora, cadebant etiam ante oculos aligeri milites laniati, & cruenti, totoque campo plumae volitantes cernebantur. Adnotatum est, certaminis victoriam penes minorem aciem fuisse, moxque Franciscanae Aedis turrim, & vicinarum arborum cacumina gregatim insedere. Pars altera ita dissipata est, ut vultures terni, quaterniue non amplius, hac, illacque dispergerentur. Horae ferme spatium, ea tenuit pugna, nuntiataq; postmodum Vapriensi clade, interpretatio prodigij facilis fuit. Adèò responderunt omnia, similique ad Vaprium fortuna

Q dissipati

diffipati sunt Ecclesiastici, atque Modoetiae voluminum praelio, superior multitudini paucitas, & hinc incolume stabileq; agmen, inde consternatio, & fuga spectata fuerat penitus ad humanae dimicationis formam. Sanè quaesitum est alijs ante me scriptoribus rerum, ecquid valeant prodigia, suntq; pleni libri exemplorum ex omni memoria, quomodo praesenserint mortales, aut viderint diuinitus ea, quae post tempus aliquod euentura essent, quaeue diuersos apud homines, & locorum interuallo discretos agerentur. Mutae saepe animantes, coelo, siue terra, vel aqua, vel igni, vel etiam elementa haec ipsa denuntiasse res futuras, ostendisse remotas existimantur. Cantu, siue volatu, tripudijs, extis, alijsque modis innumerabilibus, interneciones exercituum aut triumphos cum praecepissent animis Imperatores, ei prodigio congruit euentus, neque alibi ludificatio maior apud antiquitatem. Si gutta sanguinis in exangu corpore conspecta esset, si manasset sudor ex mare, vel ligno, si prodijset anguis alicunde, prodigium erat, & quales negotiorum euentus ab eiusmodi ostentis erant in spe, vel metu, tales etiam interdum sequebantur. Iam audita voces è coelo maiores & augustiores humanis, obuersata oculis simulacra, visaeque species dimicantium, hominum etiam ipsorum vaticinia, clades & victoriae non absone vaticinijs, constituta generis eius disciplina, collegia denique Sacerdotum adhibita procurandis eiusmodi religionibus penè arguunt dubitantes,

dubitantes, & quasi suo iure fidei partem petunt. Sed priscarum vanitatum alia quoque monstra reperientur, neque mirum fuit, inanes sibi formas, & consentanea formis interpretamenta figurare qui coeci penitus essent in summa religionis, ipsasque pecudes, & si quae sunt viliora, consecrata diuinis honoribus colerent vt Numen. Ab eo scilicet fonte caetera mentium ludibria, & deliramenta manabant. Caeterum nihil arbitror esse absurdius, quam visis, atque portentis dedere animum, & si quid quamque rem antecesserit, arbitrari, vel hoc secutum esse, quia factum sit illud, vel vt posteriora sequerentur, priora extitisse. Permeant omnia cursus suos, neque mutatur quicquam in naturae rebus, nisi regens eam Deus annuerit. Annuere porrò non nisi summa, & arcana ratione credere oportet intuentes maiestatem illam infinitam, quantum assequi humana mens potest. Exitere temporibus Hebraicis diuini Vates, ac deinceps alij, quois praesaga pectora diuinitus obtigerunt, itemque praenuntia signa venturarum rerum missa de coelo nonnunquam, semperque vaticino hoc munere defungentur quibus aeterna prouidentia tale delegare ministerium voluerit, & vocalia saxa si Deus volet, fient. Vt quidem, vel suoapte nutu, vel instinctu coelesti passim vaticinentur homines, inanimaque & animata, sicuti captae superstitione mentes, in metu, vel gaudio credere amant, non dici potest, ad quantam foecordiam ea credulitas accedat. Neque si vultures

infestis concurrere rostris, minorq; numerus auium illarum, examen maius afflixit, qua hora Vicecomitis copiae, numero superiores Ecclesiasticos fugauere, ideò trahenda res in religionem fuit, & magni prodigij nomen vsurpandum, quod fecisse Scriptores eorum temporum video. Fortasse enim volucres irritatae per lasciuia, certauere moribus: & dulcedine fingendi, caetera in miraculum aucta, vt tradita per manus vanitas, veluti contagio quaedam ad historiam vsque perueniret. Sic nimirum inferere diuina humanis amat mortalitas, & semel in prodigium accepta gliscunt postea sermonibus, neq; simplicitatum humanarum est finis. Me longius prouexit alterius etiam prodigij nouitas, quod huic vulturum ostento subiicitur ab eo Scriptore, qui rem sibi compertissimam referre ait. Henricus quidam cognomento Flandrensis fuerat in Ecclesiastico exercitu, cum ad Vaprium infelicitate dimicatum esset. Hunc acie disiecta, & caesa fugientem postridie per deuia Modoetiam venisse refert ducibus itineris duobus, qui se se repente obtulerint, stiterint incolumen ad oppidi moenia, deinde abierint ex oculis nihil vnquam effati. Ipsum ingressum in Oppidum, cum trepidi illic omnibus ob cladem acceptam affligerentur, iussisse bono animo esse vniuersos, ac sperare salua fore omnia: sic iubere Deum, & Oppidi tutelarem, Baptistam. Namque se cum ab hesternae infelicis pugna per calles incertos in obscuram syluam, deuenisset, ibiq; cursu, & metu fatigatus iaceret, vidisse

vidisse repente torrida macie senem, à quo deductus in tutum, traditusque duobus illis fuerit, & de salute Oppidi curaque Praecursoris ita renunciare iussus. Ardicius Concorretius refert scribam se publicum tunc fuisse Modoetiae, hominemque vidisse illum, & audiuisse cum ea renunciaret. Si vera res fuit, profecto, multo sanguine, multaque clade stare Modoetienſi populo miraculum illud, & certa illa ad extremum ſalus debebat. Namque dum Legatus Apoſtolicus, & Galeacius Vicecomes omni inuicem ope conſtituntur ad obtinendum Oppidum, Oppidani ipſi deſtituti in medio per anni fere ſpatium pertulere omnia, quae accidere obſeſſis poſſent. Ac neſcio fuerit ne ſalus, non capi Modoetiam ab Vicecomite, cum qui retinebant eam Eccleſiaſtici ſaeuirent intra muros atrocius, quam capto Oppido ſaeuire Vicecomes potuiſſet. Deſenſa funeſte Modoetia per Eccleſiaſticos, irrito Vicecomitis circa eam conatu, grauius vtrinque damnis, pars etiam vtraque pacem expetebat, quam Vicecomes ne nimium cupiſſe videretur, tali commento eſt uſus. Raimondum Cardonum ex Pontificio exercitu Siculorum auxiliorum ducem habebat in cuſtodia, virum dexterrimae humanitatis, & ea morum parte principum negotijs aptum: nec magnum ex redemptione pretium ſperabatur. Eum per fidiffimos ſibi homines interrogari iubet, ſi dimiſſus fuerit ex cuſtodia, loſpelq; reſtitutus ad ſuos, velitne apud Pontificem Max. fidus internuntius eſſe conciliandae pacis, & ecquam

ecquam in ea re nauare liberatori suo operam velit. Cùm ille diceret, facturum se omnia cum cura, & fide quae imperata forent, viam etiam aliquam inuenturum arte sua, quò facilius honestiusq; conueniret res: laxatis vltro custodijs datur captiuo fugiendi locus, instructusque secretis à Vicecomite mandatis, tamquam ruptis vinculis, eluctatusq; fuga facuas hostium manus, Placentiam ad Cardinalem legatum peruenit. Benigne acceptus exponit belli difficultates, Vicecomitis copias, fortunam, & rei militaris vsum, & parata ei ad victoriam omnia, nec posse Modoetiam vltra per Ecclesiasticos retineri. Cùm haec aliaque dicta terrore Romanum ac desperatione impleuissent, institit vnà cum eodem artifice quaerere, quae via, quodue consilium honestae pacis foret, quae ratio flectendi Pontificis ipsius animum, vt abduci inde exercitum pateretur. Paratum erat compositumq; cum Vicecomite, quod in tali sermone natum ex re ipsa videri consilium posset. Iturum se rectà Auenionem ait Cardona, si videatur: ibi rerum faciem, praesentiaq; simul & futura mala demonstrando sperare à Pontifice impetraturum, vt pacem nihil habituram indignitatis malit quàm in parte florentissima Italiae tantam hominum stragem, & incerto armorum exitu, certa detrimenta etiam Apostolicae autoritatis. Iret igitur annuente legato, proficiscitur: ac, siue mutato inter eundem consilio, siue à Vicecomite ita regere negotium iussus: ad Pontificem vbi peruenit, profert vltro

ultro conditiones , quibus finire exitiabile bellum possit , aperitque quomodo sit ipse ab hoste pacis tentandae causa è carcere dimissus . Conditiones erant huiusmodi . Mediolanum & Cremonam haberet Vicecomes : Ecclesiae Vicarius appellaretur : Ad omnia bella , quae intra Longobardorum fines gererentur à Pontifice Max. praesto esset : quingentos cataphractus equites mitteret ad ea bella stipendijsq; suis aleret . Conditiones eae placuerant Pontifici , quia vestigalem Ecclesiae sic fieri Galeacium apparebat . Sed cum de pace nihil ab Romano transigi posset inconsulto Siciliae Rege , qui fuerat in parte belli , isque conditionibus adderet hoc , ut Vicecomes pari secum animo foret hostis Caesari , spem pacis ea res turbavit . Sub anni finem , quo haec gesta sunt : Aichinus Vercellenfis vnus è quatuor Canonicis , qui de occultando Modoetienfi thesauro , sicuti dictum est , inter se consciuerant , cum instare sibi supremum diem sentiret , rogat suos , ut Aicardum Archiepiscopum ad se adducant : esse quae de magnis Ecclesiae rebus agere cum eo velit . Aicardus , mutans in ea rerum perturbatione crebrò sedem exilij sui tunc apud Cardinalem Legatum , vbi moribundus etiam Canonicus , erat , neque recusat accedere quàm lectulo humili decumbebat Sacerdos . Poscit ille vocibus intermortuis , dari sibi fidem , sanctum fore silentium eius rei , quam sibi pari fide custoditam , nunc sit morte appropinquantem , necessario officio enuntiaturus . Vbi data fides,

des, & arbitris remotis, dicere si quid haberet, est iussus, indicat locum, in quo defossi iaceant thesauri Modoetienſes, & quid ipsi vicissim Archiepiscopo circa vitae finem super ea occultatione faciendum sit, monet ex iurisiurandi formula, quo se se Canonici quatuor obligassent. Promittente Archiepiscopo religiosissime omnia custoditum iri, nec nisi urgente vltima hora arcanum se illud esse cuiquam enuntiaturum, quieto, quod ad eam rem attinebat animo, Canonicus ille obit suum diem. Nolim equidem credere factum esse dolo malo, siue per leuitatem ab Archiepiscopo Mediolanensi, vt obstrictam sacerdoti morienti fidem super tanta re praesertim, fallere atque prodere ille pro nihilo haberet. Sed quoquo modo, quae de causa fecerit, constat non expectauisse dum Canonicus expiraret: statim ab eo colloquio, rem totam sicuti sibi commissa creditaq; esset, Cardinali legato aperuisse. Aiebant qui postea frustrationem eam, sicuti fit, in sermonibus habuere: minime fuisse mirum, vel potius valde mirum fuisse, quod ab claustris homo reticere nihil potuisset. Legatus etiam ipse, re comperta, veluti si hereditas obuenisſet, ita mittit propere Modoetiam promptissimos è suis, qui comprehensis Templi custodibus, & effosso thesauro cum ea praeda redeant ad se. Factum vt imperarat. Pretiosae res, quae naturae vel artis esse miracula tunc dicebantur, ac citra miraculum etiam aestimatione hominum pretiosae: tum alia cara pietati, monumenta quoq; clarorum ingeniorum,

niorum, & vno verbo, quicquid illa Baptistae Aedes per plura iam saecula pio certamine Regum, Pontificum, Caesarum adepta erat, id rerum postquam in conspectu Cardinalis stetit, nesciebat primò, quid faceret thesauris eiusmodi, & quasi effodientium ipse foret vnus, aestuabat. Demum occurrit animo tale consilium, quod ab ipsa sumptum ambitione & placendi cura, dedecus homini probrumq; & ignominiam inuenit. Mittit ad Pontificem maximum omnia illa cum litteris, in quibus erat, quomodo sibi tantarum rerum fieri compositionem contigisset. Canonici Sacerdotis nomen, genus simul & patria, morbus eius, aetas, hospitium in quo fortè decubisset aeger, vt euocatus ad eum Archiepiscopus Aicardus accessisset, quae dicta inter eos, quae petita fides & obligata, quomodo statim eadem irrita per egregium Archiepiscopum, & denique quomodo missi ab se repererint illico thesauros in latebra quam Canonicus ostendisset: haec omnia legatus ille veluti texeret annales quosdam, ad Pontificem, addens muneri pretium accuratissime perscripsit. Orabat ad extremum, vt obuia superùm benignitate delatas opes acciperet obuio ipse etiam sinu. Sic fauere Deum eius Pontificatui, vt abditi sub terram thesauri recluderentur, nudaretq; vltro sua viscera tellus, quò ille beatior foret: At Pontifex, vt res inspexit eas, accepitq; violati sacramenti seriem & ordinem, inhorruit primò perculsus atque confusus atrocitate negotij: deinde ex-

ciri confestim iubet ab oppido Modoetia Canonicos eius Templi cum Antistite suo : simul grauissime increpat legatum: rem eum, neq; prudenter, neq; pie administrasse demonstrat. Postquam adfuere Canonici Modoetienfes, omnia thesauri vasa partesq; singulatim exscriptae & exsignatae illis attribuuntur, eiusq; assignationis publicae tabulae confectae per Ioannem Castellanum cum Apostolica execratione si quis in posterum eos attingere atque violare thesauros auderet. Mandatum inde Canonicis à Pontifice est, vt quandiu maneret bellum, depositos in Auenionensis sacrario thesauros relinquerent : bello finito referrent domum atque restituerent eos in pristinam sedem. Depositi sunt & religiosissime custoditi, paceq; postea firmata relati Modoetiam, sicuti suo loco demonstrabitur. Nunc, ob eam, quam, dixi causam impedita negotiatione Cardonae, gerebatur bellum insensius aliquanto quàm antea, & Galeacius in magna victoriae spe, iam coeperat consultare cum suis, an Oppidum Modoetiam, excepta Baptistae Aede totum à fundamentis deleret. Cùm de ea re consilia Princeps agitare, apparuisse fertur ei per quietem Diuus ipse, atque ita esse hominem affatus. Delere tu Modoetiam nostram, & superstitem populo relinquere Aedem meditaris? At ego Oppidi simul & Aedis defensor, vt ab ista mente desistas, moneo. Si destiteris, Oppidoq; meo parcere animus tuus volet : at ego faciam, vt Modoetia sine sanguine & strage cadat in ius ditionem que tuam, victoriaq; tibi incruenta

cruenta dabitur. Sin pergis de mea Modoetia cogitare duré atq; crudeliter, victoria ista tibi nunquam obtinget. Ab hac visione caelestique per quietem alloquio Vicecomes vt euigilauit, ratus inane esse negotium, ludibriumq; somniantis animi, qualia multa, pleno vel inani stomacho reliquiae diurnarum rerum efficere solent, nihilo mitius de Modoetia ipsa cogitabat. Postea, cum insequenti nocte species eadem obuersata esset, statuit parcere Oppido, si potitus foret: neque parcere solum, sed illud indulgentia fouere omni, dirutaq; restituere, & tantum addere ornamentorum, quantas iniurias, & quanta damna bellum intulisset. Ita subita voluntatum, & animorum inclinatione, quae videretur non carere miraculo, deditur Oppidum Vicecomiti, qui nocturnae visionis memor, caelesteq; munus agnoscens, nec violauit ibi quicquam, & vt pristina etiam frequentia rediret, proposuit ampla praemia, si, qui aufugerant, redire illuc, vellent, praeconesque ob id ipsum in vicina loca sunt dimissi. Profectò diuinam fuisse rem diceremus, nisi Galeacius postea ipse ibidem Modoetiae traditus in vincula cum fratribus suis, calamitate hac, miraculi gratiam & fidem imminuisset. An potius miraculi pars hoc ipsum fuit, vt quoddam illius populi vaticinium tali Vicecomitum exitu comprobaretur? Cum enim Galeacius aedificaret arcem, quae semirutata manet in hunc diem, obscurissimaeque latumiae simul inaedificarentur: Oppidani cernentes ingrati operis molem, iratas huiusmodi

„ voces iaciēbant : Has sibi fratribusque suis latu-
„ mias Galeacius ponit . Faxit Deus vt fabrica sit ip-
„ forum capiti, raturumq; omen fuit . Taedet me pu-
detq; referre vltra prodigiosi quicquam , ne fortē
recipiendo in historiam temere aliquid , etiam veris
abrogauerim fidem . Sed non debui rursus omit-
tere quae scriptores aequales huic aetati consensu
tradidere , cū nullo modo probabile fiat , potuisse
sic coniurare omnes vt mentirentur , siue potuisse
sic decipi , vt ab alijs euentita pro veris admitte-
rent . Thesauros illos Modoetienſes , de quibus
antea memorauī , tradunt ab homine intelligente
rerum earum fortē inspectos , cū adhuc Auenio-
ne seruantur , pepulisse animum habendi studio ,
non pio illo vel erudito quia sacra multa & antiqua
inessent , sed sordido & furaci , quia plurimae vendi-
biles gemmae , plurimumq; aurum & argentum inter-
niteret . Eam sibi praedam homo ille cū destinasset ,
leuem primò cum Canonicis notitiam adduxisse in
familiaris amicitiae consuetudinem , deinde clauēs
sacrarij parasse adulterinas , & capto ad rem pera-
gendam tempore sustulisse sacra illa vasa , & abiisse
festinantem vt ex vrbe se se proriperet . Ad por-
tam , quae Rhodani dicitur , ingenti trepidatione
progressum vidisse in pontis aditu , quo committitur
flumen , species hominum armatorum intermini-
tantium , nisi regrederetur . Eo terculamento reie-
ctum ab transitu pontis , aliam , ac subinde aliam
adiisse portam , donec ad omneis exitus eadem oc-
currente cum minis armatura statuit in vrbe ven-
dere

dere quod efferre non poterat, redactumq; inde pretium, aut abdere postea sub terram, aut exportare aliquò, quasi vindex Numen fallere posset ea sceleris via. Vanus erat nomine Florentinus homo, qui Auenione faciebat aurificinam fortè antea notus furi, & furem ipse nouerat vicissim: nec debuit primum hoc inter eos commercium esse quod memorabo, sicuti vltimum fuit, Hunc Florentinum aurificem adit sacrilegus ille, & ait esse sibi quaedam emblemata quasdamue vasorum crustas: & vasa nonnulla, quae vetustas dissoluerit, margaritarum praeterea nonnihil, & omnino pleraque fragmenta rerum antiquarum: ea si possit aequa conditione distrahere, siue commutare, facturum libenter, simulq; nonnihil profert experimenti causa, quod probum visum artifice, ac posse aliquid conuenire respondit. Veniret postero die, & afferret: se se praesentem pecuniam illico numeraturum aestimaturumq; tanti singula, quanti praeterea nemo. Vulgabatur interea per urbem, thesauros illos Modoetienfes, clam fuisse sublatos è sacrario, nec ad quos pertineat id facinus indicia vlla extare. Perculerat is rumor animum aurificis, & profectò descriptionem illam fragminum huc pertinere ratus, statuit non esse sibi faciendum, vt tali se se negotio implicaret: posse furti alieni poenam in suum recidere caput, & fortasse suberat metus, ne alia cum homine eodem negotia occultata feliciter ad eum diem, emanarent. Refert illico rem in Aulam ad iudices, quae dicta sibi de gemmis auroq; venali,

venali, quid vicissim ipse responderit, ad quam horam, quemue hominem expectet, ordine cuncta exponit. Missi confestim satellites obsedere diuerticula, & angulos, circa indicis tabernam, & cum aulo postea fur aduenisset, exponeretque fragmenta, coorti repente varijs è locis lictores hominem comprehendunt, & abducunt iniectis vinculis: neque vilis animus tormenta expectavit. Confessus absque mora flagitium, & indicatâ latebrâ, in quam thesauros abdidisset, postquam erutae res & prolatae, damnatur ut distentus in tabula raptatusq; iumento per viam, secto demum in quatuor partes corpore sacrilegij poenas luat. Id supplicium sumptum eodem die, quo facinus deprehensum, & ut in partem vtramque nobile exemplum esset arcendis sceleribus, praemium indici decretum duceni floreni in singulos annos, & honestus in Pontificis familia locus: praeferrendis Imperij fascibus alij esse adhibitum ferunt. Thesauri verò ipsi, ne semper expositi furum ingenijs manerent, in praeferrata capsâ summa testudine Templi suspensi contra aram maximam, quâ scilicet omnium oculis custodirentur, ac fuere ibi donec pace per Italiam parta, sicuti postea demonstrabimus, restituerentur in suam sedem.

Ea, quae de Modoetienâ thesauro retulimus, accidere Auenione anno salutis millesimo trecentesimo vicesimo sexto, cum ibi Sedis Apostolicae domicilium esset. At in Ecclesia Mediolanensi nihilo tranquilliora negotia statusue melior durabat, quam ille,

ille, vnde narratio diuerterat ad thesauri miracula & casus: nostraeq; fama Urbis & Cleri, quò magis progreditur annalium ordo, vehementius ingrauescit, vel scribentium licentia, qui nominibus eum inuidiosis onerare, desertorem atq; rebellem appellando, vel rerum ipsarum natura & conditione, quae fiebant. Ludouicus Bauariae Dux, quem ideo Bauarum dixere, aemulo profligato adeptus Imperium, erat à Pontifice Ioanne Anathemate damnatus, atq; capitales cum eo inimicitias gerebat, ita vt exturbare alter alterum agitarent, vsusq; demum Apostolico iure Pontifex, imperium Caesari abrogarat. Huius arma Gaelacius cùm in Insubriam aduersus Pontificem exciuisset, prodire obuiam Clerici: Pontificisque hostem, Ecclesiae perduellem, carentem communione sacrorum sub vmbella in Palatium deduxere. Atque id parum fuerat, nisi etiam petenti postea, vt more maiorum coronaretur, ambitiose id ipsum, & impie concessissent. Coronatus est in Basilica Ambrosiana: & quia nullus tunc Mediolani Archiepiscopus erat, Aicardo, sicuti dictum est, exulante, solennia sacri eius obiit Arretinus quidam Episcopus cum trium aliorum praeterea ministerio, quos omneis oportuit, etiam ipso nequiores esse, cui caeremoniam impiam, nescio, scelere, an per leuitatem gratificabantur. Sed Episcopum quoque illum Arretinum, qui caeremoniae caput fuit, inuenio fuisse iam antea à Pontifice exauthoratum, debuitque sicut arbitror, pretio, vel contumacia, huc descendisse. Nec de Pasquale

Pasquale Placentinorum Episcopo (is quoq; enim adfuit) fama melior extat . Caeterum ea coronatio Caesaris adulterini facta per Episcopos item adulterinos haud dubie Galeacium ipsum euertit . Namque Bauarus , exulcerato suspicionibus , & calumnijs ipsorum inter se fratrum animo , Galeacium , & fratres , excepto Marco , qui accusator extiterat repente comprehensos , in Modoetiensem arcem , quae Vicecomitum excidio fatalis habita fuerat , coniecit . Ac tanta fuit ira , vt ne Ioanni quidem ipsi parceretur , quem vel praesens , vel sperata & destinata consensu omnium dignitas defendere debebat . Erat enim ex Mediolanensis Ecclesiae Canonicis amplissimo tunc honoris gradu , quem principes etiam appetebant , & Pontificatum Ambrosianum ob vitae splendorem prope diem habiturus esse credebatur . Is vnà cum caeteris fratribus à Bauaro coniectus in vincula , documento potuit esse , quàm infida sit gratia quesita per scelus , atque per diuinarum legum iniuriam : & praemium hoc fuit obsequij quo Caesarem contra Pontificis auctoritatem coronarant . Quae omnia quomodo acta sint narrabo : neque frater-
norum odiorum tantum insigne & lugubre exemplum proponam , sed maius atque luctuosius aliud ad considerandas potentiorum artes , vbi vitae miserorum insidiantes , & innoxio nimium gaudentes sanguine nominibus honestis tegere diram sitim volunt . Erat Marcus inter Matthaei filios strenuus manu , consilio bonus , atque per superiora bella
egregiam

egregiam & fidelem Galeacio fratri operam nauarac. Sed quaecunque ille praemia acciperet, querebatur semper, non pro meritis tractari se se, quae humani animi superbia Regum saepe domos compleuit aeterno luctu, priuatisque etiam miseresiores effecit. Socium querelarum habebat Ludrisium patruelem suum, qui expeditionum item comes nihilo feliciorem sibi virtutem fidemque suam existimabat esse in aula, quae propter genus & sanguinem prolixè agere secum deberet etiam si in otio & desidia agerent vitam. Ita patruelles duo natura queruli & superbi, addente animos virtute & gloria, cum iactando sermonibus ista quotidianis vicissim accenderentur, cepere denique ab ipsa desperatione consilium ut ruinâ Domus opprimerent miseras & angores, & ignominias, ut ipsi interpretabantur, suas. Siue verum erat, siue conditio temporum, & ea, quae tunc agitabantur negotia, fecerant simile veri, detulere ad Caesarem hoc Galeacii crimen, quod ille clam inito foedere cum Pontifice Ioanne pararet dedere Metropolim ei, compellere omnia sub nutum arbitriumque eius. Nihil poterat accusatione tali capitalius esse ad inflammandum ira animum Caesaris, cum prae magnitudine criminis eius, caetera maiestatis crimina, rebellionesque & proditioes aliae tamquam inania transmitterentur. Dummodo subiecti, vel populi, vel principes, seruarent in eo negotio fidem, ut ab imperij nomine contra Sedem Apostolicam starent, poterant caetera ferre agere

S tuo

suo arbitratu : rursus in ea parte commissum offensumue aliquid , suspectos ad omnia , inuisos , execrabilesque faciebat . Cùm tanta esset atrocitas & inuidia criminis apud Caesaris eius aures , jamque alteras & tertias ab Ludrisio & Marco super ea re literas accepisset , temperauerat irae tamen , scripseratque ipse communiter ad Galeacium & Marcum humanissime cum adhortatione ea , vt mutuae concordiae , fideique erga se memores esse vellent : ipsum fore quamprimum in Italia , & digna omnibus praemia persoluturum . Vt autem descendit in Italiam , & Mediolani , sicut dixi , coronatus , aliquandiu ibi postea morabatur , tunc enimuero non desistebant Ludrisius , & Marcus deferre , & arguere , & demonstrare ex composito cuncta , per quae praesens Caesar , non ad ipsa modo criminis cubilia deduceretur , sed crimen proditio-nemque totam , suis veluti manibus contrectaret . Interdum enim etiam , quò plus authoritatis accusationi esset , laudabant fratris ad caetera fidem , id quasi miserantes vnum , quod ad suam & familiae perniciem consilia illa insana admitteret in-
animum . Neque fallebat Galeacium , quibus in-
fectionibus peteretur , dictitabatque identidem ,
Marcum fratrem confodere suo pugio-ne se ipsum :
& Marcus aiebat vicissim , habiturum propediem
esse Galeacium eam solitudinem , quam ultro ipse
quaesiuisset . Fratres haec inter se cauillabantur
alte exulceratis animis , alterius quidem inuidia &
aemulatione ob maligne communicatam secum ,
for-

fortunam paternae hereditatis ; alterius verò dolore & metu , quòd ab eiusdem sanguinis homine vniuersae domui exitium quaereretur . Nec deerant vt opinor in alterutra parte infidi amici accendendis offensionibus acres , quorum stimulis vterque augerent , ille calumniam , hic incitamenta calumniae & causas . Bauarus enimvero condens profunde in animum , & secreta secum aestimatione pensans ea , quae dicerentur , parcus , verbis compositus vultu , iam apud se quid facto opus esset , nemine suspicante destinarat . Vinculis & venenis , quae semper instrumenta dominantibus fuere , statuit inimicam emendare domum , eaque in omneis Vicecomites disciplina nullam esse meliorem . Nam ne Marco quidem ipsi & Ludrisio accusatoribus abesse prodicionem suspicabatur hoc ipso , quod proditores sui sanguinis extitissent . Offensione nimirum aliqua irritatos detulisse communis consilij indicium : vbi placati essent animi , fidem & caritatem inter ipsos , perfidiam & odia in alienos fore . Et quamquam Galeacium vnum accusatione illa infectarentur , familiam totam esse morbo contactam eodem , qui nec fortuitus repentinusque aliquis , sed naturali per omnes illos contagione diffusus esset . Maio ineunte venerat Caesar Mediolanum . Cal. Iunij fuerat coronatus . Reliquos inde aestiuos menses cum per Insubriam ageret . Stephanum in familiam asciuit , qui Vicecomitum fratrum natu minimus erat : praeficiturq; ille ministerio intimo & periculoso tractandi po-

cula & praegustandi potiones Principis , quod tamen in aula illa non fiebat semper , sed Germanica fere simplicitate bibebatur , & otiosa plerumque praefectura illa erat . Nouus familiaris & pincerna miser , prout composita res erat , adspergitur repente crebris aulae susurris quasi principi venenum pararet , scilicet vt suspicionis eius obtentu ipse veneno mox absumeretur : praebebatq; criminationi ei materiam nota iam alia & vulgata in Galeacium accusatio . Cum iunior Vicecomes apertis iam quoque sermonibus tanti cogitati sceleris palam reus ageretur , die quodam epulante in publico Caesare , potionem , quam ille oblaturus principi erat , medicauere furtim qui negotij sibi id sumpserant . Caesar , vbi scymphum accepit , reddidit pincernae Vicecomiti , verboque est adhortatus , vt malam opinionem rumoresque maleuolorum dilueret , queis ipse diffamaretur . Rapidum inerat violentumque virus , quo iuueniliter & impigre hausto Vicecomes cum vertigine protinus oculorum animiq; agere ore spumas retrorsumque inclinari . Ad eum verò adspectum conscij ignariq; pariter inhorruere omnes stetereq; eodem vultu . Mox , in misericordiae vicem , quae tam indigne pereunti debebatur , & multorum fortasse tangebant pectora , successere probra & contumeliae , quales , aliorum adulatio , sensus aliorum iactare poterant in eum , qui sternere super dapes exanimem Imperatorem voluisset , atrocius infestiusque quàm si ferro aggrederetur . Effertur moribundus
iuuenis

iuuenis ex aula seruaturque in experimentum tantummodo & quaestionem, quasi verisimile fieret, potuisse quemquam inducere in animum, vt inter tot adstantium manus armatosq; custodes, patraret facinus, quo protinus detecto, accessio ipse necis fieret. Cur non potius miscuisset venenator diffusetq; lentum aliquid, quo sensim irrepente, fortuitus morbus adsimularetur? aut, si tanta rabies animo, tantusque furor, vt nece sua quaereret palam Imperatori necem: & inde gloriam, quid ni irrueret gladio, remque desperate perageret, sicuti nostra etiam aetate vilis vna manus septo armatis Regi abstulit vitam. Sed Stephanus in angulum fortasse proiectus aliquem, luctatusq; acerbissime cum extremo spiritu per aliquot horas, antequam eius diei sol occideret, vite sine eripitur tormentis, quae iudices & scribae, totusque ille carnificum chorus exquisitissima iam excogitarat ad eliciendam, vt ipsi aiebant, veritatem, quo consilio, cuius instinctu, quibusue adiutoribus & conscijs veneficium instruxisset, cum, alioqui apud veneficij authorem haec ipsa iactari ipsimet scirent. Quia iuuenis appropinquata torminibus intimis morte iudicium eluserat, perijsse sibi magnam hereditatem reputabant. Quaerente enim Caesare effugia tam foedae suspicionis ac declinante inhumani facinoris inuidiam, dixerant palam atque affirmauerant, quodd suscepti aduersus eum sceleris ordinem, & consilia omnia totamq; flagitio illigatam Vicecomitum gentem interrogato scelerato homine

mine exhiberent. Ac breui eo spatio quaerendis indicijs, adornandisq; testibus occupati cum carnifice maximo satellites minores cursitarunt, tuderunt, non parum inflati facillimo interim ad principem aditu crebrisque cum eo colloctionibus, vnde collecta admiratione & auctoritate, regnauerunt fere ipsi paucarum illarum horarum vsura, aulaque tota die illo ipsorum fuit. Vidit Deus, multique mortalium sensere flagitia, quae per licentiam negotij dieique illius admisit forense ministerium; diesque vnus ille inuenta apud principem gratia, ministrorum eorum aliquibus peperit opes, quas nunquam alioqui adepturi erant. Adeo largus postea Caesar fuit in eos, qui aliquo modo benemeriti fuerant de trepidatione illa sua, tunc scilicet cum corridente inter officij sui perfunctionem pincerna, eoque deinde agente animam, interioribus conscientiae stimulis agigaretur, quasi designatus, ipse omnium oculis impostor & lycophanta simulque venenator & parricida familiaris sui. Fortasse enim, sicut in eiusmodi negotijs vsu venit, texendo & componendo secum ipse formam seriemq; veneficij, expeditiora cuncta ad latendum fallendumq; proposuerat animo, quam re deinde peractâ ipsâ in experiendo succedebant. Et hoc ipso crescebat metus, ne fraus tam indigna detegeretur, quod timeri posse videbatur exitium, si detecta foret, tenente urbem fratre iuuenis perempti, vrbeq; ipsa adspersura & vindicatura infamem dolum. Postquam infelici
fato

fato Vicecomitis, & potentia sua Caesar, & arte ministrorum, communem in eo negotio famam aliqua ex parte sefellit, caetera deinde quae petita fuerant facinoris eius pretia, & emolumenta in facili fuere. Ceu participes authoresq; veneficij, Galeacius princeps urbis, & templi maximi Canonicus Ioannes, & Azo, repente, comprehensi Modoetiam in arcem adsportantur absq; tumultu ullo. Conticuerat namque Ciuitas obiecta fama tam atroci, tituloque captiuitatis tam iusto, quod diluisset vna domus Caesari venenum, ac numine vindice scelus in ministrum recidisset. Custodiae autem & stationes & omne militare praesidium obtorpuerant armati Caesaris praesentia & maiestate, quem circumstabat exercitus maior: cuius nutum & imperium respicere ciues coepissent. Capta sic, & afflicta Vicecomitum Domo Bauarus, principatuq; deleta illo omni rem Mediolanensem in Romani Imperij ius ditionemque vindicarat, sicuti corrasa inde, & ablata Gentis eiusdem olim artificijs fuisset, nouoque constituto regimine in Etruriam abiit. Ab eius discessu Vicarius Mediolani relictus est Gulielmus Monfortius, non ille quidem sicuti Matthaeus antea, & Archiepiscopus Orho, parans cogitansue tale quiddam, vt ex fiduciaria perpetuam sibi prouinciam faceret, Imperioque ipsi per speciem eius fungendae vicis insidiaretur: sed ipsa cum Imperatore concordia fideque erga eum infestus urbi. Nam sicuti Bauarus ille, inducto in Ecclesiam dissidio, laceratoq; Ponti-

Pontificatu, acta omnia nomenque & authoritatem Nicolai pseudopontificis obstinate tuebatur; ita Vicario huic vnicus gratiae locus apud principem, & praecipua benemerendi materies ab impietate flagitioque eodem erat. Quippe ciuitatibus etiam ipsis idem peccandi locus: neque copiosior alia seditionum materies, dum, vel spreto in gratiam Caesaris Ioanne, iussa nutumque Nicolai respiciunt: vel pro eo aduersus hunc nituntur. Urbem itaque nostram ab iusto veroque Pontificatu Vicarius ille alienabat, haud sine quotidianis, vt credere licet iniurijs, multaque violentia, tum in res sacras, tum in homines ipsos, qui curae, & administrationi sacrorum praeesse. Quodque argumento esse possit, cordi fuisse ei, vt caetere quoque vrbes alienarentur: reperio Temacoldum quendam apud Laudem Pompeiam ex pistore familiarem Vistariorum, deinde proditorem, vrbe capta illa, scripsisse illico ad Monfortium hunc, vt mitteret auxilia sibi ab Mediolano, quibus tueri Caesaris nomine urbem posset aduersus Romanum. Flexit postea Bauarus animum suum ob Castrucij Castracanis preces, vt mandaret e custodia captiuos dimitti. Lucae princeps erat Castracanis, qui super assidua postulata de captiuorum salute, defectionis etiam metu Caesarem perculerat. Eo nimirum metu sunt dimissi, haud tamen sine grandis pecuniae pactione, quae seuerè deinde exacta est & pernumerata ad teruntium: ipsique fratres in Etruriam ad Caesarem vocati. Galeacius
egregia

egregia militari fama, & fortuitis idem ornamentis
eximius, in itinere, moerore est absumptus, secuta
interpretatione, extinctum fuisse iuuenem Caesaris
ipsius dolo. Caeteri, cum ad Bauarum peruenis-
sent, non procul à captiuis in aula habebantur,
custodibus appositis, qui verba & suspiria & vul-
tus incessusque singulorum dissimulanter observa-
rent ceu scriptores annalium, & satellites iidem ad
retrahendum expediti siquis vnus vestigia paulò
longius moueret: & Galeatius cum veneni fama,
recenti sui casus exemplo terrebat fratres. Ali-
quantò postea rei bellicae necessitates, & Castra-
canis eiusdem arma impulere Caesarem vt etiam
Mediolanum redire Vicecomites pateretur, ibiq;
Vicarium esse suum Azonem iuberet. Sexaginta
millia Florenorum ei rei pretium fuere: quae pe-
cunia dum expeditur vniuersa & affertur, Marcus
Vicecomes inimicus, & accusator antea fratrum
suorum, postea rebus aduersis ad misericordiam
euietus, apud Caesarem obses fuit. Ac sicuti, neu-
tra in parte modus est vllus apud regios animos,
onerare miserijs, siue beneficijs extollere domum
aliquam instituerunt, tam effusus nunc Caesar in
Vicecomites eosdem, quàm antea saeuus, & atrox,
alleuatam semel ex calamitate gentem adiuuabat
modis omnibus, vt ad fortunam resurgere possent
eam ex qua direpti violentia ipsius forent. Ioan-
nes Galeacij frater erat ex templi maximi Cano-
nicis, vt memorauit, quo non contentus ordine,
maius, ampliusque illud appetiuerat olim, vt in

Cardinalium numerum cooptaretur : id familiae, in qua natus esset, id splendori etiam suo tribui aequum censebat. Verum, quia nondum assequi recta via ordinem eum potuerat, qua posse videbatur via, statuit assequi, vsusque opportunitate, & indulgentia hac noua Caesaris erga domum suam, tenuit comendatione fauoreque eius, vt Cardinalis fieret ab Nicolao, qui Bauari opibus contra Ioannem Pont. Max. excitatus turbabat cuncta peruerso & adulterino pontificatu. Tradunt alij, Cardinalem Ioannem, emisisse quidem praesenti pecunia eam dignitatem, sed ipsi Bauaro, non autem Nicolao pretium esse persolutum. Quippe laborantem, vt dictum est, rei pecuniariae difficultate eum, dedisse necessitati suae, & precibus amicorum, vt quando restituisset in patriam honoremq; Vicecomites, nouum etiam aderet hoc decus. Ita hominem Nicolao commendasse absque repulsa cooptandum in Patres : pro eo conuenisse vt totidem millia Florenorum ab nouo Cardinale repraesentarentur, quot paulò antea millibus redditum in patriam, ipse fratresque emissent. Neq; mirari oportet suffecisse domum hisce pecuniarum erogationibus etiam in ipsa exilij calamitate, intuentes scilicet magnitudinem vrbis, in quam dominata esset haec familia, in quam dominari pararet rursus. Additur Cardinali huic Ioanni summa per Insubriam potestas, Legatusque Pontificis appellatur, quae tam sancta iustaque erant omnia, quam etiam Pontifex ipse iustus, & sanctus, neque diuturna,

diuturna, sicuti demonstrabitur, fuere. Nunc quasi Imperium vere Pontificium illud, eaque legitima potestas esset, ita pro Apostolicae potestatis iure sacris rebus Cardinalis Ioannes aliquandiu se se immiscebat. Ac reperio, scriptas ab eo litteras esse, queis Mediolanensem Ecclesiam affatur, ut princeps, itemque de noua sua dignitate litteras alias separatim, & quemadmodum à Domino suo Papa, (id enim verbum usurpauit) Cardinalis Legatusque factus esset. Litterae ipsae sunt datae Pis: annus, & mensis, & dies addita: erantque inscriptae Dominis viginti quatuor viris administratoribus Reip. Mediolanensis amicis carissimis. In ipsdem Litteris erat: Azonem suum nouo Caesaris munere Vicarium esse renunciatum. Nondum enim ipsi Mediolanum redierant, siue detenti per aliquot dies obsequijs, & adulatione erga Caesarem, siue ob eam morati causam, ut vno tempore Vicecomites duo, potestatem alter nomenque Caesaris ferens, alter potestati, fastigioque Regum, (si verus esset honos purpurae) equiparatus, venirent. Venere circa Februarij mensis initium; & interea dum Mediolani pompa adornatur, ad Modoetiam subsistere per aliquot dies: dein exulta in triumphum modum vrbe aderant. Nullos tamen reperio Clericorum ordines processisse obuiam, quia scilicet factum ab falso Pontifice Cardinalem ut credere velim, abominabantur. Id utique notasse debui, quia, cum Modoetiam antea proficiscerentur, totum eum cum populo Clerum obuiam fuisse scriptores

retulerunt , nec tale quicquam in describendo ad Metropolim ingressu iidem addidere . Per hunc modum restituto Ciuitatis regimine , cui Mediolanenses vtcunque iam assueuissent , Caesare absente , Vicecomitibus post grauem casum ad nouae fortunae principia mansuetis , & modestis , si non tota quies , certe nec violentia extrema Mediolani erat : Monfortioque , etiam illo digresso ab Vrbe , violente minus agitabantur sacra falsi Pontificis studio , cuius propugnatorem acerrimum eum fuisse demonstraui . Nondum annus exierat ab reditu Vicecomitum : Vrbeque in pristinum statum redacta , cum malegerenti in Hetruria rem Bauaro , negotijsque illic admodum infidis tetigerat animum terrae Insubriae memoria , & redire cupiebat huc , oblitus ut opinor , quale sui desiderium in terra eadem reliquisset . Siue memor potius erat , & quennadmodum deposuerat ipse omnem ex animo fortasse offensionem , ita placatos esse animos aliorum credebat , quos perculerat nece proximorum , & exilij malis , & pecuniae fortunarumque damno : quos e summo detractos loco miserat in vincula : quibus dederat venenum , struxeratque simul veneni crimen : quorum denique animos terrore mortis , & excidio domus , & peremptorum fratrum exemplo torserat acrius quam si corpora ipsa peremisset , ne superstites inter regia seruitia extra patriam traherentur . Haec fortasse meminerat Bauarus illata ab se mala Vicecomitum domui , sed quia malefacta deinde beneficijs emendarat , ideo celsisse priora postremis ,

prae-

praesentisq; iucunditate fortunae veterem ollitteratum esse sensum autumabat. Atqui non ea plerunq; moderatio animi humani est, qui repetens ab ipsa etiam obliuione voluensq; iras renouat ipse suos impetus tunc maxime cum, plane defederunt. Minima saepe res, & homo, vnus praeteruolansq; forte imago, iactumue temere verbum, ceu scintilla aliqua incendia irarum excitauit, quae restinxerat dies, oppresseratue gratia secuta offensam. Vicecomites autem isti, quoties ipsi se se numerarent, fratres abesse sibi duos iniuria Caesaris videbant. Et quantulum abfuisse, vt ipsi quoque dum carcere detinentur, dum sequuntur inimicam aulam perirent inter quotidianos cibos eodem telo? Quod euassissent, quod spirarent, Castrucij esse beneficium, neque gratuitum id, sed emptum auro, expressumq; amici illius armis. Purpura verò interdum etiam ipsa sordebat profani Pontificis munus, idq; multarum mercium aestimatione ac pretio repensum. Ob haec, occursante animis dolore & ira, saepius iniurias quam beneficia Caesaris reputabant: cumq; de illius consilio ac cupiditate redeundi suspicati quippiam essent, parabant se se ad prohibendum, eoque apparatu mites & blandi, erga ciuitatem erant. Simul irritus Nicolai pontificatus vanaq; illius autoritas abolebatur, exolescebat: sanctior veriorq; firmabatur alter, vt nouo certamine imminente, paratae aduersus Caesarem Cleri etiam & Ecclesiae opes forent. Inde Metropoli rebusque Ambrosianis adimebantur flagitia & labe,

quae

quae Vicarius antea Monfortius, & praesens cum exercitu Caesar, totaq; ea in Sedem Apostolicam coniurata factio imposuisset: Statuerat Caesar ad Modoetiam agere quod temporis moraturus in insubria erat: ac de consilio eo iam ad oppidanos illos fuerant perlatae litterae significantes, hospitem forem grauem nemini, potiusque commoda & honores additurum Reip. ipsorum, qualia vel olim munificencia & liberalitate Caesarum acceperant. Quod vbi compertum Ioanni & Azoni Vicecomitibus, mittunt ipsi Modoetiam Bonninum Mantegatum, & Paganum Mandellum; atque per eos monent hortanturq; Modoetjenses, vt si saluam esse Metropolim, si salui ipsi esse velint, ne recipiant oppido Bauarum: dolos & artes, perfidiamq; eius in amicos proponunt: se vicissim parata in id instructaq; habituros esse omnia, vt ab vrbe intercludatur. In id hac data fide & accepta, simul ad Modoetiam, simul ad urbem munimenta quaecunque nouerat illa aetas Bauaro aduentanti opponerentur. Ille relicto in Etruria Episcopo Arretino: quem Mediolani antea coronationis impiae participem fuisse demonstraui, reuersus in Insubres, cum ad Padi ripas peruenisset, sensit in hostico se esse. Nauigium namq; nullum traijciendo flumini repererat, pontonesq; ad certa loca publico sumptu parati semper alias in viatorum traiectus, nunc apparere desierant. Id suspicandi principium, & pacati nihil ea res ostendebat. Traicere tamen aegre repertis vadis equites: ceteri coniectis in

vtres

vtres vestimentis, siue prompta ad id materia fabricatis alueis informibus, qui aquae vt cunque innare possent. Quò magis deinde procedebat exercitus, cò infestiora omnia reperiiebantur. Nihil pecoris, aut frumenti, reliquiae commeatus in agris: & homines ipsi commigrauerant in vrbes munitas, vt vasta desertaq; cuncta tamquam infestissimo venienti hosti relinquerent. Attonito sic agmine Caesar attonitus ipse progreditur, etiam percussus magnopere hoc ipso, quod ab Vicario suo Vicecomite nullos interea occursum, inuitationemq; nullam, honorificum aut hospitale nihil adesse videbat: profectò, rebellionem, vltionem, duellum, pericula adesse; & serò iam ipse considerare coeperat capitallissimas in animo humano recordationes iniuriarum, maleq; vllis meritis iniri gratiam homine ab illo, quem olim oblitus gratiae meritiq; omnis infectatus fies. Dubitandi finis fuit, vbi baleares funditoresq; aliquot Italici generis, quos in exercitu Caesar habebat, digressi agmine transfugere Mediolanum: & quotidie Germanorum etiam aliqui illuc ad stipendia opulentiora ibant. Obfirmauerat tamen Bauarus animum in eam sententiam, ne stringeret gladium, priusquam ab Modoetia se se exclusum videret. Igitur ab Laude Pompeia (regione enim ea tetenderat) citato profectus agmine Modoe-tiam, exhorruit illico, non ob clausas tantummodo portas dispositosq; in moenibus armatos, sed etiam, quia intumescente repente Lambro flumine ob immodicos imbres, & extra ripas diffluente quantum antea

antea nunquam, nullo modo potuit ab ea parte succedere ad arcem: idque apud eos qui tunc erant homines, Baptistae miraculum habitum est, cuius numine defensum id oppidum aliquando etiam aliàs fuit. Tentatis inde Caesar aliquandiu per colloquia oppidanis, postquam modesti nihil respondebatur, cernens ex eius oppidi munimentis & contumacia, qui animi, quique apparatus ad urbem essent, conditionem omnem accepturus erat, ubicumque quieturus si transigere honeste posset. Quae cognita per transfugas animi eius inclinatione, Ioannes & Azo, tributum annuum & praesentis pecuniae modicum quid obtulere ei, si quod antea concessisset Vicarij munus atque potestatem nouo firmare diplomate & abire vellet: extatque diploma magnificum verbis, inane re ipsa, quia Sedis Apostolicae hostis, praeque coronatus & anathemate illigatus Caesar ille erat. Ceterum neares quod Bauarus ab urbe reiectus fuisset, Pontificem Ioannem Metropoli Vicecomitibusque placare coeperat: atque id fuit initium auferendi turpia vincula Clero Ecclesiaeque Mediolanensi, quae ad eum diem adstricta ciuitas tenebatur. Inchoata quin etiam eiusmodi reconciliatione, Cardinalis Ioannes abdicauit ea vltro dignitate falsa, riteque ac iuste nominis eiusdem honorem à vero Pontifice impetrauit, & Nouariensis insuper Episcopus ab eo est creatus. Per haec & alia fortunae incrementa Vicecomites excitati rursus: & firmatâ nouis opibus potentiâ excoluit Azo urbem operibus, quorum magnificentia ne nostrae

nostrae quidem aetati sine admiratione fuit. Neq;
 profana tantum illi curae erant. In Palatio, quae
 nunc Regia est, D. Gottardo Aedem posuit, secu-
 tus id nomen eamq; religionem, propterea quod
 magnis ipse articulorum doloribus laboraret.
 Templum autem ipsum ornauit sanctorum reli-
 quijs, & omni sacrae suppellectilis apparatu, non
 ad vsus modò quotidianos, sed ad magnificentiam
 quoq; & splendorem. Ac, ne qua hominum iniu-
 ria, quantum in praesentia prouideri posset, noce-
 ret ei sacrae suppellectili, quicquamue auferret,
 describi singula vasa, & appendi iussit: omniaq;
 cum suo quodq; pondere & figura in publicas ta-
 bulas ex ipsius autoritate Pontificis relata sunt.
 Quae quidem literae repertae postea in tabulario
 Cardinalis Ioannis, & annalium memoria custodi-
 tae, credere cogunt, fuisse Azonem in Ecclesiae
 rebus magna diligentia & pietate: referamque ego
 seriem ipsarum, prout extant. Ea est huiusmodi.

- „ Azo Vicecomes extructa D. Gottardi Aede po-
 „ fuit ibi argentea vasa haec attribuitq; templi custo-
 „ dibus coram Omnibeno Cardinalis Ioannis cubicu-
 „ lario, & coram antistite Fratrum Minorum. Ca-
 „ licem argenteum cum patella pondo marcarum
 „ octo, vnciarum septem. Calicem alterum argente-
 „ um orbiculato opere & encaustico cum insignibus
 „ gentilitioq; stemmate Sabaudiae Ducum, Viceco-
 „ mitumq; & Gallurae: Pendit marcas treis, vncias
 „ sex. Calicem tertium incisa pietatis figura, marca-
 „ rum sex, vnciarum septem. Calicem quartum
 „ opere

„ opere circinnato. Crucem paruam inauratam pen-
 „ dente ex ea Christo Liberatore. Crucem alteram è
 „ crystallo cum emblematis argenteis inauratis sigil-
 „ lisq; pluribus. Crucem ex electo simili artificio
 „ fabrefactam. Formae maioris crucem marcarum
 „ XXXII. vnciarum XI. totam ex argento ad collo-
 „ canda Altaris mysteria in Tabernaculi formam.
 „ Crucem aliam argento solidam inauratam collo-
 „ candam in ara cum pedamento cymatijsq; & leun-
 „ culis quatuor insignia Vicecomitum. ferenibus.
 „ Sitellam argenteam in aquae lustralis vsum. Acer-
 „ ram argenteam seruando thuri, adolendae arae.
 „ Acerram alteram è Crystallo. Crystallinos vrceo-
 „ los duos argento caelatos. Patellas duas argen-
 „ teas. Patellam ex iaspide. Candelabra tria cry-
 „ stallina caelata argento. Quatuor argenteos vultus
 „ quos Azo conflandos curauit, vt repraesentarent
 „ ora virginum inclytarum, quae Vrsula duce am-
 „ plexae Christi fidem, barbarica tormenta contemp-
 „ fere. Praeter haec argentea vasa supellectilemque
 „ posuit in eadem Aede Azo multam pretiosam ve-
 „ stem, ad sacra facienda: resq; singulas Gufredolus
 „ Pusterula literis consignauit eo fere ordine quo re-
 „ tulimus. Hoc fere tempore, quo sacram D. Go-
 „ thardo aedem extruxerat ornaueratq; Azo, Car-
 „ dinalis Ioannes Episcopusq; Nouariae erexerat
 „ animus ad curam cogitationemq; hanc, vt ab No-
 „ uariensi Ecclesia ad Mediolanensem transfret. Pul-
 „ crum scilicet videbatur, in eadem vrbe regnare fami-
 „ liam eandem vtroque dominatu, si sacra patruus,
 „ profana

profana fratris filius administrarent . Et inuitabat occasio iamdudum exulantis Archiepiscopi Aicardi, qui propter factionum certamina nunquam in sua confidere sede potuisset . Nec ipse fortasse iam magnopere venire in urbem curabat, in qua Domus eadem auctis opibus dominaretur, cuius potentia fuisset exclusus . Agitata res per idoneos homines, communesq; amicos ita conuenit, vt Ecclesiae commutarentur, traderetq; Ioannes Aicardo Nouariensem: hic Mediolanensem Ioanni, pensione interposita mille florenorum nummum. Quae pacta conuenta cum Pont. max. rata habuisset, Aicardus Nouariâ, Ioannes Mediolanum, alter auctus honore, alter diminutus, concessere . Venienti Mediolanum Archiepiscopo Cardinaliq; Ioanni obuiam egressi Ticinensi Porta sacri ordines certauere gratulatione, & pompa cum nobilitate populoque vniuerso , & Azonis ipsius aulâ, quae diei laetitiam eius effusissime concelebrauit . Is autem dies fuit ad XIII. Cal. Februar. anni CIO CCCXXXIV. Quo die Aicardus etiam ab Nouariensi Clero populoque est acceptus. Extruxit Archiepiscopus Cardinalisq; Ioannes proprias sibi aedes , quae postea domicilio Canonico- rum attributae fuerunt, & via hodie interiecta ab Regia dirimuntur . Regiam ipsam Azo aedificauerat, qui etiam propugnacula mutulasque addidit moenibus urbis, & pomœrium, hoc est, omne spatium circa muros , ab omni alio aedificiô vacuum fecit . Restituit idem Marianae Aedis turrîm vetustate collapsam: induxitq; aquas in urbem, quae per

Nilum & Cloacam maximam lutulentae hodie & fordibus inquinatae decurrunt . Ferme sub eos dies, quibus permutatio Ecclesiarum facta erat, veneratque Mediolanum Archiepiscopus Vicecomes, mortuo apud Auenionem in Gallia pontifice Ioanne, suffectoq; in eius locum Benedicto, Canonici Modoetienſes in ſpem venêre, poſſe ab hoc pontifice, vel propter inclytam ipſius pietatem, vel ob noui ſummiq; honoris gratulationem impetrari, vt referri Modoetiam eius Baſilicae theſauros, qui Auenione adſeruabantur, iuberet . De ea re, primum omnium retulere ad Cardinalem Archiepiſcopumq; Ioannem, eiufq; opem implorauere . Nimirum diu vetuſtiſſimae religionis Baſilicam caruiſſe ornamentis illis: ſqualere ſacros parietes: imminutam eſſe populi pietatem, templi quoq; cultum: & ſacerdotes ipſos minus alacriter iam, & minus religioſè conuenire ad canendas preces, quia ſanctiſſimi ſui tutelaris monimenta illa eſſe apud alienos ingemiſcant . Ne tutelarem quidem ipſum arbitrari perinde atque olim ad eſſe ſibi propitio ac praefenti Numine, quia ſpoliatam eſſe Aedem, ſinant theſauris, propter quos antea inuiſebatur . Potuiſſe, dum bulli tumultibus Italia permisceretur, ferre deſiderium, atque theſauros ibi ſinere eſſe, quò minus peruadere licentiae militaris poſſet . Nunc pacatis omnibus, & redditaper Italiam ſecuritate, aequum videri, vt reſtituatur etiam, Modoetienſi Baſilicae ſuum decus . Haec, & alia, cum expoſuiſſent Archiepiſcopo Ioanni Canonici
Modoetien-

Modoetienſes, peterentq; vt legationi, quam ſuper ea re miſſuri eſſent, vellet authoritate ſua ipſe addere honorem. Annuit libens, ſuoq; & principis Azonis nomine ire, legatos iuſſit. Ière ex Collegio, Gratianus Arona, & Franciſcus Liprandus cum litteris ad Pontificem, vt ſciret Canonicos eſſe Modoetienſes ipſos, & petendi theſauri cauſa miſſos ab Archiepiſcopo ſimul, & ab Azone principe, & ab ſuo ipſorum collegio. Addita ſupplex obſecratio, vt beatiffimi Pontificatus initio, Chriſti Vicarius annueret piorum hominum votis, & theſau-
ros, quibus tamdiu caruiſſet inclyti nominis Baſili-
ca, referri illuc, vnde per iniuriam ablati eſſent, vel-
let. Alteras quoque litteras attulere ad principes aulae viros, quò faciliores apud Pontificem aditus inuenirent: & Ioanni praefertim Cardinali Colum-
nae commendabantur. Is Canonicos ad Pontificem introduxit, expoſuitq; quid petentes veniſſent. Be-
nigne ſunt auditi: ſed reſponſum, verborum comi-
tate magis, quàm exitu rei gratum acceperunt. Haec enim verba Pontificis fuere: velle ſe quidem, vt the-
ſauri, quorum cauſa venerit honeſta & ſacra le-
gatio, reſtituantur in ſuam ſedem: ſed nondum maturum eius rei tempus adueniſſe. Fore ſe in
tempore memorem eorum poſtlati, litteriſque Vicecomitum benigne reſcripturum. Ea cum dixiſ-
ſet, dari ſibi litteras iuſſit continentes publicam
authoritatem & actionem, qua theſauri olim ipſi traditi, & depoſiti apud Anſiſitem Canonicosque
Templi maximi Auenionenſis fuiſſent. Cum tra-
ditae

ditae essent litterae , Canonici pro re ipsa spem incertam ferentes rediere domum . Anno sal. CIO.CCCXXXV. legatio hæc ierat , redieratq; Anno, qui sequebatur , Archiepiscopus parta per Luchinum fratrem ad Parabiagum victoria , posuit in loco praelij nobile templum D. Ambrosio parenti vrbis : eique templo ex Victoria ipsa cognomen fuit , & instituit , vt Decuriones vrbis cum Praefecto quotannis mitterent ad id templum ampla dona , quae monumento essent , praesenti Diui eius ope seruata vrbem . Memorant , in medio pugnae eiuis ardore , speciem quandam obuersatam esse omnium oculis , tamquam D. ipsum Ambrosium equo insidentem flagelloque insequentem hostes viderent , eoque terrore contrariam aciem esse dissipatam . Azo postea ipse moritur in medio aetatis flore , non sine sacrorum etiam ordinum luctu propter vnicam eius viri religionem , & beneficium largumq; animum erga res Ecclesiasticas , quas pari cura cum Ioanne Archiepiscopo tutatus fuerat . Sepultus est in ipsa D. Gottardi AEde , quam sui Principatus initio ad orientale Palatij latus excitarat . Ac ducente funus Archiepiscopo patruo , Clerus adfuit vniuersus , neque vocatus ille , vt adsolet , sed vltro effusus erga principem studijs , & pietate in eum , qua funeris etiam horas , vt fama est , anteuenere . Per Vicecomitis huius tempora Mediolanenses bellum gessere cum Ioanne Rege Boemie qui Tridento ab Vrbe Brixiam in Cenomanos cum descendisset , peregrini nominis fauore ,

fauore, & nouarum rerum illecebra quadam apud inquietos, pleraque Insubrum adiunxerat sibi, & repentinus prope ille Longobardorum Rex aliquandiu erat. Aduersus eum Regem cum Scaligero, cum Estense, cum Gonzaga foedus initum: diuisae foederis lege cum regulis vrbes, quae Metropoli, quaeue parti alteri victoriae praemium forent: Bergomum, & Cremona, & Vercellae, & Placentia, & Lauspompeia, & Brixia, & Comum, deiecto barbaro, casibusue, & pactionibus alijs in ius ditionemque Mediolanensium redactae: Nec sine clade exercitus nostri cum eo hoste dimicatum: Teutonessq; interea ipsis aliquando moribus vrbis institere. Quae omnia, cum auspicio consilijque Azonis administrarentur, clarum eius nomen etiam apud externos fuerat: & quando caput huic vrbi esse vnum oporteret, rerum ei summam permiserant haud illibenter. Fortuna Principi, sicut publice laeta, ita improspera priuatim fuit, ob domesticos hostes, Ludrisum, & Marcum: quorum ille, post conceptas semel in patruelis fortunam iras, manserat implacabilis, & collectitij ductor exercitus irrumpere in urbem tentarat: hic florenti domui infestus; dein ob Caesaris iniurias adducto ad misericordiam animo, rursus, postquam laeta redierant, atrox, non tam imperio, quam vitae fratris erat insidiatus. Et vterque, rerum exitu infelices, captiuus alter ad Parabiagum in praelio, alter in tentati sceleris poenam ex palatij fenestra praecipitatus, lugubrem ei principi
de

de suo sanguine victoriam exhibuere . Etiam funestum aliud sui sanguinis flagitium dedecusque viderat Azo , ortum ab Marci eiusdem libidine simul & saeuitia . Namque is , Biciam Othorini Vicecomitis patruelis sui vxorem cum ad se pellexisset, inclusamque ad Rosatum arci subdidisse sibi partum comperisset : ipsam , & infantem , & furti ministram ancillam deiecerat è fenestra in fossam castello circumiectam : idque incestuosum , & crudele facinus principem affecerat moerore . Nam praeterquamquod erat ipse natura inimicus omnium inhonestarum rerum , etiam impositam ab Bicia illa impudica labem familiae suae videbat . Agebat octauum trigesium annum Azo tunc cum est mortuus , communi statura , crispante capillo , iucundus adspectu , facie vergente ad rotundum , si numismati fides , quod ista scribentes ante oculos habebamus . Postquam Azo nulla relicta liberum stirpe decessit , non dubitauere Decuriones & principes vrbis Mediolani , quin regimen arbitriunive rerum ad Ioannem Archiepiscopum deferrent : fratremque ipsius Luchinum imperij collegam nominauere . Sed Ioannes Luchino permisit omnia profana , statumque ciuilem voluit in eius esse potestate : sibi satis graue onus Ecclesiae gubernationem esse aiebat , & crebrae voces illius audiebantur . Non esse mentem vnus tantae molis capacem : male coniungi sacra cum profanis , & fratrem Luchinum melius Reip. munia diuini rebus executurum . Haec verba Pontificis erant : caeterum

caeterum non abstinuit, quominus, & consilio, quandocunque res ferret, & autoritate adiuuaret Luchinum imperiumque commune duorum fratrum fuit. In quibusdam etiam annalibus, omissa Luchini mentione, perscriptum Ioannis principis, & Archiepiscopi nomen iuueni. Contaminauit huius initia principatus Insubriamque fere totam simile monstrum ei, cum infamis Guljelmina sanctitatis opinione alliceret mortales, stuprisque & adulterijs illigaret, idque flagitium, Archiepiscopi Ioannis prouidentia, consilioque, & autoritate discussum fuit. Corigio sirda est in Cremonensium finibus vix noti nominis pagus antea, sed malae famae post vnus feminae scelus, quod memorabo. Adolescentula ibi quaedam loco nata obscuro forma fuit eximia, totoque corporis habitu, & gratia morum ac venustate, quales corporis animique dotes in agresti illa nobiles etiam feminae cum inuidia & admiratione sermonibus ferrent. Auxerat hanc sui admirationem honestatis famâ, & famâ mox alia, tamquam pertaesa excelfo animo cupiditates & vota feminarum aliarum, nouis se se votis obligasset, atque virginale decus in magno expetentium sibi tale matrimonium ambitu, seruare intactum vellet. Adspersa muliebrem mundum, quem parentes laeti virginis indole & forma, supra fortunam etiam praebebant, coeperat uti cultu atro & exoleti, psallere domi nocturnis horis: ieiunijs macerare corpus: vno verbo, sanctimoniae exemplum perdita adolescentula erat. Et

cū ita viueret , non forma , non decor pristinus ille elanguerat . Credidere vuulgò , non fuisse ea simulata imitamenta sanctitatis , & celesti fortasse flamma tactum illud simplex initio purumque peccatus exardescere sic ad veram pietatem . Ipsa interim illigata occulto sacrilegio clerici vnus impure scelerateque agebat , & aliquandiu nihil aliud inter eos , quàm flagitiosa consuetudo stupri erat , nihil tale suspicante hominum fama . Postea , satietate ac taedio sceleris eius , vel quia feliciter latebant , nihil iam artibus esse suis imperuium existimantes impura mulier cum Clerico impuro prodire velut vitae sanctioris auctores in publicum decreuere . Progressi audacter compositique palam ad omnem imaginem seueritatis , in arcano viuentes arbitratu suo , concionantesque passim effecere assellarum ad decem fere millia . Hi nihil honesti priuatim agentes , in hominum conspectu verberabant sese , ac seminudi incedebant : & societas illa officina scelerum omnium erat . Late peruagati caeteras Insubrum vrbes , in Metropolim quoque penetrarant , & magnae generis eius corruptelae Mediolani iam fiebant . Dissiecta sunt ea quoque bacchanalia per Archiepiscopum Ioannem , & eius monitu Cremonensem Episcopus impurae sectae aucthores in vrbe sua comprehensos damnauit igni . Principum postea virorum precibus ei poenae fuisse ereptos memorant . Eodem tempore scelus aliud Mediolani extitit insidiantium vtriusq; principis vitae , quorum exitus
fuit

fuit eiusmodi, ut ingemisceret Ciuitas pertina-
ciae eorum, & furori, cum quo addictas sempi-
ternis ignibus animas inter supplicia corporum
efflauere. Numquam enim, cum tormentis lace-
rarentur; adduci potuere denuntiatione vlla, pre-
cibusue, & solitis hortamentis, ut salutare Christi
nomen pronuntiarent, siue ut erigerent animum
ad futurae vitae cogitationem; qua obstinatione
meriti sunt, ut post supplicium inhumati laniamen-
ta coruis relinquerentur. Franciscus Pusterula erat
fauore Vicecomitum prouectus ad opes, quas non
facile Mediolanensium vllus aequaret; & parem
opibus in aula gratiam auctoritatemque obtine-
bat. Hic, siue offensione accepta aliqua, siue, quia
satietas, & deinde odium capit etiam aulicos ho-
mines, cum à principibus suis omnia acceperunt,
non minus profectò quàm principes ipsos, post-
quam omnia dederunt: hic igitur, Vicecomitem
tollere vtrumque agitauit, & sacram profanamq;
aulam vacuam dare, si destinata prospere successis-
sent. Fratrem habebat nomine Iulianum consilij
huius participem, & pro necessitudine ac caritate
fidum sibi ad omnia sicut ipse arbitrabatur. Per
eum adiungit sibi Galeacium & Bernabouem, &
Pallam, & Martinum Liprandos fratres: Borolum
quoque Castelletum & Beltramolum Amicum,
auctos item omneis Vicecomitum eorundem be-
neficijs, & post beneficia nihilo amabilius cogitan-
tes. Hi simul omneis coniurauere ut principem
ytrumq; interficerent, & nihil iam aliud quàm idq;

neam tanto facinori occasionem expectabant. Interea Iulianus, incertum, leuitate animi, an erga Principem, fide, an verò etiam à fratre offensus, rem aperuit Alpinolo Casato, hic Ramengo fratri, & statim res coepta diuulgari. Quòd vbi Franciscus ipse coniurationis princeps, negotium ire per ora hominum sensit, sublati repente rebus aufugit. Postquam ille non comparebat, Alpinolus, & Ramengus, id quod antea reticuerant, detulere vltro ad Vicecomites: petita prius venia, ne sibi fraudi esset quòd deferre cunctati essent. Ita coniurati reliqui, misso protinus milite praetoriano comprehenduntur, atque coniiciuntur in vincula, primoque tormentorum adspectu rem confessi, reductis in publicum bonis, fame perimuntur, quae supplicij foeditas adpersisse Ioannis Pontificatui labem est visa. Et hi quidem, Christiano tamen ritu expiatis animis, inter lentae mortis spatia non periisse morte altera crediti sunt: Franciscus Pusterula cum filijs duobus deprehensi apud Pisas, & Mediolanum raptati aeternum perière, cum diuinarum salutariumq; rerum mentionem omnem inter supplicium adspersati essent. Alij, non Pusterularum hanc fuisse calamitatem tradunt, sed Beltramoli cognomine Amici, qui fuit vnus è coniuratis. Hic propter caeteram suam indignitatem, sordidumq; genus, à principe Luchino reseruatus in carnificinae ministerium, cum lancinasset strenue corpora nobilium virorum, praemium nauatae operae id expectarat, desponderatque sibi, vt
saluus

saluus ipse dimitteretur. Sed principem multa simul in illud vile caput asperabant: sordes hominis, male collocata in eum beneficia, pudor ob nutritum domi proditorem, & quòd eum ab cellae vinariae doliorumq; praefectura productum extulisset in aulam, ibiq; mutata veste baiulum consilijs ac negotijs immiscuisset: qualis infania dominantium, neque tunc cœpta est spectari, neque desita. Tot simul indignitates, & suae deniq; sensus indignitatis in eo extollendo homine accenderant Vicecomiti animum, vt postquam carnificem eum fecerat infamaueratq; spurco ministerio, carnificis etiam alterius manu suspensum iniectoq; pede praefocatum exhibere populo statuisset. Addita insuper proditori baiulo ignominia, quae gratissima spectantibus fuit. Ad furcam, quae posita ei separatim extra urbem stabat, traxere illigati asini toto colligentem corpore coenum, & sordes, per quas trahebatur, incussoque, & deuoluto per saxa capite cruentantem vias. Caeterum, ego non affirmauerim supplicij ne acerbitate illa, an impia stoliditate contumaciaque hominis factum fuerit id quod non sine moestitia, & horrore ego referam. Memorant perstitisse in eo, vt ab Sanctae Crucis adspectu proterue rictum auerteret, ingerentesque sese hortatores consputaret sub ipso carnificis pondere, cum ab eo calcante humeros damnata orco anima exprimeretur. Quod portentum abominati Magistratus vetuere tumulo inferri cadauer, vetuere deduci patibulo, pependitque inde, donec ipsa

ipsa dies, & pabulis eiusmodi volueres assuetæ absumerent quod pendebat, quodue fluebat in terram. Punita in hunc modum coniuratione, minime tamen laeti Vicecomites erant, teterq; & horrendus exitus Beltramoli Amici ceu prodigium aliquod ciuium animis haerebat. Plena vrbs timorū & suspicionum, tum apud principes, ne pars minima insidiarum detecta esset, tum apud coniuratorum propinquos, & necessarios, ne participes fuisse consiliorum existimarentur. Suspensamque, & sollicitam ita Ciuitatem insuper moerore ille aggrauabat, quod inchoata, vt dixi, post reiectum ab Vrbe Bauarum, reconciliatione cum Pontifice maximo, nondum tamen ea res perfecta erat: nondum absoluta Ciuitas interdicti poena, quam Pontifex Ioannes ob admissas aemuli Nicolai temporibus culpas inflixisset. Vercellinus erat ex Vicecomitum genere vir pius, nec vlla sui parte indecorus Domui, quae iam patriae sese dominam fecisset, quamue sacra nunc, & profana omnia praesidem & moderatricem intuerentur. Moerens iste gemenisque tali rerum statu petijt ab Archiepiscopo Ioanne, vt ad Pontificem Max. Legati de absolute mitterentur. Missi sunt Gulielmus Calix, & Leo Dugnanus, & Massinus Sampson cum precibus huiusmodi. Ne Christi Vicarius Metropolim Ambrosianam, & Vicecomitum Donum temporum necessitate prolapsas, diuino nunc beneficio resurgentes ad obsequium, pro paterna sua erga omneis benignitate repudiaret. Si contumacia

macia coacti aliena deliquissent fortè aliquid , tantò
promptioribus animis obediendo & obsequendo ,
id ipsum esse correcturos . Pontifex max. reconciliandae tantae vrbis occasionem amplexus, de ea re ad Senatum retulit . Patres relationem accepere laetis animis : factumq; decretum de pace cum Vicecomitibus incunda restituendaq; Metropoli in veterem sacrorum vsum , & piacula dicta vrbi sunt hisce
„ verbis . Populus Clerusq; Mediolanensis, & corporis vtriusque principes , propterea quod publico
„ consilio descuerunt ab Ecclesiae Romanae auctoritate, Bauarumq; Sedis Apostolicae rebellem, &
„ Pseudopontificem Nicolaum propugnare aliquandiu voluerunt; numquam amplius talia esse facturos promittunt, & quicquid antea commiserè, errore humano, & improuido casu, violentiaq; imperitantis esse commissum quàm sanctè affirmant, &
„ Pont. Max. annuit paterna sua clementia, & facilitate, vt ea sicuti dicuntur, credat. Id vt manifeste constet apud eos, qui nunc sunt homines, alij sue post saeculis erunt : iubet hosce Mediolanenses extruere publico sumptu sacella duo, quae poenitentiae obsequijque ipsorum erga Sedem Apostolicam sempiterna monumenta esse debebunt. Ea porrò sacella dicabuntur D. Benedicto & extruentur in Diui Ambrosij Aede : annuis ad sacra faciunda vectigalibus instruentur : Sacerdotes vtrumque suos habebit : anniuersario D. Benedicti die res diuina fiet ad ea sacella solenni ritu, eiq; Sacro Praefectum vrbis aliosq; Magistratus interesse oportebit.

„ tebit. Eo die duobus millibus pauperum benigne
 „ fiet Reipub. Mediolanensis nomine: singulos panes
 „ singuli accipient: vnciae duodenae tritici singulis
 „ panibus inerunt. Haec omnia si faxint Mediola-
 „ nenses: tum verò, sicuti maiores ipsorum, cari
 „ filij, & serui fideles Apostolicae Sedis erunt. Facta
 „ omnia, sicuti Romanus imperarat, Ecclesiaeque An-
 brosianae pax data. Pontifex quin etiam ipse Be-
 nedictus, biennio post, Mediolanum venit, estque
 acceptus, non ea modò, quae Pontifici Max. de-
 bebatur magnificentia, & gratulatione, sed etiam
 effusiore quodam studio, quasi liberator urbis, &
 Vicecomitum domui fundator Principatus. Nam
 antea, fluctuantibus, & incertis Ecclesiae rebus,
 imperium quoque esse incertum, & anceps oportebat.
 Etiam Archiepiscopus Ioannes, licet ab Noua-
 riensis Ecclesiae Pontificatu ad Metropolitim Am-
 brosianam rite atque interposita summi Pontificis
 auctoritate transisset, eaque Vicecomitis cum Aicar-
 de exule permutatio legitima Ecclesiarum haberetur,
 nulla tamen de ea re publica monumenta,
 nullumue diploma proferre Apostolicum poterat,
 & mancus ab ea parte Pontificatus erat. Datae
 sunt ab eodem Pontifice litterae, quae commutationem
 eiusmodi sancirent Apostolicae Sedis nomine,
 ratamque haberent. In eo reconciliatae gratiae fer-
 uore, spes facta est Archiepiscopo Ioanni etiam
 impetrandi rem antea nequicquam agitatam, ut
 scilicet thesauri illi Modoetienfes referri illuc possent,
 vnde ablati olim fuerant, & varijs in aliena
 terra

terra calibus iactati . Vocatis igitur ad se Canonicis, Archiepiscopus, cum sua de thesauro recuperando consilia, spemq; de ea re conceptam exposuisset, iubet eos perferre ad se exemplum litterarum quae singulas thesauri partes exscriptas atq; exsignatas continebant, prout scilicet confectae eae tabulae fuerant, tunc cum thesauri ipsi ab Ioanne vigesimo altero Collegio Auenionensi custodiendi traderentur . Postquam attulere Canonici Modoetienſes earum litterarum exemplum, subſignauit Archiepiscopus id exemplum ſua manu, tabulaſq; publicas eiſmodi ſubſignationis iuſſit confici per Petrum Vercellenſem, qui ipſi A. Actis erat . Haſ litteras, aliaſq; commendatitias tradidit Ioanni Baldirono Modoetienſi, qui proſectus Archiepiscopi Municipijque ſui nomine ſine mora Auenionem, facile à Pont. Max. impetrauit, vt referri Modoe- tiam theſauros annueret, eoſq; anno milieſimo trecenteſimo quadreſimo quarto, die, qui Sanctae Crucis inuentioni ſacer erat, traditos eſſe Mattheo Veroneſium Episcopo reperi in vrbis eiſ annali- bus : ab eo tranſmiſſos eſſe Modoetiam in eadem arca, in qua conditi fuiſſent, cum Auenione aſſer- uarentur . Alij, non ſtatim eoſ eſſe tranſmiſſos tra- dunt ab Episcopo Veronente, ſicut retuli : ſed Epif- copum, poſtquam ſibi traditi fuiſſent à Pont. Max. miſiſſe de ea re litteras ad Archiep. Ioannem, vt di- ceret ipſe, quid fieri vellet . Archiepiscopi deinde iuſſu Canonicos miſiſſe Gratianum Aronenſem è ſuo Collegio : datas huic ab Archiepiscopo ſimul, &

Y

Luchino

Luchino litteras, quae legationi fidem adstruerent, missumq; cum eo Guidum Calicem principum ipsorum nomine, quod plus etiam autoritatis postulato esset: legationem hanc Mediolanum rediisse cum thesauris; & ad vitanda latrocinia protectionem expectasse legati, quem Pontifex in Apuliam ad coronandum ibi Regem mittebat. Caeterum, siue missi statim thesauri Mediolanum fuerint ab Episcopo Veronense, siue missis Auenionem legatis relati domum, illud constat: Archiepiscopum Ioannem, simul atque arcam in potestate habuerit, vna cum praecipuis à Clero processisse Modoetiam. atq; ibi singulas res in ara maxima collocasse sua manu, prout à ministris ex arca depromptae ordine in manum tradebantur, remq; testatò descriptam sicuti gesta fuisset: scribas, Petrum Vercellensem, & Othorinum Niguardam fuisse. Si velim ego in historico hoc opere praetermittere quicquid Archiepiscoporum principumue posteris, minus fortasse placiturum credam, ne honesta quidem, & gloriosa fidem habebunt. Et memorari tristes ambiguosue domorum casus oportet, vt magna earundem decora, magnisq; consilijs & virtutibus administratae res cum fide atque auctoritate accipiantur. Perculit enim hoc tempore Vicecomitum domum casus inhonestus, de quo Bernardinus Corius refert proximus memoriae temporum eorum scriptor: referamque ego, quia notabile custodiendis matrimonij exemplum erit, & quia calamitas ea perpetuum Archiepiscopo Ioanni moerorem attulisse

visa

vila est, ob labem quae sibi imposita per mulierculae vnius intemperantiam videbatur. Fulca Flisca, quam alio nomine Isabellam appellabant, erat Luchini principis vxor, nullius quidem antea flagitij comperta, sed procacior semper cultu, quam honestam matronam deceret: concursatrix eadem & vaga, & amica celebritatum omnium, quod ferme muliebre malum est. Haec mulier, cum audiret celebrari sermonibus eius caeremoniae apparatus, qua Venetijs sacro Ascensionis die, darentur nuptialia dona pelago, mira cupiditate exarserat visendi spectaculi eius, facileq; ab Luchino coniuge impetrauit, vt cum seminarum, aliarum grege illuc vsq; deportaretur. Elegit ipsa quas voluit ex familia sua, caeteraque nobilitate multas adultas virgines, & matronas, quibus forma virginum duraret, eique mulierum turbae, sexus virilis nobilitas aggregauerat se se, siue erga principis vxorem obsequio, siue iuuenilibus quisque studijs erga muliebrem eum comitatum. Ad Laudem Pompeiam paratis instructisq; nauibus commiserunt se se flumini: ac ne singulos exequar muliebris agminis incessus & dedecora omnia: Corij verbum huiusmodi est: dormitasse cum Vgolino Isabellam vxorem Vicecomitis, ceteramq; turbam virorum, & mulierum nihilo honestius inter se egisse. Negotium fuisse tam effraene, & incautum, vt antequam peregrinabunda illa multitudo cum Duce sua rediret domum, nosceret suam vnaquaeq; domus calamitatem: ac postquam redierant, parante

Luchino venenum in adulteram suam, anseuerterit ipsa maritumq; sustulerit. Creditum id publicè dictumq; est: nec caeteri perinde segnes ad vindicandam mulierum suarum impudicitiam fuere: venenique moras adspersati quidam, violenter & palam exercuere iras. Sublato igitur per adulterae uxoris dolum Luchino, imperium, & summa rerum omnium ad Ioannem Archiepiscopum venit, & statim exacto in ipsius verba Sacramento, cuncta ei obediebant. Mansere autem tunc haec subiectae Vicecomiti vrbes. Mediolanum, Crema, Hasta, Alexandria, Alba, Vercellae, Nouaria, Bobium, Bergomum, Nouocomum, Brixia, Cremona, Placentia, Parma, Laus Pompeia. Hae tunc vrbes Archiepiscopo Ioanni sacramentum dixere: & res Ecclesiasticae iam hinc ciuilibus multò magis etiam quam antea immiscentur vnica rerum serie & contextu casuum atq; consiliorum vno, cùm Princeps Archiepiscopusq; idem cuncta moderaretur, cunctaq; ageret ad regiae propè magnitudinis formam. Translulerat is sedem in Palatium, cuius vestigia iuxta D. Georgij Aedem monstrantur in hunc diem: inde iura populis dabantur: Metropolis illuc vniuersa spectabat. Ibi tractabantur foedera, societates, arma, caeremoniae, ritusque sacrorum: potentiaque tanta finitimis etiam principibus terrori erat: nec nisi quibus amicitia foedusve cum Vicecomite intercederet, stabilem esse sibi fortunam putabant. Itaque principis Archiepiscopiq; huius aula, veluti totius Italiae forum habebatur:

ac foedus expetiuere cumeo, Sabaudus, & Gebennensis, quae maximae potentiae maximiq; terroris nomina inter dominantes erant. At Genuenses, antea bellare cum Vicecomitibus soliti, & per id maxime tempus irritatis ad bellum animis, exterriti iam, & attoniti tantis opibus, per legatos petiere vltro, ne rem Genuensem in suam ditionem recipere grauaretur, annuitq; ille, & Praetorem, ei vrbi dedit. Caetera pari tenore ac felicitate fluebant augendo Vicecomitum fastigio, & regiae fortunae magnitudinem ea Domus quotidie magis aequare videbatur, cum repente dedecus aliud incescit, quale fordidi quoq; penates agricolarum abominarentur, atq; contaminatum quemlibet ea labe principem infra sese despectarent. Namq; Fusca illa Flisca, de cuius mulieris impudicitia memoratum est, siue conscientiae stimulis icta, siue infamiae suauitate, cuius apud ingenia eiusmodi nouissima plerumque libido est, publicè profiteri non dubitauit, Luchinum, Nouellum, & Vrsinam, non sicuti vulgò crederentur, esse Luchini principis filios, sed ex Galeacio Luchini fratris filio, incestuoso congressu prolem eam vtramq; susceptam. Id, vt ita esse, aequi & iniqui scirent publicas tabulas de eare confici voluit: taleque magnae domus ludibrium vidit aetas illa, & miserata est. Ioannes tamen Archiepiscopus excusâ post aliquot dies dedecoris eius verecundiâ, muliebresque ineptias aequo animo ferendas esse dictitans, augere imperium pergebat, & pulsus ab Bononia Pepulis, vrbis eius potitur.

Ac

Ac deducta per eos dies Mediolanum Beatrice Scaligera, quae Bernaboui Galeacij filio desponsa fuerat, per nuptiarum earum gratulationem, abducere conabatur suum aliorumque animum ab recordatione prioris flagitij, tamquam integra sponsae eius fama, thalami iam castiores, & spes nouae legitimae prolis, sanguinisque veri Vicecomitum inchoarentur. Extruxitque etiam interea D.ª Mariae Virgini Aedem ad Garignanum, assignatis in templi cultum fundis, quos, & immunes onerum tributorumque omnium esse voluit: eique decreto, & actioni Decuriones urbis adfuere. Sed ob captam occupatamque Bononiam imminabant Romani Pontificis irae Principi simul, & vbi: veterumque etiam offensarum renouatâ per eam occasionem memoriâ, simul ciuitatem iusserat vniuersam carere communione sacrorum & iure, simul iubebat Vicecomitem alterutro regimine contentum, partem omittere alteram, profana, siue sacra nallet. Quae mandata ferens legatus vbi Mediolanum venit, primò quidem ille benigne ab Vicecomite Archiepiscòpo accipitur, & amica erant omnia, donec ad mandata ipsa depromenda oratio coepta est accommodari. Vt verò triste verbum enuntiatum est, nihil quidem acerbe Vicecomes hostiliterue est effatus: caeterum infenso voluens animo responsum, quod re ipsa, quàm, verbis atrocius foret, die festo, qui proximus aderat, responsa daturum se ait, quae Pontifici Max. legatus referret. Eo die adesset in templo maximo:

mo: velle se ibi coram Patria, & coram Parente vrbis Ambrosio responsa ea pronuntiare. Statuto die legatus templum ingreditur: ibique Vicecomes re diuina peracta, quam apparatissime, sacrificali, sicuti stabat ornatu consedit ante aram, cumq; diripuisset ab latere gladium, quo succinctus erat, altera manu Crucem tenens, dixit, insignia ea suae esse potestatis, & donec spiritus maneret, cruce gladioq; partem imperij vtramq; defensurum. Iret legatus, & Pontifici suo renuntiaret visa simul, & audita. Visa res indigna Pontifici, nouaque percitus ira, iubet Vicecomitem sistere ad Tribunal Apostolicae Sedis: ni faciat, anathematis poena damnat adhuc hominem, oneratque diris, & Ecclesiae Catholicae hostem appellat. Enimverò Vicecomes, ad ea, nihil in speciem animo turbato, dixit iturum se vtiq; & imperata facturum. Mox duodecim millia peditum, equitum sex iubet esse in procinctu, vt secum eant, maioremque porro numerum armare pergit. Simul, praemissis Auenionem hominibus suis, qui com meatum aliaque necessaria expedirent, terruerat eo apparatu Pontificis animum aulamque totam: & Auenione, tamquam expectatione noui hostis trepidabatur. Namq; curatores illi, qui praemissi erant, emendo frumenta, conducendoq; aedes, & congerendo in suas apothecas quicquid vsquam in mortalium alimenta venale prostacket, largèque per omnia pecuniam effundendo, fecerant annonae penuriam, & praebuerant speciem haud dubie cum exercitu suo

suo venientis Regis. Tunc Pontifex, vocatos ad
 se Vicecomitis homines interrogat, quantum pecu-
 niae ad eam diem insumpsissent, illisque profiten-
 tibus quadraginta millia florenorum, rependi ex
 pontificio aerario summam eam, Vicecomitemque
 ipsum admoneri iussit, vt ea profectioe superfe-
 deret, ilque supersedit. Ita liberatus etiam ipse
 non minore cura, quam quae Pontificis compres-
 ferat iras, ad vrbis, & imperij statum, & discipli-
 nam, atque perpetuitatem domi stabiliendam inten-
 derat animum, reque cum Decurionibus vrbis com-
 municata, Municipale ius omne Mediolanensium,
 quod inter tantas Reip. commutationes, tantosque
 dominantium, & subiectorum casus prope exole-
 uerat, restituit, ac promulgauit, parata ei rei quiete
 haud tamen in longum tempus. Nam semper po-
 stea, corrigere, vel addere aliquid, prout tempora,
 & res monebant instituere quibus ea prouidentia in
 vrbe, & potestas, saepeque publici Concilij autho-
 ritate variata res est, donec auorum nostrorum
 memoria Ludouicus Sfortia suae domus euerfor,
 corpus municipalium legum firmavit: alijque post
 eum etiam principes expoliendo operi curam ani-
 munq; aduerterunt. Sed initia iuris describendi
 nobis ab Longobardorum temporibus manauere,
 cum scilicet Iustiniani legibus ad eorum aduentum
 vrbi nostrae fortasse ignotis, certe non receptis,
 darentur ab nouo, & externo repentinoq; domi-
 natu propria quaedam iura, & leges, quae mansere
 donec id Imperium. Eo per Carolum Magnum
 deletó

deleto, Lotharius Imperator praescripsit instituitque; nonnulla, quae beneficiarias praecipue concessiones, & omnia generis eius iura, terminos, fines, vim, officium, auctoritatemque continerent. Inde post utriusque Berengarij vanas in Italiam impressiones, translatis in Germaniam rebus, dedit quasdam Metropoli leges idem ille qui strauit eueritque; urbem Aenobarbus. Ex ruinis verò illis, postquam assurrexere maiores nostri, constantia eadem, & sapientia, qua nouam ex barbarica strage excitare urbem potuerant, iura etiam condidere sibi, nec semel ad id Reip. constituendae munus adiecere animos, conferendo pro se quisque in medium quae saluberrima excogitauissent. Ab Aenobarbi sine, libertate usurpata, deinde inter ipsas Vicecomitum Turrianorumque factiones, decreuere multa, & sciuerunt, quae ne secutae quidem repudiauerunt aetates, & manent adhuc. Omnia, quae cadunt in hominum vitam statumque ciuilem, iudicia, lites, pretia rerum, & mercimonia, culpas, & poenas, & quicquid uspiam in communi consuetudine esse controuersiosum potest, comprehenderunt vnico municipalium legum volumine, & capitibus de vnaquaque re editis inclusaque in id volumen scena rerum cunctarum, quae inter homines aguntur, siue peccantur, contrahuntur, aut ambiguntur, damna, & iniurias, licentiamque omnem inter se mortalium coercuere. Quae coerciones, & decreta, retenta diu, & custodita, semperque aucta, & amplificata, cum sub Matthaei denique filijs prope intercidissent,

Z

Luchinusque;

Luchinusque etiam nescio quo spiritu ea sustulisset, ab Archiepiscopo Ioanne hoc tempore, sicut dixi, restituebantur. Volebat is ita restitui semel ac sanciri municipalia haec iura, vt abrogari postea tollique siue conuelli nusquam possent. Ideo Decuriones vrbis exciuit ad singula capita recognoscenda, & inspicienda secum: eadem in octingentorum Concilio proposita sunt: eadem adhibitis ex vnaquaque vrbis regione prudentibus viris agitata, & consultata. Referebant hi ad suos, nec graue principi, Decurionibusve vrbis, Concilioue octingentorum, cognoscere quid super tanta re quisque afferret ac sentiret. Fortasse etiam nobilium familiarum posteris minime aspernati erunt istud quaecunque historiae obsequium, si retulero prudentum virorum nomina, quorum opera, & consilio Princeps Archiepiscopusque idem in ea iuris descriptione est vsus. Composuerant primò digesserantque capita, Leo Dugnanus, Signorolus Amedeus, Manfredus Sarazonus, Erasmus Aliprandus, Iacobinus Bossus, Philippus Catiola, Francius Bripius, Iacobinus Vibragerius, Iacobinus Panigarola, Beltraminus Gironus, Ioannolus Paganus. Hi seriem rerum edidere primi cum praefatione tituloque hoc. Quod Deo optimo maximo gloriosum, Reip. Populoque Mediolanensi salutare esset, ipsos eam disciplinam, & ea decreta composuisse regendae ciuitati, rationemque habuisse, vt ex vetusti codicis autoritate, ordineque ac praescripto cuncta moderarentur. Iurisconsulti sunt

unt adhibiti, Laurentius Bernadigius, Aramaninus Alemanius, Ambrosius Septala, Franciscolus Capra, Astolphus Lampugnani, Franciscus Sulbiagus, Franzus Spanciota, Antoniolus Resta, Ruminus Porrus, Philippus Capellus, Carneuius Mandellus. Singularum vrbis regionum homines singulares fuere, Tobiolus Aliprandus, Iacobinus, Petrus & Gremolus Panigarolae, Rogerius Ecclesia, Franciscus Osius, Rugerius Biffus, Erasmus Aliprandus, Othorinus Burrus, Guidetus Pustetula, Maffecolus Morigia, Palea Grassus, suae quisque Portae nomen, & auctoritatem ei negotio addentes: & alicunde bini aderant. Et statum quidem, formamque, & iura ciuitatis constituerat hoc modo Archiepiscopus, nulla re omissa, quae prouidenda animaduertendaque esset: negotia vero externa, ob captam sicuti dixi Bononiam, haud tam facile constituebantur. Et Pontificis Maximi propter eam rem indignatio, hoc ipso accendebatur, quod repressa fuerat tamquam metu, cum nimis Archiepiscopus, hostiles illos apparatus Aunionem praemisisset, Apostolico mandato eluso hostiliter ipse subsecuturus. Quò magis ille ardesceret iusta iura, Bononiâque depellere Vicecomitem, destina-ret, Florentinorum insuper assiduae preces, & querelae efficiebant. Nam ea ciuitas, vetere Guelfarum partium aduersus Gibellinos odio, semper infensa Vicecomitum nomini, tantam in vicino urbem habere inimicam, certam Reip. suae esse perniciem putans, non desistebat obsecrare Christi

Vicarium, vt communem eum hostem deijcere inde maturaret. Sed in Pontificia tunc aula erat Auenione Gulielmus Grifans Abbas S. Victoris ex Gallica Vrbe Massilia, summa apud Pontificem gratia, & autoritate, qui postea fuit Urbanus Quintus. Demonstrando is magna pericula belli, & difficultates, exitumque ancipitem, tum Pontificis ipsius ad quietam consilia vertebat animum, tum Florentinorum querelas eleuabat. Eos damnis odijque suis irritatos trahere velle secum Apostolicam sedem, non eadem decocta Sedi Apostolicae, & populo vni turbulento. Quin potius via aliqua commodior iniretur: ac se se interea pacis agitando internuntium offerebat, exitu fortasse meliore, quàm quo internuntij priores redissent. Itaque Mediolanum ipse mittitur repetendae Bononiae, & agitandae pacis mandataque libera afferebat, vt salua Sedis Apostolicae dignitate transigere posset etiam re infecta, quae negotij erat caput. Fortasse alia quaedam etiam occulta pacta, sermonesque fuere occulti inter legatum eum Abbatem, & Ioannem Archiepiscopum, quibus sermonibus & pactis negotium mutuo & arcano consensu composuere impeditum illud, anceps, deteriusque semper factum dum agitur. In praesentia nihil aliud ex eorum colloquijs, totaque negotiatione arripere potuit hominum solertia, nihilue postea aliud vulgavit cuncta nudans dies, quàm ea ipsa quae in media luce palam agebantur. Haberet sibi Vicecomes urbem Bononiam, ipse heredesque eius, ac
testandi

testandi causa, iuris eam esse Pontificij, dena millia florenorum quotannis Apostolicae Sedi tributum ferrent. Coleret piè ac religiosè Vicecomes Apostolicam Sedem, & Pontifices ipsi vicissim Archiepiscopo Mediolanensi, domitque Vicecomitum fauerent paterne, ac beneuole, siquidem fide atq; obsequio merita esset. In eas conditiones pax conuenit, & Archiepiscopus Mediolanensis princeps Bononiae appellatus. Vrbs liberata Apostolico interdicto: quae poena temporibus illis toties irrogata Metropoli, toties ablata, mirari cogit, aut tam pronam fuisse Ciuitatem ad peccandum, aut tam saepe relapsos, veniae subinde locum apud Sedem Apostolicam inuenire potuisse. Dum Mediolani agirantur ista, & fiunt, struebantur in diuersa parte incrementa Mediolanensi imperio, quae Metropolim tam alte attollerent, quam euecta antea numquam fuisset. Veneta Classis in Sardoo mari, commissio cum Genuensibus praclio, nauibus eorum captis aut demersis, caesoq; Ligurum exercitu, circumfessa deinde etiam vrbe, & comitatibus interclusis, minitabatur extrema, ei populo: plena ibi omnia cladis, & luctus, desperationisque erant. Neque spes vlla relinquebatur ex Vicecomite populoque Mediolanensi, cum postea quam in ditionem se se contulerant nostram, iam vltro descuiissent, & interfecto, quem Vicecomes dederat Rectore vrbs, praetorem sibi nouum creassent arbitratu suo. Attamen, necessitate cogente implorare auxilium etiam ab iratis, siue, quia sperarent,

rent, translatam imperitantium ritu omnem esse iram ab miseris in eam partem, cuius tanta victoria esset, per intermissa custodijs loca missis ad Vicecomitem legatis, simul errori, veniam, simul tradita denuo vrbe praesidium ab eo salutemque petiere. Minime fallebat obsessos ea opinio, quam de Archiepiscopi ira erga Venetorum fortunam & victoriam conceperant animis: & cursum cum rerum in aemula sui principatus Republica non minus profecto ille oderat quam Genuenses ipsi, quibus dies vltima, nisi per Metropolim stetisset, aderat. Itaque oblitus priora Vicecomes, vel certe, tamquam oblitus, classem quantam maximam potest aduersus Venetos mittit, magnoque praelio victor, capto etiam imperatore Veneto, Ligustici maris potens efficitur, insularumque & ciuitatum per oram eam dominus. Accessit quarta Sardiniae pars, quam tenuerat hereditario iure ob matrimonium cum Nini Gallurae filia. Ioannes Vicecomes, his editis operibus, et aucto quod acceperat imperio, prolatisque finibus, & bello clarus & pace moritur anno Sal. CIO CCC LIV. ab ea quoque parte felix, quod inito aduersus ipsum foedere factaque maximorum principum coniuratione, cui resistere non potuisset, ante tanti discriminis tempus excessit. Pietatis quoque laudem scriptores ei tribuunt, quod propinquante fine, cura nulla maior fuerit tot negotijs implicito homini, quam vt omnibus Ecclesiae mysterijs expiaretur. Et instituerat ipse solenne anniuersarium, vt statodie sacrosancta

Altaris

Altaris mysteria per urbem, Clero vniuerso pompam deducente gestarentur: quae pompa, quo primum die ducta ab ipso est, centum millia mortalium, interfuere. Cernitur in templo maximo tumulus huius Archiepiscopi, carmine addito, quo subiectae vrbes longo ordine numerantur cum infectione vanitatis humanarum rerum, quod dominum tot terrarum parua nunc arca includat, & gignente sibi supplicia corpore ab vermibus laceretur. Tanta fuit eius fama per gentes, vt nullus praeterea Regum principumue tempestate illa sermonibus celebraretur, auersis nimirum in vnius admirationem omnium animis, ob splendorem, & magnificentiam, qua nemo eum aequauit. Clemens animus erga subiectorum errores: proluxa in Christi pauperes liberalitas erat ei: ac nisi Sedi Apostolicae molestus fuisset, pauci erant in Mediolanen. Archiepiscoporum numero, quos regnandi prudentia conferre cum Vicecomite hoc possemus. Eo mortuo, Robertus Vicecomes Archiepiscopus est factus isque rem Ecclesiasticam Mediolanensem tenuit; reliqua diuisa sunt inter Stephani Vicecomitis filios, prout Patruj testamento factae partes erant. Matthaeo (is stirpis maximus erat) cessere. Laus Pompeja, Placentia, Bononia, Massa, Bobium, Pontremulum, & Sancti Donnini vicus. Bernabos haec accepit: Cremonam, Cremam, Soncinum, Bergomum, Brixiam, Vallemcamonicam, Ripaltam, & Caruagium, & pleraque minora oppida, & quacunque Benacus pertingit. Galeacij reliquum fuit imperium

imperium. Genuam, vt communi iure haberent, ipsi inter se fratres consciuerunt. Metropolim quoque ipsam promiscuo imperio per Praetorem regendam esse decreuerunt, Ita, mortuo quamquam Ioanne, potentia Domus pristina manebat, nisi quod ab omnibus caput & splendor ille rerum desiderabatur. Ferme sub Archiepiscopi Ioannis obitum, Carolus Imperator Mediolanum venit, estque ab Archiepiscopo Roberto in Basilica Ambrosiana rite coronatus: & vicissim ipse Vicecomites fratres, suos in Mediolanensi prouincia Vicarios appellauit. Nec multo postea, fratrum eorum maximus moritur, ex intemperantia, sicuti creditum est, libidinis, constuprator illustrium feminarum. Ea vulgatioꝝ fama fuit, exhaustum immodico turpitudinis vsu iuuenem, ignominiose obiisse: caeterum, alij prodidere, repertas in tabulario Eustorgiano tabulas testamenti, quo Valentina mater, dolos, & insidias fratrum in filij sui vitam, muliebriter infensa execraretur. Mortuus est ad Seronum, duodecimo ab vrbe lapide, cum ob amores libidinesque suas eò se se abdidisset: processitque Clerus illuc vniuersus funeri causa, & deductum in urbem cadauer, tumulo maiorum intulere. Matthaeo hoc extincto, siue sua intemperantia cum, siue fratrum dolus abstulit, reliqui duo Galeacius, & Bernabos imperium tenebant. Id per urbium nomina regionumque fines diuississe ac lacerasse non contenti, etiam diuisione inter se Portarum urbis lacerauere. Tonsa, & Orientalis, & Noua, & Romana Bernaboui

boui euenerunt : Cumanam , & Vercellensem , & Ticinensem , & quae Iouis dicitur , Galeacius accepit : quasi partibus euertere vellent id quod raptum totum ex alieno occupatumque temere ab initio erat . Cum iuueniliter , & inconsulte ita ipsi instituissent rem , imminutaque dissidio domus , amicis dolori esset , alijs ludibrio , nec populus ipse interim Ecclesiae Mediolanensis , gemino illo principatu laetari posset : statim extrinsecus aduenere calamitates , & negotia , quae consulere in commune fratres coegerunt . Alioqui dominatus iste per duorum Archiepiscoporum violentiam , interiecto alterius patre alterius fratris filio , raptus ex Caesarum incuria temporumque conditione , perierat ob discordes nepotum animos : ac redierat pene domus in antiquum eum statum , cum Vbertus , & Berta , & nondum Decij Canonicus Otho apud Massinum inter saxa & rupes onera fortasse tantummodo nobilitatis sentirent . Et fuit omne periculum ex auaritia , quae semper inimica rebus omnibus honestis , tum verò sit ipsa sibi ridiculum simul , & capitale malum , vbi ad imperij negotia tabes ista peruenit . Dum autem diuiso imperio , diuisaeque etiam vrbe fratres , vterque sibi cupidissime tenderent , neutro satis per se tuto , damna , & pericula haec appetiuere ambos . Leonardus erat quidam Archiepiscopi Ioannis filius , nihilo melior , quam reperta semper fuerit eiusmodi proles , quae cum scelere ignominiaque parentum procreatur , semperque parentibus id flagitium sit poena , spectatis omni semper aetate nonnullorum exem-

plis, quos ob admissam in sacra toga turpitudinem & quaesitos inter castimoniae vota liberos, punire postea liberorum ipsorum scelera, miseriaeque, & finis. Leonardus hic Archiepiscopi Ioannis filius delitiae parentis aliquandiu spesque, & cura, deinde desperatio, & luctus, & pudor, tantas in Nouariensi Praetura, viuo adhuc eo, flagitiorum omnium deformitates, libidine, rapinisque explicarat, vt suae miserae libidinis flagitium id abominaretur pater: nec videre amplius spurium, nec audire nomen eius vellet. Ea ipsa patris alienatio truem sua sponte animum irritarat, libenterque nimium illius odio patruales omnes teneros adultosve delessent, ne sanguinis nominisque Vicecomitum quisquam relinqueretur. Obstiterat attentus ad custodiam salutemque iuuenum, & vigil, & acer, & in nulla curarum parte remissus senex. Vt ille decesserat, & rapax cupido fratrum, ipsos ab mutua diremerat ope, deicere vtrumque imperio agitabat, & excito in id Ioanne Demarcho Montisferrati, tam hostili animo pares conatus cum prospero etiam euentu adiecit. Ticinum, Alba, Hasta, & quaecunque fere in subalpinis per Galeacium tenebantur, capta incursum vno. Simul, Genuenses, & omnis illa ora, tractusque Ligurum, qua leuitate tradiderant Ioanni Archiepiscopo suam Rempublicam eam in constantiam versam rebellauerunt. Nouariam, & Vercellas, cunctaque camporum Demarchus idem inuasit. Bononiam, Pontifex maximus, damnata Clementis facilitate repetebat: foederataque iam inde ab Genuensi casu

contra

contra Ioannem Archiepiscopum Veneta arma, morte paulisper suspenſa hoſtis, acrius inſenſuſque aduerſus iuuentam & diſcordiam heredum mouebantur. Quae, ſicut exitialia, Vicecomitum dominatui, ita urbem, agrumque Mediolanenſem, exercebant inter diſcordes dominos, & belli mala, quorum culpam Galeacius in Bernabouem, hic in illum conferebant, cùm verius de utroque Metropolis conqueri poſſet. Profectò, magnopere ego abeſſe velim à ſuſpicionem flagitij, tamquam, aut Vicecomitum horum, aut familiarum aliarum ſeruire voluiſſe memorijs videar, opusque Ciuitatis deſtinatum inquinari adulatione erga ſingulas domos: quae ipſae, negotijs & curis cupiditatibusve nunc occupatae alijs, nec requirunt fortasſe iſta, nec pertinere ad ſe iam putant. Sed ſicuti parantem à principio me rem tantummodo hiſce litteris complecti publicam, idque etiam initio operis profeſſum, priuata paulatim inuoluerunt: ita ciuilibus iſtis belliciſve noſtrae urbis caſibus, res, & nomina caſusque familiarum obrepunt, & gentem nominasſe toties vnā pudet. Atqui non aliter conſtare ſeries huius Imperij rerum, poterat: non aliter explicari quomodo patria per omne tempus egerit, quidve ſit paſſa, quaſue pertulerit maximarum rerum difficultates, ut in eumſtatum, quo nunc ſtat floretque, perduceretur. Siue immutabili diuinæ prouidentiae lege ac nutu, quo cuncta mortalium reguntur, ſiue, per nutum legemque eandem, temporum miſeria, ciuitatis

ipsius vitio, potuerat sic supra caeteros efferrefese
 vna domus. Ea deinde, sicuti dominantes solent,
 trahendo in se res omneis ciuitatis ipsius vim no-
 menque occuparat, nec opes tantum, & vires, sed
 consilia etiam aliena, & fortuna quodammodo vr-
 bis, fiebant eius familiae felicitas; & prouidentia.
 Rursus, errores, & calamitates eorum in ciuitatem
 exonerabantur, & luebat Metropolis quicquid vna
 domus peccabat. Ita prospera vel aduersa Viceco-
 mitum istorum narramus, tamquam miseras glo-
 riasve vrbis, cuius periculis administrata omnia
 fuerunt, in quam damna cuncta recidebant. Ber-
 nabos & Galeatius, vbi cadentem hostium impetu
 suae domus fortunam, & intenta vndique in se arma
 conspexerunt, tum sponte sua, tum precibus ami-
 corum non iam aliena exempla fraternae discor-
 diae, sed domesticam praesentemque perniciem,
 instantia simul, & futura mala proponentium, posi-
 tis odijs, quae infida societas imperij aluerat, quae-
 ue etiam secuta diuisionem erant: vnā illico do-
 mum ex duabus, vnicum imperium, animumque
 sibi vnumfecere. Non portas iam regionesque vrbis
 rapiunt auiditate dominandi, sed diuidunt sibi peri-
 cula, & hostem: ipsaque ciuitas, antea diuisa fac-
 tionibus inter fratres, communi periculo urgente,
 fit exercitus aciesque vna. Tota protinus in equis
 & in armis fuit, iamdudum assueta bello, & milita-
 riter intenta, parataque ad omnē motus. Exit
 Ticinensi porta Galeacius cum vrbanī exercitus
 parte, populabundosque Lando quodam duce
 Theutonās

Theutonās, praelio ad Caforatum vno caedit aut fugat. Emiserant foederati barbaricam eam manum, vt vastatione agrorum incendijsque villarum terrore vrbi injecto, motus aliquis ciuium aduersus Vicecomitem vtrumque excitaretur. Quae res, si ex ipsorum animi sententia cecidisset, haud postea difficilem in discordi duorum fratrum dominatu defectio- nem fore vniuersam sperabant. Exitu populatio- nis sensere, nequaquam tam dissoluta, & proiecta omnia esse Mediolani, quàm creditum initio fuerat. Exit verò simul etiam cum exercitu alio Bernabos, ijs animis, vt Mantuae principem, cui spes & arma foederatorum praecipue nitebantur, clade aliqua propria ab foederis eius societate retardaret, idque est assecutus, tum robore exercitus sui, tum Clerici vnus prodicione, quo tradente, castella aliquot capta: vnde Mantuano terror, & iniecta rebus mora, quae petita erat. Maior ea, & praesentior fuit, vbi Galeatius, in diuersa parte, tempore eodem, gesta felicius re, fortunam suam, & fratris, ex abiecta prope, & desperata, florentem quodam- modo, & auctiorem excitasse est visus. Namque, dum Mantuanum, & dolis, & armis Bernabos vr- get, obsessa per alterum illum, receptaque Papia est, & quò illustrius, gloriosiusque reciperetur, hos- tes ipsi adiuuere. Cum enim in facienda deditione Ticinenses, Galeatij pertinuissent iras, ob atrocita multa, quae, dum obsiderentur, ausi erant, eoque metu, missis occulte ad Bernabouem legatis tradere sese potius huic voluissent, reiecit eos ipse ad fra- trem

trem, vltroque deprecator irarum fuit. Ea repente aequitas, idque liberale certamen erat inter discordes nuper, & certamine avaritiae infensos. Addidit verò etiam Galeatius recepta sic vrbe nobile facinus, quo plebis iuxta & nobilitatis eius mirifice sibi deuinxit animos coniecto in vincula Iacobo Buffolario Monacho, quem hominem, ob male partas opes & scelera publice inuisum, turbasque in ipso discrimine concitantem, cinxit indagine per fratres alios Humiliatos, & catenis iniectis, misit Vercellas in Monasterium, vnde erat: ibique ille, rata apud Patres captiuitate, claustris inclusus arctioribus est, quam quae ad eam diem fugitarat. De Fratre isto Iacobo referam, quae scriptores ante me alij citra Ordinis illius offensio- nem prodidere. Nam, non solum, vitia erunt donec homines, sicut ille ait, sed etiam, vbi probi sint, & honesti multi, ibi perditum fere, & nequam esse non neminem, iam inde à proditore luda fert sermo etiam quotidianus. In Fratre Iacobo Buffolario fuere omnia praeter pium religiosumque animum, Animus callidus, ambitiosus, quantaecunq; fortunae capax, impatiens eius in qua natus erat, quamve dare claustra, & Ordo ille vniuersus posset: artes, & litterae ei, tum celebratae inter suos, tum gratae in vulgus, tum principum sensibus accommodatae. Concionator ante omnia magnus habebatur. Sed praecipua gloria studiumque eius, consultare de Rep. de bello, de causa imperij, de omni ciuium iure, & ferme ad astus, & dolos, ad
facua,

saeva, & tyrannica consilia inclinabat, vel hac morum suorum parte nulli fastiditus dominationi, & frequens arcanis. Hominem hunc iamdiu quaeritantem negotij aliquid effugiaque ab Monasterio, & diuerticula, Montisferrati Demarchus, captâ Papiâ, praefecerat ei vrbi gubernatoremque ibi appellarat. Saeuum ingenium irritatum longa potestatis cupidine, Monasterijque necessitatibus, & priuatae vitae miserijs, vbi materiem diu quaesitam, vbi imperium habuit, exercuit ita, quasi tyrannorum aliorum infantiam atque simplicitatem vltro increpare videretur. Et erat plane noua forma tyrannidis; vbi concionibus simul, & gladio per saeuitiam libidinemque omnem, & rursus imitatione pietatis imperitans Frater, corpora & fortunas animosque omnium in potestate habebat. Feruntque memorabile illud, & nulla fortasse vnquam antea violentia tyrannorum factum: vt scilicet, posteaquam, caedibus, & rapinis totaque potestatis vi debacchatus fuerat, concionando denique die quodam in hostem coegerit orationis vi matronas depromerè vltro, & in belli vsus conferre quicquid pretiosi abditum haberent. Adeò, cœm rerum, atrocitate secundus nemini esset, superabat omneis hoc ipso verborum telo, quo vulnerans hominum pectora poterat auertere animos etiam ab malorum sensu quae interim patiebantur: nec mala ea esse, sed medicinam, & salutem probabat. Execrabantur hominem eundem ob inopia facinora, & miraculo sapientiae suspiciebant, donec fera flagitiorum poena

poena irretitum contempſere denique cuncti, vin-
claque ea nimis molle eſſe ſupplicium aiebant. Re-
cepta Papia, punito fratre hoc Buſſolario, conterri-
to Mantuae Principe, caeſa fugataque Theutonum
manu, & per haec omnia, foederatorum aduerſus
Metropolim fractis acciſiſque rebus, nihil tamen ma-
gnopere eſſe effectum videbatur ob nouum ſuper
vrbe Bononia certamen, quo Mediolanenſium arma
cum grauiore nunc periculo occupabantur. Namq;
vrbem eam, ab Ioanne, ſicuti demonſtrauimus, Ar-
chiepiſcopo occupatam, ab Clemente Pontifice
maximo vindicatam, ab eiufdem Legato traditam
rurſus attributamque Vicecomiti, Apoſtolica
Sedes hoc tempore, armis ſimul, & interdictis aſſe-
rebat: eiufque Legatus Aegidius Cardinalis, Pi-
cenum cum imperio fere vniuerſum tenens, non
bello ſolum ad repellendum inde Vicecomitem,
nitebatur aperto, ſed occultis etiam artibus, quae
videri fraudes potuere, niſi conſuetudo militaris, &
cauſae aequitas, conſilij potius & prudentiae no-
men dediſſet. Aegidij Cardinalis dolus, ſiue mili-
tare conſilium, quo Vicecomites in eo Bononiienſi
negotio eluſit, fuit res quaedam huiuſmodi.
Vrbem Bononiam, iam inde ab eo tempore, quo di-
ſcedens ex vita patruus Archiepiſcopus, diſcordes
inter ſe iuuenes atque ad lacerandam diſſidio Me-
tropolim, ſuâ quemque auaritiâ inſtinctos reliquit,
permiferant Ioanni cuidam Olegianenſi regendam
imperio, & tuendam, experti fortaiſſe antea fidem
hominis in minoribus rebus, & parem animum in

re illa tanta, tanique ancipiti sperantes. Ille enim-
uerò, inutilem in tali negotio stultanque fidem
esse existimans, praeclare occasione est usus, seque
ex Praetore dominum eius urbis fecit. Quamdiu
manebat discordia inter fratres, damnaque & clades
obstrepente inuidia non sentiebantur, id sicuti ple-
raque alia damnum in leui habitum est. Ut autem
alio super alium exoriente metu, & ab vniuersa
ruina periculo imminente, resipiscences positis vanis
inter se certaminibus, aduersus externum hostem,
& aduersus tot ingruentia arma coaluere, tunc
amissa Bononia momentis aestimabatur suis, &
recuperare utique eam volebant. Magnificum id-
quidem, & utile, sed adeo difficile, & impeditum,
ut neque esse tentandum videretur. Nam proditor
Olegianensis, egregie sese munierat, tum foedera-
torum auxilijs, tum ciuium ipsorum fide: & pro-
cul ab domo inter hostilia omnia gerenda res Vice-
comiti Mediolanensibusque erat. Ac nisi essent
haec ipsa tam infesta & desperata, desperatissimum
infestissimumque erat illud, quod, ubi depulissent
vrbe proditorem, bellum ex ea victoria cum Pont:
Max. restare aliud idemque viderent. Itaque im-
pares ei negotio vi aperta, ad fraudem iêre, quae
hoste ab alio felicior in ipsos parabatur: suntque
inter Vicecomites, & Olegianensem, & Sedis Apo-
stolicae legatum tentata paria conatibus iisdem,
euentu dissimili, ut Bernabos, & Galeatius prodit-
orem fallere suum vellent, ipsi fallerentur ab Le-

gato, fraudeque detecta, res ad Bononiam aperto Marte gereretur. Et Vicecomitum quidem dolus in Olegianensem, exitusque doli is fuit, ut pace inita cum eo, misisset etiam aduersus Romanum legatum auxilijs, incautum deinde sic, & nil iam ab Mediolano timentem opprimere conarentur: & postquam non successerat, mouerent denique arma in fidei desertorem. Legatus verò ubi hostem, vtrumque post fraudes irritas, toto virium conatu de sua Bononia inter se dimicantes, plusque spei in parte esse Vicecomitum vidit, tamquam mutuatus artem, inito etiam ipse cum his foedere, dissoluit ficta societate res eorum secundas, deinde translato ad Olegianensem subsidio, retentam ab eo exigua in spe Bononiam ex pacto accepit. Bellum inde cum Apostolica Sede gerebant Vicecomites nostri ductoque in Bononiesem agrum exercitu Bernabos, oppidis arcibus, castelisque captis, secundoque aliquandiu utebatur fortuna, quàm quae armis deberi illis videretur. Non tamen iidem interea, quamquam bello occupati impio, destiterant regnantium more dare vrbi significationes pietatis: publicorumque operum magnificentia detinebant siue erigebant ciuium animos, quae semper fuit ars & cura principibus, semperque violentis & impijs rebus praeclara & speciosa multa tyranni etiam addere consueuerunt. Xenodochia, & valetudinaria Mediolani Bernabos instituit, sub D. Catharinae nomine vnum, sub D. Iacobi aliud, sub D.

Ambrosij

Ambrosij tertium, & quae Mala Statio hodie iuxta forum maximum dicitur, vt aeris alieni causa nexi, defectique vitae alimentis, subsidio aliquo publico sustentarentur. Arcem Iouis Galeatius inchoauit, quae postea communiter ab utroque Vicecomite absoluta munimentum eadem & terror vrbis, post Philippi Mariae denique mortem, detractante id iugum populo, diruta est, & rursus instaurata per generum eius Sfortiam. Galeatij etiam opus fuit Palatium in Arena aemulum magnificentiae alterius illius, quod ab Azone cum D. Gothardi Aede prius exstructum fuisse demonstraui. Iuxta D. Ioannis Aedem, quae ad Concam dicitur, palatium aliud Bernabos, perducta ad Romanam vsq; turrim xysto cum ea turri coniunxit, muroque est amplexus quicquid inde spatij per fossae ambitum ad vsque D. Stephani Basilicam excurrit, & eius vestigia muri in hunc diem cernuntur. His alijsque perfectis operibus, Galeatius, & Bernabos, rem, deinde longe pulcherrimam aggressi, Ticinense Gymnasium instituerunt, quod hodie seminarium nostri Senatus Magistratumque vrbis; idemque nationibus exteris bonarum artium emporium, tot ab primordio sui, ad hanc aetatem edidit decoris, & litterarum fere miracula, vt scholae pene illae totam disciplinis suis excoluisse Italiam merito dici possint. Neque tamen dici illud potest, plusne nominis & famae Gymnasio ipsi attulerit, eorum claritudo, & fama, qui diuersis temporibus

in suo quisque genere principes Academiam obtinere, an eorum rursus nomen & gloria, qui ab Magistris huiusmodi prodierunt. Adeò, pares in vtraque parte palmae virorum spectantur, & sapientiae flos occurrat ex omnibus prouincijs accuratissimo semper delectu petitus conductusque huc expoliendae iuuentuti, rursusque ex ipsa iuuentute, prouentu felici sparsus in omneis terras, quacumq; litterarum, & ciuilis disciplinae aliquid sedet. Incertum & ambiguum id quoque dictu, maiora ne praemia, vel ad opes, & splendorem, vel ad sapientiae testimonium magnitudinemque nominis, attulerint sibi posterisque suis ex Ticinensi Gynasio, Doctores ipsi, an alumna Doctorum, & velut Academiae proles iuuentus elato hinc per omneis gloriae vias pede plus eiusmodi praemiorum inuenit. Nam Magistri simul & discipuli, purpurâ, & lato clauo, quibusve alijs fulgere insignibus gloriosa mortalitas amat, & domum, & patriam vnde erant, auxere ad certamen. Statque, & his & illis gloria in aequo, nisi quod assidue subolefcens atq; inexhausta iuuenum multitudo, decora omnia latius occupauit, maiorque Cardinalium, & Senatorum populus numerari parte in ista potest. Pontifices Maximi prodire ab hisce Scholis, quodque longe augustius etiam censerì oportet, prodire Sancti. Tantum porro voluminum ex eodem fonte manauit ad illustrandas artium optimarum disciplinas, vt si alibi cessatum à scriptis esset potuerit haec

haec sufficere bibliotheca generi humano. Quam Academiae felicitatem, & tanta per omnia aetates incrementa intuentes Caesares, & Pontifices, quiue alij facultatem indulgendi aliquid habebant, ornauere eam immunitatibus, & priuilegijs, quae magnitudinem, & gloriam eius testarentur simul & augerent. Et nostrae Ciuitatis clarissimi ciues, quibus opes in id animique suppeditarunt, haud ampliorem vllum de patria benemerendi locum existimauere esse, quàm si ad Ticinum in ipsa Gymnasij sede Collegia fundarent, in quibus suae gentis iuuenes studiorum causa alerentur. Hinc Mariana, & Castelleonea, & Griphia, Bossiaque hospitalitas laceffit, & vocat hodie illuc familiarum earum, prolem: & generosi fundatores illecebra talis hospitij Musas atque sapientiam penatibus inducunt suis, etiam postquam ipsorum nomina audiri desiere. Sed Collegia quoque ista iam fere desiere audiri, postquam Sanctus Carolus Borromaeus, & Pius V. Pont. Max. posito ibidem vterque regalis magnificentiae Collegio, Academiam quodammodo ipsam ad suae Ciuitatis, & patriae adolescentes transferre potuerunt, vt largius ibi opulentiùsque quam in patria haberentur. Stant excelsae moles, altitudine & maiestate sua confessae Romani Pontificatus opes, & multo magis indyitas conditorum animas, quae talibus docuere monumentis, quos opum earum esse exitus oporteret. Aluntur ibi principum disciplina & ritu nobiles adolescentes, quibus

quibus nobilitas ipsa oneri erat : & ditati interim Academiae disciplinis , domos fere suas augent opibus , per quas nepotes alij subsidia , & alimenta ea repudiabunt . Bernabos , et Galeatius anno salutis millesimo tercentesimo sexagesimo , id Ticinensium Gymnasium aperuere : vnde Metropoli Senatores , et Magistratus , vnde haec etiam , quae inter sacra dominatur prudentia iuris , et omne aequi ac iniqui discrimen venit . Ac principio quidem , sicuti rerum omnium initia et elementa habentur , horridum et rude quiddam Scholae illae Ticinenses fuerunt : principesque ipsi magnificum et ingens nescioquid se se asferre existimauerunt , cum Dialecticos , et Medicos , et Philosophos , et Iurisconsultos ad inchoandam Academiam praesto sibi esse profiterentur , et de ea re edicta promulgarent . Postea , res in tantam frequentiam venit , vt classes ibi profitentium habeantur , et cuius modò rei discipulus esse possit , eius sint etiam interpretes , et magistri , tum matutini , tum vespertini , tum primores , et ante signani , tum alij extra ordinem : quod factum ita institutumque credo est , praesertim , vt varietate docentium proteruiae ac satietati iuuentutis obuiam iretur . Antequam scholae istae , Vicecomitum cura institutae essent , peregrinabantur studiorum causa iuuenes nostri , coetusque et scholas procul ab domo alienas frequentabant . Reuocauere Bernabos & Galeatius edicto vniuersos : & domestica disciplina erudiri deinceps ad Ticinum iusserunt

iusserunt. Eae litterae sunt datae ad III. Cal. No-
uembris eius anni quo Academia ipsa fundata
apertaque erat. Vrbs autem Ticinum est, electa,
ided, quia praeter amoenam, coeli temperiem &
accessus illuc ex tota Insubria faciles, locus esse
videbatur ciuili comitate, et suburbanâ licentiâ
recte compositus aptusque Metropolitanæ
iuuenti. Nam aetatem egressam adole-
scentiae rudimenta, iuuenili
ferocia exultantem,

ignaram,

obsequij comiteratque hilare
habendam censebant

esse inter studia

sapientiae,

&

vitiorum necessitates,

quas secum ipsa

affert.

IOSEPHI RIPAMONTII
 CANONICI SCALENSIS
 CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
 HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
 DECADIS III
 LIBER III.

ER haec pacis opera, Vicecomites, in medio belli discrimine, cum famam sibi inter ciues, & apud externos ingentem quaesiuissent, munierant etiam interea sese magnarum, domorum affinitatibus, quae apud principes vincula laxantur adstringunturve dominationis vtilitate vel damno: tantique sunt inter eos necessitudines istae. connubiorum, quantum ortae in diem causae momentum fecere. Quippe, si nullis aliorum exemplis ea regionum animorum spectata saeuitia esset, poterat generis huius celebre documentum fieri ipsa Vicecomitum domus, cui grande subsidium instrumentumque rerum matrimonia petebantur, dein extincto primae gratulationis calore, odia tantum ex affinitate & mutuae fraudes manebant. Catharinam Matthaei iunioris filiam Vgolino Gonzaghae desponderunt adhuc infantem, parique aetate filia Francisci Carrariensis est

est disponſa Marco Bernabouis filio item infan-
ti. Priori matrimonio dotem dixerē pagos, &
oppida nonnulla: quid ipſi ab Carrarienſe acce-
piſſent, incertum fuit: dies nuptijs vtriſque eſt
dicta cūm primū infantēs addoleuiſſent. Aliud
etiā puerile matrimonium feſtinauere, pactā
Montisferrati Demarcho Mariā Galeatij filia qua-
drienni, tamquam ad finiendas veteres cū ea do-
mo inimicitias vnicū puella illa placamen foret.
Maiorque ſponſa, & praefidium domui maius ex
Gallia aderat Iſabella Regis ſoror nupta Ioanni
Galeatio Galeatij f. praeter regij ſanguinis gloriam,
dotem quoque ferens, qua Vicecomes in Galliam
uſque opes protulere. Nam ſororis ſuae virum,
Rex Carolus Comitem Virtutum appellabat: qui
titulus, & dynaſtia ſecuta maritum eſt: caetera
matrimoniorum compendia, quae petita erant,
irrita fuerunt, ſiue etiā in contrarium ceciderūt,
cū ſcilicet ipſaemet quaefitae res, incitamenta
itarum, & cauſae bellorum fierent. Maria Galea-
tij filia, quae Montis Ferrati Demarcho ad pla-
candas inimicitias pacta erat, ſtatim mortua acrius
de integro odium in ea parte excitauit, crue-
runtque irae, quas interiecta pauliſper infans mo-
rata erat. Et affines reliqui, vno omneis animo
conſilioque, poſthabita re vxoria, ſepoſitoque,
procul ab omni bellica conſultatione muliercula-
rum reſpectu, iunxere eum Aegidio Cardinale Ro-
manoque legato arma, poſtquam Vicecomes vrbi
Bononiae recipiendae acrius inſiſtebant: tantoque

promptius iungere; quia connubiorum tunc denique artem intelligebant. Fallaci sese necessitudine compræhensos fuisse, & illigatos, ut ad eum tantæ capiendæ urbis conatum obnoxij immobilesq; haberentur. Itaque, nuptiarum fœdera feminis relinquentes, strenue bellum in Vicecomitem vtrumque parabant: domumque eam, unde vxores, aut nurus acceperant; dederantque vicissim, parati erant delere, dum metuunt, ne nimium ipsa attolleretur. Paribus in generos socerosque animis, Bernabos, & Galeatus, cõghita eorum aduersus imperium potentiamque suam inuidia, quoniam summis humanæ beneuolentiæ pignoribus eos conciliare non potuissent, coercere magna aliqua clade gestiebant, obliti puellarum, quæ ipsæ, oblitaæ paterni tecti, tecta potius respiciebant ea, in quæ venerant iam, vel in quæ ituræ ex pacto fuissent. Metropolis verò ipsa, & urbs Mediolanum, Ambrosianaque hæc Ecclesia, cùm paulò antea, lætitijs, & publica propter eas nuptias gratulatione exultasset, similisue fuisset exultanti, repentino propter mutata omnia luctu miserrime conflictabatur. Nam, & manente Sedis Apostolicæ indignatione, dirae manebant adhuc, & tamquam in damnatam execrabilemque gentem, hostium iniuriæ feliciter nimium, & absque vlla mutua ipsorum clade procedere incipiebant. Iniuria, & clades illata per hoc tempus Insubriae terris, & agro Mediolanensi grauissima fuit illa cùm Anglorum copiae truces ingenijs & irritata saeuitia,

quod

quòd Gallico bello stipendia nulla ab suo Rege accepissent, ostentante praedam instiganteque animos Sabaudò, irrupere. Vastata per eos, & direpta omnia tam immanibus modis, vt dubitari posset, rapiendi ne magis libidine venissent, an saeuiendi in corpora postquam nihil erat vltra quod raperetur. Alexandrinâ viâ populabundo agmine ingressi Longobardorum fines, absque discrimine vllò, mistam virorum, & feminarum, & tenerae, grandisue aetatis stragem edidere quacunque inceserunt. Quae non poterant auferre, fracta, & comminuta conijciebant in caesorum aceruos: & vbi ad Monasterium fortè deuenierant aliquod, si corpora erant opportuna turpitudini, foedabantur: nisi libido saeuitiâ morata erat, squalida, contemptaque ora puniebantur nece. Et constitit, trucidatas esse nonnullas postquam sub barbara inhonestate ingemuerant. Ea barbarica irruptio fulguris pene instar est peruagata Mediolanensem agrum: ac sicuti sui aduentus famam copiae illae Britannorum antecesserant, ita nostros apparatus vitauere celeritate eadem, cum, & ex agris, & ex vrbe aduersus eum hostem armati ad signa cogerentur, adedòque terror ipsis institit moenibus vrbis, vt Gallaratum, & Seronum cincta muris loca nudarentur, ne barbari arces sibi eas occuparent. Iam enim, & Castrum nouum in Derthonensi agro, & Romagnanum in Nouariensi, & alias alibi arces occupant, in quas collata, deinde praeda omni, simul abdidere sese, subsidium non

leue foederatis, & formidabile momentum iisdem, si gens pretio venalis, & amica plus offerenti, transiret in partem alteram, sicuti postea corrupti per Galeatium transiere. Nunc, & barbari timebantur ex vicinis Metropoli castellis, & quotidianae municipiorum, oppidorumque defectiones timorem augebant, improspere simul omni fere Mediolanensium conatu, quamcunque in partem arma Vicecomites tulissent. Defecere Vogherienses, & Casalenses, & Garlaschum, & Sala, & loca alia, non quidem suo nomine, suisque viribus unquam aestimata supra locorum humilium vilitatem: sed tanquam in aegro corpore, quicquid aggrauaret, maius quam pro re ipsa damnum periculumque habebatur. Et vulnerabat maxime animos, quod ad Montisferrati Demarchum ea loca desciiissent, quae semper inimica domus auxerat vicissim odia, postquam, mortua, sicut dictum est, infante, à primis humanae benevolentiae vinculis, ad ultimas mutuarum insectationum acerbitates laxati instinctique animi erant. Guelfi Brixienſes etiam ad Demarchum eundem ceterosque foederatos urbem vertere eam conati, manifesteque rebelles, hoc ipso victoriae speciem habebant, quod poterant aliquandiu pugnare cum Metropoli. Victi sunt, non tam ab exercitu nostro, quam orta forte pestilentia quae adfidentes mœnibus foederatos abire inde coegit. Sed accepta mox ad Mutinam clades documento fuit, nequaquam Mediolanensium causa id malum hosti diuinitus fuisse immisſum, sicuti
propter

propter ipsius rei opportunitatem interpretati erant. Namque caesa ibi magna exercitus parte, Bernaboue penè oppresso ipso, captis primoribus vrbis: intelligere potuerunt, arcano fortasse alio diuinæ prouidentiae nutu tabem eam excitatam nihil ad ipsorum commoda pertinuisse. Mediolani interim congruentia omnia tam infaustis rebus erant: summaque ciuium voluptas spectandis eorum supplicijs, quorum domestico latrocinio vastata Ciuitas erat, dum foris bella haec gerit. Picardonus Vassallus, qui per nomen munusque curandi rationes principum, afflixerat multas innoxias domos, pecuniamque sibi ingentem fecerat, extra Portam Ticinensem ad Vigintinum, fractis laqueo ceruicibus è furca pependit. In alia calcitrauit furca Gherardus Brusatus: satellitesque & scribae ad quinquaginta, effossis oculis, dimissi per urbem, coeno, fustibusque obruebantur, permisâ hac licentia plebi, solatioque ob latrocinia, & fraudes quas ab illa hominum faece perpeffa erat. Dederat Bernabos ea solatia vrbi, postquam amisso ad Mutinam exercitu, perculsis omnium animis, seditio fortasse nonnulla timebatur. Paulò postea, Britannorum copiae, quas foederatis aduersus Visecomites adiunctas fuisse demonstrauius, oblata per Galeacium stipendij largioris illecebra, quam quod inde accipiebant, alienantur, & militiam relinquere sese ingratam dictitantes, transtulere signa in partem, cui terrori ad eam diem fuerant. Hos casus alternante bello dimicabatur inter Pont. max.

& Vicecomites : atque propter id certamen Italia fere tota in armis erat , Bononia defenditur aut oppugnatur, dumque urbem eam, in hac vel illa manere parte principes caeteri, vtile siue aequum censent. Anno octauo postquam id bellum susceptum initumque erat, pacem iniere in has leges. Traderet Bernabos castella omnia & arces, quas in Bononiensi agro captas haberet. Pontificis nomine vicissim ei persoluerentur quingenta millia florenorum nummum. Ea pecuniae summa donec persoluta decem pensionibus esset, Vrbs Bononia teneretur ab Arduino Cardinale Cluniacense, neq; Bernabos praesidia deduceret ex arcibus & castellis oppidisue, antequam pecunia pernumerata esset. Si qui captiui Mediolanenses, aut si quae Vicecomitis arces in potestate Pontificiorum essent, eae arces, ijque captiui restituerentur. Ante omnia redderetur vrbi Mediolano sacrorum vsus, omneq; interdictum tolleretur, & suo ritu legitime, ac iuste frequentaretur Ecclesia Mediolanensis, manerentq; Metropoli Ambrosianae iura omnia quaecunque antiquitus fuissent. Earum rerum causa Cardinalis ipse Arduinus Mediolanum venit, connixio suis etiam opibus Vicecomite, vt Legatus Apostolicus quam magnificentissime acciperetur. Exhibiti publice ludi, conuiuiaque & certamina equestria, in quibus, atro candidoque colore distincti equites, atque in duas turmas diuisi iucundum Legato spectaculum praebuere. Cumque per eos forte dies auctus filiola Vicecomes esset, optauit vt ea per legatum

legatum eundem sacris lymphis ablueretur : annuitque ipse, & sancto illo pignore priuatim etiam inter eos amicitia conciliata est : gloriosa & iucunda cuncta in pompam magis quàm fida, & duratura. Quippe tota etiam legatio, & mutuo consensu scriptae conditiones irritae futurae erant : neque satis constat, inter scriptores, vtrius partis culpa fuerit in dissoluenda pace, quae certe diu non mansit. Bernardinus Corius, simplicitate magis equidem arbitror sua, quàm adulatione in Vicecomitum genus, aut in res Ecclesiasticas maleuolentiâ, Clericorum fuisse culpam ait : eos posthabentes vtilia rectis discessisse à conditionibus, & coalitam pacem sine causa abruptisse. Sed potuit fortasse conferri iustius id ipsum in Vicecomites ipsos, quos auiti spiritus, & domestica exempla quidlibet audendi, Matthaeus & Ioannes, per dominationis insaniam culpis erga sedem Apostolicam hereditarijs istis assuefecissent. Urbem namque eam Bononiam ab Archiepiscopo patruo interceptam vsuque possessam perdidisse ipsos, culpam fore quandam scilicet inexpiabilem, sibi què & maioribus suis turpe flagitium existimabant. Hinc illa erga Sedem Apostolicam leuitas & contumacia, contemptusque pacis & conditionum omnium, quaecunque urbis eius imperium aliò transtulissent. Ita dominantium insaniam, Mediolanenses, post exigui temporis pacem, in bellum rursus coacti impium infelicia arma retinebant, ne modesto vnquam otio & Catholica tranquillitate frui ciuitas posset.

Domus autem ipsa Vicecomitum, quam olim coherceri Reipub. Maiestate non difficile fuisset, iam ciuium indulgentia, conditione temporum, artibus suis, supra Remp. euecta erat. Atque fastiditis nunc aequalium Regulorum affinitatibus, quae notis inter pares miserijs, aemulationeque & liuore, & vbi periculi tempus venisset, manifestâ perfidia corrumpere, ad matrimonia diuersa quaedam adiecerant animos, quibus initis, neque fraudem ab maritalibus familijs, neque sub earum tutela vim ab alijs timere vllam possent. Namque cum Austriacis Archiducibus in Germania consociauerunt sanguinem, quae Domus incorruptae nobilitatis fons, Caesarum Regumque procreatrix, grauida imperijs, satura gloriae, sinceram amicitiae fidem, & vndique securitatem ipsa sui nominis magnitudine polliceri videretur. Virida Bernabouis filia data est Leupoldo Alberti filio, cuius matrimonij pignus, non ad praesentis modò fortunae statum, sed in futura quoque secula praesidium domui fuit. Inde enim ortus est Ernestus, Ernesto Federicus Imperator, Federico Maximilianus, ab cuius stirpe prodijt Imperium, quo nullum vnquam fuit maius inter homines, si orbis vtriusque subiecta ei hodie Regna numerentur. Alia Bernabouis eiusdem filia Thadea nomine nupsit Bauariae Ducis filio, vicissimque nunc sibi Bernabos ex ea domo petijt, vel mortua interim, vel spreta Carrariensi puella, quae filio eius Marco desponsa prius fuerat. Violantam Galeatii filiam Lionello Angliae Regis filio

filio dederunt: eaque matrimonia, non sicuti priora, vanum sine exitu, sine mutua caritate nomen fuisse, sed fida & cum suo quodque fructu ob partis alterius, & Austriacorum praecipuè magnitudinem, qui minorem domum, postquam sibi iunxerant, volebant etiam esse saluam. Et vrbs ipsa, partim laetabatur adiunctis sibi per matrimonia tanta praesidijs, partim, vt existimo, occulte anxiosa erat nimiam principum domui accessisse confidentiam videns. Qui laeti, quiue solliciti erant, certatim omneis plaufere nuptijs eiusmodi: sponfaeque dum ad maritos deducuntur, siue accipiuntur in urbem, exhaustis ex priuatorum domibus adulatio quicquid fere quotidianae & assiduae bellorum necessitates, tributaque & hostiles incurfus reliquum fecissent. Volebant enim, & urbem, & ipsos quam splendidissime apparere, siue luxuriâ, siue magnanimitate, quae propria semper populi huius fuit: prouocabantque sumptuum & opulentiae certamen Regna prouinciaeque huc alienae nuptiarum earum occasione confluentes. Rodolphus Leopoldi patruus, magno Germaniae procerum ornatissimoque comitatu cùm Mediolanum ad visendam sponfam, & firmanda pacta venisset, ibi est mortuus, & in D. Ioannis Aede ad Concam illatus tumulo non sine funeris honore, quem, & hospitij conitas erga principem externum, & Austriaci nominis magnitudo postularet. Et Sponfa quidem illa in Germaniam postea deducta est, cingentibus latera, principibus viris tota-

De

que

que prosequente nobilitate Mediolanensi, donec ad prouinciae fines egressi Austriaci puellam exceperunt. Ad Violantam verò Galeacij deducendam profectus Mediolanum ex Anglia Lionellus, cum Insulae Regnique fere opes in urbem transtulisse diceretur, haud tamen eius aduentus utilis Metro- poli fuit, volentibus scilicet nostris etiam ostentare plura, et pugnare cum barbarico illo fastu. Ad Templi maximi valuas nuptiale sacrum fuisse peractum tradunt ab Episcopo Nouariense, postquam is in Ara maxima solenni ritu perlitarat: Bernabouem patrum puellae digitum tenuisse dum ab Episcopo illo annulus ritè inderetur. Epulum in Arena Aula fuit, tanto apparatu, tantaque ferinae & mansuetae carnis pompâ, ut singula fercula singulosque missus dignos historia iudicauerint quires eius aevi litteris prodidere. Nos potius indignati sumus, multumque miserati patriae vicem, cum eos luxuriae annales inspiceremus. Scilicet, solidos apros auro gemmisque distinctos, & altitium omne genus cum sua quodque caelatura, & coronamento illatos mensis, cumque ordine cuncta inferrentur, simul inducta in aulam multa deinceps venaticorum canum paria, ut noscerent conuiuiae molossos pecudum earum lanistas, quas ipsi lancinarent. His ipsis aurea subligacula gemmataeque brachias, & torques, & collaria siue millos, pene, ut canibus fortunam in qua incedebant, conuiuium omne inuidere cogeretur, cum nihilo parcius exculci viri feminaeque essent. Ampliorem equorum

rum ornatum, qui dorso imposita fercula deuehebant in conclaue, rursusque fulgentes magis atrienses, qui iumenta ipsa tenebant loris. Centum amplius equos, vt quique inducti erant, dono datos á Principe cum phaleris ephippiisque suis, quorum pretio iumentorum greges emi potuissent. Duos eximia specie sonipedes esse inductos, quorum alterum, ex ferocia Leonem, alterum Abbatem appellarent. Condere e annalibus haec iuuit. Aulæ quoque principes, ministeriumque totum & discumbentium ordinem, caeteraque pompæ & conuiuij eius tradidere. Vbi, cum Nouariensis Episcopi nomen inter alia conuiuarum nomina perscriptum extet, credere cogor nullum hoc tempore Mediolani Archiepiscopum fuisse: nisi si fortè erat, & propter iratum rei Bononiensis causâ Pontificem, dextere sese subducebat, ne coetibus interesset eis, vnde labes ad ipsum, aliqua perueniret. Id vt potius credere velim, adducor, quia quadriennio ante, Roberto Vicecomiti, post septimum Pontificatus annum in Ecclesiæ Mediolanensis administratione Gulielmus Pusterula successerat, cui nouem anni tribuuntur in Archiepiscoporum fastis, neque nomen eius inter negotia tamen vlla reperitur. Caeterum, non erant omittenda nobis ciuium nomina, quos ad matrimonia illa concilianda, Bernabos & Galeacius, internuntios adiutoresque habuerunt. Fuere autem, Manfredus Salutius, & Protasius Caimius, duo Vicecomitum Consiliarij, quos

principi vtrique ad omnia fuisse assiduos constat.
 De Salutio ambigitur, fueritne vrbis nostrae ciuis,
 an familiaris tantummodo principum, & alienigena
 casu fortè aliquo secutus hanc aulam. Caimus
 ex Germanicae originis familia iam inde ab Con-
 radi Imperatoris, & Archiepiscopi Antimianitem-
 poris profecta in urbem, & saepe aliàs apud prin-
 cipem optima quaeque suadendo profuerat huic
 patriae, & nunc subsidium aduersus externa arma
 existimans vrbi fore opportunum, si principes sui
 cum Austriaca domo iungerentur, magnopere
 contenderat vt id fieret, originis etiam commen-
 datione delectus qui super ijs rebus in Germaniam
 legaretur. Duos hosce Salutium, & Caimum vnà
 cum Bernaboue & Galeatio obuiam processisse
 venienti Anglo refert scriptor, qui ipse in parte
 pompae fuit. Caeteti deinde, quo quisque cultu
 & ordine incessere, ab scriptore eodem recensentur,
 Franciscus Zanchadius, Dominicus Ardizonus,
 Iacobus Preuidus, Gaspar Vicefortes, Zanolus
 Armenulphus, Ioannolus Biragus, Henricus
 Comes. Capita haec Mediolani rerum, & consi-
 lium principi vtrique intimum fuere, quas hodie
 familias, excepta vna, vel altera, arbitror posse
 nostris hominibus irrisui esse propter cognomina
 inaudita appellationesque absurdas, quae sepulta
 iam pridem omni domorum gloria & stirpe, nunc
 scilicet ad breue momentum ex diuturni silentij
 caligine prodierunt. In haec spectacula effusa ci-
 uitas, dum fruitur simul absimiturque nuptiarum
 apparatu,

apparatu, non fenserat interea molem apparatus-
que belli, quod Vicecomites adornabant, quodq;
vicissim ab alijs in ipsos adornabatur. Namque,
dum commeant super nuptialibus eis negotijs cre-
brae legationes, dumque principes etiam inter se
ipsi cum nostris alieni congregiuntur, transacto
paucis, quod ad puellam & dotem attineret, om-
nis arcani colloquij pars maior fuerat id bellum.
Ac super mensa etiam, de suis, aut hostium viri-
bus, de locorum opportunitate, regionum situ,
principum animis, quae fida, quaeue infida, quid
toto orbe validum aut aegrum differendo oble-
ctant scyphos produxerantque conuiuij horas.
Nec segnius in parte altera consultabatur. Sedens
Auenione Pontifex Vrbanus conuentum ibi prin-
cipum habebat, ad delendam Vicecomitum tyran-
nidem, urbemque Mediolanum vnà cum Italia tota
liberandam. Et excito illuc inter caeteros Carolo
Caesare, donis eum, atque promissis ingentibus
armauerat secum. Vicecomites, re statim consti-
tuta Genuensi, initoque cum Rep. illa foedere,
nequid negotij ab ea parte reliquum domi esset,
Britannorum copias educunt, partemque Latij per-
uastant. In ea populatione, Ambrosius Bernabo-
uis ex pellice filius, & nobiles aliquot Mediola-
nenses, qui cum eo barbaras manus ductabant, in
cauam forte valleni illati capiuntur. Hinc accensi
ab vtraque parte acrius animi: Pontifexque Vr-
banus progressus ab Auenione Viterbium, dimis-
sis per varia Insubrum loca Cardinalibus, ad Vi-
cecomites

cecomites eijciendos tota vi incumbibat. Simul
 aderat Cæſar ipſe exercitumducens gloriæ præ-
 daeque auidum, tantoque ferociorem, quò maior
 apud eas gentes erat fama Inſubriæ opum, &
 quanto pulcrius hoc ipſum eſſe. putabant, quod
 ad liberandam Italiam ducerentur. Hæ copiae,
 cùm ſeſe Pontificijs caeteroque fœderatorum exer-
 citui iunxere, Mediolanenſes in agro Mantuano
 Ferrarienſique bifariam diuiſi erant, præcipuâ
 Vicecomitum in duas illas vrbes irâ, propterea
 quod, ab Gonzaga, & Eſtenſe Pontificem Vrba-
 num in ſua damna maxime fuiſſe inſtinctum ſcirent.
 Mantuam, vſque ad portas vrbis grâſſati ignibus
 & ferro conterritam direptionis metu habebant.
 Ferrarienſium naues Pado anni ſubſidio Mantua-
 nis euntes exceperant inſtructa & deducta ad Gua-
 ſtallam claſſe, quæ prope maior fuerat clades,
 quàm prior alia terreſtri Marte illata cum deſpe-
 ratione omnium & luctu. Extructo etiam ad vi-
 cum fortem Caſtello, obſidebant, haud dubie
 potiebanturque flumen. Id capere caſtellum,
 Cæſariani primùm omnium conati cùm vi aperta
 nihil efficere potuiſſent, obrui poſſe munimenta
 illa ſperarunt, ſi diſiecta mole, qua non longe
 inde cœercebatur amnis, aquæ repente omneis im-
 miſſæ ac ſuperfuſæ eſſent, Intumuerat enim per
 eos dies imbrum auctu Padus, & proluuies illa
 repentina vndarum, exercitu ipſo violentior futu-
 ra erat. Sed noſtri ad eius periculi caſum attenti
 vim fluminis ingruentem vertère in adjacentes
 campos,

campos, merſaque humo ipſa Caefarianorum, caſtra turbauere. Initia belli haec neutri parti laeta eſſe poterant: quippe, cum Mediolanenſes praeter armatam fere totam in ſe Italiam. duo capita rerum humanarum Pontificem & Caefarem imminientes ſibi hoſtes viderent: his dubium cruentumque exitum portendere viderentur principia rerum vrbs nunquam plane victa: ſubnixi principes regum opibus, contumax aduerſus clades fortuna Vicecomitum. Et erant in vtroque exercitu, ſicut armorum inſtigatores & cupidi praedae multi, ſeditioſi & egeni etiam ex principum numero, ita meliores alij, neque praedam ſibi quaerentes vllam, neque probantes illa arma, ſed officio erga Pontificem & Caefarem, patriae legibus & veterum ſœderum neceſſitate tracti in id bellum. Cum Bernaboue Senatores ex vrbe aliquot, & ex Mediolanenſi Clero grauiſſimi viri Ciuitatis, quorum ille conſilio utebatur: cum Caefare Bauarus & Auſtriacus, qui licet ea caſtra ſequerentur, recenti affinitate proni in Vicecomites, hortamenta ſtimuloſque pacis ex quotidianis caſibus arripiendo mitigabant ſuos, nec magno negotio, horum opera, tanti illi vtrunque fremitus, & apparatus pauliſper conquievere. Induciae, tamen erant potius quàm pax ipſa, dum ſcilicet Pontifex, & Caefar controuerſa quaedam capita deciderent, quorum arbitrium & cognitio ipſis permiſſa erat, Et poſt aliquot inde menſes, quia coeperat apud Vicecomites ſuſpecta eſſe cunctatio iudicij eius, ſumptis

sumptis iterum armis , & facta in Mantuanum agrum impressione, subegere terrore arbitros , ve res eas , quae in controuersiam vocabantur pro pere definirent . Vt verò edita de controuersis illis capitibus sententia, Pontifex & Caesar , nihil de Bononia, quae prora, & puppis erat omnium rerum , explicauere : tunc Vicecomites , absque vlla pacis , siue induciarum verecundia, tentant rursus Romanum impudentiore arte, quàm si bello aperto aggrederentur . Cùm enim Perusiam urbem Pontifex Maximus acerrime oppugnaret, eaque vrbs non posset iam vlllo modo euitare Apostolicae Sedis vim , missa sunt ab Mediolano auxilia obsessis, datumque famae, tamquam Ioannes Acutus , accepta ab Perusinis pecunia, copia s quibus ipse praecerat , & Britannum praecipuè militem transitione sua illuc auertisset . Huic dolo mox alius subnectitur dolus ab iisdem animi stimulis, quòd permisso hostibus ipsis arbitrio de rerum summa, excidissent eius rei actione & iure , propter quam iniustis cuncta armis turbarant . Spera uerant enim, cùm inclinatis ad pacem animis arbitros lumerent Pontificem & Caesarem, posse per Austriacum, & Bauarum effici, vt Bononia sibi ab illis adiudicaretur : & per colloquia fortasse occulta inter eos ita conuenerat . Quae spes vbi irrita fuit , gerebant Vicecomites aliud occulte bellum, callidaeque consilia & improbi astus erant velut castra scilicet aciesque contrariae , donec etiam ad ista rediretur . Posterioris autem doli

Vice-

Vicecomitum, vnde Mediolani ad arma bellumq; cum Pontifice Maximo reditum est, ordo exitusque fuit huiusmodi. Lucam urbem Cardinalis Bononiae Legatus vicaria potestate tuebatur, ob ciuiles, credo, bellicasque artes, & prouidum animum electus, qui in magno rerum Italicarum discrimine ei vrbi praeesset. Multae ibi opportunitates, & apta omnia Vicecomitum consilio, quo nihil in Italia relinquere sibi intentatum volebant. Nacti ea in vrbe proditorem Aldericum Lantellinellum, ita cum ipso rem instituerunt, vt eius simulatione pacis & gratiae, quam cum Apostolica Sede reconciliatam habere viderentur, mitterent Lucam octingentos equites cum duplici peditem numero ad Legatum, tamquam subsidio aduersus Florentinos, cum quibus bellum graue & difficile Romano erat. Auxiliares illae copiae statim vbi intra mœnia acceptae diuisaeque essent, tunc verò Lantellinellus, vt gnarus locorum, opportunitatumque omnium, & acceptus homo nobilitati iuxta, & plebi, dux fieret ad urbem; Vicecomitum nomine capiendam atque occupandam. Egregie dolus hoc ordine instructus fuerat: sed proditor translata repente fide illuc vnde pretium sperauerat fortè maius, Legato dein ipsi cuncta patefecit, nudatisque ita animis discessum à fraudum spe, belloque aperto, sicut antea, dimicatum. Pontificis Urbani tamen obitus moram breuem attulit eis armis, interimque Mediolanensis exercitus quacunque ductus erat, varia fortuna

rem gessit. Casalem, & Valentiam, & pleraque
 Mirandulani tractus cepere, multiplici intra paucos
 dies & insigni victoria, non tam ob loca ipsa,
 quae capta erant, quàm quia magni & aeterni
 hostes, Montisferrati Demarchus, & Feltrinus
 Gonzaga, & cum Ferrariae Demarcho, nonnulli
 alij clade ea subacti esse videbantur. Sed Feltri-
 nus ad Rhegium, ubi se vrgeri acrius vidit, accitis
 ab Ferrara & Bononia auxilijs, pene oppressit
 nostros: urbemque eam, paulo post, idem, dum
 aduersus Ferrariae Demarchum defendere nequit
 maluit dedere Bernaboui, vt hostem potius hunc
 ibi dominantem videret. Ludouicus Gonzaga
 Mantuae Demarchus, & Manfredinus Saxoli prin-
 cept, post Urbani mortem, & harum rerum euen-
 tus, relicta foederis societate pro Mediolanensibus
 stabant. Duplici eo exercitu ad nostrum adiunc-
 to, Mutina oppugnabatur. Corregienses, iam
 spreto Ferrariense ad nos descivere, praeter ob-
 scuriores alias dynastarum ad Metropolim transi-
 tiones, inter quos, Salucianus ad quotidiana cer-
 tamina impar Sabaudiensi, petito hinc subsidio, quic-
 quid virium & opum vicissim ipse habebat, detu-
 lerat ad Bernabouem. Rediere ad obsequium
 Nouocomenses, & Vulturenae vallis pagi, totaque
 illa lacustris, aut alpina regio, cum antea conster-
 natj ad arma, rupibus sese suis, ipsoque conual-
 lium recessu aduersus imperij maiestatem tutaren-
 tur. Per Romani quietem belli, incrementa haec
 Mediolanensium rebus accedebant, eoque spatio
 nouae

nouae arces excitatae, aut veteres firmatae passim, ad Tritium nempe, ad Decium, ad Senagum, ad Melinianum, ad Cusacum, & ad loca alia, vel in prouinciae finibus, vel in media prouincia, atque sub urbem ipsam, prout scilicet alicubi, vel ab hoste vicino discrimen, vel ab intestina rebellione metus, vel etiam opportunitatibus iuncta istis amoenitas ad principum oblectamina, quibus illi carere nolebant inter maiores curas. Compressum aliquandiu bellum ultra differri non poterat, delato post Urbani mortem ad Gregorium vndecimum Pontificatu, qui, quò placidior mitiorque ingenio erat, tanto magis accendebat quiete sua Vicecomitum audaciam, & vicissim ipse stimulis increpantium quotidie eorum facta, irritabatur. Ita anno CIO CCC lxxii. Iunio ineunte, exercitus duo, Pontificius & Mediolanensis, haud procul ab Saxolo (Robera loco nomen est) oppositis castris, sicut ab Imperatore vterque suo educti instructique erant, constitere. Ab Romana parte, rerum summa penes Franciscum Folianum fuit. Regebant Metropolitanos, Ambrosius Vicecomes Bernabouis filius, & Ioannes Acutus, noti iam satis in historia homines, & alio loco producti, sicuti res tulit. Primo conflictu vicêre Mediolanenses: & post eam victoriam, ductis ad Rhegium captiuis, Romanus Imperator, nescioqua Bernabouis ira suspensus è muro examinatusque est infami etiam apud gregarios milites & abominando fine. Spatio deinde mensis vnus, reparato Legatus

Apostolicus exercitu, & alienato à Vicecomitibus Ioanne Acuto, coactisque per Sabaudiensem & Ferrariensem eis diuidere circum varia loca milites, Parnam, Rhegium, Placentiam, Vercellas, Nouariam, Ticinum, aut in potestate habebat, aut premebat damnis & terrore populationum. Ut verò Sabaudienfis, & Ferrariensis, & cum Ecclesiastici exercitus parte, Luchinus Nouellus, traiccto Ticino, ad Modoetiam vsque cuncta peruastrarant, deficientibus passim ab Vicecomite Guelfis, nemo erat fere, quin de furtiuo illo imperio, siue, vti tunc appellabatur, tyrannide Vicecomitum esse actum putaret: quo successu Pontifex Gregorius aucto animo, vi maiore est amplexus liberandae Insubriae gloriam, arque in eam rem, qui capere secum arma vellent, his omnium noxarum plenam, & Apostolica indulgentia salutarem veniam concessit. Vicecomites ipsi vicissim aduersus eum terrorem armarere populum, Clerumque adeò ipsum agere excubias, & ad omnia belli munera esse paratum iusserunt. Tantus incesserat metus, tantaque rerum perturbatio, ut templa arces fierent, & cum sago teloque conspici Sacerdos nemo erubesceret. Me sanè pudet iam hoc ipsum narrare quòd Clericorum nostrorum acies contra Romanos exercitus armaretur, nec satis esset, eâ militiâ reliquam foedari ciuitatem, nisi sacra etiam quodammodo ipsa principum furore in aciem educerentur. Non autem interea praeliorum exitus erant alij, quàm quos esse

esse oporteret, vbi contra Pont. Max. pugnare cogeantur iidem, qui in acie potius illa stare deberent & vellent: sicque reddita Mediolanensibus & Vicecomiti non semel ea clades, quam primo ad Roberam praelio pontificijs ipsi intulerant. Monstratur in hunc diem nosciturque locus in Brixienti agro trans flumen plurimo nobilitatus Mediolanensium sanguine, cum eò processissent impediendi causa, ne Ioannes Acutus, qui deserto Vicecomite transierant ad Pontificios, coniungeret sese cum Sabaudienſe, qui suum simul, & Romanum exercitum regione ea ductabat. In eo praelio, caesis aliquot Mediolanensium millibus captisque qui effugere non potuerant, Ioannes Galeatus Galeatii filius aegre effugit, quin ipse quoque caperetur. Capitur mox Ambrosius Bernabouis filius obtruncaturque ad Caprinum in Martinianae vallis faucibus, missus cum exercitu alio illuc ob rebellanteis Guelfos, qui tamen paulo post sunt ab ipso Bernaboue doniti & subacti non sine mutua clade propter montanorum animos obstinatos vincere vel mori. Angebant ista Vicecomitum animos, mallentque fortasse quiescere à principio, ne stirpe ab vna continuus tot malorum ordo sereretur. At parte in altera, quamquam laeti rerum euentus, & secunda belli fortuna, moesti tamen erant animi ob faeva & impia, & Christiano indigna nomina multa, quae quotidie fiebant, nec illo satis cohonestari poterant militaris licentiae vocabulo, quo scelera & calamitates

mitates cunctae bellorum teguntur . Aded excesserant modum , Ecclesiaeque status & disciplina omnis interciderat . Praecipue torquebat Pontificis animum recentis petulantiae pudor , quae ad Vercellas in sacrarum virginum monasteria debauchata erat . Namque , cum vrbs ea , tenentearcem Vicecomite , capta ab Ecclesiastico exercitu fuisset , variarum gentium milites , inualido ad coercendum Imperatore , claustris effractis , corpora dicata Deo , & puritati , turpissimè contaminarant : praeter feminarum aliarum adulteria , & stupra , quorum tanta coluuius tunc ea in vrbe fuit , vt historia nihil solita mirari tale , semperque accessionem hanc omnium bellorum , veluti negotium inane transmittens , immorata vtique fuerit huic muliebri cladi , remque deplorarit . Talia audientem armorum eorum flagitia Pontificem Gregorium haud minor habebat moestitia ob illud Catholicae Ecclesiae dedecus quàm Vicecomitum ipsorum animos timor ob res aduersas , & imperij discrimen : atq; ita pastoralis animo , & Reipub. cura ille , sollicitudinibus isti priuatis , pacem respexere rursus , cui , pactae in annum induciae pignus fuere . Per induciarum earum quietem , faeuiora nonnulla Bernabos est domi ausus , quàm quae bello assiduo passi ciues erant : ac tyrannidem tunc demum verenuncupari eam cogeret , si iustum antea legitimumq; imperium diceretur . Nam quasi inuideret ipse quieti , & saluti vrbs , quae repentina , & insperata aderat : & quasi , non satis miseriarum

miseriarum ad eam diem vna domus Metropoli
vniuersae intuisset, Marthesanae praecipue terris,
memoriâ rebellium olim ibi Guelforum insensus,
Gibellinos in familiarum earum perniciem excita-
uit, author seditionum, quas reprimere potius ac
sedare debuisset. Inde Ciuitati etiam ipsi insensus
faeuire in eam coepit. Edixerat olim, ne quis
occideret aprum, neue canes, & apparatus alium
venandi causa haberet. Eius edicti nomine, &
obtentu, spoliare fortunis, priuare vita, delere ab
stirpe familias, incendere domos, & effossis qui-
dam oculis reseruabantur in vitae ludibrium, &
poenam. Quicumque enim gustasset aprugnae
carnis aliquid, bestiamue ipsam mortuam spec-
tasset, siue attigisset, tenebatur lege, quae de
apris erat, & promptissima ea tyranno materies
feritatis in omneis, quoscunque odisset ob alias
causas. Alebat verò ipse canum ad quinque mil-
lia sumptu omnes alieno, diuisos nempe per vr-
bem in hospitia, quomodo milites diuiduntur.
Centuriones, & tribuni cohortium earum erant:
lustrabantur venaticae cupiae singulis mensibus:
inspectioque ea magnum principi vectigal erat.
Nam, siue quis molossus arguerat macie sua hos-
pitis illiberalitatem, siue largiore nutritu inutiliter
pinguescebat, irrogabatur multa altori, & seuerè
exigebatur. Et tributum simul aliud centum mil-
lia florenorum nummum Vicecomiti huic misere
obnoxia Ciuitas in singulos annos ferebat. Cau-
sabatur ipse graues bellorum impensas, quibus
exhaustus

exhaustus nimium attenuatusque esset. Vbi paulisper constituisset domum, depulissetque misérias rei familiaris, & vulnera pro communi salute accepta sanasset, tunc ciuium quoque fortunis, & immunitati large ac prolixè consulturum. Lenitas, & mansuetudo verborum haec erat: interimque duos Franciscanos Minores, qui miserati patriae calamitatem, ausi fuerant ipsius auribus ad diuini iudicij terrorem insusurrare nonnihil, percitus ira damnauit, vt igni cremarentur & cremati sunt fícto crimine tamquam haeretici ipsi essent. Profectò, ego magnopere indignor, & eos qui tunc erant homines, multo magis indignatos esse existimo propter casum hunc in Rep. Mediolanensi nouum & atrocem, vt nepotes Vberti, & Bertae ab Masfino pago, & Canonico, dein Archiepiscopo Othone profecti, nobilissimae, & antiquissimae Ciuitati sic insultare possent. Atque indignari tamen id ipsum magis, quàm admirari licebat reputantes scilicet minimè diuersos alios clarissimarum rerump. Imperijque praesertim Romani casus iam inde ab aduena Tarquinio, & Seruio Tullo, qui dominari potuere in urbem, cuius inquilini, vel serui erant. Etenim celesti semper nutu, & immutabili Diuinitatis prouidentia, per inania haec, & apud mortalium animos absurda paratur in longum dignitas & salus vrbibus ipsis, sicuti quidem vrbi nostrae quodammodo parata est, cum ab eiusmodi principatu fundarentur opes, quarum reliquiae diuisae postea in mille posterorum

rum domos alunt hodie nobilitatis florem , magnanimosque Vicecomites , vel pace , vel bello ornamenta Infubrum . Pactis , vt dixi , cum Apostolica Sede inducijs , Bernabos inter haec tyrannica instituta vitam imperiumque agebat : & postquam induciarum exierat annus , impijs rursum , armis , quantum ex tuto poterat , ad vota impia nitebatur , auctus etiam subsidijs affinitatibusque nouis , & hoc ipso violentior . Nam duarum filiarum alteram Federico Cypri Regis filio in matrimonium dederat , alteram Francisco Mantuae principi : & mortuo iam Lionello Angliae Regis filio , per secundas viduae nuptias Montisferrati Demarchum perennem illum hostem stabili foedere iunxisse secum videbatur . Ac veluti praesidia parans ultimo conatu , & conquirens vndiq; omnia , proiectior homo libidine penè , quàm crudelitate , cum plenam adulterinae prolis donum , spuriosq; & spurias tota vrbe complures in angulis haberet , Doninam Ioanni Acuto , Elisabetam Lucio Lando , Isoltam Guidono Foliano cum sua quamq; dote , & vicissim ad res firmandas vtilitate locauit . Icto deinde etiam cum Florentinis foedere , seque & Metropolim Ecclesiastico bello pertinacius quotidie illigabat . Galeatius cetera concors fratri & fidus , in eo tamen consilia separabat sua , quòd habere cum Pontifice volebat pacem , & Pontifex vicissim delectatus obsequio principis ac pietate , castella , & arces restitui iusserat ei quae superiore bello ademptae , Romano praesidio iam teneban-

tur. Moritur deinde ille, & paterni sensus vnà cum fortunae parte heres Ioannes Galeatius Apostolicam Sedem omni religione colebat. Is Piciniam Bernabouis filiam Actio filio suo iungere nuptijs cupiens, cum in ea re, consanguinitatis vinculis impediretur, posuit hoc Catholici principatus rudimentum, vt super ea re Pontifici maximo supplicaret: peteretque vt patruelles Actius & Picinina rite legibus soluerentur, quae leges inire matrimonium ipsos vetarent. Preces eiusmodi suas mandauit Antonio Salucienfi, qui post Pusterulam Mediolani Archiepiscopus erat. Atque, quò testatior esset illustriorque significatio obsequij erga Sedem Apostolicam, iussit confici tabulas auctoritate publica scriptum hoc habentes: quemadmodum rogasset ipse Archiepiscopum suum, vt suo nomine Pontifici maximo supplex esset ad matrimonij ius impetrandum. Supplicauere vnà cum Archiepiscopo, Franciscus Estensis, Bonifacius Coconatus, Andreas Pepulus, Philippus Casolus, quos praecipuae per Italiam nobilitatis viros Vicecomes idem ad Pontificem maximum legarat. Aliquanto postea Ioannes Galeatius ipse aliam patruui sui filiam in matrimonium duxit, extatque ita scriptum in annalibus: Archiepiscopum Mediolanensem vnà cum Archiepiscopo Neapolitano annuisse, vt id matrimonium rite iniretur, & vincula consanguinitatis Apostolica auctoritate diremisse. Catharina nomen erat spondae. Hanc, & Galeatium ipsius patruelem rite interrogatos Ecclesiae

clesiae ritu, Archiepiscopus idem in D. Ioannis Aede ad Concam matrimonio coniunxit. Anno altero, postquam id matrimonium initum erat (is fuit à Christo nato supra millesimum trecentesium octogesimus primus) vxor Bernabouis Regina Scaligera nomine, concepit animo maiestatem illam Templi, quod D. Mariae Virgini dicatum instructumque Sacerdotijs amplis, & honestissimo Collegio, pars hodie Regiae magnitudinis in hac vrbe est. Turrianorum aedes dirutae cumulauerant ruinas, ac deforme monumentum conspiciebantur: ruptis nunc verè domibus vulgare nomen manebat. Ibi Scaligera templum extruxit, addiditque templo cognomen, vt Scalenfis Virginis Aedes diceretur. Primus lapis positus est ad VI. Idus Octobris obeunte caeremoniam Archiepiscopo: impetrauitque deinde Scaligera à Pont. Max. vt sibi liceret instituere ibi Canonorum Ordinem cum Antistite suo, vtque sacerdotia illa gentilia suae domus essent. Per eos dies Archiepiscopus ipse, Clerusque Mediolanensis cum rusticano etiam Clero ad expiandos mortui Galeacij manes conscuere, vt quas ille pecunias ex Ecclesiae bonis fructibusque coegisset, eas remitterent ultro, & condonarent cum eo scilicet, vt Ioannes Galeacius filius, & heres sacellum positum in D. Antonij Aede patris nomine extruendum curaret. Sacellum positum est, pecuniaque attributa, quae sexcentorum aureorum nummum summam ad nostrae hodie pecuniae aestimationem efficeret in singulos annos

aliaque piacula Galeatij Manibus fuere. Anno qui
sequebatur, Scaligera mortua est: ilque casus Bernabouem grauissime perculisse est visus. In eo domestico luctu, per omneis Imperij sui partes literas misit, quarum sententia fuit huiusmodi. Bernabos Vicecomes Mediolani Imperialis Vicarius.
„ Lugubrem nostrum casum, quo nuper afflicti sumus, significamus vobis, existimantes, eadem fide,
„ qua prosperis nostris laetamini, etiam aduersa prosecuturos. Regina Scaligera carissima nostra vxor
„ diem suum obiit: ita Deo placitum est, cui resistere, nec possumus, nec velle debemus. Angimur
„ tamen vehementissime pro eo sensu, qui nobis à natura tributus est, & ob peccata fortasse nostra
„ percussi tali plaga in moerore hoc iacemus. Vt
„ igitur appareat, luctus nostros vobis esse communes, utque magnis Reginae virtutibus honos habeatur: volumus vos atratos esse, vestemque
„ lugubrem ut habeatis vnusquisque vestro sumptu
„ mandamus. Haec summa litterarum fuit, factura utique fidem animi vere Christiani, si quilibet alius talia scripsisset. Quia Bernabouis nomen epistola praeferebat, satis id visum cur simulacra inania pietatis & mansuetudinis irriderent. Obijt Regina Scaligera diem suum ad XVIII. Cal. sextileis anno aetatis suae quadragesimo: Sepulta est in D. Ioannis Aede, carmine adscripto, quo religionis laus inter caetera magnifice iactatur. Sed scriptores, qui temporibus vixere iisdem, quique alijs narrauerunt quae viderant pertulerantque ipsi, superbam, impiam.

impiam, audacem, & in explebili cupiditate mulierem hanc totidem vocibus appellare Scaligeram minimè dubitauerunt. Eius maxime stimulis praecipitem in omnia tyrannidis flagitia Bernabouem esse actum, eademque matris disciplina filios eruditos ad omne scelus nequiores etiam fuisse patre: patrem vnà cum filijs & vxore, disposita & inita habuisse consilia de Ioanne Galeatio interficiendo, vt imperium omne occuparent, iuuenique sublato, consortium illud infociabile dominationis tolleretur. Quae consilia, diu, sicuti credere licet, agitata inter senem iam tyrannum, & iuuenes turbulentos, & immistam marito prolique Scaligeram, postquam haec decessit, in capita auctorum recidère cum adhuc agitentur. Nam iuuenis Galeatius, vbi considerando attente patruj instituta, & vitam, patruelumque mores, & male dissimulatam erga se inuidiam: nimium blanditiarum & fictae hilaritatis quoties ex destinato congregarentur tristes, & magnae rei cogitatione suspensos, quoties repente aditi deprehensique essent: suspicari primò aliquid coepit: deinde acrius vehementiusque suspicari: postremò coniecturas ipse suas conferendo cum nonnullis alijs indicijs, quae per exploratores, & amicos delata erant, eò peruenit, vt haud dubie rem totam, & orientes in caput suum insidias videret sicuti ea, quae oculis cernuntur. Non erat facile effugium remediumve periculi imminens, tenente Metropolim imperijque arcem insidiatore patruo, paratis ad eius
iussa

iussa patruelibus, implacabilibus proximorum odij vbi semel accensa sunt, multò magis implacabili violentia, vbi rabies in potentiae aemulum consortemque principatus accendit. Vnica spes etiam ipsi in fraude & dolo, vt peteret infensam domum ijsdem artibus, quibus ab ea petebatur, malletque, quoniam eò necessitatis ventum esset, capere quàm capi, & prodi potius hoc memoriae, quòd patruo ipse manus iniecisset, quàm quod foret ab eo interfectus. Simulat primum omnium vehementissimam animi sui interturbationem, quasi tactus diuino spiritu, nihil iam ageret cum mortalium rebus attonitusque mortalitatis fine, se se quam sanctissime ad suprema comparare vellet. Nec fuerat antea ab studio imitamentisue pietatis alienus. Nunc enimvero sumptâ laruâ sanctimoniae plane ipsius, remittere curas imperij, colloqui de morte tantum, & Paradiso cum Minoribus Franciscanis, eorum quotidie aliquem ad mensam adhibere, mensa vti parciore, & modesta, corporis habitu, & cultu videri ipse quoque Franciscanorum vnus, nec in publico tantùm oculisque populi, sed domestica, & interiore disciplina, vt falleret etiam si quos in familia appositos sibi ab hoste patruo exploratores haberet. Prodibat ad templa quotidie supplicatum, & nudis aliquando pedibus iuit, stipatus tamen semper interea cateruis armatorum, & auctis circa palatium excubijs ex fidelissimorum delectu. Ea ipsa diligentia contemptum auxerat sui,

fui, tamquam, inter alterius vitae curas, & moriendi formidinem insaniret. Sic Bernabos interpretabatur, multaque apud eius filios in patrualem irrisio erat, ob mores, sicut ipsi existimabant, fatuos & absurdos, queis ab vita sensuque communi ille alienaretur. Ne vi quidem alia opus esse in eum, cui mens animusque sua sponte contabesceret. Peruagatus templa omnia ad Ticinum, & fatigato colloquijs sollicitudinibusque de altera vita suis quicquid ibi sanctiorum hominum erat, dissipat hanc repente famam, quod Deiparae Virginis Aedem, quae supra Varisum in montis vertice est, adire vellet. Armatur deinde peregrinationis eius causa exercitum, & post aliquot dies itineri se se committit. Praecedebat ipse pedester, cum nobilibus aliquot fortibusque viris haud sine piorum comitatu quos circa se assidue habebat. Equitum turmae modico intervallo subsequerentur: pars militum antecessere, pars circumfusa principi nullo ordine ibat: accipiebanturque cuncta veluti per insaniam iuuenis, qui vellet se esse beatum, & panice terroribus ageretur. Bernabos, Ludouicum, & Rodolphum è filijs suis iubet obuiam exire peregrinabundo illi, fruique spectaculo, & partem eius etiam ad sese postea perferre. Mox ipse quoque exit, tamquam debito honore erga fratris sui filium, & filiae maritum, reuera, ut auerteret suspiciones sermonesque hominum, & gratissimam oculis animoque suo speciem ex illius insania usurparet. Ad D. Ambrosij Xenodochium
obuij

obuij inuicem fuere . Ibi descendere volentem ad pedes , Ortho Mandellus , & Bernardonus Lonatus , quibus à Ioanne Galeatio mandatum erat , iniectis repente manibus in mulae qua vehebatur habenas tenere Bernabouem , statimque equites , & tela & multae armatae manus circumfeterere ipsum & filios adeo destitutos ab omni ciuium caritate fideque familiarium , vt nemo gladium strinxerit , nemo inclamauerit ad arma . Id ita futurum esse Galeatius viderat . Captiui ducti sunt in arcem Iouis , & domus ipsa Bernabouis diripienda plebi data , vt contacti praeda il a ciues spem omnem pacis cum tyranno amitterent . Ita Ioannes Galeatius , depositâ repente simplicis animi personâ quam sumpserat , omisâque peregrinatione , & dimissis in sua claustra religiosis hominibus , quos ad scenam eam instruendam adhibuisset , imperium hac fraude omne adeptus , omnia callidissimorum principum consilia tractabat inter callidos tantummodo & armatos : conspiciebaturque ad malitiam Bernaboue ipso nihilo deterior . Scripsit ad omnes Italiae principes de captiuitate patrum , consilioque suo necessario , & quemadmodum patienda sibi vltima fuissent , nisi fraudes hominis appetentis Italiae dominatum ipse anteuenisset . Neque verò in caput tantummodo sum paratas ab eo fuisse insidias , sed omnes , quicunque per Italiam opibus & fortuna aliqua , vel auctoritate possent ob stare tyrannidi , insidijs esse similibus appetitos . Contemptorem Numinis , irrisorem omnium religionum ,
postquam

postquam templa spoliauisset, Ciuitatemque pene sustulisset, generum etiam fratrisque filium eundem tollere voluisse, nullis iniurijs nulloue lacescitum odio, sed tantum, quia propria quadam & insana sua ratione censeret, non posse eodem stare loco religionem simul & imperium & societatem humanam. Qui hoc animo fuisset in suos, hunc facile existimari posse, quid in alienos meditaretur. Scriptis in hanc sententiam circummissisque litteris addiderat Galeatius confessiones & indicia tremendarum rerum horribiliumque scelerum, partim, sicuti erant à Bernaboue cogitata vel admissa, partim, sicuti criminatori eidem, & domino facile erat fingere aduersus reum, qui clauso iam in tenebris ore, spirituque & animâ prope interclusâ nullam emittere vocem posset. Etiam si innocens Bernabos & calamitate indignus illa foret notum tamen est, quid domi suae principes efficere per solertiam, & obsequia ministrorum possint, vbi quempiam illigare iudicij forma necesse habuerunt, siue destinauere per iram. Tantò promptiora omnia erant aduersus eum, qui violenter, iniuste, auareque olim imperitando, plurimam nunc, & criminationi materiem, & animis alacritatem, addebat ad comminiscenda in ipsum etiam, ea quae non admisisset: inspectoque quaestionis volumine, meritam poenam habere Bernabouem annuerunt ijdem illi qui audita captiuitate, exemplum magnopere improbarant. Sic Galea-

cuius inuidiam auerterat à se omnem, patrumque
focerum, & patrueles ex tanta detractos fortuna,
carcere obscuro clausos tenebat, ipse totius pro-
uinciae imperijque Mediolanensis potens, nec ea
satis opum & terrarum amplitudine more regum
contentus. Ne victoria quidem ipsa contentus, &
captiuitate suorum, incruentaque possessione to-
tius prouinciae imperij sustulit paulò post veneno
patrum, eoque facinore mistam laude infamiam
est assecutus, quia exemerat captiuum tam infeli-
cis vitae poenis, & rursus, quia noluerat saltem
vitam relinquere ei postquam imperium lucemque
ademisset. Datum est venenum per carceris cu-
stodes, infusumque fuit delectabili phaeolorum
cibo, tantâ negligentia famae quòd ad rem eam
attineret, vt super eadem mensa conuersis repen-
te oculorum pupillis & spumanti protinus ore vo-
ciferari moribundus senex inciperet, ac paulo post
extlaret animam. Spatium tamen fuisse Sacramen-
tis alij tradunt, & multa circa alteram vitam soli-
tudine, religiosoque conatu Bernabouem haec
identidem verba pronuntiauisse **COR MEVM
CONTRITVM ET HVMILIATVM
DEVS MEVS NE DESPICIAS.** Vt ex-
pirauit, imponitur feretro calidum adhuc feruens-
que cadauer, & mandatur tumulo, qui in D. Ioan-
nis Aede ad Concam, sicuti hodie visitur, stabat.
Namque ille, siue melior intimo sensu, quàm inter
imperirandi cupidines artesque videretur, siue do-
terior etiam, & nequior quàm fama hominum
ferret,

ferret, velut cogitatione supremorum extruxerat id sibi sepulcrum integra adhuc aetate, & sicuti metiuntur vitae spatia mortales, nondum iuxta curriculi calcem. Exitium autem hoc clademque Bernabouis antecessere prodigiorum monitus, quos facile ciuitas interpretata est, postquam mortuum in vinculis tyrannum, captiuos eius filios, & seruam in nouo Imperio domum videbant. Palatium fulmine ictum, & pars muri quassata erat. Rodolphus principis filius fulmine alio penè exanimatus. Insigne Gentis vipera quae iuxta D. Georgij Aedem in palatij fastigio steterat, deiecta turbine: et pleraque alia cùm acciderent, neglecta, post rerum mutationem, cuncta illuc referebantur. Sublata in hunc modum tyrannide, tyrannoque ipso, nouus princeps ante omnia operam dabat, vt & pietate in Deum, & mansuetudine in ciues moderationeque iniperij diuersum sese praestaret ab eius institutis, in cuius captiuitate & nece, liberandae Iteliae titulo vsus fuerat. Simul hoc volebat assequi, vt memoriam nomenque eius diuersitate illa oneraret. Fortè per eos dies Templi maximi turris procubuerat ingenti ruina, vicinisque tectis illapsa moles, aedium hominumque stragem ediderat quàm Canonici ipsi incolebant, & aliquot eo casu obtritotos esse Canonicos ferunt. Ex reliqua multitudine periere ad ducentos: parque fere numerus mutilatorum, aut exigua in spe, trahentium animam fuit. Ea primùm largi pijque & mitis animi materie Galeatius arrepta, mate-

riem ipse sermonibus tota vrbe gratissimam honestissimamq; dedit : quantò superùm munere calamitas ea dilata fuisset in principis huius tempus : quanta calamitatis accessio , si altero illo imperitante accidisset, qui ciuium & Populi malis laetaretur . Nunc , & principis impensa benigne curabantur, quibus in eo casu deerat domi aliquid , & illius ruinosi aedificij casus , initium & origo fuit Templi Deiparae Virginis , quod vnum hodie in terris visitur dignum magnitudine & gloria Diuae, cuius nomini sacratum dicatumque est . Anno CIO CCCLXXXVI. qui Galeatij imperitantis alter erat, prociderat turris . Ad XVI. Cal. Iunias anni eiusdem , magnificis verbis adhortante populum, Clerumque Galeatium, & hortamenta maiora pecunias thesaurosque suos ad inchoandum opus proficiente ac depromente, sterni ac deijci cœpta est Mariana Aedes, obscurior, & humilior illa fortasse, quàm pro reliquo splendore vrbis , & Metropolitani nominis maiestate . Annum fere totum tenuere , demolitio veteris Aedis , & deformatio nouae, quae accitis vndique architectis apud Principem Galeatium, & Archiepiscopum Antonium, circino & graphide quotidie adornabatur . Insequente Maio, constituta nouae molis forma, purgataque ruderibus area , & fundamentis apertis, primus lapis est positus, isque dies fuit nonis Maij. Quem hoc loco poni & adscribi diem oportuit, ut nota essent primordia operis, cui per ducentos amplius ab eo die annos adlaboratur , & fore aliquando

quando finem homines desperant, iidemque simul admirantur, potuisse tam breui aevo continuis artificum etiam omnium laboribus, & continua pecuniarum omnium erogatione fieri id quod vident. Adèd, cùm stet Aedes amplexa quicquid miraculorum ars & pecunia depromere & ostentare possunt, cùmque tantae vrbis populus in vasto illic & capacissimo sinu, beatarum sedium imagine contentus attonitusque fruatur: requirunt tamen, quatenam ingenia mortalium, & annorum spatia, & naturae ipsius opes suffecturae sint, ut frons fastigiumque templi absoluantur, utque ab rupe, & Verbano Lacu transfueantur in urbem excisae iam & praeparatae in vestibulum columnae longitudine ac diametro, quantam profana antiquitas ne cogitare quidem ausa est. Hanc nouae Aedis ichnographiam, ottographiamque, & scenographiam ex Germanica symmetria trigonali ratione norma peraequata confectam, & multorum dierum consultatione tractatam, inter Archiepiscopum, & Principem, & architectos, aliosve primores vrbis, probauere & susceperè, nulla cura quod ad sumptus infinitos talis fabricae attineret. Nam, & ciuitas vniuersa studijs exarserat immanibus, & princeps ipse Galeatius large acervos proferebat, cùm scilicet in D. Nazarijarce, quae nunc Xenodochij maximi sedes est, tantum argenti aurique, tum rudis, & infecti, tum facti, & signati reperisset, ut plaustris per aliquot dies compluribus inde eueheretur. Augebatur inde vna cum opere ipso principis

principis animus ad molem attollendam, quā nulla toto terrarum orbe conspectior foret, nec minor gloria ciuium animos attollebat, vt non quotidianis modò largitionibus, sed fundis atq; redditibus, & hereditatibus saepe totis fabricam eiusmodi instruerent. Atque in tantum postea splendorem tantasque diuitias res venit, vt cū opificij magnitudo quantamlibet posse pecuniam exhaurire videatur: patrimonium tamen aerariumque hoc fabricae ipsi superstes fieri necesse sit. Eritq; tempus olim, cū supra, infra, extra, intra, abfoluto opere, certatimque refulgente marmore & auro, spirantibus vndique simulacris, & altero hoc statuarum populo prouocante hominum pietatem, etiam sacra supellectili iam destituyente impensas, cogitabunt praefecti quid pecunijs illis facere redundantibus debeant. Tanta liberalitas, & munificentia populi Mediolanensis fuit. Quod si mihi, peractis in quae tetendi, parumper adhuc agere ista licitum fuerit, volam vtique exhilarari exponendo fabrilium harum Ecclesiae Mediolanensis opum magnitudinem, & statum, earumque oeconomiam, & administrationem ad magnae Reip. formam: scilicet, vt regantur ab Cleri ciuiumque primoribus, vt inter ordinem vtrumq; prouinciae comparentur, vt sua singulis munera, cunctis auctoritas & suffragium, corpori demum vniuerso caput & aliquando dissidia, quae semper oportet esse ibi vbi sint magna negotia, & pares animi. Simul, domestici marmoris copiam, generaue & varie-

varietates, & proprias venas, delectum artificum,
 ac sacro patefcente campo nobiles officinas, ope-
 rum aestimationes, constituta stipendia architectis,
 causarum actores, litiumque patronos, & scribas,
 & omne ministerium, partemque iurisdictionis &
 imperij, omnia sedulò exequar cum bona recor-
 datione & laude maiorum nostrorum, qui tantas
 ad Deiparae cultum opes contulere. Longè verò
 gratissima atque ad animi mei solatium aptissima
 descriptio erit ipsius Templi, quod magnae pro-
 uinciae instar, vagandi per singulas partes, in lon-
 gum, in latum, sursum, ac deorsum, intra, extraq;
 ab imis fundamentis ad summas coronides, spatia
 ampla praebebit: & peruagatio ista iustum pro-
 priumq; sibi volumen requiret. Nam sicuti Grae-
 cus Pausanias, deducta per terram eam vniuersam
 narratione, quoties stylo gradum fecit, reperit
 res historia dignas, parique passu procedunt ibi
 locorum nomina, & res inclytae ac memorandae:
 sic nobis in tradenda Metropolitanae Aedis for-
 ma, ad singulos fere lapides, aut artis eximiae,
 aut sumptus immensi, aut mysteriorum insignium
 contemplatio occurratura est successuraque vltro
 sub styli acumen. Interim, demonstrasse sic suffi-
 ciet operis initia, quod anno eo salutis humanae
 millesimo trecentesimo octogesimo septimo sub
 Ioanne Galeatio Principe vrbis, & Antonio Sa-
 lutienſe Archiepiscopo inchoabatur. Eodem anno,
 Angleriam. Tanum, Guarnisium, quae loca fue-
 rant Archiepiscopo subiecto Pont. Max. Catha-
 rinac

rinae Ioannis Galeacij coniugi concessit, imposita;
 vectigali marca, testandi causa iuris ea loca esse
 Ecclesiastici: & sublati aut omitti veterum cer-
 taminum causis fida tranquillaque erant omnia Vi-
 cecomiti cum Apostolica Sede. Ceterum, cum
 laeti nouo imperio Mediolanenses datum sibi di-
 uino beneficio Galeacium, & perpetuam sub eo
 pacem inter sese gratularentur: Bellum Veronense
 aderat, haud quidem eius hostis viribus & nomine
 magnopere timendum, sed ob adiunctas Scaligero
 gentes principesque alios, non minus graue ac
 terribile Metropoli, quàm alia, quae ad eam diem
 bellata erant. Antonius Scaliger erat hoc tempo-
 re Veronae princeps sub Vicarij Imperialis titulo
 etiam ipse tyrannidem exercens haud vnquam,
 amicus homo Vicecomitum genti, semperque mo-
 litus aliquid palam siue secreto, quo dominatus
 iste elideretur. Praecipue autem obstare voluerat;
 ne Germanica matrimonia, quae dixi, inirentur,
 & ferendo maledicta in Vicecomitum genus foe-
 dera ea penè disiecerat. Insuper, afflictis & dubijs
 ad Brixiam rebus accedendo ipse, & fouendo ibi
 hostem, aut instigando, difficiliora omnia Medio-
 lanensibus effecerat. Spes quoque & consilia pacis
 ineundae cum Patauino, maligne turbata per eun-
 dem: & quoniam haec ipsa fortè innotuerant,
 damna alia grauiora, vel iam intulisse occulta, vel
 in posterum illaturus esse credebatur. Cum tali
 homine bellum apertum quàm pacem infidam ha-
 bere Ioannes Galeacius malebat: ac veterem
 populi

populi Romani morem vsurpans , repetito , quicquid hostiliter ac maleuole in se ille tentasset, siue admisisset, ob talem animum, & talia facta publice amicitiam ei renuntiavit , bellumque indixit. Percussus ea denuntiatione Scaliger, cum reputaret imparem se vi aperta tanto hosti, fraude, qua caetera egerat, vtendo, purgabat infime obiecta, Galeatiumque ipsum compositis metu, & adulatione vocibus, & Patrem, & Dominum fallacissime appellabat. Extant enim vtriusque litterae, alterius quidem, scriptae seuerè ac dolenter in perfidum amicum, implacabilem hostem, ob eamque perfidiam & acerbicatem, rem ad arma deducentes, alterius verò, tam humiliter, & abiecte deprecantes iram, vt ea ipsa deprecatio & abiectio indicium esse posset animi captantis aptiora sibi tempora, & credulitati alienae insidiantis. Postquam inuicem ea scripsere, Galeatius haud minor talium artifex, vt qui vitam imperiumque cum domesticorum hostium pernicie fingendo etiam ipse adeptus esset, intellecto astu & contempto, nihil vltra verborum super ijs rebus effatus exequi bello parat, datis tantummodo ad Florentinos litteris vt iustum id necessariumque esse bellum scirent. Euentus belli minus cruenta fecit omnia quàm publica expectatio & vrbis metus fuerat. Quippe inducto in Veronensem agrum exercitu Mediolanensi, vicissimque Scaligero, suis & amicorum copijs ad vim arcendam impigre coorto, cum res ab vtraque parte in magno discrimine esset, capta momento penè vno per dolum vrbs Verona

Hh

Scaligerum

Scaligerum ipsum, & foederatos fregit: cunctaque ei hosti subiecta loca Metropoli accessere. Dolus autem, per quem capta sine sanguine Verona est, res quaedam huiusmodi fuit. Eiecerat Scaliger patria Gulielmum Beuilaquam, vel potius, iste fugiens ultro reguli illius violentiam, contulerat sese Mediolanum, in opulenta hinc aula magnaue vrbe, tutam & honoratam reliquam sibi fore vitam credens. Quae spes, cum eum minimè fefellisset, inter caetera commoda & ornamenta, quae in altera hac patria est assecutus, bello etiam hoc Veronensi Mediolanensis exercitus Imperator rem vniuersam militarem in potestate habebat. Benaci oram cum villarum incendijs, & agrorum vastatione perpopulatus, multas munitas arces, & pleraque opportuna loca ceperat, non procul à spe capiendae vrbis, quae iam acerrime oppugnabatur. Sed, vt dixi res magni discriminis erat: validaque munimenta, & pertinacia defensorum foedam in aditu dimicationem ostendebant. Tunc ille, clandestino colloquio corruptis nonnullis, quos ibi in vetere patria fidos adhuc amicos habebat, rationem cum illis hanc iniit vt facta eruptione. captiuos secum in urbem traherent fortissimum quemque Mediolanensem, qui praeparati in id ipsum, absque periculo vel certamine vlllo, in manus, & vincla ipsis traderentur. Ferme sub auroram, obscura adhuc luce cum erupissent, redissentque proditores ouantes captiuorum agmine quos ducebant, dato familiari signo recepti in urbem, aliquantum à porta, qua exierant redie-

redierantque progressi, demunt raptim ficta illa
vincla Mediolanensibus, & conuerso ad portam
eandem gradu vigiles obtruncant. Ita patuit exerci-
tui aditus in urbem, Scaligerque ad primum tumultum
conscenso equo, vocans ad arma, nomenque
suum inculcans, vbi resides stare vniuersos vidit,
elapsus scapha per Athesim fluuium Venetias suae
ipsae cladis nuntius cum insana trepidatione appu-
lit. Cuncta, quae ille possederat, & vrbs Vicetia
praesertim, antea multum expetita Vicecomitibus,
ad Galeatium Metropolimque peruenere: arma inde
Mediolanensium in Patauinum Carrariensem incu-
buere, tum fortuna, tum ingenio similem hostem ei
qui fractus nuper subactusque erat. Paruum is quo-
que imperium vasto tenens animo, violentia in
subiectos, in superiores inuidia, malignitate in om-
neis, vt regulus ac dynasta, nimium potens, vt
Regum quispiam nimis inops, seque & alios assidue
inquietabat cum neque intra fines consistere illos
posset, & in aliena transcendere volentem destitue-
rent vires, fortuna semper aduersa retineret.
Praecipue, cum ista Vicecomitum domo agebat
aemulatum, in eo ipso Scaligeri olim aemulus, &
sicut ille, per fraudes fere occultas, quia bello aper-
to impar. Vomicam etiam hanc tolli longe venien-
tem oportere Ioannes Galeatius existimans, vt im-
perij securitatem, & vitae quietem haberet eam cum
qua reliquos suos dies agere destinabat, misso in
Patauinos exercitu, assumptis in expeditionem au-
xilij, leui negotio, propter alienatos illic ab tyran-

no omnium animos , tyrannum subegit ipsum , ut populi impetum timens , se suaque omnia , liberos uxorem , urbem , arcem dederet , ne ciuium suorum manibus , id quod prospiciebat fore , laceraretur . Haec victoria Vicecomitem extulit ingenti gaudio : & sicuti cuncta prospera ad Deum Virginemque Deiparam , referre solitus erat , edixit , ut per omnia imperij sui loca supplicationes per triduum haberentur . Edicti forma haec fuit . Benignitate Numinis aeterni , semperque alio super aliud erga res Mediolanensium diuinae indulgentiae munere esse factum , ut Patavinus imperium omne quod tenebat , desperata eius defensione permetteret in suam , & populi Mediolanensis potestatem . Id sibi accidisse gratissimum , quia domitis vndique hostibus , & parata per terras omnes pace , facultatem iam denique optatissimam illam habiturus sit agendi tranquille & quiete cum subiectis suis id vitae quod superesset . Pro tanto celesti beneficio , licet inter huiusce mortalitatis misérias nihil vicissim erga Deum Opt. Max. fieri pie satis ac reuerenter possit , censere se tamen honorem diuinae maiestati vtcunque esse habendum . Proinde , supplicantes populi ad sua quique templa procederent , Christumque Saluatorem vnà cum sanctissima eius Matre venerarentur ob id munus . Datae sunt litterae Abiati , quo se se princeps ob pestilentiae metum contulerat : dieque & annus in ijs litteris adscriptus xxvi. Cal. Dec. cio ccc lxxxviii. Eo anno centeni quinquageni viri nobiles e singulis vrbis regionibus , quod publi-

cum

cum concilium erat, per suas quique paroecias de more congregati, dedere Othorino Marliano, Ioanni Cafato, Ioanni Pusterulae, Odoardo Conrado, Ioanni Carnago, Francisco Mairolae, Georgio Morefino: his omnibus dedere mandatum, vt Reip. Mediolanensis nomine in verba Ioannis Galeatij Vicecomitis iurarent. Iurauere, subiectam & obnoxiam fidamque principi ciuitatem fore, ratumque testamentum habituros esse, quodcunque ille recte, & ordine fecisset. Idem dixerē sacramentum Ioanni Mariae filio infanti qui anno eodem ad Abiatum, natus Principi ex Catharina vxore erat: dixerantq; parentes id puero nomen ex voto, quod nuncupant, dicantes Sanctissimae Virgini Mariae prolem, quae ex eo matrimonio nasceretur. Non deinde Clerus populusque Mediolanensis fruebantur ea pace, & felicitate, quam sub tali principe expectant, quamue princeps ipse iactando atque ostentando sermonibus, & spe vana semper, nondum re ipsa patriae exhibere potuerat. Quinimò deducta res in eum statum est, vt onerati tributis immodicis sacerdotes, tempora illa desiderarent, quae sub Bernaboue detestati erant. Causa, non tam ex principe ipso, quam ex communi imperitantium conditione, vt diu alijs molesti, postquam vellent ipsi quiescere non possint. Nam vbi ad pristinum Mediolanense Imperium adiuncta Veronensi, & Patauina re, tanta potentia Vicecomitis erat: inuidia metu, dolore protinus excitati, quos irrita aliqua cupiditas, vel imminencia pericula, vel accepta
damna

damna stimulabant, coniunctis inter se viribus Florentini & Veneti Scaligerum & Carrariensem profugos ad se & supplices tamquam misericordia & favore amplexi ob suam pars vtraque vtilitatem, restituere pulso Vicecomite conabantur in sedem, vnde per eum detracti pulsiq[ue] erant. Hinc bella & calamitates principi vrbibusq[ue] subiectis, & maiorum omnium summa redibat in urbem nostram. Iubilaeum hoc tempore Romae fuerat, exactoque iam saeculari anno, Vicecomes aegre ferens quod homines sui propter continua bella, peregrinationis & Indulgentiae fructu caruissent, impetrauit à Pontifice Bonifacio, vt Iubilaeum idem ex Romana formula Mediolani esse vellet ac iuberet. Placebat Pontifici occasio expiandi tot secessionum flagitijs antea temeratos Insubres, plenissimaque Indulgentiae munus hac formula concessit. Omnes, qui sunt in Vicecomitis imperio, viri, seu feminae, ciuilibis ordo sacerque qui peccata sua rite confessi dolenterque detestati erunt, Indulgentiae huius munere ac virtute liberantur noxis omnibus atque absoluuntur. Peregrini, qui consequendae Indulgentiae causa ierint in eam urbem, per decem dies Mediolani commorabuntur, ibuntque ad templa supplicatum. Tempa autem haec erunt, ad quae supplicabitur. D. Mariae Virginis Aedes, D. Nazarij, D. Ambrosij, D. Laurentij, D. Celsi. Ad templa ista qui poterunt ac volent eleemosinae nomine donum dabunt, augendo illic cultui diuino, templisque ipsis ornandis atque excolendis. Conuenere Indulgentiae

gentiae causa magna Mediolanum multitudo: cumque statuta & finita exiret dies, prorogauit eam diem Pont. Max. adiecitque treis adhuc menses, intra quod spatium aditus ad celeste id munus pateret. Versa tota in religionem Ciuitas, eademquem pietatis nunc etiam alienae domicilium, minime tamen interea sicut dixi quiescebat à bello, quod praeter primas in Vicecomitem Metropolimque expeditiones, facta omnium fere Italiae principum coniuratione, vi tota motum repente erat. Nam Veneti, & Florentini, verecundiâ foederis, quod ictum cum Vicecomite habebant, gesserant velut ex occulto bellum, magisque induerant arma exsulibus illis Carrariensi & Scaligero, quàm armati palam ipsi prodierant in vllam aciem. Nunc palam omnes Italiae dominatus armabantur principesque etiam externos traxerant secum: & fama fuit, Pontificem ipsum Bonifacium, quamquam, ad animarum salutem, Iubilacum pastoralis animo mitis indulgensque concessisset, tamen huic infensum fuisse potentiae, damnosamque & periculosam eam Ecclesiae rebus existimantem, caeteros ad coniurandum incitasse. Certe, cum id principum Italarum foedus, & pacta inter ipsos armorum societas Mantuae promulgaretur, titulum ei foederi ac societati praetulere hunc: autoribus Pontifice & Caesare, coniuncta esse arma remque susceptam. Armeniaci Comes Caroli Galliae Regis gener erat, magna virtute & fama, quam diuturna per Gallias Hispaniasque militia & prosperis in vtraque parte expeditionibus nobilitarat.

Hunc

Hunc aduersus Vicecomitem in Italiam exciungere
 fœderati, præmissa ad eum grandi pecuniae summa
 ut ea pignus esset ingentium aliarum rerum, quas
 longe supra pecuniam etiam aestimatas, quò promp-
 tius expeditionem iterque capefferet, ostentarent.
 Pollicebantur enim eius militiae pretium, Castella
 & arces, & Vicecomite pulso stabilem in Italia se-
 dem, & quamcunque aliam victoriae partem ipse
 exoptasset. Dictum tamen secretò inter nonnullos,
 creditumque fuit, non tam mercede illa promissisq;
 fœderatorum, quàm fœderis regis dolo Comitem,
 eum Armeniacensem in Italiam esse adductum, rem-
 que verecunde occultatam ob recens cum Valentina
 matrimonium, quae Galeatii ipsius filia Ludouico
 Regis fratri nupta erat. Gallum Regem irritò sem-
 perque miserabili ad exitum conatu iam inde ab eo
 tempore imminentem huic Metropoli, stimulasce
 generum hunc suum, ut per occasionem inuitan-
 tium fœderatorum in Italiam profectus, simul mo-
 liretur in re ista Mediolanensi aliquid, simul Ponti-
 ficis Bonifacio, cui Pseudopontificem Auenionensem
 ipse opponebat, infesta omnia efficeret, atque etiam
 data opportunitate palam eum opugnaret. Prose-
 ctò, hominibus Gallis cauendum semper erit, ne,
 vel cupiditate sua, vel consilijs alienis inducantur,
 ut res tentare Italas velint & exempla haec in omni
 illic regio colloquio & Senatu pro documentis esse
 debebunt, quoties de transitu alpium deliberatio
 inciderit. Nam, nisi ipsae ab natura interiectae alpes
 atque tot luctuosi casus exercituum, ducumque &
 regum,

regum, qui transgredi voluerè, constituissent disciplinam refugiendi procul ab hoc sepulcro Gallorum Italiâ, poterat vel ipse Comitæ Armeniacensis casus ante ducentimum hunc fere annum, execrabile & horrendum Italiae nomen in perpetuum facere Gallorum genti. Ducebat Armeniacensis armatorum ad decem millia veterani militis, & sub victore semper duce vincere assueti : neque clariores alios bello viros bellicosissima natio celebrabat. His ad alpium ipsarum radices coniungere sese copiae aliae, quas foederati regione illa praeparauerant, vt transgresso in Italiam Gallo, praesto essent atque associarentur, quò terribilior ad Metropolim inuadendam exercitus vniuersa statim mole duceretur. Florentina legatio cum praefectis & curatoribus bat Armeniaensi comes, ne quid exercitui deesset, vtque per compendia viarum expedito agmine Galli irent. Per Salinas, inde per Taurinos progressi Alexandriam versus, dum pleno gradu Mediolanum, & feroces & laeti vicinitate tam expetitae vrbis rectâ contendunt, triste praesagium vicinae cladis, & in eodem fere loco tristiore cladem habuere, quae Mediolani causa gaudiorum ingentium, solenniumq; supplicationum fuit, quamuis, vt dixi, ob nouas illas in media pacis expectatione miseras aerumnasque bellorum moesti omnes, & tributis onerati immodicis iacerent. Vnum ignobile castellum seruauit in tali tempore Metropolim, perdiditque Gallos, & memorabile in omnia saecula militarium flagitiorum exemplum edidit. Nam nisi loci eius oppugnatione

pugnatione retineri sese passus eſſet Gallus imperator, foretque strenuè proſecutus iter ſuum, ita ut venire & adeſſe Gallos fama eadem ferret: fortasſe inter attonita & ſuperioribus ſeſſa bellis omnia ſine certamine victor, & cuncta camporum tenens ad moenia vrbiſ accendiſſet: ac caetera deinde Mars anceps & vrbiſ fortuna decretura erat. Tunc ignobilibus adſidendo muris exitum ſtatim habuit cum infelicem. Caſtellatium nomen eſt loco quem ex itinere occupare Galli concupiuerunt, ridiculo conſilio, niſi ſi potius Deus ipſe, vel ira in gentem eam noſtri vel curâ vecordiam duci militibuſq; tantam iniecit. Admotiſ machiniſ & omni oppugnandarum vrbiuſ apparatu, cum hinc quaterent ſtrenuè muros hinc circumiecta popularentur, die quodam oppidani meridiano tempore (& erant ſextili forte menſe caloreſ magni) ſpeculati incuſtodita omnia, dum hoſtes aut ſedent dormitantq; humi, aut per caſas, & tentoria ludibundi terunt tempus, pars vagi, & palantes, pars ſub vexilliſ & agmine praedas agunt: eruptione facta eſcas igniſ circumdedere tecto quo trecenti ampliuſ equi abditi erant, & parem ſere hominuſ numeruſ ſtrauerat ibi iuxta equoſ ex vino & aeſtu grauantiſ corpora ſomnuſ. Arſere ibi cuncta momento penè vno, nec priuſ ſenſere Galli incendiū, quàm tunc cum ſumo & vapore flammisq; inuoluti, neque oculiſ, neque animo competeabant ad vlluſ in tali diſcrimine neceſſariuſ & ſalutare opuſ. Accurritur vndique ad id ſpectaculuſ, & Armeniacenſiſ ipſe trepido nuntio excitatuſ, cum
ambuſta

ambusta cremataque omnia, & informes equorum hominumque figuras inspexisset, ne casu quidem eo admonitus erroris sui, quo tamquam alter Annibal circa partes minimas infelicissime districtus expedire sese, caputque petere ipsum nesciret, omissa adhuc vrbe Mediolano, cuius potissimum causa traiecerat alpes, pergit stimulante insuper ira castellum oppugnare illud. Simul ad vicinae vrbis moenia cum exercitus parte progressus, minitabatur ei vrbi excidium, & viles inde exire Lombardos iubebat. Eius verò vocis contumelia & indignitate permotus Iacobus Vermus, qui collocatus ibi ab Ioanne Galeatio cum Metropolitani exercitus parte erat, exit ad pugnam cohortatus antea milites suos, vt insultantem barbarum cogerent vocem mutare, quam stolidè iecisset: docerent, non viles, sed generosos esse Lombardos. Qua porta cum duce suo exierant Metropolitani, contra eam multitudo conglobata Gallorum constiterat. Inter contumeliosè insultantes, & contumelia irritatos districti confestim gladij, & quicquid telorum, in hac, vel in illa parte erat. Dimicatur confestim, & passim, tumultuariè magis, quàm ordine vllò, pugnandique ordinem suus cuique impetus, sua praebebat ira. Vir virum saepe amplexus detrahit equo, fodiunt oculos, ora mucronibus quaerunt: & aliquandiu veluti lucta quaedam ex equis erat, irruente in mortuum Metropolitanum semiuiuo Gallo, vel expirante super exanimem Gallum Metropolitano milite, dum,

cuneus , & turbo ille pugnantium glomeratur . Sed pellendo inuicem sese , ac trudendo , paulatim in vineas nexu traducum impeditas deuenere . Ibi Gallus Imperator , Armeniacensisque Comes , multis antea victorijs clarus , bello hoc missus ad oppugnandum Pontificatum , capiendamque Metropolim Italiae arcem , acto fortè in traduces eas & palos , & vitilia equo , dum bellua irretita iactat ferociter ungulas tantoque magis implicatur : euolutus ipse , siue sponte desiliens , ab ijs , qui casum viderant , facto repente concursu comprehenditur , & velut immanis fera oneratur vindis , atque pertrahitur in arcem . Quòd vbi captum abductumq; videre Galli suum Ducem , ita concidère animis , vt nullo negotio caperentur ipsi quoque , aut caderentur . Namque , praeter eum terrorem , & caliginem offusam ab tali spectaculo repente animis , etiam mollia corpora , nec ferentia aestus ultro fatiscebant . Qui validiores fuere , fuga arrepta , tenebrarum beneficio (nox enim interuenerat) aliquot millia passuum praecepere continuo cursu , donec insecutis nostris oppressi retraherentur . Miraculo penè fuit , quod mille Mediolanenses decem millia Gallorum vicissent : nam tantum in vtraque parte fuisse numerum constat . Florentini curatores , & legati , qui deduxerant infausto itinere exercitum , etiam in vincla comites ière . Nunciata ea Mediolanum , tantò laetiora fuere populo Principique , quantò tristior vulgatioque erat in vrbe
fama

fama veterum irruptionum Gallicarum , cum ,
scilicet onustam rerum nostrarum praeda gentem
trucidassent sub oneribus ipsis , haud sine mutua
clade maiores nostri passi res insuper ab iisdem
alias , quarum deformitatem fuso per vias vniuer-
so praedonum sanguine eluere coacti essent .
Nunc , quia tam abominatae memoriae hostem ,
prouinciae iam ingressum limina , ducis error , &
praesens Numen , virtusque militum ad fines in-
statione locatorum oppresserat : res digna visa est ,
quae pietate , & gratulatione publica celebraretur :
& Principis iussu , nocturni tota vrbe fulsere ignes
supplicationesque de more habitae per triduum .
Captiui , paucis post diebus adeptis armis , & equis ,
dimissi omnes , praeter paucos , qui monstrabantur
à caeteris ob diuitias , & splendorem . His enim
edita pecuniae summa , quam ab domo accirent :
& donec pretia redemptionis adfuere , in vinculis
retenti . Armeniacensem ipsum primo captiuitatis ,
die mortuum esse ferunt , siue agitatione tanti ca-
lus & moerore animi , siue hausto clam veneno ,
quod regio barbarico more ad dubia fortasse
abditum gerebat . Hunc exitum habuit Gallica in
Mediolanenses expeditio . Nec felicior alia , qua
foederati Ioannem Acutum patriae desertorem
eodem tempore miserant ad urbem inuadendam ,
certa prope victoriae spe , si , hinc ab externo exer-
citu , hinc ab transfuga , & proditore circumsede-
remur . Is ab Patauio cum sex millibus armatorum
per Veronensis agri fines expedito agmine pro-
gressus

gressus in Cenomanos traiecto Ollio amni, constit-
terat iam in Abduae ripa transiturus, nisi audita
Gallorum clades, & conspectae trans flumen,
Mediolanensium copiae auertissent. Simul, parte
ab altera ex transuerso aderant nostri, quos Vice-
comes ad primum nuntium eius aduenientis hostis,
ponte, qui erat ad Tritium pagum, propere
transgressos immiserat. Itaque, duplici terrore
obiecto Acutus, & ad ea arma, quae sibi immi-
nere videbat, accedente Gallici casus fama, fugere
maturauit, euasitque non paruo dedecore militum
nostrorum, de quibus proditum ita scriptumque
est. Ne lanceam quidem tunc vnā ipsos infre-
gisse. Et foederati quidem haec aduersus Vicecomitem
Metropolimque tentarant. Vicecomes
autem & Metropolitanī, odio vicissim & ira in
eos, haud multum dissimili fortuna quacunque op-
portunitas aliqua inuitarat, promotō bello hostilia
cuncta moliebantur: Florentinosque praesertim,
prohibitis terra marique comitatibus, vrgebant
fame, ne ipsi quidem tam procul ab domo exper-
tes eius calamitatis, maloque illo postea redire
domum coacti. Soluendae tamen obsidionis initia
primasque causas alij referunt ad Pontificis Boni-
facij consilium, & dignam summo Pastore actio-
nem, qui conflagrare bello res Italas videns, seque
sermonibus, & opinione hominum inter concito-
res eius esse belli, ad demendam tantam sibi labem
animosque placandos, curas auctoritatemq; conuer-
terit. Reperio venisse ab Roma de pace legatos

ad

ad Vicecomitem, principemque Legationis Ricardum Carraciolum antistitem Ordinis Hierosolymitani fuisse. Eo arbitro conditiones pacis agitatae depositaque arma: pacem ideo minore per Italiam laetitia acceptam, quia fuerit in conditionibus, ut ex eo anno, per quinquaginta annos dena millia florenorum nummum Carrariensis Mediolanensi tributum annuum ferret. Ea res invidia & dolore sollicitabat adhuc animos: & infida cernens omnia Vicecomes infidus ipse vicissim, renouauit cum Galliae Rege foedus, petens inde praesidium aduersus hostes alios, & adulatione ea hostem hunc ipsum fallens: ac tunc primum Gallia lilia stemmati Vicecomitum accessere, dum imperij causa cuncta seruiliter ad gratiam obsequiumque exquiruntur. Nondum exierat alter ab inquieta illa, & sollicita, inuicemque suspecta pace annus, cum manentibus ipsdem animorum stimulis inuidia & liuore aduersus alienas opes, rursusque ira & metu in parte cui inuidebatur, ad noua foedera, nouasque coniurationes intenti erant. Ad Vincislaum Caesarem vtrinque missi in Germaniam Legati, pro caeteris exposcebant illius arma, vimque & authoritatem ad vindicandam Metropolim, Vicecomitemque deiiciendum: pro Vicecomite precabantur, ut rem potius ipsam, quam inimicorum calumnias spectando, tueri vellet antiqua Caesarum beneficia erga domum gentemque eam, neue opes Imperij commodaret hominibus, qui clarissimae domus ruinam subsidium

847

dium fidele adimere imperio conarentur. Miserrat Vicecomes inter legatos oratoresque suos Petrum Philargum Cretensem Episcopum Nouariae, qui postea Cardinalis, & Mediolani Archiepiscopus fuit, deinde delato Concilij Pisani suffragijs ad eum Pontificatu, Alexander est nouo nomine appellatus: eiusque viri decora, & si quid inter magnas virtutes habuit etiam humanae labis, postea exponemus. Nunc, & in ea legatione caput rerum ipse erat, & praeter communia cum socijs mandata, ferebat illud seorsim, vt postquam ea confutasset, quae foederatorum legati criminerentur, offerret quantamcunque pecuniae summam Caesari, si Ioannem Galeatium creare, & appellare Mediolani Ducem vellet. Ac tanta fuit, siue viro prudentia & dexteritas ingenij, siue pecuniae quam ostendebat illecebra, Caesar vt spreto quae aduersus Vicecomitem afferebantur, iuberet esse Mediolani Ducem, diplomataque & literas & quicquid aliud rei confirmandae adesse oportebat, admodum prolixè concederet, minime occultâ interim contrariae legationis querimoniâ, crebrisque susurris, quod, aut fides non habita sibi esset, aut recti prauique discrimen omne confunderetur. Legati Mediolanenses, re feliciter gesta, & impetrato, quicquid princeps optare suus potuerat, laureatas praemittere ad ipsum literas de faustissimo negotiorum omnium exitu, quibus litteris allatis, confestim Aquilae insignia imperij, Principis iussu Mediolani locis omnibus attolluntur: & adulatio

in

in Caesarem per cuncta oppida subiecta Metro-
poli eadem erat. Paulò post, legati ipsi adfuere,
Ciuitate erecta noui nominis admiratione, cuius
honorem ex Germania afferebant. Nam vetera
illa, Vicarius, & Rector, Dominusque, & Princeps,
aut ministerij seruilis, alienarumque rerum titu-
lum praeferebant, aut ambitiosè & callidè vsurpa-
ta, veluti furta quaedam agnoscebantur. Etiam,
cùm populi Duces dicerentur, leuis quaedam, &
permissa in tempus, obsequijque magis quàm im-
perij appellatio ea erat, quia nimirum poterat po-
pulus idem Magistratum auferre qui dedisset.
Nunc Caesar, vnà cum Ducis nomine, populos
iplos, sceptraque, & diademata dabat, iturâ ad
filios, & nepotes, possessione imperij, tamquam
parentes auique ipsorum in eadem fortuna nati
fuisent. Adiunxerat Caesar redeuntibus domum
legatis suum ipse quoque ad Mediolanenses lega-
tum Benefium nomine, qui in publico Ciuitatis
Concilio iudicium ac decretum id de Vicecomite
suum exponeret, ipsumque coronaret. Is Bene-
sius petito Senatu (Senatus tunc erat octingento-
rum Concilium) dixit de Vicecomitum gente,
Galeatijque meritis falsa et vera quae voluit, &
quomodo Caesaris maiestas, principatum vrbs in
ea fundare domo statuisset ciuium praesertim ipso-
rum causa, ne vrbs & Metropolis tanta ob incer-
tum ambiguumque regimen, exposita foret sedi-
tionibus suis, cupiditati alienae, belloque semper
infestaretur, siue appeterent eam externi, siue fa-

miliae intus potentes, fluctuans & vacuum aliquando Regnum occupare vellent. Nota Senatui necessitas erat, in quam prima quaeque patiendo & admittendo, deducta sibi publica res foret, nec responderi quicquam attinebat, praeter pauca illa solitae & meditatae adulationis: vt felix, vt laeta ciuitas esset prouidentia Caesaris & cura: vt iphus de Vicecomite iudicium, atque consilium nihil ab ciuium singulorum existimatione & voluntate discreparet. In campo, qui Ambrosianae Basilicae circumiectus est, coronandi caerentiora Ducis peragenda erat. Ibi ad valuas, quae spectant in solis occasum, pegma amplissimum, & geminum ne pegmate tribunal adstructis ad ascensum gradibus, auro purpuraque contexta moles summa artificum contentione, principis iussu erigebatur. Eo perfecto opere, die quodam festo, qui dies fuit iiii nonas Septembris, procedit ab Iouis arce Princeps cum principum aliorum comitatu, hostiunq; etiam ipsorum legatis. Namque cognita Caesaris inclinatione animi, omneis, vt praecipiam ab ea parte spem viderunt, aduersus praesentis necessitatis telum, quaesitâ per simulationem gratiâ aderrant duro ore, & nullâ flagitij huius verecundiâ, quod rupta nuper paceminitati & n. oliti, rursusq; meditantes & molientes Galeatio & Mediolanensibus bellum, in pompa nunc agmineque adulationum conspicerentur. Incessere autem vnâ cum Duce coronando, praeter caeteros, Theodorus Montisferrati Demarchus, Franciscus, & Iacobus

Carra-

Carrarienses, Vgo Salucienſis, Antonius Vrbinaſ: perennium hoſtium nomina, qui, cum rerum facie mutando identidem ſuam, animos ſemper eoſdem retinebant. Nihilo amicioribus incedebant animis, legati Veneti, legati Florentini, Peruſini, Piſani, Siculi, Bononienses, Senenſes, Lucenſes, & vrbium populorumque aliorum, quibus laeta erat res, ſiue fingere expediebat. Proceres vrbis, tum ſimulatione laetitiae, tum ſuo equorumque cultu externis illis aemuli, moeſtitia maiore ob patriae ſeruitium, quod extrema illa caeremonia fanciebat. Circumſteterant tribunal delecti equites, totoque campi ambitu diſpoſita armatura varij generis fuit. Ipſo in tribunali Caefaris legatus Principem humaniſſime excepit: caeteri poſt eum ordine ſubibant, & in ſua quiſque ſede collocabantur. Otho Mandellus vexillum tenebat, ſecto in decuſſim ſtemmate, Gallica lilia, Vicecomitumanguem, Germanicaſque Aquilas attollens, ſicuti per faſtum, & adulationem inſignia illa contexta erant, Res diuina facta eſt per Philargum eundem, qui miſſus antea in Germaniam impetrauerat à Caefare iſta, emeratque Principi ceremoniam hanc titulumque Ducis. Sacrificio peracto Caefaris Legatus nouum „ Ducem ita alloquitur. Maiorum tuorum facta, „ & magnae tuae virtutes induxere Caefaris animum, vt Metropolim hanc prouinciamque Mediolanum, & ſubiectas vrbes, Ducis nomine poſſidendas tibi, & poſteris tuis decerneret authoritate „ & iure, quo haec omnia ad Sacri imperij maiestatem

„ tem spectant. Atque munus hoc familiae vestrae
 „ meritis & fidei debitum, sicuti ad populorum,
 „ etiam pertinere salutem censet maiestas eadem,
 „ ita populos ipsos ob tanti beneficij memoriam &
 „ fructum, fore nominis sui cum maiore beneuolen-
 „ tia memores, principesque alios ad benemeren-
 „ dum de Romano imperio talibus exemplis acrius
 „ incitari posse confidit. Nec hortari, nec monere
 „ plura loci temporisque huius est, & impletum est
 „ omne munus, hoc ipso quod te Caesar meus ele-
 „ git. Nam & Diuina prouidentia Numenque illud,
 „ cuius nutu singula, & cuncta reguntur, prius ele-
 „ gerat, iam inde ab Auo & Atauo procreatum ex
 „ stirpe dominatrice, tot hostium victorem, tanti
 „ Populi suffragijs iuditioq; approbatum. Beneficius
 „ Caesaris legatus haec ita perorarat, eamque ora-
 „ tionem excipiens Philargus Episcopus Nouariae
 „ pari breuitate respondit, tanquam sui Principis no-
 „ mine beneficium liberalitatemque Caesaris adora-
 „ ret: & consentaneam ei verborum adorationi fore
 „ rerum fidem erga nomen Imperij pollicebatur.
 „ Prolata hinc diplomata recitantur, quae per fori
 „ apices, & vocabula Aulae, res vniuersa Mediola-
 „ nensis, & singulae partes huius imperij, quae assur-
 „ gunt in colles, quaeue expatiantur in campos,
 „ prata, siluae, pascua, piscationes, venationes, ius
 „ omne beneficiarium, ius omne bellicum, mos &
 „ consuetudo ciuium, praemia & poenae, vitae ne-
 „ cisque potestas cum Ducis titulo tradebantur sub
 „ nutum arbitriumque Vicecomitis, pari erga poste-
 „ ros

ros eius munere , si qua legitima proles in domo
esset , consuetudine & ritu , quo negotium illud
aestimare potest hominum fama . Quibus recitatis,
iuratum in Caesaris verba Vicecomitem ornant
diademate , & baltheo , & peplo , equoque insi-
dentem sub umbella in Arenaë aulam inducunt .
Diademati pretium perhibuere scriptores cc. M.
floreorum nummum , & admiratione vanitatis in
tantam chronographi nonnulli vanitatem euecti
sunt , vt alia Principis gestamina , rotosque eius
diei apparatus ad calculum reuocando , summas
annalibus ingentes cogere , quasi calamitates
& onera ciuium , raptaeque illae ex priuatorum
laboribus pecuniae , aut publica aliqua felicitas,
aut gloria aliqua Principis essent . Caeterum , eo-
dem anno , quo peracta ceremonia erat , apparuit,
quàm vilia essent ista apud infensos , et longe aliud
agitantes animis , quàm quòd legationum officio
& simulatione vultus praetulerant : vel potius
apparuit , quàm inuidiosum & graue spectaculum
tanti splendoris , tantarumque diuitiarum fuisset
apud eos , qui ne antea quidem perferre famam et
auditionem opum earum potuissent . Nam Floren-
tini statim incurſauere Pisanos , quibus oppugnan-
dis , haud dubie Mediolanensium arma moueban-
tur : & Galliae Regem aggressi legationibus ac
promissis , tamdiu farigauere , donec relicto quod
prius icerat foedere , nouum secum aduersus Me-
diolanenses iniret foedus , hostisque ex amico Vi-
cecomitis fieret . Mox Gallus vi subita morbi deie-
ctus

Etus è potestate mentis , foedera omnia , regnumque ipsum , ac deinde vitam reliquit . Florentini tamen hostilibus perseuerabant animis , & suo Marte rem Pisanam infestando , mitti nostros illic exercitus coegerunt alienissimo tempore propter exortum aliud cum Mantuano bellum , quod etiam venientibus inde auxilijs grauius & difficilius quotidie efficiebatur . Ita coronato Duce , Metropolim , eadem quae prius vrgebant calamitates , & impensae bellorum : foederatique paulatim priores , ab alio alius , sollicitudine omneis & metu excitabantur , ne Vicecomes , firmato iam Caesaris auctoritate Imperio ; nomenque Ducis adeptus , appeteret etiam Italiae Regnum , vnde finis dominationi , vel libertati suae . Pro se quisque mittebant auxilia Mantuano & Florentinis , vt si alterutra in parte Mediolanensem exercitum afflixissent , successissetque aliquid , ad Metropolim deinde inuadendam strenuè vniuersi impetum darent . Metropolitanas autem in Hetruria copias , Florentinumque bellum regebant Ioannes & Albericus Balbiani fratres , egregia ante id tempus militari fama , & pari erga Vicecomitem fide , quam vtramque laudem eo bello corruerunt . Nam neque memorabile quicquam gessere , dispersi & vagi quacunque populationum & praedae vocauerat spes : & ingemiscente nequicquam ac reclamante Alberico fratre , Balbianus alter ad Bononienses defecit . Meliore aliquandiu fama , non tamen exitu meliore Iacobus Vermus Mantuano bello

datus ab Vicecomite imperator agebat. Is enim quadraginta nauibus longis Pado amni Mantuanam classem aggressus, incenso ponte, quem Gonzaga ipse tuebatur, magnaue hostilium, triemium parte, vel capta, vel acta in fugam, tri-duo post, exposito milite in vltiore fluminis ripa cum castra posuisset in Mantuano septo, repente ob loca vliginosa, lutulenta, celique intemperiem, affectum morbo tabeque exercitum pene omnem habebat, ipse etiam aeger. Quam nacti occasionem foederati, cum subita illâ Mediolanensium victoria in metum adducti, Bononiae de rerum summa consultaissent, copiasque suas ad opem Mantuano ferendam in vnum contulissent, citato agmine accurrunt, ac leui certamine, caesis aut fugatis nostris, castra opulenta copia omnium rerum cepere. Vermus euasit ignominiae trepidationisq; plenus, & vnâ cum eo reliquiae cladis ad Guastallam constitere. Clades inde alia vrbi Mediolano erat exactio tributorum, quae tanto accepto detrimento Vicecomes ad reparandum bellum, ciuibz Cleroque immodica & intoleranda imponere cogebatur. Centena millia florenorum nummum in singulos menses fisco Ducis exigebantur ante eum casum. Noua haec tributa octingentorum millium summam expleuere, eaque tabes multas illustres familias absumpsit. Omnis publica priuataque pecunia cesserat hoc tempore in donum principis, & ciuium alimenta nouus belli apparatus occupabat. Reuocatur ex Etruria Al-
bericus

bericus Balbianus cum eo exercitu, quem circa Pisas habebat: isque modico relicto ibi praefidio properus adfuit, stimulante praeter. Ducis mandatum etiam cura et dolore fraternae defectionis ut quod ille deliquerat, ipse emendaret. Praeterea, Facinus Canis, & Paulus Sabellicus, ille Casalenfis, hic Romanus, clarus vterque bello & formidatus, proposita ab Vicecomite spe rerum, ingentium, & amplissimis in praesentia stipendijs asciti copiarum duces, quae per urbem & per agros conscriptae subitario delectu, ad omneis hostium conatus opponebantur. His ducibus, & Iacobo eodem Vermo exercituum imperatore, Mediolanenses, ad Florentiam, ad Mantuam ad oppida alia, ita perculerant foederatos, ut Veneti, cum ancipites ad id seruassent animos, mitterent de pace legatos ad Vicecomitem, & omni sua auctoritate contenderent ne ultra dimicaretur. Ea res, & conciliandae pacis actio difficilior aliquantò impeditiorque erat ob irritatos superiore clade Mediolanensium animos, ob speratam nunc victoriam & ob conditiones, quae ab vtraque parte proponebantur. Veneto tamen adnitente Senatu pactae sunt induciae decem annorum, fuitque hoc ita positum in conditionibus, Mantuanus ut Mediolanensi beneficiario iure subiectus esset, & testandi causa, Imperium se ab Vicecomite habere illud, vectigalis Metropoli fieret ipse posterique eius: quam conditionem accipiente Gonzaga, publicis tabulis consignata res est, testatoque perscripta.

Detegitur.

Detegitur postea quamquam serò, domestica principis calamitas intestinusque proditor, qui diu consilia & arcana omnia aperiendo foederatis corrumperat saepe victoriam & tardarat, causaque etiam fuerat cladis: neque vllae hostium conspirationes coniunctive exercitus tantum damni attulerant, quantum huius perfidia, & scelus. Pasquinus Capellus fuerat Cremonensis, qui sordido etiam, non solum humili loco natus, nullis honestis artibus imbuerat animum: sed ars ei scribere Principum, nomine epistolas, eiusque seruilis ministerij occasione nouerat herilia cuncta, mentem & sensus animi intimos: quantum pecuniae domi, quid virium in exercitu, fida & infida omnia, quid in quamque diem pararetur, quid sponte sua quisque dies afferre posset. Haec omnia iam inde ab Galeario II. patre Ducis, diuturno usu comperta proditor habebat, emptusque ipse prodigis ad talia solertijs hostium venditabat, hac ipsa merce opes principatus despectans infra suas. Prodidit eum Carolus Malatesta, statim ubi, pactis vt dixi, decennialibus inducijs, & sperata post inducias pace coeperat apud emptorem praecipue eum vilis contemptusque esse. Pecuniae eius apud nummularios repertae, & in fiscum redactae, subsidium opportunum exhausto tot bellorum sumptibus Principi fuisse dicebantur quasi per iocum: sed reuera etiam fuere. Ipse ad Ticinum intra confitulatas densasque trabes (Caucae Ticinensi manet adhuc orribile nomen) coniectus claususque contabuit.

Luchinus Nouellus etiam hoc tempore mortuus est, ille, qui effusa matris impudicitia subditus Luchino principi partus, postquam ipsa ultro professa est adulterium, aufugerat, prima iuuenta principis filius habitus, reliqua deinde vita extorris. Venetias, se se contulerat exul: ibique obijt facto testamento, cuius singula capita pietatem eius viri declarauere. Iussit cadauer suum deportari Mediolanum, atque in D. Francisci Aede sepeliri, quā sacellum Innocentum nomini ipse olim extruxisset. Duodecim millia florenorum nummūm apud nummularios deponi iussit, vt eius pecuniae fructus annui Carthusiensibus Monacis cederent. Ingen-tem aliam pecuniae summam, quam Florentiae habebat, legauit in eum vsum, vt duodenae quotannis adolescentulae, quarum ob paupertatem pudicitia periclitaretur, dotem inde acciperent, nuberentque. Multos porrò fundos, quos possidebat in agro Mediolanensi, legauit Carthusiae, quam ad Garignanum Ioannes Archiepiscopus instituerat, adiecitque onus, vt ex fundorum eorum fructibus Monasterij aedes olim inchoatae exstruerentur: absoluta aedificatione, fundi ipsi Monacis alimenta praeberent atque adderentur in reliquum Monasterij patrimonium. Corneredi, & Meseri arua Monacis eisdem reliquit ea conditione, vt ex bonorum eorum fructibus, pauperibus benigne fieret, darenturque dotes nubilibus puellis, quibus id subsidij dandum esse patres censerent. Luchinus Nouellus Venetijs moriens haec
legarat

legarat institueratque anno CIOCCCXCIX. vnde publica in exulem misericordia, & renouata in feminam indignatio, quae dignum hunc honestiore matre partum professione illa sui dedecoris infamasset. Eo anno versa penitus est Insubria in religionem, quae non multum à superstitione abesset, idque ab re ipsa Misericordiae tempus appellatum. Initia religionis eius profecta, e Subalpinis: & non magni primò coetus, paulatim assumendo subinde alios, in eam multitudinem peruenere, vt agmina complura fierent, ideo, quia non idem locus alere simul vniuersos posset. Admisti mulieribus viri, grandioribus minores, sacri quoque profanis ad quindecim ferè millia mortalium incessere nudis pedibus, inuoluti linteis, itaut pars exigua, quā cernerent, aperta relinqueretur. Trina quotidie templa obibant canendo sanctissimas preces, quarum formam Discipulis suis Christus ipse praescripsit. Id initium erat: dein Angelica salutatio subdebatur: deinde nomenclatura Sanctorum, aliudue quippiam ex ijs, quae D. Bernardus pio carmine est modulatus. Vt ad quemque locum pagumue accesserant, concionabundi Sacerdotes, conabantur suadere quamplurimis, vt sese in agmen conferre suum vellent. Digredientes inde, carmen illud concinebant: STABAT MATER DOLOROSA IUXTA CRUCEM LACRIMOSA: tum caeterae quas dixi preces ordine sequebantur. Et quacunque duae sese viae interfecarent, strati humi, pleno sonitu

ferientes aethera , diuinam misericordiam implo-
rabant : inde Misericordiae tempus appellatum .
Pauci primò fuerant , deinde paucis aggregando
fese alij , numerum & populum eum , quem dixi ,
effecere . Tradunt temporum eorum scriptores ,
multas implacabiles inimicitias per homines illos
esse sublatas , multos à flagitiosa vita perditisque
moribus traductos ad perfectionem & salutem .
Addunt etiam miracula more suo : visas in sublimi
concurrentes inter se acies , solemque puro ac
sereno celo languidum ac prope emortuum iubar
per dies aliquot praetulisse : Rursus quasi scintil-
lantem esse conspectum , ac deinde , fornacis mo-
do globos igneos cum fumo ac vapore euomen-
tem , in citreum , & luteum , ac denique in atrum
colorem concessisse : speciemque eam Antonius
Mirabellus se ait vidisse cum Laudae vicarius
esset . Veluti prodigia imminentium Vrbi calami-
tatum haec accipiebantur , sed ea quae deinde in-
secuta sunt , fecere , vt certissimum & vnicum
princeps ipse prodigium fuisse diceretur . Iam ille
supergressus omnium fere principum imperia &
opes , domitis hostibus , data pace quibus voluerat
alijs illigatis induciarum vinculo , capta Vmbria ,
missis in Etruriae ciuitates praetoribus , Bononia
etiam recepta , illa tantarum dimicationum vrbe
inibi erat , vt Italiae rex coronaretur . Treis adulti
filij : subnixa domus consanguinitate omni , quae ,
vel ad praesidium , vel ad splendorem expetenda
esset : ipse quinquagesimum quintum annum in-
gredebatur

grediebatur in tanta gloria nondum senex . Et cum ita constituta fundataque cuncta ei essent , prope aderat , cum deficere ab Metropoli nomineque Vicecomitum singulas paulatim imperij partes , & imperium denique totum extincta omni stirpis huius virili sobole , per superstitem vnam feminam in peregrinam aliam transferri domum oporteret . Sed Princeps ignarus , tum appropinquantis sibi mortis , tum rerum earum , quae post mortem futurae essent , maiestate animoque regio cuncta agebat : dimicantibus inter se Regum alijs arma interponebat sua , cum alijs ipse gerebat bellum . Constantinopolitano Imperatori suppeditas aduersus Turcarum principem Amuratum misit , cum petendi auxilij causa Mediolanum occultus ille venisset . Robertum Bauarum , nouum deiecto Vincislao Caesarem inuadendae Metropoli iam transgressum alpes , commisso in Cenomanis praelio retro compulit Tridentum . Pontificatus quoque Maximi curam atque defensionem amplexus , consilia Regum externorum de creando suae nationis Pontifice , dissimulato negotij eius intellectu , discussit arte , quam ipsa temporum conditio suppeditabat . Cum enim Rex Hispaniae , Rex Gallus , atque his interiecti transalpini alij principes , missa in Italiam legatione , verbis quidem & specioso ad omneis titulo peterent Ecclesiae Catholicae pacem , finemque dissidij , quo Pontificatus eo tempore distrahebatur , re autem ipsa molirentur id quod dixi , & Concilium

lium Italiae principum dari sibi postularent : Vicecomes, quem praecipue legatio ea fatigabat, huiusmodi responso expediuit rem. Totam esse pestilentia contactam Italiam: non posse Principes absque manifesto exitio congregari: vbi calamitas ea decessisset, Reip. consulturos. Ita periculosa res, quae sub salubri titulo tentabatur, Vicecomitis huius prouidentia & astu discussa est. Florentino etiam bello, expugnatione eius vrbis finem impositurus erat, cum ipse moritur. Mortuus est ad Melinianum decimo ab vrbe lapide, quo sese contulerat in pestilentiae metu: formaeque mortis comparatus est omnibus, qui vnquam sancte decessissent. Tanta ei sollicitudo vitae alterius, & ab eadem magnitudine animi, qua gesserat imperium, cura tanta extremi actus fuit. Cadauer in Monasterio Viboldoni collocatum est interea dum exequiae regali pompa adornarentur. Exequiarum autem apparatus, & pompa fuit huiusmodi. Familia Praetoris, & familia Praefecti vrbis atrata praeibat: sacri ordines cum sua quique Cruce sequebantur. Post sacros ordines ibant, qui suo quemque loco continerent, euagationesque prohiberent. Ad templi maximi valuas constitere milites, vt quietus ac sine tumultu ingressus praestaretur: alij toto templo ad Aram vsque dispositi curam eandem agebant. Equus Principis cum galea & crista gentilitijsque insignibus, & armatura, qua ille vti solitus fuit, ad valuas vsque perductus, ab ijs qui tenebant, traditur alijs, ac
 deinde

deinde per manus alijs, eodemque ordine, varia
 arma, & vexilla portantes equi circa templi val-
 uas traditi subducebantur. Cohors deinde alia
 nobilium virorum sequebatur conseruandi ordinis
 causa: post cohortem eam Gabriel Maria Princi-
 pis filius ibat cum longo legatorum ordine, quos
 Ciuitatum, & Rerump. Principes miserant. In eo
 agmine fuere Pontifices & Abbates, & pleraque
 alia sacrarum dignitatum nomina, prout quenique
 suus animus erga defunctum, vel suae spes apud
 heredem, vel aliena mandata exciuerant ad lugu-
 bre id munus. Post eos procedebant legati ciui-
 tatum regionumue subiectarum Metropoli, &
 ex regionibus ciuitatibusque ijsdem Collegia Mo-
 nachorum. Clerusque vniuersus. Miserant eae-
 dem ciuitates equitum agmina splendidissima,
 quantum in atro illo & funesto colore esse po-
 terant. Hi Cleri sui vestigijs insistentes, bini
 quaternique vehabantur. Proximi erant octo
 regia ferentes vexilla, post quos, duo millia
 hominum vadebant cum facibus accensis, &
 oblonga pullaque veste, quae pectoris medio
 insignia Vicecomitum gentis aurata praeferebat.
 Archiepiscopus deinde Mediolanensis cum purpu-
 ratorum manu totoque Templi Maximi Clero
 feretrum anteibat. Feretro succollabant principes
 viri succedentes inuicem integri fessis, & supra id
 auream umbellam alij procerum attollebant. Cir-
 cumfusa feretro erat alia turba ferentium cly-
 peos, insigniaque & vexilla: & agmen extremum
 claude-

claudebant duo millia hominum cum ardentibus
 taedis . Ad templi valuas legati principum , &
 ciuitatum nominatim citabantur , acceptisque fu-
 nalibus ad Aram vsque procedebant: inde flecten-
 tes ad sinistram proximo diuerticulo in aulam
 tetendere . Ibi funebris oratio habita est à Petro
 Castelletto Dominicano disertis temporibus illis
 homine, & propter vitae etiam dignitatem claro . :
 Testamentum apertum heredes habuit Ioannem
 Mariam Anglum , Philippum Mariam Anglum,
 & Gabrielem Mariam Anglum : aliaque inerant
 nihil ad Remp. attinentia : sed adnexa religionis
 „ & patriae rebus haec fuere . Ticini Monasterium
 „ heredes mei extruunt Carthusiensi Ordini, idque
 „ Monasterium descriptis ex ordinis eius disciplina
 „ cellis, quatuor & viginti Monachorum ample
 „ capax fiet . In Monachorum alimenta florenos bis
 „ mille quingentos heredes mei quotannis erogan-
 „ to . Monasterium illud vti quamprimum aedifice-
 „ tur , decem millia florenorum annua e Sancti
 „ Columbani praedij assignamus . Aedificatione
 „ absoluta , volumus bonorum eorum fructus in-
 „ sumi dissoluendo aeri alieno , si quid alicui debe-
 „ mus . Dissoluto aere, quod reliquum erit ex fru-
 „ ctibus bonorum eorum in pauperes diuidetur .
 „ In eo Carthusiensi templo post Aram maximam
 „ extruetur marmoreum monumentum appositis
 „ gradibus , effigiesque nostra item ex marmore
 „ solio insidens fiet . Galeatio patri marmoreum
 „ monumentum fiet Mediolani in Templo Maximo,
 in

„ in eumque tumultum ipsius ossa transferentur .
„ Collocandis D. Augustini reliquijs arca inchoata
„ sumptu nostro perficietur . Sancti Spiritus Aedes
„ decem Canonicos habebit cum antistite suo , eaq;
„ aedes Ticini à nobis inchoata absoluetur , & ali-
„ menta idonea Canonicis heredes nostri praebe-
„ bunt . Ad eandem urbem , trans Ticinum , quà
„ ponte iungitur flumen D. Antonio aedes ponetur
„ sumptu nostro : ea Sacerdotem cum Clerico habe-
„ bit . Romae D. Mariae Virgini Templum aliud
„ aedificari volumus , eique templo Sacerdotes no-
„ uem praesse , quos alent atque sustentabunt hae-
„ redes nostri . Veronae tria sacella extruentur ,
„ Euangelistae Lucae vnum , aliud Martyri Geor-
„ gio , tertium sanctissimae Trinitati , eaque
„ sacella singulos cum suo Clerico
„ Sacerdotes sumptu nostro
„ habebunt .

IOSEPHI RIPAMONTII
 CANONICI SCALENSIS
 CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
 HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
 DECADIS III
 LIBER IIII.

IOANNE Galeatio mortuo, duodecim viri, quos ille filiorum adolescentiae rectores instituerat, exigunt publice sacramentum in verba Ioannis Mariae, nouumque Ducem eum, deplorata in perpetuum libertate Mediolanenses accepere. Initia noui principatus infausta, & turbulenta calamitates insecuturas haud obscure portendebant, cum, & ipsae per se ciuitates ad rebellionem spectarent, & apud veteres Vicecomitum inimicos consilia euertendae Domus acerrime infensissimeque agitarentur. Principes autem authoresque talium consiliorum, Florentini erant adducto in sententiam mentemque eandem Pontifice Maximo propter antiquas culpas huius domus, & contumaces semper animos, quoties inter se discreparent Apostolicae sedis auctoritas, & cupidines augendae dominationis. Recens insuper ira Romanum stimulabat in Bononiae urbemque aliarum raptore, nec leue incitamen-

tum

tum origo ipsa domus imperijque huius erat . Itaque, dolore & indignatione ardens contulit in Vicecomitum perniciem arma cum Florentinis , & urbem Ferrariam , misso in id Cardinale legato Estensi firmavit ea conditione, vt gerendo aduersus Vicecomites bello imperator ille adesset . Iacobus Rubeus Veronae Episcopus cum Petro fratre ad Parmam inuadendam cuncta moliebantur . Alberici Balbiani, & Vani Gozadini defectio his adiicitur , qui maximis ab Ioanne Galeatio beneficijs aucti, non eo solum aggrauabant inclinatas res, quia partas hic opes auferebant secum, sed multo magis quia desperasse de Metropoli imperioque hoc videbantur , & notitiam arcanaque multarum rerum ad hostes transfulerant . Videntes ista duodecim viri rectores adolescentiae Vicecomitum, consilio inter se habito, placandum in primis esse Pontificem statuerunt , ac rogauere Mediolanensem Archiepiscopum, vt Principis , & Reip. nomine super ea re legatus ire Romam vellet . Eo suscepto munere ille cum iuisset , Romanas reperit iras grauiiores multo quam antea vnquam fuissent . Toties rebellis vna domus, & vna toties damnata Ciuitas angebat ibi indignitate animos, quod simulatque veniam impetrassent, ad pristina relaberentur . Non modo auditam parum benigne legationem, sed ipsum quoque legatum in manifesto discrimine esse versatum ferunt . Post Archiepiscopi reditum, calamitas inuasit urbem, quae , & fuit ipsa malum atrox , & mala deinde alia conciuic;

ac de eo casu quam breuissime absoluam. sicuti
proditum est ab ijsdem illis, qui in parte tantæ
calamitatis fuere. Franciscus Barbauaria erat vnus
de duodecim, quos moriens Ioannes Galeatius
rectores filijs, vt dixi, instituerat. Hunc iusserat
caput esse rerum consiliorumque omnium, eique
vt aula tota pareret, sanxerat extrema sua volun-
tate, quam rescindi violatque nefas esset. Is ho-
mo, siue intemperanter abutendo potestate sum-
ma, siue communi eorum conditione, qui supra
caeteros euecti infensis aequalium olim oculis ad-
spicuntur, facta per nonnullos coniuratione desti-
natur ad necem. Coniurauere in eum Antonius
Vicecomes, Ioannes & Gauatius Aliprandi fratres
cum parente suo Galeatio, Porri fratres Antonius
& Galeatius, alijque complures, prout horum
quisque, propinquitatē vel amicitia fidos sibi as-
sumpsit. Statuerant impetu in aulam facto truci-
dare ibi Barbauariam, parauerantque idoneam
manum in id ipsum, quæ aduersus praetorianas
etiam stare cohortes posset. Haec agitari consi-
lia, cum sensissent, Catharina mortui Ducis vxor,
& Barbauaria Principem iam in vrbe locumtenens
misere Ioannolum Casatum ad Vicecomitem,
quem caput esse coniurationis compererant, vt
ex eo sciscitaretur, quæ causa ipsi turbandarum
rerum, quidue dolens, atrox in Barbauariam
consilium suscepisset. Vicecomes, conspecto Ca-
sato protinus expedit ferrum, hominemque
obtruncat. Tumultus inde peruadit urbem, &
dum

dum ciues ad eum casum pro se quisque armantur, Clerici quoque sumpserant tela: direptio sacrarum aedium fiebat, & in Archiepiscopi aulam peruenerat terror. Catharina principum mater apopletico stupore semimortua imposita raptim in currum, vehitur per urbem, sedatoque parumper tumultu cum liberis recepit se se in arcem Iouis, & pax reddita esse rebus videbatur. Postero die, concitante populum Antonio Porro, sumpserunt iterum arma promiscua ciuium, & Clericorum multitudo, rursusq; prodeunte Catharina sedatur tumultus. Eaedem tumultuandi, & quiescendi vices per dies aliquot repetitae, donec Barbauaria ipse causa & initium irarum aufugit. Non tamen ea fuga lenierat animos: quotquot ex Barbauariae factione Mediolani residui erant, occidebantur in illius contumeliam, satiabantq; innoxiorum etiam caede iras. Sed & socij impotentiae ministriq; iniuriarum dominante antea illo multi merito nunc plectebantur, haud satis tegente capita inuisa honore religioneue vlla etiam si Magistratibus sacerdotijsq; amplis praecessent. Ambrosiani Abbatis caedes, ob loci eius dignitatem magis quam publico vllò luctu insignis fuit. Praefectura illa Monasterij Ambrosiani magnas opes authoritatemque parem opibus adiunctam sibi per ea tempora habebat. Fortè Monachorum suffragijs mandata fuerat homini, qui litteris quidem, & innocentia vitae mereri debuerat eum gradum: caeterum debuit idem, sicuti res monstrauit, esse lento ingenio & segni
ad

ad repellendas iniurias, siue ne violentia quidem
vlla ipsius valuerit aduersus armatos, & dominan-
tes. Hunc Barbauaria loco cum deiecisset, impo-
suerat Monasterio quem voluerat ipse Abbatem è
familiaribus suis temerarium hominem, & absur-
dum immemoremque fortunae prioris, qualia fer-
me sunt hominum ingenia, qui ab humili loco ad
commoda aliqua processere. Praeterquamquod
erat e factione Barbauariae, offendeat etiam ipse
moribus suis animos, & legitimi Abbatis solitudo
squalorque non paruū incitamentum erat, quò
magis adulterinum hunc auersarentur. Interfectus
audivissime est, nec alia tam grata in publicum cae-
des fuit, Abbasque prior cum magna bonorum,
gratulatione restitutus in suum locum. Sed prius;
facto in Monasterium impetu, diripuerant illic
omnia, crudeliterque debacchati fuerant, laceran-
do & perfringendo quae noluerant aut non po-
tuerant auferre. In reliqua multitudine furor par-
tium tantò atrocius desaeuijt, quantò copiosior
promptiorq; ibi furori materies erat. Neque capita
tantummodo petebantur ad necem: infantes ipsi
ad parietes allidebantur, vt quaque diuersae
factionis donum ingressi factionis alterius homines
erant. Ac tanta fuere odia, vt vulnera & caedes
in leui haberentur, nisi etiam de honestamenta do-
nibus inuicem addidissent. Reperi in annalibus id
quod inuitus referam, nollemque tetigisse: sed
historiae fides cogebat. Mediolanensem Archiepi-
scopum tradunt in parte tam atrocium inimicitia-
rum

rum fuisse, quemque in tam turbidis atque funestis rebus haud aliter quàm conciliatorem animorum nominari oportebat, hunc inter initia causarumque malorum prodidere Archiepiscopus erat Petrus Cretensis ille de quo antea memorauimus, primò Minorum Franciscanorum Antistes, dein Vicetiae, tum Nouariae, nunc Mediolani pastor animarum, ac paullo postea Cardinalis futurus, vt ab hoc denique gradu ad Pontificatum Maximum suo tempore extolleretur. Et erat ille fortasse quietus ac probus, sed conditione temporum effugere non potuerat quin sese turbis immisceret. Is, vnà eum Antonio Porro decemque Consiliarijs, quos Catharina sibi assumpserat, coepit ipsam adeo infestis modis obsidere Catharinam, vt ea captiuæ prope instar haberetur. Appositis custodibus domi clausam tenebant, irritumque erat quicquid ipsa inconsulto Archiepiscopo consiliarijsque caeteris in re etiam domestica decernere voluisset. Si forte illa sese commouerat, volueratque prodire, populus ad arma concitabatur, ipseque Archiepiscopus inter populi concitores erat. Sex in vrbe praefectos constituerant, ad quorum nutum arma caperentur. Hi simul atque inelamassent, tota in armis erat ciuitas, & more belli cuncta agebantur. Itaque tantae clades & miseriae vrbis, animos fecere prouincialibus ad tentandam ab Metropoli defectionem, quam in cupiditate animisque omnium iamdiu inclusam reuerentia & metus imperij comprimere ad eam diem ac retardare potuerat. Spreue-

re primò, & abiecere maiestatem Cremonenses
semper laeta ciuitas contumaciae fama, & pernici-
e saepe sua gloriam eam quaerens. Tum Brixia
Coenomanorum haud absimilibus ingenijs exem-
plum secuta est, exemploque ipsa suo alias ad re-
bellandum ciuitates incitauit. Rebellauere deinde
agmine vno, Bergomum, & Crema, & Laus Pom-
peia, & Placentia, & vrbes aliae certamine factio-
num prolapsae etiam ipsae ad rabiem ciuiliaque
arma velut aemulatione in Metropolim à qua
deficiebant. Bononiam & Asisium, & Perusiam,
tutores & consiliarij Vicecomitum Pontifici tradi-
dere vltro ob metum, quia non aliter quàm placa-
to Romano sisti posse impetus ille praecipitantis
imperij videbatur. Interim Catharina principum
mater, quam Archiepiscopi decemque consiliario-
rum saeuitia captivae instar habitam fuisse diceba-
mus, die quodam eluctata custodias, discessit ex au-
la, & sese rursus in arcem abdidit, quo casu atro-
cius quàm antea in vrbe tumultuatum est. Namq;
vti populus vniuersus erat Archiepiscopi, decem-
que consiliariorum, ad eum motum consurrexere
omnes, iamque manifesta defectio ab nomine, &
domo Vicecomitum fiebat. Strata passim humi ca-
dauera nobilium virorum reperiiebantur, & capita
partium demersi in cloacas iacuere. Praecipue
commouerat animos atque perturbabat dira illa
species, cum Antonius, & Galeatius Porrus, &
Galeatius Aliprandus principes partium in foro
reperi essent capitibus abscissis, & ad latera collo-
catis

catis cum tanta insuper vulnerum foeditate, vt
corum ora non agnoscerentur, donec nusquam
viui reperti, cadauerum denique coniectura inno-
tuere. Iacebant insepulti; nisi Augustiniani fratres
ob necessitudinem fortasse aliquam, facto repente
agmine sustulissent corpora, & in D. Marci Aede
tumulassent. Cùm ea deformitas rerum omnium
Mediolani esset, conuentus ciuium habitus est
tentandae pacis, si fortè respicere cum aliquo ho-
nesto sèsu laceratam indigne patriam possent ijdem
illi, quorum acerbitate lacerabatur. In eo octin-
gentorum conuentu Christophorus Castellionaeus
rudi facundia concionem habuit, cuius initium ho-
mines fortasse illi admirati sunt, aetas nostra irri-
deret. Cùm enim ei propositum esset hoc suadere
populo, vt Barbauaria reuocaretur, ita est exor-
sus. OMNIA PER IPSVM FACTA
SVNT ET SINE IPSO FACTVM
EST NIHIL. Quae verba, praeterquamquod
absurde potentiam exsulis extollebant, etiam ir-
religiose translata ex diuinarum literarum oraculis
ad quotidiani sermonis consuetudinem erant.
Barbauaria tamen est in patriam reuocatus summo
Ciuitatis vniuersae studio, cùm interfectis, qui ca-
pitalissime hominem oderant, horum etiam asse-
clae mutassent animos, & tota illa coniuratio dis-
soluta esset. Prodiere venienti obuiam principes
vrbis, atque ipse inter caeteros Archiepiscopus
vnà cum Francisco Gonzaga Mantuae Principe
prodiit effusa in exsulem adulatione tamquam,

Nn

amores

amores & delitiae spesque & salus vrbis in capite iam illo essent. Sed restituto in hunc modum Barbauaria, cum profectum esse aliquid ad Reip. tranquillitatem videretur, casus repente infestus desiderabiles fecit atrocitate sua priores turbas potius quam vt ex breui & infelici pace, sanguine rursus ciuili cuncta inundarentur. Ab latrunculi supplicio vnus orta est causa irritandi Guelficos Gibellinosq; furores, armandae ciuitatis aduersus principem principi ciuibusque sensum & mentem adimendi, dum ille Maiestatem imperij facto fortè vno violatam, hi priuatum dolorem atque alienas iras vlciscuntur. Moncinus erat quidem trucis audaciae gladiator, & latro pessimus, minister & affecula Castorum, cuius manu nonnullae palam, plures ex occulto patratae caedes fuerant, nulla ipsius irâ nulliusue inimicitijs, sed ad nutus tantummodo heriles ne excideret mensa, & stipe qua alebatur. Et rumor erat, familiaritate salarioque eo minime contentum exire saepe noctu per diuerticula vrbis telo socioque succinctum ac spoliare si quem, solum inermemque nactus esset: saepius circa suburbanam viam inselsâ latebrâ dare ex tuto impetum in viatores, & spolia in latebras alias referre. Venditabat quoque sese, & venditabatur ad facinora, & artes hominum interficiendorum quem quisque ob metum siue per iram occulte sublatum vellet. Hunc Moncinum, post clandestina multa flagitia compertum vnus denique flagitij, & ab eo indicio, totius antea vitae manifestum danna-

uerant

uerant iudices, vt laqueo publice exanimaretur. Statuto igitur die, cum ad supplicium ducendus esset, tota illa familia Catatensium, conquisitis vndique amicis haud contemnendo agmine Praetorium irrumpunt, & eripere carnifici satellitibusque Moncinum conantur. Fit ob eam rem tumultus ingens, ac districtis vtrinque gladijs, pro latrone pugnant, qui saluum, quiue supplicio affectum, volunt: neque, aut iustitiae cura istis, aut illis amor tam indigni capitis: sed satellites, eandem sibi furcam, si creptus foret, Catatenses infamiam, nisi ereptus timebant. Perlato in aulam nuntio, mouetur statim ferocia iuuenis principis, vt eat ipse, & quid insolentiae sit illud coram spectet. Vbi princeps, & cum eo tela praetorianorum in conspectu tumultuantibus fuere, crescunt animi satellitibus, Catatenses ab fuga subsidium petunt, & in P. N. regionem trepidi conglobantur. Concaluerat Principi pectus, non iam solum ab audaciam eorum, qui tantum facinus in conspectu penè suo tentassent, sed etiam ob trepidationem eorundem & fugam. Vestigia fugientium cum praetoriano milite raptim infecutus, ad vsque D. Petri Aedem adequitat, quae corrupto cognomine Cornareda Aedes dicitur ob depictum olim ibi cum piscatorio rete Apostolum. Portae Nouae proceres conspecto circa meridiem principe, strepituque abeuntium, & persequentium audito, tempus in suspicionem, causam in crimen, arripuere: ratique saeuire mero & petulantia sua

iuuenem, tela e fenestris in eum coniiciunt. Et ille quidem ad eum casum attonitus anhelusque metu sese in aulam recepit, stetitque eo die tumultus intra Moncini tantummodo caedem, quem carnifices praetorio in ipso ex eminula quadam trabe suspensum strangulauere iniecto tantò violentius ac saepius pede, quasi ob iram discrimenque principis, etiam ipsos irasci oportèret. Casatenfes verò cum affeculis suis, hoc ipso desperata venia & salute, quòd Principem in id periculum adduxissent, ad extrema & abrupta omnia conuersi Franciscum Capitanouni: & Othonum Rusconum rebelleis hostesque Vicecomites eosdem, & rebellium exulumque aliorum duces, ad spem capiendae vrbis excitos adiunxere sibi, validam & magnis rebus aptam manum hominum, qui ipsi ad rem gerendam nihil aliud quàm auxilia aliqua circumspiciebant. Postquam desperati isti nouos sic inuenere desperatos, duo agmina sibi, duos incessus parant. Agmine vno fauces aditumque Portae nouae occupant, altero persultant vrbis vias, & viuere Guelfos, trucidari Gibellinos iubent. Quae ubi nuntiatà principi, confestim ille, misso per vrbem praeco edicit, vt quicumque saluum esse Vicecomitem genus velint, in Arena aulam eant armati: qui non adfuerint, se eos pro hostibus esse habiturum. Ciues, ad eam vocem idque edictum, haerebant attoniti haud minus quàm ipso rebellium incessu & clamore. Nam neque pro principe armari inireque aulam volebant.

bant, né motu eo impedirent, si quid fortè boni ad res nouandas urbemque liberandam tumultus ille afferret, neque restando, & manendo audebant animos nudare in manifestam ultimamque perniciem, si expectatione illa destituerentur. Inter manendi metum & cundi recusationem arreptis quae cuique ad manum fuerant armis, congregabantur inter sese Guelfi & ad loca subinde aliqua subsistebant quasi iam iamque ituri, ceterum, inuito consilio expectantes, quorsum res ipsa eua-
tura esset. Nec minus apud rebelles tumultuatoresque ipsos trepidabatur. Videbant ciuitatem vniuersam torpere metu, & sese iam eo progressos, vnde receptum habere nullum possent. Curscando, & inclamando, ad Pontem veterem deuenere, inde in Cusani angiportum flectunt, hinc vsque ad Malum angulum agmine infausto progrediuntur: & alleuauerant paulisper animos conspecto Gauatio Reina suae factionis homine, & duce Portae Vercellensis, qui consensu equo, per omnes vias ibat vociferans, vt omnes se se domi continerent: sic iubere principem. Ad malum angulum aedes fuere vnus insignis Guelfi, quem Cautum Concurrentem appellabant. In eas sese aedes abdidere ad quadringentos, & sumptâ albae crucis notâ, quod insigne Guelforum erat, coniurant, quandoquidem in eam necessitatem ventum sit, aut mori cum gloria, aut ferro salutem sibi, patriae libertatem inuenire. At Vicecomes, in eo discrimine familias eiet, de quarum fide minime ambigebat

ambigebat, armarique singulos iubet. Confestim armantur Pusterulae, Cribelli, Lampugnani, Caimi, Landriani, Corij, Bosij, Badagij, Risij, Maini, Marliani, Mirabiliae, Stampae, Arluni, Gallarati, Mandelli, Vicomercati, Burri, Mantegatiae, Ferrarij, Orombelli, Dugnani, Salae, Tuscani, Gambaloitae, Plati, Garbaniateses, Oprini, Stratae, Moroni, Seluatici, Galerani, Petrasanctae, Arconati, Grassi, Meltij, Basgaperij, Crotti, Saxij: quae familiarum nomina sic retuli, ne suus unquam nobilitati honos in vlla nostri operis parte substractus fuerit. Urbano huic exercitui, Iacobus Cruceius, & Bartholomaeus Amiconus duces fuere: simul Vicecomes ipse cinctus latera fidissimis ad omnia quae in tali casu essent agenda, & disponenda, obibat. Cumque fortissimorum virorum ista acies obequitaret aedibus, quas Guelfi rebelleis ceu arcem infederant, erumpere ausi illi quasi phanatica acie euasere per cateruas arcu ei circumfusas, nec fere multò plus accepere damni quàm intulerunt. Pugna deinde cooritur acrior tantò, quò magis, eruptio illa, hinc audacia, hinc pudore animos accendit. Cadunt vtrinque multi, sed plures in rebellium parte, quia pars altera, & numero, & animis crescebat, aggregantibus in singula momenta sese nonnullis, ubi dimicantem in eadem acie principem, & spem, quae primò suspensos tenuerat, esse irritam vident. Inclinari deinde paulatim, & dissipari fugâ rebellium agmen, insequente ferociter & urgente agmine altero

altero donec ad D. Anastasiae Aedem, qui fugiebant, quique sequebantur, pars utraque pleni vulnerum, & caedis peruenere. Ibi, non iam earum, quas retuli, familiarum homines, quique sese postea adiunxerant, sed tota illa regio in perditos profligatosque Guelfos pugnabat, nisi si caedes erat ea potius quàm pugna. Et latè spatietur ibi via in campi fere modum, quò laxius liberiusque caederentur, nulla sicut inter angustias declinatione & impedimento, sed obseptis omnibus effugijs, & diuisa utrinque acie, conspectis hostium amicorumque capitibus. Euasere pernicitate equorum, & solertia sua nonnulli, paucos iniectis vinculis abduci princeps in custodiam iussit, & in furcam laqueumque referuari ne tam honeste perirent. Per octo amplius horas pugnatum est, eiusque tumultus dies fuit x. Cal. Iun. anno 1404. cruento scilicet illo, & tantis publicis calamitatibus insigni. Postridie eius diei, quo victoria haec parta de rebellibus erat, supplicia de captiuis sumebantur conspectiora eò, quia nobiles viri poenam eandem subibant, quae latrunculo vni irrogata tam funestas in vrbe turbas excitarat. Praecipua inuidia faeuitiae principis fuit ob Casatensium necem, qui passim pependere furcis, haud tamen sine multo apud maleuolos irrisu, quòd Moncini illius antea liberatores, ignominia nunc, & dedecore mortis Moncinum ipsum referrent. Qui ex gente domoque ea opulentiores erant, praesenti pecunia tenuere, vt datis potius ceruicibus obtrunca-

truncarentur . Per aliquot inde menses , rarus absque insigni aliquo supplicio dies erat , & postquam carnificina haec exhauserat omneis captiuos ; tanquam in acie rursus occidebantur familiarum earum homines , quae cum Calatensibus necessitudine aliqua coniunctae essent . Biliorum maxime familiam extinguere omnem princeps volebat , infestus huic nomini , propterea quod , sicuti adiutores ad rebellandum Calatensibus fuisse occultos constabat , ita supplicio cladeque istorum irritati , tantoque magis infidi habebantur . Eadem causa spoliationis & excidij nobilibus alijs familijs fuit : Abbasque D. Ambrosij , de quo pulso , dein restituto demonstrauius , ob nonnullam earum rerum suspicionem occiditur . Latrunculi Moncini furca , & familiae vnus temeritas haec mala attulit vrbi ; cum ab alijs paulisper respirari malis coeptum esset . Caeterum ; minimè dubitatum est , quin furca temeritasque eadem , etiam liberatura urbem fuerit , si Ioanninus Vignatus cum Ruscono Calatensibusque , sicuti constitutum inter eos fuerat , sese coniungere maturauisset , atque cum sua manu praesto fuisset ad ea loca quae per eum occupari debuere . Serò postea ille ad fossam vallumque succedebat cum iam caesi rebelles , aut capti essent , cuius rei terrore , pressio velut angue refugus abiit . Post cladem hanc ciuilemque tumultum Metropolitana res , & prouinciae negotia quo coeperant motu prolabebantur , haud equidem crediderim vitio

vitio magis villo, quàm turbatarum tantopere rerum in ipsa imperij sede, & arce. Neque manebant tantùm in rebellione vrbes eae quas antea descivisse ab Metropoli demonstrauiamus, aliaeque subinde aliarum stimulis & exemplo deficiebant, sed etiam intra Dioecesim agrumque Mediolanensem arma ab ipsis inferebantur. Agrestes itaque nostri deserto aruorum cultu quotidie migrabant in urbem cum pecore suo, & iumentis, ne alerent hostem, neue ipsi praedâ abactâ ab populatoribus iisdem interficerentur: quae rebellium ira & licentia contemptioque in Metropolim, ad extremos fines grassata erat. Ea verò agrestis turba conferta sub tecta, statim infecta morborum tabe est, qui per urbem deinde vulgabantur tanta contagione, ut sexcenti quotidie, atque interdum plures perirent. Accedebat ex incultis agris socium aliud pestilentiae bellicae malum fames, quibus super alia ingruentibus malis, vrbs ipsa solitudinis penè instar fiebat. Ac miserabile sane dictu, in deserta penè, & vasta, & quotidianis funeribus exhausta vrbe conquiescere partium insania non poterat: Gibellinique, & Guelfi, dum patria perit, inter cadauera civium, & Reip. desperationes, de fastu & gloria sui nominis adhuc pugnant. Principem ipsum ducemque Ioannem Mariam indignum nomine imperioque hoc, ferunt laetum interea exitio ciuitatis, non modò instigatorem fuisse factionum, sed insita saeuicia adeo esse debacchatum, ut non pestem, magis non famem, non ciuilia bel-

Mediolanenſes abominarentur. Veterum tyrannorum crudelitates cum huius immanitate comparatae, de infamia ſua multum atrocitateque perdiderint, ſicuti monſtrabunt ea, quae ordo iſte rerum & temporum inſtitutus referre me inuitum cogit. Cùm enim, ſuper ea quae dixi, famis & peſtilentiae mala, quotidianae caedes fierent inter Gueſſos, & Gibellinos, cunctaque principum furore permiſcerentur, conſilium hoc cepere multi miſeri, & deſperati ſenes, vt facto agmine per omnia compita incederent lugubri voce pacem expoſcentes. Ita flecti ad lenitatem inſenſos illos mutuis inimicitijs animos poſſe arbitrabantur. Traxerant ſecum aliud puerorum agmen, quos eadem clamitare docuerant: ſimplexque illa multitudo irriſu potius digna quàm ſupplicio per urbem incedebat. Obuius huic fortè phanatico agmini Vicecomes fuit, atrocemque ludum fecit aerati, cui parcendum fuerat etiam ſi in aliquo humano errore deprehenſa eſſet. Nihil aliud quàm pacem clamitantes, tamquam ob inſandum ſcelus, inmiſſa militum manu, ceu pecorum greges mac-tauit. Adeò deteſtabatur oderatque pacis nomen, vt ea patrata innoxiorum caede, legem tulerit, nequis in imperio ſuo Sacerdos, cùm rem diuinam faceret, vteretur pacis verbo, ſubderentque potius tranquillitatis nomen quoties vox ea occurrifſet. Tanta ſaeuo principi licentia etiam in res Eccleſiaſticas fuit. Inhumanum hinc aliud eiufdem Vicecomitis facinus traditur, à quo beſtiae ipſae

refuge-

refugerunt, & miraculi instar habita est ea bestiarum recusatio, scriptoresque proprio nomine miraculum appellauere. Ioannes Pusterula erat inter eos, qui opibus & multitudine asseclarum stare contra Principem possent, & communis fama inimicum hunc Ducis agnoscebat. Filium is habebat natum annos duodecim, quem cum fortè Vicecomes in potestate haberet, patris odio puerulum, infontem lacerandum canibus exponere statuit. Postquam ea rabies accenderat animum, Squarciae Giramo canum magistro negotium dat, vt assuetos tali ministerio, & iam inescatos humana carne molossos audissimosque cibi eius in puerum immittat. Puer, audito mandato, positus humi genibus in principem obuersus, orare coepit, vt sibi ignosceretur: nunquam se postea commissurum esse aliquid, & posse nunc puerili verberare coerceri, si quid admisisset. Ea simplicissima deprecatio potuerat flectere quamuis immitem animum, vel hoc ipso, quod ne paternas quidem inimicitias intelligere miser ille videbatur, expertusque erat omnis, non modò culpae, sed sensus etiam quo agnoscere culpam posset. Enimvero tyrannus fero animo pueriles eas preces adspersus ciebat nomina canum, quos immittere Squarcia magister deberet. Guercius primò est immissus immanis hominum, vorator, & celebratae feritatis molossus, qui laxato nodo, quo adstrictus tenebatur, eripuit se se custodi, & vnico saltu, quàm supplex puer iacebat sese eiaculatur ad monstratam praedam. Credide-

rat circumfusa aulicorum corona conditum in belluae ventrem illico corpusculum illud fore, viscerumque laniatu spectaculum atrox praeceperant oculis animisque, quod secus euenit. Namque bestia admoto rostro odorata puerum abstinuit dentes, & confedit humi, saepiusque irritata quiescebat. Mox canem vnam inclamat princeps, cui Sibillinae nomen fecerant, atrox animal, & carum tyranno, quia non aliud infestius humanae figurae audiusque talis cibi monstrum in toto grege habebat. Ea quoque bellua soluta & immissa pepercit infanti: Credebaturq; inuiolabilis, donec Squarcia ille canum Magister, principis iussu districto gladio secuit puero ventrem: nec ideo fusa humi viscera sanguinemque canes iidem attingere potuerunt.

Caeterum, quotidiana Vicecomiti huic erat voluptas gratissimumque studium obijcere subinde canibus aliquem, atque sic explere odia, vel vbi odium deesset, inter ludicra id sumebat, prodibatque nocturnus cum canum grege, & obuij quique lacerabantur. Et funesta pleraque memorantur alia, inter quae, vnum, sicuti dirum, & immanae, ita vtile, & salutare exemplum fuit. Plebeius homo paupertatis extremae, cum mortuus esset, deerat funeri sumptus, neque vlllo modo poterat superstes vxor, pauculos expedire nummos, quos designator, & vespillo, & medius inter eos praecipua facuitia Parochus implacabiliter exigebant. Aliter, relicturos esse domi cadauer interminitabantur. Mulier exclamare multum obtestarique flebiliter,

vt auferrent : polliceri sese postea persoluturam : interdum rogare, vti tollerent lodicem, vel pecuniae loco, si quid aliud in vacua illa domo placeret, dummodo maritus humaretur. Spurca, & ignominiosa turba obdurauerant animos, viduamque habere sibi domi foetorem iubebant : nunquam, nisi praesentem viderent pecuniam, nisi certi ponderis funalia comparerent, cadauer illud esse elaturos. Cum interea dies vnus, alterque & tertius exissent, essetque flagrantissimum tempus aestatis, audiebatur tota vicinitate mulieris ciulatus, non iam maritum lugentis, sed calamitatem hanc nouam. Fortè illac praeteribat princeps, auditoque mulieris vlulatu, qui facile in viam vsque resonaret, ire è familiaribus suis vnum iubet, & cognoscere quid infortunij, quidue desperationis in illa domo esset. Relatum est de cadaueris incommoditate, saeuitiaque vespillonum sicuti res erat. Tunc princeps, imperato, vt daretur argenti, quantum funeri ducendo esset satis, mandat simul ne mora vlla sepeliendi corporis fiat, ipseque dum exsequiae celebrantur, interesse voluit, & attonitis rei nouitate cunctis incedit in parte pompae, & cum reliqua multitudine tacitus ad templum vsque progreditur. Postquam cum feretro omnes intrauere, peraguntur funebria, laetusque Sacerdos copiosa stipe quam acceperat, mortuale carmen modulatur altiore tono, cunctaq; peragit impigre ministeria omnibus praeter principem ignaris, quid futurum deinde esset. Extra templum, in campo,

qui

qui tribulium illorū sepulturae dicatus erat, effoderant scrobem quibus ea cura, & iam direptum feretro cadauer inferre illuc parabant. Princeps arripi Sacerdotem, & inferri protendique prius in fossam iubet, deinde superimposito cadauere congeri humum: ea spurco homini vltima merces fuit. Qui res eorum temporum prodidere, factum id reliquis saeuitiae exemplis annumerant, atque adeo, super caetera principis huius atrociam rem eam infectantur. Ego durum id quidem, & seuerum videri posse cuipiam existimaui, sed indignitatem quoque Clerici nihilo mitiore supplicio fuisse dignam existinabam. Et Archiepiscopum ipsum, quamuis atrocitate rei commotum, reperio tamen tranquille id placateque pertulisse propterea quod etiam ipse fortasse foedam sui hominis auaritiam, quae contaminaret Ecclesiae nomen sic fuisse plētendam existinabat. Anxium tamen eum Ecclesiae suae miserijs & principatu tali tyrannideque Vicecomitis, fortuna maior exemit Mediolanensium turbis, estque in summo rerum humanarum culmine collocatus. Cum enim Gregorius XII. Pisānum Concilium obire recusauisset, patres eum deiecere Pontificatu, & principem sacrorum hunc fecere, atque Alexandrum V. mutato, vt assolet, nomine appellauerunt. Sed nec honos ei stabilis fuit, orta inter Patres dissensione, quae ipsum euertit. De eo Archiepiscopo prius Mediolanensi, dein Pontifice Max. fama haec ab maleuolis & impijs dissipata manauit: hominem fuisse litteratum, sed

sed superbum eundem, & immoderate deditum abdomini. Quippe quadringentos aulicos habentem, cum adhuc Mediolani Archiepiscopus esset, certasse magnificentia & splendore domus cum principe ipso, & quoties, in mensa, cibi alicuius cupiditas palatum tetigisset, si is non esset ad manum, tamdiu solitum expectare dum coqueretur id quod forte appetiuerat. Ea sordida patientia, totos interdum accubuisse dies, & cenae horas in antelucana tempora productas esse nonnunquam, quae taedia plebeios etiam helluones fatigare potuissent. Anno altero postquam Archiepiscopus Philargus ad Pontificatum Maximum hinc vocatus euectusque erat, Ioannes Maria Vicecomes primo triduana- rum supplicationum die cum in D. Gotthardi Aedem rei diuinæ causa prodiret, interficitur, illatumque templo maximo cadauer, mulier vna, quae corpore quaestum faciebat, operuit rosis, ob quod meritum à Philippo Maria fratre mortui Principis est honeste maritata. Dies idem alia caede fuit insignis non minus grata in vulgus, vel etiam gratiore, quia minister atrox saeuiciae principis, serâ quidem, sed tamen meritâ nece sublatus erat: & publica ferme odia in tales homines incumbunt. Giramus erat ille canum custos, idemque arbiter, & instrumentum ubi carnificinae aliquis destinaretur: crediderantque multi, nequaquam horrenda illa facinora patraturum fuisse Vicecomitem, nisi magistrum, & artificem hunc habuisset. Populi concursu est interfectus, abominandumque

nandumque cadauer affixum ianuae paternarum, ipsius aedium, vt dedecori etiam monumentoque esset. Ordinem verò coniurationis in Ioannem Mariam, & eius consilij participes, ac ministros agenda rei, & ea, quae post tyranni necem secuta sunt, statumque Urbis omnem, & quomodo principes urbis, hoc interfecto Vicecomite conflictati sint inter vindicandae libertatis conatus, & imminentem alte perpetui seruitij necessitatem: haec omnia Bernardinus Corius refert ex Antonij Vicomercati commentarijs, quem eodem tempore Causidicum fuisse, & ea occasione frequentem in aula, scribendis quae videbat, curam aduertisse ait. Me sane etiam simplicitas ista delectat causidici narratoris, eiusque testimonio ac fide funestarum rerum scena peragetur. Franciscus Maynus, & Andreas Bagius fuere primi, quos magnae cogitationis manifestos notauerit scriptor ille Vicomercatus arripiens initia suspicandi ex eorum colloquijs, concursationeque, & vultu. Eos ait ventitantes in aulam, multumque secretò colloquentes cum Ioanne Carnago consiliario Ducis, abeuntes postea inde, & redeuntes, & cum leui susurro discordes inter se, mox annuentes toto capite, & rursus ambigentes, admirationi fuisse sibi, & pepulisse animum, vt cogitaret etiam ipse quid rei, quidue negotij esse posset illud. Die, quo princeps est interfectus, ab arcano illo, & tantopere sollicito colloquio propere digressos, descendisse per scalarum gradus, & dato velut signo tota dis-

perlos

perſos aula nobiles alios viros aduolaſſe, & veſtigia eorum eſſe inſecutos. Ad quem motum, tantò magis excitatâ ſibi cura videndi quid fieret, exiſſe diſſimulanter e conclaui, & prodeunte paulò poſt ad rem diuinam principe vidiffe caedem eius. Vulnera fuiſſe duo: vnum in capite, alterum in dextro crure, ſtatimque tibia inciſa, & ad mediam vſque frontem pateſcente hiatu tyrannum expirauiffe. Interfectores non ſunt ab eo ſcriptore proprijs nominibus diſtincti & notati, ſed coniurati promiſcue omneis, qui facinori perpetrando adfuere, hoc ordine recensentur. Andreas, & Paulus Bagij fratres. Ioannes Puſterula Venegonenſis. Otho Vicecomes, Franciſcus, Luchinus, & Farina Maini: Ambroſius, Gabriel, Ricardus, & Franciſcus Triuultij, Andreas, & Bertonus Mantegatij. Pariſius Concorretius, & Iacobus Aliprandus, & alij præterea nonnulli, ſpeculantes rei exitum ex omnibus aulae diuerticulis, & ſi quid factò opus eſſet, prodituri. Fuerant omneis in ſummis aulae miniſterijs, atque ex intima Ducis amicitia, & quod quiſque munus eius beneficio obtinebat, eo ſunt vſi ad coniurationem in ipſius caput opportunitate omni inſtruendam. Cum enim Facino Cane per eos dies agente animam, tumultus in vrbe poſt eius mortem expectaretur aliquis, eoque metu princeps in arcem conferre ſe ſtatuiffet, primum, omnium ſuadendo multâ, & demonſtrando effecere, vt longe tutiſſimam in aula ſedem fore ſibi ille opinaretur.

Pp

Deinde,

Deinde , aditu hoc ad insidias inuento , munien-
dam igitur esse aulam , firmandaque praesidijs
opportuna loca ostenderunt. Eius quoque consi-
lij fallacissima species cum repudiari non posset ,
ipsi sibi insidiatores custodiam portarum , maiore
adhuc fraude deposcebant . Ita Bertonus Mante-
gatus e coniuratis vnus , fatali Principis ipsius
vaecordia excubare cum armato milite ad valuas
iubetur, ne qua post Facini illius mortem irruptio
plebis in aulam fiat . Sic nimirum etiam aduersus
Praetorianos munierant se se coniurati , ne , vel
peragenda, vel peractae rei obstarent eorum tela,
quominus cuncta ipsi exsequerentur , vti destina-
rant . Ne gladius quidem contra districtus est
vnus hastaue obiecta vna, cum sua in sede tyran-
nus interficeretur: cumque interfectores , eo iacen-
te exanimi , per aulam urbemque caetera delendi
principatus , & vsurpandae libertatis agitent ,
communitâ statim aulâ , & infessa praesidijs vrbe,
arcem oppugnare ipsam aggrediuntur , quae vna
libertati obstabat, & magni facinoris opus id erat
reliquum . Principis interficiendi tyrannidisque
delendae consilia & apparatus satis felicem adhuc
exitum hunc habuerant, nisi ea , quae sunt insegui-
ta , patratam caedem , emolumentumque caedis
cum pernicie insuper illustrium virorum liberato-
rum urbis irrita & vana fecissent . Facinus erat
Canis , ex copiarum ductore & amico Viceconi-
tum , iam in tantum auctis opibus, vt Vicecomites
ipsos fortunae magnitudinae , imperijque finibus
facile

facile aequaret. Nouaria, & Derthona, & Ticinum, & Nouocomum ei obediebant: tum in agro ipso Mediolanensi Briantiae tractus vniuersus, Vallisfaxina, Varisium, Romanengum, Canturium, & Rosatum, & quacunq[ue] Verbanus dices late populos ad Vogoniam vsque alluit, latiusq[ue] porrò prolaturus imperium ille erat, nisi capto etiam prope Bergamo Coenomanis imminentem mors abstulisset. Ac duxerat istius potentia initium ab liberalitate prius aliqua Vicecomitum, dum ob nauatam strenue operam, spectatamq[ue] fidem, Blandratum, & loca alia ignobilia forti viro & amico homini assignant, quò fortior etiam in posterum amiciorq[ue] foret. Deinde crescentibus quotidie meritis, aucta simul admiratione viri apud exercitum populumq[ue], apud principem verò necessitate vetera beneficia muneribus tuendi nouis, noui additi fines, & fortuna rursus haec amplificata, quò magis eam ipse comitate, ac splendore omni decorabat, grato semper erga priora animo laceffens quicquid optare vel capere poterat. Postremo, ditatus ita & excultus, adeò placuerat, vt necessitudine etiam nonnulla iunctum sibi Vicecomites propinquum suum fratremq[ue] appellarent. Et fraterno scilicet ille ritu plane egerat, gerensq[ue] pro fortuna animos, maluit diuisum cum Vicecomitum domo imperium habere, quàm singularum partium munera quotidie aucupari. Dum rebellant pleraeq[ue], sicut demonstravi, vrbes, dum etiam Vicecomites ipsi rebellandi causas praebent, laba-

scitque fortuna domus, interposuerat se se vindicem ceu & ultorem: mox translata in se ipsum, victoria, cum quem dixi principatum sibi effecerat: quodque maius videri possit, erat interea assecutus, ut species amicitiae cum Vicecomitibus ipsdem maneret. Facinus hic igitur, cum in Ticinensi arce moribundus, nondum tamen alienata mente, nuntium de Ioannis Mariae nece accepisset, vocatis ad se in extrema illa hora fidissimis amicis, dextrasq; singulorum amplexus rogare institit, ut si retinerent eum erga se animum quem semper habuissent, Vicecomitis necem ne sinerent inultam, quae morientij sibi nuntiata, turbaret alacritatem, cum qua res humanas alioqui relicturus fuisset. Ne prosequerentur defunctum ignauo questu, sed quae voluisset meminissent, quae mandasset exequerentur. Talia dicentem spiritus defecit: diesque idem tri-duanarum supplicationum, ut dixi, primus Facini Canis obitum, & Ioannis Mariae Vicecomitis necem coniunxit. Mediolani, Duce interfecto, neque princeps iam erat, neque libertas, deferentibus nonnullis imperium ad Hectorem quendam ex eadem Vicecomitum domo, clamantibus adniten-tibusque alijs, ut veteris Reip. forma restitueretur. Sed pro Hectore seditiosissime concitabat plebem Bertus Cacia Placentinorum Episcopus, quem coniurati adiutorem ad multa, participemq; habuerant: ac re gesta feliciter, seorsim tendens, Hectori, principatum parabat. Eius negotij causa Mediolani necessebat moras: ac die quodam in tem-plo

plō maximo tanta vi concionatus est ad populum de Hectoris mansuetudine illius, futuraque per eum felicitate noui principatus, vt clauēs portarum vr̄bis, vexillumque Reipub. & sceptrum, & diadema ad eum deferrent, Ducemque appellerent. Mox Philippus Maria, simul fraternae necis, simul paterni imperij vindex adfuit, non solum exercitu omni, qui sub Facino Cane militauerat; sed veteranorum etiam copia ducum metuendus, quorum fidei moriens Canis ultionem mandarāt in Ioannis Mariae interfectores. Terrorque cum vindice aderat alius, ingens pecuniae summa, & imperium omne Facini eiusdem, quod ducta in matrimonium vidua ipsius Beatrice adeptus erat. Tunc verò, & ab Hectore intra muros, & extra per Philippum Mariam Ciuitas ab duplici domino, duplici hoste vexabatur. Hector, ob nouae fortunae bellicae necessitates tributa immodica viritim & ostiatim in singulos dies imponebat: detrectantes coercebat vinculis: & in arce quae est ad Portam Romanam arido pane detinebantur nobiles viri, donec, aut alimento eo, non secus ac fame, perirent, aut inuenta pecunia missoque ad exactores tributo, accipere sese imperium faterentur. Philippus Maria, disposito circum moenia exercitu prohibebat comportari quicquam in vr̄bem & vrebāt sata populator agri, quem à populationibus defendere debuisset, cum in ipsius potestate mox omnia futura essent, Vr̄bem habebat Hector: in arce quod praesidium fuerat, ante ty-

ranni prioris necem, pro Philippo Maria constantissime eam tuebatur. Aliquandiu neutrò inclinata re dubitabant Mediolanenses, vtrius magis partis gratiam sequerentur, cum par vtrinque metus, damna eadem, nec odium dissimile esset in duos, quorum vterque per caedes iniuriasque ciuium, inferre patriae tyrannidem vellet. At vbi praesidij praefectus vocato per tubicines populo in subiectum arci campum alta pronuntiari iussit voce, Philippum Mariam, adesse paterni vindicem imperij fraternaеque necis ultorem: innoxiorum sanguinis minime eum indigere, si fratris sui interfectores dedantur: pacato agmine urbem intraturum: tunc enimvero, Hectori, & coniuratis infestiora omnia quotidie magis esse coeperunt: & post irritos aliquot in vltima desperatione conatus, relinquentibus infausta signa cunctis, prope soli relictis, victoris deinde iram expleuere. Fuerant in coniuratione, praeter eos, quorum nomina ex Vico mercato spectatore Corius in Annales suos contulit, nosque testimonium & auctoritatem secuti vtriusque recensuimus, etiam alij, quos, vel ab scriptoribus ijs, taedio numerandi tantam multitudinem, esse praetermissos apparet, vel ab ducibus eis authoribusque consilij participes adhibitos fuisse constat. Numerus vtique tantus, vt etiam postquam deserti desolatique fuisse dicuntur, ausi sint obijcere sese victori exercitui, eaque non vna acies fuerit. Sed, & ab maiore passim acie caedebantur, & urbana multitudo nouum conspicata Ducem, profligatisque

fligatisque rebellibus imperium adesse pristinum, videns, vertit arma in eosdem, ad quorum nutum ipsa quoque rebellarat, & feminae ipsae coniciebant saxae fenestris in Hectorianos, dum fugiunt illi aut resistunt: eaque lapidatione iuxta D. Donni templum ex Ioannis Stradae aedibus, Ioannem Carolum Hectoris fratrem pene oppressum ferunt, cum Bernabouem Medicinam, & Antonium Alciatum insequeretur. Ipsi Medicina, & Alciatus, per Parochi aedes in alteram viam euasere: Parochumque ipsum Stephanum Cribellum nomine, regione discurrens ea quaesivit Hector ad necem, quia duobus illis effugium dedisset. Repertus, & productus imminente gladio clamitabat, nullam suam in ea re culpam fuisse: aperto fortè ostiolo illos irrupisse, simul, & exisse per ostiolum aliud, cum ne doni quidem eo tempore ipse esset. Ita exitum vitauit. Philipus Maria interim in arcem ingressus, & paulò post vectus humanissime per urbem, haud dubie tenebat imperium, laetis, ut in tali necessitate omnibus praeter eos, quos ex conscientia metus angebat. Hector, & Ioannes Carolus, perditis rebus aufugere Modoetiam, & intra arcem inclusi tutum ibi receptaculum aliquandiu habuere, donec composito omni rerum urbanarum statu Princeps eò curas vertit. Coniurati reliqui, aut euasere, quà quemque casus tulit, aut euadendi segnitiam capite luerunt. Neque dubitatum est, quin ipsius dissimulatione & arte Ducis fuerint elapsi nonnulli, quibus aliorum suppli-

tia

tia tulerint salutem; dum inuidia tam cruenti ingressus timeretur. Inter eos, Crescentiaci antistes, quem dignitatis vocabulo Praepositum appellabant, abestque id Monasterium quatuor millia passuum ab vrbe, parabat fugam eadem animi praesentia ad vitandum periculum, qua coniurationem ipsam consilio ministerioque omni instruxisse conuincebatur. Sed potentia, & ira, ministrique Ducis plus valuerunt. Retractus e fuga sistitur in eius conspectum, magnoque conuitio increpitus carnicij deditur sine mora & obtruncatur. Francisci Maini, quem Praepositus ad omnia consocium participemque habuerat, par in fugiendo conatus, idem exitus fuit. Paulo Bagio, & ignobilioribus alijs addita ignominia, vt antequam supplicium de eis sumeretur, iacerent per aliquot dies in collaria porrectis alte capitibus expositi ad iniurias, & ludibria omnia quae incessere eos plebs infima miscabili erga nouum principem adulatione cogebatur. Apud animum quisque suum moriebatur, vt opinor, tali fortium virorum clade, qui cum voluissent liberare patriam, praemium egregij facinoris hoc referrent. Hic Philippo Mariae finis vlciscenda fratris nece, quae tamen nulli laciore fuerat, licet, haec simulacra & imitamenta doloris, vt famae existimationiq; hominum satisfaceret, ab eo adhiberentur. Nam & imperium adeptus erat, & quae cariora imperio, libertatem, & vitam, regnante illo captiuus sub Facino Cane ad Ticinum proximusque exitio, quo fere captiuitas
inter

inter principum suspiciones finitur. Caeterum, sicuti ex fraterno sensu dolorem, puniendis, ut demonstraui interfectores simulauerat, ita simulans in ipso dolore clementiam atque satiatum supplicij animum, ultioni statuit finem, exactoque sacramento, ad curas imperij, quae multae, & magnae simul vndique eum circumstabant, animum conuertit. Anno CIO CCCCXII. ad x. Calen. Quint. iurauere Cives in Philippi Mariae verba, cum prius ille consensu militari Dux princepsque appellatus esset: fuitque iste, Vicecomitum Ducum, ut omni regia virtute secundus nemini, ita successionis ordine postremus. Ad principatus initia huius regebat Mediolanensem Ecclesiam, Ioannes Vicecomes Vercellini filius, quem Carolus Malatesta sub Ioanne Maria exercituum imperator, contracta cum Archiepiscopo Philargo olim amicitia, postquam is ad summa peruenerat, commendauerat ei, ut honorem, quem vacuum ipse reliquisset, huic demandaret: neque ille abnuerat. Verum Archiepiscopus iste: triennio post. in Constantiensi conuentu, tamquam vitio creatus (incertum qua de causa) mouetur loco, decedereque iubetur honoris gradu, quem nec recte, nec ordine obtineret. Postea ille, defendendo sese, & purgando, ut in pristinam Sedem noui Pontificis decreto restitueretur obtinuit, fuitque sub Eugenio legitimus Archiepiscopus sicut in loco demonstrabitur. Nunc ei Barptolemaeus Capra Mediolanensis sufficitur, qui Constantiensi Concilio interfuerat,

fuerat, & ob rerum Ecclesiasticarum vsum, vnà cum Iordane Vrsino, praefederat ex Patrum auctoritate conuentui curator & magister, vt omnia cum dignitate administrarentur. Is vbi Mediolanum Archiepiscopus venit, magnopere vexabatur ab priore Archiepiscopo, qui & fauore ciuium, & principis gratia validior concoquere non poterat hoc ipsum, quod loco deiectus esset. Ac die quodam, cùm per Abbatem Sancti Ambrosij ad aram maximam proferretur diploma recitandum, quo diplomate Capram Archiepiscopum Martinus Columna Pontifex maximus renuntiabat, corripitur repente Abbas ab Sacerdote quodam ex ipsius Arae ministerio, isque Sacerdos extortas Abbati de manibus Apostolicas litteras fodere gladio super aram institit. Et aderant armati milites pro Vicecomite exule iubentes audere presbyterum eum, atque minitantes, si quis violare sacrilegum auderet. Capra perculsus atrocitate facti, coniectansque inde, ad quales ipse animos, & in quàm aperta veniret pericula, subduxit sese discrimini, & occultissime porta Iouis egressus Romam aufugit, redijtque Mediolanum, & iterum deinde exul fuit. Vsq̃ue in Francisci Sfortiae tempora vexatam Pontificatus dissidio Mediolanensem Ecclesiam tradunt: Sfortia demum regnante restitutum Vicecomitem, cùm aliquandiu sedisset, post breue deinde tempus vacuam eidem aemulo Metropolim reliquisse. Verùm posteriora haec, quomodo gesta fuerint, demonstrandi locus erit. Ab Constantienſi Conuentu,

uentu, cui Capra Archiepiscopus affuerat, Pontifex Martinus Romam proficiscens ex itinere Mediolanum venit, eaque publica laetitia turbidis ac moestissimis rebus interijcitur. Prodiere venienti obuiam vnà cum Clero vniuerso, Dux ipse Philippus Maria, Senatusque Mediolanensis, nobilitas tota tanto apparatu, quanta maiestas & fama hospitatis erat. Iurisconsulti, & medici in purpura & pelle, sicuti tunc Collegium vtrumque distinguebatur, vmbellam attollebant. Ea mille florenorum nummum aestimatione fuit. Tubicines antecedeabant pontificale agmen: in agmine ipso minores pontifices erant principesque alij sacri, vel profani, vt quique spem officiumve suum sequebantur. Proxima hinc veniebat cohors honorariorum, ephoeborum cum reliquo Ducis famulatu in pretiosis equis: equi Pontificis octo purpura instrati ducebantur, post eos, ducenti viri nobiles obaerata Principi manus ibant. Ante Pontificis vmbellam ducebatur mula pyxidem vehens, in qua sanctissimum Christi corpus collocatum erat, sicuti praeferuntur ea mysteria Pontifici maximo cum iter facit. Sexaginta Sacerdotes linteati cum funalibus id ferculum religiose deducebant, eamque sacram cohortem, & ceremoniam Episcopus vnus regebat. Cardinales duodecim Pontificem sequebantur. Cremaniolae Comes & Guidus Torellus magna apud Vicecomitem gratia tenebant frenum iumentis, cui Pontifex insidiebat. Galeotus Beuilaqua ferebat Ecclesiae vexillum, Fabricius Co-

lumina vexillum alterum, in quo suae gentis insignia depicta cernebantur. Spatio deinde modico interiecto, triplicis Regni argumentum insula ex gemmis contexta portabatur. Et altero tanto spatio Vicecomes distabat medius inter armatorum agmen, & caeteram vrbis nobilitarem splendidissime excultam. Sic procedente pompa peruenit Pontifex in templum maximum, flexoque ante aram poplite breuiter precatus, ac deinde pari breuitate concionatus ad populum, octo annorum indulgentiam concessit omnibus, qui, cum salutari culparum suarum detestatione piaculum id amplecterentur. In aulam deinde Vicecomitis Pontifex est deductus, atque ibi umbella direpta & lacerata est inter multos, qui sibi reliquias eas appetebant. Vrgebatur interea multitudine operarum structura arae maximae, populique concursus ad necessaria ministeria fiebant, cum ea spe ac voto vt à Pont. Max. ara dedicaretur. Trium dierum spatio demoliti pristinum opus, nouam molem excitauere: Pontifexque Martinus absoluto nouo opere dedicauit aram, & in ea rem diuinam fecit. Centum amplius millia mortalium interfuisse scribuntur ei ceremoniae, obritosque & elisos fuisse complures, tener fama, quae magnis celebritatibus cladem eiusmodi aliquam semper adiungere amat. Pontifex maximus peracta dedicatione pronuntiavit centum dierum indulgentiam omnibus, qui anniuersario Dedicationis die Aram eam religiose adirent: & post aliquot inde dies ipse abibat.

Re-

Recreauerant paulisper ista urbem: atque occupato postea bellis externis principe, quies ab ciuilibus malis erat consentanea quieti & prudentiae regnantis. Nam huius mores ab aui atauisque natura & institutis longe diuersissimi, patrem potius referebant, itaut homines, quibus otium fuit, committere inter se Vicecomitum istorum ingenia, atque alium ex alio, sicuti fit, assimilando referre ad genus & originem quemque suam, verbum vsurpauerint istud: Philippum Mariam videri quidem ab Ioanne Galeatio ortum: sed neque ceteram huius prolem, simile quicquam habuisse patris, neque patrem ipsum ad maiores suos vlla similitudinis nota pertinuisse. Adeò, & habuit Philippus Maria, e filijs vnus virtutes Ioannis Galeatij omnibus, & huic nulla auorum vitia adfuere, praeter artes, quae regna continentur, quaeue commune regnantibus omnibus vitium sunt. Iam primum omnium, in religionis negotio, quae res ab ipsis Vicecomitum initijs ad Ioannem vsque Galeatium, scribenti ista mihi, toties excusanda, toties declinanda, vel circumeunda, ne qui offenderentur, fuit, expedita, & integra fama Philippum hunc Mariam habet. Nulla anathemata regnante eo, nullae Pontificum irae, aut ipsum, aut subiectos ei populos, & hanc aliena culpa semper temporibus illis defixam interdicto aliquo Metropolim, appetiuere. Colebat Apostolicam vnice Sedem dicto obediens, & effusus in obsequia si quid mandati inde accepisset. Cumque in magno totius Ecclesiae

clesiae diffidio ; constituendi Pontificatus causa ,
 Constantiense Concilium haberetur , singulari sua
 ob insitam pietatem cura eius rei & sollicitudine
 fecit , vt legatos illuc mitteret , suo & ciuitatis no-
 mine pollicentes omnia Patribus , quae ad negotium
 illud strenue sancteque administrandum peti hinc
 possent . Legati sunt missi , Episcopus Alexandriae ;
 Abbas S. Ambrosij , Gaspar Vicecomes , Otho
 Mandellus , & Galeottus Casalis : legationique ei
 splendor additus , qui praeferret erga res Roma-
 nas animum sensumque eius à quo mittebatur .
 Sanè , quòd vexari Archiepiscopum Capram ab
 Ioanne Vicecomite Concilij iam autoritate dam-
 nato passus postea fuerit , offendere id aliquo mo-
 do posse animos videtur , aduersarique patriae re-
 ligionis hereditati & famae , quam ei assignamus .
 Verùm , id quoque , sicuti etiam animaduersio in
 coniuratos interfectoresque fratris , cum cetera tam
 pia fuerint , condonatum esto necessitati domina-
 tionis , quae coecat saepe animos , & peccare in-
 uitos cogit . Nam quemadmodum faeuendum
 Principi fuit , ne Ducum impune interficiendorum
 exemplum proderetur , ita sui sanguinis hominem
 ab homine alieno in Metropolitani Pontificatus
 certamine deuictum , fore quodammodo detrimen-
 tum imperij , labemque existimabat . Reliqua
 deinceps fuere eiusmodi , vt principem , religione ,
 prudentia , imperio , atque per totam Italiam ,
 autoritate maximum Mediolanenses admodum
 laeti intuerentur . Scilicet , etiam inter ipsa
 tristia ,

tristia, sicuti demonstrauius, atque cruenta initia principatus, dum nobilium virorum nece parentaret interfecto fratri, dumque maiestati domus per damna Archiepiscopi Caprae inferuiret, dederat quaedam eiusmodi signa, ut mitem ipsius animum, rebusque sacris valde addictum agnoscere omnes possent. Esse in vrbe coniuratorum posteros, esse in domo, & patrias obtinere fortunas excelsio passus animo, declarauerat sic, eratque testatus, quod suae conscientia aequitatis nihil insidiarum ipse suspicaretur. Petrum verò Garzelinum ex Humiliatorum ordine vnum è coniuratis cum in custodia haberet, Praepositi Crescentiacensis exemplo trepidum, & in pari culpa supplicio addictum eidem, non modò viuere ac dimitti iussit, sed Cauenaghi Praepositum etiam in posterum esse iure ac potestate qua ante coniurationem inter suos fuisset. Vnius sacri capitis poena contentus fuerat in exemplum: contaminari vltra religioso sanguine per iram, nefas atque impium duxerat. Eustorgiani Fratres item acceptis ab Hectore praedijs muneribusque multis, cum & suspecti esse possent, & inuicem ipsi suspectarent Ducis iras: omnia eis quaecunque tenuissent, intacta conseruauit. Hoc itaque Principe contenti ciues laudabant ex prioris tyranni comparatione fortunam Urbis, tertiumque iam hunc Mediolani Ducem, & praecipitatum in familiae vnius sceptrum Rempublicam, vel iam assueti seruitio, vel deliniti mansuetudine imperitantis, nequaquam, ut mala loquebantur.

Tributa

Tributa tolerabant absque tumultu vlllo : strenue ad bella prodibant : vbi prodierant, quasi pro communi patria, non quasi pro domino gerebant rem. Ita Mediolanensis exercitus paucorum dierum spatio Alexandriam, Bergomum, Brixiam, Laudem Pompeiam, Placentiam, Cremonam, & aliquot praeterea magni momenti arces recepit, captis, aut caesis qui per vim eas prodicionemue occuparant : Vrbs Nouocomum ab Eleuthero tyranno dedita est tot victoriarum metu. Tritium, & Vogheria, & Crema, re magis quam nomine militariter celebrata loca, aliquandiu oppugnationem tolerauere. Cremaniola copiarum ductor, ob res eas prospere gestas, ab Philippo Maria Castri noui Comes creatur, idque munus in templo maximo, flexo ante aram poplite accepit. Rebelles, & latrunculi, qui ex contemptis metuendi, concitis in arma ciuitatibus, negotium Metropoli exhibuerant, alius alio ritu, pro sua quisque, vel contumacia, vel fortuna, poenas dedere. Gabrino Fondulo Cremonensium turbatori caput Mediolani abscissum. Arceli duo, per quos prodita Placentia, in furcam acti tamquam fures. Malatestam Bergomi & Brixiae inuasorem, vtraque amissa vrbe fugientem, cum intercipere possent, neglexere. Diuersi & foedi aliorum exitus fuerunt. Hunc rerum cursum, & tenore fluentes vno Metropolitanorum exercituum victorias vrbs Genua, cum aliquandiu morata esset, humilitate deditiois gloriam auxerat, nisi princeps ipse Philippus Maria tantae rei occa-

occasionem errore quodam suo corrupisset. Namque principes eius Ciuitatis, postquam terra marique vrbe circumuenta sua, & magna ex parte capta, desponderant animos, abiecta gloria speque defensionis, permittunt sese victori exercitui, praesidiumque Mediolanense admittunt. Inde, vt maiorem deditiōi gratiam facerent, decernunt legatos, qui cum clauibus portarum adeant Ducem, ac petant vt rem Ligusticam placatus lubensque in ditionem accipiat. Verū ille, siue iratus ei vrbi, quia morata victoriam esset, siue ob res prosperas superbia inuadente animum, siue re vera, pietate erga Sedem Apostolicam ne admissis quidem in conspectum suum legatis, renuntiari iubet: Pontificis maximi legatum adirent, & cum eo super ditione colloquerentur. Legatus Apostolicus Mediolani Cardinalis Insulanus erat: isque in Ambrosiana Aede, precibus Genuensium auditis, clauēs portarum Ducis nomine accepit. Superbum id visum Liguri: venientem cum tantae rei munere legationem spretam haud dubie & elusam: reiectos aliō: non dignos esse habitos, quos sua omnia dedentes Dux Mediolani audiret. Itaque, quamquam auditi postea sunt, & ab Duce eodem culti etiam donis honorificeque dimissi, fera tamen & inutilia omnia fuere, quia repulsae contumeliaeque prioris dolor alte animos occuparat. Reuersi domum ita renuntiauerē legationem, vt Senatus, fronte quidem, & simulatione praesenti necessitati succumberet, acciperentque missum ab Mediolano

Rr

prae-

praectorem, intimis verò consilijs, & arcano fremitu rebellionem pararent, quae non multo postea erupit. Interea Mediolanense nomen celebrari quotidie magis admiratione vel invidia populorum aliorum, & redacta paulatim in veterem statum Metropoli patrioque recuperato imperio Philippus Maria, arbiter fere Italiae rerum habebatur. Ortum deinde est ex tantae potentiae metu bellum atrox, coniuratis aduersus Metropolim regulis liberisque populis, dum pro se quisque metuunt, ne tam prosperae Mediolanensium res sibi exitio forent, ac domitis vndique perduellibus, & frenato vel sublato quicquid domi esse molestum, posset, ad toties repetita semperque irrita vota, maiorum suorum attolleret Philippus Maria animos, vt scilicet Italiae Rex superbo nimium, & apud caeteros quoque Reges inuidioso, ac formidabili nomine diceretur. Ad eius rei suspicionem Florentini primum sunt excitati solertia & calliditate sua, & veteribus odijs. Hi postea Venetos admonuere. Genuenses, vsurpata olim, dein amissa libertas, ingenia gentis, spretae legationis ira, occasio, precesque potentissimarum Reipublicarum ad tentandam hoc tempore fortunam, incitabant. Tum Rex Alphonsus, & permotus legatione Florentinorum, & suo dolore ardens, quod rem Neapolitanam adoptionis iure vindicanti sibi Mediolanensium arma obstitissent, haud aegre suas vicissim opes exercituumque partem in hostium horum damna pollicebatur. Sabaudiae
Dux

Dux Amedeus, & Demarchi treis, Estensis & Monferratenfis, & Mantuanus, fiducia validiorum, stimulis quisque suis, & in commune omneis, detestatione atque odio regni imminentis armati in Mediolanenses, dum à maioribus coniuratis erumpendi signum daretur, expectabant. Mediolanensibus, & Philippo Mariae in tantarum discrimine, rerum maxime aduersarium erat, quòd Cremaniola ille, per quem superiora bella administrata fuerant, quo duce subegerant rebelles, transierat nuperime ad Venetos, eaque transitio, nonnihil quidem etiam, ob viri famam, & in re militari vsum, sed multo magis ob prodita per eum arcana hosti, sollicitam ciuitatem habebat, veluti si aliquem ex intima familiaritate seruum in domum recipi inimicam quamuis praepotens herus videret. Discesserat autem transfugeratue ille, partim quidem, ab causis ijsdem, ob quas discesiones, & transfugia seruorum fiunt, partim verò, ob causas alias proprias ipsius, atque singulares. Nota & communia incitamenta abeundi huic fuere Cremaniolae: quòd pro magnis suis meritis, parce auareque se ad eam diem esse tractatum quotidiana seruientium calamitate reputabat: quòd ea quae secum praemia quotidie coarctarentur, large in scurras, aut in rerum leuissimarum ministros effundi à principe conquerebatur: quòd demum aemuli ipsius & inimici praecipuum gratiae in aula locum tenerent. Illa verò ab gloria virtutibusque viri, secreto, & occulte proficiscebantur: quòd princeps

ipse certamine miserando coeperat cum eo Cremaniola velut agere aemulatum, eiusque obterere famam studebat, adeo vt praefectos alios suos in ipsum irritaret fereretque inimicitias, & Guidi Torelli praecipue odia in ipsum vltro aleret. Torellum quin etiam ipsum, demoto eo praefecerat classi apud Neapolim, & contumeliae huic addita mox grauiore contumelia, Genuensem quoque praefecturam, quae velut ad prioris iniuriae solatium data erat, adimit ei, & Cardinalem ipsum Insulanum illuc mittit. Haec igitur dolens Cremaniola simul & indignans abierat ab Philippo Maria, iusseratque valere Mediolanenses, quos, ipsos, & Principem sera iam inutilisque poenitentia angebat ob alienatum, & fugere coactum hominem, cuius egregia militaria facta, olim inuisa, nunc periculo imminente celebrabantur. Spes omnis in Francisco Sfortia erat, quem viginti trium annorum iuuenem aetas illa Scipioni aequabat corporis animique indole, magnitudine gestarum rerum, atque tam immaturae virtutis pene miraculo: de cuius origine iuuenis, & queniadmodum, ex patris contubernio, post eius casum, ad alienorum exercituum imperia peruenerit, ac imperium denique sibi proprium hoc fecerit, demonstrabo, cum perducta in ipsius principatum historia, nouos vrbis nostrae casus ab rebus eiusdem pertexere incipiam. Nunc aduersus eos, quos dixi foederatos ascitus Vicecomiti Mediolanensibusque copiarum ductor,

&

& administrator belli gerendi, statim conflictabatur invidia, & aemulatione multorum, qui fremebant atque indignabantur, homini mandatum esse peregrino id munus, in patria, quae gentibus ipsa alijs suppeditare è sua sobole Imperatores posset. Namque procures urbis, Mediolani, quibus animis, & ipsorum inter se certaminibus effecerant, ut ad summam imperij militaris alienigena potius conducatur, iisdem alienigenam hunc ducem infectari postea non desistebant, tum apud Principem varie criminando, tum apud exercitus corrumpendo & detrectando ipsius imperia, donec fessus ille tam iniqua rerum conditione postulauit ultro à Vicecomite, ut Imperatorem bello alium daret, cui parere Mediolanenses mallent, & se ipsum ad petendam obsequij, fideique gloriam primum fore pollicebatur, quoniam parum felix in imperando fuisset. Carolus Malatesta Pisauriensis inde Metropolitanos exercitus regebat, cui homini expeditius fuerat imperium eiusmodi tradere ac relinquere si iam teneret, quam adipisci nouum, & succedere Francisci Sfortiae artibus, quae magno cuiuslibet etiam egregioque duci comparationis discrimen terribile efficere possent. Erat Malatesta aptior paci, quam bello, ingensque hostibus accessit fiducia postquam in hunc modum mutato duce, vim simul imminutam esse Mediolanensium sentire. Ducem verò ipsi Cremaniolam habebant, praeterquamquod Sfortiae quoque metuendum si duo isti maximi duces in bello hoc maximo congregentur,

tur, etiam ab ira & metu, tamquam in vltimo delictum sollicitum, vt & male de se meritos vlcersceretur, nec sese transfugam vlcerscendi locum, eisdem daret. Armatorum millia foederati effecerant ad triginta duo: Metropolitanus exercitus ex viginti millibus constabat. Principia belli circa Brixiam urbem constitere: quae ciuitas, cum aegre semper antea Mediolanense imperium tulisset, ad foederis famam sustulerat animos, & instigante Cremanjola ad Venetos defecerat. Duae tamen illic arces, vetus, & noua Vicecomitis nomine tenebantur, & munitissima alia castella Coenomanorum Oldratus Lampugnani missus illuc ab Mediolano Praetor auxerat praesidijs, ex quo labare gentis fidem, & defectionem parari suspicatus fuerat. Has arces, & castella, quamdiu Lampugnani, aduersus acerrime oppugnantem hostem retinebat, irrita defectio habebatur, & vrbs ea posita in medio, pari vtrinque ad obtinendam eam, conatu, neque Mediolanensium erat, neque Venetorum. Vt verò Lampugnani excessit arce, quae in summo colle posita vrbi innuinet, vrbs ipsa amissa est, non parui quidem per ea tempora nominis, sed maiorem, quam pro nomine praebitura materiem malis, quae postea Insubriam vniuersam, & Insubriae Metropolim hanc afflixere. Capta sic Brixia, foederati Venetas naues Pado flumine ad spem capiendae etiam Cremonae immitunt, cum quibus male, dein prospere pugnatum, & Veneta classis ab victrici nostra classe profligata,

fligata, nonnihil est solata urbem admodum moestam defectione Brixienſium : ſpolijsque, & roſtris nauium Mediolanum relatis, nauale decus omnium ordinum gratulatione celebratum eſt. Sed antequam ſecunda pugna in flumine committeretur, terreſtri ad Pompilianum Marte cladem acceperant Mediolanenſes, ob quam ne poſterioris quidem huius victoriæ gaudium apud occupatos luctu animos pro rei magnitudine ſentiretur. Malateſta in eo præliò captus, pars minima cladis eius fuit : captiuaque potius illa apud inſenſos ciuium animos pro ſolatio habita eſt. Adeo execrabantur Mediolani publice omnes iſtum ob imperia improvida, quæ exercitum perdidiffet, cum, aut conſeruare potuiſſet, aut etiam victorem reducere, ſi ei, aut in ſuis, aut in alienis conſilijs conſtantia tamen aliqua adfuiffet : Nam ubi ſtatuerat forte recte aliquid, protinus id per metum trepidationemque mutabat : gnarique hoſtes moris, & conſuetudinis huius, captabant inſcitiam hominis, & arbitrato fere ſuo pauidum animum quotidie agitabant. Ubi nullus erat timendi locus, ipſo corrumpebat timore pulcherrimarum rerum occaſiones, & faciebat commodiora cuncta hoſti : ad fraudes idem hoſtium, à quibus vix vllò vnquam momento ceſſabatur, ſecurus incauſque agebat. Infauſto die, quo clades accepta eſt, cum ſubduxiffet exercitum in colles, id quod paucitati aduerſus multitudinem admodum ſalutare fuerat, laceſſente, & omnibus modis idipſum quaerente Cremaniola deſcendit in æquum,

aequum, & quàm extentissimo potuit campo copias locauit, quasi de industria, vt ab maiore hostium numero circumfunderentur. Ibi nata est occasio inermes etiam nudosque fere trucidandi. Nardus erat Torquatus in Mediolanensi exercitu, qui stipendia pedibus faciebat, & Sfortianarum, fuisse cohortium peditem hunc ferunt. Siue per lasciuiam ille, siue offensione interposita aliqua, siue ferox animo, & ostentandae virtutis cupidus, manipularem ex foederatorum exercitu alium prouocarat ad singulare certamen, vt in exercitus vtriusque conspectu decernerent vter melior manu esset. Nouerat vtrumque fama militaris ob multa fortia facta, & ob procera corpora magnosque artus, queis longe supra caeteros eminebant: atque ab certamine gloriae irritatis praecipue animis in eam descendere aleam vtrique concupiuerunt. Perfertur ea res ad ducem etiam vtrumque & veluti per ludum accepta gregalium horum prouocatione statuitur dies, quo die, medio inter exercitum vtrumque campo veluti per tacitas inducias militum oculis id ludicrum exhiberetur. Statuta spectaculo dies fuit xi. Id. Octobris, quam atram populo Mediolanensi lucem notasse volui, vt notaretur simul posterior altera laeta & serena nobis, tenebricosa, & funesta hosti. Nam sicuti illa prior multas populo Mediolanensi lacrymas tulit, ita Iuniae Idus anno insequente, partem eam ex nostro luctu lauream Venetorum nomini deformare maiore luctu. Procedunt igitur eo die man-

pularis

pularis vterque concertator ex antecōdicto in
campum quatientes arma quibus pugnaturi erant,
verbisque mutuo insultantes. Simul duo contrarij
exercitus procedunt ordine ad spectaculum velut
in eandem scenam, sed neque animorum habitus,
neque vadentium forma eadem erat. Hostes ab
duce suo iussi sumere arma tamquam in aciem
ibant, & praeceperant haud dubie pugnam animis
hoc ipso, quod, seque & praefectos suos nihilo
segnius armatos videbant, quàm cum in praelia
iretur. Nostri, sine galea, sine telo, pars magna
emittebantur ab discincto item inermique duce
multum reclamantibus Francisco Sfortia, & Guido
Torello, qui, si nullum alium in usum, disciplinae
saltem militaris ergo, & decoris ornatusque causa
cum insignibus armisque suis exercitum etiam inter
ludicra esse habendum monebant: interimque ipsi
priuato consilio armabant suos, & horum exem-
plo recurrebant ad capienda tela etiam alij, quibus
minime imperatum erat. Pars tamen ut dixi maior
inermium fuit: & postquam assedere, hinc semermis
ista multitudo, hinc probe armata multitudo major
incipiunt concertatores duo inter se dirigere ictus,
quos vterque inferebant, declinabantque arte ea-
dem, quae ipsa augebatur tot insipientium ve-
recundia: neque huic aut illi periculum suum, sed
utriusque partis suae gloria proposita est. Dum isti
sic pugnant, nostri quidem simpliciter intenti oc-
cupatique spectaculo, nunc clamoribus adiuuant
militem suum, nunc eo periclitante conticescunt:

Sic

hostes

hostes verò pugnam animis voluentes ipsi aliam, non ad peditum duorum inane certamen, sed ad nutum intenti ducis, accepto repente signo exsurgunt, expediunt tela, dant impetum in nostros, & tota momento vno scena fit acies qualis fortasse antea nunquam spectata erat. Septuaginta millia mortalium (tantum enim fuisse exercitus vtriusque numerum constat) in vnum conuoluti globum, pugnant armati cum seminudis, queis indignatio rabiesque ipsa loco armorum fuit, & percussi iam vulneratique multi in mortem, aut telo arrepto aliquo, vulnerauere proditores, aut per tela ipsa furibundi ad fauces affluxere eorum, ibique vnguibus & dente gerebant rem, atque conatui suo immoriebantur. Constitit, ab moribundo inermi non neminem esse praefocatum, cui prostrato ac deiecto ille superincubuerat, bucculaque reuulsa iniecerat manum. Quodque foedius dictu videri possit, in ipsa postea nostrorum strage reperti quidam sunt compressis tenentes dentibus membra aliqua hostium, quae spiritu extremo asperante animos, in impetumque addente abstulerant. Non orsu: & sicut inter caesorum acervos, madida ac fluentia cruore hostili Mediolanensium ora cernebantur, ita in loco praelij fusae passim auriculae repertae sunt: ac in ipsa deinde talis victoriae gratulatione proditores irrisui fuere, cum auribus mutilati, vel truncis inhonesto vulnere naribus, virtutem fateri Metropolitanorum cogerentur, qui per ducis inscitiam fraudemque ipsorum deprehensi sine armis
praelia

praelia tamen illa naturae telis edidissent. Caeterum, Sfortia, & Torellus, alijque, qui vel horum iussu, vel sponte sua armati ad spectaculum exierant, ferro etiam, quantum pauci aduersus plurimos poterant, sustinere hostem, ibique Cremaniola pene irritum suum dolum erat detestatus, cum paucorum arma defenderent etiam nudos, negotijque tantum exhiberent. Sed neque iusta haec armatorum acies, neque noua alia, cui dolor & ira feruorque spiritus vltimi repererat in dentibus, & vnguibus tela, quae dux improuidus admississet, contra superfundentem sese multitudinem, atque succedentes integros fessis, & contra tot manus circumferentes vndique ferrum valere: fuitque summum virtutis opus effugisse ex eo praelio, dum hostes, aut tot inermium strage, aut contra paucos armatos, defensione sui occupantur. Effugere Sfortia, & Torellus, & alij, quos sua virtus, & duo illi duces adiuuerunt. Reliquus Mediolanensium exercitus caesus aut captus vna cum Imperatore ipso Malatesta, qui causa tantae cladis fuerat: vulgoque, ceu noua clades habitae hominis salus, quem sepultum atque obrutum, cumulis caesorum ipsius culpa tot fortissimorum militum, potius quam captiuum atque superstitem debuisse esse aiebant. Calamitas igitur ad Pompeianum accepta haec, & amissus tam indigne exercitus, manente apud singulos eorum desiderio quos quisque amicitia vel propinquitate attingebant, naualis victoriae laetitiam deflorabat. quae

secuto anno de Venetis parta, cladem hanc ipsam
vt dixi solabatur. Naualis autem victoria Medio-
lanensium, apud temporum eorum chronographos
hoc ordine tradita perscriptaque est. Cum Pompe-
lianensi illo casu elati Veneti, actum esse de Vice-
comite ac Mediolanensibus sperarent, insuperque
sinistro ipsi alio cum nostris ad Soncinum praelio
irritati, prosperis simul & aduersis in Metro polim
accenderentur, classem instruunt nauium diuersi
generis fere centum eo consilio, vt Pado amni
Cremonam aggrediantur: si vrbe potiti forent ea,
consilijs deinde rebusque maioribus imminentes.
Praetecerant classi Nicolaum Treuisanum ex prima
illic nobilitate, sed multis etiam maritimis expe-
ditionibus omnique bellica laude nobiliorem.
Classis nostra quinquaginta nauium fuit. Nauar-
chi, & praefecti, quamquam haud perinde assueti
fluctibus, tamen, & indignatione ob recentem
fraudem acuate animos, & exercitatione iam vsu-
que nonnullo praeparati ad discrimen, cuius ma-
gnitudine prope iam Oceani fama concesserat in
Padum, nec de eo tamquam flumine homines lo-
quebantur. Summa imperij totius ad Pacinum,
Eustachium, & Franciscum Sfortiam, & Nicolaum
Picininum spectabat, quorum fidei ac virtuti vt
omnia crederentur, temeritas Malatestae infelix
effecerat. Vt primum infestis concurrere rostris
naues, & aduersa vtrinque fronte pugna inita est,
quinque Mediolanensium triremes, caesis propu-
gnatoribus, obtruncato remigio capiuntur: qua
clade

clade duces in magnum metum adducti sunt, ne terrestri simul, & nauali certamine, bello aperto pariter & fraudibus victa Metropolitana res defendi ultra non posset. Ac tanto magis id ipsum timebant, quia ad classiariorum ingentem numerum, quos Trevisanus dispositos egregieque armatos in nauibus habebat, nouae copiae accessurae dicebantur ex Cremaniolae exercitu, qui Mediolanensium nomini infestissimus haud procul ab Pado castra habebat. In eo periculo, Sfortia vsus hostium arte, dolum etiam ipse nonnullum subsidio assumit, atque ad distinendum proprio metu Cremaniolani, mittit ad eum duos, qui transfugarum specie ostendant, re desperata nauali Mediolanenses, paratos esse descendere in terram, & nocturno impetu castra aggredi. Fraus ea saluti rebus fuit, & aduersus insidiatorem insidiae valuerunt. Detinente namque Cremaniola militem in castris, vt aduersus inuasuros parati intentique essent, & Trevisano expectante subsidium, vt impressione vna debellaret: nostri, simul auersos in spem auxiliorum, simul ab re iam bene gesta incautos aggressi Venetos, turbauere primò, deinde expugnauere classem, quae postea terrori victoribus fuit etiam postquam capta dissipataque erat. Adeò, & tormentorum numero, & omnis generis armatura, & nauium magnitudine, ac firmitate inexpugnabilis videbatur, nisi praeter eam quam dixi ducis artem, casus etiam repentinus, & annis quodammodo ipse, expugnasset. Cum enim certamine accenso,

accenso , par metus , & spes in parte vtraque aliquandiu eadem esset, ac nostros iam fere poeniteret eius spei, cum qua pugnae discrimen laceffiuissent: accidit fortè hoc, vt Praetoria veneta triremesque aliae, quae propter magnitudinem suam, multa aqua liberoque spatio indigebant, illatae in angustias quasdam , fixis ibi inter vada carinis , explicare se se non possent. Tunc verò Treuisanus cernens exitium suum , eiecit se se saltu in ripam , atque inter vepres , & alia queis inculta vestiuntur , est elapsus . Idem fecere duces , & praefecti alij, quibus, simul Imperatoris exemplum, simul metus cuique suus haud inhonestam in tali casu fugam suadebat. Qui manserant, attoniti triremium impeditarum casu , Imperatoris reliquorumque fuga , & expeditis vndique Mediolanensium nauigijs , haud multo plus momenti efficiebant, quam si ipsi quoque effugissent . Ita, modis omnibus inclinata ad iniqua re, Veneti partam tot antea maritimis victorijs gloriamperdidere fluminis iniuria , sicuti tunc sermo hominum fuit. Cremaniola postea infortunium luit capite suspectus prodicionis, quia nullam in tempore opem tulisset. Mediolani ad victoriae gratulationem huius , laetitia accessit alia ex Sigismondi Caesaris aduentu, qui ad petendam hinc de more coronam aderat, ne dilata diutius ea res ad legitimam imperij possessionem impedimento sibi esset . In Ambrosiana Aede coronatus est ab Archiepiscopo Capra, quem hoc tempore reperio nihil obturbante aemulo, sua

in

in sede fungentem omni pastorali munere etiam Principi acceptum fuisse. Coronati ceremonia Caesaris in temporum eorum tabulis ita perscripta est. Archiepiscopus Capra procumbentem ad Ambrosianam aram in genua Sigismundum solenni carmine precibusque vilitatis expiauit. Annulo digitorum eius annularem, ferreo diademate caput cinxit. Nudum gladium & sceptrum, & globum insignia Imperij in manum dedit. Haec omnia sicuti acta essent, Balthasar Capra Archiepiscopi iussu consignauit litteris, & publica documenta rei ceremoniaeque eius confecit. Ex Cottarum familia, cuius gentis homines vetusto iure ad ceremoniam adhiberi hanc oportebat, nemo vnus adfuit. Totidem verbis antiquae tabulae ceremoniam tradunt, qua Sigismundus Caesar Mediolani est coronatus, tempore eodem, quo partam de Venetis victoriam, & post magnae cladis luctum, ingens nauale decus, in triumphi modum exulta Metropolis iusto gaudio concelebrabat. Ac veluti cumulate in eos dies fortuna res omnes secundas, & magnas, triumphus alius vrbi exhibitus est: duo captiui reges vno tempore, Nauarrus & Aragonius, quos inter Neapolitani regni tumultus acerrime obsidenteis Caietam, Genuensium, classis (erant adhuc Genuentes in potestate Mediolanensium) obsessis missa subsidio, cepit, ductique Mediolanum aliquandiu exempla rerum humanarum fuere, trepidi scilicet, quid de ipsorum capite Dux Mediolani statueret. Seruati benignitate ipsius

sius clementiae gloriam tulere ei, quae victoriae
famam auxit. Fertur Aragonius, cum ab Philippo
Maria intra Iouis arcem, salua inter captiuitatis
miserias regiae maiestatis reuerentia, humanissime
compellaretur, proponendo pari affabilitate, &
modestia fidem suam, gratumque animum ad om-
nia, quae tanto discretus spatio, imperij huius
causa facere posset, ac rursus ostendendo Gallo-
rum impotentiam, & pericula, vel damna, quae
Mediolanenses appeterent, si Neapolitana res illuc
transfret, flexisse Ducis animum, ut saluum, & in-
columem regem vtrumque dimitteret, habito insu-
per honore, & hospitalitate omni, quae mutuis
obligaret pignoribus animos, ob salutem, hinc
datam, hinc acceptam, & ob beneficia, quae salu-
tem etiam honestarent. Per aliquot inde dies,
Aragonius, & Nauarrus fuere Mediolani, ample-
ctente ac venerante Metropoli regiam magnitudi-
nem in eisdem, quos paulo antea adspexerat ut
hostes, & miserata erat, ut captiuos. Opulentissimi-
cium certauere munificentia & comitate omni
erga eos, ac data sunt munera, quorum admira-
tione, reges externi fortunas urbis supra regnum
vterque suum extollerent palam. Apud Vitallia-
num Borromaeum praecipue fuere in hospitio, qui
splendore domus, & pecuniae magnitudine proxi-
mus fastigio Principis habebatur. Refert Bossius,
festos eos dies omnes fuisse populo Mediolanensi,
supplicatum ad praecipua templa Urbis, campa-
narumque sonitu vocata cuncta ad hilaritatem:

Reges

Reges ipsos in templum maximum ventitasse aliquoties, atque ibi, tum partium singularum, tum vniuersae molis attentissima contemplatione mirifice esse delectatos: in patriam deinde rediisse tam beneuole erga Mediolanensium nomen affectos, ut captiuitatis deinde illius etiam iucundissime meminissent. Caeterum, sicuti laeta haec in speciem atque magnifica fuere in pompam, ita grauissimae rei damnum attrulere, nimiumque magno triumphus ille stetit. Namque Genuenses, etiam irritati, sicuti demonstratum est, spretae suae legationis ignominia, postquam dolor hic insuper nouus accessit, ut partem sua classe victoriam, captiuosque reges, & defensi Neapolitani regni decus, omnia in famam, & potentiam concessisse Mediolanensium viderent, defectionem, quae dilata adhuc fuerat, haud ultra distulere, spectaculique & triumphi inuidiâ illius amissa est vrbs, quae maritimas opportunitates Metropoli addebat, sine quibus nullum imperium satis validum esse potest. Simul, eiusdem Neapolitanae victoriae regiaeque captiuitatis inuidia apud aemulos huius imperij Venetos Florentinosque renouauerat antiquam curam, ne vrbs vno tempore victrix, & hospita liberatrixque Regum, ad spem Italici Regni, per haec, & alia quotidie facta violentior, nulla deinde ope posset inhiberi nisi noua quamprimum remedia ei malo pararentur. Igitur, ad pristinas eius rei sollicitudines nouo hoc addito metu, coniurationem etiam ipsi suam instaurant, foederaque noua ineunt de

T t

coercenda

coercenda Metropoli continendoque intra fines
insubrum Vicecomite, vel etiam exturbando inde,
quod si euenisset, in caetera postea consilium ex
euentu ipso capturi erant. Ea coniuratio trahe-
bat Eugenium Pont. Max. haud sine grauissimarum
deinde rerum consecutione & nexu scilicet, vt
Vicecomiti Metropolitique cum sacrorum principe
bellandum esset, & Christi Vicarius, Principum,
aliorum certaminibus odijsque implicaretur: quo
negotio, Apostolica Sedes ad extrema pene dedu-
cta est, capta vrbe Roma, profugo Pontifice, dein-
de exaugurato: & initia causaeque tantarum cala-
mitatum, haud aliunde quàm ab nimia Viceco-
mitis potentia fluxere, nec aliò etiam referebantur.
Cum enim ex Veneta nobilitate esset Pontifex
Eugenius, spirituque idem, vt exempla docuere,
politico magis quàm Apostolico, patriae suae me-
mor, cuncta ad Reip. illius amplitudinem referret,
ideoque suspectus Vicecomiti ab origine studijsque
suis etiam ante id quod dixi foedus fuisset, tum,
verò inito foedere, insensus atque inuisus magis,
aduersus Imperium hoc agebat omnia hostiliter, &
vicissim hinc ad euertendum eum cuncta ab Vice-
comite exquirebantur. Nec Eugenio placebat vi-
uere dominarique eum, vnde periculum Venetae
libertati semper intactae immineret, & metus in-
dignatioque Vicecomiti erat ingens, si Ecclesiae
arma, & Apostolicae Sedis opes, imperiumque
sacrorum, & suprema illa autoritas fierent subsi-
dia illis, quos, odium, & inuidia, & dolor alienae
pacis

pacis inquietaret : Cùmque adeò accensi vtrique animi essent, Philippus Maria hostem persequendo hunc, eò prouectus est, vt, & Concilij Basileensis auctoritate, Pontificatu deijciendum eum curarit, & postquam id tenuerat, confictis etiam eiusdem Concilij nomine litteris, populoque Romano concitato, Picenum ipse inuaserit, fraude certamineque hoc impia Vicecomitum omnium facta haud dubie supergressus. Verùm ista dum fierent, desciiuit ab ipso Franciscus Sfortia ille per quem fiebant, causaeque defectionis magnae & arcanae quaedam ferebantur. Notissima illa, & celeberrima sermonibus hominum fuit : quòd Nicolaum Picininum Sfortiae inimicum, Philippus Maria nimium extulisset : atque occultiore susurro mussitabatur simul illud, quòd Vicecomes, & Sfortia, iam pater, & filius, gener, & focer, adoptionis & sponsalium iure nuncupati, vincula ea caritatis incitamenta irarum sibi inuicem fecissent. Cùm enim Philippus Maria Franciscum admiratione virtutis (nisi si fortasse metu) in nomen familiamque Vicecomitum adoptasset, eique Blancam filiam despondisset : grauium atque quotidianarum offensionum vtraque ea necessitudo materiem praebebat, indignante Sfortia, quòd, gener, & successor heresque destinatus, procul ab domo, procul ab aulae limine haberetur, nec tempus matrimonij veniret vnquam, & potiores interim alij essent haud alia scilicet commendatione quàm odio ipsius & aemulatu. Philippus Maria vicissim suas habebat causas exposulandi

grauissime & conquerendi, siue culpa in filio erat aliqua, siue cum nulla esset, fingebatur suspicione Patris, aemulorum arte, vel etiam, innoxius, ut plerique credidere, iuuenis, peccare nonnihil, & peccando, laedere se ipsum cogeatur ob ea ipsa, quæ laedi sese exposulabat. Non enim gratia tantummodo gratiam parit, sicuti verbum habet vetus, sed vberiore foetu, iniuriæ nascuntur ex iniurijs, & dum vlcisci priora homines volunt: damnis fere nouis implicantur. Sic offensionibus alienati mutuis Vicecomes, & Sfortia, quotidie magis alienabantur, exibatque sermo, quod neque alter adoptasse vellet ac despondisse, & alter, sine lare adoptionem, sine sponsa thalamos adspernando, patris & soceri simul nomen inane adsperneretur. Haec inter Vicecomitem, & Sfortiam iacta semina odiorum diffidijque aliquandiu cum fuissent: cuncta speculati Veneri arripuere occasionem, & illectum ad se Sfortiam exercitibus imposuere suis, eoque deinceps imperatore gerebant bellum aduersus Mediolanenses, donec post multas mutuas clades facta ingenti rerum animorumque mutatione, reconciliatus ipse socero patrique cuncta cum eo reconciliaret, atque pax magna sed non duratura iniretur. Neque verò arbitror, ex omni memoria aetatum aut populorum, homines vnquam fuisse vltos, aut tam faciles ad bella, aut in pace tam inconstanteis: & inter omneis eorum temporum casus nihil tam admirabile occurrit, quàm potuisse ipsos inter se populos, & principes fidem
habere

habere ullam, cum data semper fides illico vana fieret. In fensi bonis vicissim alienis, ob minimam quamque rem, occasionemquem natam ad arma ibant: ubi poenituerat armorum, quaerebant eadem leuitate pacem: haec statim impetrata displicebat, & rursus violata reconciliabatur: atque cum saepius ita egissent, nondum tamen credendi inuicem stomachus taediumve subibat. Ne vincula quidem ipsa humanae societatis, quae apud gentes omneis, maxima, & sanctissima habentur, in ea principum inconstantia valere, quominus Sfortia insidiantem sibi Vicecomitem deicere Regno simul & vita conaretur etiam ex quo deducta tandem Blanca, sexus vtriusque prolem ediderat, vxorque iam, & maritus, & horum filij, Vicecomitis nepotes, auus verò iste, & socer, & rursus filia illa, generque, plena caritatis nomina, molleis ac teneros in parte vtraque facere animos possent. Et postquam inter pignora ista saeuitum tantopere erat, coaluere tamen iidem animi rerumque praeteritarum obliuione indicta, aduersus hostes alios iniere foedus, quod ne rursus abrumperetur, morte, credo, Vicecomitis effectum est. Nam ea paulo post, sicuti memorabo est infecuta, tunc cum flagrante bello Italia, tumescentibusque animis ira, & metu, & mole suspicionum, monstrum adhuc expectari aliquod posset simile priorum, quae socerum, & generum spectacula vtriusque hostibus antea fecerant. Caeterum, huic tantae saeuitiae animorum, & leuitati, quae quidem, non
tam

tam hominum ipsorum, quàm dominationis videri vitium potuit, rerum etiam, quae interim accideret, varietatem, & saeuitiam rectè aliquis comparauerit. Bergomum, & Brixia, & Vicetia, & Verona, Mediolanenses inter, & Venetos obsessae saepius, captae direptae, die aliquando vno, aut dominos habuere eosdem, qui hostes fuerant, aut ab dominis paulo antea suis hostilia cuncta pertulere. Veneti facto ad Cassanum ponte, flumen, transgressi Abduam, collesque depopulati Brianzaeos, capta ad Bripium Leucumque arce, castellis circa flumen inessis communitisve alijs, spe maxime intestinarum seditionum ad ipsa moenia vrbis Mediolani accessere tamquam deiecturi Vicecomitem, Imperijque sui sedem facturum Metropolitim. Iidem ab Orientali Porta (regione namque venerant ea) pulsi & reiecti vix tutum in sua castella receptum habuere. Vrbe in ipsa, Eusebius Caimus particeps omnium consiliorum Principis, idemque ad principes alios saepe legatus interficitur in templo maximo cum ad D. Iuliae aram effusus in preces positus humi genibus iaceret: & causa tam violentae necis fuit suspitio, quòd Francisco Sfortiae Venetisque arcana imperij prodidisset. Cuius hominis neci continuatur Nicolai Picinini post grauem morbum obitus haud sine multo hominum sermone, quòd inter tot acies, atque tot inter tela versatus ille non potius occubuisset ferro. Mortuus est ad Corsicum qui locus nauigabili alueo alluitur quinto ab vrbe lapide, indeque deuectum

uectum cadauer in templo maximo sepelitur exequijs, quae decerent exercituum Imperatorem flagrantissima apud principem gratia, quo amisso, simulacra luctus in aula tamquam ob res perditas fuere. Tumulus eius ingredienti Templum ad dexteram est iuxta valuas Sacrarij Maioris cum marmorea tabula, quae parieti inaedificata subiectaque Deiparae Virginis imagini, carmen incisum huiusmodi habet. Nicolaum Picininum sub Philippo Maria, exercituum imperatorem, cui, ex corporis breuitate cognomen id fuerit, situm esse ibi, & petere ab omnibus, qui eò accesserint, vt breui apud Dei Matrem prece adiuuetur. Haec duorum hominum funera, curas sermonesque ciuium à publicis malis bellicue cladibus aliquandiu auerterant cum eorum alter, falsa principis suspicionem interfectus fuisse diceretur, alter magnum principi luctum, & vnà cum luctu solitudinem, reliquisset, quemnam eo amisso perinde fidum strenuumque assumere sibi ducem posset. Ante funera haec tumultus in vrbe fuerat periculo, quàm re maior à Brando Castelleoneo Cardinale ortus, qui magna erat etiam inter collegas auctoritate & fama, aderantque opes, & animus feruidus, reique semper alicuius molitor. Inter caetera Sacerdotia quae multa & ampla obtinebat, D. Ambrosij Monasterium fuit ea conditione, & iure, vt pars vectigalium cederet Monachorum alimentis reliqua Commendatarius teneret. Monachi erant Cistercienses, qui ordo, iam inde ab initio fundatus

tus ibi, & constitutus pari cum Canonicis iure Basilicam eam tuetur. Hos ille Monachos dimiserat è Monasterio omneis, induxeratque Cartusienſes in eam sedem haud parua Mediolanensium, offensione & ira. Fit vrbe tota propter eam rem consternatio, & tumultus, qualis esse solet, cùm publica iura violata animos irritauere. Postquam aliquandiu turbatum est, publico denique consilio opis implorandae causa ad Principem itur. Is abire ex templo Cartusienſes iubet, vacuamque relinquere Ambrosianis sedem. Ni abeant, igni se & ferro deiecturum eos minitatur, statimque illi abiere.

At Cardinalis, vbi Ducis interminatione Monachos cessasse loco videt, ad consilium aliud adiecit animum, vt Ambrosiani officij ritus deleteret, ac pro eo Romanam formulam in Mediolanensis Ecclesiae consuetudinem inducere conaretur. Id non posse fieri arbitrabatur, nisi codicem ipsum intercepisset, in quo formulam Ambrosiani ritus D. Ambrosij manu descriptam ferebant. Afferuabat Codicem Praepositus D. Teclae venalis homo, sicuti res docuit, an potius absque scelere villo, leuis, & parum acer ad custodiam rerum, quae fidei ipsius concreditaee essent. Hunc auro corruptum, siue promissis, vel qua alia deceptum arte Castellaeoneus in eam mentem adducit, vt sacrosanctum, codicem prodere sibi non recuset. Accepto Codice Cardinalis idem facile deinde exsequitur caetera, & primùm omnium agendo cum Canonicis, impetrat hoc, vt die festo res diuina Romano ritu fiat

fiat ad aram maximam: & data opera dies est electus Epiphaniae, quò maiore concursu, ac celebritate noua ceremonia spectaretur. Confuderat ea res admiratione ac nouitate ciuium animos, atque inter sese frementeis, causam, siue authorem immutandi patrij ritus quaerebant. Postquam, cognitum est, rem esse artificio & machinatione conflata eius Castellaeonei Cardinalis, ad ipsius repente aedes aduolauere cum facibus, & obsessa domo minitabantur excidium, ni sibi Codex Ambrosianus ille traderetur. Cardinalis enim uero peresus horrore periculi proiecit è fenestra librum, ac timens in reliquum deinde tempus populi Mediolanensis iras, Placentiam, vnde oriundus erat, aufugit. Philippus deinde ipse moritur iactatus febricula per aliquot dies exhaustusque ventris profluuium quem vtrumque per se lethalem in affecto corpore morbum aduersus remedia omnia contumacem efficiebant curae circumstantes, cum Venetorum arma, semperque suspectus gener, & Imperij amitendi metus obturbarent necessariae quietis horas, indeq; stomachus alienatus coqueret praue, atque venenaret quicquid prodesse poterat. Etiam praeter honestas eas sollicitudines, decorasque molestias Imperij nomine, miserabilis cum ignominia angor exercuerat virum ob Beatricis vxoris impudicitiam, quae deprehensa cum adultero, clementer tamen punita est, dato moriendi spatio intra Binaschi arcem, quasi flagitium aliud, & non extremum illud muliebre puniretur. Reliqua fortunâ moribusque

Vicecomes fuit iste, tum felix hoc ipso, quod
amissum fratris importunitate fere Imperium om-
ne receperat, tum absque vlla fratris similitudine
paternarum omnium virtutum famam nactus, siab
Romano demum abstinuisset arma, ac nisi orta,
illa, Capram inter, & Ioannem Vicecomitem con-
tentione de Pontificatu Ambrosiano,
fauendo potius huic, offendisset
suspicionem animos, quasi Sedis
Apostolicae decreta,
& authorita-
tem,
nollet obstare sibi ad
ea quae moli-
retur.

IOSEPHI RIPAMONTII

CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI

HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER V.

ETROPOLIM PROVIN-
CIAMQVE Mediolanum , &
principem hunc Insubriae populum,
ab ea libertate , quam post lapsas
Imperij Romani opes, ad eiusdem
Romanae Reip. similitudinem inua-
ferat tenueratque per aliquot secula incorruptam,
Turriani primum sub tribunitiae potestatis titulo in
seruitutem petiere. Deinde Vicecomites Turrianis
eiectis pari fallacia principatum sibi vsurpauere
eundem, Archiepiscopusque Otho , vi simul , &
gratia, commendationeque Pontificatus illato ita
familiam suam, Tribunorum nomine, decepta pa-
tria, Caesaribus elusis, viam ad Imperium inclytum
fama per gentes omneis posteris suis aditu hoc in-
uenit, vt ad ludibrium denique tantarum rerum,
Philippus Maria, nepotum vltimus filiam vnicam, &
cum filia regnum alieno homini relinqueret, inimi-
ci generi focer inuisus , cui in moriendi dolore
tristius morte hoc ipsum fuit . Philippus Maria

Vicecomitum Ducum vltimus decessit anno
CIC CCCCLVII. tempusque id esse depellendae
seruitutis rati Mediolanenses, fortius omnino quàm
felicus ad eam rem incubuere, iamque sese pro
liberis haud dubie gerebant. Inter quae non du-
raturae libertatis exordia Archiepiscopum Medio-
lani fuisse nullum, tradidere quidam, quibus ego
vtrique assentirer, nisi potiores apud me authores
alij superstitem Pontifici Caprae Ioannem Viceco-
mitem de quo dixi, alterum facerent. Cum enim
ad Philippi Mariae fere finem Capra vitam Pon-
tificatumque perduxerit, contraria ei sententiae, &
certissima coniectura dari hinc videtur. Neque
verò dici potest, superstitem Caprae Ioannem,
illum fortasse fuisse quidem, sed nihil iuris aut po-
testatis ad Ecclesiae gubernacula habuisse, cum vi-
tio creatus, ideoque deiectus Pontificatu antea
esset. Apparet namque fuisse etiam restitutum
idq; conuincitur Apostolici diplomatis testimonio,
quo diplomate piam ipsius mentem de sacerdotijs
quibusdam nouis instituendis laudat Pontifex Eu-
genius, annuitque, vt ea sacerdotia ex Apostoli-
cae Sedis autoritate instituat, quò auctior, &
florentior in Ecclesia Mediolanensi diuinus cultus
esse possit, & quò pluribus simul ipse munimentis ad
aeternam salutem insistat. Ibi verò, & Archiepis-
copum Ecclesiae Mediolanensis Apostolicae litte-
rae nuncupant Ioannem hunc Vercellini Viceco-
mitis filium, & omni alia affabilitate honoreque
verborum prosequuntur: quarum sane literarum
huc

huc transferre summam iuuat, vt melius clariufque nofcatur origo facerdotiorum, quae ab Archiepifcopo illo Ioanne fundata gentilitia hodie posteris eius manent. Summa igitur ea litterarum haec fuit. Reuerendiffimum in Chrifto Patrem & Dominum Ioannem Archiepifcopum Vercellini Vicecomitis filium volentem amplificare Mediolanenfis Ecclefiae cultum, pioque animo, pro fluxis & caducis mortalium rebus, fupera, & aeterna cogitantem supplicaffe Apoftolicae Sedi, vt ex eius authoritate licitum fibi effet, ad caetera loca Canonicorum templi maximi, locum addere vnum, quem obtinens Canonicus, dignitatis vocabulo Praepofitus appellaretur. Supplicaffe item, vt in D. Nazarij Aede ad Aram, quae Florana dicitur, & in Templo maximo ad aram alteram, quamcunque ipfe elegiffet, ius facultatemque haberet facerdotia instituendi ad rem diuinam in vtraque ara perpetuo faciendam. Quae facerdotia, & cum Praepofiti titulo Canonicatum, Archiepifcopus idem, ficuti fuo aere fundaturus inftitutusque effet, ita supplicaffe, vt fibi heredibusque fuis, poftquam ipfe deceffiffet, ius foret eligendi ac nominandi homines idoneos, quibus ea demandarentur. Ea confilia & poftulata, quia pia & iufta effent, continerentque diuini cultus amplificationem, etiam authoritate Apoftolica debuiſſe comprobari, ideoque annuiſſe Pontificem Eugenium, vt Archiepifcopo Ioanni cuncta ea ficuti effent expoſita & petita gratificaretur. Inerat deinde
diplo-

diplomati mandatũ aliud Apostolicum, ad Iosephum Bripium Canonicum eiusdem Ecclesiae Mediolanensis, vt ille, inspecta & cognita donatione bonorum, que sacerdotijs instituendis ab Archiepiscopo Ioanne assignarentur, si rem esse idoneam videret, exsequeretur, atque praeesset ei actioni. Assignauit Archiepiscopus, Canonico quidem & Praeposito florenos nummos centum: rei verò diuinæ ad Aram vtriusque faciendæ, nonaginta. Minime igitur ego dubito, quin, & Archiepiscopus iste Vicecomes, & legitimus Archiepiscopus Mediolani fuerit, tunc cum Philippo Maria extincto, Vicecomitum nomen ab superbia fastigioque principatus ad priuatæ fortunæ iura necessitatesque redierat. Sed mortuo Principe, tanti rerum motus aderant, bellicque tanta moles, vt sicuti hæc Archiepiscopi illius actio fefellerat vulgatos vrbis annales, planeque exciderat ex omni litterarum memoria, nisi reperiatur fortè apud Archiepiscopi heredes Apostolicæ litteræ traditæque nobis rem silentio obliuioniq; exemissent: ita actiones alias eiusdem aliorumque Pontificum inercidisse mirum haud videri debeat. Nunc consilia Reip. Mediolanensis in vsurpanda tuendaque libertate, spes atq; cupiditates Italiae principum interiectas, varios ancipitesque casus, & veluti dubitantem in eo discrimine fortunam, & qui demum exitus negotio fuerit, narrare pergemus. Mortuo Principe, Mediolanenses erectis ad liberandam urbem animis, haud sine execratione maiorum suorum, qui ab
familia

familia vna, per Archiepiscopi fraudem, seruitium patriae imponi illud passi essent, conspirauere, ne quemquam Mediolani regnare paterentur. In id, prouisis, quae prouidenda erant, multumque inter se se collocuti principes vrbis etiam ante diuulgatam Ducis mortem, postquam ab intimis ea celari desita est, disponunt passim armatos ad omnia suspecta loca, vias ipsas transuersis fossis, & catenarum obijce, ne sit vsquam ad interiora aditus, claudunt. Dein, tamquam haud dubie iam vsurpata libertate, principatuque deleto, Reip. formam, quam maxime aequabilem, repetitis ex vetere Rep. exemplis tumultarie instituerunt: publicum vrbis concilium Senatusque octingentorum, qui summae rerum praessent, renouatur. Caeteri Magistratus in singulas portas descripti bini, hique facti bimestres, vt eunte per capita honore, pax animis, amorque status eius maneret: caetera omnia salubria, & apta libero populo quae possent esse conquirebantur: & quod magis placebant initia libertatis, eò inuidiosius execrabiliusque Vicecomitum & regni nomen fiebat. Haud tamen prohibuere, quominus Philippus Maria principum ritu sepeliretur, estque sepultus pensili tumulo post Aram maximam, quale Ioannis Archiepiscopi monumentum manet. Alij, sepultum quidem rite principem, sed die funeris, tantum fuisse turbarum in vrbe tradunt, vt interpellata exsequiarum ceremonia ordineque confuso, pompa ipsa dissiparetur, & ab deducendo cadauere auersi. Clerici simul,

&

& procères, & familia tota, & populus ipse spectator abirent, quàm quemque vel periculi metus, vel cura aliqua suarum rerum, vel studium etiam inane videndi quid fieret, auocarat. Erant publici consilij capita repetendaeque libertatis authores, Antonius Triuultius, Theodorus Bossius, Georgius Lampugnani, & Innocentius Cotta. Hos, & principes fere alij sequebantur, & plebs ipsa, ceu parentes patriae suspiciebat, intentaque erat ad imperia eorum, & nutus. Sed multa simul ob-
turbabant terrebantque: prope victor in vicino Venetus hostis, mota Italiae totius arma ob-
reluctam hanc sine imperio urbem, vrbe in ipsa factiones detectae trahentium rem ad eundem Alphonsum, qui paulo antea captiuus Mediolani fuerat. Et erat Mediolani Regis eius exercitus, missus quidem ab Rege subsidio aduersus Venetos, cum hoste imminente illo Philippus Maria periclitaretur, sed nunc mortuo Vicecomite, eadem copiae Aragonio Regnum, & sibi sedem in hac prouincia meditabantur, versaque in terrorem etiam auxilia erant. Praefectus eorum auxiliorum Raymondus Boilus, occupata Iouis arce factus ex auxiliari hostis, vexilla Regis sui populo ostentans concitabat turbatos nimium sua sponte animos, ut specie illa noui, & externi dominatus obiecta alienarentur interdum ab ijs, quos liberandae patriae auctores nominaui. At viri fortes, quibus, neque perseverantis animi vigor deerat, neque ad consilium, quamuis inter ancipitia expediendum,

dum, subtilitas ingenij & acumen, & rerum vſus, eodem tempore, & malum tollere hoc quod domi natum erat, parant, & aduerſus imminentes alios vndique hoſtes, praefidia opportuna moluntur. Raimondum cum Aragonenſem, corruptis auro qui circa ipſum in arce erant, deiecere inde, arceque recepta ipſa, inimiciſſimum illud libertati opus immiſſa cum ferramentis plebe demoliti ſunt. Familiam verò Raimondi, quae in Monafterij Ambroſiani aedibus erat, diripuerunt, vniuerſam, & multiplici in omneſ partes terrore oſtentato, duces alios peregrini exercitus adiungere ſibi: quae omnia, nec prouidentius, nec felicius adminiſtrari potuerunt, quàm geſta, & adminiſtrata erant. Paulatim inde agendo multa, & prouidendo labuntur ad conſilium, fronte quidem ipſa, & ſpecie conſentaneum prudentiae & felicitati eidem, atque liberantibus patriam in tali tempore prope neceſſarium, ſed exitu ad id quod quaerebatur miſerabili, & calamitoſo. Franciſcum Sfortiam, generum ſuum, Philippus Maria, ſaepe alienatum, ſaepe reeconciliatum rurfus, & ſemper, vt demonſtraui, ſuſpectum, paulo antequàm moreretur, victus ingruentibus vndique periculis, rogauerat, vt ad ſe cum exercitu ſuo veniret, & in itinere ipſo, dum properat ille, dum accingitur ad ſoceri mandata, nouae exortae ſuſpiciones tardauerant venientem, & moratae erant, donec abſumpto ſene, ac finitis eo tandem exitu ſuſpicionibus, agitare ſerjo demum ipſe imperia, & res magnas coe-

pit. Hunc, accepto nuntio de focii morte, pro-
perantem ab Cotoniola, iamque progressum in
Parmensium fines, & ibi castra habentem, re agi-
tata in Senatu, per Scaramutiam Balbum rogant,
vt in easdem gerendi belli conditiones, in quas
fuerat à Philippo Maria euocatus, venire pergat.
Quod consilium, vt dixi, sicut exitio rebus fuit,
ita salutare in frontem, & prope videri necessarium
poterat ob inclytam eius hominis in re militari
famam, ob veterani robur exercitus quem ducta-
bat: & quia nisi socius amicusque assumeretur,
acerrimum fore hostem apparebat, vel suis ipsius
auspicijs, vel translata ad Venetos omni virium
suarum mole. Erat Franciscus Sfortia Sfortiae
Attenduli filius, cui Attendulo, sua virtus, & for-
tia facta apud reges gratiam, opesque, & inde
partem imperij, propriosque exercitus & ipsum
Sfortiae nomen inuenere. Antea, Iacobus, siue
Mutiolus fuerat: parentesque eius, Ioannes, &
Elisia intra Cotoniolae fines honesti, praesagium,
accepisse ferebantur, fore, vt deposito, quod
ipsi imposuerant nomine, proles ea nomen assu-
meret aliud quod fieret familiae cognomentum, &
late noscicaretur. Hoc igitur parente Franciscus
ortus, postquam is in Aterni fluminis traiectu
summerfus absque duce villo Sfortianum exercitum
reliquerat, consensu militari salutatus imperator,
ac deinde, quacunque bellum aliquod gereretur,
expetitus, & Philippo Mariae praesertim ascitus.
fortunaque sub ipso usus ea, quae demonstrata
est,

est nunc accepta à Mediolanensibus gerendi belli potestate, reique militaris administratione, statim diuifas curas habebat, tuendi Mediolanensium, ipsorum Imperij, & simul rapiendi vsurpandique inde quantumcunque posset salua in speciem fide: donec gerendae demum alienae personae finis, belloque aperto inuadendi quos tuebatur, tempus veniret. Appellatis in itinere Parmensibus, acceptaque ab ijs fide, ne ab Mediolanensium amicitia & autoritate discederent, Cremonam cum exercitu progreditur, quam ei urbem Philippus Maria dederat cum Blancam filiam in matrimonium daret. Ibi conditiones, in quas fuerat ab socero conductus, cum Aluisio Bossio, & Petro Cotta Reip. Mediolanensis oratoribus firmat, vno hoc addito, vt si Brixiam ipse cepisset, urbem eam haberet, liberam: si postea Verona etiam esset capta, hanc quidem haberet, Brixiam verò dimitteret. Rebelles inde Ticinenses, qui Mediolanensium odio parati imperium quodlibet accipere aliud, aduersus Metropolim caput sibi aliquod quaerebant, assumit sibi, Comelq; Papiæ appellatur. praeclara interim apud Mediolanenses ipsos excusatione hac vsus, quòd nisi maturasset. ipse urbem recipere eam, ventura fuisset in hostium potestatem, quodque magnus bellicus apparatus, & Pado amni armandae naues ibi haberentur: spes praecipua belli, quod ipse administrandum suscepisset. Proinde, ne offenderentur, subsidiaque imperij sui scirent esse quicquid Franciscus Sfortia possideret.

Mala initia negotij etiam ad exitum infasti, pessimeque Reip. consultum optimus quisque autumabat tunc cum summa rei militaris ad hominem eum delata esset. Ac talibus quidem inijs offenso Senatu, multumque suspecta noui Imperatoris fide, consilium occulte initum est Mediolani, vt peterent potius ab Venetis pacem, quam vt bellum gererent eo duce, qui rapiendo sibi, & intercipiendo quas ad Metròpolim adiunxisse debuerat vrbes, rudimenta ea infidi animi in ipso rerum aditu posuisset: missoque confestim in castra Venetorum Petro Cotta pacem & foedus petiere. Sed cum Veneti, aliàs etiam, vt ferebant, elusi spe pacis, legationem eam spreuissent, necessaria visa dissimulatio aduersus Sfortiam, quem ceu priorum obliu, attentiore in posterum cura, per litteras monuere, vt meminisset, tuendi Mediolanensium Imperij causa ipsum esse ascitum: nihil erraturum, si omissis in praesentia curis cupiditatibusque alijs, rem eam ageret: Senatum populumque Mediolanensem, inter alia instituta, quibus delectetur, grati animi famam erga benemeritos non parui aestimare, & posse praemia tribuere ei ob fidem, maiora, quam quae antecapere ipse festinaret. Talia quaedam ad Sfortiam in castra perscribi Senatus iusserat: vsique deinde dissimulatione ac lenitate eadem, speculatores apposuerunt ei, per quos, in singula fere momenta, quid ageret, quòue moueretur, scirent. Et ille, nondum, scilicet, maturum esse tempus existimans depromendi id quod penitus
animo

animo inclusum habebat: simul, & Senatus litteris, & conscientia admonente, videns, ob interceptam Papiam, tentataque in conditionibus alia, suspectum se esse Mediolani, sedulo agitabat, moliebaturque omnia, ut suspicione ea se eximeret, faceretque fidem animi, nihil aliud, quam bene gestae Reipub. laudem quaerentis. Opportune autem ad placandos Mediolanensium animos, probandamque Senatui fidem, ei contigit, ut Derthonenses Ticinensium animo semper auersati Metropolim, urbis suae imperium ad ipsum deferre vellent, multumque rogarent, ne accipere grauaretur: quod abnuuit ille, & Praetorem tantummodo dedit. Caetera deinde nauiter ac prospere administrando, consulendo de rebus omnibus Senatum, & Senatusconsulta diligentissime exsequendo, ea aliquandiu erat integritatis fideique existimatione, ut, cum alia super aliam victoria nuntiaretur, obiurgarent amici eius alios, quod ipsum eiusmodi suspicionibus violassent. Cum enim praeter Veneti belli molem, Galli etiam, & Genuenses, & Sabaudienfis, & Estensis, ad occupanda Mediolanensis imperij varia loca, prout quique partem aliquam, vicinitatis illecebra, seu iure nonnullis petebant, vno tempore coorti essent: tantis afflictam difficultatibus Remp. fide illius ac virtute quotidie fieri meliorem apparebat. Et referebat, ut dixi, ille cuncta ad arbitrium auctoritatemque Senatus, ut ne gloriae quidem fructum, adeo non iam imperij partem quaerere sibi vllam videretur. Foedus
quin

quin etiam inire cum Galliae Rege, ne ea res apud Mediolanenſes detrimento ſibi eſſet, reſuſauit, cum clandestina in id legatio in caſtra ad ipſum veniſſet. Maioreque & illuſtiore merito, Rainaldum ab Rege eodem cum exercitu miſſum ad tenendas Italiae res, iamque concitatis ad rebellandum Alexandrinis, finitima inuadentem, repreſſit precibus & authoritate memorans in colloquio vetera patris ſui merita erga Regem Gallum. Placentiam inde, quae praefidio Venetorum tenebatur, oppugnare aggreſſus, quadraginta dierum labore expugnat, urbemque eam inter exercitus vtriuſque iniurias vaſtatam peſſime ac direptam conſtituit Reip. Mediolanenſis nomine: ſolatia, & iura, & magiſtratus dedit. In cuius quidem oppugnatione urbis, nihil à ſcriptoribus praetermiſſum eſſe video, quò maior fieri poſſet gloria, vel ducis ipſius, qui rem geſſit, vel Populi Senatusque Mediolanenſis, cuius nomine geſta eſt, vel etiam hoſtium ipſorum, qui, ne urbis eius poſſeſſione deicerentur, pertulere ac tentauere quicquid ex patientia, ingenijſue mortalium, inter magnas dimicationes, hiſtoria vnquam admirata eſt. Sagunti profeſſò, ſiue Syracuſarum, aut Tyri conſtantiam & aerumnas, & hinc oppugnantium, hinc obſeſſorum artes, & in vtraque parte multiplicem ſtragem Placentina ea res aequauit: neque ego repetendo deſcripta iam ſedulo ab alijs, certamen inane ſumam, otioſe abutar, cum vix ad ea ſufficiam, quae nunc primùm ex diuturno ſilentio in lucem,
hanc

hanc aliquam extrahuntur. Agentem ista Sfortiam laudabant quidem Mediolanenses, decesseratque suspicio multorum animis capitalissima illa, quam ipse sibi, primis, ut demonstraui diebus, concieuerat: sed quò maiora erant ea, quae gessisset, rursus nimia gloria viri suspensiones aliquando hominum easdem irritabat. Nam, praeter secundas quotidie magis ad Placentiam res, & iam prope depulsos ea regione Venetos, foedusque cum Galliae Rege repudiatum: celebrabatur omnium sermone singulare illius ingenij acumen, quo consilia omnia Venetorum excepisset, atque elusisset, simulque robur animi, quo leuiter lacescitus vocasset ipsos ad vniuersae rei dimicationem, & illi pugnam detrectasse ferebantur. Nimium id esse gloriae videbatur, quae, ne sese altius efferret, frenandam eam, atque comprimendam, secretò in concilijs aiebant. Itaque, dum ille Placentiam in propinqua iam spe victoriae quateret maxime, & oppugnaret, misso alio in Alexandrinum agrum ab vrbe exercitu Mediolanenses, postquam infestum rursus ei agro Gallum ita domuere, ut super vetera exempla, terribile atque funestissimum id infelices reliquiae referrent domum, gloria etiam ipsi elati, victorem exercitum duci Derthonam iubent, eique vrbi, quòd Metropolitano spreto imperio principem sibi Sfortiam habere voluisset, pro ea temeritate malum, exitiumque ferri. Ne magna aliqua vrbis eius calamitate sanciretur vrbium etiam aliarum fides, idque exemplum in Sfortiae ipsius contumeliam statueretur,

fueretur, ea res obstitit, quod ciues illi, eiectō
protinus quem Sfortia dederat Praetore, permise-
re sese Mediolanensium potestati, & in quaecun-
que pacta adigi ipsos visum fuit, iurauere. Mini-
me fallebat Sfortiam, telum in sui nominis famam
directum fuisse illud, nec Derthonensi populo, sed
sibi vni terrorem eum esse ostentatum, admonitoſ-
que sic esse omneis, quantum opis & praesidij in
tutela fideque ipsius collocatum habere possent.
Sed multò magis angebat eum, quòd parce, &
lente cuncta ex vrbe ad exercitum mittebantur,
siue pecuniam ad persoluenda stipendia militi, siue
supplementum postulasset. Iam enim, praeter
excitatos magnitudine rerum animos ad minuen-
dam illius famam, ne periculosa aliquando liberta-
ti foret, etiam noua spes erat exorta Senatui po-
puloque, posse cum Venetis pacem fidam hone-
stamque componi, quoniam pars vtraque satis
gloriae, satis etiam cladum, & pericula in posterum
eadem haberet, qui bellorum omnium honestissi-
mus est finis. Consilij huius authores in Senatu
praecipui erant Picinini duo, Nicolai filij, de cuius
exitu demonstratum est, qui paternarum inimici-
tiarum heredes remouere ab exercitu Sfortiam co-
nabantur. Atque hortantibus assidue eis, & sua
sponte ad pacem inclinante Senatu, quae libertati
non obstaret, missis vltro citroque legatis, res ita
agitabatur, vt Senatui Populoque Mediolanensi
cum Senatu Populoque Veneto pax esset: de
praesenti statu & conditione partium nihil muta-
retur,

retur. Haec ita pepigerant legati. Sed quia rata esse non poterant, nisi prius in Concilio octingentorum relata, comprobataque essent, admonitus Sfortia per homines sibi fidos, quos Mediolani habebat, id spatij habuit ad plebem concitandam, ut coaspernata pacem, seditioso clamore bellum potius iuberet. Iactabant eius fautores, pacem fore ignominiosam, infidam, quouis bello tristiores, & alia, quae per litteras, aut nuntios identidem ipse inculcabat tamquam Reip. cura: suberat dolus, ut exercitum ipse haberet, & pars utraque bello fatigaretur, donec ad rem suo nomine gerendam matura omnia essent. Nam ubi Venetorum exercitum agro Mediolanensi submouisset, statuerat, vel occasione arrepta aliqua, vel si nulla daretur, ipso adoptionis & matrimonij iure conuertere ad recuperandum soceri imperium eadem arma, quae ad defendendam Reip. nostrae libertatem accepisset. Neque me fugit, eos, qui Sfortiae huius gesta litteris mandauere, & propria cura res eius amplexi sunt, eleuare ista verbis, culpamque conferre omnem in Mediolanenses ipsos, qui, tum dissidijs inter se aeternis, tum implacabili erga Sfortiam inuidia, perpetuaque insectatione gloriae eius, coegerint ipsum consulere suae salutis, & sibi filijsque suis debitam imperij huius hereditatem vindicare. Sed commune quidem hoc est omnium, qui res alicuius, siue Principis, siue populi, gratia rogatuque aliquo sumpsere excolendas, ut cuncta, quae minuant laudem, aut artificiose declinent, aut in-

contrarium vèrant. Alioqui, sine fructu laborem, & fortasse damnum habebunt. Mihi, non excole, re, sed narrare vetera haec sanctè aggresso, procul abest ea cura, semperque vera speciosis antefetemus. Magnus utique bellator Franciscus Sfortia, & omni reliqua laude par antiquis non caruit eo certe vitio mutabilis animi, quocunque spes aliqua fortunae augendae, & dominandi cupiditas vocaret. Etiam sub socero Philippo Maria, tum antequam gener esset, tum post deductam maxime Blancam, nunc ab ipso ad Venetos, & Florentinos, nunc à Florentinis & Venetis ad ipsum descuerat haud alia inconstantia & leuitate, quam sine qua ipsam constantiae virtutem, nudam atque inutilem venatrix suorum commodorum regia prudentia appellat. Iam inde à Sfortia patre didicerat has artes, atque mobilitatem transferendae fidei prudentiaeque in partem eam, ubi maiora momenta vtilitatum starent. Nam etiam ille Neapolitanis antea bellis, nunc ab Ludouico Andegauenfi contra Reginam, nunc ab Regina contra Alfonso steterat: & variatis tamen ita vicibus blandissimi scriptores officij nomen imponere potuerunt. Quae porro iura successionis, quamue adoptionem, quodue matrimonium aduersus Mediolanensium libertatem iactare poterat gener & filius soceri, & patris, cuius maiores haud alio, quam communi nobiscum iure nati in hac patria, erant? Nimirum etiam ipse sibi conscius, quam tenui filio sua haec iura attinerentur, premebat

alto silentio rem totam, neque verbum adhuc ei excidebat vllum, vnde suspicandi minima ansa praeberetur, nisi multa, quae occulte agebat, intimos animi sensus, ipso non suspicante prodidissent apud eos, qui nunquam desierant ad consilia illius speculanda intenti esse. Postea, maturis iam negotijs, res simul & verba, & repentina armorum conuersio, translatique exercitus, & assumpti ad Metropolim inuadendam hostes iidem, in quos pro Metropoli pugnat, omnia vno tempore, sicuti demonstrabitur, & comprobauere quas dixi suspiciones, & nimium serò coarguere alios, qui vanum esse timorem volebant. Nunc Sfortia, postquam arte conatuque omni peruicerat, vt ipse, quae iam conuenerat pace, Senatus bellum decerneret, simulatione quidem, & cunctarum apparatu rerum intentus erat in quamcumque partem, siue Senatus censuisset, siue laceissent hostes: animi verò sui curis & occultissimo sensu spectabat urbem Brixiam, de qua vrbe in conditionibus erat, vt si eam ipse cepisset, potiretur, haberetque propriam & suam. Nondum id quidem suspicione vlla attigerant Patres sed paulo post mirifice attigere: ac nihil aliud in praesentia cogitantes, quàm vt decreto bello, nulli rei deessent quae ad profligandos vndique Venetos, imperiumque constituendum, pertineret, de Sfortiae ipsius fide animoque erga Remp. ita iudicaturi erant, sicuti ille deinceps egisset. Is nunc castra ad Cremonam habebat, acceproque Senatusconsulto,

quo bellum ei sicut antea decernebatur, ad Cassanum cum exercitu proficiscitur, quam arcem, quodque municipium Sacri iuris olim, postea ab dominatu altero sicuti pleraque alia possessum, Veneti hoc tempore habebant. Eam recuperari arcem permagni ad rerum summam intererat, obtinente Veneto Laudem quoque Pompeiam, & Meltium, & Treuilium, & pleraque agri Cremonensis itaut neque supportari commeatus in maiora castra, neque nuntij sine discrimine commeare possent. Mittitur illuc ab Senatu etiam Astor Fauentinus cum ijs copijs, quibus ipse praeerat. Huic mandatum, vt pontem in Abdua faceret, quâ Cremonensem agrum alluit flumen. Facto ponte coniunctisque exercitibus, decem dierum oppugnatione recuperauere arcem. Eo terrore, qui Meltium obtinebant, aufugerunt. Pandinum inde & Ripalta, & quae trans Abduam castella praesidijs Venetorum tenebantur, capta, & direpta, vel si expedierat, munita & infessa. Veneti ad defendenda ista segniores, Cremonam vi tota aggressuri erant: iamque inducta in id classe Padus, inhorruerat. Tunc scilicet Sfortiae cura rerum, suarum pugnare cum authoritate Senatus: & non solum tuendae Cremonae studium, quam urbem ei Philippus Maria assignarat, sed etiam Brixiae adipiscendae cupiditas, quam sibi pepigerat in conditionibus, certamen cum publico consensu, ducumque aliorum sententiâ ad rerum summam, inutile iniecerunt. Volebat Sfortia, imposito pro-

tinus

tinus in naues militē, totis aggredi viribus Venetorum classem, crebrisque super ea re concilijs, gerendi belli rationem hanc proponebat, vt defensā prius Cremona, ad Brixiam ducerent oppugnandam: ita fore, vt Veneti transgressu Ollij amnis prohiberentur, & bellum in suis finibus haberent. Patres censebant, Laudem Pompeiam, primum omnium esse recuperandam: & cognita per legatos Sfortiae sententia, misere in castra, Oldratum Lampugnanum, & Ioannem Casatum, qui voluntatem Senatus exponerent, atque hortarentur magnopere Sfortiam, ne ei rei quicquam praeuertisse vellet. Ille tamen in sententia sua perstabat, & quamquam consensu ducum praefectorumque aliorum victus, castra in Laudensem agrum mouisset, Cremonam tamen & Brixiam nisi collocatas intuto haberet, nihil praeterea satis quieto animo aggressurus esse videbatur. Opportuna consilijs cupiditatieque eius fuit repentina Venetorum impressio, qui duce Micheleto quodam transgressi Ollium, castella, quae nostri capta habebant, inuasere. Casum scilicet periculumque iactando illud Sfortia denique peruicit, vt potestas sibi ab Senatu permetteretur agendi quicquid è Rep. esse duxisset: eiusque potestatis & arbitrij tempus ita definiere: donec Patres aliud censuissent. Addidere collegam ei Gulielmum Montisferrati Demarchum, qui, cum in Venetorum castris diu militasset, hoc tempore stipendia ea reliquerat, & in parte nunc altera quaerere bona

fide

fide virtuti locum videbatur. Huic Gulielmo partem exercitus eam attribuerunt, quae Barptolemaeo Bergomenſi attributa prius fuerat, & honoris militiaeque gradum dedere eundem, quem ille tenuiſſet. Namque Barptolemaeus ille notus adhuc, & per ſeria, per iocos ob militarem gloriam ſimul & cognomenti ludum frequens in ore famae, cum ſub Philippo Maria ordines duxiſſet, dein ab eo, Modoetienſi arci, crimine, ſive ſuſpicionem interpoſita traditus in cuſtodiam, ſuſpenſo è pinnis fune delapſus ad ima auſugieſſet, mortuo principe, ab Senatu reſtitutus honori priſtino, nunc refugerat ad Venetos abieratque nocturnus è caſtris. In huius locum Patres ſuffecere quem dixi Gulielmum, ac praeter eum additi ſpeculatores ſimul adiutoresque Sfortiae clari bello viri praefectique ſingularum turmarum, Carolus Gonzaga, Chriſtophorus Torellus, & Antonius Intimilienſis, quorum vltimus ad Meltium in praefidio fuerat, & arce illic amiſſa profugus ad Mediolanenſes, tantò magis fidus ſperabatur aduerſus eos vnde abiſſet. Accepta igitur in hunc modum poteſtate, & arbitrio gerendarum rerum, & copijs ducibuſque auctus hiſce, ſimul poteſtatis & arbitrij vincula cuſtodeſque fidei circa ſe plures habens Sfortia, quàm fortaſſe vellet, ad Cremonam pergit ire tuendam ab Venetae claſſis incurſu, ſcilicet, vt ab ea parte firmatis opibus ſuis, opes deinde, Brixia etiam receptâ, maiores, iſſdem Reipub. armis tentaret, imperiumque ita trium magnarum urbium, iam,
inde

inde à principio captâ sibi Papiâ, habiturus erat. Veneta classis septuaginta-nauium Andrea Quirino duce confiterat iuxta Casalensem arcem in eodem Padi amnis brachio, quod Metropolim affligerat ingenti clade sub Philippo Maria, nomenque inde acceperat. Terrestrem alium exercitum sub Micheleto ad septimum inde miliare Veneti habebant; Sfortia, faucibus brachij obfessis, oppositoque ibi Ticinensium nauium praesidio, nequid effugij in medio discrimine hostibus pateret, ab altera parte bombardas in hostilem classem praecipuae magnitudinis dirigi quatuor iubet, ictibusque continuis & ferrea procella Venetas naues euerberari. Quod cum absque vlla intermissione fieret, adfuit etiam rebus ita dispositis ea quae belli fortuna dicitur. Nam eodem tempore, & contortae è bombardis pilae ingentes cum foeda hominum laceratione, nauium latera compagesque perfringebant, & collocatae in faucibus triremes, concitato repente cursu, Venetorum ex transuerso superuenere nauigijs, vnde crebra in nostros tela accidebant, prosperaque pugna sagittarios inhibuere, & nullum interea subsidium ab Micheleto aderat: quae res haud dubie victoriam siue multo sanguine nostris dedit, despondente animos Quirino, cum nondum planè victus esset. Is enim, ubi iniqua simul omnia classi, & ex terrestribus castris auxilij spem elusam vidit, subductâ raptim in vicinam arcem turbâ, quae superfuérat, nauibus injici flammâs iubet, ne integrae in manus hostium peruerent.

rent. Et Sfortia, cùm à praeda continere militem nequiret, veritus, ne superueniente Micheleto, manus impeditae corrumperent victoriam, quae iam parta erat, latius porrò spargi flammās easdem iubet, totamque classem incendio inuoluit, quam Veneti, haud sine gemitu, suo simul & hostili igne flagrantem ex arce conspexere. Nuntiata ea victoria Mediolanum, perinde ac debebat, laeta Patribus populoque fuit, honosque etiam ob rem bene gestam Deo immortalī habitus est, & Sanctissima Virgo deipara praefes custosque vrbis adorata pretiosissimis donis, quorum nonnulla adhuc manent in Templo maximo & sub eius titulo victoriae ab aedituis indicantur. Caeterum, debilitatis ea nauali clade hostium viribus, magnoque periculo liberata Metropoli, censuere Patres modum imponendum esse potestati, quam Sfortiae summam liberamque permisissent, ac de ea re Senatusconsultum factum est in haec verba. Quod

„ Senatus Populusque Mediolanensis Francisco Sfortiae, rei bellicae arbitrium dedit, vt is ageret quicquid è Rep. esse censuisset, eique arbitrio tempus quodcunque visum esset, finiuit: nunc idem Senatus Populusque de ea re ita censet, vti Franciscus Sfortia, de rebus omnibus quas hoc bello acturus erit ad Senatum referat, sententiamque Patrum, & populi iussa expectet. Adiecere Senatusconsulto, vt primo quoque tempore traiceret cum exercitu flumen Abduam recuperandi Carauagij causa: Carauagio recepto, duceret ad Laudem Pompeianam,

iam, & ei quoque vrbi recuperandae infisteret. Haec Senatus authoritas perscripta & missa protinus in castra ad Sfortiam, animum eius metu simul & indignatione confudit. Irascebatur, quia coarctatam sibi potestatem, imperiumque inhibitum, videbat eo maxime tempore, quo potius ad rei gestae praemium laxari amplificarique omnia par esset: timebat, ne detecta iam & nudata omni sua mente consilioque Brixiam eundi, Patres ad rem eam impediendam atque disturbandam cuncta semper excogitaturi essent, eoque nunc inhibuissent imperium. Iam enim ipse statuerat ad Brixiam ire oppugnandam, & consilio super ea re habito, facile omnibus in eandem sententiam adductis, castra illuc mouebantur, cum redditae sunt ei litterae Senatus, quae circumscripta, sicut dixi potestate, ad Carauagium ducem agmenque auertebant. Sfortia enimvero, dissimulans adhuc alte animi sui destinata & dolorem, ad Carauagium, sicuti imperatum erat, iter conuertit, nihil aliud, vti fertur effectus, quam obediendum esse illis, quorum periculo res gereretur. Quinto die quam ex Cremonensi agro mouerat, disposito locis idoneis exercitu id oppugnare castellum aggressus, ipse, & ceteri Mediolanensium duces, quibus iam aequatum fere imperium erat, in omnia incidere pericula & difficultates, quae in magnae cuiuslibet oppugnatione urbis perferendae essent. Nam, & natura locus erat ad mille fere passus ob fossas & aquarum diuortia prope inuius equiti, & olim addita muni-

menta manu, nouis auxerant artibus hostes: hique pridie, quàm noster exercitus eò duceretur, magnis agminibus antecefferant, & maiore etiam postea numero superuenere. Itaq; per mensis fere spatium, quotidiana praelia inter exercitum vtrumque committebantur, & auersa omni ab arce moenibusque contentione, per agros & finitima loca dimicabatur, dum, aut qui iam praeuenerant, prohibent accessu nostros, aut nostri reliqua succedentia agmina hostium arcere volunt. Ac sicuti eadem in vtraque parte virtus, idemque fere numerus, & potiundi loci cura eadem erat, ita etiam neutri vquam ex acie laeti abibant. Quinto demum & trigesimo die, postquam eò ventum fuerat, cum Mediolanenses circumuallatum aegerrime oppidum haberent, ac promouendo ad moenia gradum, singulas prope glebas multo suo & hostium sanguine infecissent, atque tunc etiam exercitus vterque pari defixus metu haereret, verentibus nostris, ne oppugnationi intentos Veneti à tergo aggredierentur, Veneto summae rei discrimen vitante: principium vincendi nostris inde est datum, vnde sub victoriae specie clades magna parabatur, nisi casus alius, vt pleraque in bello solent inania, & fortuita, ex manifesto periculo salutem gloriamque dedisset. Praeerat arci Matthaeus Capuanus eo animo vir, vt neque constantiae ac fidei anteferreret quicquam, neque inanem eius gloriae titulum, suo aliorumq; exitio quaesitum vellet. Is, vbi circumfusum oppido Mediolanensem exercitum, & necessitatem
adesse

adefse vltimam vidit, existimans, dedita quàm capta arce, meliorem fore suam, & praesidij conditionem, siue fortasse etiam nihil adhuc tale agitans, sed moram imminenti irruptioni nonnullam quacrens, misso ad Sfortiam caduceatore, institit cum eo agere de conditionibus tradendae arcis, iamque ea res, & in principum conuentu, & totis castris magnopere agitabatur. Interea, Venetorum duces qui festum pugnando exercitum habebant & in collem castra contulerant, habito concilio de summa rerum, dictisque sententijs, quid quisque optimum factu censeret, sententias eas, ad Senatum suum ordine perscribunt: indicant praesentem belli statum, exhaustas iam in vnius castelli defensione pugnas, & factam prope deditionem: abscedi inde agique alia, an subsidium ferri inclusis, & in rei non magnae discrimine periclitari vniuersos velint, ceu parati in vtrumque consulunt. Senatores Veneti, pensatis, quae referebantur, breui consultatione, retinendum esse Carauagium statuunt, idque propere ad exercitum perfertur. Vna erat via, per quam penetrari ad castra Mediolanensium posset, obscuro per siluas tramite, quem Tibertus Brandolinus ducum illorum vnus sumpto lixae habitu speculatum egressus notarat. Caetera, regionis situ, fossisque & munimentis obiectis, intercisa, abrupta, impedita, multiplex certamen antequam peruentum foret ad castra denuntiabant. Igitur accepto sui Senatus mandato hostes hora diei ferme nona, cum nostri maxime

intenti in spem recipiendae per deditionem arcis caetera remissius iam languidiusque agerent ; digressi colle abdunt sese in siluas, & citato agmine properant ad opem obsessis quantocunque suo periculo ferendam. Et periculum statim pernicientique inuenere, latam fossam, quam per vetera bella excavatam atque perductam toto quantum spatium in latum silua porrigebatur, Sfortia collocatis per interualla militibus communierat, passimue stramento materiâque iniectâ aliâ occaecarat, & stipites alicubi transversosque cancellos defixerat, ut si hostis transire illac conaretur, praecipitatus, implicitusque aut reiectus irritum id siue etiam funestum inceptum haberet. Neque speculator Brandolinus ea munimenta viderat, suspicione fortasse aliqua & metu, siue reperti transitis laetitia propere ad suos regressus. Tumultuosi nuntij de hostium aduentu in nostra castra perferuntur, rapitque illuc Sfortia subito agmen : vbi, tum opportunitate fossae, tum virtute militum deprehensos ad iniqua Venetos fudêre Mediolanenses ac caecidere, partâ victoriâ, quae plena exemplorum etiam in hoste miserabilium fuit. Nam laqueis irretiti illis, captique & vincti trucidabantur etiam honeste moriendi facultate adempta, cum inter cippos, & angustias, non dirigere ictus, non ad pugnam assurgere vllam possent. Et nostri impune sese per adstructos sua manu ponticulos, ac per vada nota insinuabant. Haec prima procella pugnae fuit, quam caedis potius nomine appella-

appellauere scriptores nec amicissimi Mediolanenſium rebus, & inter pericula conſiliaque eadem verſati. Caedes inde alia facta fugientium eſt, ex qua qui euasere, armis equiſque relictis, alius alio dilapſi, quacunque perueniant, minime dubium fecere, quin res Veneta perdita eo die, & in perpetuum afflicta eſſet. Captis etiam direptiſque caſtris, & oppido recepto, opima ſpolia & nobiles captiui, Aluiſio Boſſio & Petro Cottae ducendi Mediolanum traduntur. Legati hi populi Mediolanenſis in exercitu erant, nec ſine eorum authoritate quicquam fiebat. Urbem iniere triumphantes albenſibus veſti equis, purpura auroque conſpicui. Parentem urbis Ambroſium, quomodo effigies ea pontificali habitu è ſerico auroque, gemmis internitentibus publico ſumptu contexta, & per tot annos reſecta ſemper manet, inſidentes equis publici ſerui pari inceſſu hinc inde ſuſtentanteis rite ac decore praeferebant. Captiuorum longus ordo antecedebat: Dandulus & Rangonus, capita nuper exercitus Veneti, nunc legatorum noſtrorum fere calones, hic Cottae, ille Boſſio iuxta pedes ducebantur. Ea magnae fortunae ludibria fert bellum. Sed, & vexilla Diui Marci, neſcio an honoris cauſa pompae huic immiſcebantur. Ciuitas tota, non praefenti modo plauſu, quibuſue alijs laetitia declaratur victoriam triumphumque excepit: verum etiam ſecutis diebus adorabant gregatim ad omnia templa Numen ob eius victoriae beneficium

idque

idque more humano prope remunerantes, templâ ipsâ magnifice excolebant; & semper famelicam, inter belli mala plebem, remittendo publice tributa, priuatim nutriendo miserrimum quemque cogebant agnoscere ac venerari Celestem potentiam, quae, conseruata Rep. imperioque Metropolitano infimis etiam benigne faceret eorum manu, qui Remp. imperiumque tenerent. Verum, haec denique victoria noui belli principium fuit, cuius exitu Resp. Mediolanensium erat sub iugum reditura idem, quod Vicecomitum sine excussum putabant: atque extracta in hanc diem dissimulatione magni voti Franciscus Sfortia, diuque cum multarum rerum necessitate luctatus, tandem pertinaciâ suâ, & iniurijs, vt ferunt, alienis, ad id venit, vt hostium nostrorum aperte amicus, & insensissimus ipse nobis hostis fieret, donec, & victor & princeps, sublatâ odiorum causâ, paternae etiam in nos curae gloriam quaereret postea beneficijs, & miti iustoque imperio etiam assequeretur. Offensiones autem, & iniuriae, vel causae, quae titulum aliquem praebuere honestum volenti iam Sfortiae deficere ad hostes, & bello persequi aperto imperium cuius tuendi causâ exercitum armaque acceperat, partim ex conditione rerum ortae, partim in historiam inductae à nonnullis, qui Sfortiarum nomini, postquam ea domus urbem tenebat, fauerunt, hae quidem feruntur. Recepto Caruagio, defensâ Cremonâ, rebusque alijs prospere gestis, rem atque consilium de Brixîâ inuadenda

denda nunquam omiffum, faepe dilatatum illud ex-
 fequi Sfortia tandem hoc tempore volebat. Si
 publico confilio, & femper ad id molefta fibi Se-
 natus authoritate impediretur, ftatuerat vi fua, &
 eo quem habebat exercitu rem vtrunque agredi.
 Quia ftudia militum, & populi fauorem nonnisi
 gloria conciliatum, & multiplici clade conterritos
 Venetos haberet, nunquam tam opportunum fore
 tempus agendi aliquid, fortunamque tentandi
 fufpicabatur. Stimulabat etiam affidue animum
 & precibus, & querelis, paternae fortunae deſide-
 rio multum anxia & importuna vxor. Non ſe ei
 traditam, vt laboris ſemper, & exilij ſtipendio-
 rumque alienorum comes foret. Alios etiam fuiſſe
 ſplendidos & opulentos, è quibus Pater aſciſcere
 ſibi generum poſſet: praetuliſſe caeteris vnum, de cu-
 ius virtute atque animo ſpem haberet, poſſe ab
 eo imperium retineri poſtquam ipſe deceſſiſſet.
 Proinde accingeretur ad opus, quod, & famae
 communis ab eo, & mortui ſoceri manes, & nati-
 uiam, poſtue ſuſcipiendi liberi poſtularent, ne ſcili-
 cet, imperium, quod maternus auus ipſis maximum
 ampliffimumque relinquere voluiſſet, Patris incuri-
 a ereptum ſibi cum dolore & ignominia viſuri
 eſſent, dedecusque & damnum illud ad nepotes
 ipſi ſuos pudenda ſucceſſione tranſmiſſuri. Talia
 repetentem animo Sfortiam, cum nondum ab Ca-
 rauagio caſtra mouiſſet, legati Mediolanenſium
 Theodorus Boſſius, & Francischinus Caſtillioneus
 adeunt: laudant verbis ampliffimis virtutem fiden-
 que

quē hominis, eique Senatus nomine gratias agunt,
 quod rem adhuc ita gesserit, vt ipsius opera Remp.
 breui fore constitutam, quieturos hostes, aut bel-
 lum domi habituros sperare debeant. Perenti de-
 inde, vt ad Brixianae expeditionis facultatem libera
 sibi cuncta permitterentur, in praesentia quidem,
 annuerunt, postea verò delata re ad Senatum,
 censuere, non esse è Rep. Sfortiam vrbis eius potiri:
 atque ad eam rem impediendam sedulo compa-
 randa esse omnia decreuerunt. Id cum sua sponte
 patres fecerant prouidentia & metu, ne nimium
 Sfortia inualesceret, tum verò Picininus vterque,
 aemulatione in ipsum, & iam inueteratâ apud
 Senatum gratiâ, iactando saepius eadem, adduxe-
 rant omneis in eam sententiam, vt crederent, ne-
 quicquam pro Rep. & libertate fore diuicatum, si
 vrbibus, vt coepisset, occupandis, tantopere crescere
 Sfortiam paterentur. Pestiferum eum in sinu anguem
 nutrire sibi Mediolanenses, nec sensuros antequam
 bellua facta inexsuperabilis foret. Ita, & prouisu
 suo, & consilij instincti alienis, ab Veneto Brixiam
 teneri, quàm succedere ibi Sfortiae quicquam,
 malebant. Monebatur etiam ipse literis amicorum,
 missas ab Senatu Mediolanensi fuisse literas ad
 principes eius vrbis, quibus eos hortarentur, vt in
 fide Venetorum manerent: cum Senatu Republi-
 caque ea breui pacata omnia Mediolanensibus fo-
 re. Et literas eodem tempore alias repererat Eras-
 mi Triuultij ad Vitalianum Borromaeum scriptas
 in hanc sententiam: dandam esse operam, vt co-
 piarum

piarum duces qui in exercitu praestantissimi essent, cum suo quisque milite in varia loca dimitterentur, ne Sfortia Brixiam obsidere posset. Mox Antonius Porrus missus ab Senatu in castra, quae iam moenibus urbis Brixiae subijciebantur, mandata haec ferebat. Diuidi exercitum oportere, ut pars in Veronenses duceretur, pars ad Laudem Pompeiam tenderet. Urbium earum alteram insensam esse Venetorum imperio, nostrorumque armorum adspectu facile illinc defecturam: altera nisi quamprimum recepta vindicataque esset, perniciosi nimium exempli ignominiam eam fore, cum adeo vicina Metropoli ciuitas ab hoste teneretur. Haec ab Senatu mandata Porrus exponebat, & Sfortia eodem tempore iam penitus alienato à Mediolanensibus animo speque adipiscendi imperij vehementius rapta, ob id ipsum agitandae cum Venetis paci intentus erat adiutoribus atque internuntijs Pasquale Malipiero Veneto, & Angelo Simoneta Mediolanensi. Per horum utrumque sermones commeabant, summaque conditionum erat, ut quae castella & arces & urbes Philippus Mariae mortis suae tempore tenuisset, ea omnia una cum Metropoli, finito bello, Sfortiae huic cederent: Bergomum & Brixiam & Abduanae glareae castella praeter Pandinum obtinerent Veneti: per eos, quatuor millia equitum, bis mille pedites, quatuordecim millia florenorum nummum in menses singulos gerendo bello suppeditarentur. Quae, per eos, quos dixi interpretes cum pacta iam &

secreto constituta essent, credibile est, haud magnopere commotum fuisse Sfortiam eiusmodi mandatis, licet alioqui nihil magis alienum inimicumue rationibus ipsius obijci potuisset. Itaque, ne verbis quidem magnopere cum legato Metropolitano iurgatus, postquam is è castris abiit, apta ad id quod moliebatur oratione pertentatis militum animis, qui apud eum reliqui erant, ubi ex faustis clamoribus alacres, & sibi ad omnia paratos sensit, postridie concionis eius, ex Brixienſi per Soncinatē agrum transire in Laudenses parabat. Ciuitas interim ista dediderat sese Mediolanensibus, & vehementer ea res initio noui belli Sfortiae animum turbauit. Nam ab ea parte statuerat irrumpere in Mediolanensem agrum & aucto mox Venetorum auxilijs exercitu succedere vi tota ad moenia vrbis. Hanc Sfortiae defectionem Mediolanum nuntiauerē primi, Petrus Cotta & Aluisius Bossius, qui Reip. legati exercitum assidue sequebantur. Hi, concioni, quam ad milites ille habuisset interfuerant: & vbi aduersus obfirmatum eius animum aliquandiu frustra tetendere, conscensis propere equis ad Senatum rem eam atrocem detulere. Non tamen ab Senatu quicquam temere tumultuoseue actum. Sed missis ad Sfortiam Barptolemeo Morono, & Iacobo Cusano dici haec iubent. Valde miratos esse ipsos, quod tantis Reip. beneficijs ornatus, arma in ipsam conuvertere sustinuisset, si nonnullorum facta displicuissent, essetque aliqua re fortasse offensus, debuisset potius

tius ostendere Senatui quid doleret : & Senatum ; pro sua aequitate , atque etiam pro ea opinione quam de ipsius virtute habuerit , cognita causa fuisse satisfacturum . Nunc quoque si velit exponere alienati sui animi causas , aequitatem Senatui manere eandem , & daturos esse operam , ut sicuti ad nullum belli discrimen esse segnes velint , ita ad communis vitae officia mites & iusti gratique reperiantur . Sin ille hostili erga Rempub. animo perseverare mallit , aequum esse saltem , ut militares copiae Mediolanensium , quas secum trahat , earumquae duces Senatui restituantur : neque enim arma illis in patriam data esse . Sfortia respondit , nimium fuisse graua & intoleranda , quae per totum illud belli administrandi tempus ab Senatu simul & populo Mediolanensi pertulisset , tempusque adesse ultionis , quemadmodum etiam videre ipsos arbitraretur . Sed velle se quidem iniuriarum spontè obliuisci omnium , neque quicquam acturum impotenti animo quamquam & praesenti occasione , & dolore praeteritorum stimuletur : imperium verò quod Philippi Mariae Vicecomitis fuerit , velle sibi vindicare , ne ingratus erga focerum , impius in liberos uxoremque suam , & matrimonio proleque indignus habitus ea cum damno dedecus ignominiamque ferat . Quod ad militares copias earumque ductores attineat , neminem se morari , quominus abierint è vestigio omneis quicunque Mediolanensium adsint : nec plura in eo colloquio dicta . Bellum , quod cum Francisco

Sfortia pro sua libertate infelicitè gessere Mediolanenses initia hæc habuit, ex quo bello victori imperium, victæ ciuitati fortuna eadem parabatur qua sese per Philippi Mariae mortem esse liberatam sperarat. Quis autem postea crederet, Sfortiam ipsum, fundato per victoriam hanc principatu, si post mortis tempora posset suorum interesse casibus, longe praeoptaturum huic esse principatui res priuatas, & cum vtrique statum; vnde spes moliri tantas coepisset? Neque enim ad sextum heredem peruentura res erat: & quinque successiones, per quas id imperium iuit, totidem tragica exempla dominantium fuere. Interfectus ob scelera & mores impudicos Galeatius coniuratione nobilium inspectante populo, ante aram, inter sacra: mox vrbs infecta coniuratorum caedibus: facinra Ludouici in filios & patruī dolo datum Ioanni Galeatio venenum: ipse captus à Gallis & intra carcerem moerore absumptus: filiorum huius alter similitudine patèrni exitus, alter orbâ senectâ domum imperiumque perdidere. Tanti fuerat capi urbem Mediolanum, & totam à Francisco patre inter dolos, arma, eadesque vitam agi. Cum Sfortia bellum aperte Mediolanensibus, & verbis, & re ipsa denuntiauisset, idque Mediolanenses, vt demonstraui acceperant, neutri parti satis esse virium videbatur aduersus imminens discrimen, quod alteris seruitutem, alteri exitium vltimum, & sempiternam ex temeritate labem minitabatur, si clades accepta esset. Perterruerant enim etiam

partem

partem vtramque statim factae fortissimorum viro-
rum transitiones & ab Senatu ad Sfortiam, & ab
Sfortia ad Senatum, prout quosque ad tanti dis-
criminis initia obiecta spes metusue animo, siue,
prout affectus olim animus tenuerat nunc aut alie-
narat. Carolus Gonzaga cum mille ducentis equi-
tibus, peditibus quingentis, deserto Sfortia se-
se ad causam Senatus adiungendo fecerat alijs
etiam exemplum castra ea relinquendi. Marchio
Gulielmus & Aluissus Vermus, & Sanscuerinates
treis Remp. Senatumque deseruerunt. Ex vrbi-
bus etiam ipsis aliquae nutabant ancipiti in hanc
illamue partem fide: Placentinique nihil cunctati
erant, quominus dederent sese Sfortiae, & sequi
fortunam illius mallent. Ob haec, aucta cura par-
tibus, maiorque effecta sollicitudo, quam quanta
fortasse praesentem statum, & suas per se vires
aestimantibus initio fuisset. Sfortia, praeter exer-
citum, quem habebat, quemue ab Venetis ex
foedere expectabat, Florentinorum etiam, Ge-
nuensiumque & principum aliorum, quos Reip.
Mediolanensium esse infensos sciret, tentauit quae-
suique auxilia, quae principes gentesue eae ultro
etiam mittere paratae erant. Mediolanenses, non
iam Sfortiae, sed auxiliorum, quae ad eum vnde-
que mittebantur, vim famamque metuentes,
auxilia etiam ipsi externa quaesiuere missis legatis
ad Federicum Caesarem, ad Regem Galliae Ca-
rolum, & Neapolim ad Alphonsum Regem.
Aluissus quoque Sabaudienfis & Burgundiae Dux
Philippus

Philippus rogati, ne vrbi antiquissimae aduersus finitimorum conspirationem, & aduersus vnus noui hominis conflata ex alieno potentiam deesse vellent. Dum aguntur, tentanturque ista, visum est Patribus, vt Sfortiae rursus animum tentarent; si fortè ad conditionem aliquam honestam adduci ille posset, qua conditione, salua Reip. positis armis, tanto supersederetur bello, quantum initia illa minitabantur. Facto hoc Senatusconsulto, decretaque legatione, proficiscuntur ad Sfortiam in castra, Iacobus Cusanus, Georgius Lampanus, Thomas Moronus, & Petrus Cottaiani assueti homines eiusmodi colloquijs, & quibus cum libenter congredi Sfortiam animaduersum erat. Benignè in colloquium admissi dixerè eadem, quae prior etiam legatio attulerat, de optima voluntate Senatus erga eum, publicoque studio corrigendi si quid paucorum offendisset iniuria: & quemadmodum magnopere mirati patres essent, quod ex amico ac defensore Reip. hostis repente extitisset: si maneret in sententia redderet saltem milites. Responsum tulere simile priori, nisi quod rei acerbitas, sono magis quam sensu verborum, & flexo nonnihil ad placabilitatem ore mitigabatur. Hi legati cum domum redirent excepti à militum globo, & spoliati sunt, quo latrocinio protinus ad Sfortiam delato, profectus ipse è castris, affines ei flagitio omneis comprehendi & suspendi iussit: suspendebanturque etiam innoxij suspitione tantummodo obiecta aliqua, donec legati ipsi impetrauere

petrauerunt ab Sfortia, ut finis fieret. Misit deinde suam etiam ipse legationem, cuius princeps Benedictus quidam Reguardatus fuit. Is, dato Senatu, cum accurata oratione persuadere conaretur, ut dederent Sfortiae urbem, eumque in Philippi Mariae locum acciperent, non deteriore loco generum: adoptionis iure filium: patrem legitimae proles sanguinisque veri Vicecomitum: si successio- nis ordo spectaretur, unà cum uxore heredem: si vellent eligere, ob merita non indignum, & impe- rare assuerum, & obedire, neque amplius sibi quicquam in libera urbe vindicaturum, quam ut Reip. caput esset: haec & alia cum diceret vir di- fertus, multorum haud dubie commouerat animos, quibus finiendarum patriae calamitatum exitus ille probabatur. Sed statim ubi legatus ille perorat, Georgius Lampugnani suggestu consensu eo- dem, omnia, quae pro libertate aduersus domi- nantes dici possunt, tanta vi & ardore vultus ani- mi que dixit, ut commutatis repente omnium ani- mis multa grauissima probra in Sfortiam iacerentur, atque praescriberetur etiam brevis hora legato, intra quam Mediolanensium exisse finibus deberet. Bellum inde summa vi, non parabatur utrinque solum, sed etiam gerebatur. Patres, vocatis in Curiam Francisco Picinino, & Carolo Gonzaga, quorum ille, ob veteres inimicitias spem suae sa- lutis in Sfortiae exitio collocabat: hic periculo- rum initio statim eum deseruerat aufugeratque Mediolanum: alterum creant exercituum impera- torem,

tores: alteri tribunatum plebis per suffragia populi conciliant: extollunt vtrumque laudibus ob nauatam ad eam diem Reip. operam, & magnopere hortantur, vt aduersus communem hostem, pergant tueri urbem, quam sibi per mutua beneficia patriam fecissent. Conscripto deinde passim milite, & habito per urbem ipsam delectu firman- tur arces & oppida omnia praesidijs: Modoetia & Nouaria & Nouocomum Comiti cuidam Intimilien- si tuenda attribuuntur: Maiorem exercitum validioremque Sfortia: confluentibus ad eum vndique auxilijs & manentibus in ea parte veteranis habebat. Diuiso multifariam eo exercitu, velut excursionem capit vna Derthonam, Nouariam, Vigleuanum, Briantaeos omnes & finitimos huic genti Larij lacus accolae, castellaque complura, Olegium, Trecatum, Gaiatum, Romagnanum, partim vi, partim tradentibus qui in praesidio erant. Et Comitibus illius Intimilien- sis perfidiam siue segnitiam fuisse aiunt, quae tam felicem inoffenso prope gradu cursum primis illis Sfortiae victorijs dedisset. Nam, quae curabant alij, certamen anceps & egregia constantia defendentium fuit, donec vires, & munimenta suppeditauere: vnumque ignobile castellum, Abiatum nomine dum aggressus Sfortia ipse oppugnat, prope momento vno bellum omne ibi finitum est, directa per fistulatorem Mediolanensem in ipsius caput plumbea glade, quae in proximi armigeri pedem aberrauit. Cuius sui periculi memoria infensus loco voluerat postea victor, cuncta

tuncta illic diripienda dare militi, nisi ab vxore Blanca exoratus fuisset ob exactam ibi primam aetatem vnà cum Agnete matre. Derthonenses publico antea consensu & vna omneis mente proni in Sfortiam, nunc diuisi factionibus, magis etiam morati cursum sunt, donec introducto per Gibelinos equitatu ciuitas etiam ea caperetur. Parma, casu prius quodam, deinde ciuium fide retenta est, cum interceptae Rubei litterae paratam prodicionem aperuissent, eaque repressâ Picininus populo ipso inuitante praesidium illuc duxisset. Caeterum, & impetus ardorque animi, quo bellum Sfortia aggressus erat, & successus etiam animo pares, fecerant Mediolani motus eos, qui solent esse vbi suarum quisque rerum exitum spectat periclitante publica: curasq; eas ancipites, atque nutantem vrbis statum Carolus Gonzaga conspiciatus, sibi quoque enimvero ad spem augendae fortunae tentandum aliquid inter pericula illa aliena existimauit. Fuerat Gonzaga iste, quemadmodum demonstrauius, in exercitu ductor auxiliorum tunc cum Sfortia palam à Senatu & Rep. alienatus hostem sese profiteretur: ac damnata spe nouae militiae eius, antehabitaque Rep. hoc ipso gratissimus apud Patres plebemque erat. Ea gratia fauorque publicus audendi initium fuit, scilicet vt imperium vrbis Mediolani ipse occuparet, populi que clamoribus princeps dominusue salutaretur. Largitione & epulis & comitate omni deterrimos quosque ad id occulte praeparabat, neq;

primores vrbis fefellit . Obuiam iere, Theodorus Bossius, & Georgius Lampugnani, alijque rem suspicati sicut erat . Hi pro se quisque plebem, hortabantur, ne pabulo obiecto trahi sese sub externi hominis iugum sineret . Si generum vltimi principis Sfortiam studio libertatis adspernarentur, cur non alieni huius perniciosa blandimenta repudiarent? Gonzaga vicissim ad populum accusando criminatores suos, aiebat, bellum alere eos, non vt Sfortiam depellerent, sed vt ipsi dominarentur . Ita corpus illud vnum defendentium libertatem in duas partes diuiditur . Hinc Gonzaga Tribunus plebis cum tota factione Guelforum, hinc principes nobilitatis subnixi Gibellini nominis potentia sua consilia separatim inibant . Tribunus, quia obsepta sibi ad regnum via per Gibellinos erat, concitare quotidie Guelfam suam plebem, vt dominatum vrbis ipsa inuaderet . Gibellina nobilitas duplici metu anxia, & ab hoste pariter, & ab ciue, domestico periculo magis penè, quàm bello externo angebatur . Quippe aduersus diffusam, illam tota vrbe multitudinem, quae contemnitur semper, & terrere potest, in cuius manu artes & subsidia vitae communis, nihil valituram imperij maiestatem, vbi semel ipsa contemnere imperitantes coepisset . Et iam haud dubie contemnebat . Neque consilium & prouidentia regimenque temeritatis aberat vulgo, cùm Gonzaga stimulator idem duxque, cuncta regnantium dolis & astu moderaretur . Imperium vtique plebis aderat ,

cuius

cuius atrociam exempla, ne repetenda ex veterem memoria essent, ipsa sibi vrbs poterat esse exemplum. In magno illo discrimine, maiore metu, coniurauere Theodorus Bossius, & Georgius Lampugnani, alijque vt dederent Sfortiae urbem, qui coniuratorum eorum accitu statim castra ad Landrianum decem millia passuum ab vrbe habebat. Picinini, cui res erat bellica mandata, cum certa iam ei constarent indicia coniurationis, hostemque propinquantem videret, excitabatur veteribus odijs, & priuata aemulatione erga ipsum, vt ad Remp. tuendam fidus attentusque esset. Nam si Sfortia urbem imperiumque haberet, caput se fore vnà prospiciebat: vsusque est dolo, quo nihil callidius, aut astutia Poenorum, aut quae Romanis honestiore vocabulo prudentia dicta est, frungere inuicem potuit, dum fraude, siue armis vicisse decus idem putant. Simulans namque sese desperata Rep. necessitati imminenti succumbentem, transijt vltro ad Sfortiam quasi gesturus vnà bellum aduersus iam prope victos Mediolanenses: reuera, vt victoriae obstaret, atq; inclinatis vtcunq; hostium rebus, & cognito ibi quicquid parti alteri futurum vtile esset, Mediolanum postea reuerteretur. Benigne ab Sfortia acceptus, Iacobum quoque fratrem ei fraude eadem conciliat. Huic Drusiana Sfortiae filia despondetur: dona ampliantur vtrique: nec inter tanta pignora fidei securus incautusque Sforzia agebat. Post vtriusque Picinini trasfugium tantò magis coniurati ignari

qua mente illi quoue consilio transfugissent, pro-
perabant dedere urbem, vt sui muneris ac bene-
ficij facerent id quod propediem Sfortia suo Mar-
te habiturus esse videbatur. Sed per litteras, &
nuntios, quos super ea re occultissime in castra
mittebant, conditiones ferebant eas, vt decernere
bello, cùm honestius sibi, tum verò etiam tutius
ille existimaret, atque ita etiam responderet. In-
terim epistola vna è castris in urbem ad Bossios de
rebus eis missa intercipitur atque perfertur ad sum-
mum Magistratum urbis, qui Guelfarum partium
erat, valida iam plebe, & proiecta vilique autho-
ritate Senatus, tum instinctu Gonzaghae, tum
credita defectione Picininorum, & semper inexsu-
perabili multitudinis impetu, vbi suas vires ipsa
circumspexit. Erat epistola scripta notis occultis
& celantibus sensum, vt vana foret interpretatio
praeterquam ei qui tesseram apud se haberet. Ea
ipsa res auxerat plebeio Magistratui suspicionem,
atrocis alicuius doli, quòd litterae non intellige-
bantur: ac propositis large praemijs exquirebant,
qui nodos explicare eos posset. Repertus est ho-
mo mirifice callens eius artificij, versutus quidam
& profunde solers, qui principum omnium limina
contriuerat, scribendoque talia & interpretando
diu operam venditarat. Is admirabilium earum
notarum aliquas cognitae sibi & familiares primo
statim adspectu excepit: deinde harum indicio de-
prehendit alias: & rursus hasce admouit alijs, quae
latebant adhuc: simul interualla significantia nihil,
&

& numeros expungendo inanes, ad liquidum certumque paulatim cuncta adducebat. Demum eo peruenit, ut sententiam omnem fallacium litterarum extricatam, & apertam exhiberet Magistratui legendam, quomodo scripta etiam quotidiana leguntur. Inerant colloquia Sfortiae ipsius cum fratribus Bossijs Aluisio & Theodoro: & ex ijs, quae scripta erant, caetera etiam intelligebantur. Nomina coniuratorum in promptu: condiciones recusatae vel acceptae: quomodo res conuenire aequabilius posset: quomodo etiam populus ipse eludi: & praecipue cognoscebatur, agitarum esse illud, uti per Portam Nouam Sfortia in urbem induceretur. Namque regio erat ea plena Gibelinorum, minimeque tunc opifices, & sellularij parte in illa habitabant, ut absque ullo plebeio tumultu, nobilium humeris Sfortia portari in urbem posset. Detecta in hunc modum coniuratione, nihil dilata est poena, capitaque procerum in rostris collocata sunt ad terrorem nobilitatis, tamquam eo spectaculo populare imperium firmaretur. Neque id plebeiae saeuitiae rudimentum caruit vlla arte, quam vel calidissimorum Regum aliquis ad principia rerum adhibere potuisset. Cum enim in capiendis coniuratis timuissent grauiorem aliquem in vrbe motum, si clarissimi viri palam in vincula ducerentur, alium alia via quam occultissime circumuenere, Georgiusque & Theodorus dimissi specie legationis in Germaniam ad Caesarem, & progressi Nouocomum usque capti sunt ibi & obtruncati

truncatī postquam inter tormenta conscios edidere . Consciorum deinde addita caedes vbi sublatīs authoribus inhorruerant conciderantque omnium animi . Dissimulata aliorum effugia , quibus parcere voluerant : alij relegati vltro , & proscripti , quos, nec manere in ciuitate placebat , nec absentes timebant . Bona omnium publicata , subsidioq; deinde eo militare aerarium stetit . Ciuitas inde per Ioannem Ossonam institorem vilissimae mercis , & Ioannem Appianum etiam viliori conditione scribam siue Notarium regebatur . His aderant , praeter Carolum Gonzagam ex ipsa nobilitate nonnulli , qui deserto & eiurato Gibellinorum nomine , fecerant se se Guelfos , & hoc ipso quia descriuerant à suis , non minus fidi habebantur , quàm ipsa sibi erat plebes . At Sfortia , ob conditiones , primò , sicut ipsi videbantur , iniquas , deinde ob deprehensam disturbatamque coniurationem , amissa spe capiendae per dolum vrbis penitus ad vim obsidionemque conuerso iam animo , promotis ab Landriano in suburbia castris ad ipsa moenia saepe excurrerat . Si arcta vlla vnquam & praecipitandis in desperationem animis apta obsidio fuit , haec certe , & cingebat vndique Mediolanenses , & spem omnem subsidij abscindebat , itaut , vel frangi quamuis obstinata pectora necesse esset , vel necessitate vltima erumpere vltro inclusos , & dare cuncta in vnius horae discrimen . Pars militum ad Viboldoni Monasterium , pars ad Melinianum , steterē . Alij Piscariam , quarto ab vrbe lapide munitissimam

nitissimam per ea tempora arcem infederunt : alij circa Bagienſe Monasterium poſuerant caſtra , caſtrisque praecerant iſdem illi , quibus ob transfugia , Picininis exceptis , haud minus quàm Sfortiae ipſi cordi erat capi ſubigique urbem , quam ipſi prodidiſſent . Sfortia cum veteranis ſuis medius inter copias fere omnibus haud procul à Binaſco elegerat locum . Ad Monasterium Creſciacenſe Ioannem quendam Hiſpanum , cum validiſſima perditatus parte collocarat . Ita ſex portae urbis obſeſſae , & praecluſae erant , ut aditus exituſque omnibus in poteſtate hoſtium eſſent . Urbe in ipſa , dominante plebe , apta , & opportuna cuncta hoſti . Appianus & Oſſona : mercator hic , ille Notarius , in ſummo Magiſtratu , moribus vterque ſuae ſortis adminiſtrabant rem . Et quoniam offenſis eorum indignitate animis , inſtitutum poſtea erat , ut noui ſubinde Magiſtratus crearentur , quibus bi-meſtre imperium eſſet , viciffitudine fiebat illa , ut ad homines etiam deteriores , quàm erant illi Appianus & Oſſuna ſumma rerum rediret . Atque ad Calendas fortè Martias inituri Magiſtratum erant ſordidiſſimi duo , macellarius credo aliquis & piſtor : hominesque eos , in purpura & imperio conſpectura ciuitas , qui nondum infectam beſtiarum ſanguine , albuſcentemue farina exomidem poſuiſſent . Id ipſum indignabantur iſdem illi , qui formam Reip. hanc inſtituerant , pudorque talis imperij erat idem , apud imperitantes iuxta & parentes , neque his aut illis curae officium ſuum , ſed parti vtrique vere-

cundia

cundia praesentis status, timor futuri, & mutua sese intuentium, vel confusio, vel ira. Quam urbis faciem, praesentiaque & imminencia Carolus Gonzaga, quod propior interiorque erat, hoc magis intuens, ac velut intraturo mox Sfortia de salute sua dubitans, quaerebat sibi gratiae locum, & occultis eum nuntijs monebat, si ad Portam Ticinensem sub Cal. ipsas Martias accessisset, fore, ut propter noui Magistratus indignitatem, & fordes irritato populo, in urbem ipse cum exercitu acciperetur: speraueratque id ita posse contingere Sfortia, & ne fortunae suae deesset, regione saepius ea frustra sese ostentarat. Mirum sane, tam discordem inter se ciuitatem, tam inuisos ciuitati Magistratus, & turbarum quodammodo Remp. importunaeque multitudinis eo tempore regnum, aduersus communem hostem in tam dura obsidione stare aliquandiu potuisse, sicuti stetit, & vlli constanti consilio locum interea ibi fuisse. Non modo irritus ab ea Ticinensi Porta Sfortia dimittebatur, quotiescunque successerat, sed, & vitae discrimen aliquando ipse adiit, displosâ in eum bombardâ, cuius ictum haud sine miraculo vitauit: & Gonzagam die quodam arrepta leui suspicione penè interfecerunt. Confirmabantur animi Mediolanensium expectatione subsidij, quod ab Sabaudiae Duce propediem adfuturum esse dicebatur, alente spem eam Maria filia Ducis illius, cui viduae post Philippi mortem, ob matrimonij modestiam & merita sedes & honor in vrbe idem, tam saeuis

Reip. temporibus manebat , & versa domo finito-
que principatu , ob misericordiam caritas etiam
maior . Tam mites erga se animos in tali sua fortuna
remunerari aliquo modo volens mulier , aiebat
identidem , non ultra dilaturum esse suppetias
patrem : si sustinuissent adhuc paulisper , fore ut
non poeniteret . Ac sicuti dicebantur ista , ita etiam
Sabaudus filiae rogatu re ipsa terre obsessae vrbi
subsidium parabat . Interimque Sfortia , siue suspi-
catus de ea expectatione & apparatu nonnihil ,
siue iam cernens , per ea stare subsidia quominus
domitam urbem captamque haberet , misso cadu-
ceatore monet hortaturque Mediolanenses , ne
pertinacia defendendae libertatis pati extrema ve-
lint . Ne Sabaudienſi nimium credant , nimiumue
promissis eius & ope subnitantur . Sibi Venetos
& Florentinos & Genuenses adesse , quarum
Rerumpub. auxilijs , & multo magis aequitate cau-
sae fretus , haud ante soluturus obsidionem sit ,
quam urbem imperiumque sibi debitum recupera-
rit . Malle id quidem salua Metropoli , saluis tot
inclytarum religionum templis , quae Metropolim
Romanae Maieſtati fama iamdudum & praedicatio-
ne aequarint . Sed consilia haec esse pietatis &
modestiae , queis locus in pace , vel praesenti ,
vel sperata : ubi abrupta sint omnia inter belli
discrimen & victoriae necessitates , tunc nihil aliud
spectari praeter victoriam & bellum : & ea etiam ,
quae , vel religione veneranda , vel natura cara sint ,
ruere inter cetera , quae vincenti obſtent . Ita pul-
Ccc cherrimam,

cherrimam, & antiquissimam urbem, quam conseruari, & manere incolumen sua plurimum interfit, nisi quamprimum dedatur, esse clade omni peruastandam, atque, sicut existimare possent etiam ipsi, tot militum iniperu diripiendam peius iustiusque, quàm direpta Anobarbi temporibus fuisset. Rursus, facta deditio, non modò conseruatuos urbem, & sua omnia Mediolanenses, sed ne libertatem quidem ipsam, cuius inane nonnè cum exitio suo defendere conentur, esse desideratuos. Haec Sfortiae dicta ferens legatus, cùm Mediolanum venisset, data sedulò opera est à Magistratù urbis, vt ne plures quàm duodecim, in quorum, praeterea manu Resp. erat, eius orationi interessent, datoque atroci responso, faceretur illico ex vrbe iusserunt, & extra portam à viatore legatus est deductus, ne cum vllò ciuium loqueretur. Spes deinde Sfortiae omnis in obsidione belloque erat, & quia, dum tentantur agunturque ista, tenerat, nuntios, qui ab Sabaudienfè mitterentur, ingredi urbem ab ea parte, quae spectat Modoctiam versus, posseque regione eadem, tum copias etiam auxiliares, tum commeatus & annonae subsidia intromitti: statuit oppidum aggredi illud, clausa magis & abscissa Mediolanenlibus videns fore omnia, si aditum cum ipse interceptisset. Interceperat autem statim obtinueratque prope sine certamine Modoctiam, nisi Picininus, quo animo ad Sfortiam, vt dixi transfugerat, eo corrupisset hanc ipsi occasionem, & in hostili acie pro Mediolanenlibus

lanensibus stetit. Castra hic ad Sanctam (abest is pagus ab Oppido Modoetia duo millia passuum) posuerat, tanquam ab eo latere impressionem, facturum, cum ab alijs duces alij partibus suo quisque agmine inuasuri essent. Caeterum, uti communicata & composita omnia cum nostris ille habebat, monuerat occulte Magistratum, si obsessio Oppido subsidium ab vrbe mitteretur, liberum, illac per sua castra aditum fore, nec hostile quicquam in quacunque parte ageret ipse, Mediolanenses esse reperturos: eaqueres haud dubie Sfortiam ex Modoetiae possessione detraxit. Nam, missi ab vrbe milites, cum in Oppidum, ab ea parte transitum dante Picinino penetrassent, refectioni modica deinde quiete sub auroram erupere cum Oppidanis in Sfortianos alios, qui nihil tale expectantes effusissime somno indulgebant, ac excitati vulneratorum vigilum clamoribus, post iniquam & infelicem denique pugnam, queis cordi salus fuit, aufugerunt. Nostri, bombardas maioris formae aliquot, caeterumque castrorum apparatus, & quod pluris aestimabatur, animos ea victoria nacti ingentes, longe plurimum animorum postea sumpserunt, ubi Picinini duo, vel quia iam esse detectam, vel quia diutius non posse latere proditorem, satisque ad id quod voluerant effectum esse arbitrabantur, cum sua vterque manu refugere Mediolanum. His aucti copijs, & duorum ducum ad se transfugio confirmati Mediolanenses, Picininum minorem cum Carolo Gonzaga subsidium

obsessis ferre Cremonensibus iubent. Picininus & Gonzaga egressi cum idonea manu, ex itinere Melinianum capiunt, ac soluta obsidione, Meltium etiam in reditu expugnant, magnâ curâ injectâ hosti, quamvis callide, & curam, & animi dolorem apud exercitum suum tegere conaretur. Praecipue, amissi Meliniani damnum vrebat. Id utique recuperare Oppidum Sfortia volens, infestum exercitum rapit illuc, primoque impetu, cuncta praeter arcem inuasit. Arcis praefectus, ut circumfideri sese, & cuncta sibi in dies arctiora esse vidit, trium dierum inducias pactus, ut nisi intra eos auxilium ab vrbe mitteretur, praesidium inde deduceret abiretque, spatium ciuitati dedit ad eius arcis oppidique defensionem emittendi exercitum, quantum subitatio intra muros delectu cogere maximum potuerunt. Locus enim ille permagni momenti ad summam rerum parti utrique habebatur, & in ultimum veluti discrimen processere illuc. Fuere Mediolanensium ad triginta millia, in quibus, equites sex millium explebant numerum. Picininus alter praeterat his copijs, quem super solitos inter contrariorum exercituum duces, animos, stimulat transfugij proditionisque conscientia, quod Sfortiae castra secutus explorator, fallaci munere expleto deseruisset, collega fraudis fratre, ac nunc agmen uterque hostile ductarent, ne titulo quidem quaesito ullo, cur exuissent fidem, nisi quod inter belli iura perfidiam censuit omnis aetas. Etiam in ipso nunc procinctu, cum verecundia esse aliqua

aliqua praeteritorum deberet, ausus est ductor iste
Mediolanensium Picininus Sfortiam insidijs appe-
tere tam manifestis, ut illudere potius & insultare
quàm insidiari videretur. Adeò, ille, velut oblitus,
oblitusue alios putans, quisnam ipse esset, quidue
egisset, perseuerabat eisdem artibus hostem tentare
palam: ac propinquo summae rei discrimine, per
Leonem quendam è suis dici Sfortiae haec iubet.
Adesse cum sexaginta armatorum milibus sese,
inuieta manu, etiam si aduersus parem numerum,
& fidos inter se hostes exiret. Sed compertum
esse sibi, quod praefecti nonnulli cohortium ala-
rumque illius in medio certamine translaturi signa
essent eumque deserturi. Id pro amicitia monere
voluisse. Sfortia, gnarus, nec tantas esse Mediola-
nensium copias, & de sui exercitus fide satis secu-
rus, intellecto dolo, qui ad sese conterrendum ni-
mis aperte intenderetur, vicissim proditori insultans,
veniret, dixit: sibi, quò plus hominum
aduersa acies habuisset, eò nobiliorem victoriam
fore. De alieni militis erga Imperatorem suum
fide sollicitus esse desineret: ipsum esse visurum, ut
recte constituta & fida omnia circa se habeat. Et
imperatores quidem talia inuicem iecerant: pugna
verò illa tanti discriminis dilata est, siue, quia pari
uterque metu defugerint ultimam aleam, siue quia
detrectante certamen altero, pro victoria id alter
habuerit. Sfortia certe tenuit arcem: & commoto
acrius ad obsidendam urbem animo, legetes, quae
iam prope naturae in agris erant, vndique cor-
rumpere

rumperè immisso equitatu parabat, cùm Vigleuanensium defectio, & ab Vercellis Nouariam vsquè progressi Sabaudienfes, à populatione simul ipsi & ab obsidione auerterunt. Pro Mediolanensibus vtraque illa arma mota erant & post multas anticipatas pugnas variosque casus, recepto Vigleuano, fuso Sabaudienfè, victor ab ea parte Sfortia properus ad vastandum agrum, vnde fuerat duplici illo periculo repente auocatus, rediit. Mediolanenses interim etiam ipsi apud Seprium aliosque rebelles secuerant attriuerantue fata, vt famem solitudinemque Sfortianis facerent, & vbi redisset Sfortia, exusto omni suorum agro, non haberet, vnde frumentaretur. Capit in reditu Castellconensem arcem, quam Brandus ex ea gente Cardinalis condiderat munieratque. Defectiones variae, vel ab Sfortia ab Metropolim, vel ab Metropoli ad Sfortiam fiunt: in quibus, Varisenses, & Luganenses, primò adspersati quod ultro antea acceperant imperium, mox contemptâ patriâ sub idem redierant. Intimiliensis, de quo, Mediolanensium duce, dein proditore demonstratum est, ad Canturium hoc tempore agens, cùm crebris & litteris & nuntijs ex vrbe sollicitaretur, vt deserto Sfortia, sese rursus ad nutum auctoritatemque Mediolanensium conferre vellet, comprehensum hominem, qui nouissime super ea re ipsum adierat, ad Sfortiam in castra misit, ibique ille laqueo est exanimatus. In vrbe, Appianus & Ossuna, circumactò forte iterum sui Magistratus tempore, in-

uifi

uifi vilesque nobilitati iuxta & plebi coniiciuntur in vincula, aegre vitato periculo, quominus populi impetu opprimerentur. Gesserant enim flagitiose magistratum, & suae vterque fortuna moribus vtendo institor & scriba, sicuti erant, multis crudelibus auarisque factis irritauerant animos etiam apud eos contempti, qui participes & ministri scelerum fuerant. Successerant istis, Appiano & Osunae, Guarnerius Castelleonus, Petrus Pusterula, Galeotus Tuscanus, quorum modestiae ac virtuti contigerat, vt summam potestatem homines nobiles obtinerent in eo imperio quod iam haud dubie plebis esset. Magnopere hi cupierant persuadere populo, vt Francisco Sfortiae dederent urbem, siue mansuetis animis miserati tot patriae clades, & lenitate insita pertaesi defensionem libertatis, quae tanto ciuium sanguine constaret: siue qua alia de causa prouiderent in hostem. Sed nequaquam ausi ad populum referre, secretis tantummodo inter se consilijs & votis rem eam agitabant. Populus, neque inclinatione vlla rerum, neque noui Magistratus propensione flectebatur, quominus abominari & persequi bello Sfortiam pergeret, verboque in concilijs utebantur huiusmodi: si diutius tueri urbem nequirent, potius eam ipsos esse deserturos, quam vt regnantem in ea Sfortiam viderent. Henricus Panigarola mercator erat Mediolanensis, qui negotia fortè magna Venetijs habebat, atque ibi aliquandiu morabatur, & quamquam absens, plebis reliquae praesentis animos
erga

erga patriam gerebat. Huic mandant, vt ab Veneto Senatu petat : ne in eo bello, quòd geratur, stare cum Sfortia amplius velint. Sed cum Repotius Mediolanensi foedus iungant, quae Patres eos in parentum vere loco sit habitura, vbi id impetrarit. Atque ille, semel iterumque in Senatum admissus, ostendendo multa & promittendo tenuit, vt quatuor è Patribus darentur, cum quibus agere posset etiam alia, quae secreto agenda in mandatis haberet. Ea cuiusmodi fuerint comperti nihil habemus. Illud minime dubium fuit, partim huius legatione Panicarolae, partim occultioribus Veneti legati qui Sfortiae castra sequebatur ad Senatum suum litteris, esse perfectum, vt Patres, de relinquendo Sfortia, transferendoque ad Mediolanenses foedere magnopere cogitarent. Scribebat legatus è castris, monebatque suos, inexplicabile sibi videri bellum ob munimenta vrbis Mediolani, & pertinaces ibi animos, inexhaustamque multitudinem: ac si spes tamen aliqua esset prius finiendi belli, quàm ipsorum Resp. exhauriretur, cogitandum vtrique esse Patribus, an deberent suis armis atque opibus facere Mediolani Ducem vnum, qui vbi semel in ea parte inualuisset, spes in perpetuum foret adempta Senatui Veneto consequendae rei, quae necessaria esset, vt maximum suum in Italia imperium facerent. Nunquam postea locum fore Venetorum armis ad Mediolanensis agri glebam vnā occupandam, si teneat eam urbem Sfortia ille tam audius potentiae, tam solers bel-
landi

landi artium, tam grauis accola; tam metuendus. His itaque permoti Patres, dissimulato consilio, quo mouerentur, tamquam haud aliâ, quàm Reip. Mediolanensis curâ, Panigarolae dixerunt: ipsos breui daturus esse responsum, quod latus ad suos perferret, ac monuere, vt eius responsi diem expectare ne grauaretur. Nihil horum sciebat Sfortia & coniuncto cum Venetis adhuc exercitu animoque cuni ijs vno rem aduersus Mediolanenses gerebat. Sancti Angeli municipium appositum Lambro flumini Ticinum inter & Laudem Pompeiam aggressus tertio die expugnat. Piccatonensem arcem in Abduae fluminis ripa Cribelli fratres, qui ibi in praesidio erant, prodidere, idque postea Cribellis apud Sfortiam initium fortunae amplioris fuit. Mox, direptâ Marthesanâ, Vicomercato incenso, rebellionem eius regionis ultus, terrore subegit eo Meltium, & Castanum & si qua in Briantaeis, vel circa Larium lacum adhuc nutabant. Quae omnia cum tenore vno fluerent in Sfortiam, accessit etiam ad res Mediolanensium aggrauandas aliud ciuile malum quo nihil vtilius esse hosti poterat. Galeotus Tuscanus & Petrus Pusterula, post Ossunam & Appianum, vt dixi, tenuerant summum vrbis Magistratum homines nobiles & modesti, sed apud plebem suspecti magno illo crimine, quasi rem ad Sfortiam inclinare voluissent. Hi, postquam abiire Magistratu, suspicionibus irritata suis plebes, interficere vtrumque voluerat, cumq; Pusterula vim saeuam fuga eluctatus euasisset, Ga-

leotus debilitate pedum, senioque tardior obtruncatur. Erat summa necessitudo Galeotto huic cum Carolo Gonzaga, qui, simul indigne ferens amici necem simul Sfortiae rebus commotus secundis & magnis & conuerso olim in eum animo, haud ultra cunctandum ratus, Capra quodam internuntio paciscitur vt dedita Laudensi arce quam ipse in potestate habebat, Derthonam ab eo pro tanto beneficio accipiat vicissim, atque receptus inter principes amicorum in gradu militiae quam honestissimo collocetur. Ita, nostri participem consiliorum omnium amittere Gonzagam, & cum eo, paulo post, etiam urbem, quae horreum populi Mediolanensis ob inclytæ fertilitatis agrum haud dubie habebatur. Harum tam secundarum Sfortiae rerum, quas breue spatium coniunxerat, ignari Veneti iam dederant Panicarolae responsum, quale Mediolanenses optabant: velle Senatum foedus inire cum Metropoli, daturosque operam, vt ea salua sit: arma dissociaturos ab hoste, qui nunc lacessat. Haec dicta negotiatori Panicarolae: simul ad Sfortiam in castra missa legatio, quae iuberet ipsum à Mediolanensium finibus abstinere arma: si parum ad id Senatus authoritas valeret, minae etiam adhiberentur. Verum, vbi belli fortunam & rerum earum quas dixi cursum ex legati sui litteris cognouere, mollius rogabant eadem, ac si vellet etiam Sfortia insistere coeptis, iudicium se eius utique secuturos esse aiebant. Nam antequam prioris truculentiae mandata peragerent legati,

gati, mitiora haec, cùm adhuc essent in itinere acceperunt. Sic Sfortia liberatus ingenti metu (fortè enim de prima illa denuntiatione senserat aliquid) oppugnare urbem aggreditur: cumque infausta impressione subiisset ad Portam Orientalem, reiectus inde graua per triduum sustinuit certamina, queis haud multo plus intulit damni, quàm accepit. Nactus inde spem aliquam irrumpendi per fossas, quae ab Orientali ad Cumanam Portam, neque admodum latae, neque satis custoditae excurrerant, de tertia fere vigilia nocturno impetu suggestus, pro negligentia & solitudine quam sperarat, reperit ibi obsepta omnia armatis, ictusque crebros edente bombarda, cruento & irritò conatu etiam inde abscessum est. Quòd ubi Veneti Sfortiam tam longe esse progressum, tam prope ad summae spei discrimen accessisse vident, tunc enimuero patrijs suis artificijs, & natiuae lentitudini, solitisque temperamentis nullum iam esse locum rati, abrupta palam omni dissimulatione & astu, legationem in castra hanc mittunt. Petenti pacem & amicitiam ab se populo Reipublicaeque Mediolanensi ipsos negare non potuisse, iamque socios & amicos Veneti Senatus esse Mediolanenses. Pro ea pace, & amicitia & societate, nefas iam esse Venetum vllum militem in ijsdem morari castris, belloque quod aduersus populum eum geratur, Veneta arma, opes pecuniam, consiliumue adesse. Si Sfortia quoque pacem velit, conditione hac habi-

turum vti restituat cuncta Mediolanensibus , quæ sub Philippi Mariae mortem habuissent . Alioquin , pro foederatis amicisque suis Venetos strenue armasse capturos , nequid detrimenti patiatur gens , quæ suæ fidei sese permiserit . At Sfortia re subita perculsus , quæstus primò pauca , deinde obtestatus , vbi nihil profici verbis vidit , ad consilia vertit animum profunda illa scilicet atque quotidiana sibi , etiam vbi nec damno nec dolore sollicitaretur . Temporis spatio maxime indigebat , quo , & absumeretur , quicquid frumenti reliquum Mediolani esset , & duo omnino itinera , Bripiense nimirum & Tritiense , quibus itineribus ab Veneto mitti in urbem aliquid poterat , interciperentur eorum proditione , qui arcem vtramque habebant . Hac mente dissimulans omneis turbati animi motus , legatos etiam ipse suos Venetias mittit cum querelis & precibus iisdem , quæis ipse Venetum legatum affatus paulo antea erat , petens ne defereretur ab Senatu , cuius auspicijs id bellum suscepisset , inuocans Patrum fidem , incusans quoque & requirens quasi per fiduciam & libertatem . Legati erant , Alexander Sfortia , Angelus Simonetta & Andreas Biragus : quorum ille Sfortiae frater , hi Mediolanensium desertores , cum mandata exposuissent , siue perterriti Senatus auctoritate , siue ita instructi , pacem , in eas condiciones , quæ antea iactatae fuerant , accipere . Induciarum interea exierat dies , per quas , Sfortia , corruptis clam ad Tritium Bripiumque præfectis , ne Vene-

to transitum ad Mediolanenses darent, facta pace cum Sabaudiae Duce, clausis vndique comitatibus, spreta pace, quae per suos inita erat, in Mediolanenses simul & Venetos, tamquam aduersus vnum hostem parabat bellum. Nec in parte altera cessabatur, quamquam in faciem imaginemque pacis dimissa legatio esset. Fortè pontem è nauibus iunctis ad Tritium facere Veneti instituerant, vt copias annonamque transmittere in Mediolanensem agrum possent: & iam ad exitum prope perducta mole prodibant quotidie ad visenda operis incrementa duces nostri, quæ ea iungendi fluminis cura cum Venetorum ducibus communicata erat. Hanc Sfortiae gratificandi occasionem speculatus ille, qui pro nostris praeerat arci, iam antea corruptus ab hoste sicut demonstraui, & occulte ei addictus, indicat posse capi curatores eos operis, si in vicina latebra occultentur armati qui repente profiliant, & naualis fabricae contemplationi intentis strenuè iniiciant manus. Id initium fuit violandae pacis, quae neutri parti rata erat, & integrandi belli, ad quod nouo post irritam pacem impetu resurgere parabant, Sfortia namque abditis in monstratam latebram armatis, & comprehenso Innocentio Cotta, qui fortè vnus ad visendum opus prodierat, eius captiuitate hominis, tamquam oblato mirificè instrumento statim est vsus ad capiendam S. Columbani arcem, quae vna efficiebat, ne Laudensis agri possessione Mediolanenses excidissent. Lucius Cotta captiui frater

arcem

arcem eam cum valido praefidio obtinebat accepimus Sfortiae infectator, & ab ea commendatione locatus ibi, quia nostris magnopere cordi erat, ne qua proditione frumentarium id propugnaculum amitteretur. Sfortiae iussu dicitur Innocentio, ni praefectus illico dedat arcem, ipsum protinus contra moenia illa oportere suspendi, vt in fratris conspectu nocturni furis more extinguatur: idque confestim Innocentius Lucio significat. Non tulit fraternus animus vim doloris ex obiecto spectaculo, & quasi res ipsa iam ageretur, alienato penitus ab honestate fideque sensu, dedita arce hostem illuc admittit, transitque ipse in castra hostium velut ab scelere ad scelus. His itaque initijs vsurpato belli iure Sfortia copias fere omneis ad Bripium in Briantacos contrahit, transitu Abduae prohibiturus Venetos, qui nuper hostes, nunc socij Mediolanensium, in socium modò, iam hostem armati Sfortiam, superauerant flumen, infederantque collem, cui Genesij Martyris Aedes, quae est in summo eius vertice nomen fecit. Est eo nomine collis in extremo Briantacorum fine, quem tamen, collium aliorum cacumen verius quàm ipsum per se collem appellaueris. Namque colles nostri, Barra monte auulso, qui asper fere incultusque est, molliter ab radicibus expatiantur, deinde assurgunt, spatianturque rursus, donec, perpetuum & vario felicium arborum vestitu fertile dorsum attollere incipiant. Ab dorso dein ipso, leuiter fastigiati alij vertices attolluntur, quos nominant

minant incolae, prout, vel incola vetus, vel situs & natura tumuli, vel priscorum aedificiorum vestigia reliquiaeque docuerunt. Stat horrido supercilio Barra cautibus armatus suis, & ab caetera montium serie abruptus ille scilicet, cuius nomen atque parietinas, inter alia vrbium deletarum, funera Plinius refert. Proximus huic Batauus est collis, credo sic dictus, quia gentis eius homines aliquando ibi constiterunt. Inde nudo fastigio supra densas vndique siluas Apertus vertex, idipsum ex nuditate nomen inuenit. Ab Aperto vertice, per varios anfractus, montibus suis imminens sylua excurrit, donec in S. Genesij collem, qui etiam ipse nudus apertusque est, desinat. Imminet hic Abduae flumini, fronte quidem in Briantacos occidentemque Solem, tergo autem in Bergomates atque in orientem obuersus: latera meridiem adspiciunt. Ab ipsa Briantaeorum parte series alia collium surgit, quorum Calchus est fere oppositus huic, nec longe inde mons Vetus abest inclytus ob vina. Collem vtrumque Genesianum & Calchum statuerat Sfortia occupare, existimans, si ea munimenta haberet, diremptos ab omni Venetorum ope fore Mediolanenses, tractusque Briantaeorum illos vniuersos, ob crebras arces naturamque regionis inter bellorum discrimina, semper munimentis vrbis militari fama aequiparatos in potestate se habiturum. Verum, vbi Venetos in Genesianum anteuertisse cognouit, Calchumq; ab iisdem teneri, penè desperasse de victoria dicitur, ac
tanto

tanto magis , quia tempore eodem , in vltiore
ripa confiterant plures transitumque tentabant , &
ex collibus ad Briantaeos occupandos magno im-
petu descendebatur . Pugnatur acriter , & ad colles
& ad flumen , ne descendant illi , neue isti trans-
mittant . Pugna maior in Genesiano fuit , descen-
dendique & prohibendi certamine extracti Sfortia-
ni in saltus , diuisum aliquandiu cum Venetis ha-
buere collem . Veneti Sfortianos , altius enixi , quā
Martyris ipsius est aedes , saxi hastisque detrude-
bant . Huic rerum discrimini egressus ab Modoetia
Picininus cū superuenisset , montemque Veterem ,
& montem Calchum bifariam diuiso exercitu suc-
cedens coniungere sese Venetis tentasset , retro
Mediolanum est ab Sfortia non sine clade compul-
sus . Mox pari victoria Barram montem obtinuit ,
qui etiam ipse ab Septentrione praeceps in Ab-
duam , subeuntes ab Olginato Venetos opportu-
ne probibebat . Paulatim inde , & qui Calchum ,
& qui Genesianum collem tenuerant , obtinente
regionem Sfortia , subacti fame , vel abire inde ma-
turauerunt , vel vltro ad Sfortiam transiere . Ita
auxiliares nostri , cū nusquam in Briantaeo tractu
consistere potuissent , regioneque exclusi ea simul
excluderentur facultate defendendae vrbs Sfor-
tiamque depellendi , statuerunt , capto per Larium
lacum ambitu regionem eandem ab tergo circum-
uenire . Quod Sfortia parari cū sensisset , mittit
obuiam è suis , qui ab illa etiam parte venientibus
auxilijs obsistant , ne quid laxamenti & subsidij
alicunde

alicunde Mediolanensibus detur. Ibi verò parum-
per dolus vnus casusue militaris, & Sfortiae par-
tes afflixit, & Mediolanenses spe auxiliij sicuti vi-
debatur appropinquante, sed ad exitum irrita su-
bleuauit. Ductores copiarum ex nostro exercitu
quidam, siue ad fallendum hostem re composita
cum Imperatore Picinino, siue concepta vere animis
transitione, deinde mutato animo, quam occultis-
sime nuncium ad Sfortiam mittunt: ipsos imperato-
ris iussu tendere Nouocomum, vt venientibus ab
ea parte Venetis sese coniungant, quò facilius tu-
tiorque aditus in Briantecos auxilijs pateat. Si ve-
lit Sfortia benigne accipere, ipsos ad eum cum
agmine suo esse transituros. Haud contemnen-
da res visa hosti. Honestum apud se locum &
larga prolixaque omnia pollicitus, mittit octo
peditum cohortes, ducibus Salernitano & Intimi-
liensi, qui manum eam transfugarum accipiant, &
ad se deducant transfugae, & numero longe plu-
res erant, & nominis eius obtentu specieque so-
cietatis resoluti in securitatem hoste, parati ipsi
intentique ad rem gerendam. Vbi inuicem pro-
pinquauere, Sfortiani quidem porrigunt dextras
dantque sese in amplexus, nostri verò stringunt
gladios, & attonitas repentino eo malo cohortes
caedunt spoliantq; fugientibus insunt, resistentes
paucos, & mortis honestae gloriam quaerentes, tan-
tò infestius lacerant: quosdam & abduxere. Sic Ve-
neti auxiliareis Briantiae terras intrant, & primum
omnium, Barram montem corona oppugnare ag-

gressi frustra id incoeptum habuere. Caeterum, obsidione mox eum capiunt, ac resecto ad Olginatum ponte, quem paulo antea fugientes ipsi interfecerant, captisque aliquot in fluminis ripa castellis, summa Briantaeorum tenebant. Id Sfortia fessus diuturnitate belli, pabuloque ad sustentandum, equitatum necessario iam prope defectus, parum curare coeperat, si montibus federet hostis dummodo ne ad plana urbem versus descendere eos pateretur. Vrbi ipsi famem admouebat extremam obsessumque Venetum inter cautes & saxa habebat. Iam Mediolani tanta erat penuria, vt vicenis aureis nummis hordei modius constaret. Ea ditiorum alimenta erant. At miserrima egentium multitudo, omnia quae atteri dentibus possent, naturali desiderio velut in rabiem acta carpebant passim: atque interim exempla omnia esurientium edidere quaecunque vnquam, vel obsessis accidere exercitibus, vel ad subiiciendas oculis miseriae obsessorum excogitare potuerunt ingenia, quae eos calamitatum humanarum & extremae patientiae annales condidere. Ego in urbis nostrae diarijs hoc reperi relatu etiam horribile & foedum: equorum & asinorum frusta, felesque, & mures, & canes, & animalia caetera, quae ne dici quidem inter cibos ac nominari fas est, venalia interim apud forum esse habita, pretijsque venundata iisdem, quae alias legitima fercula parantur mensis. His nutrita dapibus multitudo fiebat quotidie contumacior, exsueratque obsequium paulatim

tim omne erga eos, sub quorum imperio ac regimine talia patiebantur. Magistratus, delegatus exercitui suo auxiliariisque Venetis cura suppeditandi annonam expediendorumque com meatuum vrbi, & precibus eos & querelis assidue vrgebant. Illi, circa Briantiae colles penè obsessi consultando terebant tempus: duaeque res capitalissimae populo Mediolanensi detectae sunt tempore vno: defectionem ad Sfortiam parare Picininum Imperatorem exercitus nostri, & maligne lenteque rem administrare Venetos, quia sperarent, deductum ad extrema populum, odio Sfortiae, potius dediturum ipsis esse urbem: idque Leonardus Venerius Reip. eius legatus Mediolani sedens occulte moliebatur inter eos, qui, nec ab Sfortia capi patriam, nec liberam esse eandem volebant. Sed Sfortiae destinatum imperium occulto superum, impulsu ruebat in eius humeros, vt domus denique illa, sub infelici pondere, post aliquot annos, prioris fortunae quietem frustra exoptaret. Estque Sfortia in urbem imperiumque acceptus orto inter ciues ipsos maiore tumultu sicuti demonstrabo. Cum ex bello tam atroci, intoleranda fames, ex fame desperatio vltima Ciuitatem inuasisset, & super duo haec semper inter se connexa mala, fere grauius aliud in vrbe malum saeuiret, discordia ciuium & maiora penè inter ipsos, quàm in communem hostem essent odia, conuentus habebantur tam contrarij & crebri, quàm variae hominum, voluntates, & quàm diuersae calamitatum formae

orant. In Scalensi templo maxime congregabantur tuendae adhuc libertatis auctores, atque ibi in media fame consilia aliqua inibant, vetuerantque Magistratus accedere eò, nisi quem ipsi nominatim exciuisent. Sed die quodam, Portae Nouae homines ad arma consternati concitant caeteros, & eam publici Concilij sedem irrumpunt rupto imperio terni quaternique prout quosque fortuita congressio, vel necessitudo aliqua consociarat. A Petro Cotta, & Christophoro Pagano praecipuè stimulabantur, quorum vtrique dedi urbem ac recipi Sfortiam placebat. Et iam plures cum Cotta & Pagano stabant in circumiecta templo area, quàm cum principibus libertatis intra templum. Praefectus rerum capitalium ad coercendam eam licentiam cum lictoribus, & cohorte sua progressus, facto in eum impetu protruditur, aegreque euasit. Par discrimen adierat Lampugninus Biragus, quem ad tumultum eum inspiciendum sedandumque Magistratus ex Templo euiserant. Dira fames, quae iam aderat, quaeue in dies adfutura saeuior videbatur, diuites quoque conterruerat, & finiendi belli cupidine concitauerat etiam eos, qui oppetere cum patria statuerant potius quàm, ut ad ullam inimicam libertati conditionem adduci sese paterentur. Itaque, crescente in momenta, numero coadspersantium auctoritatem publicam, pars haec ipsa fit publici concilij instar: & quò plus virium auctoritatisque haberent, duces sibi duos fecere, Gasparem Vicomercatum, & Petrum Cottam:

tam : Cotta ab authoribus libertatis in vincula conijcitur , & irritatus collegae captiuitate Vico-mercatus, tantò promptius ardentiusque confirmat suos , & rem susceptam exsequi festinat . Circumgrediuntur , infesto agmine Palatium , in quo sedebant Magistratus vrbis , & vidua vxor Philippi, Venetusque legatus , & plerique alij ex tota illa nimium fortasse generosa factione , quae libertatem vrbis saluti anteponerat , nec posse vllam absque libertate venire salutem arbitrabatur . In ea irruptione , Venetus legatus , ab Ioanne Stampa interficitur , cùm ille repentino excitus tumultu in Aulae fortè limine ad increpandam irruipientium licentiam , iure gentium , vt existimabat ipse , tutus constitisset . Diffugiunt Magistratus , totaque momento fere vno tribunitia potestas , & illud popolare imperium dissoluitur . Nobiles , disposito ad portarum claustra milite , Palatioque communito , in Scalense templum , ad consultandum de summa rerum postero die secedunt . Non facile inter ipsos conueniebat quid deinde optimum saluberrimumue factu censerent , cùm varia in omneis partes itinera consiliorum ostenderentur . Dixerat aliquis eiusmodi sententiam , vt persisterent in defensione libertatis : sed mutata gerendi belli ratione , & vitatis Imperij plebeij vitijs rem sapientius cautiusque militarem constituerent . Alius , nullum id esse consilium demonstrabat . Galliarum regem accerere non nemo : plures Regem Alphonsum : aliqui Sabaudiae , Ducem : pars mitissima Senatus , nusquam

quam beatiorē fore patriam, quā sub Christi Vicario aiebant, ideoque permittebant cuncta Apostolicae Sedi. Sed cū subsidia consiliaque haec in tali statu, vel fera & longinqua, vel infida & imbecilla reperirentur: illata fortē mentio est de admittendo Sfortia, qui filiam legitimi Principis in matrimonio haberet: qui victor prope instaret moenibus: quem si ante victoriam admisissent, non accepisse coacti, sed ultro fecisse Principem viderentur: tantoque mitius sperare imperium deberent. Mirifica voluntatum inclinatio, qua repente in eam sententiam iere omneis, videri potuit prodigium, vel calamitatum ab Sfortiaco dominatu imminentium vrbi, vel exitij, quod gentem eam dominatumque manebat. Principes, & legati Mediolanensium profecti in castra dedidere Francisco Sfortiae seque, & urbem, & populum, nouumque Principem Mediolanum in ipsam Imperij Sedem laeti deduxere. Ille magnum animi moderati specimen in ipso statim ingressu dedit; quia adornato per principes, & oblato curru quo sublimis veheretur ad capeffenda primordia dominationis, fastum eum adspernatus, vmbellâ quoque repudiatâ, pari cum caeteris cultu ad Templum maximum ibi coronandus processit.

IOSEPHI RIPAMONTII

CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER VI.

IN Templo maximo Sfortia coronatus per omne deinde tempus liberaliter ac munificè tractauit Urbem Ecclesiamque ipsam: & quoriescunque publica aliqua res ageretur, profiteri solitus fuit, debere se nomini huic Metropolitano pietatem, & honorem, cum etiam Ambrosiana in Sede solennia sui Principatus, principatumque ipsum accepisset. Vicissim inter sacra sacrosque fuit ei deinceps honor, atque paratum ad omnia obsequium, quales iusto ac benemerenti Principi patere gratorum ciuium animos oporteret: raroque vllus antea postue Ducum tam effusa studia Cleri Populue Mediolanensis expertus in omni litterarum hominumque memoria reperietur. Habita est oratio de laudibus eius & familiae splendore per Guarnerium Castelleoneum notae tunc facundiae virum ex Templi Maximi Canonicis: qui semper Ordo, sapientiae studijs inclytus, per ea maxime tempora florebat

florebat hac laude: cumque ex primoribus Urbis constaret id ferme Collegium, erat simul in eo communis quidam erga Principem fauor, siue quia annexi nonnulli essent exsurgenti tunc primum ad dominatum familiae, siue quia pars haec traheret caeteros, vt vnde potentiores nobilioresque stabant, de more starent omneis, atque ita significatione voluntatum erga Sfortiam hunc certaretur. Publicae gratulationis munus, & dicendi partes mandauere Castelleoneo, quia praeter aptos principum animis mores & imbutam Aulae consuetudine grauitatem, aderat viro dignitas oris accomodata negotio: & nouae dominationi acceptissimum esse ipsum sciebant. Orationis eius sententias ordinemque, aliquandiu qui tunc erant homines propter rei magnitudinem, & Oratoris famam, in sermonibus habuere: deinde, vnâ cum re ipsa, sicuti cuncta mortalium habentur, dedere obliuioni. Leuis & confusa memoria durauit hoc litterarum beneficio, quae rerum illustrium aeterna vna custodia est, si quid in fluxa mortalitate potest esse aeternum. Ego censeo non esse alienum ab historico nostro opere, quo super tempora & euenta Urbis virorum, etiam illustrium memoriam ab interitu suo vindicare institimus, concionem simul illam ab hominum obliuione vindicare, atque iam prope vanescentem ex annalium quoque monumentis, vtcunque retinere, tamquam pro oblitterata & fugiente scriptura certam claramque exhibendo. Castelleoneus igitur in Templo
maximo,

„maximo, cùm Sfortia coronatus adesset, in hunc
 „maximè modum esse locutus fertur. Semper qui-
 „dem antea, Princeps inuicte, Populus hic Clerus-
 „que Mediolanensis, qui triumphi tui & suae feli-
 „citatis spectator, augustissimam hanc molem hodie
 „implet, pro certo habuit, Urbem Rempublicamq;
 „hanc curae esse superis, & magnum praecipue
 „Parentem Ambrosium, ac praesides alios Diuos,
 „à quibus fundati & instituti sumus, ita velle, vt
 „post Romanam maiestatem sit haec florentissima
 „Sedes Catholicae religionis, rerumque aliarum,
 „omnium expetendarum, quibus rebus incolumitas
 „& gloria gentium continetur. Sed si ea spes ante
 „hunc diem incerta & obscura animis fuisset, desine-
 „remus hodie dubitare, cùm Celsitudini tuae, no-
 „strum omnium regimen ac tutelam imperiumque
 „rei Mediolanensis à Deo Optimo Maximo, tam
 „praesenti Numine, tam nobili victoria, tanta post
 „victoriam voluntate consensuque omnium esse tra-
 „ditum videremus. Nam Principes alij, qui nobis
 „adhuc imperitauere, nascendi tantummodo forte
 „venerant in hanc fortunam, ipsique fortuitum ne-
 „gotium erant, neque vltra aestimabantur. Tu,
 „quia probitate & iustitia, oninique alia regia vir-
 „tute merueras imperium, armis inuenisti: & quia
 „talis eras, aperuere tibi Superi viam, vt in excel-
 „sam istam sedem, domitis quae obstabant, perueni-
 „res: & nos, diuino sic munere datum ascitumque
 „Ducem accipimus alacrioribus aliquanto animis,
 „quàm si quilibet ille alius vnico natalium & auo-

rum iure tumens dominus imponeretur . Enim-
vero Celsitudinem quoque tuam arbitramur , ea
prudentia , & magnitudine animi , qua res tantas
geffit , intuentem , & celeste iudicium , quo voca-
ta electaque est , & Populi huius vniuersi consen-
tientem laetitiam , & hosce plausus fauoremque ,
& tantae multitudinis gratulabunda ora , & Tem-
pli ipsius festum apparatus , agitare iam nunc re-
galem illam curam , vt ad ea , quae sua sponte
large ac benigne & clementer factura fuit , tan-
tum scilicet adijciat , quantum & exposcere pro
diuino in ipsam beneficio tutelares vrbis viden-
tur , & mereri ciues ipsi postquam ad haec Vestrae
Celsitudinis initia consurrexere sic omnes atque
apparuerunt . Vides ne Princeps optime & maxime
quemadmodum affluxere ad spectaculum innume-
rabili prope agmine Mediolanenses tui ! Vides ,
vt conferto iam Templi sinu , tanquam ad noui
splendoris exortum accedere velint in singula mo-
menta plures , vtque turbam vndantem haec capa-
cissima sedes excludat ? Victa & triumphata ciui-
tas exultat in victoriae faciem quasi vicisset ipsa
& triumpharet . Sexus etiam alter ille spectaculis
insuetus adest : attollunt pignora sua matres ad
Celsitudinis Vestrae oculos , futurumque populum
ostentant , & rudem illam aetatem agnoscere ac
celebrare natalem hunc Patriae diem docent . Et
promiscuae quidem multitudinis haec tam effusa
gaudia concursumque Celsitudo Vestra cernebat
etiamsi nemine perorante monstrarentur . Nos
verò

„ verò custodes antistitesque sacrorum, qui ex prima
 „ Urbis huius nobilitate iure nostro gentilitio as-
 „ sumpti Metropolim hanc tuemur, & ipsa nobiscum
 „ tota Nobilitas, quae Urbem ipsam continet ac
 „ facit, licet coniunctis omneis animis officioque
 „ concordi postquam factiones & arma quieuerunt,
 „ nostram ex nouo Principatu laetitiam, tum de-
 „ cernendo cuncta, quae fuere publicae potestatis
 „ & arbitrij, tum adornando solennia haec, ut quam
 „ apparatissime celebrarentur, ostenderimus ac decla-
 „ rauerimus: tamen exponere volumus etiam altio-
 „ res illas interioresque causas, ob quas, Celsitudi-
 „ nis Vestrae imperio magnopere nobis esse laetan-
 „ dum arbitremur, Urbemque & Patriam hanc
 „ sub tali Duce fore felicissimam speremus. Nam-
 „ que primum omnium, repetentes mirificam
 „ illam, & adhuc insidentem animis Clarissimi viri
 „ Patris tui memoriam, simul inclyta tua facta, ut
 „ Patris contubernio adultus incomparabilem illius
 „ gloriam aequaueris, ut diuisa in partes Italiâ,
 „ Pontificem Romanum, & sacra defenderis,
 „ ut nostrae huic urbi laboranti malis intestinis
 „ ac laceratae seditionibus subsidio saepae fue-
 „ ris ac saluti, ut hinc saepe arcueris hostem, ut
 „ victricia late propugnator auxiliarisque noster cir-
 „ cumtuleris arma: iam quanta lenitate egeris, ut
 „ tibi debitum Imperium hoc sine Mediolanensium
 „ sanguine reciperes, quam placide victoriam ip-
 „ sani exercueris: haec inquam recentissima omnia,
 „ & oculis obuersata nostris intuentes, reliquum

„ ad eandem formam futurum esse principatum omni
„ namur & merito laeti hilaresque sumus : Magnū
„ Sfortia Celsitudinis Vestrae Pater militari virtute
„ famam & vim assecutus , vt quancunque in par-
„ tem ipse transferat , victorias & imperia transfer-
„ ret secum , dederat ademeratque Regna quibus
„ ipse voluisset : Aragonensem Alphonsū ex
„ Neapolitani Regni finibus prope retro compu-
„ ilerat domum : restituerat extorrem Ioannam ,
„ firmauerat adoptionis iura : fregerat alterum illud
„ belli fulmen , cui Brachio nomen fuit : Romanas
„ opes , Pontificemque Martinum egregiè propugna-
„ rat : ac tantarum denique fama rerum Vicecomi-
„ tem vltimum commouerat , vt auxiliatorem Im-
„ peratoremque sibi eum aduersus bella , quae im-
„ minebant , inuocaret : Postquam ille nouae gloriae
„ iter tentans in media penè victoria lapsu equi &
„ vi fluminis est interceptus , diuina consilia , quae
„ felicitati nostrae viam struebant , paternis incoeptis
„ dedere te successorem , vinque simul & famam
„ illius transtulere in tuum caput . Ita spectatus cla-
„ rusque Neapolitani belli reliquijs Mediolanum ad
„ res Vicecomitis afflictas venisti . Vicecomite de-
„ fenso , compressis Venetis , cū vbicunque bellum
„ & periculum esset , ibi velut certissima laboranti-
„ bus salus expeterere , tulisti pro Lucensibus arma
„ in Florentinos , eiusque Reipublicae liberratem es
„ tutatus . Mox domiti rebelles Ecclesiae : Picenum
„ & Bononia restituta Pontifici , fusae Anglorum
„ copiae : cuncta per agrata victorijs . Ac si tot
bellorum

„ bellorum victori quaeprimam mala gratia reddita
 „ fuerat ab ijs, pro quorum imperio & salute dimi-
 „ caras: iidem illi versis in ipsos armis, iustas ultrices
 „ iras sensere. Nec minor excelsi animi laus perfe-
 „ qui ingratos amicos, quàm vincere hostes: facile
 „ que mitem & largum aduersus obsequia sperauit
 „ prius Principem, quem indignitates & iniuriae
 „ tantopere angunt, & benignum erga minores,
 „ quem potentiorum iniusta facta sic inensum ha-
 „ bent. Sed cum apud gentes fere omnes, quae re-
 „ gnantur, apud Regnatores ipsos, apud liberos
 „ etiam populos miscueris sic vim, terrorem, beni-
 „ gnitatem, & cum praecleari istius animi extent ubi-
 „ que sempiterna vestigia & monumenta: terra haec
 „ nostra maximè sempiternum erit monumentum:
 „ imò hercule nos ipsi erimus. Nam statim ubi Vi-
 „ cecomite mortuo, res haec nostra Mediolanensis,
 „ sine capite, sine rectore, ciuilibus trahenda turbis
 „ in medio relicta erat, cum super intestina dissidia
 „ magnarum omnium urbium calamitatem, finitimi
 „ hostes instarent rati finem adesse imperio: primum
 „ quidem aduolasti cum exercitu tuo victore, & spes
 „ vanas hostium effecisti: deinde verò succedere te
 „ in Principis fortunam aequum duxisti, cuius filiam
 „ in matrimonio, & ex ea liberos haberes, cuius
 „ etiam in mortis tempora propugnator extitisses.
 „ Vno rerum cursu, & vno victoriae tenore, Par-
 „ mam, Placentiam, Brixian, Ticinum, oppida
 „ caetera omnia, quae, vel detrectabant imperium,
 „ vel ab hoste infesta erant, recepisti, nosque & Me-
 tropolim

„ tropolim hanc , donec vires vltimae superfuerent ,
„ cunctantes fatigare potius voluisti quàm capere ,
„ idque Celsitudini Vestrae gloriosius fuit . Atque ,
„ vt cunctatione nostra delectatum esse appareret
„ magis aliquanto quàm si nihil experti statim cessis-
„ senus , honorem hunc habuisti fortissimis ciuium
„ tuorum conatibus , & spectatae virtuti , vt pacato
„ agmine victor urbem ingrederere , & violari quic-
„ quam ab irato milite grauibus edictis vetares .
„ Scilicet , illa segnis & aliter quàm extrema necessi-
„ tate facta deditio , degeneres animos argueret , &
„ quamquam libenter acciperetur , contempta tamen
„ & vilis apud Celsitudinis Vestrae animum esse
„ posset . Nunc experti inuicem sumus , & virtus
„ eadem , quae morata victoriam est , colitur iam
„ secreta destinatione atque amatur veluti magnum
„ instrumentum rerum earum quae deinde gerendae
„ erunt . Haec igitur omnia suis momentis examina-
„ ta Mediolanensi nobilitati Populoq; Ambrosiano ,
„ & nobis praecipue , qui Templi huius Antistites
„ Clerum nobilitatemque , vel Ordinis amplitu-
„ dine , vel communione familiarum amplectimur ,
„ recreant atque confirmant animum nostrum iu-
„ cundissima illa cogitatione , quanta sub tali Prin-
„ cipe futura sit huius Patriae , vel gloria , vel
„ fortuna , vel dignitas & amplitudo , vel securitas
„ & quies . Habemus praeterea Princeps inclyte
„ magna pignora nostrae futurae felicitatis , simul
„ ex fama praedicationeque communi , simul ex
„ certorum hominum sermonibus , qui Celsitudi-
„ nis

„nis Vestrae mores, & animum, & quotidianae
 „vitae rationem & leuiiores quoque virtutes, &
 „intima omnia, vnde res illae admirandae manau-
 „re latere non sinunt. Nuntiat atque nobis omnia
 „fama constans, eademque affirmant grauiissimi viri
 „militares, qui tecum vnà sub pellibus, in castris,
 „in acie, in agmine in statiuis, in hybernis, in
 „aestiuis, in classibus, in otio denique & aula aeta-
 „tem egere. Indicant, animum esse Celsitudini
 „Vestrae ad cuncta minima maxima memorem diui-
 „narum legum, anxium alterius vitae curis, profe-
 „rendae religionis cupidum, largum ad extruenda
 „templa, vel ornanda, munificum erga Christi pau-
 „peres, sacratarum omnium rerum acerrimum custo-
 „dem. Audimus, vt communem illam regnorum,
 „& humanae vitae pestem pecuniam conteninas, &
 „adspicias oculo irretorto, vtque argentum, & au-
 „rum, & gemmarum ludibria ducas non in alia vi-
 „litate quàm quae humo finguntur. Comitem huius
 „esse contemptiois aequabilitatem in iure gentibus
 „reddendo sine vlla imbecilla cura quae flectere ani-
 „mum possit: inopis & potentis nullum apud tua
 „tribunalia valere discrimen, & stare ibi partem,
 „Vtramque stupore defixam velut extra fortunae
 „suae conditionem pari gradu. Pessimas delatorum
 „artes, & aulae veneficia, & cuncta reperta ciuium
 „exitio, vt oderis audimus: vt fidem ipse colas, quam
 „pessimi magistri minime regiam esse artem volunt,
 „vt famam tueare, quae certissima est norma Princi-
 „patus, vt faucas etiam ingenijs, & literarum studia
 praesidia

„ praesidia religionis , & urbium decus amplectare
„ narrat nobis publicus rumor & spem inde agitare
„ optimam iubet . Etiam illa pertinere ad gloriam
„ securitatemque nostram arbitramur , quae princi-
„ pum quidem omnium laudatores ingeniose con-
„ fingunt , sed in Celsitudine Vestra seuerè spectata
„ sunt ab iisdem illis , qui simul rem gessere , quibus
„ ue etiam in contraria nonnunquam acie , & parte
„ standum fuit . Referunt enim imperatoriae artis
„ mirifica quaedam , & post veterem Romanam mi-
„ litiam inaudita , quae ratione & prouidentia
„ & altitudine consilij victorias illas tantas tuas
„ obtinuerunt , vt nunquam in aciem duxeris
„ exercitum , nisi cum prouisum esset vt vincere co-
„ geretur . Atque postquam haec nobis narrauerè
„ milites hostesue tui , narrant simul infatigabile cor-
„ pus armorum pondere , fame siti , vigilijs quarum
„ rerum necessitatem Imperatoribus etiam belli for-
„ tuna nonnunquam imponit . Et acceptis saepe
„ vulneribus manante cruore stetisse impavidum di-
„ cunt . Iam vilibus contentum esse cibis , eiusque
„ parcimoniae testes quamplurimos adhibere conui-
„ uas , inter conuiuia vacare supplicum alloquijs ,
„ & in alia quadam rariore continentia superiorem
„ esse mortalitati , & eius rei praebere caeteris exem-
„ plum , sunt admiranda quidem , sed & tot exer-
„ cituum testimonio comprobantur , & optime con-
„ gruunt ad eum animum , cuius virtute ac consilio
„ superiora illa geri & administrari potuere . Con-
„ gruunt etiam ad istam Regio honore gratam ,
frontem

frontem quam spectamus nunc omneis praesen-
temque habemus, congruunt ad serenitatem oris,
ad florem denique virum, quem post tot labores
temperantia custode manere integrum atque illi-
batum videmus. Colitote Mediolanenſes vt facitis
carumque habetote Principem hunc diuino mune-
re datum vobis, futurum huic Patriae mitiſſimi Pa-
rentis inſtar: ac ſi id fortaſſe etiam ad veſtri gaudi-
cumulum pertinere arbitramini, daturum huic Im-
perio ſinceri ſanguinis ſtirpem ex eadem Domo,
cui per ducentos amplius annos ſubiectioni fuimus:
Nec aliud huiusmodi ſucceſſione optabilius erat
nobis. Nam finita Vicecomitum virili ſtirpe, aut
externam recipi dominationem oportuit: aut ali-
quam Reipub. formam inſtituendi, aut in Patris
imperium aſciſci filiam etiamſi Sfortia hic non adef-
ſet victor ſimul, & maritus, & gener, & pater.
Iugum externum, & vim peregrinam plerique ad-
ſpernabamur. Coaleſcere in Reip. corpus, inſta-
bile ſanguinarium truculentumque erat ob factio-
nes, & partes, ob certamina potentum, ob urbis
ipſius magnitudinem laborantem haud dubie mole
ſua. Sfortia igitur libentiſſime recipiendus erat,
cuius liberi nepotes erunt Principum, ſub quorum
dominatu maiores noſtri nullius alterius populi
fortunam expetiuerunt. Cum haec à Guarnerio Ca-
ſtelleoneo perorata eſſent, nemini dubium fuit,
quin nota laudantium arte cuncta ille in maius
auxiſſet. Namque proſpera tantum attollendo
reticuerat de aduerſis, & aſſingendo ſelicia triſti-

bus, illata in Romanos fines arma, Ecclesiae propugnationem appellarat, necessitati Mediolanensium obsequij nomen imposuerat, & pro cactera Oratoris adulatione, mala, quae ipsi dum hostis instaret moenibus plurima perpessi erant, obuersabantur. Certatim tamen omnes, postquam dicendi finis est factus, acclamauere forti, & felici, summaque vocis contentione uti mos vulgo est. Sfortiarum nomini fausta cuncta precabantur: viuere diu, viuere laetum Principem iuebant. Haec in templo maximo acta erant. Singulae deinde Paroeciae nominauere singulos legatos, qui deferrent Principi obsequium & fidem, ac suae quisque vicinitatis nomine in eius verba Sacramentum dicerent. Templi maximi Canonici, praeter solenne illud publicae gratulationis officium, quod à Castelleoneo peractum erat, decreuere duos è suo corpore, per quos Collegij verbis talia quaedam priuatim exponerentur. Ecclesiam Mediolanensem, cui caput Metropolitana Aedes, à D. Barnaba Apostolo fundatam, à D. Ambrosio constitutam, per tantum aeuum multa prospera vidisse, pleraque aduersa, donec ab Othone Vicecomite res illius afflictæ in certiores aliquem stabilioresque statum redigi coeptæ fuerint. Ab eo rursus tempore, post magna incrementa, retro esse sublapsam, & prout turbulentæ, siue tranquillæ principum res, prout etiam principes ipsi benigne adfecti, vel secus, ita Ecclesiam etiam in misero fuisse, vel in florente statu: obtinere magnas antiquitus

quitas immunitates, magnaque priuilegia & munera concessu Pontificum aut Principum, qui, vel Ecclesiae magnitudini, vel nomini parentum & Authorum ipsius, vel Archiepiscoporum etiam aliorum deinde meritis honorem eum habuerint: sed partim intercepta esse, partim diminuta quae priores indulserint, & sacrae veteris opulentiae reliquias tenues admodum manere. Esse hanc Insubriae totius Metropolim, & latius olim porrectam habuisse potestatem iusque sacrorum. Ambrosianam Ecclesiam ideo nuncupari, quia descriptis ab illo Pontifice ritibus caeremoniisque seorsim ab caeterarum consuetudine Urbium utatur: & Romanam in eo discrimine auctoritatem nutumque adesse. Petere à Principe, ut Ambrosianum hoc nomen Ecclesiamque & praesides Antistitesque eius vnice commendatos haberet, semperque tueretur. Id adeò ut ita fieret, & Metropolim, & ipsos praecipuè mereri, vel quia Principes etiam Vicecomites, quorum ille nomen & genus propagandum atque continuandum suscepisset, plurima in eam & maxima ornamenta contulissent, quae deferri non oporteret, vel quia Collegium & Ordo Canonorum Clerusque vniuersus omni sua pietate apud Deum, officio apud homines ad exordia noui Principatus adfuissent, adfuturique deinceps essent ad omnia, quae Principi placere posse arbitrarentur. Respondit ad ea Princeps: non esse sibi ignota quae de antiquitate & amplitudine casibusque Mediolanensis Ecclesiae egregij

viri Canonici exposuissent. Parentes etiam illius Ecclesiae Barnabam Apostolum, & magni nominis Ambrosium colere se praecipua pietate, & res vtriusque gestas in eo Pontificatu voluisse olim, cognoscere cum apud Socerum dominumque suum in hac vrbe commoraretur. Fauere Cleri totius Mediolanensis nomini ac famae, praesertimque Metropolitani Collegij amplitudini ac dignitati: vidisse omnium erga se studia amicosque animos & magnopere esse delectatum. Scirent, cordifere sibi, vt gratus vicissim amicusque reperiretur. Retinebantur inde Canonici paulisper in colloquio, percunctante Principe nonnulla de statu conditione Collegij, ac de Ecclesiae rebus: & cum eos dimitteret, velle se postea commodius colloqui cum ipsis aiebat. Quinque dies proximos ei diei, quo peracta caeremonia erat, iussit festos esse Populo Mediolanensi: ac per eos dies ipse praebuit epulum, positoque in propatulo rerum omnium vsu larga insuper munera data pauperibus, aut missa quibus in publico epulari ob sexum religionemque non licebat. Ob ea, maximum Sfortiae nomen apud omnes esse, celebrati sermonibus & literis, & magnificentiae ac splendori veterum Regum aequiparari. Vna res erat, quae Mediolani publicam laetitiam impediret, eademque Principis ipsius magnopere sollicitaret animum, & ea ipsa res alioqui futura magnis malis initium, prouido consilio discussa est, origoque sublata supicionum mutuarum. Iouis arcem magna ex parte

partē dirutam atque collapsam reficere Princeps, ac nouis firmare munimentis in animo habebat, ut eo premeret iugo urbem, si quando cupidine libertatis stimulante ciuium animos, detrectare imperium coepissent. Anceps id erat ac difficile negotium, verebaturque magnopere Sfortia, ne turbarentur animi eo ipso quod parari praesidia aduersus turbas viderent, atque rebellandi principium id fieret. Itaque anxius ea cura, vocatos ad se Parochos rogauit uti popularibus quisque suis ostenderent, ad dignitatem & amplitudinem, et praesidium pertinere Ciuitatis, refici quamprimum arcem & muniri, ideoque petendum esse ultro à Principe, uti fieri id imperaret. Facile Sacerdotes, & alij cum eis aptae prudentiae viri persuasere populo id quod quaerebatur, passimque per templa congregati Ciues decernebant è sua quique vicinitate legatos, qui Principem adirent petentes, ne immunitam ac nudam diutius esse Metropolim vellent, inchoaretque pulcherrimum opus, quod praesidio ipsis, terrori hostibus esse posset. In D. Georgij Aedem praecipue congregabantur. Ibi Georgius Plattus Iurisconsultus notae facundiae vir, prudensque idem & modestus atque vitae suae fama nactus auctoritatem inter ciues, quanta maxima priuato cuiquam contingere posset: is igitur existimans, ea, quae pararentur munimenta, damnosa fore urbi, arcemque ipsam, veluti sepulcrum omnis publicae libertatis interpretatus, aduersus eam rem disseruit in hunc modum.

„ dum . Viri Mediolanenses . Si Deus Opt. Max.
„ aliquo singulari beneficio & indulgentia erga Pa-
„ triam hanc, angusta mortalis aevi spatia Francisco
„ Sfortiae prorogaturus esset, itaut sperare possemus
„ fore posteritatem nostram sub imperio tam iusto,
„ & aequabili, quàm hodie nos experimur : esset sa-
„ nè superuacanea haec oratio, quam ego pro salu-
„ te publica aduersus publici consilij auctoritatem,
„ suscepi . Sed cùm vita principum circumscripta sit
„ ijsdem terminis, intra quos nostra quoque priua-
„ torum vita consistit, censeo lentius aliquantò con-
„ sultandum esse de ea re quae deliberata iam vobis
„ & decreta est . Neque enim arbitror ignorare quen-
„ quam vestrum, quàm calamitosa res sint omni li-
„ berae & honestae ciuitati impositae ceruicibus ar-
„ tes, nimiumque multis, & aliorum, & nostris ca-
„ sibus id compertum habemus . Nescimus, quae
„ maneat in posterum fortuna Ciuitatem hanc : sed
„ superiorum temporum mala docuere, quanta sit
„ dominantium potestas etiamsi castella non premant
„ ciues . Sed ita sumus experti, vt tradere generis
„ huius disciplinam alijs etiam possimus . Arcem,
„ autem hanc Iouis, tantum abest vt refici velle de-
„ beamus, vt potius eius ruinas quasi fortunam no-
„ stram ingentem, & summum Dei beneficium intue-
„ ri oporteat, & laetari, quòd excidio data fuerit .
„ Pollicetur quidem felicitatem nobis quietemque
„ perpetuam inclyta iustitia, sapientiaque & religio
„ Sfortiae huius : sed dicite mihi, quamdiu Sfortiam
„ inter viuos futurum putetis . At enim, dicat
aliquis

„ aliquis fortasse vestrum, extincto eo, spem in ipsius
„ prole fore non minorem, quis tandem praestare
„ nobis possit istam prolem? Et ut ea contingat op-
„ tima, quam diu optimos istos futuros esse nobis-
„ cum putatis? Nescimus quae rerum infortunia pa-
„ rentur ipsis quoque principibus: & in magna atq;
„ opulenta ciuitate multa accidere possunt eiusmodi,
„ qualia, neque coniectura nostrae mentis assequitur
„ nunc, neque feret animus cum aderunt. Arcem
„ ipsam poterit eiusmodi Praefectus habere, qui,
„ vel prodat externae tyrranidi, vel occupet sibi,
„ aeternoque seruitio affligat urbem, humilis fortas-
„ se, & abiectus homo, quales saepe multos extol-
„ lere principum fauor amat. Firmissimae ac tutis-
„ simae sunt arces, quae fide & caritate populorum
„ ponuntur: caetera munimenta, si fides absit, nihil
„ aliud, quam populo principique perniciem parant,
„ Summa omnium attentione Plautus est auditus, ac
„ vera esse quae diceret, fatebantur. Sed vicit pau-
„ corum autoritas & gratia, quos Sfortia sibi in id
„ praeparatos habebat, atque in eodem D. Georgij
„ Templo decretum de reficienda arce est factum.
„ Et res quidem ista exitum hunc suum habuit.
„ Sfortiam interea Federicus Imperator, & Carolus
„ Galliarum Rex, quominus in tanta Ciuitatis adu-
„ latione tantisque Populi totius erga se officijs, since-
„ ro gaudio frueretur, exercebant. Ille extinctam,
„ Philippi Mariae sobolem, versamque domum di-
„ citans, antiqua Caesarum iura repetebat sibi: hic
„ Aurelianensem Regulum affinem suum certo gentili-
„ tatis

tatis obtentu ad spem eandem producebat . In eius litis molestia tantò gratiora Principi erant studia populi Clerique Mediolanensis , & Ecclesiastica praesertim authoritate sanciri ac firmari sibi dominatum laetabatur . Fratrem inter cacteros habebat Carolum nomine , qui ab incunte aetate , satis armorum satisque gloriae militaris arbitratus esse domi , quieto insuper ipse spiritu animoque studia diuinarum literarum adamarat , & cùm in familiam Augustinianorum vltro nomen dedisset , facillè princeps euaserat eius ordinis non authoritate tantùm & fraterni splendoris fama , sed multò magis seueritate vitae , & omnium laudandarum artium disciplinis . Concionandi praesertim laude excellabat , & per omnia sui Ordinis munera magna cum approbatione peruagatus , animi quoque pastoralis haud leue specimen dederat . Hunc in tali tempore Princeps crediderat posse sibi esse praesidio & adiumento ad pleraque agenda & obtinenda , si Mediolanensem Ecclesiam , quae Nicolai Amidani morte per eos fortè menses vacua relicta erat , ei demandandam curaret . Facile ab Nicolao V. (is tunc Romana sacra tenebat) impetrauit rem : atque ita vno tempore penes eandem familiam vterque dominatus erat , vt indidem , & responsa diuini iuris peterentur populo Mediolanensi , & vitae necisque arbitrium immineret . Ipsi inter se fratres egregie concordēs , potestatem eam , & specie tituloque , & re ipsa tantopere disiunctam , ac saepe contrariam , stabiliendi principatus causa
conso-

confociabant. Imperium & potentiam illam arbitram omnium rerum attemperare Princeps ad quotidianos Ecclesiae casus : indulgere Archiepiscopo quantumcunque sacra negotia postularent ac ferrent. Vicissim Archiepiscopus, benefaciendi simul & nocendi facultate maior ita aliquanto quam per se esset, quicquid illud virium & facultatis habebat ex fratris aula, regerebat eodem, omnibus demerendo modis eos, queis, vel momenti aliquid in ciuitate esset, vei turbidi ac violenti in animo, dabanturque vltro crebrae occasiones à Principe, per quas ingenijs & hominibus eiusmodi ad Archiepiscopum eundum esset. Saepe quin etiam Archiepiscopus ipse magnarum rerum controuersias, & longi subsellij negotia deliberationesque, si modo minimam vllam ansam haberent, per quam in alterum transmitti forum possent, ad magistratus illos reijciebat, atque ibi supplices litigatoresue ita tractabantur, vt officij concordiaeque certamen inter vtraque iudicia, & inter aulam, dominumue vtrumque agnoscerent. Ita fiebat, vt neque commodior vnquam vllus Ciuitati contingere posse status videretur, & verecundia quaedam etiam animis esset turbandi quicquam in tam miti, tam benefico erga omnes duorum fratrum certamine. Aderat enim principibus digna viris interim prouidentia quaedam apta tegendae arti, in quam potentiae causa consensissent, ne scilicet per eum consensum eamue artem alterutra in parte fieri sordidum humileue aliquid quamuis attenti & cal-

lidi ad singula interpretanda nonnulli dicere vllō modo possent . Et nota Pontificis probitas fama; illa , quam attulerat è claustris, dictis factisque omnibus addebat auctoritatem: vt quietis & modestiae nomen haberent ea , quae si fierent ab alio , proxima conspirationi haud dubie haberentur . Nec fortasse debuit ille diuerso esse animi habitu ab fama quam obtineret , potuitque saluo officio ad firmandi principatus opportunitates accommodare si quid etiam alioqui sua sponte leniter ac dextere facturus erat . Cùm haec forma rerum Mediolani esset , pestilentia est exorta , cuius mali originem quia nullam aliam probabiliorem dicere medicae artis homines poterant , contulere in coluuiōem varij generis mortalium , qui Iubilaei causa Romam hoc tempore peregrinantes Mediolani commorabantur . Ea tanta lues fuit , vt , quae rerum scriptoribus in huiusmodi commemoranda calamitate solent esse communia dictu , ea vere ac proprie sibi tempus id postularit . Interciderat namque fortis humanae commercium vi morbi , qui postquam continua strage conspectus erat totas exhaurire domos , non modò quotidiana ministeria potentioribus abstulerat , sed alienauerat etiam eos , qui sanguinis caritate , vel pudore , vel spe hereditatis , ab morituro semper vltimi dilabuntur . Mortuorum numerus ex promiscua plebe ac nobilitate ad triginta millia est relatus . Princeps & Archiepiscopus , aulaque tota , & proximi fastigio , & minores alij , sed molliter affluentes , vitata vrbe ,
amoeno

amoeno circum salubria loca victu contagium effugerunt. Et quosdam tamen etiam eorum deprehendit ibi pestis, oppressitque inter symphoniam, aut epulas, & oblectamenta caetera, quae sibi circumdederant aduersus metum. Caeterum, Princeps vterque, quamquam exitio praesenti subducere sese voluissent, tamen excusata per literas & edicta apud Populum necessitate, & quantum poterant, testati, fieri id ipsum Reipublicae causa, rebus etiam ipsis magnopere contenderunt, vti pastoralis & ciuilis animi fidem facerent eam: & plane assequebantur. Extructa passim tuguria per expatiantes late campos: dirempti omnes ab mutuo contactu: dati qui circumferrent alimenta: dati alij qui procurarent diuinis mysterijs animos: alij qui solatia & hortamenta futurae vitae morientibus ferrent: corporibus euehendis alij, & praesentium poenarum opportuni terrores ad coercendam licentiam, si quos assidua illa mortis imago satis non coerceret. Denique prouisa, & instituta factaque omnia, quae fierent ac prouiderentur etiam in hac temporum nostrorum disciplina, postquam, & experimenta complura Pontifices ac Principes alios ad eiusmodi casus erudiuerunt, & Pontificum etiam Principumque animi extiterunt maiores aliquanto quam illi erant. Et pestilentia quidem haec, siue placato Numine, siue purgata vrbe, siue circumacta & exhausta grauitate & corruptione coeli, post menses aliquot exsaueuerat: alia ferme socia pestilentiae clades ex incultis agris

Populum Mediolanensem inuasit. Cura eadem, hinc principis, hinc Archiepiscopi, in fame, quae fuerat in peste, non ita potuit obuiam ire malo, quominus longe plures absumerentur. Ad sexaginta millia perijisse quidam annales habent, cum ab dira & vltima necessitate nulli rei parceretur, quae vorari aliquomodo posset. Exhausta in hunc modum & afflictâ vrbe Ecclesiaque Mediolanensi, tertia illa calamitas imminabat, quae sacra & profana omnia permiscet semper atque inuoluit etiam vbi calamitate aliâ nullâ res insuper aggrauatas esse contingat. Veneti, neque vllam cum Sfortia conditionem pacis admittebant & castella nonnulla Mediolanensis agri cum capta haberent, insedissentque praesidijs, quasi appetentes vltiora & minitantes, resumi coegere arma, quae parum feliciter etiam antea experti erant. Die, qui fuit D. Georgio Martyri sacer, habitis ad praecipua vrbis Templâ supplicationibus, & inuocata Martyris ope, vexilla sunt erecta gerendo aduersus Venetos bello, quod cum varia fortuna gereretur, totaque per id bellum Italia, his aut illis adhaerescens in magna perturbatione esset, Calixtus Pont. Max. (is namque Nicolao successerat) suscepta componendae pacis actione, propter duras hinc inde condiciones nihil magnopere explicabat. Subegerant interim, damna Venetos, vti transigere quoquomodo optarent, & nacti Monachum quendam idoneum ad id hominem (cuius ordinis fuerit non traditur) hunc sibi Mediolanum ad Sfortiam legauere.

Vulgò Fratrem Leonem appellabant, de quo homine diuerſa fama, variique ſermones erant, prout quique vitam & inſtituta eius, beneuolè, vel ſecus interpretabantur, Nam, quia negotijs ſe principum vltro immiſcere vellet, frequens in aula. coetibusque nobilium, ab Odaeſo autem triclinioque alienior, idem ordinis ſui amiſtum & votiuâ tegmina ſelectens paulatim & mutans in molliorem amoenioremque formam, & legationis alicuius obtentu ſemper aliquò peregrinabundus: idè quatiebant capita nonnulli, quaſi valere iuſſiſſet clauſtra, nolletque dediſſe nomen in eam familiam, ſic eum cum irriſu facetijsque, vel etiam cum indignatione ſeueriores adſpiciebant. Et erant, qui turbulentum ingenium apertentemque rixarum hominem eſſe ſuſpicarentur quia fortè vehementior commotiorque erat Contra, fauentes & mites aiebant, virum eſſe magnum & grauem & aptum ad res gerendas, cui cordi vtilitas publica, qui neceſſarios, in Eccleſia labores & actiones ad ſtudia pietatis adiungere ſciret optimo temperamento, quales omneis eſſe ſacros homines oporteret: Non vltimam eſſe religioſae perfectionis laudem, tractare lutulenta mortalium negotia nec inquinari: Superbis ac delicatis Principum animis inſinuari communium commodorum & plerumque ſalutis etiam ipſorum cauſa: nec ſermone, nec habitu, nec moribus ad id eſſe horridum & incomptum: haec & alia in negotioſo hoc Monacho leniter & amice interpretantes admirabantur. Quodque
acrior

acrior interdum videretur & audus offensionum, id ipsum, libertatem Apostolicam atque fastidium erga multorum indignitates vocabant. Sed quae denuum eius hominis vitia, quaeue virtutes essent, diuino iudicio certius ac melius quàm hominum aliorum interpretamentis discerni potuit. Veneti plurimum eo utebantur, siue perferenda Senatus mandata precesue aliquò essent, siue callide consultandum scribendumue nonnihil: eratque idem vtrique Sfortiae, Archiepiscopo scilicet & Principi perfamiliaris. Ob ea, rebus afflictis Patres hunc super impetranda pace legatum destinauere conditionibus ijs, quas ipsorum fortuna praesens ferret. Ille profectus Mediolanum, agendo varia, nunc apud Archiepiscopum, nunc apud Principem, eò rem adduxit, vt Sfortiae fratres, quanquam & viribus iam suis, & foederatorem ope, & multarum euentu rerum haud dubie superiores, victoriâque propemodum exploratâ, ad ponenda arma pacemque cum Senatu Veneto faciendam consentirent. Cùm legatus aliquoties ab Mediolano Venetias, & rursus inde Mediolanum excurrisset: ad viij. Idus Aprilis praeter omnium expectationem pax ea promulgatur. Ita, quod neque Pontifex Maximus auctoritate sua, neque Principum aliorum legationes in id missae assequi potuerant, vnius religiosi hominis dexteritate perfectum est, attonitis & erubescens pudoreque confusis, vt credere licet, quicumque trepidantem in aula cursitantemque Monachum elato supercilio antea despiciabant,

bant, siue cauillabantur. Donatus Bossius horum
ferme temporum aequalis, qui Chronica gentium
vniuersarum & res omnis aevi per annorum gra-
dus literis mandauit, in hac referenda pace, Fra-
trem quendam nominat Simonetam, quo inter-
nuntio & conciliatore, res apud Laudem Pompe-
iam inter Sfortiam Principem & legatum Venetum
conuenerit. Inde ego sum arbitratus, & Leonis
nomen, quod Bernardinus Corius tradit, & Simo-
netae vocabulum, quod apud Bossium extat, ad
eundem hominem pertinuisse, ut illa esset hominis
ipsius appellatio, haec gentis. Cumque Bossius
idem Eremitam Augustinianum hunc fuisse Simo-
netam scribat, suspicio etiam inde oritur mihi, fa-
miliaritatem quam cum utroque Sfortia hunc ha-
buisset legatum memoravi, ortam ex Archiepiscopi
contubernio, qui familiae olim eiusdem gregalis
fuiisset. Sed ex diuerso, magnam huic nostrae con-
iecturae perturbationem affert Ioannes Simoneta,
qui Ducis bella posteris narrauit. Is enim, neque
fratrem Leonem, ut Corius, neque fratrem Simo-
netam, ut Bossius, sed fratrem Simonem memo-
rat, qui rudis literarum, innocens vitae habilis ad
negotia, Senatui Veneto fidus, Sfortiae carus,
super pace aliquoties vltro citroque commearit.
Apud eundem porro Chronographum Simonetam,
pro Calisto Pontifice maximo pacificator Nicolaus
habetur: eum priore negotiatione, pacem, cui pa-
lam studere videretur, secreto impedisse, dictitan-
tem, in periculo fore res Romanas quodocunq;

Intubria

Insubria otium habere coepisset. Quas quidem ego varietates retuli, vt appareret, in magnis paruisq; rebus id quod aliâs etiam monere non destitimus: quàm fallax & fluxa scilicet haec sit memoria veteris aevi, quippe cùm ad proximas etiam temporibus suis aetates hallucinetur historia, & pro luce quam pollicita est, tenebras negotijs authoribusque negotiorum offundat. Pace cum Veneris facta, refectoque Populo Mediolanensi ex peste simul & fame, decesserat publicis quoque rebus, & vniuersae Metropoli status infelix, quem per mala illa inuectum, statim vbi coeperamus exuere, detinuerant & aggrauarant mota repente in hostem hunc arma. Reperio in Bossianis annalibus, Turcam hoc tempore, postquam aliquot castella Genuesium repentina impressione occupasset, urbem quoque Albam inuasisse: caesos fusosque barbaros ab Ioanne Caruagiala Franciscano, qui coactum aduersus Mahometana arma priuato consilio militem nota Crucis armavit immiseritque, & similem miraculi victoriam reportarit. Pontificem Maximum, eius victoriae diem, qui D. Sixto Sacer dies esset, insignem fecisse maiore celebritate mysterij illius, cùm Christus liberator humanos suos vultus in diuinos repente splendores figurasset atque induisset. Id referri pertinebat ad nostrum hoc opus, vt quoniam dicata Sancto Pontifici Aedes Mediolani visitur, eiusque memoria nominis ibi celebratur ad viij. Idus Sextilibis, sciretur etiam, quaenam causa fuisset alterius
confe-

conferendae celebritatis in hunc diem. In iisdem erat annalibus: Iubilaeum hoc tempore in Franciscana Aede fuisse Mediolani, & tanta undique peregrinorum multitudinem confluisse illuc, ut in turba quidam eliderentur. Ad centum millia conuenisse tradunt praeter indigenam Urbis populum: in ipso aditu Templi quindecim ingruente multitudine esse obtritos atque exanimatos. Hoc etiam tempus illud fuit, quo Principis animum mouit Numen, ut sub Nosocomij siue Hospitij nomine publicam domum institueret aperiretque curandis & alendis vtriusque sexus mortalibus, quos morbus & egestas id petere subsidium coegissent. Namque, per eos annos, cum lues & pestilentia prius, deinde frugum, ob desertos agros, inopia, vastarent affligerentque urbem, debuit multorum adspectus esse miserabilis, qui per compita omnia absque vlla humana ope & solatio quiritantes aut insepulti iacerent etiam in illa imperitantium cura & benignitate, quae declarata est. Eam speciem, idque deformis spectaculum haud sine magno misericordiae sensu infedisse Principis animo credibile est, inde consilium ortum, aperiendi Xenodochij, ubi lares, ubi tecta destitutis, & altera quasi patria esset. Neque dubitauim ego affirmare praecipuas in eo consilio fuisse Archiepiscopi Sfortiae partes, qui Pontificij sui muneris cura, ob tale spectaculum, spectaculiue memoriam anxius, fratrem hominem militem altioribus imperij curis intentum ad pastoralia haec

Iii inuitarit,

inuitarit. Dimensâ & assignatâ in id opus areâ iuxta D. Nazarij aedem, in veteris arcis sede, primus lapis positus est Id. Aprilis an. sal. millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio, quem tamen, & mensem, & annum, vt pleraq; alia variare, incuria, siue licentia scribentium potuit, etiam vbi recens memoria nullum solitae excusationi locum dabat. Extructis aedibus tanta celeritate, quantam adhiberi par fuit, vbi sacris simul & profanis opibus agebatur res, & vbi pars vtraque contendebat, vt Mediolanenſes primo quoque tempore subsidium illud ornamentumque haberent, reliqua erat cura, vt praeter vectigalia & fundos qui destinati statim in hunc vsum, assignatique essent, contribuerentur opes idoneae, alendo & curando quicquid aegrotantium mendicorum illuc affluisſet. Debuit namque crescere & augeri principum animus vnâ cum operis mole, vt Metropoli vrbi-que, & nomini Ambrosiano, opulentia & magnitudine responderet. Valetudinaria, Mediolani, atque etiam extra urbem pleraque alia erant non paruis instructa fructibus & emolumentis iam inde à Bernaboue Vicecomite, qui praeter curandos alendosq; aegrotos, onera haec addidit. Certa cum dote certum ad numerum collocare in matrimonio pauperes puellas, quarum honestati discrimen immineret. Statis diebus diuidere panem ex aliquot tritici modijs. Facere quaedam anniuersaria sacra Manibus mortuorum expiandis. Benigne facere captiuis pauperibus & cibaria mittere, prout
egentissimi

egentissimi quique in vinculis haberentur. Haec onera Xenodochijs iniuncta veteribus à Vicecomite fuerant, cum vectigalia & fundos iisdem assignaret. Assignauerat autem Xenodochio D. Ambrosij, quod Broliense Xenodochium hodie nuncupatur: Xenodochio Diuae Catharinae, & D. Antonij Xenodochio, & cuncta exemerat oneribus publicis, ne quid inde in Fiscum aerariumue exigeretur, ne hyberna vel aestiua militibus praestarent. Quae postea munera & immunitates Eugenius Pontifex Maximus, rogatu Decurionum urbis, dato in id diplomate esse ratas iussit anno salutis millesimo quadringentesimo trigesimo quinto, sicuti quidem clausula diplomatis praefert. Post annum inde tertium decimum Henricus Scottus Cardinalis Archiepiscopus Mediolani, & Apostolicus idem legatus, fauens Decurionum eorundem precibus & piae voluntati, dederat etiam leges & instituta, quae Xenodochia illa regerentur, & constituerat hospitalem quandam disciplinam, cuius deinde disciplinae quarumue legum & institutorum Nicolaus V. Pontifex Maximus author est factus, isque cuncta sanxit autoritate sua & firmavit. Eae leges & instituta, summaque disciplinae eius ab Archiepiscopo Henrico perscripta, à Pontifice Nicolao confirmata, totam Xenodochiorum administrationem, & regimen dabant Archiepiscopo, qui Mediolanensem Ecclesiam per tempora obtineret, idque praecipue sanciebatur, ut Archiepiscopus ipse per tempora deligeret ex

nobilitate quaternos vicanos, qui praecessent Nosocomio, cunctaque administrarent. Vestigalia, & praedia, aedificiaque omnia, quae Princeps Bernabos Nosocomio donarat, aureorum nummum ad viginti quinque millia annua efficiebant, quae summa amplior aliquanto maiorque tunc debuit esse, quàm nunc hic prae se ferat titulus postquam lascivia temporum effecit ut etiam aurum vilesceret. Ad eam summam, donationemque Vicecomitis acceperant legata priuatorum & quotidianae largitiones: & sedulitate praefectorum, ex annuis redditibus incrementa nonnulla cesserant in annuos alios redditus, dum fortasse, sicuti praepostera non nunquam amat cura, patrimonio amplificando magis quàm caritatis & iustitiae legibus consulitur. Sfortiae fratres, Archiepiscopus nempe Carolus, & Dux Franciscus, pulchrum existimauere, si dispersa & dissipata illa ex pluribus hinc inde nosocomijs cogerent in vnam sedem, regimenque novum & aptiora temporibus instituta adhiberent. Id fore aptissimum constituendo valetudinario, quod publica pauperum omnium domus esset, quod vrbe Metropolitique dignum munus erga Christi liberatoris viscera illa & curam. Petijt à Pio II. Pontifice Max. Dux Franciscus, ut nosocomia, quae Mediolani, quaeue extra urbem, essent, authoritate Apostolica contribuerentur in vnum corpus vnamque sedem, sub Magni Hospitalis nomine, quod paulò antea coeptum aedificari iam prope ad tectum fastigiumque perductum esset.

effet. Recenti vrbis clade, cum morbus & fames depopularentur Metropolim, repertam esse inutilem veterem illam dispersi Nosocomij formam, quae plus afferret incommodi, nec satis apte regeretur. Processura omnia melius vtiliusque, si corpus caputque vnum fieret, vnde in caetera regimen, vbi lares, & communium alimentorum domus. Petijt simul, vt quo iure, quauē conditio-
ne, quibusue legibus vetera Nosocomia stetissent, id ius, & ea conditio, & eae leges transferrentur in nouam hanc formulam nouumque regimen, & vt rata essent, si quae deinceps in constituenda noua familia, demi, mutari, addiue, praesens conditio rerum, aut hominum, aut denique temporum postuleret. Et quoniam vnus integri magnique populi domicilium id futurum erat, petebatur, vt esset ei domicilio ius omne sacrorum animis quoque procurandis & adorando Numini: sepulcra, sacella, parochos, aras, aedituos, vt ibi haberi liceret, petebatur. Indulxit atque concessit cuncta Pontifex Maximus cum ea praefatione & clausula, vt sacri & inuiolati soli sedes illa Hospitalis in potestate Archiepiscopi esset, isque administratores & praefectos ex nominatione ciuium daret. Contributis in vnum Xenodochijs, corporeque vno facto sic & constituto, creuere opes paulatim in eam amplitudinem, quae fortunae principalis instar sufficiat hodie magnificentiae ac liberalitati Domus, quae in tanta vrbis frequentia, tantoque ad Metropolim hanc ex alijs vrbibus concurfu

concurſu , & in tantis infeliciũ hominũ neceſſitatibus , nihil miſerabile apparere oculis ſinit . Inuitatus magnitudine operis Paulus III. Pont. Max. attribuit huic Mediolanenſi Xenodochio Sacerdotium amplem, quae Abbatia Sexti nuncupatur, ex pago, cui nomen id circa Verbani lacus initia . Nec multo deinde poſt Pius IV. etiam, largiore erga Patriae ſuae gloriam animo, praedia Mirabundi & praedia Ganae (Abbatiarum item ea ſunt vocabula) conceſſit . Ea conficiunt hodie vicena millia nummũ aureorum in ſingulos annos. Cenus vniverſus annuus ſexaginta millium explet ſummam: amplius centena millia neceſſarijs vſibus inſumuntur: tantam eam lacunam explent collationes piorum, ſive qui magnitudinem ſumptuum intuentes congerunt illuc ſtipem, ſive qui damna occulta rependunt . Forma regimenque negotij totius, eiufmodi eſt, vt quemadmodum ex pluribus olim Xenodochijs in vnã hanc ſedem coaluerat res, ita ex hac ſede in plura ruſus Xenodochia, tamquam in membra redeat, ac diuidatur: his neceſſaria quotidie ſuppeditantur: illic arbitrium & ſumma rerum manet . Quot ſibi gignit admittitue calamitates hominum vita, quotque caſus & ludibria pati poteſt humanum corpus, tot fere ſubſidia, totue domus aduerſus ea mala conſtitutae ſunt ex hospita hac magna domo: cũ aegrotantium, & conualeſcentium, & aſſidue morientium, & vagientium etiam in cunis ipſa ſit domus . Sed ad D. Celſi velut in ſuo teſto lactantur
infantes,

infantes , in quos nulla alia cura parentum fuit praeterquam procreandi & exponendi . Ibidem aluntur educanturque puellae ad nobiles vsque annos : postquam adolevere , maritantur . Si matrimonium odere , non desunt honesta munera , quae occupentur : & domi virgines consenscunt . Transmittitur grandiuscula puerorum aetas ad D. Dionisij , ibique primis literulis , & necessarijs ad vsum Reip. artibus instruuntur . Si quos foeda capitis scabies turparit , his ad D. Lazari stant sua domicilia separatim . Qui aquae intercutis morbo tumuere , decumbunt ad D. Ambrosij . Qui contraxere Gallicam luem , ad D. Stephani curantur . Ad D. Simpliciani insanabilium est domus : ad D. Vincentij sunt cubilia & saepe miserrimis mortaliū , quibus accidit vltimum malorum vt è potestate mentis exirent . Videor humile quiddam & superuacaneum fortasse facturus , si referam quotidiana etiam instituta , quibus haec non vltima pars publicae rei continetur & administratur . Sed quaedam religio tenet animum meum , ne historica hac cura indigna esse censeam ea , quae Pontifices principesque nostri tractauerunt atque comprobarunt , literisque etiam & edictis & auctoritate publica sanxere . Et sicut alibi praefatus sum , nihil est hodie tam vulgatum & manifestum , quin obscurari possit ac vanescere nisi custodia haec literarum accedat . Fortasse etiam exteri homines cognoscere auebunt haec ipsa , neque piguerit externis scripsisse , si fastidita nostratibus erunt . Iam
primum

primùm igitur, vbi tempus aduenit eligendi nobiles viros, qui rem vniuersam hospitali administrare debeant, conueniunt Decuriones vrbs, atque vnà cum piorum locorum administratoribus nominant ex nobilitate sex & triginta spectatae probitatis viros cum ea descriptione & aequabilitate, vt ex singulis vrbs regionibus senos assumant. Et vocabula piorum locorum, siue sodalitatum, quibus ad nominationem eam ius est commune cum Decurionibus vrbs, haec sunt. Misericordiae sodalitium: Sodalitium Caritatis: Sodalitium Pietatis: Quatuor quoque Mariarum, & Diuinitatis, & Humilitatis nota & benefica vrbs loca siue conuentus, auctoritatem testimoniumque suum negotio inferunt, nec aliter fieri nominationem oportet. Postquam Praefecti Conuentuum horum coniuncti cum Decurionibus vrbs nominauere triginta sex illos, quos esse regimini aptos credant, tunc è singulis conuentibus delecti bini descripta nomina tradunt Archiepiscopo, idque post diem, quem Ecclesia celesti ad Virginem Nuntio sacrum colit. Inspectâ schedulâ consideratisque nominibus, Archiepiscopus eligit ex vniuerso numero duodecim, itaut, ex vnaquaque vrbs regione sint bini; sex alij retinentur ex veteribus Praefectis, qui notitia & vsu negotiorum imbuti, de omnibus rebus erudire novos possint. Hic orbis in singulos annos voluitur: nisi biennio interiecto refici neminem licet. Et quò plus auctoritatis concilio adfit, additur semper octodecim hisce Praefectis dominatus

natus alterius nutu decimus nonus, quem participem
 & arbitrum rerum omnium statuendarum esse oportet: iusseratque id Pontifex ipse Maximus, cum
 Sfortiae rogatu, Xenodochia omnia, sicuti memorauimus, contributor in hanc sedem. Kalendae Maij
 praefecturae ineundae solennes sunt. Eâ initâ,
 principio consiliorum actionumque omnium, statuto die congregantur in ipsius Xenodochij templum Praefecti cum domesticis Sacerdotibus &
 ministerio toto, fitque res diuina cum ea precatione, ut cuius rei causâ vocati diuinitus electique
 sint, eam rem sancte integreque, & laudabiliter administrare queant absque vlllo sensu, qui
 flectere ab diuinae gloriae & publicae vtilitatis cura animum possit. Adorato sic Numine, &
 quaesito Sancti Spiritus auxilio, faciunt è suo corpore Praesidem vnum, qui concilij sit vniuersi
 caput & author. Creando Praesidi ordo hic seruatur, ut in singula paria Praefectorum circumagatur
 is Magistratus: spatium ei Magistratui bimensis fiet: ab altero ex Orientalis Portae duobus inchoetur: per Portas deinceps alias ad eundem modum
 eat vsque ad Nouae postremos binos. Munera Praesidis & eius officij leges scriptae in hunc modum extant. Accedito quotidie statis alienisque
 horis, & inspicito cuncta, & recognoscito, & lustrato. Causarum, controuersiarum, litium, statum
 momentaque & progressus audito: cum patronis & iudicibus agito: exponito Collegis omnia quae
 egerit, quaeue statuerit agenda esse, ne pauperum

„ res, & Christi patrimonium per eas lites & contro-
 „ uersias detrimenti quicquam patiaturs. Decreta,
 „ quae de vnaquaque re in conuentu facta erunt,
 „ uti per scribas in acta referantur, operam dato.
 „ Si quid in alicuius rei deliberatione sententia,
 „ plurimum improbarit, eius quoque custodiri me-
 „ moriam iubeto, ut Praefecti futuri sciant quid
 „ aliquando prioribus non placuerit, quidue inu-
 „ tile aliquando repertum sit. Coemptionum,
 „ factarum pretijs erogandis ipse adesto: nomina
 „ vicissim pecuniaeque omneis ut ad diem exi-
 „ gantur curato: Accepti tabulas & expensi men-
 „ struas inspicito, & subsignato. Aegrotos in
 „ Nosocomia alia diuidito prout apta cuiusque
 „ calamitati domus erit. Neminem autem retine-
 „ to domi, nisi cuius sanabile esse malum medici
 „ pronuntiarint. Haec omnia prouidenda sunt
 „ & curanda ei, qui Collegarum suffragio Praeses
 „ appellatus erit. Collegae ipsi communiter inter se
 „ negotia prouinciasque partiuntor, itaut bini, ter-
 „ niue, quaterniue etiam in vnius rei curationem in-
 „ cumbant, & rursus onera complura in singulos
 „ inclinentur, prout, velabilitas ipsis, vel pondus
 „ & magnitudo rerum administrandarum habebitur.
 „ Cum exsequi caetera in hunc modum pararem,
 „ reperi edita in vulgus omnia, curamque superua-
 „ caneam esse meam hanc putaui: atque ideo relicto
 „ valetudinario hoc negotio, magnos Urbis & Reip.
 „ casus exsequi pergam. Franciscus Sfortia multis egre-
 „ gijs rebus gestis, magno populi Mediolanensi dolore
 „ moritur

moritur anno salutis millesimo quadragesimo sexto: nec diu marito superstes vxor fuit. De ea muliere sic tradunt. Appropinquantem extremis, cum, sancte religioseque vixisset, peruersa medicorum adulatione contempsisse primò aegritudinem eam, & nullam Ecclesiae mysteriorum ad expiandum animum habuisse cogitationem. Cum morbus quotidie magis ingrauesceret, amicique & proximi, pari erga morientem adulatione, salubria omnia esse affirmarent, accessisse Michaellem Carcanum ex Franciscanorum Ordine, ac seuerè denuntiavisse, quemadmodum finis ei properus instaret, essetque postridie moritura. Proinde consuleret animae salutem, & amissa mortalis vitae spe, sempiternam alteram meditaretur. Tunc eam, increpita adulantium amicorum leuitate, protinusque abdicata omni rerum humanarum cura procurasse diuinis mysterijs animum, & cum magna significatione pietatis expirasse. Non absuit veneni suspicio, & quidam Galeatij filij scelus suspectauere. Cadaver eius in D. Gottheardi Aede collocatum, biduo post in Templum maximum effertur, componiturque ibi tumulo eodem, qui Francisci Sfortiae ossa contegebat. Fuit eximiae religionis mulier, duoque inclyta Tempia, D. Mariae Virgini Coronatae alterum, alterum D. Agneti Martyri posuit: virilis animi eadem, & regendis populis apta, vnde initia suspicionum, & cum filio dissidium, insidiaeque demum in matrem ortae creduntur. Inter haec principum funera, Carolus

etiam Archiepiscopus mortuus erat , & in Deiparae Aede sepultus , quam Aedem à Blanca Maria fratris vxore constructam ipse consecrarat . Archiepiscopum hunc Carolum annales alij appellare Gabrielem malunt , quod illi nomen inditum fuerit , cùm in Augustinianos Eremitas , sicuti memorauimus , reciperetur . Nos natale nomen retinendum esse putauimus idè quia in Francisci Sfortiae literis , quas ad fratrem Archiepiscopum ipse perscriberet , reperimus id non esse mutatum . Successerat huic , siue Carolo , siue Gabrieli , Carolus alter Foroliuiensis , quem Calixtus III. Pont. Max. ex Celsiani Monasterij Abbate , ob literarum & prudentiae laudem Populo Mediolanensi Pontificem dedit , vt famae quae secuta Sfortiam erat , nouus Archiepiscopus , nominis , & vitae dignitate responderet . Sed breue Pontificatus spatium huic fuit . Stephanus Nardinus ab Paulo II. successor datus , in tertium vsque & vigesimum annum Pontificatum extendit , vnde & maior ei fama , cursusque rerum , & viuendi spatio plus etiam honoris venit . Namque ab Sisto IV. Cardinalis factus , auctusque Sacerdotijs , munificentiae instrumenta large habuit erga ciues , & erga Metropolim , quae publicis operibus ab eo exornata memoriam ipsius inter Nominis Ambrosiani conditores alios parentesque conseruat . Extruxit ad D. Pauli compitum aedes , eamque iuri inter Ecclesiasticos homines dicundo aperuit sedem . Alias extra Portam Tonsam aedes vnà cum hortis emittit ,
quae

quae Archiepiscopo Mediolanensi suburbanum essent. Condidit Romae Collegium, eiusque dispensationem & ius omne legauit eidem Archiepiscopo, ut eius nutu arbitrioque pauperes adolescentes erudiendi literis illuc admitterentur. Collegium Nardinum hodie nuncupatur ex cognomine fundatoris, manetq; ius Archiepiscopo Mediolanensi quemadmodum Cardinalis ille voluerat. Multum pretiosae vestis idem ad sacra facienda, conchiliatosque tapetes, & aurea textilia Templo maximo donauit: detrita quidem usu & obsoleta prope iam omnia, sed titulus & gratia largitoris aeternum durat. Rituum quoque sacrorum instaurator idem fuit, cum in Ecclesiae caeremonijs magna labes facta esset ob superiorum temporum incommoda, quae demonstraui: & anniuersarias tridui supplicationes ab Archiepiscopo Lazaro sanctae memoriae viro olim institutas renouauit, postquam pia illa consuetudo, absumptis etiam supplicationum ipsarum codicibus, intermitti coepta erat. Archiepiscopus hic Cardinalisque Nardinus Mediolani sedebat, cum Galeacius Sfortia Francisci F. extincto patre, imperium vrbis, quod ille virtute paratum amplificarat, regebat dispari animo, ut mox una cum vita infelicissime amitteret. Neque erit alienum explicare, quae vita, qui mores fuerint huic Principi, quandoquidem nimis notum hoc manifestumque est, omnem Reipub. formam, atque conditionem ex eorum semper moribus & animi conditione pendere suspensam, qui profana

profana moderantur ac tenent. Sic saepe, & iustus pudicusque Princeps florentem in Vrbe nostra Pontificatum dedit, & afflictae Pontificum res ad flagitia referri Principum potuere. Fuit Galeacius hic intemperanter ac misere deditus libidini, quae multas illustres domos dehonestabat, alliciendo feminarum alias ipsa principatus vi, specieque, cui per dedecus etiam suum gratificari nobilitas aliquando amat, alijs flagitij mercedem offerendo, quantam accepisse, ne ingenuae quidem illiberale sibi fore arbitrarentur. Sed illud nouae cuiusdam ac penè furiosae libidinis in hoc Principe fuit, quòd feminas easdem, quas ipse stupro vel adulterio temerasset, prostituere etiam libidini suorum, quòd plus ignominiae domum referrent. Par huic intemperantiae crudelitas fuit, cuius exempla haec traduntur. Clericus Mediolani quidam erat, praedicere futura assuetus, eiusque rei famam adeptus rerum aliquot euentu, quae fortè ita acciderant sicut ipse vaticinatus fuisset. Hunc ad se accersitum Galeacius interrogat, quae vitae ac imperij spatia manere sibi adhuc putet. Vates enimvero nihil cunctatus vndecimum annum canit, eumque mensibus aliquot fore diminutum affirmat. Pretium vaticinio fuit, vt carcere clausum necaret fame cogeretque vti foedis alimentis donec exhaustum omni penitus humore corpus ea quoque denegauit. Alium quendam leuiter offensus inclusit in capsam, sepelique viuum: exsecuit alijs genitalia: & alium, qui intra septa obuium forte leporem sustulerat,

fustulerat, mandere praedam eam, & solidum vorare animal coegit: eaque funesta ludibria fiebant hominum vitae. Sed & multae regiae artes erant ei: studia literarum, liberalitas in Aulae splendore, pietas in ornandis templis, & nisi lubrica aetas, facilisque ad offensionem animus lacefferetur, Mediolanenses sub eo Principe non pessime agebant. Trigesimum tertium aetatis annum ingrediebatur, cum viri nobiles coniuratione facta eum interfecere, casumque referemus etiam hoc ipso notabilem quod inter sollemnia augustissimi Sacri in Diui Stephani Protomartyris Aede Princeps interfectus est, & sacri homines immixti fuere negotio, quo rem vniuersam perturbari Mediolanensem illa aetas vidit. Cum igitur ille, sublata per dolum, sicuti creditum est, matre, disponendis imperij rebus vagatus aliquandiu per vrbes esset, constiterat forte Vigleuani: inde ad sollemnia Christi natalium celebranda venire Mediolanum in animo habebat. Sed prodigia deterrebant: stellae crinitae sanguineus primò horror, deinde, intempesta nocte accensus intra cubiculum ignis, & interiore sensu ferebatur interdum eò ne Mediolanum veniret. Vrgente hora, quae, post euentum, Vana interpretatione vulgi fatalem necessitatem habuisse credita est, itineri tradit sese, atque Mediolanum venire ad paratam sibi necem pergit. Postquam aliquantum viae processerat, foedum augurium supra caput apparere treis corui crociantes, neque abscedentes vsquam, permotusque Princeps

Princeps etiam in augurium illud irâ, balistam proposcit, ac coepit vanos dirigere ictus in Coelum, quasi confixurus immundas aues & quicquid augurio illo portenderetur. Sustinuit inde equum abominans iter illud, ac retro vertebat cursum, nisi latens in occulto necessitas & fortuna coniuratorum, sicuti nonnulli credidere, pergere utique coegisset. Ita praeceps Mediolanum actus ipso D. Thomae peruigilio, primo statim aduentu ipse sibi funestum ac triste augurium fecit. Cum enim musicae artis homines magnis undique stipendijs conductos haberet ad triginta, cohortem eam delicias fere suas festo Apostoli die iussit in pulla veste apparere sibi: eaque diuinationo quaedam insuper animi praesagientis habita est, quod musicis mandauit iisdem, ut arte sua modularentur hunc versiculum canerentque quotidie: **MARIA MATER GRATIAE MATER MISERICORDIAE TV NOS AB HOSTE PROTEGE ET HORA MORTIS SVSCIPE.** Per haec sui finis praesagia Galeacius tendebat in funestum sibi diem, aliaque fecit etiam aut dixit, quae cum fierent aut dicerentur, temerè accepta, ubi casus aduenit, cuncta illuc referebantur. Namque, ut Natalis Christi dies illuxit, summo mane, domesticum sacellum ingressus, quam religiosissime interfuit rei diuinae, eaque triplici litatione peracta, coepit in amicorum congressu extollere suae Domus fortunam, & opes, & quemadmodum

modum ea pluribus munimentis insisteret, parati-
que in saecula heredes essent. Esse in Domo sex
fratres egregiâ iuventâ, paruulosque filios, &
foecunda matrimonia, qualia videns Franciscus
pater summpere laetaretur si tollere ab tumultu
oculos, domumque conspicere sic florentem pos-
set. Ea cum dixisset destinatus neci Galeacius,
epulatus deinde hilare prodijt in campum, accipi-
trumque volatu sese oblectauit vt extremum illud
frueretur vsura coeli. Die, qui Sancti Stephani
memoriam recolebat, proditurus ad Protomartyris
Aedem, thoraca poposcit, & cum allatum induis-
set, abiecit, graue gestamen adspersus. Ante-
cesserat Galeacij iussu domesticus Aedituus cum re-
gali Sacrorum apparatu: rem diuinam Branda Ca-
stelleoneus Episcopus Comi facturus erat. Is mis-
so ad Principem nuntio, valetudinem, siue quip-
pam aliud excusauit, quominus eum diem, idque
munus obire posset. Princeps tamen nihil mutato
consilio prodijt vti destinarat: annotatumque est
in egressu non potuisse ipsum satiari osculando &
amplectendo paruulos filios, quae ferme vaticina-
tio vltimi digressus habetur. Egreditur ex Iouis
arce turbato confusoque vultu, cingentibus latera
duobus legatis, Ferrariense & Mantuano, quo-
rum vterque Mediolani tunc apud Sfortiam age-
bant. Cum ad Petram, quae Petra Innocentum
dicitur, peruenissent, coniurati duo, Ioannes An-
dreas, & Hieronymus, ad dextram ille Templi
partem, hic ad sinistram, constitere, quaesitaque

specie tanquam summouere turbam vellent, propius ad principem accedere. Prior Andreas impetum facit, duosque lethales ictus direxit, in ventrem, vnum alterum in guttur. Mox Hieronymus addit vulnera, exanimemque aggressi caeteri singulis plagis affecere. Nulla vox morientis audita est, nisi quod Deiparam Virginem, bis terue inuocauit. Fit ad eum casum toto Templo tumultus & clamor. Parricidae, tentato nequicquam effugio, comprehensi & meritis supplicijs affecti sunt. Andreani Maurus quidam ex infimo Principis famulatu, in Templo ipso adeptus obtruncavit. Secta in partes corpora ad portas urbis abiecta ostentui: Andreae Lampugnani cadauer coeno lapidibusque incessentes pueri raptauere per urbem. Hieronymus egregia constantia finem suum nobilitauit. Nanique sub carnificis manu, & carmina quaedam haud inconcinne est modulatus, & labantem sibi animum increpuit. Is etiam omnia coniurationis consilia casusque in eo negotio suos scriptis publicae literis intrepidus memorauit, earumque literarum sententia fuit huiusmodi. Reputantem sese libidines & scelera Galeacij Principis, ac de temporum calamitate cum Andrea Lampugnano saepe colloquentem, interficiendi illius coniurationem fecisse. Ac primò quidem, ambigua quaedam & suspensa verba de ea re iacentes, vt fiduciam vicissim indiderint animis, apertius mox atque liberius contulisse omnia, quae ad tanti facinoris exitum pertinerent. Assumpsisse
in

in consilij. societatem Carolum etiam Vicecomitem praesentis animi virum, & magnopere infensum Galeacio ob quasdam cum Episcopo Comense lites, & rerum earum causa, quae res super Miramundi Abbatia, siue Sacerdotio in controuersiam vocabantur. Delectum fuisse patrandae neci sacrum illum D. Stephano diem, vel si eo die non successisset, quemlibet alium, prout occasio Principem opportunum dedisset. Iuratum inter ipsos fuisse sanctissimum iusiurandum, ut summa ope tegerent rem, auxilioque mutuo ad spiritum usque extremum ad eam exsequendam adessent. Quaererent sibi socios gerendae rei quosunque possent, neque in eo parcerent pecuniae inuitamentisue vllis, quibus allici homines in pulcherrimi facinoris societatem possent. Fuisse Andreae Lampugnani aedes receptaculum sedemque coniurationi: ibi coetibus habitis consilia omnia disposita & agitata: incipiendae rei ac praeparandae ordinem hunc fuisse compositum, ut cum Princeps ipse Mediolanum venisset, oblati ei tribus aureorum millibus, ipsius autoritate, Sacerdotij Miramundi possessionem adirent. Per speciem eius adeundae possessionis, comparata armatorum manu tamquam aduersus Nouocomensem Episcopum qui cum lis & controuersia erat, auerterent omnem ab se suspicionem, & condictam facinori diem, opperirentur. His ita constitutis, conuenisse in Ambrosianos hortos, velut animi gratia, atque ibi nouo inter se sacramento esse obligatos, ut qui

ipforum à coniurationis fide defciuiſſet, ſacrumeius
caput infameque eſſet, eumque caeteri pro patriae
„ hoſte haberent. Perſequens inde caetera, ſcriptum
„ ita edidit. Ego, poſt firmatam in Ambroſianis
„ hortis foederis fidem ingreſſus Aedem ipſam Am-
„ broſianam, abieci me ad Sancti Pontificis effigiem,
„ atq; ibi ſum precatus in hunc modum. Magne Pater
„ Ambroſi columnen vrbis huius, & ſpes, praefidium
„ que Populi Mediolanenſis: ſi tibi cordi eſt id quod
„ liberandae Patriae cauſa tui ciues alumnique in-
„ gredimur, adſis propitio Numine ad magni facino-
„ ris pericula caſuſque, per quos eundem eſt nobis,
„ vt tyrannidem hinc, & impuritatem, & monſtra li-
„ bidinum arceamus. Haec precatus, ad ſocios meos
„ reuertor, iubeoque bono animo eſſe omneis, affir-
„ mans factum eſſe me alacriorem poſteaquam Tu-
„ telarem Vrbis in negotij partem aduocarim, idque
„ laetiſſimi exitus vaticinum propono. Per aliquot
„ inde dies exercebamur digladiando inter nos, & agi-
„ litatem corporum imaginemq; periculi experiendo
„ quod aditurieramus. Septimo ante Chriſti Natalem
„ die, nouo & vltimo ſacramento fidem obſtrinxi-
„ mus in ea quae conſtituta prius inter nos erant,
„ hocque amplius addidimus, vt ſi contingeret, ali-
„ quem noſtrum ante condictam diem in morbum
„ incidere, vel comprehendere, caeteri nihilominus
„ deſtinata exſequerentur. Ab hoc ſacramento ſeor-
„ ſim egimus, aliuſque aliò dilapſi ambulauimus per
„ fora, per vias, eo conſilio, eaque arte vt ſi qui
„ noſtros antea fortasſe coctus curioſe notaſſent,

„ijs etiam dissociati cerneremur, recordationemque
 „illam ex hominum animis tolleremus. Vagati in
 „hunc modum vrbe tota, & obuersati oculis eo-
 „rum, quos nostrae societatis posse esse memores
 „arbitraremur, ad sextam noctis horam, quae nox
 „D. Stephani diem antecessit, congregamur tam-
 „quam haud amplius futuri vnà. In extremo illo
 „conuentu data rursus fide definiuimus quam ho-
 „ram ingrediendi Templum obseruaremus, quam-
 „ue ibi quisque partem caperemus, aliaque mo-
 „menta peragenda rei, prout in ipso temporis arti-
 „culo multi fortuiti casus admonere possent.
 „Summo mane Templum ingressi supplicauimus D.
 „Stephano, vt pulcherrimo operi, quod in
 „ipsius Aede patrandum foret, vellet adesse, neue
 „indignaretur contaminari sua Tempa caedis eius
 „sanguine, quae urbem & patriam hanc liberatura
 „esset. In id composita praecatio erat à Carolo
 „Vicecomite, quam recitauimus vnà cum precibus
 „alijs, sicuti descriptae in ritualibus libris extant
 „Protomartyri inuocando. Post eas preces
 „interfuimus etiam rei Diuinae, qua peracta Ba-
 „rengonem Archipresbyterum Basilicae illius ego
 „appellauì vt mihi clauēs aedium suarum daret,
 „quibus acceptis ego rursus abij donum meam, vt
 „mox in Archipresbyteri aedes abderem me, atque
 „ibi socios expectarem. Archipresbyter autem,
 „Barengo, qui mihi clauēs dedit, neque quid para-
 „rem interrogauit, neque antea fuerat in vlla parte
 „consilij, nisi quod expostulantem aliquando me de
 „condi-

„ conditione temporum audiuiſſet , & reſtringendo
 „ humeros comprobare querimoniam erat viſus .
 „ Acceptis clauibus , & ordinatis domi meae quibuſ-
 „ dam , Archipreſbyteri domum ingredior . Mecum
 „ erant quatuor focij conſilij : Mox Andreas & Caro-
 „ lus ingrediuntur . Cum ibi ante focum federemus ,
 „ ſenſimus venire Principem , ac protinus ingreſſi
 „ Templum edidimus in eum exempla , quae medi-
 „ ditati eramus , iacetque nunc ille rerum humana-
 „ rum exemplum ob ſaeuitiam & libidines ſuas .
 „ Interfecto Principe , & excitato tumultu , quantum
 „ rei atrocitas potuit excitare , caeteri quidem con-
 „ iurati comprehenſi ſunt aut interfecti : ego verò
 „ elapſus ad paternas meas aedes auſugi . Saeuus
 „ inhumanuſque pater , quia dixeram interfectum ,
 „ eſſe Principem , meque interfectoris , non qui-
 „ dem focium , ſed amicum fuiſſe addideram , oblitus
 „ ingenitae erga filios caritatis , increpitum verbis
 „ atrocibus expellit domo , vltimaque interminatur ,
 „ ſi ibi conſiſtere auſim . Tunc ego trepidus anxioſq;
 „ proximo diuerticulo in Dominici Calcaterrae aedes
 „ tranſgredior , atque ibi in ſummamaedium illarum
 „ contignationem , tectum inter & laquearia perdu-
 „ ctus à mulierculis & ancillis , quae ſortem , meam
 „ deſlebant , aliquandiu delitui . Mox , pater , &
 „ Dominicus ipſe Calcaterra , vt comperere eſſe me
 „ ibi abſconditum , exturbant inde , atque conuicijs
 „ oneratum , ſuis ipſorum manibus interficiendum ,
 „ eſſe comminantur , ſi circum ea limina amplius de-
 „ prehendar . At mater mea , Parocho noſtrae vici-
 „ riae

» niae acterſito, rogat hominem, vt ſi quo pacto
 » poſſit, abducatur me & ſeruet. Is allato conſeſtim,
 » ornatu, qui clericorum ad ſacra miniſteria quoti-
 » dianus eſt, in ea veſte me domum ſuam abducit,
 » digrediturque ipſe ad negotia ſua, ac me domi
 » ſolum relinquit. Ibi ego varijs ſolicitudinibus
 » aeſtuans, in animo habebam, proximae noctis ſi
 » lentio exſurgere, atque aſſumptis mecum aliquot
 » idoneis hominibus vocare plebem ad diripiendas
 » aedes Simonetae, Ioannis Botti, & Franciſci Lu-
 » cani, quos eſſe populo praecipue inuiſos ſciebam.
 » Totâ hinc turbata & concitata ciuitate, conſilium,
 » erat, ſpe dominationis ac libertatis erigere poten-
 » tiſſimum quemque, ita rem facile fore effectam
 » arbitrabar, cuius rei cauſa ipſum interficiendi
 » Principis facinus aggreſſi eramus. Poſtquam
 » ea ſententia ſtetit, coepi recensere animo om-
 » neis, quos ad eam rem poſſe mihi eſſe adiuuen-
 » to arbitrarer, & Barengonem praefertim Ar-
 » chipreſbyterum ſum ſcripto cohortatus, vt ca-
 » peſſere vnâ mecum liberandae Patriae gloriam,
 » vellet, propterea quod eſſe mihi auidus famae
 » & diuitiarum videbatur. Sed cùm penetrarent
 » in parochi domum ex via clamores eorum,
 » qui Andreâ Lampugnani lacerum corpus traho-
 » bant, perſuſus horrore attonitusque ſteti, neque
 » animus vltra mihi ſuppetebat. Auſtus eſt mihi ter-
 » ror, quia Parochio abſente, veniſſe illuc ſatellites,
 » & magno cum tumultu perſcrutantes omnia, ſuſ-
 » pectam intutâque mihi latebram eam fecerunt, in
 qua

„ qua Parochus ipse me collocarat. Ex eo die, pa-
 „ uens tremensque, & rerum omnium incertus, ad
 „ diem vsque Sabbatum egi, eoque die, appetentibus
 „ tenebris compositus in baiuli forniam sublatâ in-
 „ humeros culcitâ ad Philippi Marescotti aedes
 „ processi, qui tonstrinam faciebat. Inde minaciter
 „ & contumeliose eiectus: errabundo magis quàm
 „ destinato gressu ad Gabrielem Florenum deueni,
 „ qui me humanissime acceptum abdidit in occultis-
 „ simam tecti sui partem, atque ibi fui donec hora
 „ mihi exitialis adueniret. Nunc sanctissima Dei
 „ Mater, & te Princeps Bona, imploro, vt animae
 „ meae salutem vestra clementia, & benignitate
 „ respicere velitis, tantumque vigoris huius miserimo
 „ corpori relinquere, quantum necesse erit, vt pec-
 „ cata mea rite confiteri possim. Haec sententia
 „ literarum fuit, quas Heronymus ille nequicquam
 „ profugus in tristissimo illo ac pleno desperationis
 „ tempore scripsit Magistratum iussu, nullo tam
 „ effusae confessionis pretio, nisi vt pie moriendi
 „ facultatem impetraret. Caeterùm, nos in referenda
 „ huiusmodi literarum serie, barbariem quidem re-
 „ mouimus eam, quae trepidantis in vltima necessi-
 „ tate authoris fuit, subiecinus autem alia verba,
 „ quae nihil immutarent sententiam, & historico
 „ opere digna essent. Lacerum vulneribus corpus
 „ Principis in vestibulo Templi collocatum est, eoque
 „ Bona vxor babylonici operis vestem misit in qua
 „ humari se Galeacius mandarât si quis etiam re-
 „ pentinus casus ipsum abstulisset. Magnus hinc in
 „ yrbe

vrbe tumultus erat, & Itali Principes interfecto Sfortia, suas quique spes agitabant. Pontifex Maximus, audita nece: hodie, inquit, Italia pacem amisimus. Adeò commota esse omnia apparebat. Mox tamen sedato per urbem tumultu, Galeacioque filio in Patris fortunam & nomen assumpto, factum est id quod in omni fere Principum mutatione fieri solet, vt nimirum de publico seruitij conditione nihil mutaretur. Et exsequiae tam inuisi Principis omnium ordinum frequentia: cohonestatae cum doloris etiam imitamentis, corpusque in templum maximum tumulo maiorum illatum. Ibi nouus Princeps coronatur nemine omnium repugnante, & quasi remunerans meritum ille multos ex nobilitate Mediolanensi equites appellauit. Venère Principum legati ad consolandum eum, ob casum Patris, ac Pontifex ipse Maximus in id legationem misit. Erat postea puer Sfortia sub tutoribus, quorum inter ipsos dissidia populum Mediolanensem affligere nouis cladibus sicuti memorabo: veteraque factionum certamina pars mihi Operis erunt. Erat inter tutores Bona Principis mater faulrix acerrima Gibellinorum aduersus Guelfos, quae prope iam oblitterata nomina muliebribus stimulis rursus excitabantur. Gibellinarum partium erat Cecus Simoneta, tutorum vnus magnopere insensus Longhignae illi, quem Franciscus Sfortia praefecerat arci; iusseratque ibi summam habere potestatem omnium rerum. Hunc potentiae aemulum, &

Mmm

alioqui

alioqui etiam inimicum exturbare Simoneta cum destina- ret, facile persuadet Bonae, vt deiecto eo, praefectus potius alius imponeretur arci, quod protinus factum discordiarum in vrbe molem con- ciuit, sacraque & profana id malum sensere. Si- moneta ipse Longhignanae vicissim artibus euerti- tur atque conijcitur in vincula plectiturque capite, quae magna clades Reipub. totius fuit, amisso custode ac defensore, qualis ille per omne tempus fuerat. Et traxit illius calamitas omneis, qui con- silijs ipsius aliquo modo permixti fuerant: vnde, miserranda inter eas turbas Reipub. Mediolanensis solitudo, cum ij, qui soliti erant eam protegere ac tueri, circumuenti ipsi ab inimicis iacerent. Simo- netae finem tradi nostris literis postulant ingen- tia ipsius erga Urbem merita, & conspiratio atrox, qua vir tantus cecidit. Impositum ve- hiculo vnâ cum fratre clarissimo viro Ticinum, asportauere quibus id negotij ab aduersâ fac- tione mandatum erat. Ibi per aliquot dies sacra custodia est habitus, donec tollendi hominis con- filia inirentur, omneque machinamentum in caput infantis perfidia inimicorum expediret. Postquam matura parataque omnia fuere, mittitur ab Me- diolano forense ministerium, empti iudices, testes- que falsi, & apta meditato facinori scribarum ma- nus: seriem quoque quaestionis, & responsa Rei meritura necem commenti vltro attulerant secum. Producto Simoneta & interrogato, species & for- ma iudicij effingitur: nec vltra dolis opus fuit.

Veneranda

Veneranda canitie senex, qui sanctae atque innocenter vixerat, cuius plurima & grauissima merita in Urbem Principatumque extabant: capite plectitur, corpusque tanti viri tamquam ob infandum scelus ostentui abiectum piorum cura sepelitur intra claustra Monasterij D. Apollinaris: eique funeri maximum ornamentum publica moestitia fuit, & querelae quamuis premerentur, passim tamen erumpebant in eos, quorum dolo Simoneta euersus foret. Tempora non inerudita erant, ideoque carmina sunt addita tumulo, quorum author incertus, sententia haec fuit. Coecum Simonetam, ideo quia res Insubrum iuste atque cum fide administraret, abscisso capite ibi esse sepultum. Sibi quidem Coeco nomen fuisse: caeterum, dum viueret, vidisse multa, quae caeteri non vidissent: & patriam ipso ablato coecam in posterum fore. Se quidem extinctum esse ob fidem: sed gloriam deberi nomini suo, quia maluerit vita carere quam fide. Post Simonetae huius finem, Ioannes frater magnae etiam ipse religionis vir, & praecipuum afflictis Reipub. rebus momentum in exilium pellitur. Archiepiscopum Mediolanensem hoc tempore reperio cum exercitu aduersus Sabaudiae Ducem exille armatum eo consilio, vt Sabaudum exueret omni imperio idque totidem verbis Corius tradit. Capta Vercellarum vrbe fufum ac fugatum refert. Id cuiusmodi sit explicare non possum. Quomodo enim haberet exercitum Archiepiscopus in aliena vrbe, manente Sfortiarum do-

Mmm 2 minatu,

minatu, amissa iam pridem potentia quae Pontifices hosce, principum & Regum prope instar olim, armarat? Nisi si fortasse, Galeacio interfecto, pupillo dominante, inter rudimentum puerilis imperij, muliebremque tutelam Archiepiscopus quoque fuit in parte Principatus, & bella gessit alienis armis. Exarsit deinde aliud longe atrocius bellum, quo tota Italia perturbata est, profanisque simul & Ecclesiastici Principes in ea arma coorti perniciem sibi mutuam querebant: Ab vna parte Pont. Max. Venetique & Genuenses, ab altera Ferdinandus Caesar, Sfortiaque & Resp. Florentinorum stetit. Causa belli fuit, quod Veneti offensi varijs modis ab Estense, vlcisci iniurias voluere, totamque suâ irâ in partes Italiam diduxerunt. Pro Galeacio puero rem Mediolanensium Ludouicus patruus illius administrabat ab legato Ferrariam Ascanio fratre, qui deinde Cardinalis fuit. Post varias clades, pace cum Venetis facta, etiam inter Sfortias sublatae similitudines: Ascaniusque Mediolanum illustri fratris gratia reductus, cum ruptâ prius custodiâ sese ad Venetum hostem adiunxisset. Intestina simul & externa mala quieuisse videbantur: nec sane Mediolani floridior vnquam status omnium rerum: totque iam exhaustae calamitates felicitatis cumulo compensabantur. Principes omnium disciplinarum viri excitati magnitudine praemiorum vndique confluebant in hanc urbem. Latinae pariter & Graecae literae, velut sua in sede constiterant hîc, carmineque & soluta oratione

oratione genus vtrumque exercebatur, & super omnia, musici homines suauitate canendi coelestes choros praeferebant: ciuiliūque artium cultus etiam ad publice rei disciplinam redundabat, & valde iam erudita nobilitas Urbis maiestatem tuebatur. Nimirum, ex magna perturbatione ad summum euecta sic publica felicitas erat, vt more omnium humanarum rerum retro status ille volueretur, temporaque etiam funestiora redirent. Ac sicuti tranquillitate Reip. florentibusq; Principum rebus, Ecclesiae quoque securitas & florentissimae Pontificum res comprehensae fuerant; ita bella, rursus & publicae clades Metropoli vastitatem attulere. Quomodo rerum turbandarum initia sint exorta, memorabo prout temporum eorum monumenta prodidere. Ludouicus Sfortia Galeacij patruus, aetate Principis, & Tutoris iure sic abutebatur, vt nomen & umbra Mediolanensis Imperij tantummodo penes Galeacium esset, vis & robur omne penes ipsum haberetur. Neque contentus eo vir alioqui magnus & iustus, adultum iam Principem redegerat in tantas angustias, vt etiam alimenta quotidiana ille desideraret. Isabella Alphonsi Neapolitani Regis filia huic nupta Galeacio erat, femina ingentis animi, quae potius indignaretur, quod ex Regia in minorem domum enupsisset, quam vt in ea domo Imperium alterius pateretur aequo animo. Haec igitur minime ferens indignitates, quae ferendae erant, dum Patruj violentia rem in se vniuersam trahit, literas

literas dedit ad Patrem Regem, quarum sententia fuit huiusmodi . Aliquot iam esse annos , cum Galeacio Sfortiae nupserit in eam spem, vt postquam ille adoleuisset , haberet maritus sui patris imperium , ipsaque Mediolani Ducis vxor diceretur , & viueret cum eo splendore , qui regia stirpe ortam deceret . Sed maritum quidem , & virum iam esse , & patrem : Imperium verò penes eum manere , qui tutoris & patruui vocabulo praeiac indigno seruitio legitimum heredem vt ipse doniretur . Iam eò deuentum esse , vt etiam quotidiano cultui necessaria maligne suppeditentur : splendorem omnem in Patruui aulam commigralle : inde leges , inde etiam responsa diuini iuris peti . Magistratus omnes eum mandare quibus vult , thesauros , & fiscum , & exercitus , & vitae necisque potestatem illius arbitrij facta : Galeacium veluti seruum in aliena domo cum vxore paruisque liberis degere . Quin etiam Ludouicum hunc praesentis dominatione minime contentum in posteros etiam suos eandem velle transferre ac ne id cuiquam possit esse dubium , filium , quem nuper susceperit, Ticini Comitem destinari manifesta Imperij Mediolanensis praerogatiua . Puerperam , quae partum eum enixa sit, omnibus publice priuatimque cultam officijs , quae Reginam eam adulatione omnium facerent . Ad partus suos moueri neminem , tamquam si vernacae nascerentur . Et in tantis iniurijs acerbissimum esse illud , quod insidiarum metu assidue trepidet animus , variaeque sollicitudinum

„dinum formae semper obuersionem, quales expe-
 „ctatio mortis asserere consuevit. Non sibi deesse
 „regios spiritus, & aptam dominationi indolem:
 „studia quoque populorum & fauorem adesse, sed
 „caetera omnia respicere nutum arbitriumque illius:
 „cuius violentia opprimantur. Nunc te pater, in-
 „quit, imploro, ut si quid erga me paterni sensus
 „retines, si me tuo sanguine ortam credis, sortem
 „hanc meam iniquam respicias, neque esse me ultra
 „cum viro sacuitiae alienae ludibrium sinas. Adhuc
 „ea spe sustentati sumus, quod fore tibi curae sa-
 „lutem nostram crederemus: si ea spes nunc deficiat:
 „potius manu nostra finem inueniemus, quam ut
 „in perpetuo seruitio degamus vitam. Commoue-
 „rant haec Alphonsi Regis animum, atque commu-
 „nicatis inter se consilijs Aragonenses, lenibus prius
 „experiri remedijs statuerunt, quam bellorum dis-
 „crimini committerent rem. Oratores duo Medio-
 „lanum illico destinati, priuatim apud Ascanium
 „Cardinalem, in cuius manu & potestate res
 „Metropolitana tunc posita erat, multa de Isa-
 „bellae querimonijs egerunt, publice apud Ludo-
 „uicum haec disseruisse feruntur. Legati Regis Al-
 „phonsi venimus ad te Ludouice Sfortia, primum
 „ut gratias tibi ageremus, quod non prudenter at-
 „que integre modo Mediolanense Imperium admi-
 „nistraueris, sed maiestatem etiam eius, quae erat
 „omnis amissa recuperaueris, ut Galeatio iam adul-
 „tero maius id auctiusque traderetur. Res Metro-
 „politana constituta tuis consilijs florentior nunc am-
 „pliorque

„ pliorque est quàm olim fuit . Ciuium rerum
„ status fruitur alta pace , & pars vtraque alterius
„ vicissim ope sustentatur ac floret . Externa quo-
„ que & longinqua composuisti . Heluetios do-
„ muisti : Etensem ab Venetorum iniuria cona-
„ tibusque defendisti : Genuenses coegisti quietem
„ optare sub imperio , quod prius abnuebant :
„ Catharinam Sfortiam in patriae fortunae sedem
„ restituisi : Ascanium fratrem splendore pruden-
„ tiaque tua produxisti ad sacrum honorem , qui
„ Maieitati Regum aequiparatur . Tot templa à
„ fundamentis erecta testantur pietatem liberali-
„ tatemque tuam , alioque omni vrbis ornatu &
„ magnificentia publicorum operum veteres Ro-
„ manos aequasti . Atque vt Sfortiarum nomen
„ & fama per omneis terras cum immortalis gloria
„ propagaretur , ad tuendum Christi Liberatoris
„ tumulum trecena millia nummum aureorum attri-
„ buisti religiosiis hominibus , qui ibi inter barbaros
„ degunt . Verè aestimantibus , conditor Imperij Me-
„ diolanensis , & Sfortiacae familiae princeps ac pa-
„ rens in omne deinceps aeuum nuncupabere qui
„ tam gloriose ac praeclare tutelam gesseris . Sed ita
„ demum gloria lausque consequetur istam Imperij
„ administrationem & isthaec inclyta facta , si extre-
„ ma illa ignominia aberit , vt denegatum esse depo-
„ situm dicatur , sicuti quidem adhuc legitimi heredis
„ querela est . Iam Galeacius robustis viribus animi
„ corporisq; adoleuit , & queritur sub tutore adhuc
„ se esse , neque tam ob dominandi cupidinem regio
„ animo

„ animo inſitam , quàm verecundiâ famae ſi deeſſe ei
 „ regium animum mentemq; paternae hereditatis ca-
 „ pacem arbitrari homines poſſint . Iam enim ea opi-
 „ nio multorum animis inſedit ex eo, quod natu gran-
 „ dem in nulla parte dominationis vident . Non
 „ beneuolentia tua paternaue cura , ſed tarditate
 „ illius id fieri exiſtiant . Quamobrem à te petit
 „ Rex , vt tradere iuueni imperium velis, lubricum-
 „ que aetatis illius corrigere ſi qua in re labantem,
 „ videbis . Id proſecto glorioſius tibi erit , quàm
 „ imperium ipſum tenuiſſe , meritoque Lyncurgum
 „ populi Mediokanenſis ob inclytam iuſtitiam fama
 „ te omnis feret . Ludouicus audita legatione ,
 pauca magis in ſpeciem compoſita & adornata
 reſpondit, quàm de tradendo imperio quicquam
 in animo habebat, coeperatque ſtatim parare om-
 nia, quae ad bellum haud dubie imminens pertine-
 rent . Et auxerat illi animos magna fortè ſpes orta
 Pontificis maximi obitu, cùm ei ſucceſſorem Aſca-
 nium Sfortiani Cardinalem fama deſtinaret , quae
 circa magnum illud diuinæ prouidentiae arcanum
 tumultuari ſuis conſilijs atque ineptire amat . Si
 conſentanea ſermonibus hominum eſſet res, crea-
 returque Sfortia Pont. Max. haud dubitare Ludo-
 uicus, quin opes habiturus eſſet tantas , quantas
 neceſſe eſſet habere , vt ſeſe tueri aduerſus Regem
 poſſet . Diuiſa ſtudia erant inter Aſcanium hunc,
 & Cardinalem alium, qui Calixti fratris F. & treis
 deinde alios Pontifices Maximos varia fortuna
 cemenſus, omnium Romanarum rerum uſu peritus
 Non callidusque

callidusque erat. Is, vt aemulum Sfortiam amoueret, offert ei grandem pecuniae summam, opulentum praeterea Vicecancellariae munus, & magna quaedam alia pretia quiescendi. Sfortia quoque non incallidus erat: ac videns imparem se aemulo ad suffragiorum numerum fore, statuit accipere quae offerebantur & donare, quod erat amissurus. Scilicet opes easdem fore sibi adiumento, quandoque vacua rursus Sede competitorum alium nancisceretur, qui gratiae vel potentiae minus haberet. Ita diuinum negotium tractans humanis consilijs, omissa nuncspe atque negotiatione omni, fauorem partesque suas vltro ad Cardinalem Borgiam inclinarat, in quem studia Patrum ferebantur. Mox tamen subierat animos, Hispani generis esse hominem, damnumque Italici nominis fore, si Romanae opes in id genus translatae essent. Subita mutatione voluntatum alienatis omnibus, in Sfortiam rursus, vel in quemuis alium ibatur. Borgia enimvero circumire, prensare singulos, polliceri quae cuiusque animo esse aptissima existimaret: ac Sfortiae ante alios ipsi supplex obtestabatur, ne se ab summa spe praecipitem daret cuerteretque. Superatis in hunc modum difficultatibus, Borgia Princeps Sacrorum appellatur, nouoque nomine Alexandrum VI. nuncupauere Patres, ignari, quem ille animum sub eo magno nomine occultaret. Et Ascanius quidem Sfortia Cardinalis, Ludouicusque frater ex magna spe depulsi in hunc modum erant. Bellum, quod vrbis
Reipubli-

Reipublicaeq; statum Mediolani turbaturum erat, ab hoste Rege summa vi apparabatur. Erat Neapoli Alexander Sfortia Ludouici frater ex pellice natus, & profugus ob dissidia cum fratre dominante metumque potentiae illius. Is ab hoste benigne acceptus in parte consiliorum habebatur, instigator simul & instrumentum gerendi belli, docebatque immunita & incustodita omnia sic esse Mediolani, ut bellum haberi pro confecto posset. Statim ubi Neapolitana signa conspecta essent, concursus ad Regem fore maximos: nobilitatem vniuersam & sacros homines, quae sit pars non spernenda Ciuitatis, pro iuvene Galeacio contra Ludouicum impigre omnia exsecuturos. Adeò, & odisse violentiam huius, & afflicto ac prodito illi fauere. Gnara cuncta Ludouico erant & sua sponte suspicanti quid pararetur, & exploratoribus subinde indicantibus quicquid odorari siue expiscari poterant. Itaque, cum maiorem aliquantò expectaret molem belli, quam quantam, sustinere se posse confideret, Gallica in Italiam excire arma pessimo consilio decreuit. Ea postquam stetit sententia, dat literas ad Carolum Galliae Regem, & congruentia literis mandata suo apud eum Oratori, quibus ille permotus haud cunctanter capeffit bellum. Tracto in partes Gallo Ludouicus, ad maiorem aliam curam adiecit animum, ut Maximiliani Caesaris autoritate Mediolani Dux appellaretur, Erasmmumque scribam suum intimum in id legauit. Quò facilius impetraret à

Nnn 2

Caesare

Caesare id quod volebat, Blancam Mariam fratris sui filiam in matrimonium ei offert. Accepta conditione, & inito Caesarem inter & Sfortiam foedere, Ludouicus Mediolani Dux appellatur, Gallicaque arma superfundebantur Italiae rebus allatura vastitatem Vrbi, quanta vix antea fuisset vnquam, siue post futura videretur. Anno millesimo nonagesimo quarto supra quadringentesimum, Carolus Galliae Rex magno exercitu Ticinum venit, ac prima ea calamitas Reipub. Mediolanensis fuit, quòd Sfortia, vt Gallo gratificaretur, eiusque animum sibi conciliaret, matronas aliquot gratissimum iuueni munus misit, ac fama fuit, pulcherrimas earum stupro cognitae regi: vnde illustrium domorum nota, magnumque dehonestamentum, donec sermones hominum consenescerent, & aliquibus memoria dedecoris in longum mansit. Id ego à scriptoribus eorum temporum relatum omittere non debui, ne viderer sedulo occultare quicquid aliquando accidisse nollemus, vnde fides abrogaretur mihi quoties honesta & gloriosa memorarem. Et alioqui memoria calamitatis in patriae annalibus extabat, quàm exprobrare non possunt vrbium aliarum ciues in ipsorum reperturi monumentis etiam maiora flagitia, quae licentia dominantium, cladesue bellorum inuexerint. Galeacius interim lenta correptus febris decumbebat haud sine occulta suspitione, subesse patui dolum, & paulò post in mortui corpore signa veneni apparuerunt. Sed Ludouicus ipse auerten-

auertendae suspitioni, omnibus erga supremam illius memoriam officijs fungitur, exsequiasque celebrari quamapparatissime iubet, quas ipse cohonestauit, & in funebri veste pauperum agmen traxit secum, Ticini diem suum obierat. Inde cadauer Mediolanum deportatur atque in Templo maximo sepelitur apparatu & pompa, quae Principem deceret. Antequam mandaretur humi corpus, iacuit in feretro diem vnum scilicet vti contrectaretur omnium oculis, atque vt suspicio, quae multorum animis insederat opprimeretur cum non esse repente subductum viderent. Ea ipsa res praebuit sermonibus materiem, & querelae audiebantur. Caetera deinde peraguntur horribili dissimulatione, quam aulici, qui tunc erant homines Tiberij artibus aequauere. Nam simul atque peregit pietatis & moestitiae simulacra Ludouicus, ciuitasque suis erga mortuum Principem defuncta muneribus est, abdidit ille sese in arcem, & per dies aliquot abstinuit publico, tamquam adhuc moereret. Inde conuocatis principibus Ciuitatis, in frequenti eorum conuentu praefatus pauca de publica orbitate & moerore suo, dixit erigendos esse animos ad Reip. curam, eligendumque ex Galeacij filijs, qui succederet in Patris fortunam, ac si praerogatiuam aetatis sequerentur, deberi principatum Francisco, qui stirpis maximus esset. Parati erant qui sententiae huic aduersarentur, & dixere, nequaquam id esse Reip. tempus, vt committi pueris deberet. Quin succederet ipse imperi-

tandi

tandi vetus, efflagitatus Reip. voce, ab stirpe quoque iustus heres Imperij : ac ne recusaret, obsecrabant . Ita ille nihil fane cunctatus , in aurea veste alboque equo inuehitur in urbem , ac sicuti priores vsurparant , in Templo maximo supplex ad aram adorato Numine, praebuit speciem legitime adeuntis Imperium , & plausit adulatio publica , Ducique acclamauit . Aes campanum ex aedium sacrarum turribus personuit, vt non ciuium modò consensu , sed Ecclesiae quoque gratulatione recipi principem appareret . Non multò deinde post adfuere duo Caesaris legati ferentes literas & mandata, quorum autoritate Mediolani Dux coronaretur . Caeremonia coronationis huiusmodi fuit . Ad xiiij. Kal. Iunias, qui dies erat D. Feliciano sacer, in Templo maximo Dux & legati rei diuinae interfuerunt, qua peracta, ad Templi valuas in celsissimo pegmate diplomata Caesaris recitantur . Insignia deinde Principatus prolata, & Episcoporum manu , qui aderant ornatus Princeps stetit , plaudentibus in speciem cunctis, quamuis alte animis moerent : ob euersam Galeacij domum , & externis armis proditam Italiam, tantumque malorum eius iniuriae causa concitatum . Iason Mainus peritia Legum nactus famam , habitusque ea tempestate Iurisperitorum disertissimus, pauca de Ludouici laudibus, & noui Principatus felicitate perorauit magis in speciem ornata verbis, quàm vt sentire crederetur . Ea peracta caeremonia, Princeps ad D. Ambrosij Aedem , cum magno principum

pum aliorum agmine processit, ibique supplicauit Tutelari Urbis: & ea simulacra pietatis, optima spe, vt in malis, confirmarant animos, fore vt sancte ac religiose Imperium ille administraret. Ab D. Ambrosij Aede Sfortia sese contulit in Arcem, atque ibi laetitia celebrata est ludis & epulis, tantamque magnificentiam nunquam antea conspectam fuisse Mediolani omneis fatebantur. Sed aggrauabat vt dixi, deformabatque omnia tristis Galeacij casus, & profuga cum paruis liberis vxor, quae fugiens lucem, adspectumque hominum, Ticini in obscuro cubiculo clauferat sese violenta luctu & nescia tolerandi. Neque verò calamitas erat ea, quam tolerare muliebris animus posset, cum super mariti acerbam mortem, amissumque Principatum, Gallicis quoque armis, & inito aduersus auum patremque foedere Neapolitanum, Regnum infestaretur. Sed & Ldouicum ipsum infestae res appetebant quarum praesagium fuere nocturni ignes exorti supra arcem, statimque secuta est interpretatio: Sfortiarum, genti exitium & finem imminere. Et coeperat ipse nihil laeti faustique expectare, postquam Beatrix vxor exanimem partum enixa cum doloribus acerbissimis mortua est, eodemq; tempore treis ipsius filij decessere continuatis funeribus, quae funera non secus atque venturae cladis vaticinium accepta sunt. Sepulta est Beatrix in Templo Deiparae Virginis, cui cognomentum ex Gratiarum nomine: memoriaque extat, amplius quindecim millia nummum

mūm aureorum in id funus insumpta esse. Per septem continuos dies in eo Templo super tumulum cecinere preces, actaeque iui per totidem noctes excubiae. Dein dona ampla data, tum Templo ipsi D. Mariae Gratiarum, tum Templo Maximo cum ea precatione ac voto, vt mortuae Principis animae bene esset: poenaeque noxarum, si quas ipsa contraxisset, diuina benignitate remitterentur. Dona autem ipsa quae data sunt extant descripta in annalibus quibusdam, praecipue haec. Templo maximo frontalia duo aurea conchyliati coloris cum familiae insignibus: calices & pixides & alia sacris faciundis. Ad singula subiectarum ciuitatum Templo, frontalia item bina ex holoserico violaceo, magnusque cerae numerus ad omnia Templo Urbis, vt per omneis exsequiarum dies plurimis luminibus arae collucerent, atque in reliquum deinde etiam tempus ad Sacrorum vsum cera suppeteret quibus parandi aliunde difficultas esset. In D. Mariae Gratiarum Aedem atratus Sfortia per eos exsequiarum dies venit, & vnā cum eo legati Principum aut Regum & Rerump. Hispanus, Venetus, Florentinus, Ferrariensis, Mantuanus, Urbinas, Bononiensis: & praeter legationes haec, non minus splendida cohors principum ac dynastarum Imperij Mediolanensis, qui beneficiario iure oppida pagosue obtinerent. Ea cohors cum Principe Sfortia in Templo D. Mariae Gratiarum exsequias celebravit. Galeacius Santeucrinus, qui Blancam Ludouici filiam in matrimonio habebat, processit

processit in Templum maximum, vbi tanto maiore apparatu funebre sacrum fiebat, quanto plus ibi maiestatis & opum, & Metropolitani nominis splendor. Deduxere Sanseuerinatem alij principes annexi Sfortiarum domui, Magistratusque vrbis, & legati Ciuitatum, & aula ferre tota: Iurisconsulti praeterea & medici & collegium omne mercatorum, & ex singulis vrbis regionibus duodeni viri nobiles, quos inuitari Princeps iusserat. Togae omnibus erant pullae, isque funestus, collos, Principis sumptu toto Templo praetentus erat. Die, quo mortua Princeps erat, ieiunium in aula fuit, & per totum deinde annum Sfortia dedit hoc moerori ac desiderio, ne accumberet vnquam, sed stans vesceretur, totoque hoc tempore atratus fuit. Ascanius Sfortia Cardinalis hoc tempore, quae licentia fuit illius aevi, treis simul Ecclesias obtinebat: Mediolanensem nimirum hanc nostram, Ticinensemque, & Cremonensem, ingenti tunc potentia, quae nunc piaculum scelusque esset. Nimia ea potentia regnanti quoque Ludouico videbatur, ac coepit magnopere urgere Cardinalem, vt vel Mediolanensis Ecclesiae gubernacula omitteret, vel Cremonensem Ticinensemue Pontificatum abdicaret. Id ita petebat rogabatque Princeps, vt satisfaciendum esse fratri Cardinalis videret, ac si cunctaretur, vetera dissidia, & Ferrariense exilium documento erant. Potius quam vt alterutrâ minorum illarum deijceretur, omittere Mediolanensem hanc maluit, ac pro omissa Metropoli tradi-

dit ei Pontifex Maximus Ambrosiana vectigalia, quae ampla & opulenta quondam attributa Monachis, hoc tempore Cardinalibus assignari coepta, erant, vt quae fuerant prius alimenta Monachorum, fierent Ecclesiae totius maiestas & spendor. Id igitur Ambrosianum Sacerdotium Ascanius adeptus, primum omnium hanc curam suscepit, vt ipsius Monasterij mores disciplinamque constitueret, si quid fortè corruptum ibi remissumue erat, atque impetrata in id à Pontifice Maximo facultate, instituit, vt in Monasterio Clarae Vallis Abbas Monasterij Mediolanensis eligeretur. Is Abbas Monachos triginta duos haberet, qui cum reliquo Cisterciensi Ordine corpus vnum efficerent. Monachorum Ambrosianorum viginti Sacerdotes essent: reliqui his ministrarent, & vteretur ordo simul vterque legibus & institutis, quibus maiores eorum vti essent tunc cum res Ambrosiana sancta florensque habita esset. Pecuniae, quae superessent Monachorum alimentis hoc ordine ac descriptione dispensarentur. Quaternae quotannis ingenuae virgines cum honestis hominibus ex ea pecunia collocarentur in matrimonio. Dos singulis earum centeni floreni nummi essent. Panis & vini tantum in pauperes anniuersario die diuideretur, quantum ducentis aureis nummis emi posset. Die Veneris in perpetuum aurei nummi singuli pauperibus singulis darentur. Anniuersario D. Ambrosij die pauperes deni donati singulis vestimentis cum Abbate ipso accumberent, largeque epulum daretur.

tur. Natali Christi Liberators die, qui pauperes ob aes alienum vincti attinerentur cuius alieni aeris summa ducentarum librarum esset, ea summa Monasterij sumptibus dissolueretur, captiuisque demerentur vincula. In Monasterij aedificationem quotannis librae bis mille infunderentur. Haec omnia qui exsequeretur, Ioannes Tuslignanus Abbas ab ipso Cardinale datus est, ac deinde Abbates alij legibus eiusmodi parvere, donec solita licentia quaedam obliterarentur. Et Cardinalis quidem Ascanius ad haec opera religionis attentus pie sancteque erga Patriam agebat: Ludouicus verò frater illigatus atroci bello, varia fortuna conflictabatur, & omnes belli clades Italiam vastabant. Haud fuerit alienum referre casum, atrocem vnus inclytae sapientiae viri, quem tempora illa in perniciem traxere, licet ad Mediolanensem Rempub. ille communi tantum iure attinuerit ob rei magnitudinem & nouitatem. Hieronymus Sanouarola erat accerrimo ingenio, diuinaeque philosophiae profunditate adeptus nomen tamquam humanae mentis captum longe supergrederetur. Vitae quoque sanctimonia & seueritate famam eam ipse adiunabat, & cum in Sanctissimo Dominicano Ordine prope consensuisset, ad Ordinis eius disciplinam & instituta priuatis suis exemplis addiderat, vt non alibi plus rigoris esse vulgò omneis ferrent. Vates quoque ille habitus iam in tatum authoritatis peruenerat, vt quae ille futura praedixisset, pro certis ac praesentibus

sentibus haberentur . Ibatur vndique ad eum, nuncupabaturque Sanctus, quia forte multa contigerant haud secus, quàm ille ventura esse fuerat è superiore loco vaticinatus . Namque Gallorum in Italiam aduentum, & Petri Medicaei eiectionem ab eo praedicta mala comprobauerat euentus, aliaq; tum in publicis, tum in priuatis rebus erant pleraque sic gesta quemadmodum vaticinia Sauonarolae huius ferebantur . Eiecto Medicaeo, res Florentina per xx selectos viros administrabatur, idque regimen consensu principum institutum satis prospere cadebat, cum Sauonarola idem coepit publice denuntiare atque vaticinari, Reip. formam eam breui tempore ad finem esse venturam, nouumque tyrannum parari : proinde si saluam esse patriam vellent, maturarent quamprimum tollere imperium, quod publicae cladis semina originemque contineret . Haec aliaque vaticinando Sauonarola peruicit, vt sublato xx . Virorum natu res ad populi potestatem redigeretur, quo impetrato arbiter ipse rerum omnium erat, nec aliter, quàm ad nutum voluntatemque eius munera omnia magistratusque demandabantur . Inde flagrantissima odijs materies, & vnus hominis causa tota confestim ciuitas in duas factiones discessit . Partis vnus caput erat Sauonarola, ipse regebat alteram exortus Dominicano acmulus ex Franciscana familia haud minus acer ingenio promptusque . Hominibus hisce parebat Ciuitas, & vtrumque sequebantur sui, veniebantque ad

eos nocturnis temporibus ut consultarent de Re-
 publica & quicquid illi respondissent, tanquam ex
 oraculo quodam accipiebant. Certamen inter
 duos partium duces maximum erat, uter sanctior
 acceptiorque Diuinitati haberetur, eoque certa-
 mine processere in tantum vanitatis, ut Francisca-
 nus hanc Dominicano conditionem ferret: ut per
 flammam uterque transiret, atque sanctimoniae laus
 penes eum deinde esset qui euasisset intactus. Su-
 berat illa tacita spes, fore ut prohibentibus suis,
 non timuisse periculum, sed periculo exemptus
 crederetur admiratione virtutis. Ita Sauonarolam
 quotidiano conuitio lacebatur timidum diffiden-
 temque & male sibi conscium increpans qui com-
 mittere sese discrimini non auderet. Sauonarola,
 minime recusabat ille quidem, sed fore aiebat, ut
 ambo cremarentur. Aseclae interim urgebant
 instabantque ne cederet aduersario: fugam eam,
 periculi, confessionem fore agnoscentis falsa esse
 quae prius defendisset. In eo discrimine, Sauona-
 rola distractus ancipiti cura, cum neque temere
 agere quicquam vellet, & defugisse experimen-
 tum, duceret famae sui nominis alienum ac dam-
 nosum, populi studia sumpsit obtentui, tanquam
 intra Monasterij sui claustra inclusus obsessusque
 teneretur, ne tale periculum adiret. Et fuere,
 qui simulationi huic inferuientes cingerent obsi-
 dione Templum Monasteriumque, atque egredi
 Magistrum prohiberent. Res demum excessit eò,
 ut insectantibus Sauonarolam praecipue qui
 tamquam

tamquam Ludouici Sfortiae amicum eum ode-
rant, Pontifex Max. hominem igni creman-
dum damnaret. Ita vir clarissimus,
& ante tumultus eos innocens
habitus, non miserabi-
li solum, sed
etiam
ignominioso
fine clausit
vitam.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER VII.

OPVLVM Rempubicamq; Mediolanensem interea suae calamitates lacerabant, versis in Sfortiam iisdem armis, quae ipse arma ad sui defensionem in Italiam acciuerat. Cumque res Gallorum felicius quotidie procederent, & vno victoriarum tenore iam illi regionem eam, quae trans Padum est, subegissent, trepidus Sfortia principes vrbis conuocauit, vt quid in tali tempore agendum esset, ex eorum sententia constitueret. Erant in eo conuentu, praeter alios consilio auctoritateque principes viros, Cardinales treis: Ascanius ipse Ludouici frater, Sanseuerinas, & Estensis, qui Archiepiscopus vrbis hoc tempore erat, & propter intimam cum Sfortiarum domo affinitatem, magnis etiam Imperij rebus miscebatur. Sanseuerinas pariter affinis intimusque erat: Ascanius insensum sibi Pontificem Romae expertus, relicta ea vrbe concors agebat fratri, paribusque cum eo consilijs ad-

mini-

ministrabat rem. Hi cum adessent, Ludouicus sermonem cum est ingressus, vt diceret, se augentem bello rem Mediolanensem, atque propullantem aliena pericula suis armis, repente à quibus minime debebat, fuisse destitutum. Si sic pergant, haud dubitare, quin perdita profligataque omnia propediem in potestatem hostium ventura sint, ipseque cum tota domo profugus & extorris, humanarum rerum exemplum praebiturus. Urbem Mediolanum, & patriam communem hanc, & Metropolim Insubriae, Nomenque Ambrosianum in manu fore Gallorum, qui crudelius infestiusque quàm ulli barbari vastare terram Italiam parent. Proinde orare, vt si mite suum iustumque Imperium semper experti fuerint, mitiusque etiam & liberalius in posterum sperent, ab ea fide ne desciscant, quam iureiurando obstrinxerint sibi tunc cum in Tepli maximi celsissima Sede sit Mediolani Dux appellatus. Affirmauere omneis, donec sanguinis & virium quicquam superesset, impigre laturus opem, & pro salute imperioque tam bene meriti Principis ad extremum vsque spiritum esse dimicaturus. Id pro se quisque ostendebant atque profitebantur. Etiam fuere, qui descripta offerrent nomina paucorum, quibus ambigua fides, & prona in Gallum studia essent: monebantque principem, vt eos coercendo, statueret exemplum vindicandae perfidiae, quo exemplo suspensi caeterorum animi res omittere novas cogerentur. Non tamen in eos animaduersum est, quod bonitate

tate Ludouici factum credidere quidam : alij Fati vim occultam obstitisse per leuitatem aiebant . Antonius erat quidam Landrianus praecipuâ apud Ludouicum gratiâ , idemque summo inter ciues odio , propterea quod , exigendo acerbe vectigalia , fundos tectaue omnium , vsque ad publicae immunitatis violationem , immodice onerando , priuatorum fortunas afflixisset . Sed cum esset ille Principi acceptissimus , execrabantur magis eum homines , quàm violare audebant . Hunc Simon Rigonus Gallicarum partium homo , ratus impedimento esse quominus Sfortia Mediolano eijceretur , tollere agitauit , adfuitque facinori fortuna , & interfectus ab Rigone Landrianus , absque vlla funebri pompa post biduum in D. Petri templo , quod Benedictini Patres tuentur , est sepultus . Eius hominis nece concidere penitus Ludouico animi , neque dubitatum est , quin res ea Sfortiam profligarit . Namque saluo Landriano , aut ipse Sfortia mansisset in arce , aut illum ibi constituisset , & varietates eae , quae versantur in bello , fortasse aliquod interea salutare momentum attulissent . Postquam ille cecidit , pauens tremensque Sfortia , conuocatis primoribus ex vniuersa nobilitate populoque Mediolanensi , praesentem rerum statum maiore quàm antea querimonia demonstrat , obsecratque , vt debitam in omni fortuna principi suo fidem tanto magis in eo rerum discrimine ad vltimum vsque praestare velint . Mox ipse , compositis ad fugam rebus , sublatisque thesauris , & praemissis

P p p

missis Comum filijs, proripere sese ex Gallorum manibus in Germaniam ad Caesarem parabat. In discessu, cum patriam, & fortunae suae sedem, Urbique hanc relinqueret praedam hosti, non defuit infelix, & nihil profutura cura, qua disponderet alieni iam imperij negotia tutelamque vltimam. IV. Viros, in quorum prudentia & fide plurimum spei haberet elegit, qui vrbis & Imperij statum in media illa desperatione regerent ac tuerentur. Hi fuere, Hieronymus Landrianus vniuersi Humiliatorum Ordinis Antistes: Ioannes Iacobus Castelleoneus Archiepiscopus Barri: Antonius Trunltius Episcopus Comi: Franciscus Bernardinus Vicecomes. Hi deinde ex principibus vrbis eligere pari secum arbitrio & potestate octo alios debebant. In D. Mariae Aede, quae Rosa dicitur, pronuntiata sunt eorum nomina, quos IV. Viri ad afflictæ patriae tutelam assumerent secum, princepsque omnium fuit Gibertus Borromaeus, ille ad cuius nomen procumbere veneratione legentes velim sicut scribenti mihi procumbit inclinaturque pietate animus. Hic enim D. Caroli Auis fuit: ex huius prodire stirpe post aliquot annos debebat vnus homo qui patriae nostrae salus, Orbi terrarum vniuerso miraculum esset. Caeterum, plenus fugae trepidationisque Stortia, cum raptum hunc ex aliena iniuria principatum relinqueret, miserabile exemplum praebuit omnium rerum, quae in tali fortuna spectari possent, quarumue spectaculum humanus animus esse consuevit, vbi caligo despera-

desperationis & diuini Iudicij horror incessere .
 Restituit Angleriam & Aronam & castella alia
 Borromaeis , quae licentiâ dominatus occuparat
 infensus opibus & nobilitati Gentis , cuius gloriam
 in fastigij sui diminutionem acceperat . Alijs illu-
 stribus familijs illa damna compensauit large &
 effuse , nec tamen magnâ in vulgus famâ , quia
 ruentis iam fortunae prodigus , & sera illa velut
 ex alieno liberalitas dicebatur . Sacra praecipue
 sensere eiusmodi munificentiam , missis raptim ad
 templa regalibus donis , & data pauperibus stipe ,
 nec re omiſſa vlla , quae in tali tempore placamentū
 irae celestis , blandimentumue ciuibz foret . Tunc
 Galeacij quoque domum , & vxorem , & prolem
 respexisse clementer est visus ; tamquam calamitas
 ipsa euicisset animum ad misericordiam sui sangu-
 nis , quem in secundis rebus opprimendo & abo-
 lendo , se ipsum euerterat . Namque multis cum
 lacrymis amplexus Isabellam , rogare institit , vt
 Franciscum e filijs natu maximum adsportandum
 secum in Germaniam Gallorumque violentiae sub-
 ducendum daret . Quod abnuere illa excusationi-
 bus varijs : sed reuera metus erat , ne raptor Im-
 perij patruus , etiam Imperio amisso , heredem
 odisset velut exprobrantem infelicis iniuriae dede-
 cus , & quacunque incederet extorre agmen , com-
 moturum iras aduersus authorem calamitatis .
 Ille testatus superos , cordi semper fuisse sibi Pa-
 triae huius salutem , & commoda ciuium , & Me-
 tropolitani nominis dignitatem , nec habere , quod

Ciuitatis Populique mutūam erga se fidem, officiūque accusaret, profiteri non desijt & affirmare vltro, quemadmodum iratum sibi Numen agnosceret: eius arcano iudicio in illas misérias incidisse. Pridie Cal. Septembris inclinato in vespēram die, egressus Arce speciem praeibit, tamquam rectā Nouocomum tenderet: ac sequente nobiliū agmine cum aliquantum viae processisset, conuersus „ ad eos: Satis inquit hactenus officij est, redite iam „ ad lares vestros, & Patriam istam tuemini concordibus animis, ac estote memores nostri. Credite, re qui sequebantur, velle Principem vitatā frequentia & celebritate properum expeditumque ire, ac nihil cunctati conuertebant capita equorum, domūque abibant. Enimvero Sfortia, quamuis abeundi certus, tardabatur patrij soli dulcedine, cogitabatque identidem, quanti discriminis foret, ipsam Imperij sedem reliquisse: latebras & effugia semper se inuenturum: vbi semel excessisset, reditum fore in potestate aliena, discessuque illo cuncta hosti in manum dari. Talia, sicut existimare licet, animo voluens, flexo ad laeuam itinere (nam Porta Comensi exierat) ad Deiparae Aedem, quae Gratiarum dicitur, cum paucis adequitauit. Ibi flexis ad aram genibus aliquandiu moratus, ac deinde collocutus cum Antistite Monasterij primoribusque Patrum, in Arcem, vnde exierat, redijt, plenus suae, plenus alienae moestitiae, quam in singula momenta, facies adspectusque locorum, & hominum augebat. Namque Aedem illam D.

Mariae

Mariae Gratiarum, familiae suae opibus conditam ornatamque intuendo : Arcem deinde ipsam, patris sui monumentum, & in ea sede fidissimos amicorum, ceu nunquam postea visurus, vltimum illud oculis vsurpando, angebatur : Tradunt, cum ex Templo in Arcem rediret, obuersante imagine tot ornamentorum ac munerum, quae per Sfortias collata in eam sedem erant, simulque recurrente memoria fidelium sibi illic hominum, quorum sermonibus & consilijs plurimum vti consueffet, conuersa ter facie respexisse eò : idque signum, aegerrime digredientis retulere qui simul ibant. Retulere insuper iidem trepidarum illarum profectionum comites, cum ex Monasterio digrederetur, religiosos illos homines exisse vnà lacrimantes vbertim : quae tam humilia & minuta reticenda non putaui, vt Principis huius in tali tempore perturbatio animi, & Sanctissimi Ordinis in eum caritas cognosceretur. Noctem, quae infecta est, in Arcis mole inquietam egit : postero die in viam sese dedit, Nouocomum, sicut antea destinauerat, iturus. In campo qui subiectus est, quique ab altera parte praeiacet arci, stabant turmae cohortesque deducturae fugitium Principem, ad tria fere hominum armatorum millia, qui deinde numerus, dilabentibus quotidie multis, ad quingentos paulatim est redactus, tantaque cohors cum eo in Germaniam peruenit. Vix ille suburbano agro excesserat, cum pauci Gallicae factionis homines, Ducis nomen crebris acclamationibus transfudere illuc

illuc: & dubitauere Nouocomenses clauderentne
venienti portas, an aperirent. Ibi quoque adiutus
est Sacrorum studijs, quae semper in omni Catholi-
ca Ciuitate Christianoque populo maxima & po-
tentissima pars rerum, sicuti Mediolani Sfortiarum
nomen extulerat auctoritate beneficijsque suis, ita
in paruam etiam illam Urbem porrecto erga fami-
liam eandem fauore, inclinauit ad profugum hunc
accipiendum animos. Episcopi aedes hospitio
fuere: illuc euocati Decuriones Urbis fidem suam
in omnes rerum euentus obligauere Ludouico:
ipseque protectionis suae causas explicauit, vt ce-
dere potius quàm fugere videretur. Dum ibi
colloquijs & sacramentis teritur tempus, iam Galli
successerant ad moenia Urbis Mediolani totisque
suburbijs praedabantur impetu ac furore, quem
secum afferret ea gens etiam si non licentiâ belli
accenderetur. Quicquid sacri fuit extra moenia,
prima illa irruptione agebatur inter ceteram prae-
dam, eumque nuntium Andreas Ecclesia Sancti
Laurentij Canonicus tremens pauensque ad Prin-
cipem attulerat. Is Canonicus, cùm afferre se
diceret quae ad Principis salutem magnopere per-
tinerent, introductus exposuit quidem audientibus
etiam alijs captiuitatem haud dubiam Urbis, & in-
stantem moenibus hostem, sed petito dein secreto,
grauius atrociusque quiddam indicauit, vnde Lu-
douico vltimus horror, & consistendi vsipiam finis.
Ostenderat enim docueratque Canonicus, compo-
situm esse quendam ordinem insidiarum, vt Nouo-
coni

comi comprehensus retentusque Sfortia Gallo traderetur ducendus in triumphum: agenda rei tempus, proditoresque domesticos, paratas operas adfuturum his in tempore subsidium, caput auctoremque negotij, & momenta omnia indicaret. Ea cum ipse comperisset, facere non potuisse; quominus deferret cuncta cum cura & fide, sicuti debitum tam benemerenti Principi officium postularet. Caeterum, quia rem tantam necessario officio adductus aperuerit, scire se, quanto suo cum periculo id fecerit, nisi per principem adhibita sit quaedam ars & diligentia, ut aliunde potius id manasse indicium etiam apud proximos increbescat: Plena omnia esse proditorum & speculatorum, qui accedentes exeuntesque diligentissime obseruent, ipsosque certis inter se nutibus, ac significationibus, & ministris, communicare quicquid suspicentur fieri vel cogitari, itaut temporis fere momento rem eandem omnes sciant. Ad haec ipsa, Canonicus consilium quoque suum adiciebat: ut nimirum, quoniam sciri non posset, quid sinceri & fidi, quidue secus esset in extorre illa & nurus iam alienos respiciente aula, discederet occultus, falleretque discedendo fidissimos etiam, quo tutior ad caeteros fallacia esset. His auditis, Sfortia, quamquam magnopere intus aestuaret, quietus ac securus in frontem, reliquum diei consumpsit agendo quae instituerat, praetulitque quandam eiusmodi speciem, tamquam in singula momenta fieret captantibus opportunior: ac nihilominus circumspi-

circumspicere quantum poterat omnia, ne interim caperetur. Appetente vespera, cum per eandem imaginem securitatis, velut animi gratia ad naues descendisset, conscensa repente praetoria, cuius neque militi, neque remigi diffidebat, innuit, ut quamcelerrime & vehementissime nauigium concitarent. Ac princeps quidem eluso in hunc modum & turbato insidiarum, quae sibi parabantur, ordine, per medium lacum ventis & remis ferebatur. Reliquae verò naues, aliae statim, aliae spatio interiecto sequebantur, partim integra fide, & nesciae quanam subita res incidisset, partim attonitâ perfidiâ, & inter se suspectae, quia detectam esse rem apparebat. Ita Ludouicus Belasium appulit, feliciter, ut in malis, vitato ludibrio, conseruataque libertate cum Imperium amisisset. Eo Cardinalis Ascanius, duoque Cardinales alij, quod erat Ludouico intimum consiliorum, antecesserant, vnâ cum paruis liberis educatoribusque eorum, & magistris, nobilium fere manu, & inerant praecipui quidam è Clero, quos ab vitae literarumque commendatione Princeps in eam curam ascuerat. Illic igitur fretus praesidio & auctoritate trium Cardinalium, idque nomen pro maximo munimento existimans: simul cingentibus latera proceribus urbis, qui Cardinales & liberos affectati, extra perfidiae suspicionem erant, dicitur velut ex magna defatigatione respirasse paulisper, diraque captiuitatis imagine attonitum animum collegisse. Ingressus deinde mixtam quandam ex indignatione

simul

simul & metu orationem, blandimenta, minasque & preces iaciebat. Comites exsilij sui, prosperarum aduersarumque rerum socios, carissima sibi capita, & partem optimam ciuitatis, & firmamenta imperij appellauit promiscue omnes, qui adessent vnà & sequerentur. Nulla posse tam benemeritis ciuibus satis digna praemia reperiri: sed praemiorum omnium instar fore memorem semper animum & gratissimam erga tales amicos voluntatem, qui fide ac pietate erga se ipsum, abrumpere sese ab ipsa patria maluerint, omnemque subire fortunam, quàm expectare domi necessitatem eam, infidos socios, barbarum hostem intra moenia urbjs admittere cogerentur. Enimuero fortium virorum, & honestissimi comitatus vniuersi meritum id gloriamque esse, quam tamen pauci dedecorarent, specie quidem & corpore sequentes principem, animis verò spectantes Gallica arma & fauore hostium imbuti. Neque tamen hos ipsos pecare perfidiâ, sed errore quodam humano, propterea quod praesenti rerum motu perterriti, ad partem inclinent eam, in quam vergere cuncta videantur. Sed scirent, exitum fore Gallo disparē longe ab ea specie, quae caliginem nunc ipsis offundat, & spes vanas, terroresque falsos repraesentet. Se quidem in praesentia cedere tempori, quae non vltima pars Imperatoriae prudentiae semper habita sit, quodue summi principum & regum non sine laude factitarint, quoties fortuna contra daret: & illam tantopere laudatam anti-

Qq̃q̃ . quitatem

quitatem plenam eiusmodi exemplis esse. Caeterum, & hostes ipsos, & si qui deprauati sint ab hostibus, breui esse intellecturos, quantum intersit inter initia bellorum & finem, qui primorum euentuum laetitiam saepe funestam inanemue fecerit. Ire se ad Maximilianum Caesarem tam arcto vinculo connexum sibi quàm omneis scirent. Superesse studia populi, & urbem adhuc, & arcem, & tanti exercitus robur. Conciturum, externa arma, si domesticae vires, si auxilia proximorum labarent. Esse in domo stirpem egregiam liberorum, esse fratrem Ascanium praeditum ea dignitate, quam Reges ipsi sociam & aequalem suae Maiestatis admittant: esse munimenta alia, quae Sfortiarum generi ac nomini duraturam in saecula successionem promittant: & quantulum, profectum fore hosti, si tollatur ipse vel cadat? Talia fere Ludouicus ad familiares ducesque suos egerat, agnoscentibus plerisque artem, qua res suas profligatas attollere erat conatus: pauci spem vllam de ipso bonam habebant, laetiue quicquam ominabantur. Cum Ascanio Cardinale sermo tristior fuit. Rogauerat ille primo statim congressu, quam curam tuendae arci, quodue praesidium frater adhibuisset? Vbi est à Ludouico responsum, Arcis custodiam creditam esse Curtio fido homini & probo, tunc Cardinalis Ascanius,

„ vatis in modum: nos verò euoluti sumus (inquit)
 „ omni iure ac possessione Mediolanensis Imperij,
 „ iamque cuncta in Gallum cessere. Haec ad Belasium

sum acta dictaque erant . Ab Belasio , enauigato lacu , magnis itineribus , quanta per confragosa & aspera loca potuit adhiberi festinatio , Oenipontem peruenere : atque interim alij super alios nuntij perditarum rerum assequebantur agmen , vaticiniumque Cardinalis , exitu comprobatum in ore omnium erat . Oeniponte Maximilianus Caesar moerentem afflictumque Sfortiam erexit , cum caetera omni benignitate , tum hilare ac large pollicendo , fore quamprimum ut in fortunae suae sedem ipso adnitente restitueretur . Ita Ludouicus ab magnae fortunae culmine lapsus ad ima , rursus excitabatur , spemque inter misérias ingentem voluebat : & quia non satis impigre pro ardore iraq; sua moueri Caesarem videt , rem aggreditur , futuram horrore omnibus , qui Metropoli huic nominique Mediolanensi eam impositam esse labem cognoscent . Ausus namque est Turcarum in Italiam vocare arma , quale flagitium in tanta colluione ac varietate dominantium non viderat Vrbs , quae secundas in principatu Catholicae religionis partes , & fundatorem Apostolum , sobolemque per tantum aevi Parente dignam praefert . Referam tristissimi negotij seriem & ordinem , ut huius etiam abominandae rei memoriam praesenti felicitati temporum haec nostra cura repraesentet . Postquam Sfortia lentam Caesaris opem , auxiliumque pertactus , stimulante cupidine recuperandi imperij , in Gallum irâ , in paruos liberos misericordiâ , metuque insidiarum , & pudore tam

deformis fortunæ nullum quietis locum inueniebat, vertit animum ad consilium illud infelix, vti barbarum exciret in Italiam, & Mahometana vexilla ferret in Gallos, qui ipsi auxilio vocati eiecerant socium. Haec vbi tætra sententia stetit animo, Mediolanenses homines duos elegit, in quibus & fidei plurimum habebat, & satis esse calliditatis audaciaeque rebatur, quantum scilicet barbaricam terram aulamque adituris esse oporteret. Hos onerat promissis, & vbi assensere, mandatis instruit, legatioque ea Catholici hominis ad Turcam nonis Nouembris iuit. Legati, Ambrosius Mendax, & Martinus Casalis fuere, tamque iusta fors fuit ad custodiendam indignissimi facinoris memoriam, vt literae ipsae sint repertae, quæ Princeps ipse duobus illis Ambrosio & Martino scripta mandata formamque legationis obeundae, edidit in hunc modum. Martine, & Ambrosi,

„ quos nobis ad Turcarum Imperatorem legamus.

„ Prudentia vtriusque vestrum, & magnis rebus perspecta erga nos fides ac beneuolentia singularis facit vt arbitrio potius vestro relinquamus ea, quæ ad rem istam commodè administrandam pertinere visa erunt, quàm vt auctoritate iussuque nostro complecti ac definire singula velimus.

„ Dedimus vobis literas ad Turcarum Imperatorem vt fides legationi sit, itemque nostra manu subsignata pura folia octo. His utemini, prout dies tempusque, & ratio rerum monebit. Quæ autem exponi agique nostro nomine apud Turcam velimus,

mus,

„mus, haec sunt, & ea ipsa iudicio prudentiaque
„vestra moderabimini. Primum omnium, si ita vi-
„sum erit, impetrato aditu reddetis Principi literas,
„ut legatos vos esse nostros sciat, fidemque vobis
„habeat omnium rerum. Dein perfuncti primae
„salutationis officio, demonstrabitis, pullos nos
„Imperio sedequae nostra, non alibi, quam in Tur-
„cico fastigio spem habuisse collocatam, ad cuius
„Imperij magnitudinem spectet, ne qua iniuria mi-
„noribus fiat. Cetera deinde, vel statim, vel spatio
„interiecto, vel coram, vel per Baxas Portae pro-
„ceres exponetis: causas nempe belli Gallorum &
„Veneti Senatus impotentem cupidinem, qui appe-
„tant Italiae dominatum, ut si prima processerint,
„ad reliqua transgrediantur, & nomini quoque
„Mahomerano terribiles fiant. Galliae Regem im-
„minentem urbi Genuae ut mare illud in potestate
„haberet, postquam per conditiones assequi nihil
„potuerit, hostem ex amico repente factum iuisse ad
„arma: Venetos eodem consilio quo Gallus mo-
„iueretur, tentasse Pisarum urbem ob maritimas
„item opportunitates, & quia Mediolanensibus
„armis ea spe fuerint deiecti, in nostram perniciem
„coniurasse cum Gallo. Pontificem verò Romanum
„a quo reconciliari discordes oportuerat, prae-
„buisse potius alimenta igni, & adiutorem fuisse
„coniuratis: aliosque Italiae Principes in nos esse
„armatos ob eam causam, quia armantibus se con-
„tra Mahometanum Imperium obstiterimus. Haec
„omnia Turcarum Imperatori, si vobis ita visum
„erit,

erit, exponetis Ambrosi & Martine, prout res ipsa,
vel reticendi vel addendi aliquid, consilia vobis sub-
ijciat. Ac ne indigna Turcico auxilio videatur calamitas nostra, si forte illic existimati erimus arcuisse
segniter hostem & aperta immunitaq; omnia prodidisse venienti: narrare poteritis quos vidistis etiam
ipsi nostros ad omnia defendenda conatus, munimenta-
que & praesidia, & quicquid aliud aduersus hostilem impetum compararet faceretur quilibet
prouidentissimus imperator. Sed ita tulisse casum infestum,
& faeuissim belli procellam, ut cum ab pluribus simul partibus instaret ingrueretq; hostis,
qua potissimum parte irrupturus esset, nesciretur, nec ad omnia itinera aditusque sufficeret miles.
Auxilia, quae promissa erant, in tempore venire non potuisse cum Caesar Heluetico bello implicitus teneretur: Florentinos Pisana res distineret.
Classem verò, quam ab Genua in sinum Hadriaticum mittere destinaramus, ut aduersus communes
hostes cum Turcica classe coniungeretur, non tanta celeritate potuisse adornari, quin celerius ipsi
abire cogeremur & vnà cum Imperij tuendi apparatu, imperium quoque ipsum omittere. Duas
utique res fuisse, in quibus aliquid spei collocatum haberemus: alteram, si Mahometana arma
ita vrgerent Veneros, ut respectu rerum suarum ab Gallico foedere abstraherentur: alteram, si Caesar, facta cum Heluetijs pace mittere nobis copiarum
aliquid posset. Vtramque spem impetu ac celeritate hostium fuisse delusam, propterea quod
prouisu

„ prouisu ac metu talium auxiliorum stimulatī illi
„ nihil reliqui fecerint vt expectationem illam no-
„ stram anteirent opprimerentque. Poteritis quoque
„ demonstrare, quemadmodum, oppresso in Prouin-
„ ciae finibus praesidio, acciderit hoc, vt repentina
„ consternatio praesidia caetera exercitumque vni-
„ uersum inuaderet, ac sicut in bellis accidere con-
„ suevit, parua illa res labefaceret cuncta & profligaret.
„ Nos, cum exiguas infirmasque copias haberemus,
„ cumque vrbium nostrarum alias expugnasset iam hostis,
„ alias oppugnaret: nec tantam, duorum coniunctorum
„ exercituum sustinere posse multitudinem videremur,
„ abeundi consilium cepisse, scilicet ne manendo & cunctando,
„ ludibrium fortasse dedecusque aliquod contraheremus,
„ qualia exempla in potentissimos etiam Reges aliquando
„ fortuna belli edidit. Arcem Mediolani fuisse validissimam
„ vnam, quae si salua maneret, irrita omnia faceret hosti,
„ & nequicquam cum Veneto Senatu Rex Galliae conspirasset.
„ Instructissimam hanc omnibus rebus in discessu nostro
„ tuendam dedisse homini, quem nobis ob beneficia fidi-
„ ssimum esse omnium arbitramur. Abeo nos homine proditos
„ esse vna cum Arce, mancipijque fraudem vnus,
„ non virtutem fuisse Gallorum, quae Gentem imbellem
„ in Imperij nostri sede collocarit. Vbi Rex Galliae,
„ coniuratorum ope, solitudine nostra, proditione praefecti,
„ Mediolani fixerit pedem, statim concursus ingentes
„ ad eum esse factos omnium, qui Turcicae maiestatis
„ hostem atque aemulum

„ acemulum hunc valescere cuperent : ceteros inhor-
„ ruisse successu illo palamque nouum Imperium
„ auersari : voces audiri passim faustas in nomen fa-
„ miliamque nostram : paratos cerni omnes in quem-
„ cunque motum spes aliqua obiecta nostri reditus
„ postularit . Nunc ipsum Galliae Regem abiisse
„ domum eo consilio, vt primo quoque tempore
„ reuertatur in Italiam, quam sibi spe vana despon-
„ derit vniuersam cum vaniore illo voto, vt Con-
„ stantinopolim vsque victor eat . Nobis ad recupe-
„ randi Imperij spem haec adesse : Vacuum iam pace
„ Heluetica Caesarem, Florentinos item ab re Pi-
„ sana iam solutiores : studia populorum erga nos :
„ par odium in Gallos, famamque communem ad-
„ uersam Genti : & nos ipsos, si quis adiutor existat,
„ nec segnes ad pericula, nec infelices quamuis ho-
„ stibus adhuc proditoribusque nostris plus adfuisse
„ felicitatis videri possit . Haec ipsa postquam Otho-
„ mano demonstraueritis, vel coram, vt dictum est,
„ vel per ipsius intimos amicos, vel amplificata, vel
„ diminuta prudentiae vestrae consilijs & praesen-
„ tium rerum admonitu, vel denique omnia simul,
„ vel iteratis alloquijs : tunc Ambrosi, & Marcine,
„ rem suppliciter à Principe petetis ipsam, cuius rei
„ causa mittimus vos & legamus . Peteris autem,
„ vt acriter exercere bello Venetos velit, nec mari
„ solum, sed etiam circa vrbes, quas in continente
„ habent, mittendo copias in Italiam & iustum ab
„ hac parte bellum inferendo . Quod quidem vltro
„ ipse factururus fuerat, atque etiam eius rei promissa
ferentem

„ferentem legatum miserat: sed celeritate opus est,
„idque ipsum non sine accuratissima gratiarum actio-
„ne propter tam enixam erga nos voluntatem, ex-
„ponetis. Si celeriter adiuti erimus, & Turcica
„ope recuperauerimus Imperium: opes nostras om-
„nes animamque & fortunam, & florentissimam
„illam Italiae partem, Vrbenique Genuam & mare
„Ligusticum fore instrumenta rerum earum, quas ad
„sempiternam Othomani nominis gloriam excelsus
„illius animus molitur. Sin autem responsum erit
„vobis, ipsius suspicabimini, malle Turcarum Impera-
„torem, pacem habere cum Veneto Senatu, quàm
„bellum gerere, atque inclinatos in eam partem
„animos videritis: tunc Ambrosi & Martine, mutata
„negotiatione, curam precesque conuerteris eò, vt
„ne pax aliâ fiat conditione, quàm restitutâ nobis
„per Senatum eum Cremonâ, castellisque & locis
„alijs, quae bello hoc capta de nobis habent. Age-
„tis item & petetis, vt inter pacis eius condiciones
„excipiatur, ne Veneti cum Galliae Rege quic-
„quam agant, neue foedere aduersus nos inito
„teneantur in posterum, neue arma in nos ferant.
„Si dabit haec annueritque Princeps, vos verò, non
„pollicebimini praeterea quicquam, & omni virata
„rerum aliarum mentione, toti eritis in eo, vt cer-
„tissimam fidem auferatis fore ita omnia, sicuti pe-
„tita promissaque erunt. Sin eritis de re aliqua
„compellati, quam rem à nobis praestari nominatim
„Othomanus petat: cauete, ne certi quicquam
„ac definiti nostro nomine promittatis, atque hoc

„ vtemini verbo : quāndocūque restituti in Impe-
„ rium sinus, facturos omnia quae velit, & ipsius
„ fore arbitrij domum, ac fortunam, & vitam, quam
„ ipse nobis dederit. Pecuniae summa siqua petita
„ erit itavt nulla declinatio necessitatis eius relinqua-
„ tur : vos quidem videbitis, vt ea summa quantum
„ fieri poterit, circumscribatur atque coarctetur :
„ caeterum, neque pecunia, neque quicquam aliud,
„ tanti erit, vt aliqua sequatur animorum offensio,
„ siue alienatio, quae negotium hoc, & spes nostras
„ inchoatas abrumpat turbetue. Cum his igitur
„ mandatis Ambrosi & Martine proficiscemini, man-
„ dataque ipsa, & vniuersae legationis ordinem,
„ praesentium rerum facies & forma gubernabit.
„ Nos porrò legatos alios alia via duos mittemus,
„ vt si quid vobis in itinere acciderit, quominus
„ expedito cursu peruenire possitis in Aulam, res
„ nostra propter eiusmodi casum, detrimenti nihil
„ patiatur. Quod si vtraque legatio feliciter ierit, id
„ ipsum asseretis ad demonstrandum, quantopere
„ cordi nobis fuerit, vt ad Principem postulata no-
„ stra perferrentur, & quantam in ea re spem posi-
„ tam habuerimus. Vtri priores in Regiam veneritis,
„ fungemini legationis officio, prout hominum illo-
„ rum, Aulaeque, & Principis, & rerum habitum
„ formamque repereritis. Qui posteriores aderunt,
„ hac se nota & tessera praebebunt prioribus agno-
„ scendos, si familiae nostrae nomen in primo con-
„ gressu ter enuntiarint : eaque inter vos arcana
„ significatio erit, ne qua fortè fraus fiat, neue ad
„ consilia

„ consilia nostra excipienda & cognoscenda , legati
„ nomen ementitus aliquis sese vobis immiscere
„ ausit . Legatione peracta , impetratisque suppetijs ,
„ & quoquomodo ad causam adiuncto Turcarum
„ Imperatore , rem inter vos ita comparabitis atque
„ partiemini . Excurret statim è vestro numero vnus
„ ad nos in Germaniam , siue in quem alium locum
„ delati erimus . Remanebit alius in Regia , nimirum
„ ad continenda illic & fouenda studia , quae conciliata
„ erunt , ne vanescant aut immutentur , neue
„ res ipsa differatur , quod perinde esset ac si nihil
„ foret impetratum . Placet autem , huic diligentiae
„ & curae praeesse potissimum alterum è vobis Am-
„ brosi & Martine , scribentem subinde ad nos ea ,
„ quae dies feret . Tertius verò aliquis ire cum ter-
„ restribus copijs debet , & affectari eas ab Con-
„ stantinopoli per totum iter , isque de itineris pro-
„ gressu certiores nos faciet per literas & nuntios
„ quoties dandi & mittendi facultas erit . Epistolae
„ porro omneis , quae , vel ex aula , vel ex itine-
„ re mittentur ad nos , erunt scriptae notis occultis ,
„ ne si fuerint interceptae spes simul omnis nostra
„ intercepta perierit . Dona Principi , praeter quae
„ misimus iam , vellemus quidem adhuc mittere ,
„ daremusque vobis perferenda pro maiestate ipsius ,
„ & munificentia nostrâ : sed praesentis fortunae
„ conditione impedimur : atque hac ipsa excusatione
„ vtemini etiam apud Purpuratos , fidemque dabitis ,
„ fore , vt recuperato imperio , singuli colantur do-
„ nis , quae digna ipsorum fastigio , & magnis erga

„ nos meriti erunt. Nec praesentis tantummodo
„ munificendae daturi sumus dona : sed aliquot
„ etiam millia nummum aureorum , si nonnullis
„ eorum in singulos annos nostro nomine promitten-
„ da esse duxeritis , pactum promissumque id ratum
„ habebimus , annuaeque tributa in Regiam mitte-
mus . Hisce monitis & mandatis , Ludouicus
Sforzia , parto per scelus imperio superstes & ex-
torris Turcicam illam legationem instruebat , in-
expiabile flagitium admittens erga Metropolim
hanc , quae tot perpeffa saevae ac irreligiosae
dominationis calamitates , nihil tale viderat aut
meminerat . Exciri Mahometem in Regna Ca-
tholicae Religionis ab Mediolani Duce ? Adu-
lationes , & preces , & munera , & tributa
obsequiumque infimum ultro versa in commu-
nem hostem ? iteratasque legationes hinc in
barbaram terram , in falsi Prophetae spurca domi-
cilia , quod Christiani Principes antea iunctis exerciti-
bus ibant , ut depellerent humani generis monstrum
& labem ? At quo tanto pretio suscepimus hanc
labem , quidue docuit confidere nostro ? vetus ,
atque iam pridem insita mortalium animis superbia ,
quae infatuat animos , ut in hac humanae vitae
scena eminere supra alios velint , atque ad ludi-
crum illud & inane fastigium etiam per scelera
enitantur . Viderat urbs Mediolanum , atque haec
Ambrosiana sedes , pertuleratque violenta tyran-
norum ingenia , & armatas in Metropolim sectas
Haereticorum , obsessa templa , quacsitos ad necem

Archie-

Archiepiscopos, & quicquid aliud in principatu impio, funestum, atrox, dirum accidere potest huic sacrae & Apostolicae potestati. Etiam legitimi iustique, sed regnandi artibus importuni principes attulere luctum Vrbi & sicut gloriosi ac laeti plerique dies, ita infelices plurimi per omne tempus fuerunt. Nullum tamen arbitror acerbum magis ac triste tempus incidisse, quam, ubi solita regionum arcanorum vanitate, per fufurros primò, deinde apertius paullò & liberius postremò palam & publicè fama haec manauit: fugituum Principem mittere legationes ad Turcam, & Mahometanae Aulæ stipendiarium esse factum. Scilicet quid deinde futurum, si felicissime caderet res, annueretque postulatis barbarus? feros auxiliares, truculentos socios, impia signa, rapacium copiarum ductores inhumanos, & vno verbo, Turcarum genus per eiusmodi legationes in Italiam acciri: quae colluies acerbior omni clade victoriæ datura esset, etiam si res tam incerta, pro explorata iam & praesenti haberetur. Vincere talibus auxilijs, an vinci, calamitosius foret, explicari non posse. Nam vtram in partem Mars anceps belli exitum inclinaret, praedae ac direptioni barbaris Italiam fore. Quid si Mahometanus hoc patefacto aditu figere in Italia pedem destina- ret? quantum id dedecus ciuitatis, vnde causa, & initium huic malo? Nusquam esse gratuita tyrannorum, ac ne Regum quidem auxilia, mercedemque illam, quae persoluitur auro vel argento,

gento, nisi magnitudine summae inter instrumenta bellica destineretur, speciem tantummodo ac titulum esse consilij intimis maiora semper & diuersa quaedam spectari. Hi ciuium sermones, quaerelaque & curae erant, postquam missam esse legationem rescuere. Caeterum, ne Ludouico quidem ipsi liber à religione animus erat: idque facile apparet in extrema literarum earundem clausula per quas mandata legatis dabat. Cum enim antea posuisset, dari literas ad Turcam, vt esset fides auctoritasque legationi, subitâ poenitentiâ mutatum id reperitur: pro literis eiusmodi, pura folia se daturum ait, adscripto nomine signoque impresso: his, prout occasio ferret, vterentur. Scilicet, horror animum subierat, pudorque tanti dedecoris, idque diuerticulum excogitarat. An verò, inter tantas fortunae minas, trepidus, anhelusque & confusus, dum eas literas dictaret, scriberetue, excogitabat primò aliquid, deinde damnabat, atque hinc illa varietas & inconstantia potuit oriri? Sed non minus miseranda facies in iisdem expressa literis cernitur egestatis, quae regnatorem tot nuper opulentissimarum urbium circumstaret, quamuis alioqui, largus promissis, annua tributa Mahometano polliceretur. Nam in attribuendo assignandoque sumptu legatis, qui tam longum iter, aulamque tam opulentam simul & auaram, cum tantis promissis, de re tanta adirent, quingenti omnino aurei nummi perscripti pronuntiatique extant, quantam hodie summam, semilixa, vel
scriba

scriba paullo callidior, ex tam longinqua legatione sese abliguriturum speraret. Nos, dum hanc Ludouici Stortiae fugam, causasque & initia calamitatis, iniuriam calamitatemque alienam, deiectum Imperio iustum heredem, venena in fratris filium, quaeue tragicum hunc dominatum antecessere, quaeue secuta sunt, exsequeremur: honestiora Pontificum negotia seposita hinc habuimus, ne contagione eiusmodi rerum inquinarentur, neue, si secus fieret, alterutra pars, haud perinde ad sui memoriam valeret. Stephani Nardini Pontificatum exceperat vir omni pontificia laude minime dispar, literis etiam, & familiae splendore clarior: iamque non integre solum & sancte, sed magnifice & splendide per tales viros, quantum conditio temporum eorum sinebat, Sacra administrabantur. Nomen successori Ioannes: origo ex Arcimbolda Gente, quae multa pacis decora tulerat etiam priore aeuo, vnde ad nepotes gloria, & studium aemulandi, idque rursus nouae gloriae alimentum, & ad posteros alios cura, vestigia maiorum sequendi, magnaque hinc per Urbis Annales, Arcimboldorum claritudo. Ioannes ab adolescentia ius ciuile didicit, non sicuti pleraque nobilitas solet, Academiae titulum ad licentiam luxumque referendo, sed ex licentia luxuque iuuenili assumendo id tantum, quo modestiae nomen graue inter lasciuientes temperaret. Ne studia quidem ad communem illam formam fuere, quae syllabarum aucupes, praeconesq; formularum ipso, iuris prudentiae

dentiae nomine indignos gignit alitque. Paullus, & Scaeuola, ceterique disciplinae eius antistites & conditores in manibus erant iuueni, sicuti quidem inter gregales manauit primò fama, deinde etiam in Historiam venit. Traditum ita scriptumque est: praeter ipsos ciuilis prudentiae fontes, quos penitus animo comprehensos haberet, omnis veteris memoriae notitiam, quae nostris, quaeue Graecorum literis contineretur, adfuisse ipsi: neque hanc absque delectu, cum, & in tanta Chronographorum turba politissimum quemque rerum gestarum explicatorem & in rebus ipsis, magnorum praesertim Imperatorum, Senatorumue facta & dicta, conuersiones Imperiorum, illustrium virorum exitus, & maximorum motuum minimas causas, aliaque digna Principe viro sequeretur. Etiam retulere conscij studiorum huius Arcimbaldi, curam oblectamentumque fuisse ei, cognoscere principum sui temporis consilia & vires, & ipsorum inter se diffidia, & quicquid occultius pararent. Colloquendo cum peritis, & opportune mutando sedem studiorum, & multorum vndique literas curiose lectitando, id assequebatur. Exactis per haec studia compluribus annis, varietate peregrinatus Arcimbaldus, cum domum reuenisset, facile de eo fama peruenit in aulam, & magnis statim Imperij muneribus admouetur. Senator primò, deinde Quaestorum Praefes, tum Consiliarius intimus, postea legatus, Florentiam, Venetias, in Galliam, in Germaniam, Romam iuit super ijs rebus,

rebus, quae tunc Sfortiarum domum ac fortunam cum Rege, cum Caesare, cum Pontifice Maximo, cum utroque Senatu implicitam tenebant. Romae cum ageret apud Sixtum IV. captus admiratione viri Pontifex ille Cardinalem creat, primò quidem Sanctorum Achillis & Nerei, deinde verò Sanctae Praxedis: ea sunt quasi cognomenta Patrum: Romana consuetudo Titulos appellat. Ferunt admodum aegre tulisse Sfortiam, quòd vir sibi talis ereptus foret. Ereptum namque interpretabatur, quem sacer honos supra suum ipsius fastigium extulisset. Et rarum est, ut Principes Regesue talia suorum incrementa rectis oculis adspiciant, nisi cum ipsi auctores extitere. Speciem tamen vultumque gratulantis induit, vel quia dignitas ea adulari iam cogebat, vel quia, tam spectatae virtuti proximus ad summum rerum humanarum apicem esse gradus videbatur. Fortasse etiam recordatio meritorum, & tantis experta rebus fides, subitos illos animi motus, quos in omnibus negotijs, malitia principum ciet, ad sincerum verumque gaudium mutant. Novus Cardinalis, ea statim opinione sui commouerat omnium animos, ut Perusium & Umbria ei cum Imperio traderentur, quae prouinciae, potentiorum inter se inimicitijs, quotidianisque caedibus prope versae in latrocinium ac rebellionem erant: nec Pontifici Maximo, nec hominibus eius in ea parte magnopere obediebatur. Fuerant quin etiam interfecti nonnulli ex Pontificijs illis ministris inter exercendae quaestionis

Sff

appara-

apparatum, siue dum praeherere quempiam tentarent, siue dum mandata alia exsequerentur. Et satis constabat, inita fuisse consilia in prioris legati caput, imbutosque sicarios inimicorum suorum, sanguine, sacra etiam illam potestatem, veluti sicarium inimicumque vnum destinasse caedi, nisi paratas insidias vimque imminentem, cautior ad fugam solertia Praefidis cuitasset. Referam inhumanum & horribile dictu, quod in ea Prouincia ante Arcimbaldi aduentum, leue quotidianumque habebatur. Hereditaria illa odia praepotentum prouincialium, ac minus etiam potentum, sed crudelitate insigni, ardentibus ad vindictae dulcedinem ingenijs, eò excedebant vt totae domus interneccione delerentur: nec ante conquiescebant, quam ex inimica stirpe, quicquid etiam sexu, vel aetate inualidum, delessent ferro. Alliserat aliquis ad parietem paruos liberos hominis inimici, grauidamque coniugem obtruncarat, & quomodo rostra vnguesue ferarum, ostentatione venatoria postibus affiguntur, ita stirpis inuisae reliquum vnum infantem rabies eadem ad fores confixerat. Atque palmaria haec demum, gloriosaeque inter illos facinorae facinora erant: cruenta verò illa officina calebat assidue feruebatque, vel mandati semper in alicuius caput, vel conducendarum operarum, vel insidias struendi. Haec disciplina iuuenum erat, perseuerabant senes, cum successor simul & ultor electus Arcimbaldus ita coercuit gentem, vt nobile exemplum statueret etiam in posterum ad ceteros,

teros, si quos fortè similis intestinus furor aliquando lacerare coepisset. Namque, priusquam in Prouinciam iret, diligentissime firmavit arces & castella praesidijs, immissoque solutis ordinibus milite, mox ipse subsecutus cum validis equitum turmis, sanguinarios illos homines repentino terrore confudit. Truculenti aliàs & diri trepidabant adspectu Cardinalis, quem & gratiae imperuium antecedens fama nuntiarat, & vndique armatum, videbant. Sed nihil magis exterruerat, quàm quòd, dissimulatione mira, sine strepitu vllò firmatae arces, sparsique per prouinciam manipuli essent & communi omnes metu perculsi, factionum & certaminum, inimicitiarumque prope iam obliuiscabantur. Postquam ea caligo animis offusa est, nihil quidem ab legato mouebatur, vnde coniectura aliqua posset oriri, quidnam ille acturus esset: apposti tamen speculatores & homines idonei passim obseruabant quicquid partium duces agerent ac mouerent: colloctiones atque congressus nocturni siue diurni, commercia traiectionesque pecuniarum, consilia denique omnia referebantur in Aulam. Simul erant ad opportuna loca dispositae stationes armatorum, ne elaberentur aliqui, quos & fugam meditari compertum erat, & comprehendi, retinerique domi tutius habebatur. Quà versì in latrocinium globi aliquot, ad extremos prouinciae fines constiterant, globis erat maioribus imperatum, vt regione vagarentur eadem: simul admoniti praesidiorum, & arcium praefecti, vt

quà cuique proximum esset, cum suis in eos excurrerent : edictumque statim : qui exsul, quiue capite damnatus, exulem alium interfecisset, is ut impunitatem haberet omnium, quae commisisset antea, tutoque ac libere in patria commoraretur. Hac indagine Cardinalis legatusque Arcimboldus, cum Prouinciales illos ex caede viuentes cinxisset, vulgoque existimarent, satis fore ei, si quietam haberet Prouinciam, ac nullum nouum in eius imperio flagitium admitteretur, ipse quidem, tamquam praesenti tranquillitate ac modestia paceque contentus aliquantisper quiescebat. Mox, sopita omnium fere expectatione, paucos insignes duces factionum, & scelerum capita, quos euadere nolebat ne absentes etiam Prouinciae statum sollicitarent, vnius horae momento omnes, vnaque nocturna satellitum & militum impressione circumscriptos, in latumias & castella seorsim misit : iacebantque ibi per dies aliquot inuicem ignari captiuitatis alienae, ac se tantummodo quisque esse captum arbitrabatur. Ita comprehensis vinctisque flagitiorum & faeuitiae proceribus caeteri, queis exilium sine publica noxa vel periculo perniciem egestatemque vltimam afferret, & edictis literisque quotidianis, & misso viatore, & denuntiatione poenarum citabantur. Patuit his fuga: cumque caput & vitam quisque suam fortunis omnibus anteferebat, abiire sic multi cum vanis fugiendi artibus, nec sine vaniore laetitia quòd Magistratum elusissent. Legati erat artificium, ut sine carnifice,

carnifice, & securi purgaret Prouinciam, nec locus interea relinquebatur infami ac vulgatae in multos principes querelae: crimina reosque conquiri, vt aerarium aueretur. Aufugiebant enim vltro, & capita deuota poenis vltimis, voluntaria fortunarum amissione redimebant. Seruitia, quorum manu atrocissimum quodque facinus patratum, erat, amisso pabulo, vestigia dominorum sequebantur: si qui horum fuere segniores adfugam, de his sumpta supplicia seruilem in modum, & vili sanguine satisfactum exemplo. Latronum & exsulum veteranae cohortes instrumenta saeuientibus, & modestis etiam calamitas, prouinciaeque totius malum, primo statim Cardinalis aduentu, sicut ad repores solis nebulae dilabuntur, euanuerant. Namque promulgato edicto, quod occidenti socium, impunitatem praemiaque insuper dabat, aut inter ipsa latrocinia latebrasque, decollabantur à gregalibus subinde aliqui, & quotidiana exempla dissociabant ceteros, aut ab emissarijs opprimebantur. Feroces procerum animi, tabe carceris, & fortunae conditionem aggrauante sumptu, & audita demum in vinculis prouinciae totius trepidatione, fugaque, vel captiuitate, vel nece aliorum, ac suum inde periculum aestimantes conscenescebant ac frangebantur rabie, moerore, metu. Conticuerat atque deferbuerat omnis repente furor, ac si quod imperium nutusue Cardinalis in publicum foret, sedulo cuncta atque obedienter fiebant tamquam à bene moratis, vel discipulis in magistrum,

strum, vel filijs in parentem. Tunc ille, perstrictam & afflatam ceu fulguris ictu prouinciam, cernens, fatis iam esse terroris, satisque minarum arbitratus, institit etiam tractare quietis vias, & fomenta adhibere animis, vt ferre concordiam, vellent. Cognitis inimicitiarum causis, & origine factionum, quae familias iam inde à principio alienassent iniurijs etiam & damnis, quae essent accepta, & illata vicissim, pacificatores ad reconciliandas eas familias adhibebat idoneos, & auctoritatem, ipse suam interponendo, spem faciebat, tum honesti tutique redditus in patriam illis qui aufugissent, tum maturae libertatis ac salutis ijs qui in custodia haberentur. Fortunae interim noxiorum atterebantur. Corpora in vinculis degebant: & amicum aliàs patriae nomen exsulibus horrore erat. Sed cuncta, quae Arcimboldus in Romana illo legatione imperioque fecerit aut instituerit, persequi non operae habeo cum ad ea, quae sunt huius Metropolitanì instituti vix sufficiam. Erat adhuc in prouincia Cardinalis, cum Episcopus Nouariae mortuus multos eius Ecclesiae cupidos excitauit. Namque Nouariensis Ecclesia, praeterquam quod late admodum patet, estque in amoena Insubriae parte vectigalibus instructa satis amplis, adiunctam etiam habet dynastiam, imperiumque locorum, aliquot haud ignobilium, & fertilissimi tractus. Idèd pontificatum eum atque iurisdictionem haud obscuris in Ecclesia meritis homines, appetebant. Sed Pontifex Sixtus Arcimboldum praetulit.

Sixto

Sixto postea successit Innocentius VIII. isque vacuum Nardini morte Metropolim hanc eidem mandat Arcimboldo, quam triennio rexit absens. Nitebatur enim per ea tempora Romana res huius praecipue consilij & auctoritate, nec ei discedere ab vrbe iam licebat, ibique est mortuus. Adoleuerat ad omnem eximiae virtutis gloriam disciplina & imitatione Ioannis Arcimboldi, frater eius Guidus Antonius non minus ingenij studiorumque similitudine quam natura frater. Quippe animaduersum hoc in omni aeuo compertumque est, ut corporum, in familijs, ita etiam animorum esse similitudines atque germanitates, & quomodo naeuum aui notamue aliam, post longum saeculorum ambitum retulit nepos aliquando vnus, ita vitia virtutesque, & mores habitusue nepotum prauis siue honestis saepe regenerauere auos. In fratribus quidem id ipsum vsu venire tanto magis potest, ut referant alterius alter animum corpusue eaque naturae imitamenta passim spectantur. Caeterum Arcimboldis hisce fratribus etiam quae vano nomine dicitur fortuna vim suam immiscuisse visa est, ut euentis quoque rerum, & honoribus ac vitae cursu congruerent inter se, itineribusque isdem fere irent. Fuit in Guido Antonio praeter iuris ciuilis prudentiam studium illud litteraturae interioris, quod à Cardinale adhibitum fuisse retulimus, ut ipsum ius ciuile, temporum & hominum vitio barbarum prope atque infuscatum expoliret. Fuit item animus ei, sicut fratri, gubernator quidam,

dam, & apte compositus ex modestia simul, & quicquid illud est, quod huic virtuti mansuetudinique diuersum gubernatio populorum iniungit. Ad tractanda principum negotia par cum fratre habilitas, & quicquid illud item in moribus & sermone requiritur affine regnantium animis, ut minorum alloquia grate admittant. Ea nimirum habilitate & gratia, naturaeque munere Ludouico Principi placuerat, quoties inter illos nutantis fortunae motus, atque etiam antequam nutare inciperet, mittere voluerat de imperij rebus ad amicos Principes legatum. Ita Neapolim, in Pannoniam, in Hispaniam, ac denique Romam est missus. Sed & munera domi magistratusque gesserat eosdem fere, qui Cardinalis etiam animum in minore fortuna nobilitarant, quosue ille nobilitarat. Consiliarius intimus fuerat vtriusque Sfortiae: iura pacis, arbitria belli, foedera & societates, & rem quoque familiarem principis tractarat. Per tot munera peruagatus cum esset, velut struente atque continuante fortuna illum fraternae similitudinis tenorem in extremo quoque actu, euenerat, ut Romam a Principe legaretur sub idem fere tempus, quo tempore Cardinalis decessit. Ibi, sicuti antea frater, ex Sfortiae legato, Mediolani Archiepiscopus creatur. Et ut in simili re parique negotio, idem etiam Principis animus erga nouam hominis sui dignitatem fuit. Torua reputabat mente Romanam indulgentiam erga domum hanc Arcimboldorum, in qua summus urbis honos, Ambrosianusque

sanusque Pontificatus continuata per fratres successione retineretur : Amisso quoque ministro, & quodd occasione legationis creuisset, angebatur. Sed postquam redijt ille Mediolanum, Metropolitimq; capeffiuuit, fiebat artibus & lenitate noui Archiepiscopi, vt mansuefieret atque verteretur in bonum, quicquid asperi, siue iniucundi erat. Super omnia commouerat animos splendor, & magnificentia viri, & proiecta cura pecuniae, quae tabes ac venenum omnis honestae famae esse consuevit. Priores Archiepiscopi, siue incuria aedificandi, siue temporum ad eam rem incititia, siue etiam perturbatione ac varietate honeste ac laxeminus aliquanto habitabant, quam Vrbis nomen, & amplitudo Metropolitana, tantaeque opes postulerent. Sanè voluerant subinde aliqui veterum Pontificum, vt cuique animus & otium obtigerat, dignitatis aliquid adijcere domicilio, atque dum id conantur, aliquoties etiam mutata translataque Sedes erat. Nondum tamen, vt dixi, satis commode satisue decore ad hanc sacri Imperij maiestatem habitabatur. Arcimboldus ei curae animum adiecit : & sicuti politior iam cultiorque aetas illa erat, impetrata etiam à Principe, area; extulit aedes in amplitudinem eam, quae contenta esse possit etiam haec temporum nostrorum elegantia supergressa nimium & aspernata priores conatus. Templi maximi cultus vt auctior maiorque esset, ad veterem Sacricolarum numerum, tredecim adiecit alios, & pecuniam, vnde res

diuina bis quotidie in perpetuum fieret, assignauit. Attribuit quoque pecuniae magnam vini ea conditione, vt perducendo ad fastigium operi infunderetur. Haec agentem mors oppressit nono anno postquam Archiepiscopus creatus erat. Successit deinde ei fratris filius Octauianus nomine cùm trigessimum aetatis annum, vel, vt alij malunt, trigessimum alterum haud dum expleisset. Tanta indoles virtutis fuit. Huius animum, siue natura ipsius, siue parentis voluntas flexit in alia studia, quàm quae maiores adamarant. Namque cognita philosophiae parte, quae versatur in subtilitate differendi, deinde ea, quae posita est in naturae obscuritate moribusque hominum, & vita, transgressus ad celestia & diuina, totum hunc maximarum scientiarum cursum ita confecit, vt non anteferretur solum aequalibus, sed esset etiam admirationi illis, qui in eo genere aetatem consumpsissent. Ea certe fama de iuvene hoc manauit, atque ita nobis narrauerunt seniores, qui aiebant sese puerilibus suis annis audiuisse grandaeuos alios memorantes auditum id sibi cognitumque ex maioribus natum cùm ipsi adolēcentes adhuc essent. Curricula illa vtriusque philosophiae feliciter emensus, sicuti fama eadem tenet, ac sicut etiam literis traditum est, conqueuit in studio quodam etiam politiore, vnde nitor & auctoritas, pondusque literis illis, quas antea sectatus erat. Voluit enim hoc assequi, vt praeter latini sermonis elegantiam & copiam, quam semper ad studia illa seueriora adiunxisset, Graecorum

corum etiam Hebraeorumque literis, tum ad monumenta utriusque linguae interpretanda, tum ad explicandos animi sui sensus, instructus expeditusque esset. Sequebatur iam eum fama, tamquam literati gentium etiam illarum homines concederent ipsi tempestate ea linguae suae principatum: atque cum publico hoc fauore maturam capeffendis honoribus iuventam ferens, Romam est profectus. Iuuenis erat tunc annorum fere quatuor & viginti, floremque illum aetatis, mite ingenium, & dignitas oris adiuuabant. Itaque, quamquam inciderat in tempora non admodum amica virtuti, cumque Alexandri VI. Pontificatus, alijs potius hominibus & ingenijs fauere videretur, omnia tamen est consecutus, quae gratuito contingere possent: ac sub Pontifice alio nihil fore ei imperuium autumabat urbis rumor. Pius III. Alexandro mortuo, regimen humani generis adeptus id statim augurium antinorum comprobauit, assumpto in Patruum locum iuvene: ac sperabantur caetera cum mors eripuit Vrbi Archiepiscopum, qui ostensus magis erat quam datus. In aliquot deinde annos durauit haec nobis calamitas, ut absente Archiepiscopo, per Vicarios regeremur, pastorumque nomina audiremus magis quam ipsos videremus. Namque principes Estenses, Hippolytus primus, & Hippolytus secundus, tum, ob fortunae magnitudinem, in qua nati educatique erant, tum ob legationes amplissimas, aliaque Romana munera, quae occupabantur,

haud magnopere rem hanc Mediolanensem curabant, inspiciebantur. Ita, per eos annos, disciplina solutior fuit, & squallebat Ciuitas, non Pontificum tantummodo desiderio, sed etiam inopportunitate noui, nec duraturi dominatus, cuius mala & turbas nulla commodius narratio repraesentauerit quàm nomen ipsum Gentis. Ac tanto maior erat ex ea gente clades vastitasque Mediolani, quia Rex ipse redierat in Galliam, quo praesente vix contineretur exercitus illius licentia: adeò, per se furentes, contemptu etiam absentis accendebantur. Imperator autem ipse Gallicorum exercituum, cui discedens Rex summam reliquerat omnium rerum potestatem, eiusmodi erat, vt si vel modestia exercitui, vel vrbi otium maneret, posset ipse partem vtramque in furorem, agere factionum stimulis, & magni nominis inuidiâ, rabieque & instinctu multorum qui fouebant eius viri potentiam, siue detrectabant. Iacobus is erat Triuultius, animo excelso, vt inimici interpretabantur, inquieto, opibus nimis. Ludouico infensus, Gallis ob multa belli pacisque decora inuisus, neque aberat suspicio quasi plusquam ciuilia agigaret. Inter Mediolanenses fecerat sese Guelfarum partium caput, eamque sectam dum saeuo fauore effert, ciuilia certamina exercuerat, quomodo, ne inter hostes quidem saeuatur. Hinc dolor & ira Gibellinis aduersae factioni, postquam arbitrio inimici se esse subiectos viderunt. Et animos ipse asperabat, exercendo per inimicorum iniurias imperium,

perium, eiusque vim vniuersam ad opprimendos aduersarios conferendo. Ad haec, Ciuitas tota, militaribus alijs iniurijs foede lacerabatur, nusquam prohibente Triuultio nisi cum iniuriae pars ad Guelfos illos suos pertineret. Si citra nominis eiusdamna dedecusue staret rapina vel libido, impune erat & magnus alioqui vir Triuultius, imperijque seueri, partium studio sic auferebatur. Ira, dum inimicitijs & odijs indulgetur, illustres etiam familiae susceperere labe, quae vel inimicissimum animum aliquo sensu communis humanitatis mouere possent, atque permissam eam Gallico exercitui licentiam sacrata quoque claustra sentire. Triuultius demum ipse ardore animi progressus eò, vt quosdam ob tributa tumultuantes medio in foro sua manu obtruncarit, facinore hoc totam irritauit plebem, & ore vulgi Sfortia passim Gallis etiam audientibus poscebatur, seditiosa ea vox rebellandi principium & nouorum malorum causa erat. Cumque cresceret quotidie, hinc intemperantia & saeuitia Gallici dominatus, hinc fremitus & consternatio Gibellinorum, & in Sfortiam fauor: ea res accendit exuli principi animum ad tentandam Imperij recuperandi spem celeriore maliquanto quàm quae Caesariana vel Mahometana ope inchoata erat. Non enim audiebat tantummodo voces adspernantium Gallici Imperij formam, atque fauentium sibi: sed etiam ob indignitatem rerum, quae quotidie fiebant. Vltro relicta patria nobilissimus quisque ad eum ibat, ac si redire vellet,

vellet, pecuniam & arma, & vitam ipsi suam pol-
licebantur. His erectus Ludouicus vna cum Asca-
nio fratre, tumultuaria Heluetiorum & Belgarum
manu, celeritate mira superatis montibus, nauibus-
que conscensis, per Larium lacum vrbi Nouoco-
mo successit. Eadem ibi alienatio in Gallos erat,
quam Mediolani conciuerant rapacitas & libido,
duo aptissima instrumenta demoliendis imperijs,
etiam inueteratis, nedum, vt recens illud & nu-
perrime inchoatum aduersus eam tabem impetum-
ue stare posset. Itaque municipales, vt adesse Sfor-
tiam senserunt, nihil sane cunctati, faustis vocibus,
venire iustum legitimumque principem iubent;
armis, & infesto clamore Gallos proturbant.
Neque illi segniter cessere, statimque Sfortia sine
sanguine oppidum receperat. Id Mediolani audi-
tum, fatis iam per se concitatam multitudinem ar-
mauit, imparque Triuultius absente magna exer-
citus parte, cum se noctu in arcem abdidislet, po-
stridie excessit, Mox Cardinalis Ascanius & Ludo-
uicus urbem intrauere insigni leuitate fortunæ
militaris ad eripienda restituendaque imperia
dominosque commutandos. Sed non pari facili-
tate caeterae vrbes, vel aliquam etiam Sfortiae
violentiam olim expertae, vel eandem pro Gallo
fortunae commutationem ac leuitatem metuentes,
reducem Ludouicum admittebant. Iam ille Me-
tropolim tenebat, & Gallicum adhuc retinere
praesidium malebant Laus & Placentia, & quic-
quid terrarum in transpadano tractu subiectum
Metropoli

Metropoli esset. Velut ex rerum euentu capturae consilium cunctabantur, atque suspensos ex fortuna animos gerebant, ex ijs, quae post fugam repente Ludouico tribuisset, quàm incerta esset, aestimantes. Itali verò principes, aut expectatione fluctuabant eadem, aut subsidia leuiora pollicebantur, quàm quae praesens necessitas rerum, & imminens rursus ex Gallia periculum postulare. Instaurabatur ab Rege bellum apparatu maiore; pudorque & dolor ob amissam Insubriae Metropolim, & ira in Mediolanenses, quò maiora erant incitamenta Gallo, tantò plus minarum, Sfortiae cacterisque per Italiam dominationibus ea rerum facies ostendebat. Et Cremonae Episcopus missus ab Cardinale Ascanio ad Venetos, triste responsum retulerat: placere Senatui foedus, quod cum Galliae Rege ictum haberent, neque legationem, praeterea vllam esse admissuros, quae aduersus initam eam societatem mitteretur. Sanseuerinas verò Cardinalis in Germaniam ad Caesarem eodem terrore destinatus, spem illam tardi nimium lentique moliminis haud magnopere mouebat. Genueses appellati precibus infimis, vt pristina erga Sfortiam obsequia fidemque resumerent, praecise abnuebant: itemque Florentini appellati de pecuniae summa quam olim eorum Reip. credidisset, prope inficiabantur. Gonzaga, cum in D. Michaelis ordinem ab Rege Galliae cooptatus esset, Ordinis eius religionem & insignia excusabat, quominus ab Sfortia contra Regem suum staret ferretue

retue arma. Irritum in tanto discrimine ac prope contemptum auxilium erant, Mirandulanus, & Carpenſis, & Corregienſis, & Rubcus, & Verminaeus, nobilium quidem Regulorum, atque Dynaſtarum nomina, ſed nihil ad Gallici apparatus molem. Ne Senenſes quidem cum certo pecuniae numero, momenti quicquam faciebant. Tanta vi Gallus ingruerat. Sed quamquam erant arcta omnia Ludouico, non tamen ei defuit miles: & bene geſſerat rem, pugnaueratque manibus aequis niſi proditio malum vltimum acceſſiſſet. Cum enim in vtroque exercitu magnus Heluetiorum numerus eſſet, caeque copiae ductores ſuae gentis haberent, compoſita inter eos duces fraude, Sfortia rerum humanarum ludibrium fuit, ac praeſtuit foedius aliquanto ſpectaculum, quam cum antea fugitiuus ab vrbe proficiſceretur. Ad Nouariam, inſtante hoſte, barbari ferociter ac ſeditioſe flagitare ſtipendium incipiunt: ni perſolutum illico numeratumque ſit, ſeſe donum eſſe abituros minitantur. Non erat principi ad manum, vnde ſatiſfieret, relictusque Mediolani Cardinalis Aſcanius in oppugnatione Arcis, anxie tentabat mouebatque omnia, vt conficeret aliquid pecuniae, quod mitteretur ad exercitum. Id ipſum excuſans oſtendensque Ludouicus, prolato argento omni, quod in militari ſuo inſtrumento domeſticaque ſuppelleſtile haberet, vaſa illa tumultuantibus offert. Addebat preces, & lacrymas, haud minus efficaci ad humanum animum delinimento, ſi gens eſſet

esset alia, vel nisi parata iam & meditata proditio penitus animos efferasset. Accepto quod dabatur argento, cum Sfortia ducere in aciem vellet, summae rei discrimen facturus, quod vnicum esse remedium effugiumque malorum putabat, tunc vero Heluetij talia quaedam dicere coeperunt. Esse in contraria acie fratres consanguineosque suos, quorum nollent foedari sanguine: nec posse cum alijs suae nationis hominibus absque principum auctoritate dimicare: super ea re, quid mandati, quidue decreti ab domo afferretur, ipsis esse expectandum. Cum eiusmodi dictis abibant, ut sese ad Gallici exercitus Heluetios adiungerent, vnoque agmine omnes irent domum. Tunc Ludouicus obsecrare institit, ut quando ita decretum esset, sinerent saltem ipsum quoque ire vna, Helueticoque gregali cultu caeteris peditibus immistum adducerent secum atque conseruarent. Fortasse nihil aliud maluerant proditores ipsi, statimque annuentibus eis, Sfortia braccatus, & coeno foedatus inter calones, & lixas ibat deforme spectaculum fortunae principalis. Per media Gallorum castra ducebatur, ut ipse credebat, occultus & ignoratus: ut res docuit, monstratus hosti per eos ipsos qui tegentium & occultantium imagine ducebant. Ita comprehensus repente & detracta larua in custodiam datus, tam ignominioso consilij infelicis euentu confudit etiam hostium animos, quibus tantae rei lactitia ex insperato oblata erat. Neque Cardinalis Ascanij fuga felicior fuit. Is co-

V u u gnito

ignito fratris casu , victori & irato , & mox adfuturo hosti subducere sese cum properaret, nocturno fatigatus cursu quiescere paulisper ad Ripaltam voluit , & eius rei causa diuertit ad Conradum Landum hominem sibi & vetustate amicitiae , & verò etiam affinitate coniunctum . Fugiebant vnà cum Cardinale potentissimus , & clarissimus quisq; Gibellinorum, itemque è Nobilitate Mediolanensi viri graues secuti Cardinalis aulam, & in varia ministeria assumpti , prout cuiq; , maximarum rerum vsus & oblectando principi sermo eruditus , & artes bonae . Ea cohors affectata Cardinalem, per domum illam inhospitam fessa corpora strauerat, & securi de sua herilique salute partem quietis hauriebant . Sed proditori Placentino , rebus suis opportuna res visà, dum sopitos domi hospites haberet, gratissimum id munus exhibere Gallo . Nec mora : oblitus amicitiae, hospitijque & sanguinis oblitus , accitis ab Placentia Carolo Vrsino , & Soncino Benzono , qui in Veneto exercitu ordines ductabant , fessam eam inermemque , & semisomnem manum tradit . Varia inde & miserrima conditio captiuorum fratrum fuit , quorum olim nomen & famam res Italiae cum admiratione respiciebant . Cardinalem primò Venetias duxere Benzonus & Vrsinus , quibus à proditore traditus erat . Ibi aliquandiu seuerè magis quam honeste custoditus , repetente dein Gallo deportatur Lugdunum, mox in Burgensem arcem ablegatur , quae biennio ante custodia Regis ipsius fuerat.

fuerat. Ludouicus ipse protinus è castris in urbem eandem Lugdunum cum valido praesidio raptatus, ut in conspectum Regis admitteretur, impetrare non potuit. Ostentui ciuibus fuit: dein intra arcem inclusus extabuit moerore vir alioqui magnus, & dignus utique principatu, nisi hunc ipsum scelestum partum habuisset, ex quo factum est, ut mala principia similes euentus consequerentur. Mediolanenses attoniti captiuitate Sfortiarum, & exitio familiae, & alternantis fortunae ludis, Gallica vi, rebellione sua, dolore hinc, poenitentiaque & metu, per supplices Oratores polliciti fidem & obsequium in posterum, veniam in praeterita ab Rege impetrauere. Sed haec ipsa fluxa irritaque erant, & quaedam eiusmodi rerum series parabatur, ut ab nouo Principe venia esset petenda, quòd huic fauissent. Namque dum Ludouicus in Gallia tabe carceris absūmitur, Maximilianus Caesar in paternum imperium restituendi Maximiani suscepit actionem, estque restitutus, ut paulò post etiam ipse caperetur, & paternae calamitatis simulacrum fieret. Anno tertio postquam erat ab Caesare restitutus, capitur ab Galliae Rege, atque super patris fere vestigia ducitur in Galliam attributo triginta trium millium aureorum nummum vectigali in cultum & alimenta captiui principis. Hae vicissitudines & haec profecto scena circa hanc Insubriae Metropolim spectabatur: ac sicuti truditur clauo clauus, ita Sfortia Gallum, & Gallus Sfortiam inuicem extrudebant.

Parabantur enimrursus eae vices, eratque futurum adhuc, vt ab Sfortia Gallus pelleretur Caroli Caesaris auxilio, atque hic ipse pelleret primò illum, deinde restitueret. Neque finis certaminum & varietatum aliarum, donec versa Sfortiarum, stirpe rediret Mediolanense imperium ad Caesarem: atque ibi in conseruatrice ac praeside Catholici nominis Domo, diu illaceffitum maneret. Haec ipsa cum causis rerum atque consilijs trahentia secum conditionem, & fortunas statumque Vrbis, paulò post ordine cuncta exequar. Nunc Ludouico capto, dominantibus Gallis, acciderat hoc, vt indicto aduersus Pontificem, Maximum Concilio sedes vrbs ipsa Mediolanum destinaretur: eaque res gesta est in hunc modum. Postquam Iulius II. Pont. Max. ingenij vehementia verso in arma Pontificatu, maiestatem illam galea thoraceque foedare visus erat, ac nouo ad eam diem exemplo miscuerat sese palam factionibus, & odijs, & castris feceratque sese quasi caeterorum principum vnum, & publicarum cladium partem: tunc principes & Reges alij, quorum ille meruerat conciueratq; odia, siue profanum adspersati Pontificem, siue ad suas ipsorum vtilitates irasue titulo hoc vsi, illam Concilij indicendi actionem mouere atque ferre clandestinis primò, deinde publicis consilijs atque sermonibus institerunt. Ea vltima necessitas est Ecclesiae desperatae: id vinculum, id fraenum antiquitus repertum supremae potestati, quotiescunq; Pontificis ipsius culpa, & vitio

Catholica

Catholica fides detrimenti aliquid accipiat, neque aliter vnquam illuc descenditur. Sed Iulium hunc praeter illam armorum atque certaminum inuidiam grauabat etiam sinistra principum interpretatio, cum idipsum, quod proferre fines Imperij, & amplificare Romanae Ecclesiae opes conaretur, ad priuatae gloriae cupidinem referrent. Adeo nimium in malam partem accipiuntur, tam bene quam male facta, vbi coepit aliquis esse inuisus, & vbi censura iudiciumque rerum alienarum, cum aliqua etiam nostra priuata cura peragitur. Nam alioqui magna, & excelsa quaedam erat cura Pontificis, vindicare patrimonium Apostolicum, repetere armis quae per vim aut fraudem olim essent intercepta loca: dum id ageret, obiectare periculis caput, & ad bombardae etiam ictus aliquando expositum manere. Caeterum, vbi aduersus bellatorem Iulium; telum illud acerrimum excogitauerunt Principes infensi, palamque Concilij terribile nomen intentabant: statim etiam inter Purpuratos erant studia fauentium ei actioni, siue aduersantium, prout scilicet quemque Cardinalem, principum, illorum aliquis, Pontifexue ipse addictum sibi obstrictumque haberet. Varie agitata, & iactata res eò demum adducitur vt Mediolani congregati treis legati Caesaris, legati Regis Galliae, principumque aliorum legati vn cum factionis eius Cardinalibus Concilio diem statuerent Cal. ipsas Septemb. anni huius, qui motu hoc praecipue insignis à Christo nato millesimus quingentesimus vndecimus agebatur.

tur . Ad eum diem conueniri Pisas iubebant , elegerantque prius conuentui locum cū ob alias etiam opportunitates, sed praesertim ob memoriam prosperarum olim illic rerum cū de Pontificatu ambigeretur . Edixerant proposuerantque locis omnibus: Pontifex ipse Iulius vt adesset : ni faceret, interminabantur atque denuntiabant ea, quae interminari ac denuntiare mos est etiam Apostolicae potestati, quoties edicta promulgat . Tanta coniuratorum audacia perculerat haud dubie Pontificem Maximum, confuderatque : sed eodem spiritu ac feruore, quo arma tractabat, etiam ad iura exsequenda acer, indicto aduersus Pisana conuenticula legitimo Lateranensi Concilio, causam protinus aduersariorum actionemque iugularat . Simul poenis acer, potentissimum quemque Cardinalem secessionis auctores profanat Apostolicis notis exauguratque, & sacro senatu mouet in perpetuum, ordineque illo indignos declarat . Illi tamen cum asseclis fautoribusque suis in Pisarum vrbe perseuerabant, paria decreta, sed non pari auctoritate facientes in Pontificem Iulium, donec parua dictu & fortuita res deturbaret eos inde, Mediolanumque cum insana trepidatione compelleret, vt mox etiam hinc disiecto conuentu dissiparentur . Cū enim ea ciuitas iam inde à principio haud vnquam concoquere hoc potuisset, quod Romanae secessionis semper ipsa sedes atque receptaculum fieret, ac propter eam causam tumultuari non desineret : mulierculae vnus impudicae

dicac aduersus Gallum militem clamor & quiritatio, paucos primò, deinde plures, postremò ciuitatem vniuersam iam per se irritatam armauit. In eo tumultu, quidam etiam è familiaribus Cardinalium vulnerati sunt, aut interfecti, & crudeſcente in ſingula momenta ſeditione, Patribus haud dubie ipsis periculum imminebat. Itaque damnoſum nimis ad Concilij dignitatem & famam exiſtimantes, ſi quis è ſuo fortè numero violaretur, poſtridie eius diei, quo tumultuatum erat, altero ſuo congreſſu, quam ſecundam ipſi Seſſionem appellabant, decretum fecere, vt relictà infeſta vrbe, Mediolanum inde tranſirent ad reliquas res conſultandas atque perpetrandas, quarum rerum cauſa Concilium eſſet indictum. Quintodecimo die, poſtquam venerant Piſas, ſublatiſ repente rebus Mediolanum inde abibant, eratque per totum agmen minimi ſimplex habitus animorum. Cardinales & capita rerum, egregie, vt in malis conſultum eſſe exiſtimationi ac ſaluti arbitrabantur, quòd repente conſternatis ad arma Piſanis, violentia & ira populi neminem ipſorum attigiffet. In vrbem iri opulentiſſimam, tranquille ibi ac tuto cuncta peracturos in Metropoli totius Inſubriae, in Galliae Regis imperio, recentique dominatu, vbi flagrantiffima, erga nouum principem obſequia ciuium forent, vbi demum alterius Romae nomen & fama antiquitus federet. Alijs terrori ad exitum rerum erat nota Urbis religio, ne Piſanos ibi quoque motus inuenirent: alijs id ipſum in ſpem trahebatur, ſi actio
tam

tam iniqua & irreligiosa consistere posset nusquam,
semperque impediretur. Erant enim in eo numero
pleriq; , quos, non ipsorum voluntas, sed Galliae
Regis imperium ad celebrandum eiusmodi conuen-
ticulum adduxisset. Hi moras & impedimenta
omnia ponebant in lucro: ac si Mediolani etiam,
vti Pisis, tumulti nonnihil oriretur, diem fortasse
allaturam aliquid ad sanandos animos, resque
componendas autumabant. Non ego subij-
ciani oculis quaecunque, adueniente impiorum
coetu faceret omnis bene morata & Catholica
Ciuitas: sed transferam huc testimonium auctori-
tatemque Francisci Guiciardini, apud quem de ta-
lium hominum in urbem nostram aduentu reperi
„ ita fere scriptum. Cardinales, vbi peruenire Me-
„ diolanum, contemptionem sui nominis, atque
„ peragendae rei difficultates reperere easdem, quae
„ in Pisarum vrbe conflictati erant. Clerus nanque
„ Mediolanensis, quasi, non Purpurati patres, sed
„ infanda capita & homines execrandi urbem intras-
„ sent: ita repente cuncta diuinarum rerum officia
„ cultumque sua sponte omisit. Multitudo autem
„ ipsa, quotiescunque eorum aliquis egrederetur in
„ publicum, non tacite praetereuntes execrabatur,
„ sed contumeliosis alte vocibus personabat: terga
„ passim obuertebant, & motu corporum indecoro,
„ dignitatem illudebant eam, quam semper antea
„ ceu diuinum aliquid adorare soliti fuissent. Cum-
„ que promiscue vniuersos, & sibilis & probris in-
„ sectarentur, infestissima irrisio Cardinalem Sanctae
Crucis

» Crucis excipiebat , propterea quod ille ; & ſupra
» caeteros emineret magnitudine nominis ac fama ;
» & vltimo Piſano conſeſſu , caput Praeſesque Con-
» cilio creatus eſſet . Exſequendo inde caetera ſcrip-
ptor idem refert querimonias etiam , quae populi
Mediolanenſis indignatione iactatae aſſidue in
Concilium actionemque totam , haud ſine magna
gloria ciuitatis vulgarentur . Sed reſſit aliquan-
tiſper conſtantiam ciuium fregitque Gaſton Fojs ,
qui pro Galliae Rege praeerat Vrbi , armaque &
exercitum habebat . Is etiam domuit vi ſua , &
ſubegit preſenti terrore Sacerdotes , Clerumque
vniuerſum , vti repeterent priſtina ſacrorum munia ,
neque quicquam in vlla diuini cultus parte deſi-
deraretur . Hinc robur & fiducia Cardinalibus in-
ſtaurando Concilio , cui ſedem circumſpicere no-
uam coeperant , iamque ſi ſic res iret , poenituerat
conſilij , quo Piſarum urbem reliquiſſent . Cum
ex inſperato quies auctoritasque nonnulla rebus
eorum obtigiffet , congregabantur ſtatis diebus in
Templum huius urbis maximum , atque dedecus
illud , ceu nouam aliquam cladem crebro cum ge-
mitu Mediolanenſes adſpiciebant . Rurſus tamen
factio viciffim ipſa languebat , & obtorpuerant
Cardinalibus animi , propterea quod nullus ab
Caefare procurator , legatione nulla compareret
quae momentum adderet decretis . Et dixerat
quidem annueratque Caefar , adfuturam in tem-
pore ſuam ex Germania manum : ſed mutato
nunc animo recedebat à cauſa ſenſim & varias

nectendo moras, varieque declinando, id agebar, ut negotium diffidiumque illud quamlenissime relinqueret Gallo caeterisque, quibus agere & prosequi ea magis placeret: ac dissoluendi Concilij principium id fuit. Sed quomodo tandem haec parta de impijs victoria fuerit, utque Christi Vicarius, & diris, & armis, & vi tota Pontificatus animique sui ad extremum usque persequi rebelles institerit, inter caeteras eius acui turbas, publici annales memorauere. Mediolani sedes atque domicilium rebellibus illis erat, donec pulsus Gallis, restituto Maximiliano, fugarentur hinc vnà cum Rege fautore Concilij, atque signa sequentes victa in Galliam abirent. Neque Mediolani per eos acta vlla in patriae annalibus extant, nisi quod, ipsum Sanctae Crucis Cardinalem referunt in Templo maximo Summum Pontificem esse appellatum, & Martini nomen sumpsisse. cum antea Bernardinus Caruaialis vocaretur. Hunc, Ordo Columbinianus, qui D. Hieronymi Aedem in Vrbe Monasteriumque habet, hospitem fuisse suum contendit, quamdiu ille Mediolani Concilij factionisque eius causa moraretur. Ipsos inter tumultus aestusque tam infelici curarum, atque in medio circumfrentis populi strepitu, curam hanc fuisse Cardinali, ut Templum illud, templique frontem pijs imaginibus eximie picturatam, velut hospitij pretium exhiberet. Nacione Hispanus hic fuerat Caruaialis, quod familiae nomen hodie inter primas eius Gentis claret, ac tunc nihilo obscurius humiliusue

humiliusue agebant. Aderant viro literae & artes, quae principem decerent, & honesta omnia, nisi deformarentur adipiscendi summi honoris cupidine. Ea transuersum egit hominem, & dum primus esse mortalium tentat, ad infimos prope est delapsus. Non viderat fortasse Roma ab condito Pontificatu ludibrium tale superbiae, quale postea spectatum ibi est tunc cum Caruialis hic, & facinoris collega Sanseuerinas, Pontificis Leonis indulgentiâ restituerentur in Ordinem, vnde Iulius vtrumque deiecisset. Scilicet, principes olim & duo lumina Collegij, alter etiam ille, vsurpato sacrorum Regno adoratus à suis, posteaquam Pontificem exorarent, noctu in urbem admissi, postero die, pro purpureo sŷrmate, nigra in tunica pileoque concolore, frequentissimis Vaticani locis per hominum ora traducuntur. Cardinales in sedem processere suam. Pontifex Maximus Apostolico folio sublimis eminebat: spectator, tantae Urbis populus & genus prope humanum aderat. Falsus ille Pontifex cum collega suo positus humi genibus ante solium procubere dum facinori damnando petendaeque veniae compositae preces recitantur. Subleuati dein, ad genua Cardinalium aliorum singulatim accedebant: ibi sine motu voceque vlla excipiebantur, donec per tota subsellia circumducti Collegio redderentur, & ipsi quoque considerent. Id inter caetera, contumaciae secessionique piaculum fuit. Sed externa haec, & temporum etiam ordine dissipata, temporum rerumque nostrarum

ordinem prope iam abrumpebant. Cùm Rex Galliae, Sfortiam vtrumque, sicut memorauì, alterum Heluetiorum fraude, perfidiâ Placentini proditoris alterum in potestate vniculisque haberet: urbemque Mediolanum, & Metropolim hanc ceu tutissimum aduersus hostilia tentamenta castrum praefectis & armis insedisset, coeperat esse negligentior ad continendos atque demerendos animos eorum, qui prodito Sfortia victoriam ei simul in manum tradidissent. Ita gens, etiam si non irritaretur, facilis ad transferendam fidem, postquam contemptui se esse insuper videt, ad societatem cum Romano Pontifice ineundam inclinat, Fixum, destinatumque Pontifici Iulio erat eijcere Mediolano Gallos Italiaque tota, non tam odio in hostem Regem, quàm gloriae cupidine, vt Italiae liberator ipse diceretur. Ideo gentem eam Heluetiorum inter caetera auxilia adiungere sibi saepe nequicquam conatus, vbi offensos alienatosque ab Rege esse animos cognouit, vsus inclinatione voluntatum, & legationibus, & promissis, & praesenti pretio tenuit rem, vt haberet eadem in Gallos arma, quibus armis Galli antea totam conterrefacere Italiam potuissent. Simul, cum Rege Catholico Venerisque aduersus communem eundem hostem icerat foedus. Ac primò quidem foederata illa arma infelices euentus habebant: magnoque ad Rauennam praelio victor Gallus de summa rerum metum ingentem fecerat: Heluetijque etiam cunctabantur. Mox fortuna versa est, & cuncta pro Pontifice

Pontifice aduersus Gallos erant, vt quàmprimùm
eictio gentis fieret. Anglus & Aragonius, &
Caesar ipse, suo quisque metu anxij si tantae Gal-
lorum opes forent, in partem descendebant eam,
quam, potentiae huic esse infestissimam videbant.
Et iam aderant Heluetij praecipuus Gallorum ter-
ror, praecipuaque spes Pontificis vt eae copia dis-
gressae in Mediolanensem agrum & cum Veneto
exercitu coniunctae circumfunderent Gallum à
tergo pellerentque. Summum vero peragenda
rei adiumentum ipsi Mediolanenses irritati Gallo-
rum moribus, & imperium illud accerbissime per-
ferentes, tanquam exercitus aliquis habebantur.
Jam enim propter quotidianas iniurias, eò process-
serant indignatione ac dolore, vt Regij praefectis
nullum nisi per neces & supplicia ius obtinerent,
saeuendique materiem assidue praebebat res illa
Conuenticuli, de cuius origine, & exitu antea de-
monstratum est. Nam cùm ad finem vsque Gallici
dominatus, rebellium illorum secta Mediolani
perseueraret: quamquam repressa, sicut memorauimus,
cuium aduersus eos libertas, per intervalla glisce-
bat acrior infestiorque, nec vllis ab Clero popu-
loque contumelijs in factionem totam abstineba-
tur. Rursus Cardinalem Medicacum, Pontificis
legatum, quem Rex ipse Mediolanum in custodiam
miserat colebant omnibus officijs, eaque erat vni-
uersae ciuitatis pietas in captiuum, vt contumelia
inde in Regem appareret. Vulgò perebantur ab
captiuo illo Cardinale & legato piaculares abso-
lutiones

lutiones ad celestem veniam, animaequae salutem, ut quisque, vel pro Galliae Rege tulisset aduersus Pontificem Maximum impia arma, vel aliquo ministerio Concilij temeratus foret. Qui piacula eiusmodi contraxerant, neque fuerant absoluti, his, si interea morerentur, sacra sepultura denegabatur à Populo Mediolanensi, omnesque in profano defodiebantur. Tradunt temporum eorum scriptores, tantum fuisse numerum eorum, qui absolutionis causa Legatum adirent, ut ad conficiendas patentes literas non sufficerent homines, asciti in id munus, ac subinde alios assumere scribas necesse esset. Id Regijs aegre tolerabatur, ac dum repræmere poenis eiusmodi concursus volunt: neque assequebantur, & ciuitatis animos asperabant magis, quae iam tota rebellionem spectabat. Sed nulla alia res magis erat apta & opportuna Gallis eiiciendis, quam Galli ipsi, discordes inter se: dissipati circa praesidia paruarum urbium: ad summam rerum, non quantum oporteret attentis: alienandis auxiliaribus faciles: conscribendis nouis militum copijs auari, quam etiam ipsi culpam in medio discrimine rerum inuicem obiectauere. Et nutantem sic afflictamque eorum fortunam strauit penitus eueritque Maximilianus Caesar properis ad Germanicum peditatum literis & mandatis ut ab Gallico exercitu discederent protinus atque redirent domum. Tunc etiam ipsi Gallorum duces desperauere, posse ultra rem Mediolanensem ab sese retineri ac defendi. Ingruebant enim magna

vi foederatorum arma, & prope vna eademque res fuit, excedere Mediolano Triuultium, caeterosque Regios praefectos, & foedere sacro (hunc enim sibi titulum indiderant) iunctas manus subire illuc. Cardinales capita Concilij ad primos perditarum rerum tumultus in Galliam aufugerunt. Medicaeum, Galli fugientes, cum rapido secum agmine ducerent, homines probi familiares ipsius, facta manu raptoribus eripuerunt, ipseque etiam vim adiuuit astu, & simulatione morbi, qua morari potuit agmen tantisper dum componeretur ordo peragendae rei. Quidam ipsum euasisse Mediolano, deceptis custodibus malunt, artificemque fugae Blasium Cribellum memorant. Pulsis in hunc modum Gallis, recepto Mediolano, statum urbis Octavianus Sfortia Episcopus Laudensis regebat, interea dum Maximilianus Ludouici filius reduceretur sicuti Caesari foederatisque placuerat. Iam enim Veronae erat Maximilianus, ibique Caesaris iussu & auctoritate, possessionem adibat imperij paterni, Mediolanum venturus, ubi primum Episcopus Gurgensis, quem Caesaris nomine oporteret interesse actioni, venisset ab Roma, quod Lateranensis Concilij causa, nomine eiusdem erat profectus. Vt ille adfuit, deducitur Sfortia Mediolanum accipiturque summam Ciuitatis laetitiam, quamquam inesset timor & cura multorum animis, quos praesens potentia Gallorum externo imperio fauere coegisset, quique etiam ultro illuc inclinassent. Cum ad portam urbis pompa peruenisset, paulisper

paulisper dubitatum est inter Cardinalem Sedunensem & Catholici Regis Legatum, vter eorum, Portae clauēs Principi traderet, quae caeremonia rem ipsam continebat, vtri etiam parti Sfortia, fortunam eam in quam restituebatur, ferre acceptam deberet. Tandem acrius tendenti Sedunensi cessit Hispanus, vt Heluetiorum genti blandimentum id daretur. Cū Sfortia restitutus in hunc modum esset, deinde Mediolani per aliquot dies is habitus & ea facies rerum, erat quasi natale quoddam huius patriae tempus Ciuitas tota concelebraret. Principem enim receperant natium: & quamquam sublatus veneno alter paternumque veneficium ante oculos adhuc obuersaretur, magis tamen valebat in animis memoria Aui, in cuius mores abiturum esse iuuenem sperabant. Neque Ludouicus scelere quaesitum imperium pessimis alioqui artibus exercuerat. Ac si nihil horum esset laetabantur tamen, quod ex pristino seruitio in qualemcunque statum euassent. Adiuuabat verò ipse laetitiam hanc spemque communem pietate, erga res diuinas, comitate erga omnes, ac praesertim excello dissimulans animo offensionem in eos, qui studuissent Gallis, vltroque necessitatem incusans, ne dissimulata ira in maius crederetur. Satis constitit, factionis Gallicae homines, tum ex Populo ipso, tum ex praecipua nobilitate, quos conscientia praeteritarum rerum meditari fugam coegisset, perspecta noui Principis indulgentia, consilium id omisisse, ac domi esse retentos. Quidam
etiam,

etiam, cum vestigia secuti Gallorum abissent, rediere, neque in cuiusquam bona faeuitum. Fiebant haec modestia quidem & probitate iuuenis, sed principum etiam ipsorum consilio, per quos in Imperij sedem erat deductus. Substitere namque Mediolani consilij agendis disponendisque rebus aliquandiu, Catholici Regis legatus, & Sedunensis, & Gurgensis, grandes natu homines, & regendis mortalibus atque tractandis Regum negotijs inueterati. Horum igitur prudentia primis diebus Maximiliani animum regebat, ne in magna potentia magnisque hominum culpis, aetatis etiam vitio quicquam fieret secus atque tam lubricae res postularent. Non ille tamen effugit occultae coniurationis initia eruptura haud dubie in necem, nisi ante tempus inditium emanasset, ut reseruaretur ad ludibrium idem humanarum rerum, quo pater ipsius hostili in terra contabescebat. Sacramorus erat Vicecomes, partium Gallicarum acerrimus instigator, & multa hostilia pro Rege in Sfortias ausus. Non credebat is totam ex vero & sincero clementiam esse, quam Princeps Maximilianus ad initia rerum adhiberet: siue credebat, & sicuti sunt animi quidam implacabiles, manebat infensus & toruus. Assumptis in consilij societatem, quibus eandem esse suspicionem, eundemque animum sciret, corruptisque in eundem sensum nonnullis alijs, quorum solerti audacia spes facinoris patrandi indigeret, coniurationem interficiendi principis fecit. Negotio fuit euentus, qualis esse conspirationibus

bus solet, eaque in suum caput deprehensa machinatione Princeps, Urbem ipsam Mediolanum, adspernabatur oderatque, ac suam ibi tam infestam esse vitam sciens, Nouariam hinc secessit. Sed Gallorum arma iam ipsum appetebant, momentis omnibus fremente Rege, quod amissa per suorum negligentiam vrbe Mediolano, Italiae possessione deiectus foret. Et ille quidem Rex Galliae Ludouicus, dum totas aduersus Maximilianum Regni vires ciet, in medio facuissimi belli apparatu mortuus, hunc etiam conatum vni cum reliqua regiarum curarum mole vanum reliquit. Caeterum ei successit, Italiae potiundae appetentior, ingenioque feruidiore Franciscus qui, vel capi ipse, vel capere Mediolanum certus, cum validissimo exercitu in Italiam descendit, auctus etiam Venetorum auxilijs, quae Resp. pro Sfortia nuper aduersus Regem Ludouicum steterat. Mutabantur enim inter eas Italiae calamitates, foedera societatesq; principum vna cum rerum ipsarum statu, & saeuus ille ludus spectabatur, vt postquam alieno sanguine vicerant alios alij, mox aduersus victoriam ipsi suam ijdem pugnare vellent. Sic Veneti, cum pro Maximiliano consociauisent nuper arma, nunc in eum ibant, vt prioris foederis euentum abolerent foedere nouo. Pugnatum est ad Melinianum decimo ab vrbe lapide cruenta vtrunque pugna: sed vicere Galli. Rex Franciscus in loco victoriae Monasterium postea extruxit, attribuitque Fratribus Celestinis, quod monumento ad posteros esset.

Misera,

Misera, & magna Ciuitas toties victa, totque tam breui tempore sortita dominos, ne nunc quidem stabile adesse quicquam videbat. Secuta tamen id quod adesse videbatur, legatos misit ad victorem Regem, qui dederent urbem, & patentibus ipsum expectari portis nuntiarent: populum Nobilitatemque Mediolanensem expectare quid Regiae maiestati placeret. Confestim ille sequendo rerum cursum, Mediolanum venit, ibique Sfortiam victoriae cumulum adeptus, cinctum eum militari custodia ablegauit in Galliam, ne, vel interfectus, in saeuitiae exemplum abiret, vel profugus obesset securitati rerum quae longe aberat Regi. Iam enim hostis maior ei imminebat, ab longa Caesarum stirpe procreatus, Caesarque ipse, paterna origine Germaniarum alumnus, ab Auiæ dote septemdecim prouinciarum heres, materno iure Hispanias & tot secum regna trahens Carolus, cui vim geniumque victorem aduersus Gallum eum Regem adfuisse post euentum credidimus.

IOSEPHI RIPAMONTII

CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI

HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER VIII.

NOVA hinc & continua circa Metropolim bella exsequar, quorum pars minima erunt Sfortiacae Domus reliquiae: resque agetur inter maximos duos orbis terrarum Reges, interiecto superstitite adhuc vno extuleque Sfortia, dum restituitur iste, arceturque vrbe, quae Caesarum primò sedes fuerat, deinde vsurpata libertate, rebellis eorum & inimica, dein, domesticos inter tumultus, serua ciuium suorum, tum ab alienigena domino rapta & occupata nunc demum egesta paulatim tyrannide redigebatur ad iura veteris Imperij, & magnitudine sua Carolus Caesar, hoc Insubriae Regnum, parta nobis in perpetuum securitate, Domui stirpique suae assignaturus erat. Ac veluti aequitatis etiam fama diuinitus pararetur exsurgenti tunc ad Catholicae Religionis tutelam Imperio: Austriaca arma prius reduxere extorrem Sfortiam: deinde, postquam orbitate eius & senecta, res adhuc Mediolanensis

diolanensis ad externa vel intestina pericula prolabebatur, insuperque suspecta fides, & ingratus erga tantum beneficium animus offendebat, quasi perfidiam vlciscerentur, in eundem incubuere. Gallus tamen etiam ipse, sua iura suasque actiones & veterum matrimoniorum vocabula habebat, aliaue firmanenta causae: quae nunquam Regibus desunt. Dabant & famae Rex vterque, pariebanturque diuulgari tamquam arcanum, id quod potius tegere ipsi ac dissimulare debuissent, si causa vtrique belli ea esset. Angi scilicet ipsos mutua inuidia & aemulatione potentiae: ideo, quicquid gereret tentaretue alter, alteri id esse impediendum: famaue ista volentibus etiam ipsis, ciuiliū ingeniorum, & aulae susurris iactabatur. Re autem vera angebat animos nomen & magnitudo Urbis, ciuitatumque subiectarum, quae cum Metropoli sua Imperium aliud omne comparatione opportunitatum eleuare, ac minuire per se viderentur, etiam si nulla Imperitantibus aemulatio esset. Sed antequam certamina haec duorum Regum, & infestiora penè inter ipsos consilia quàm arma, stratosque Gallorum aceruis Insubriae campos, Regias quoque captiuitates, atque de vrbe nostra dum dimicatur, collatos in prouinciam aetatemque vnam, seculorum & terrarum prope omnium casus: haec antequam narrare aggrediar, Sacrorum quoque statum, qualis inter calamitates, vel exhaustas iam, vel exhauriendas ille fuerit, repetam. Caput regimen-
que

que iam inde ab Hippolyto Eftenſe ſacris abſuerat rebus, & Eſtenſis ipſe, Gallica legatione, pater-
naeque fortunae ſuperbia ſemper abſens, per con-
ductos aliunde miniſtros, totum id paſtorale mu-
nus obierat. Ita facta erat Vrbs ceu profani
populi coetus aliquis, populuſque ipſe peregrini-
tate infuſa colluuiem quodanmodo barbarorum
referebat. Namque Borbonius, & Odettus, &
poſtea Lotrecus, & alij, qui pro Regibus ſuis res
adminiſtrauere Inſubrum, homines innutriti ferro,
& militares violentias, omniaque exercituum
flagitia ſpecioſo neceſſitatum nomine appellare
ſoliti, praedandi conſuprandique licentiam, ceu
ſtipendia praemiumue laborum militi ducibuſque
& praefectis, & fortasſe ſibimet ipſis offerebant
eadem licentia. Miles ex variarum colluui-
gentium, procul ab domo, procul ab ſincerae re-
ligionis cultu, & longa egeſtate efferatus, etiam
ſub ſeuero imperio praeceps ad ſcelera, contumax-
que aduerſus omnia quae coercendis flagitijs ex
cogitata ſunt. Terra proſectò haec haud immeritò
flos dicta terrarum aliarum, & amoenus hic opu-
lentusque populus, atque per monaſteria, per
templa, tantum pretioſae ſuppelleſtilis, tantum
ſacrati auri vel argenti, non leue incitamentum
militaribus iniurijs eſſe potuerant, etiam ſi tam cre-
brae illae mutationes inſtabilesque victoriae, &
alius ex alio dominatus, haud perinde immitem
auidumque hoſtem inuexiſſent. Quanta igitur ma-
teries iniuriarum ſacuitiaeque in Metropoli erat,

tot modis barbari defaecuere in urbem, quae si sua, arma haberet, poterat tremenda esse illis : tunc amissis vnà cum principe armis, obtorpuerat metu, oderatque simul, & feruiebat, & lacerabatur. Domus, & fortunae singulorum ciuium aliquandiu suffecere furori: primisque diebus, & rapiebatur inde quicquid ad splendorem vsusque penatibus adesse honestis solet, & postquam avaritiae satif factum erat, libidinem aliam corpora explebant. Mox vtriusque libidinis causa, rerum scilicet corporumque sacrata claustra perfringebantur, Virgines incolae, vitando dedecori omissa rerum cura petebant longinquos abditosque secessus : & pudoris olim sanctimoniaeq; domicilia turpis inquilinus profanabat. In re utiq; illa sexus infirmioris, tanta petulantia eius externae tyrannidis fuit, vt quamquam ablatis, sicut dixi, armis conciderant animi ciuium, egregia tamen facinora ediderint viri feminaeque vel in ipsa dedecoris patientia, vel ne dedecus paterentur, vel vt vindicarent, postquam, passi erant. Nam, aut pater, fraterue, maritusue, cui filiam, vel sororem, vxoremue temerauerat barbarus, aut mulieres ipsae petitae ad flagitium verso in rabiem dolore constupratores adulterosq; suos, vel dum concepta turpiter libidine aestuant, imminentque sceleri, vel vbi iam victrix impudicitia frustra reluctantes ipsas expugnarat, interfecere. Diripuit ab insultantis latere pugionem vna infelix puella, iugulumque eiusdem hausit, & simul, ab moribundo ipsa iugulata est. Tardior ad vindicandam

dicandam iniuriam, sed felicior alia deuoluit è fenestra graue pondus, itaut eliso capite concideret stuprator in limine domus, cui recentem labem, intulerat, labesque simul ipsa deleretur. Aliqua sibi intulit vim exanimisque collapsa horrore confudit impudicum. Inexsuperabili declinatione recusabat alia, donec ab irato eodem, & impudico obtruncaretur. Et mulierum nostrarum aduersus barbaricas turpitudines facinora quidem huiusmodi fuere. At viri, quos in communi calamitate proprius aliquis eiusmodi iniuriarum attingebat dolor, sicuti viros, sicuti Mediolanenses decebat egere, passimque in cloacis & ad loca spurciora reperiabantur exanimis barbari, suo mandentes ore ea per quae peccarant. Quod foedum ac turpe dictu retuli tamen ad omnis impudicitiae terrorem: exemplumque prodi ac memorari istud ipsa rei indignitas postulabat. Non enim homines illi amatorijs vllis obsequijs artibusue quaerebant sibi aditum, si cuius forte formam adamassent: sed qualia mulierum, transalpinarum ingenia sub comitatis nomine aluntur, talem eum apud nos esse sexum rati, pecudum ritu irruebant. Tantaque ea proteruia fuit, vt iuuenes nostri, non ferentes ignominiam irrumperent in regionum domos, vxoresque & filias eorum raperent vicissim & mancipijs suis polluendas darent. Hae vices reddebantur: vnde irritatis dominantium animis, miserior quotidie conditio seruientium fiebat. Sed in eo insolentiae libidinumque certamine, non aberat plebi diuersum, aliud

aliud contrariumque malum fames, quae apud perditam intestabilemque mulierculam in saeuitiae diu inauditae exemplum excessit. Isabella nomen fuit vni, quae vagos per viciniam infantes puerulosue excipiebat, & dissectos in frusta conditosque sale vorabat clam absque villo feralis cibi horrore sicuti carnes aliae manducantur. Ea, nonnullas salamenti eius ollas, cum domi haberet, accidit fortè, hoc, vt felis, quod animal audissime vncta omnia persequitur, extractam ex olla puerilem vnam manum circumferret absque flagitij intellectu proximamque ei carnificinae domum intraret, ex qua domo subtractam paulo antea infantem secuerat Isabella asseruaratque. Et coeca omnis erat coniectura parentibus, quidnam factum de puella foret, quoue per errorem delata esset. Inter querelas anxietatemque perquirendae infantis, conspecta pecude, quae conceptam ore dextellam ferebat, indicium primò id arripuere, dein vestigia bestiolae obseruantes, dirum subiere tectum, atq; ibi diuerticula omnia perscrutando reperere quas dixi ollas, & separatâ in ollâ nondum plane concisam infantem suam. Confusae adhuc oris notae cernebantur, & comprehensa protinus venefica, nec sane inficiata quicquam, in rotam agitur, deinde crematur. Catharinae Seronae (id puellae nomen) lacera membra composita puerili tumulto, ad D. Mariae Secretae valuas in supero limine collocantur, atrocemque casum tabula subiecta narrauit. Atrox namque visum Gallico quoque

magistratui, poenasque cùm expetiuiſſent, memoriam etiam prodidere. Caeterùm, toto illo Gallici dominatus tempore, quod fuit annorum circiter duodecim: ſicuti ius omne vitae communis, vt demonſtraui, interciderat, ita Sacrorum quoque iura ſublata & oppreſſa erant: ac praecipua violentia Lotrecus aduerſus Eccleſiae maiestatem, omnia, quae continentur Apoſtolico imperio, Pontificumque nutu, ſumpſerat ſibi & uſurparat. Ille ſacerdotia demandare quibus vellet, iniicere Sacerdotibus manus, fortunas & alimenta, & hereditates eorum arbitratu ſuo diſpenſare, contemptor diuinarum legum & irriſor ſi quid ab Roma denuntiaretur. Sed ne Clericorum quidem interim inſtituta & mores erant Mediolani ſecus atque tam, importunae dominationis vi partem etiam corrumpi hanc neceſſe conſentaneumue erat. Non modestia coloreque veſtitus diſtinguebatur is ordo à caeteris: ad Tempła negligenter, & incondite agebant ac ſi teſta eorum ingrederere, mariti parentesque vocitabantur. Nec multò plus litterarum in vnoquoque reperires, quàm in patrefamilias & opifice ſordidae artis. Quotus quiſque crederet, aut hunc illum eſſe Clerum, qui artium optimarum ſtudijs, & vitae ſanctimonia cunctis per Italiam, gentibus ad Eccleſiaſticae diſciplinæ perfectionem antea praeluxiſſet: aut Cleri famam eiſdem ab maiore mox gloria per terras omneis eſſe diſſipandam? Tunc utiq;, vel ſua, vel temporis, vel imperitantium culpa miſer abſurdusque repente factus erat.

erat. Quis verò etiam crederet in tam perditis rebus, tamque profligato & desperato vrbis statu, aut posse vlla mortalium pectora concipere spiritum vllum pietatis, aut si quae pietas hinc Coelum pulsaret, locum ibi aditumque esse inuenturam? Attamen, siue parante Deo praesidia vrbi salutemque rebus ex vrbe ipsa, siue hominibus ipsis, quemadmodum in periculo, vel metu consueuere, propitiare annitentibus Numen, & quaerentibus placamenta aliqua diuinae irae, constat pleraque per tempus illud funestum esse instituta Mediolani pie ac religiose, qualia vel in florentissima pace fierent atque instituerentur. Nam primum omnium, cum ad D. Ambrosij subterraneam Aedem opis exposcendae causa frequentissime à ciuibus iretur, & inter piacula alia, largae quotidie stipēs egenis circum ea claustra certatim darentur: paulatim ea tumultuaria pietas in ordinem disciplinamque adducta est, ac sub eius subterraneae Aedis nomine, factum aerarium, quod subsidio pauperibus esset. Ab eadem publica trepidatione, initijque ipsdem propagata fuit alia subleuandae egestati societas ad claustra D. Marci, factaque sodalitus sedes ibi in Aedicula, quae Crucifixi dicitur. Crescente dein fama & autoritate sodalitij eius, cum principes etiam vrbis nomina illuc darent, Franciscum quoque Regem cum Claudia vxore & filijs duobus adscriptum inter caeteros lego. Namque Regi ei Francisco, super ornamenta caetera, quae inter alios vrbis nostrae

Reges aut Duces cùm bona recordatione coli nomen eius possit, adfuerat etiam pietas generosa, & syncera, & digna Christianissimo Rege, non callida & infelix illa, ancilla necessitatum Regni, ludibrium populis, ingrata Deo, fraudum comes, vel fraus potius ipsa. Portenta, quae sub breui illius imperio viderat ciuitas, & calamitates infandae, quas eo per ministros hîc imperitante pertuleramus, imputari debent bello, nec omnia Gallorum genti, sed gentibus simul alijs, quae in expeditionem eam secutae Gallos, & victoriae imperijque participes, vagae per prouinciam, innistae per urbem, barbarica libidine simul & nuditate & violentia & contemptu religionum turpiter & crudeliter impieq; latrocinabantur. Semper ista quidem exercituum victoriarumque omnium fuere, nec miles postea Caesaris in sua victoria continentior fuit. Praefectorum quin etiam ducumue Gallorum, sicut impotentes & dissoluti aliqui fuerant: ita nonnulli specimen eximiae Religionis, vereque Catholici sensus edidere. Sed in recenti crebrisque mutationibus obnoxio imperio, in atrocibus bellis, in infida pace, in terra aliena mistum ex pluribus gentibus exercitum, eumque aut exultantem parta nuper victoria, aut mox educendum in aciem, coercere difficile fuerit etiam integro moderatoque Duci, qui, vel nullos, vel sibi concordēs Imperij collegas haberet. In Gallica multitudine, praeter turbae militaris effrenem intemperantiam discordia quoque & dissimilitudo ducum, & eorum inter ipsos

ipſos, tum vitia, tum virtutes aggrauabant rem, populuſque interim & Reſp. Mediolanenſis ple-
tebatur. Caeterum, Iacobus Triuultius, & Ga-
ſton, & Cardinalis Sedunenſis, & Octauianus
Maria, Laudenſis Episcopuſ, qui tenente Inſubriam
Gallo, pro Regibus illis urbem exercitumque &
Imperij ſummam apud nos aliquandiu adminiſtra-
uere, potuerant natalium quiſque ſuorum magni-
tudine, vel ſacri honoris verecundia, vel indole
etiam animorum ita eſſe affecti, vt nihil indignita-
tis, nihilue iniuriarum admitterent admittiue ab
alijs paterentur. Gaſtonis certè qui Galliae Regi
ſororis filius, & Triuultio particeps in adminiſtra-
tione rerum fuit, tum res geſtae mirificè ac diuini-
tus, & inſigni ad Rauennam victoria mors clarior,
tum verò poſt mortem impenſa cura in monu-
mentum ei regali ſumptu faciendum, & eius monu-
menti marmora irrita, quae apud D. Marthae vir-
gines exſtant: haec omnia credere prohibent, ſor-
didum aut humile, irreligioſumue quicquam,
aduiſſe ei vt ad infanda illa conuiueret. At huius
Patriae ciuis Triuultius, ob exortas ei cum Ludo-
uico Sfortia inimicitias tranſgreſſus in Galliam, &
ſumma ibi adeptus, indeque cum imperio redditus
vrbi, debuit caritate reſpicere aliqua natiuam tel-
lurem, ne externa militari violentia diripi ſic ac
foedari eam pateretur, ſi vtique ad tantos inhi-
bendos impetus valeret vlla poteſtas, vel certe ſi
inhiberi eos poteſtati expediret cuius firmanienta
iniuriae illae habebantur. Is origine Mediolanen-
ſis,

sis, transitione Gallus, cùm in nouo imperio potens rerum ferme omnium esset, viciisque cum hoste pugnasset, & par fere numerus victoriarum eius celebraretur, tactus ad extremum desiderio patriae quae naturalis cuique mollitudo est in ea Coemeterij Nazariani parte, quae Paradisus dicitur, sepulturae locum sibi & posteris elegit sicuti alte suspensa illic hodie cenotaphia Triuultiorum cernuntur. Sacellum id dicauit Mariae Virgini victrici, testatus hoc ipso, quòd res prospere gestas ad eam referret: addiditque sacrorum cultum, praedia & pecuniae summam, & mystas septem, & alia quorum hodie vix vlla pars manet. Parum attinuerat excoluisse pijs operibus in mortis tempora urbem, quae viuente ac presidente eo ingenuerat. Sed ne capita quidem beata praesentium indigenarumque sanctorum, vim arcuere, quae tunc Mediolani saeuiebat. Habuit enim etiam aetas illa celestis animas, quae furente in Metropolim tempestate, latenteis in occulto, acceptae Numini, ignotae mortalibus, & seculo dignae meliore, exitium quidem suis meritis ab Rep. prohibuere vltimum, non tamen ea, quae dixi mala auerterunt. Monasterium, quod D. Marthae nuncupatur, est venerandae in vrbe antiquitatis, etiam ob incorruptam ab origine sui famam, & nullo vnquam susurro, nullaue suspitione violatos virginum eorum honores longe venerabilius: ipsoque Gallicarum importunitatum tempore, cùm nulla vsquam satis tuta latebra honestati esset,

nihil

nihil omnino labis intra claustra illa fuisse illatum constat, nihilue tristius cuiquam earum accidisse, dum in agris quoque sicut ferebant tempora, morarentur. In eo Monasterio fuit Veronica Nigrona, quam Leo X. Francisci Regis rogatu rite Beata appellauit, cum sub Pontifice Regeque illo fama vitae ipsius, & aliud ex alio quotidie miraculum, quamuis occupatos longe diuersis negotijs animos, magnitudine rerum ac nouitate perculisset. Namque statim ubi excessit, secuta signa haec feruntur. Dariae cuiusdam Virginis insanabiles tumores depulsi solo cadaueris contactu: Christo phoro Laudensi consolidatus humerus, & sanata luxatio cum is quoque medicinam ab eodem contactu petisset. Virgines duae ordinis eiusdem, amisso ob tumorem incessu, deportatae Mediolanum, impetrare ut admouerentur, & rediere illico ad usum crura. Gallorum etiam vnus, qui Mediolanensi praeerat arci, nuncupato ob filiae salutem voto, quam diuturna tabes absumebat, filiaque ipsa delata illuc, ubi intepultum adhuc Veronicae corpus concursu ciuitatis frequentabatur, damnatus voti suspendit in Templo D. Marthae pretiosam vestem, & erogato in aliquot solennia sacra sumptu, admirabilem in Sanctis suis diuinam vim publice adorauit. Nec deinde cessatum ab miraculis alijs, quandiu corpus exsequiarum causa iacuit in feretro, quod spatium quadriui fuit, ut publicae pietati desiderioque satisfaceret: interimque nobiles viri, qui munus sibi illud ambitiose

ambitiose efflagitarant, in Templo excubias egere. Iacobina quaedam, cui naturale vitium respirandi difficultas & pectoris angustiae lethaliter ingrauescebant, affluente illuc populo ad spem erecta, simul atque in conspectu cadaueris stetit, sensit meantem libere spiritum, & longo deinde vitae spatio perpetuum ipsa miraculum fuit. Maffeolae Glussianensi contractum foede brachium, & elapsi in prauum artus, pari miraculo, motum, & decorem, vimque suam recipere cum infelicia membra corpori beato applicuisset. Et ad intimos quoque sensus animosque mortalium penetrante cadaueris eius potentia, fratres duo, qui furialibus accensi odijs, alter alterius haurire sanguinem parabant, condixerantque locum & diem quo fringerent gladios in mutuam necem, positis repente inimicitijs, detestati scelus in sinceram & fraternam vere pacem coaluere, postquam soror eorum Luchina tragicam suae domus abominata calamitatem, flexo iuxta exanime corpus poplite petierat, ut propulsatrix illa tot malorum, etiam huic imminenti flagitio remedium pararet. At ubi subductum oculis fuerat, humique mandatum id Veronicæ corpus, nihilo leuiora impetrabant quisquis recenti adhuc talium rerum memoria spem opemque eandem tentabat. Paulatim inde, uti nequitia & secordia mortalium est, impietas obliuionem, obliuio diffidentiam genuit, & dum sperare miracula non audent, obtinere desierunt. Sed donec erga virginem admiratio calorque animorum vigeat, singulis
ciuibus

ciuibus, vt cuique pia spes, & sine remedio calamitas aliqua erat, Veronicæ velut manu salus è Coelo mittebatur. Borela Comarchus hac ope repente conualuit è phtisi, quæ, cùm medicos omnes fatigasset, pharmaca simul omnia consumpserat, & experimentis illis irritata inanibus quotidie sæuior fiebat. Tunc inuocata virgine, votisque nuncupatis, conspectus scilicet illico est ab lectulo profiliens, & consensu hilare equo per urbem circumuectus esse ferebatur. Isabella Crotta, Blanca Lucia Stanga, Blanca Marcellina, Camillus Falconius, & ingenti agmine alij cùm in malis quisq; suis, tutelarem sibi Veronicam aduocassent, exemplo etiam alijs fuere quò promptius eadem illa inuocaretur. Captiuo populo, miserae ciuitati, accisis Ecclesiæ rebus, hoc per ea Gallica tempora subsidium fuit. Quo quidem tempore, in eodem D. Marthæ Monasterio; præter Veronicam hanc, claruere mirifico spiritu ac diuino; Michelina insuper, & Iustina, & Thadea: & harum quoque enimverò diuersus ab mortalium consuetudine animus, & in hac ipsa mortali vita affinitas cum coelo quædam, postquam ab oculis abiere, intellecta est. Sed Veronicæ maius nomen, & maiora omnia, per quæ nomen venit. Extant Apostolicæ litteræ Leonis X. per quas D. Marthæ Monasterio Pontifex ille concessit, vt Veronicam apud Ordinis eius Templâ & aras, ceremonijs, & omni imaginum honore coli licitum esset, eiusque concessionis diploma Martinus Episcopus Maconiensis, Francisci Regis

apud Pontificem Max. eo tempore legatus abstulit, cum haberet hoc ab Rege mandatum, vt negotium id inprimis Romae ageret. Nam & diplomati ipsi exordium id fuit opasse ista Regem, & preces de ea re suas mandasse Legato. Scilicet in maximi belli rerumque commutandarum destinatione & cura, quam coquebant Pontifex & Rex, in vastis consilijs, inter mutuas suspiciones, in profundo animorum aestu, qui paulò postea ad hostilem insectationem & foedera inimica erupturus erat, tractabantur inter eos ista & curabantur. Caeterum, imminente bello, cuius exitu, Gallorum eiection, Galli Regis captiuitas, & nouum ac duraturum Mediolani Imperium parabatur, antecessere omnia, per quae Numinis indignatio, & rerum finis externo portenderetur. Nam praeter ea, quae iam demonstrata sunt mala vrbis, perseuerabat Mediolani publica fames, & intermisso per iram atque per solitudinem agrorum cultu, descensum naturali necessitate erat ad animalia etiam ea, queis tamen abstinetur cum ab legitimo cibatu ad alimenta damnata transire extrema illa calamitas coegit. Et epulis nutritos infelicibus mortales, languidosque sicuti necesse erat, ad sui defensionem, lupi fugituum alias & syluestre animal, tunc immiscere se ciuibus ausi, corripiebant passim, & suo trepidantibus periculo qui debuerant feras propulsare, depascebant. Die, autem qui Apostolorum martyrio sacer fuit, accidit res, quae prodigium videri malorum imminentium potuerat, nisi

nisi malum ipsa grauissimum habita esset, ac si videretur atrocius expectari posse quicquam eo, quod casus ille tulerat secum. Tranquilla, & serena coeli facies erat. Sol emensus orbis nostri iter, ad occasum vergebat alteri mundo laturus facem. Pleraque nobilitas, & festo die greges artificum, ab operibus feriatu suis, Clerici quoque, peracto quicquid ad templa peragendum erat, & pilentis vectae suis matronae ditiores cum sobole alia comitatuque iuuenili, mista nostratibus alienigenarum paria, prout Mediolanensibus iunxerat Gallorum aliquem seruitij necessitas, vel superbia imperij, consuetudoque diuturna, & familiare commercium etiam inter infensos, cuncti, ut sit, appetente vespera egressi in campum, qui Iouis arci ab interiore parte subiectus, fruitur libero ac patente coelo, captabant auras leuamina caloris diurni, perque spatia illa ibant & redibant lente viam, confederantque in herba, siue alicubi corona stantium fiebat. Turba ciuium infelix, quae tantisper fortasse à calamitatibus quiescebat, dum suas ibi calamitates loquitur: hospites saeui qui tantisper cessauerant ab iniurijs, dum iniuriae materiem circumspectant ibi & prospectantur, omneis simul repentino celesti casu percussi sunt, siue ut eximerentur malis, quae assidue multiplicia sustinebant, siue in terrorem aut poenam; aut in aliorum salutem, cum exemplo illo impiorum & fine, violentia minor restaret. Volitans coelo flamma fulminis in modum cecidit ante portam ipsam arcis, quæ

sulphurei pulueris cadi complures stabant fortè
 constipati vt nocte illa plaustis auherentur . .
 His illapsa cadis flamma comprehendit illico voracem
 ignis materiam, & reboatu ac fragore excitato
 ingenti traiecit in proximam turrin materiae
 plenam eiusdem, atque ibi violentius inter angustias
 luctando ignes, molem eam à fundamentis
 repente conuulsam longe ac late per aera dissipauerunt,
 ita vt feruida saxa magni ponderis ultra
 quingentesimum ab arce passum quasi contorta balistis
 inciderent. Minores lapides longius etiam volitauere.
 Tunc enimvero, per totum campi spatium strages facta est,
 qualem, non nisi ab Numine fieri appareret. Saxa ingruentia
 è coelo capitibus inciderant, priusquam daretur cogitandi
 tempus vndenam venirent. Et quia, e sublimi veniebant,
 quò flammea vis eiaculara marmor erat, non fracto
 sed aucto circa finem impetu, violentiâ ipsâ
 properoque exitio moriendi sensum plerisque auferebant.
 Tristior conditio fuit eorum, qui minore aliquo ictu
 quassati adaperto & lacerato ad vitalia capite,
 per aliquot deinde horas nulla in spe animam trahebant.
 Ac saeuientibus etiam equis terrore simul & lapidum vi fusae
 è carpentis mulieres, & pari alienorum equorum
 consternatione protritae, apertis quae tegenda erant
 & dum eiulant humi, dum euoluuntur, eadem
 superne peste multae perierunt. Virorum quosdam,
 intellecta cladis origine trepidantes in circumiecta
 tecta cadens nihilominus vndique saeuus imber,

imber, dum se putant euasisse, oppressit. Totos & in circulis globos, iuuenum ut colloquentes stabant, non lapis vnus, grandeue saxum, sed integra pars ruinae, sicut abrupta, & in altum proiecta deciderat, inuoluit arietauitque in terram, & quibus citra mortem ruina illa acciderat, hi propter mutilata & inutilia membra caeteramque quassationem, ipsis postea mortuis inuidere potuerunt. Periere intra arcem ad centum quinquaginta, praefectusque ipse arcis, quam quidem ruinae continentes ab ea parte, ita nudauerant, ut nisi attoniti eo casu Mediolanenses plane animis concidissent, nihil negotij fuerit, etiam ex tam misero assurgere statu, & magis attonitos fluctuantisque Gallos deicere inde patriamque liberare. Sed pars vtraque in id intenta, quod Numinis irae tanto principio ultionem aggressae minitarentur, prope desierat persequi vel timere alteram. Non sane ego nimium vnquam incredibilia & prodigiosa secutus fuerim, satique habeam in tradenda hac memoria antiquitatis, si fraudes & misérias ipsorum inter se hominum, vel si quid etiam homines cum laude egerunt, & magnos patriae casus, qui, vel pace, vel bello euenere, memorauerim ita ut cum fide accipiantur. Aduersus miracula quidem superbi nimium saepe sunt animi legentium, atque, ut nostra facile simplicitas, & diuinæ magnitudinis gnara mens conquiescat, non eadem mansuetudo ad credenda ista ciuilibus ingenijs erit. Caeterum, approbatam rem aliam Pontificum

tificum authoritate traditioneque communi, & hominibus spectatam illis, qui ad nostram aetatem vixere cum pueri tunc fuissent, transiri atque omitti prohibet teneritudo etiam illa, quam erga res omneis diuinashabemus. Canobij, qui locus est in Verbani lacus litore, frequenti mercatu, & vetere Borromeae Domus Comarchia insignis, ibi in publico hospitio, imaginem Christi Saluatoris, quae ex pariete suspensa pendebat, ferunt, diebus iisdem, quibus haec Mediolani clades accepta erat, magno repente tremore fremituque horribili vltro esse concussam: dein sacrosancti lateris hiatu vini sanguinis effusam, qui toto conclaui manaret, respergeretque adstantes: postremò ab hiatu eodem paruan costam excidisse: Antistitem Canonicosque loci & populum eum omnem, renuntiata aduolasse illuc, ac postquam suxerint spongijs omnem diligentissime cruorem, solenni pompa spungias ipsas, tabulamque pictam, vna cum costa, quae inde profilierat, templo intulisse. Addunt inde miraculum aliud: cum spongiarum earum sanguinisque contactu diuinitus quotidie multa pararentur, & petendae opis causa templum illud vndique adiretur, mercatorem vnum, die quodam, sacerdoti, qui rem diuinam in ea ara faciebat, argenteum nummum dedisse spongijs costaeque admouendum, cumque ille admouisset protinus esse occoecatam, haud dubie quia mysteria illa tremenda circumforaneo aere profanarat. Haec licet prope excedant fidem, firmanatur tamen eorum testimonio, qui
proximi

proximi temporibus illis fuerunt, & narrantes
audiuere eos, qui ipsi spectaculo affuerant, inho-
ruerantque. Et nostra memoria D. Carolus,
cùm Dioecesim suo more lustraret, interrogatis
eius orae senioribus, & re comperta quae acci-
derat, cohortatus loci incolas, vt domum eam
publicè coemerent, aream templo designauit
ibidem vbi sanguis manarat. Nunc prodigijs
omissis, causas & initia belli expediam, quod
bellum gessere inter se Reges, dum vrbs Me-
diolani vterque imperium trahit: neque origi-
nem tantummodo exitumque contentionis, sed
iura simul, & momenta causae explicabo, vt
intelligatur, quid aequi, quid iniqui fuerit in
vtraque parte, imperiumque hoc ipsum, vtri duo-
rum Regum, finita (quod propediem fore appare-
bat) Sforciarum domo, deberetur, etiam si non
rerum euentus instar iudicis fuisset. Nam nisi ius
in armis pars vtraque regio more collocatum ha-
berent, aiebant Regi Francisco homines sui, ipse-
que publicè aiebat: aut rem Mediolanensem. In-
subriaque Principatum recuperandum esse sibi,
aut Galliae quoque: Regnum omittendum, &
parte hac vxoriae hereditatis posse indignum videri,
nisi illam quoque vindicasset. Quippe Va-
lentinam Ioannis Galeatij filiam aujam suae vxor-
is, cuius dote haberet Regnum, ea conditione
datam fuisse Ludouico Aurelianensi, vt proles,
quae ex ipsa nasceretur, succederet in Mediola-
nensis Imperij iura, quandocunque, finita fratrum
stirpe

stirpe, finis successioni Vicecomitum fieret. Con-
 ditionem eam, pactumque nuptiale illud, esse
 Pontificis maximi autoritate confirmatum. Id va-
 lere perinde ac si Caesar ipse confirmasset, quan-
 doquidem vacua tantisper imperij sede, ratum
 esse oporteret quicquid in eiusmodi rebus à Pontifi-
 ce decerneretur. Etiam alia Pontificum decreta,
 transferendo, siue confirmando beneficiario iuri,
 quod ius Caesarum Imperatorumue esset, nus-
 quam in controuersiam vocata esse. Bona om-
 nium pace stabiles & legitimos manere principatus,
 quosunque suprema Sedis Apostolicae potestas,
 nullo Caesare adiudicauit. Item, Valentinae fan-
 guini datum à parte, confirmatum à Pontifice nu-
 nus, Deo hominibusq. approbantibus, se esse con-
 seruaturum exemplo maiorum suorum, Caroli, &
 Ludouici, quorum alter, post Philippi Mariae
 Vicecomitis excessum, maternam hereditatem,
 strenue, licet improspere vindicare sit conatus,
 alter prospere vindicauit, & capto, qui alienum
 Imperium tenebat, Sfortia, fuerit etiam Apostolico
 diplomate restitutus in pristina iura, ipse posteri-
 que eius. Dicebatur contra: Philippi Mariae obitu,
 qui sine vlla virili stirpe decessisset, rediisse Metro-
 polim in Romani Imperij arbitrium atque potesta-
 tem, vnde olim alienata exciderat. Maximilianum
 Caesarem Caroli Caesaris Auum diserte clareque
 reuocasse, rescidisse, abolesse quicquid exturbator
 pupilli Sfortiae Ludouicus impetrasset antea emis-
 setue, Magna iniuria violari Apostolicae Sedis
 famam,

famam, ac dedecorari supremum tribunal, si damna, & raptus, & alienae rei donationes inde expectentur atque referantur illuc, vnde summi infimique mortalium praesidium & opem aduersus talia petant. Ne Caesarem quidem ipsum dignum fore Maximiliano Auo caeterisque maioribus suis, si longo prouisu reseruatam sibi ab eis Insubriae hereditatem, cuncta ratione vel desidia esse apud alienos sineret. Reseruasse namque Auum nepoti terrae eius imperium, & rite etiam de manu in manum tradidisse tunc scilicet cum Gallo prius tradidisset ea conditione, si vnica Infans illius Claudia, quemadmodum infanti item Carolo pacta esset, matrimonio iungeretur. Eo protinus dissoluto nuptiali foedere, Claudiaque desponsa alteri, rem simul fuisse inanem, & Carolum statim ab eodem Caesare auoque Maximiliano coram Philippo patre in iura Mediolanensis Imperij fuisse ascitum. Haec igitur, & alia assidue audiendo, siue dictitando cogitandoque exasperabantur iuuenum Regum feruida ingenia, alteri quidem ad tuendam, alteri verò ad recuperandam terrae possessionem, quam vterque relictam sibi à maioribus crederet: siue credi ab alijs vellet. Et magnae rei euentus accendat insuper auxeratque animos, hinc gloria, hinc ira, postquam mortuo Maximiliano, nomen Imperiumque Caesaris tenuerat nepos, irritum omni Regis alterius tentamento, quem VII. Viri Electores repudiauerant, vt alienigenam & externae fidei, praetulerantque Carolum originis suae, sanguinisque

guinisque Caesariani, & opum magnitudine tantae moli parem, vimque & famam imperio ipsi ultro additurum. Tertius annus Regi Francisco erat parti per Insubriam Imperij, compositarum, ut ipse tebatur, Mediolani rerum, & illaceffitae pacis, cum occultis agitata consilijs, & diu inclusa pectoribus machinamenta denique eruperunt: iunctisque cum Pontifice Max. Caesar exercitibus ad Gallos eijciendos, Italiamque sicut ipsi ferebant, liberandam incubuere vi tota. Namque Pontifex Leo, Mediceae nobilitatis natus in Domo, cuius nimia potentia, ne Patriae quidem suae ferre libertatem posset, impatiens ipse otij, & magnitudine Pontificatus irritato magis quam expleto animo, studiorum quoque genere pronus in an ipitia lacescebat ultro magnas occasiones, & apud eum consilia nouandarum rerum assidue agitabantur. Ac principio, quidem, is animus & pares animo opes ex Romano imperio simul & Florentina Rep. quam Pontificis pater tenebat, conflatae, versis in Galliam studijs, ac prope inito illic foedere, cladem Caesari Hispanisque prope conflabant. Sed, dum occulti foederis arcanae conditiones in Gallia, Romaeue tractantur, controuersia, vel difficultate exorta aliqua, hinc dissidentia gliscente inter partes, postremo irritatis palam, alienatisque animis, consilia eadem, quae pro Gallo aduersus Caesarem inclinarant, pro Caesare aduersus Gallum sterere. Fueratque tanti ad ea, quae agitabantur, praesidium Apostolicae Sedis adiunxisse

adiunxisse sibi, atque Pontificem habuisse coniuratum, ut absque momento eo, rem torpere ipsam, & Regum haerere animos, atque à belli consilijs auocari necesse esset. Non enim, id virium alterutri Regi eo tempore erat, ut posset tuto laceessere alterum: & Gallo socia ac propinqua Venetorum arma tegebant Insuorum fines, ne nuda apertaue Hispanis exercitibus provincia Mediolanum esset: & Hispani vicissim Neapolitanum Regnum vota altera sollicitudinemque Gallorum, si nihil ab Pontifice moueretur, egregie munitum habebant. Heluetiorum mercenaria auxilia copiaque venales, non huic, aut illi Regi addictae, sed in partem eam pronae semper, quae praesentis pecuniae vi acrius instaret. Caeteri per Italiam populi principesque, neque adeò per se tunc validi opibus aut armis, ut maximis duobus Regibus interiecti, dare vel adimere victoriam possent, neque ita affecti animis, ut vnum magis, quàm alterum, inualefcere Regem vellent. Hanc rerum aequalitatem faciendo bello alienam Apostolica arma Romanaeque opes parti alteri adiunctae disiecerant nunc, atque ex inutili illo torpore excitarant. Caeterum, Pontifex Leo, quamquam initum iam, haud dubie cum Caesare foedus haberet, nec sensibus tantummodo intimis, sed etiam negotiatione tota conspiraret aduersus Gallum, voluerat tamen eius foederis initio, vires potius & arma quàm nomen & famam ad Gallos eijciendos commodare Caesari, urbemque Mediolanum ita circumueni-

ri posse autumabat, vt tentata simul & patrata re; conatus exitusque negotij tempore vno ingrueret atque ab sensu foederis initi auerteret animos. An fortasse, incerto adhuc euentu latitans, nihili faciebat hoc, si re denique perfecta in parte operis ipse deprehenderetur: vel etiam, post euentum deprehendi vltro molitor & artifex Gallicae eiectionis volebat? Huius autem repentinae irruptionis, quae callide instructa celaret apparatus suum, vt exitu prius quam motu aliquo sentiretur, disposita consilia in hunc modum fuere. Nobilissimus quisque Mediolanensium, qui, vel in exilium acti & proscripti Gallicis edictis, vel ob indignitates quae perferendae quotidie erant, exules vltro ac fugitiui auis secessus in extremis Patriae finibus quaesierant, adierantque finitimas vrbes, aut, in Tridentinis alpibus circa extorrem Sforciam constipati motum desperatae vrbs aliquem expectabant, hi simul omnes repentino, quā quibusque proximum esset, incursum, dispersos per varia Insubrum loca obtruncare Gallos debebant: praesertimque Mediolani strages futura regnantium erat in ipsa iniuriarum sede & libidinum Regno. Alios oportebat exules ad Regium in Pontificiam per ea tempora urbem congregari vniuersos: partibus ibi vicibusque descriptis, & assumpta insuper alia militum manu, discedere globos ad sua quemque munia, defungique caede Gallorum, & patriae malis imponere magnum diem. Respiciebant cuncti nutum auctoritatemque Hieronymi Moroni,

Moroni, qui Francisci Sfortiae continuus ipsū quoque regebat, & cognita Pontifex ac Caesar prudentia viri eius gratiaque quam apud exulem is teneret, cuncta cum eo composita, & communicata habebant: pleraque etiam reliquerant ipsius arbitrio & fidei gerenda, prout gnarus homo opportunitatum animorumque Prouinciae & vrbis maximè censuisset. Is inter caetera mandauerat Manfredo Palauicino potentiorum exsulum vni, vt nocte quadam per Larium lacum furdo remigio delapsus cum idonea manu succederet ad moenia vrbis Nouocomi: paratam ibi prodicionem aditumque & cuncta in tempore affutura monstrarat. Ab altera parte, tempore eodem, mista ex Pontificijs Caesarianisque nauibus classis contra Genuae portum obijciebatur in spem aut terrorem commouendis illic etiam rebus, sicuti turbata factionibus intestinis Ciuitas auxilia aliqua externa circumspētabat. Ordo insidiarum hic fuit, quae nullum felicem exitum habiturae erant, credo, quia iusto potius bello debellari eijciue Gallos oporteret, ne tantus ille liberandae Italiae titulus, & actio tam praeclara turpi fraudum vllarum nomine dehonefaretur. Dum trepidant exsules, dum ad facinus accinguntur, exceperē Galli indicia omnia rei, quae summa ope tegenda erat, vltroque Scudus, qui Mediolani Regis nomine prouinciam tuebatur, obuiam iuit, & auctis per omnia loca praesidijs, crexit populares ad sui custodiam, atque ita illud tantae spei consilium repente discussum est.

est. Ad Nouocomum verò facta eruptione inſidiatores oppreſſi, & Manfredus Palauicinus militari cuſtodia ductus in urbem obtruncatusque eſt vna cum Barptolemaeo Ferrario, quem à Morono ſolicitatum fuiſſe conſtabat vt pro ſalute patriae aliquid auderet, neque rem ad magiſtratum urbis ille detulerat. Adijcitur crimini, & ſupplicio patris filius, propter aetatem nullius conſilij participes ille quidem: ſed ob detectas inſidias, impetus & ira Gallorum etiam fortuita pro crimine arripiebat. Ita motus omnis, & coniuratio exulum irrita fuerat. At Genuenſes, ad foederatae claſſis adſpectum erectis ſubito animis, & coepta rebellionē compreſſi ſunt ab Duce fregoſo qui cognito ciuium motu, ſeſe & vim imperij ſtrenue obiecit, atque in ea etiam parte ſpes eluſae. Spes deinde omnis in aperto Marte relinquebatur: Pontifex Leo collata in violentiam manifeſtumque feruorem latendi arte, qua ad eam diem uſus fuerat, abrupta palam omni cum Galliae Rege amicitia, cuius manebat adhuc ſpecies, quaefitaque noua ſpecie, quaſi tunc primum cum Hiſpano iniretur foedus, cauſando Gallorum in Apoſtolicam ſedem iniurias, obſequium & beneficia Caefaris, armorum ſocietatem, quae pacta & diſſimulata erat, ſanxit ceremonijs, atque de ea re ſtatim in hanc ſententiam edicta promulgantur. Pontificem & Caefarem ad pellendos vrbe Mediolano totaque Italia Gallos, arma, & imperium animoſque coniunxiſſe, quòd eam rem Apoſtolicae Sedi Eccleſiaeque

clesiaeque Catholicae, & nomini Italo salutarem
atque gloriosam fore statuerint: de eius rei prof-
pero exitu, ut omnes, enixe Deum obsecrarent,
foederisque ipsius pro publica salute suscepti san-
ctum, & inuiolabile nomen favore ac veneratione
amplecterentur. Foederatorum deinde ipsorum
nomini ac maiestati, principio consentanea cuncta
erant, belli duces, equitatus robur, peditum co-
hortes, stipendia & commeatus: & quacunque
exercitus incedebat, reuerentis animi erga agmen,
quod Pontificis Leonis, & Caroli Caesaris missu
ad liberandam ire Insubriam dicebatur. Summa
copiarum fuit, equites quinque millia, peditum
viginti millia & quingenti. Imperium & tota rei
militaris potestas penes Mantuae Demarchum &
Prosperum Columnam, sed ille huic parere iussus,
moxque eodem imperij iure Daualus accessit.
Vnde postea aemulatio ducum, & saepe discordia
inter ipsos allatura exitium rebus, nisi in hostem,
iretur iam consilio superum, iam mortalium ira
electioni triumphoque destinatum. Gallus tamen
etiam ipse vicissim audito hoc rerum motu strepi-
tuque foederis, totas Regni vires ad defensionem
Prouinciae Mediolanensis impigre ciebat: & exer-
citus aliquanto validiorem habuisse fertur, duces
quoque nihilo deteriores nostris, Lautrecum &
Scudum germanos inter se fratres, concordem eo
vinculo, & continendis caeteris efficaces. Si pe-
cunia, & quae temere inuocatur fortuna adfuisset,
pars contraria in suam ipsorum perniciem inierat
focus,

foedus, magnamque Pontifex & Caesar cum ignominia cladem accepissent. Sed apud iuuenem Regem infensi fratrum gloriae principes, & Regina Mater muliebribus angustijs subsidia belli vertens in alios usus, fortes Lautrechj conatus & magna coepta saepe turbauerunt, atque pene ad desperationem adduxere ipsum: interimque, si qua data erat opportunitas, fugacia occasionum momenta, e manibus elabebantur, admodum procliui ad exitium itinere, cum Ducis culpaе fortunam sua sponte vergentem aggrauarent, fortuna quasi laceraret culpas, quò celerior veniret clades. Neque rursus in foederato exercitu ludibria siue vitia eadem defuere, qui, cum initio decorus tremendusque omni Imperatoria & militari disciplina incessisset, eique disciplinae consentaneus exitus communi omnium expectatione desponderetur, paulatim deinde perturbatione exorta, confusis attenuatisve rebus, irritatis animis, infausto etiam expeditionum aliquot euentu, eò est redactus, ut, & Gallorum potius quàm Sedis Apostolicae, vel Romani Imperij exercitus videretur, &, qui Gallico exercitui finis fuit, eum quaeri ultro & prouocari ab foederatis hisce appareret. Cum enim in aggredienda Metropoli, statuisent prius expugnare Parmam & Placentiam, scilicet ut tuta ab tergo cuncta relinquerent antequam negotio illo maiore implicarentur: magnum id imperatoriumque consilium, & sua sponte infelix fuit, & quò infelicius addita insuper ignominia esset, errores & dissidia ducum

ducum fecere. Oppugnata per dies aliquot nequicquam Parma: diminutis exercitibus: abcessum à moenibus tunc cum si paulisper institissent, capi vrbs potuisset: flagitij eius verecundia accensi multis odijs duces, cum alius in alium culpam conferrent, omnesque verius deliquissent: prope alienatus à Caesare Pontifex, foedusque prope dissolutum: facta apud populos imperatoriae existimationis iactura. Neque res alia ab foederato exercitu cladem ultimam prohibuit, quam Lauterchi maior infelicitas, & infortunia hostium, maiora, si nomine appellari licet isto, quicquid illud inevitabili potentia arcanoque impulsu, & modis occultis incubuerat genti Gallorum, ut Mediolano, Italiamque pellerentur. Postquam, turbulente consultando, misere exsequendo, criminandoque inuicem consumpsere duces tempora illa inutiliter, dum iurgantur adhuc, tentantue non nihil, haerentue, aut trepidantium modo subinde stationem mutant, adfuere decem millia Helvetiorum expectatum ante auxilium, & praecipua causa trepidandi, quia incertum fuerat, an venirent. Venere per Bergomatum fines: aduentusque gentis & fortuita res etiam iter, quo minime sperabatur initio & aditu victoriam dedit. Quia enim circa eos Bergomensium fines coniungi exercitum ytrumque oportebat, occasio inde nata est transendi flumen Abduam, cuius vltior ripa Mediolanensem agrum inchoat finitue. Prosper Columna erat ut dixi in foederato exercitu arbi-

ter omnium rerum, de quo homine secunda ple-
raque ad famam, nonnulla secus prodidit anceps
fere circa magnos viros historia memoriaque ho-
minum adedò recens vt nondum exoleſcat. Is, non
apud caeteros modò duces militaremque turbam
inuidia laborabat quòd Parmae oppugnationem in
propinqua ſpe eius capiendae vrbis ſoluiffet, ve-
rùm etiam Romae atque in Hispania coeperat ea
res eſſe infamis: indeque labor & inquietudo ipſi,
vt conſilium illud ſuum ingenti aliquo facinorè &
felici exitu principibus iratis & communi famae
approbaret. Speculatus ad Vaprium facile traie-
ctu flumen incuſtoditamque ripam, inconſultis
Daualo & Gonzaga, vt famam gloriamque rei
ſolus haberet, vitatà etiam per obtrectionem
omni Hiſpanorum militum ope, nocte intempeſta,
cohortes aliquot Italici generis, praeparatis in-
idipſum ante ſcaphis traiecit. Vt primi qui tranſie-
rant, locum tenere, alios ſubinde, atque alios
Columna tranſmittebat: & orta luce, plenam mi-
lite ripam, ſeque operis auctorem ducibus reliquis
exercituique vniuerſo oſtendit. Tunc enimuèrò,
felici inuento acclamauere etiam qui inuidebant, &
mox flumini pro ſe quiſque varie inſultanteis ve-
ſtigia vniuerſi ibidem poſuere. Acre certamen in
ripa, fuit dum Galli ſerò ad deiſciendos qui primi
tranſierant, accurrunt: & fratris miſſu Scudus ipſe
cum quadringentis aderat. Sed maiora deinceps
agmina tranſuehente flumine, opprimebantur.
Diuerſo deinde tramite, tempore eodem, exercitus
vterque,

uterque, Galli ad custodienda moenia portasque
urbis, foederati ad spem conatumque irrumpendi
tetendere. Gallus propero agmine suburbia vicof-
que infedit: nostri capto longiore ambitu, Meli-
niano ab municipio in Clarac Vallis prata proces-
serunt. Ibi stativa habebant: melioreque iam for-
tuna, & specie etiam augustiore ob Cardinales
Legatos, Medicaeum, & Sedunensem, queis Cru-
ces argenteae praeferebantur, imminebant Vicinae
urbi foederata arma, cum res accidit, quam poli-
tica etiam subtilitate fastidiosi scriptores quasi crede-
rent, retulere: referamque ego Francisci Guiciar-
dini fere verbis pene admirabilem casum. Apud
Claram Vallem, in prato, dum Legati Cardinales,
caeterique principes exercitus sederent ad inspi-
ciendas cohortes tendentium ordine Heluetiorum
intenti, stetit in eorum conspectu quidam natu
grandis: os habitusque plebeij hominis erat: & ab
D. Satyri Paroecia missum se esse vociferabatur.

Pergerent, venirent: populum Mediolanensem,
conspecto liberatore exercitu, protinus arma in
Gallos esse capturum: id modò cum magna voce
dixisset, abiit repente ex oculis, & quamvis acri
postea Legatorum cura ad inuestigandum quisnam
ille mortalium esset, nusquam est repertus. Cae-
terum, Cardinales ducesque caeteri, nonnihil qui-
dem etiam omine permoti eo, sed multò magis
consilia sequentes sua, quae praesens forma rerum,
& ex vicino conspecta cuncta hostium dabant, mo-
tis ab Claraualle castris, appetente nocte subiere

ad fossam, quae duabus Portis, Ticinensi, & Romanae interiecta muniebat vallum, & vallo regionique ei Veneti pedites custodiae causa appositi erant. Hi, simul atque fistulatores conspexerunt Hispanos, quam de industria manum Daualus obiecerat, dant impigre terga, valloque nudato, & statione relicta, liberum ab ea parte aditum, irrumpentibus dedere. Mox, & priorum vestigia sequentibus alijs nouosque sibi aditus aperiente exercitu, & effusa obuiam ad accipiendos liberatores nobilitate, tumultuante populo, praesidijs labantibus, mutata omnium fide, plena omnia Caesarianorum fuere. Pontificij, cum in extremo agmine fuissent, captam iam haud dubie urbem, quantum specie intrabant. Gallis in tam repentina clade subsidium vnicum erat fugere in arcem Iouis, cuius haud vnquam neglecta, siue intermissa custodia fuerat. Inter tela, & gladios, & ingruentia etiam superne saxa, proripiebant sese eò milites, duces, magistratus ipsi, & dum euadere tendunt, vulnerabantur ab ciue simul & ab hoste velut hostes in aliena vrbe deprehensi. Sua nuper tribunalia suasque domos respergebant sanguine, si quos ibi cunctantes deprehenderat victor: atque tam improuisa res obstupescerat animos ab vulnere pene sensu, cum omnia captiuitatis exempla adesse viderent antequam captam esse urbem suspicarentur. Nec minus obstupescerat tam laeta fortuna victores, quòd absque suo sanguine, absque difficultate vlla caput belli Metropolim prima irruptione

ne

ne cepissent. Dederat autem foederatis tantam, ex insperato victoriam ille qui plurimum in rebus humanis potest casus, quique in bello praesertim res saepe magnas & admirandas effecit. Namque foedo imbribus tempore, versis in coenum campis atque corruptis itineribus, non crediderant Galli, moturum hostem eo die castra, maxime propter bombardas, quae humido paludum, & profunda passim vligine, (sicuti regio est illa) tarde transueherentur, etiamsi celestium aquarum proluies illa non accessisset. Ea spe resoluti in secordiam Galli, fessique insuper recenti ad urbem cursu, aut nocturno ad Vaprium praelio, segniter obibant munia ipsa ad quae accurrerant. Sed Daualus interrim, monstrata sibi forte per agresteis semita glareosa quadam, substructaque, & marginata, atque ob id firma plaustris, & expedita agmini, contempto pluuiarum incommodo, traduxit repente tormenta, & exercitum, oppressitque inopnanteis. Capta in hunc modum, vel potius liberata, Metropoli, subiectae vrbes capiuntur vi eadem, exemplumque secutae, caesis pulsisue Gallis, acceperunt nostros, & cunctae fere Caesaris nomen inuocabant. Lotrecus & Scudus cum infelicibus reliquijs profugi ab vrbe, vagati aliquandiu per Bergomensium fines, & petito inde supplemento, Cremonam postea aggressi, prospero illic euentu, & fiducia Mediolanensis arcis, locorumque nonnullorum, strenue reparabant bellum. Interea Pontifex Leo exstinguitur haud sine veneni fama, siue

siue corrupto pincerna, vti creditum est, miscuere aliquid Galli: siue lautior victus, assiduaeque curae inuexere febriculam, & homines suo more interpretati sunt. Morte eius, atque perturbatione nouorum comitiorum, Interpontificique licentia, sustulere Galli animos: decessit ingens Caesari auxilium, & magnis ad reliqua belli perficienda consilijs, atque apparatibus, nec pecuniae facultates, nec copiae militum eadem ab Roma aderant. Itaque, in ea rerum inclinatione, cum quidem etiam Caesar transalpino alio aduersus Regem, eundem bello implicitus teneretur, metus ingens inuaserat omnes Insubriae populos, ne fortasse deserti redirent in Gallorum potestatem, & acrius deinde premerentur eo iugo, quod excutere conati essent, quoue excusso nimium laetati. Parmam Lotrecus acerrime oppugnabat: habebat Cremonam: Nouaria & Alexandria, Tritium, & Domussola, & Arona, praesidio Gallorum adhuc tenebantur: & praecipuus omnium terror ab Iouis arce Metropoli imminens hostis quasi minitabatur, repentina illa & nimium felici irruptione nihil esse actum. Dux Ferrariae, qui Pontificis Leonis metu dubitarat, postquam ille excessit, nudato penitus animo, commodabat Gallis arma, ipseque prodierat aduersus prouinciae salutem armatus. Heluetij, decem millia suae gentis prius negata Regi Francisco concesserant nunc, eaeque copiae digressae Rheticis alpibus in Orobios, & eodem viae titulo, qui foederatis fuerat, ad liberandam Insubriam,

Insubriam, Hispanosque pellendos ire sese enim-
uero gloriabantur. Non res magis alia spem po-
pulis inchoatae salutis absciderat, quam auxilia ea
repente addita Regi Gallo: quem rerum bellica-
rum more, ex afflictâ fortuna perditoque statu,
rursus Mediolani esse regnaturum credebant. Ad
haec, incertus exitus comitiorum, ancipiti expe-
ctatione distraxerat curas, cum tam Gallicae quam
Hispanae factionis contingere Pontifex posset,
sicuti profane vaticinantes loquebantur. Qua va-
ticatione & metu, Prosperus Columna, Cardi-
nalem Eporediensem per Mediolanensis agri fines
Romam ad comitia illa properantem, vi, seu do-
lis inhibuit: incertumque fuit, Caesaris iussu, an
sua diligentia, rem eam atrocem ausus fuisset.
Nec minus ipsi inter se Cardinales id celeste nego-
tium intra conclaue studiis humanis frustra impe-
diebant, dum principes partium & factionissimus
quisque, in Gallum, aut Hispanum proni, Pontifi-
cem, qui huic, aut illi cordi foret, anteponunt,
ad momenta maxime belli huius certamina ipsi sua
contentionemque dirigentes, atque ita gratificantes
Regibus. Sed hominum nequitias altitudine sua
contemnens Deus, vertensque saepe in bonum,
eo certe comitiorum tempore, si vnquam aliàs,
eludit simul, & coegit instrumentum esse rei, quam
nemo futuram vnquam existimasset. Dum enim,
Medicaeus, & Columna, primores Patrum, aut
habere ipsi, aut arbitrato suo collocare summum
honorem volunt, magnisque conatibus & artificiis
ad

ad sua nituntur vterque vota , & pleni artium ,
carundem caeteri Cardinales , hunc , aut illum ,
sequuntur , die quodam ad ferenda suffragia de
more congregati , de Adriano Cardinale mentio-
nem fortè iniecerunt . Erat is natione Belga , ho-
mo moris antiqui , expers Italicae consuetudinis :
& simplicitatem eius , rudemque ad fraudes aulicas
animum plerique adspernanteis , barbarum appel-
labant . Fuerat pueruli Caesaris magister , & in
eius grâtiâ creatus à Leone Cardinalis , Hispaniae
regna , hoc tempore , Caesare ipso absente admi-
nistrabat . Cum nullo alio consilio , quàm extra-
hendi temporis causa agi de eo homine coeptum
esset , laudesque viri , litterae , & apertus animus ,
& Apostolica innocentia memorarentur in speciem
tantummodo , caeterum securo aemulatu , quia de
absente , & abnuente , omnibusque ignoto & vi-
cissim ignorante omneis , agebatur , incaluere re-
pente vniuersi , ac regente animos Deo , Pontificem
eum fecere , cum nè ipsi quidem , sententiae iudicij-
que sui rationem intelligerent , cur tam dubijs Reip.
temporibus , tam praesenti necessitate , petij-
sent regimen ab homine , qui nec vidisset vnquam
Italiam , & tanto maris terrarumque spatio discre-
tus maneret . Pontifice renuntiato hoc , & ex
Hispania accersito , irrita machinatio fuerat eorum ,
qui Sedis Apostolicae opes atque praesidium ad
Gallos potius inclinare voluissent , Caesarque rem
Mediolanensem maiore animo amplexus , ante
omnia id agebat , vt Franciscum Sfortiam ab Tri-
dento

dento reduceret Mediolanum, sisteretque Vrbi,
 cuius assidue voce exposcebatur. Verum ea redu-
 ctio quomodo facta fuerit, & quibus etiam ea res
 aduersus prohibentis Gallos indiguerit artificijs,
 paullo post explicabo. Nunc erecti Galli Leonis
 obitu, perturbatione Comitiorum, ac deinde spe
 noui Pontificatus elusa, cum eis quae dixi Helue-
 tiorum auxilijs, ad recuperandam Metropolim,
 incubuerant, ac positis castris Vercellensem inter
 Cumanamq; Portas, vi tota Lotrecus obsidebat
 oppugnabatque urbem miseranda rerum facie, cum
 Caesariani intra urbem à Gallis, Galli intra arcem
 à Caesarianis obsiderentur, atque duobus exerciti-
 bus interiecti ciues malorum extrema sustinerent.
 Attamen, tanta erant Populi Mediolanensis in
 Gallos odia, tam iucunda expectatio flagransque
 desiderium propediem adfuturi Ducis, vt neque
 tumultuarentur ob calamitates, & cuncta pro de-
 fensione urbis strenue exsequerentur. Vltro quin
 etiam descripto per singulas Paroecias ostiatim mi-
 lite, ducibusque regionatim electis, ibant ad loca
 omnia, vbi plurimum laboris ac periculi ostende-
 retur, & voluntario illo delectu, praelia statio-
 nesue ipsi excipiebant, vt quies fesso Caesariano-
 rum exercitui esset. Refert Guiciardinus, idque
 ego in alijs Patriae monumentis reperi: fuisse eo
 tempore in vrbe Andream Barbatum hominem,
 Augustinianum, plausibili concionum eloquentia,
 quem audire, populo Mediolanensi vacaret etiam
 inter eas misérias: cuius oratio lenimen quasi ce-
 leste

Ieste miseriarum haberetur. Namque magna vitæ auctoritate concionator Augustinianus, solidaque, doctrina, & verborum vi, tum acer & seuerus, tum blandus & mitis, adspectu quoque venerando, & ob ieiunia toruo, Gallorum gentem assidue insectabatur, qui facuitia, & libidine, & moribus suis amoenam & piam, & ob merita saepe felicem, inclytamque Metropolim, facere Babylonem alteram tentassent. Liberatrix Caesaris arma, brachium excelsum ac forte Leonis, Pharaonem & Aegyptum, & promissae telluris bonam in vicino: Aenobarbi quoque tempora, & sementem inhumanam falis, eoque diro mysterio damnandam iterum aeternae solitudini patriam hanc, aliaque profana & sacra, vetera & recentiora, crebris concionibus arte sua miscebat. Ecclesiasticus orator, attollens partam vrbi salutem eiectione Gallorum, deplorans atrociam dictu, quae sub imperio illo passi essemus, quacumque passuri etiam atrociora, nisi longius eijcerentur. Ad haec, Parmenae & Placentiae paruarum Urbium nouissima exempla referebat: quae si depellendae tyrannidi pertulissent obsecae vastationem agrorum, famem & ceedes, quanto magis aduersus eadem mala durare Metropolim oporteret? His accensi ciues, quibus satis per se odij, satisque patientiae aduersus imminentem vrbi hostem esset, nihil recusabant perferre incommodi, nulla munia detrectabant. Conferebant ex priuato quicquid pecuniae priori latrocinio subtractum adhuc occultarent.

Inde

Inde stipendia exercitui aliquandiu suppeditabantur, dum à Caesare, non quantum necesse esset, venit. Cùmque aquarias molas, Lotrecus & Scudus circa urbem demoliti essent, manuarias inuenere sibi, quarum arte, iniuria illa hostium elusa, frumenta terebant. Urbis interim moenia quatiebantur & volitantes ab arce globi maiore tamen terrore quam damno ferebantur, credo, quia inclusi illic, & obsessi Galli, aut timerent irritare nostros, aut parcere se crederent urbi, cuius nondum tota possessione excidissent. Erumpere enim etiam, accepto in arcem, ab exteriori parte, maiore suorum numero, parabant, spe certa, pellendi Caesarianos urbisque capiundae, si utraque res ex animi sententia cecidisset, ut & intro accipere suos, & vnà cum eis facere eruptionem possent. Quod ipsum, in tempore suspicatus Columna, ab utroque arcis latere per totam hortorum latitudinem, duas ingenteis moles, hinc ad Cumanam, hinc ad Vercellensem portam opere subitario, & nocturno perduxit, & in molis vtriusque capite propugnaculum excitauit. Ibi disposita tormenta cohortesque fistulatum prohibere poterant, ne qua in arcem subsidia reciperentur, ac ne qua etiam eruptio ex arce fieret: opusque fuit illud, tum subtilitate inuenti, tum vsu ipso praeclarum & militari fama celebratum diu: quod quidem etiam casus opportunus mirifice adiuuit. Cùm enim ea ipsa nocte, quae faciendò operi destinata erat, plurima è coelo cecidisset nix, vsus Columna beneficio illo, prototypa molium.

ex niue raptim instituit, simul ad facilitatem atque descriptionem perficiendi operis, simul ad tutelam operarum, vt exemplaris obiecti mollities ipsa frangeret ictus, si qua in fossores ab arce tormenta disploderentur. In hoc statu res bellicae Mediolanensium erant, cum Leone Pontifice mortuo, successus ei Adrianus, nondum inito Pontificatu, absens, nomine ipso factionis, & terrae, vnde erat, nostris animum, hosti dolorem & stimulos addidisset. Mox Sfortia ipse ab Tridento aderat, maximum, vt dixi, leuamen ciuitati, quae defensores inter & hostes afflicta, & oppressa, sub Principe deniq; natiuo, & Caesaris ipsius auctoritate constituto, se respiraturam sperabat. Distulerat autem Sfortiae aduentum pudenda dictu res, pecuniae difficultas, dum exuli, propter quem tot millia in armis erant, modicus & necessarius ille sumptus ad familiam fortasse instruendam, iterum faciendum deesset: liberalitasq; Caesaris aduersus id incommodum frustra inuocabatur. Scilicet, potentissimi Reges, ac domini terrarum; quibus genus humanum seruit, quorum gloriae ac cupiditati nationes armantur, quae auriferi amnes fluunt & montium dorſa perpetuo vehunt argenteas glebas, qui margaritarum denique piscatu prouincias fatigant; hi paruam saepe pecuniam in thesauris suis frustra quaesire; ridetque interea cum sordido suo marsupio collybista & mercator diues. Sic nimirum etiam Sfortiae huic ad breue iter exigua summa non suppeditabatur à Caesare, qui.

vt reduceret eum in patriam, tam graue ex longinque bellum gerebat. Cardinalis denique Medicæus, qui Sedis Apostolicæ nomine bello ei præerat, adspersus in re tanta ridiculum id ac miserabile impedimentum, procrastinationesque Regionum, deprompsit vltro aureos nummos ad nouem millia, misitq; exsuli, conditione hac magnifica & proluxa, vt ne aliter quàm melioribus postea suis, rebus ille restituendi cogitatione sollicitaretur. Ad id subsidium alleuato animo, & laxatis vtrunque rerum priuatarum angustijs, Sfortia profectus ab Tridento, per Veronensem agrum, Mantuam, inde Placentiam venit. Ab Placentia Ticinum vsque progreditur: ab Ticino Mediolanum sine mora iturus erat. Id modò inter duces, præcipuosque amicorum ambigebatur, ex duobus itineribus, breue, & expeditum, an longius, eoque Gallis inexcogitatum sequeretur. Nam licet sex millia Germanorum peditum, equites trecenti, & valida exsulum manus, tenderent vnà præsidioque essent, placebat tamen reditus incruentus in patriam, & intentos ad prohibendum pugnandumq; Gallos falere cupiebant. Delecta tutiore via, per calles inuios, per transuersa, per directa, per nemorosa, per aperta, in pagum, qui, quoniam sex millia passuum ab vrbe distat, Sextus ex eo dicitur, peruenere. Auersissima ab hoste via hæc erat, egressusque Columna obuiam nouum Ducem, ab Sexto pago tranquillissime in Vrbem deduxit. Fertur Lotrecus, post amissam Cæsariani exercitus irruptione

irruptione Mediolanum, nulli magis rei ingemuisset, quam ei, vel errori, vel calamitati, cum furto quodam itineris Stortia introductus illuc foret: id quod assidue prospiciens ac timens, obsederat ipse quidem ab Ticino diuerticula pleraque & egressus ferè omneis: sed vti fit, ad caetera solers, in vno coecus aperuerat occasione viam, errore, qui tunc demum intelligeretur, cum iam idipsum intelligere, moestum inutileque esset. Caetera deinde ad eundem modum frustrabantur Gallorum duces, neque Lotreco, & Scudo, quicquam magis defuit quam fortuna, cum rebus alijs haud sanè contemnendi essent, itaut plerique numen inane belli veteri verbo vsurpantes, iniquum Martem esse illis dicerent: eaque de fratribus fama in vtroque exercitu esset. Potius autem infensa prouidentia veri Numinis fuit, quae per ea Gallorum infortunia struebat imperio alteri iter, vt reducto exule, firmatoque Principatu, post eius finem. Prouincia Catholicae magnitudini accederet, augeretque eam & vicissim ibi exhausto, quicquid perferendum erat, denique frueretur pace. Sic absente Scudo Lotrecus, cum exclusus vrbe cuncta camporum teneret, aditum exsuli redeunti in urbem, damno irréparabili dedit, & postquam ille cum militibus pecunijs ex Gallia redierat: intercepto per nostros, atque ad Aronam obsessio argento, irritus fratri iungitur. Mox vterque ad Bicocam, obscurum prius, & nobilem postea semper Gallica clade pagum, cum exercitus penè inter necione

ne dimicauere . Quo praelio perditas res , dum Lotrecus ad Regem excusaturus vadit , summum Scudi opus fuit , deditis ad quae defendenda relictus erat , pepigisse vt redire in patriam posset . Redijt cum exercitu , qui ad Bicocam superfuerat cladi , & Regi iam Gallo ex tota Prouincia treis tantummodo arcēs , Cremonensis , & Nouariensis & maximum utique , sed breue momentum , Metropolitana haec , manebant . Quae vltima , sepulcrum potius bustumue Gallorum , quàm arx diceretur , si emortuum iam pene praesidium , & quotidie immorientes reliqui , si pallores etiam luctusque viuorum , & desperatio , & rerum omnium penuria quae clausa ibi & secreta ab nostrorum oculis latebant , in aperto essent , qualia , cum deditio postea fieret , apparuere . Sed demersa profunde moles , alte imminens ciuium tectis , cincta lato fossarum ambitu , vndique armata tormentis , fama etiam & superiorum temporum casibus ingens , intacta conditionibus , veluti inexpugnabile quiddam , relictæ est , cum quid intus miseriarum esset , à nostris ignoraretur . Vt autem , cum exercitu suo Scudus in Galliam redijt , tunc , qui ibi relictæ in praesidio fuerant , siue quia non possent sustinere diutius , siue etiam moerore victi , quod in aliena terra se esse destitutos viderent , nudauere vltro miseras suas , pactique vt cum vestimentis , & armis abire sibi liceret , arcem per milere Caesarianis . annuitque Caesar , vt ea Sfortiae traderetur . Id solum Duci defuerat , ad solidi

di principatus speciem, & vt maiorum suorum fortunam vere recuperasset. Acres magna quidem, ingensque opus, haud sine praesenti Numinis ope effectum ita erat: scilicet deiectis ex confirmata propemodum Insubriae possessione Gallis: restituta Metropoli sub imperium, quod pro natiuo & domestico iam expetebatur: Sfortiâ post graues exilij sui aerumnas collocato in sede, ex qua auus ipsius & pater magnitudini Regum comparati essent. Ciues tamen ipsi malis fere premebantur ijsdem: & nisi quod barbaricae libidinis saeuitiaeque exempla depulerant, nihil magnopere erat ex pristini status calamitate diminutum. Non enim, vel temporum miseriâ, vel aulae ministrorumque vicio, aera militaria procedebant, atq; idipsum pecuniae, quod ex Hispania, siue ab Neapoli ad exercitum mitebatur, lentum & mancum fere compilatumq; veniebat, vt penè quasi veniens ex longinquo viator peregrinationis labore consumptus, sic pecunia illa multorum lacerata manibus in itineris fine expiraret. Et magnanimitate sua Caesar tardus remissusque ad cognoscenda ista & vindicanda, furandi interuertendique licentiam alebat inter suos. Hinc licentia maior, insuperque irae victoris & egentis exercitus, stipendiaque multorum mensium assidue requirens miles, rapere, spoliare, assueuerat, itaut accepta ab Hispanis salute Mediolanenses, praeda ijsdem manerent. Constat, Caesarianum cum exercitum aliquando ob stipendia tumultuantem, cum in hyberna dimitteretur, iuisse populos, bundos,

bundos, vt nisi purpureae cruces (namque id insignes Caesarianis) distinguerent gentem, manipulos adesse Gallorum municipia, & pagi arbitrarentur. Nec abstinebatur sacris, quae, religione populi, post Gallorum iniurias instaurata statim & resecta, rursus militari violentiae sufficiebant, atque trahebantur ab iisdem, à quibus defendi & conseruari talia oporteret: maiestasque interim erat nulla quae prohiberet vim. Nam Sfortiae nouo Duci etiam sua sponte mitis animus, tum verò mollior fiebat recentis exsilij recordatione & verecundia quadam, velut in alieno imperio, quod armis recuperatum alienis, alienâ manu datum sibi esset. Reliqui duces exercitus, & praefecti copiarum, obstricti legionibus, quarum virtute vicerant, cum nihil dare possent aliud, hanc fortasse praedandi veniam, vbicumque praeda esset aliqua, sicuti saepe mos imperatorius fuit, dabant. Caesar ipse nimium absens: & absente, sicuti dictum est, adhuc Archiepiscopo, Sacra per ministros regebantur, quibus, id pastorale munus alienigenis, pastor etiam alienigena delegarat. Caeterum, ea populo Mediolanensi tolerabantur etiam iucunde, vt in malis, quia spoliatores circumspiciendo ipsos, non iam amplius cernebant Gallica illa ora, & petulanti rubore armatos vultus, quorum ipse adspectus ciuitati toti loco calamitatis antea erat. Decem millia nummum aureorum pronuntiauerunt Reipublicae nomine exercitui quae darentur, eoque blandimento mitigatus miles desierat velut in hostico.

Ecce agere,

agere, & victoriae fructus aliquo modo sentiebatur, nondum tamen verus ille, & duraturus. Vix totus ab eiectione Gallorum annus exierat, cum varij primùm rumores, certi deinde nuntij attulere, Galliam omnem strepere nouo armorum apparatu, iam iamque adfore exercitum, cuius incessu terram Italianam contremiscere oporteret. Vocabat Rex Franciscus ad arma omneis, dictitans palam ad recipiendam Urbem, Mediolanum esse mittendos, praeparansque exercitui itinera & comneatus, rei etiam gerendae consilia disponens cum Imperatore nouo, qui, Boniuetus Galliae Admirarchus fuit. Interiore sensu tacitoque consilio statuerat in Italiam ipse transire, existimans, ducibus suis ad eam diem, non tam fortunam defuisse, quàm curam: idque animi sui arcanum premebat alte ob discordem in ea re matrem Reginam quae filij caput obiectari casibus nolebat. Verùm, & ea, quae aperte moliebatur Rex, & id quod occulte parabat, fuere simul in ore famae: commotique principes & Reges alij, quorum intererat, rem Mediolanensem, Italiamque totam, in eo manere statu, quo tunc esset: aduersus Gallica arma cum Caesare confirmauere foedus: pecunias, arma, exercitus, tormenta & naues contulere in vnum, vt siue terra, siue mari veniret Rex, communi animo obuiam irent. Haec ipsa dum agitantur, & dum Mediolani, ex turbulenta illa pace, tristisque ob militum insolentiam victoria, bellum etiam, quàm superiora omnia atrocius expectatur, Bonifacius

nifacius Vicecomes Mediolanensis occidere Sfortiam est conatus ob iram interfecti eius iussu Hectoris Vicecomitis, quem ipse propinquo sanguine attingebat, & iuuenem vulgò Monsignorinum appellabant. De ea caede, in Hectorem patrata, in Sfortiam tentata, pauca supra reptam, non solum, quia res vtraque insignis ad memoriam fuit, sed etiam, quia caedes illa Monsignorini vnde minime crederetur, exorto maximarum rerum motu, Sfortiam ipsum rursus in discrimen de summa imperij totius adduxit, indeque varietatum humanarum portenta extitere, vt, & priuatus homo cum Mediolani Duce bellum gereret, & reconciliatus postea Caesari, infereret principum famae nomen domumque suam, ac ex domo eadem, fratres duo, alter summum militiae decus, alter summum Orbis regimen obtinerent. Hector Vicecomes, cui Monsignorini cognomentum, sumpta fortasse prius, dein omissa toga, & Ecclesiae honorum rudimenta, tentata primis annis indiderunt, fuit ex Ducis Bernabouis sanguine, quem ille, sicut in ipsius principatu memorauimus, ob crebros mulierum amores late diffusum reliquit. Ex ea spuriorum stirpe procreatus hic, gloriabatur potius origine, quàm erubescere, sumptu eratque inde vltro spiritus nimios ac feroces. Aderant diuitiae, & magnae propinquitates, & cateruae asseclarum: hominesque assueti caedibus ipsius sumptu, multi palam, alij occulte, in vrbe, in domo, foris etiam apud amicos ad nutum intenti he-

rilem alebantur . Vastus animus , promptum ingenium , & capiendo consilio natura celeritas , sermo blandus , obuia munificentia in omnes , miraque mixtura , varius , iracundus , iniustus , inconstans , idem exorabilis , clemens , misericors , excelsus , gloriosus , humilis , ferox , cautus , & omnia pariter , vbi res , vbi tempus postularet . Inde , principum etiam externorum amicitia , veneratio populi in eum , & publicus fauor , neque abnueret ei quisquam , iusta , siue iniusta ingrederetur . Magna eius merita fuerant in Sfortiam domino principatuque extorrem , ac toto illo exsilij tempore , tum apud exules alios , autoritate , tum apud principem ipsum , consilio , ad eos qui domi remanserant , litteris & nutu , cum principibus Italis , gratia & familiaritate , Gallorum quoque nulli contemptus aut reiectus , varie sic adiuuerat rem quò maturius exsul in urbem principatumque restitueretur . Vt cessare Galli , pristinaque cum Principe suo redijt aula , tunc Monsignorinus iste enimvero apud reducem velut suo beneficio Sfortiam , stare ante omnes , regnare sese gratia & auctoritate aequum censebat . Volebat in primis regere iudicia & magistratus arbitrato suo , facinorosi semper alicuius fautor , semperque aliquem eripiens capitali supplicio , petens etiam praemia sibi & honores , ac volens utique anteire Moronum , à quo anteiri sese turpe arbitrabatur . Potiebatur enim aula Moronus , & in nouo principatu cuncta nutu illius fiebant . Cum nescio quid absurdi ac violenti
die

die quodam apud eum tentaret, abnuensque Moronus, subnecteret etiam causas, quamobrem id fieri non posset, excidit hoc Monsignorino verbum: fore se aliquando apud eiusmodi Herum, cui non semper Magister ab tergo iret: addiditque, telam, quam ipse tenuisset, esse retexturum eadem manu. Quid postea sermonis, quidue consiliorum super ea re fuerit Sfortiam inter & Moronum, nescitur. Monsignorinus certe paulo post mandato Moroni occiditur ab Iacobo Medicaeo, qui digredientem cum arcto comitatu alicunde, eum speculatus, direxit vulnera, & patratâ caede euasit. Iacobus Medicaeus, primâ iuventâ ferocis inquit, iratusque natalium suorum fortunae, ex qua nihil nisi inopem nobilitatem, & magnae stirpis inane nomen haberet, contractis olim in vrbe inimicitijs, & aemulo interfecto, profugus, adiuncta sibi exsulum manu, qui pulsi dominantium Gallorum iniurijs, circa Larium lacum praedabundi vagabantur, caput sese fecerat ad Gallos ipsos quacunque posset ope infectandos, tempore scilicet eo, cum Sfortia rerum exitum expectans apud Tridentum federet. Ita, aperto sibi magnarum rerum itinere, cum iuuenum suorum globo, die quodam ingressus urbem, tabellarium, qui ex Gallia literas ad regiones ministros ferebat, obtruncarat luce palam, quo facinore, omnia Gallorum arcana Caesarianis & Sfortiae innotuisse ferebantur. Ad facinora deinde ministeriaque cuncta, ubi presentia & vigore animi opus esset, cum fere adhiberetur,

adhiberetur , tum verò post iactam illam temere ab Monsignorino vocem , potior nemo est repertus , cuius manu , Sfortia , & Moronus , suspectum sibi quidem semper antea , nunc scilicet etiam aperte minitantem eum tolli posse existimarent . Sublato in hunc modum Monsignorino , cum & minister caedis , & qui iusserat caedem pariter anxij sollicitique essent , obsequijque , & mandati conscientia inuicem animos inquietaret , hinc suspitione , ne prodito arcano , potentior quàm hodie gens illa Vicecomitum ad arma iret , hinc metu , ne qui proderè poterat rem , ipse tolleretur : Medicaeus ita ptocul ab coetu colloquiisque vrbis ablegatur in Mussensem arcem , quae ad radices montis in Larij Lacus litore sita est . Ibi quid paratum interfectori esset , anceps opinio interpretantium fuit . Sed ille in tali tempore audendum ratus , data fortè occasione , insedit firmauitque sibi arcem : atque ab eo principio , quae fortuna viri fuerit , in tradenda deinceps fortuna Sfortiae casibusque vrbis exponemus . Nunc novos ancipitesque casus , & incredibile bellum , quod ab ministro magnae caedis Medicaeo hoc imminebat , portendere Duci visa est noua item ac penè incredibilis audacia Bonifacij Vicecomitis , ex cuius domo Monsignorinus fuit . Is namque , desiderio consobrini violentus , & audus petendae vltionis , neque ambigens vnde ea petenda esset , redeuntem ab Modoetia Principem stricto pugione aggressus , iugulum primò ipsum appetiuit : deinde , cum ictus
ille

ille in irritum cecidisset, educto longiore gladio, laeum eius humerum vulnerat, & quia circumfundebatur à Praetoria statim ipse cohorte, proripit sese praeceps, ac celeritate barbari equi quo vehebatur, inter tot armatos euasit intactus. Abisse in Subalpinos ad Sabaudiae Ducem memorant: ibi saluum fuisse sub Principis tutela, per cuius fines, adfuturo mox Gallorum exercitui iter parabatur. Sfortiam ex tanto periculo seruarat minima dictu res, humilitas nempe paruulae mulae, quam ad illud suburbanum iter fortè poposcisset. Ea scilicet, equi pariter equitisque assaultu, & micante ante oculos ferro contremefacta subduxit consternatione sua vulnere sessorem, qui ipse humilior, venientes in caput alte ictus fefellit proceritate vulnerantis & leuiter humero caesimque excepit. Magnus inde metus erat veluti per miraculum viuo & saluo Principi, ne coniuratio ciuium ea potius quàm furor hominis vnius fuisset: ac vitata vrbe. Modo etiam reuersus pauebat etiam ibi umbras, suspectaque cuncta habebat. Moronus & Columna, ad eius rei nuntios, protinus excitato satellitio turbauere quaestionibus urbem: iudicesque & scribae, importuno suo more confecere volumina, quæ confessiones, & indicia multorum inerant, quasi genus omne Vicecomitum, & eis adnexi alij manifestae coniurationis tenerentur. Tormentis enim & carcerum vi, fraudibusque suis cogebant homines ea de se confiteri, quæ ne cogitassent quidem: adeò non moliti essent. Re autem vera

fuit

fuit nihil aliud, quàm impetus, & ira Bonifacii illius priuatumue consilium, quo, vitae suae discrimen contempsit, dum vlciscenda consanguinei nece, solatium animo praesens, gloriam nomini apud posteros quaereret. In eo feruore iudiciorum, Episcopus Alexandriae, frater interfecti Monignorini, sentiens in se quoque ire diligentiam & destinata Iudicium, anteuertit vltro, seq; in quaestionem obtulit, ne fortasse violentius duceretur. Nec idè effugit iniurias ac ludibria fori: & postquam profani Magistratus Episcopum rite interrogauere, lictor etiam iniecit manum, atque in Cremonensi deinceps arce captiuus ille erat. Et Mediolani quidem ob temeritatem hominis vnus casumque Principis, bellum hoc in fortunas & capita ciuium gerebatur: hostes verò Galli, iam occupato alpium transitu, bellum vrbi aliud ferebant, ipsi quoque detecta in Regem suum coniuratione turbati inter se & pauentes, quatenus ille exerceret iras. Quae coniuratio, non ficta calumnijs & adulatione magistratuum, sed magnis, & infelicibus Borbonij consilijs instructa tenuerat nunc domi Regem eum, ipsumque Borbonium relictâ patriâ fugientem manifestae rebellionis poenas adiunxerat Caesari, & inter nostros postea duces ille fuit: nec tamen exitu meliore, quàm qui fere transfugas & proditores principum suorum, etiam apud eos, quos anteposuerunt, sequi consuevit. Galli, superatis alpibus, solita felicitate gentis circa initia rerum, primo statim incurso cuncta trans
Ticinum

Ticinum amnem tenuerè , mox ipsius quoque
 traiectu amnis ingenteis & fortunati nimium , ac
 prope incruenta expeditione , si extrema primis
 respondissent , ac nisi coecasset eos violentia &
 altitudo causarum inexsuperabilium , quae solidam
 vllam vnquam in hac terra contingere Gallo victo-
 riam prohibebant . Nam alioqui tempore eo aper-
 ta ad vrbem & obuia cuncta venientibus fuere .
 Princeps ipse vulnere licet leui debilitatus ob me-
 tum , & suspecta coniuratione , animo magis quàm
 corpore aeger . Offensa , & pauida , & irata ple-
 raque nobilitas terrore & acerbitate quaestionis ,
 cùm ob facinus vnus , vniuersi inquietarentur . Moe-
 nia quoque vrbis quassata passim & fracta superiori-
 bus bellis per crebros hiatus ruinasque patescentis
 aditum hosti praebebant . Columna morbo implici-
 citus iacebat , qui , siue fortuitus , siue inuectus , vt
 creditum est , veneno , vltimus certe ei fuit . Reli-
 qui duces eum ob valetudinem adspernabantur , ob
 summum belli regimen odera t . Igitur ipse tan-
 tum praesidij deprehensis in eo statu rebus affere-
 bat , quantum poterat & natura cunctator ac len-
 tus & moriturus breui . Circa lectulum huius , ha-
 bito consilio de summa rerum , ad caetera discor-
 des , & mutuis odijs infensi , communi animo sen-
 tentiam hanc dixerant , vt relicta Metropoli , ad
 Nouocomum , siue ad Ticinum euaderent fugâ ,
 prout hoc , siue illud iter , alterutro venientes Galli
 vacuum opportunumque reliquissent . In tali dis-
 crimine seruauit vrbem cunctatio hostium prope
 fatalis ,

fatalis, qui transgressi celerrime Ticinum, morati deinde circa flumen, post aliquot dies ad Clarae-
uallis Monasterium transfulere segniter castra. Ibi,
triginta millibus armatorum, occupatis late campis,
& circummisso ad Modoetiam quoque minore
exercitu, ne quid commeatum alicunde veniret,
decreuerunt expugnare lenta sanx urbem, quam
sine mora vlla capere potuerant, si, quemadmo-
dum à Caesarianis factum antea erat, quo vene-
rant die, intrare apertam desperatamque voluis-
sent. Obsidionis mala cito vertère in ipsos, itaut,
Mediolani tum ex antepreparato suppeteret
annona, tum equites nostri egressi presidio ad ea,
quae supportabantur, secundis etiam aliquot cer-
taminibus affligerent Gallorum equitatum: eiusque
detrimenti fama Gallum imperatorem inter suos
vexabat. Simul Heluetij, qui in eo exercitu erant,
ob frigora tumultuantes, perpulere, vt castra re-
tro Ticinum versus moueret, aegre cohibitis no-
stris, quominus terga abeuntium lacerarent: quod
si factum esset, non dubitant, quin torpida, & ri-
gentia membra aegre molientes, atque profectio-
nis etiam eius ignominia consternatos (& erat ni-
ualis forte dies) opprimere Caesarianus exercitus
potuisset, recens nimirum ab urbanis hospitij, vn-
de spe optima & ignium tepore alacer in pugnam
iret. Sed Columna, praeterquamquod cautus na-
tura & lentus tuta consilia ex ratione, quam prof-
pera ex euentu semper maluerat, etiam tabe mor-
bi, & pauore supremorum alienatus fere á com-
muni

muni sensu abnuat discrimen, & sicuti vocibus poterat intermortuis, differuit pauca in eam sententiam: contentos ipsos esse debere, quod cunctando & sedendo abire prope à moenibus hostem, coegissent. Galli, quacunque irent, ferro & igni cuncta permiscerent, incenso Rosato municipio, praedati quicquid obuium fuerat, ad Abiatum, constitere, qui locus quatuordecim millia passuum ab vrbe est: & quia satis validam, vti tunc erant munimenta, arcem habebat, idoneus visus, vbi noua auxilia Heluetiorum, quae mittebantur ab Rege expectarent. Ferme sub id tempus, quo Gallus Imperator reducto ab Claraualle caeterisque suburbanis locis exercitu, & amissa occasione capiendae vrbis, nullum nisi tristem de tota expeditione nuntium mittere ad Regem poterat: Cardinalis Medicaeus, qui ipse in parte foederis aduersus Gallos initi, Leonisque animorum heres fuerat, Pontifex Max. renuntiatur. Id accidit quinquagesimo die, postquam Adriano mortuo, Patres intra conclaue abditi, studia sua, & alterationes, & astus consumpserant in ea re, quae diuino semper nutu peragitur: & mores negotiationemque mortalium excelsa Numinis benignitas ac prouidentia admittit illuc, vnde tamen mortalitas tota arcetur. Nec sane Cardinales antea in villo alio Pontifice tam intentis animis altercati erant. Creatus hic, Clementem VII. dici se voluit, vel appropinquante celebritate Diui eius, vel, vt nominis mansuetudine spem omnibus faceret, nul-

lius offensae, nullarum sese inimicitiarum memorem, paterno in genus humanum spiritu nouae ineuntem itinera vitae, capeffere fastigium illud. Nota tamen erant, & celebrata sermonibus, in Caesarem fauor, in Gallos alienatio, studium rei Mediolanenses, & foederis necessitudo, quo sese olim vrbis eius causa illigasset. Ea Mediolanensibus, & defensori Mediolanensium Hispano spem, animosque addiderant Gallorum genti incusserant solitudinem atque inuidiam, & moerorem, si semper insensum sibi, semper Hispanae factionis Pontificem habituri essent. Super omnia, vrebat animos recordatio Leonis odiosa genti, quod eo scilicet Pontifice aduersus Regem Franciscum ineunte foedera, Pontificatus opes ad arma conferente Hispanorum, eiectioni Mediolano essent, quam nunc frustra repetentes urbem, in hostili terra conflictarentur. Pontificis nempe eius consanguineum, gentilem, heredem, spiritus animosque retulisse eosdem imbutum esse consilijs illius, & pari cupidine tollendi in perpetuum ex Italia Gallicum nomen, ne ad recuperandam urbem Mediolanum adspirare vnquam possint. Eadem apud Regem Franciscum quamquam falsa agitantur. Hunc etiam angebat conscientia dati per ipsum veneni, vel certe, credito, tamquam dedisset. Successorem simul & ultorem adesse Mediolani moritur ijsdem diebus Prosper Columna, veneno amatorio, sicuti creditum est, illigatus, mansitque inter annalium monumenta Clarae meretricis

retriciis nomen, quae deperierit virum. Eam Boniueto vsque eò cordi fuisse, adedò, vt cum ab Claraualle moturus castra esset, miserit in urbem, Galeatium quendam, qui viseret feminam, ac de inclyta pulchritudine eius comperta & spectata oculis referret. Columnae morte, summa rei militaris redierat ad Carolum Lanoiam, qui Neapoli pro Rege erat: iamque ille ob Gallorum aduentum & Columnae valitudinem prouinciae metuens, delegatâ Regni curâ alijs, profectus inde cum valida equitum peditumque manu aduentabat, ita moderans iter, vt ne prius ingrederetur urbem, quàm Columna, qui iam nulla in spe trahebat animam, expirasset. Id honori hominis dederat, caueraatque laudabili modestia, ne propere intrando praecepisse imperium, & viuienti quodammodo ducere voluisse funus videretur. Paulò post Borbonius ipse aderat transfuga Regis Galliae: sicuti dictum est, nouus Caesaris amicus, anxia sedulitate ad probandam ostentandamque fidem, ne intentis in se totius aulae oculis & susurris, vlla, vel actione, vel voce, vel motu vacillans ambiguusue reperiretur, vtque probaret omnibus hoc ipsum, quod à priori aula, non ingenij vitio, sed coactus inuitusque descuiisset. Vicissim Caesar absens, & occulto eius nutu Sfortia, & Lanoius & Daualus, caeterique intenti, nè proditor obseruari sese intelligeret, ne ve intelligere ipsi, aut meminisse viderentur illud, quod sui Regis desertorem in exercitu haberent. Inde, liberalitatis & diligentiae

diligentiae certamen, qualia solent initia esse omnibus, qui transire ad hostem. Borbonij transicione huius, aduentu Lanoiae, foederatorum auxilijs, exercitus noster, cum, & ducibus, & milite instructus egregie esset, diuiditur bifariam, & parte relictâ vnâ ad custodiam praesidiumque vrbis, caeteri Ticinum transeunt ad ea recuperanda, quae hostes ab repentino alpium transitu tenuerant: ipsi statim ad eadem defendenda concurrunt: pugnebaturque leuibz praelijs, quorum taedio, & damno Boniuetus ad vniuersam rei dimicationem venire concupiuit. Sed detrectauere nostri, non, quod animis, aut vlla virium parte inferiores essent, sed quia ferociam imitari Gallorum nolebant, quos fatigari & dissolui, compellique domum possuncundo spes erat, sicuti etiam euenit. Boniuetus ingentia de se principio pollicitus Regi, ipso etiam expeditionis initio non infelix, mox occasione felici improuide abusus, fessus postea rebus ambiguis, siue infaustis, relinquendae Italiae consilium cepit, rediensque in Galliam, nullius bene gestae rei gloriam ad Regemex prouincia Mediolanensi tulit, nisi quod quatuordecim millia numerum aureorum, quae Caesar ad exercitum mittebat, interceptisset. Abeuntes Subalpina Regione Gallos, qua etiam irruperant via, Eporoediam, vsque persecuti nostri, partem impedimentorum, & plerasque bombardas relinquere coegerunt. Quominus etiam conuertere agmen, atque in aciem adistere cogerent, ea res obstitit, quia, nec totus exercitus

exercitus ductus erat ad persequendum, & Vene-
torum auxilia, simul atque fines Sabaudiae Ducis
attigerant, negauerunt habere se id ab Senatu suo
mandatum, ut in ea terra vestigium ponerent :
ideoque progredi ulterius recusauere. Boniuetanae
expeditionis in Mediolanenses exitus hic fuit, cu-
ius infortunio Rex Gallus irritatus, abruptis quae
obstabant, venire ipse Mediolanum, & fortunam
experiri decreuit. Quod decretum atque consilium
optimi & generosi quidem, sed in re ista Medio-
lanensi semper infelicitis Regis, qualia rerum huma-
narum, & fastigij regalis ludibria ediderit, postea
narrabitur. Iuuenemque Regem, post pristinos
infelices conatus, toto nunc potentiae suae moli-
mine ingressum feliciter Italiae fines, capta statim
vrbe Mediolano, caetera obsidentem, & Neapoli-
tani quoque Regni iam prope dominum, mox,
dum suo corpore miscet certamina, sternitque ho-
stes, in medio feruore pugnae, suffosso equo stra-
tum humi, captiuum inde, & per alium aliumque
carcerem ductum in victoris Caesaris aulam, cum
vetere nouoque regno factum alieni iuris, vitam
denique & spiritum ab hoste deprecantem exhi-
bebo. Sed prius exponam Urbis nostrae casum,
longe foediorum etiam, quam ille hostis Regis fuit
exortâ scilicet interim pestilentia, quae, dum Rex
ille ab domo exercitum mouet, dum transit alpes,
dum expedito agmine aduentat, sine telo, sine
sanguine, rabe funeribusque debellauerat urbem,
& venienti infesto Gallorum exercitui, reliquias
cuium

ciuium quasi deuinctas & ligatas, patefactis moenibus, ac remoto omni portarum, obijce obtulit. Initia mali ad Abiatum, quò Boniuetus ab Claraeualis Monasterio cum exercitu sese contulerat, extitere. Inde, breui confinio, faciliq; traiectu peruenere in urbem, & corripuere cuncta, manante scilicet paulatim per corpora, per domos contagione rerum earum, quas sordidi, & marcidiputresque Galli, cum inde pellerentur, reliquerant. Ac primò quidem, milites nostri, rerum earum contactu, & aegri erant, & moriebantur. Postea, qui curant eos, quiue inuisunt, aut ministerio aliquo contrectant, propinqui, familiares, amici, etiamsi nihil aliud, quam spiritum habitumue communicarant, commercio illo trahebant luem, atque ad alios deinde perferebant. Hi rursus, alloquio vel adspectu contaminabant plures, & à pluribus ad vniuersos permeante morbo, citius quam credi posset, vrbs tota exhauriebatur, populusque morientium erat, iacente passim aliorum mortuorum populo, cum ne solita quidem sepe liendi cura maneret erga id, quod semper ab superstitum oculis & communi luce submouetur. Haec ipsa iniuria cumulus alimentumque mali erat. Iacebant enim strata per vias, perque vacuas domos cadauera, & similem exitum expectantes eos, qui supererant, pestifero odore, nec minus tristitia, & praesentis imagine mortis, vt in eosdem ruere acervos quamprimum cuperent, quod vnicum remedium calamitas ipsa afferebat.

Sublata

Sublata sensus humani consuetudo: & quos tabes illa infecerat, aut neglecti desertique moriebantur, aut, si quis assidere voluerat, fiebatipse ceteris exemplum ne cunctaretur adsidere quisquis mori, & finire miseras vellet. Neque solita effugia dabantur in villas amoenosue secessus, cum etiam illi qui rure agebant, conditioni vrbanoꝝ inuiderent, ac proripere sese eodem conantes caderent in itinere ipso, & cadauera sua, ceu fugae vestigia infelicis spargerent. Moriendi tamen celeritas, agrestibus iuxta, & vrbaniis, leuamento erat aduersus rerum omnium egestatem, cum tota ciuitas, & vicina pariter ac longinqua rura, per aliquot iam annos, inter maximorum exercituum, lingua moribusque dissonas, licentia & rapacitate simillimas gentes, spoliata, & exausta, & vastata, ne vulgaribus quidem & quotidianis alimentis sufficerent, adeo pharmaca, haustusque delicati, & mollior aegrotantium victus deesset. Vix amplius negotiatores, & olim opulenta nobilitas, ob recentium bellorum iniurias deserto agrorum cultu reque coarctata familiari, pestilenti illo tempore propulsabant famem, Egens vero semper populus, & miserrima pauperum multitudo contabuerat fame nisi velocius aliud malum remedio esset. Et miserabilis adspectus interea erat manducare volentium inimica palato, & in ipso manducandi conatu ob pestem alteram exeunte vita. Sed & aliae tristiores formae mortis traduntur, quas referam, vt ex comparatione temporis eius agnoscat

omnis populi Mediolanensis aetas, quanto mitius in se agat Numen. Neque enim talia exempla celestium irarum, vel rediisse vnquam, vel in posterum reditura esse arbitrabamur. Vna nec inhonesta domus fuit, quae ante illam pestilentiae calamitatem, ab Gallo violentiâ & rapinis, ab Hispano tributis, & immodico exactionum pondere afflicta, nuditatem & famem aegre tolerabat. Vbi grassari morbus totamque depopulari urbem coepit, domum etiam hanc irruit inter primas, scilicet affectis iam corporibus animisque, & paruo illo sordiduloque grege conferto intra angustias humilis tecti. Omneis ibi exanimis ab ijs, qui forte ingressi erant, reperti sunt, sed alius alia facie lethi melioreque postea ciuitatis statu celebrata sermonibus res digna est visa pictoribus, qua certatim exprimenda specimen gloriamque artis ostentarent. Collapsa repente retro mater fregerat illisum pavimento caput, & fusa per plagam viscera cernebantur. Duo lactentes adhuc infantes, nullo materni casus intellectu adrepserant ad notas sibi papillas, & emortuo illic lacte irriti mordebant alimenta sua siccatosque fontes, & spiritum vltimum morfu exhalabant: caetera grandiuscula, & propter aetatem tamen secuta proles circumfusa mortuae parenti, aut mandendo simpliciter terendoque dentibus aliquid expirarat, aut incertum relinquebant in adspicientium animis, contagio, an fame expirassent. Ac deforme dictu: liberorum pater, mulieris maritus, victo malis animo, cunctantem

stantem mortem vltro accerfierat, vitaeque suae attulerat vim, & pendentem ab iugulo nodum, notauere, quo sese exanimarat. Talia viderat retuleratque vicinorum aliquis funestam eam forte domum ingressus: casusque ille assuetudine quotidiana horribilium spectaculorum, quamdiu manebat pestis, in leui habitus, vbi haec abierat, salute vrbi reddita, in nouo deinde populo, materies, vt dixi artificum etiam ingenijs fuit. Pleraque alia generis eius, & narrabantur ab ijs, qui publicae cladi superfuerant, & inde audita scriptores etiam litteris mandauere. Vigiles, qui excubias in arce agerent, exanimis in fossam esse delapsos: praefectum ipsum arcis, dum circuit muros, custodiasque obit, repentino pestilentiae ictu praecipitatum, absumptum illic praesidij robur, vt nisi propugnacula, & bombardae, & turres, & portae cataractae conspicerentur, nihil fere arcendo & deterrendo hosti ibi esset. Senatores, & principes vrbis, quosue alios, in tanto suae vitae discrimine cura aliqua publicarum rerum attingebat, dum congregantur vtique consultandi causa: dum sententias dicunt: dumve ab inconsulto illo concilio redeunt domum, infirmas plebis forte corruentes, siue domi manserant, pari exitu, reliquerant fere absque regimine urbem, & quibus faeuitia morbi pepercerat, confuso iam nobilium ignobiliumque discrimine, autoritas nulla eis, & prouidendi iubendique quicquam irritus labor. Dum cadunt atque coaceruantur promiscue clari simul & obscuri, virorumque & femina-

rum cadauera sine vlllo intuentium pudore iacent
passim ita vti naturae simplicitas & miseria sese
habet, ipsi etiam inter se viui nihilo plus pudoris
ac verecundiae retinebant. Tamquam mox amissi
furi vitam, ad id quod aderat praesensque erat,
desperate & inuerecunde plerique ferebantur: &
certa ante oculos mors, quae supremi iudicij ter-
rore flagitia inhibere debuerat, eadem erat velut
illico morituris incitamentum, ne scilicet usurpare
cunctarentur lasciuias, à quibus in perpetuum abi-
rent. Valuit apud alios obiecta oculis animoque
species dissoluendae mortalitatis, futurae vermibus
alimento, & abiturae in vermes, quodque longe
terribilius, os immane Orci, praesens tartarus,
sempiternae flammae, & ex diuerso, beatioris vitae
praemia, quorum spe ac meditatione multi innoxie
sanctaeque agebant: taliumque pia facta & mortes
ipsae nobilitauere deformem eum annum. Nam
diuino vere spiritu feminae virique, pedibus nudis,
cincti funibus colla, & voluntario frequenti vera-
bere fundentes ab humeris sanguinem, exposcen-
teis flebili voce celestem veniam adibant templa,
interimque tamen vrente intus peste absumpti non-
nulli eorum cadebant, testati splendore oris, quod
eiusmodi morte vitae poenis eximerentur in celum,
nec poena sed praemium ipsa esset mors. Iam
inclytae animae subsidia urbis, apud suum pars
utraque sexum, sanctae erant Apostolico munere:
cibos & hortamina egenis tulerant: quid post mor-
talem hunc spiritum reliqui esset, docuerant igna-
ros,

ros, siue nihil tale cogitantibus iniecerant alterius
vitae curas, spemque aut metum. Iam veteris
quoque Tobiae erga infēpultos studio & caritate,
quantum potuerant in tanta strage assequi, per se,
per alios adlaborarant, ne corpora exanima in
publico & aperto putrescerent, & pastores isti
haud dubie Urbis in tali tempore fuerant. Nam
absente, sicuti dictum est Pontifice Urbis mercena-
rij ministri, quibus interim Ciuitas commendata
erat, minime mouebantur animarum clade: ac sicuti
lupo superueniente, custos alieni gregis dat impigre
terga, deseritque nihil ad se pertinentes ouiculas:

ita conductitij illi curatores, nulla alia

quàm farcinarum & peculij sui so-

licitudine ad prima pestilen-

tiae signa, sublati cal-

lide rebus abierant

domum.

IOSEPHI RIPAMONTII

CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI

HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER IX.

PLACATO tandem Numine, annoque circumacto pestilenti (is fuit humanae salutis millesimus quingentesimus vigesimus quartus) Populus & Respub. Mediolanensis, ignobili paruae vrbis populo, quàm Metropolitanae Maieſtati ſimilior erat: & ſicuti corpora momento vno diſſoluuntur, tardis incrementis augeſcunt, lente ab noua ſtirpe renaſcebatur. Rari & attoniti qui fieri parentes poſſent: vacuae pleraeque domus: inania procerum etiam teſta: parui magnique penates iuxtà deſerti: compita, & viae, & fora illa calcata tantae quondam multitudini herbeſcebant agreſti ſimillima ſolo: & ſinguli ciuium velut attollentes ab tumulo caput, iratam adhuc fuſcamque lucem adſpicere ſeſe putabant. Manſueuiſſe coelum, inhibita eſſe peſtilentiae tela, tutam eſſe ſibi vitam, vix fides. Et erant iſta tamen, licebatque iam creſcere, & nouam ſobolem reparare vrbi, cui Rex Gallus imminebat, vt ſtatim victor,

vicior, postea captius cladem ignominiamque inde aegre elapsus vincula, referret domum. Incitauerant destinata eius Caesariani ipsi illato in Regni fines bello, Massiliaque per quadraginta dies diuerberatâ, & quassatâ, non tamen captâ: quae oppugnatione postquam irrita fuit, confirmato ob eam rem animo, & ad veterem impetum addita recenti ira, parem eis animis offensionique exercitum celeritate mira in Italiam rapit. Simul Duces nostri cognita profectio Regis, timentes vrbi Mediolano, quam, & relictî illic praesidij tenuitate, & eo ipso quantulocunque praesidio, sicuti demonstratum est absumpto, apertam fore hosti prospiciebant, concitato ab Massilia nauium cursu legentes oram prospera velificatione Monoeci portum tenere. Ibi exposito exercitu, tormentisque membratim in iumenta impositis, pari fere cum hostibus gradu, diuerso itinere procedebant, ita, vt eodem die Galli Vercellas, nostri Albam peruenirent. Inde, & hostes nemine prohibente, traiecto Ticino, Mediolanum versus recta contenderunt: & Caesariani praemisso iam ad prouidenda quae tempus moneret, Hieronymo Morono, quanta maxima poterant celeritate subsequentes anteuenire sese posse Gallum sperauerant. Sed Moronus, vbi solitudinem vrbis, vastaque & squalentia cuncta vidit, relato etiam mortuorum numero (centum, quadraginta millia perijsse constabat) squalens ipse & confusus, desperata defensione, vltro rogare & hortari ciues institit, vt fauienti fortunae submitterent

terent capita, neue Gallo venienti facienda insuper materiem praeberent. Acciperent exercitum Imperiumque cui frustra resisteretur: Id Sfortiae, id Caesari gratius fore, quàm si pauci & inualidi tot armatorum millibus offerrent sese trucidandos. Satis spectatam esse populi Mediolanensis virtutem: nunc saluti consulendum: generosa pectora melioribus suis & Reip. temporibus reseruarent: memorem Sfortiam fidei ciuium optimorum: si cedendo tempori conseruare eos potuerit, adnixurum, ut pristina quoque ipsorum gloria recuperetur: vindicem fore Deum, nec homines vitio daturus, quòd in manifesto discrimine cauta consilia temerarijs antetulissent. Haec & alia praesentium miseriarum solatia & hortamenta, suadente desperatione Moronus admovebat ciuium animis qui aduentantium fama Gallorum vndique exciti, concionis more circumsteterant virum, & in tam dubia re, quidnam ille afferret, suspensi ab ipsius ore expectabant. Ac caetera quidem eius miserae consolationis peregit Moronus, apud Populum Mediolanensem quomodo quilibet etiam alius orator, desperatarum rerum ignominiam & pudorem eleuare verborum arte potuisset. Illud verò nouum & singulare, & ad Christianos animos maximè efficax attulisse est visus, quod in excusanda defendendae urbis necessitate, tenerrimam illam Evangelij vocem vsurpauit, qua Saluatorem in extremis suis rebus mortalitate succumbente esse vsum tradunt. Praefatus enim, ut in paribus animi tormentis,

mentis , verbum vſurpare idem licitum ſibi eſſet : ſpiritus quidem promptus eſt, inquit, caro autem infirma : & reliqua deinde ſicut expoſui , ſubiecit . Ab ea concione , datis quibuſdam propere mandatis , & firmata ſicuti potuerat , arce , Mediolano egreditur : ac vitata militaris viae celebritate ſeſe Ticinum confert , qua in vrbe Caſſariani duces cum Franciſco Sfortia exercituque toto ſubſtiterant . Sub ipſa vrbis eius moenia Sfortiam reperit egreſſum impatientiâ diutius expectandi quid ipſe renuntiaret . Vbi , perditas res , iamque tenentem Metropolitana moenia Gallum accepit , pauca cum Morono eodem ſecretò colloquitur : deinde recipiunt ſeſe vnâ intrò ad Caſſarianos , ipſos quoque intentos in nuntium , vnde cuncta pendebant . Quidnam illud ſecreti ſermonis , quæue ſuſpicandi cauſa Caſſarianis fuerit , nescitur . Ex eo certe die , Sfortia & Moronus in Caſſariano exercitu haud ſecus adſpiciebantur , quàm ſi Gallis Metropolim ipſi prodidiſſent . Et eae deinde ſuſpiciones ab qualicunque ortae principio , caeterâ additâ offenſione animorum , ſive , per artem & calumniam arrepto quolibet obtentu , in tantum exceſſere , vt apud Caſſarem grauiffimo rebellionis & ingrati animi crimine Sfortia accusatus inſeſtam inter miſerias & pericula vitam ageret , atque partâ de Gallis victoriâ , pro hoſte ipſe haberetur : quas principis infeliciffimi calamitates , & eius negotij exitum reliquosque Sfortiae caſus ad finem vſque vitae ſimul & imperij , in ſequentibus

libris demonstrandi locus erit. Nunc perculsis repente casu Caesarianis, Rex Franciscus sine certamine victor Metropoli instabat adeò non repugnanti, vt imperium accipere eius, cum bona prioris domini venia, communi ob recentem pestilentiam approbatione famae, superùm etiam quasi iussu parati illic cuncti essent. Ille enimvero, neq; ingressus urbem, neque ingredi passus quemquam suorum, tantùm collocato circa moenia praesidio & constituta obsidione arcis, graui proposito edicto ne quisquam Mediolanenium vlla iniuria violaretur, infesta ad Ticinum signa repente conuertit, ne urbem scilicet eam ab tergo relinqueret, idque caput esse belli dictitabat. Caesariani duces, iam oppido probe communito, circa vrbes diuissimas, in rei Ticinensis euentum intenti, sese ad Metropolim denuo recuperandam accingebant. Miserant Borbonium in Germaniam ad conducenda gentis eius aliquot millia: Sfortiam & Moronum interim, neque vt palam irati tractabant, ne alieno tempore exasperarentur, neque vt incauti, ne suspecta iam eorum fide, locum nouae fraudi aperirent. Angebantur difficultate pecuniarum, exiguis vt semper ac lentis ab Caesare subsidij, & mutata Pontificis voluntate, qui in minore sua fortuna, arcendis Italia Gallis, vt demonstraui, foederatus, abnuebat nunc omnem armorum societatem, Apostolicoque nomini indecoram esse profitebatur. Florentini item antea foederati & moniti iam ex foedere, quibus auxilijs Metropolitana

tana res indigeret, consentanea quaedam alienationi Pontificis respondebant. Paria referebantur ab Venetorum Senatu, qui prudentiae suae genere, consilium ex inclinatione rerum capere soliti, postquam cum magno exercitu prope victorem in Insubria sensere Gallum, iam amicitiam armaque illius spectantibus, non teneri sese arbitrabantur foedere, quod fortuna inutile fecisset, & haud dubie immutati verba pro rebus dabant. Alienatis ita multorum animis, & ob res aduersas, uti fit, quotidie magis detecta mutatione voluntatum, res una tamen exercitui nostro ducibusque Caesarianis adiuumento erat, quod nimirum, Rex Franciscus aggressus magno impetu Ticinensis urbis moenia, & praesidij robore, & oppidanorum virtute inde repelleretur. Atque dum Gallus ibi tempus terit, & nunc dimouendo auertendoque anni, nunc agendis cuniculis operibusque frustra fatigat militem, interim confirmati nostri Heluetiorum auxilij, quae Borbonius adduxerat, & animorum fiduciam, minime dubitabant, quin recepturi Metropolim, breui tempore essent, & excitata sic priore fortuna, deiecturi Italiae finibus Gallos. Spem quidem illam, ut Rex etiam ipse caperetur, utque tantum munus in Hispaniam ad Caesarem possent mittere, nondum credo agitabant. Cum nostra hostiumque negotia in hoc statu essent, & Gallus, quia Mediolanum haberet in potestate, mox caetera sese habiturum speraret, Hispani, quia oppidi unius irrita oppugnatione detinerentur, frangerenturque

H h h h 2

hostes,

hostes, propediem crederent fore debellatum: tempus id opportunum tentandae pacis inter Reges visum est Pontifici Clementi, dum scilicet pars vtraque victoriae pignora manibus teneret, dum Rex etiam vterque vinci sese posse arbitrari posset. Sanè Pontificis eius animus initio fuerat, ne sese immisceret Regum armis, & dispari quondam studio molitus bella, factiones foederaque amplexus, famam nunc ingentem illam & Apostolicæ maiestati consentaneam adamarat, ut Pater humani generis, publicæ pacis cupidus, barbarum inimicus omnium haberetur. Caeterum, securitatis etiam ipse suæ causâ, dederat hanc occulte Gallo fidem: cum, bona sua pace Mediolanensem expeditionem eum semper esse obiturum, neque ab Roma quicquam unquam ad eam rem ei fore impedimento. Postea, Gallicas quoque copias euntes ad Neapolitani Regni damna transmiserat per Ecclesiæ fines, causatus apud Hispanos hoc ipsum, quod nisi exercitus infesto praeuisset iter, auersurus in se bellum fuisset. Denique, haud procul iam aberat ab eo, ut Gallicæ potius quàm Hispanæ factionis diceretur, indueratque in communem sese laqueum, nec ferme sentiebat. Implicatus ita & haerens, suspectansque multa & vicissim ipse suspectus mittebat crebras de pace legationes, in Insubres quidem, ad Gallum Regem, ad Lanoiam, ad Daualum: in Hispaniam verò, ad Caesarem ipsum, eisque legationibus miscebat consilia, preces, & Apostolicos hortatus, & quicquid à Pontifice ma-

ximo

ximo communis otij causa dici Regibus posset .
Reputarent incerta belli, & longinquam ab domo
militiam, & ancipites casus, & tot infidas ab ytraque
parte victorias, & tantum Christiani sanguinis
haustum iam & hauriendum. Conditiones quoque
proponebat, vtilis vtrique parti, sicut arbitrabatur
ipse & honestas: vt Regis Francisci filius natu
minimus, ab Caesare Dux Mediolani appellaretur:
pro eo munere Caesar ipse pecuniae summam acciperet
quantamcumque dari iustum foret. Ita rem
Mediolanensem, extra Gallici Regni corpus, &
Caesarem, eius dandi, vel adimendi principatus
authorem fore. Nusquam ea secundis auribus accepta
sunt. Negabant Hispani, glebam vnā, Italici soli Gallis vnquam esse relicturos, insuperque
taciti indignabantur, quod consilia pacis & hortamenta
sibi mitterentur ab eo Pontifice, qui relictā
foederis fide, sese manifeste fecisset hostem, hostiliaque
iam coeptasset: Rex Gallus, capta iam Metropoli,
& Neapolitanae conquisitionis vanitate vitioque natiuo inflatus nihilo aequiorem sese ad
Pontificis monita accipienda praebebat. Ea pertinacia
Regibus, isque vtriusque aulae consensus ad dirimendam
hanc ferro litem, quasi, non Insubriam in eo discrimine,
sed Regnum pars ytraque suum, & omnem ad reliqua
famam agi censerent. Lanioia fuit vnus in Hispana
parte, qui, posteaquam circumfundi Neapolitano etiam
Regno Gallos senserat, prouinciae suae metuens,
inclinaret non nihil ad pacem animum, vel certe summam virium
illuc transferre

transferre conaretur. Inde pugna sententiarum e-
cum Daualo, contendente, si abscessum Mediola-
no esset, Insubriaque relicta Gallis, etiam Neapo-
litani Regni nullam irritamue fore defensionem, &
nulla alia spe minitari Neapolitanis rebus Gallum,
quàm vt exercitum nostrum ab Metropoli abstra-
heret. Si manerent in Insubria, posse vtrumque
succedere, vt & deijcerent Mediolano hostem, &
Neapolim, eo, qui ibi esset milite tuerentur.
Insubriâ desertâ, hanc simul Regnumque amitti, &
profectione ipsâ fieri famae militaris irreparabile
damnum, quod tristius foret etiam, quam Regna
& prouincias amisisse. Potiora haec visâ Concilio,
ipseque Lanoia, damnata priore sententia vinci
sefe passus, prouisis quibusdam ad firmanda prae-
sidia Regni, totas huc vires animumque intende-
bat. Iam exercitus erat noster Gallico exercitu,
nulla virium parte minor, fortasse etiam, Ger-
manica auxilia, quae cum Borbonio & Frani-
spergo, & Marco Sitico venerant, non aequa-
uerant modò, sed excesserant hostium nume-
rum. Decem millia peditum, duo equitum
millia fuere veterani fere militis, quod robur
fida Caesari pars Germaniae, & Ferdinandus
eius frater, accuratissimo delectu miserat, ne-
cessitate simul tanti discriminis, & gloria elatus,
vt Germanicae militiae vim intentis in rei Medio-
lanensis exitum principibus gentibusque omnibus
ostentaret. Haec ad veterem exercitum addita
subsidia spem haud dubiam attulerant, si duae con-
trariae

trariae acies libero campo adlisterent, posse victoriam esse Caesarianorum, Gallosque profligari. Non minus virtutis in exercitu Gallorum erat, ducesque ibi, vel animi fortitudine, vel armorum usu, nominisque etiam gloria pares nostris. Sed apud iuvenem Regem; Anna Momoransius & Philippus Ciabotus, ob amoena ingenia gratosque mores, antestabant. Inde toruitas, & indignatio caeterorum, quibus saepe iratis, pleraque in exercitu negligebantur. Rex ipse Franciscus, acer sane bellator, sed nunquam ita ad negotia intentus, ut voluptates obliuisceretur. Dum Ticinensibus adsidet muris: dum coronâ cingit urbem: dum admouentur scalae, scandereque frustra conatur miles: cum illis Annâ & Philippo abditus Augustali inter ludicra sermonibusque vagis terebat tempus. Laborabant adhuc uti semper pecuniae difficultate nostri: sed apud hostem, stipendia militum intercipiebantur avaritia quorundam & fraude nequaquam ibi tantum factitatâ, dum scilicet, ementito militum numero, redundantia aera praefectis cedunt. Abduxerat etiam ex Gallico exercitu sex millia Rhaetorum insigni facinore Iacobus Medicaeus, de cuius audacia initijque fortunae antea demonstraui. Is, patrata caede Monsignorini, praemium ejus nauatae operae malum aliquod timens, eoque metu factus audacior, ac pericula ipsa magno discrimini remedium quaerens, ab sua illa solitaria Mussensi arce, quam sibi in tam anticipi fortuna, prospere, siue secus conandi aliquid

sedem

sedem initiumque destinarat, perscribit significatque; Daualo, posse ipsum, Clauenensi arce capta efficere, ut Rhaetorum procures, qui miserint auxilia Gallo, in metum ingentem de summa rerum suarum adducantur. Sic auxilia illa domum esse reuocatu-
ros: de ea re, quid sibi mandatum sit expectare. Haud displicet Daualo res, laudatoque consilio viri, & missâ ad eum pecuniâ, quò promptius libentiusque exequeretur, monet dicta factis, comprobare. Si succedat, honori atque emolumento id ei apud Caesarem etiam fore promittit. Exibat matutinis horis ab arce quotidie Rhaetus, & ibi ante portam aliquandiu inambulabat. Ea quotidiana consuetudo praefecti nota Medicaeo: posuitque in vicina latebra insidias, ac profiliens inde ipse repente comprehendit hominem & multae simul iniectae manus. Ad quem casum trepida captiui coniunx, cum reddi sibi maritum ex arce conclamaret, furcâ repente in eius oculis erectâ Medicaeus, strangulari laqueo iniecto ipsum iubebat, nisi porta patefacta illico esset. Ita, capta per Medicaeum arce, timentes Rhaeti, ne initium id belli esset aduersus libertatem suam exorientis, quo exardescente mox bello, depellerentur vniuerso Vulturenae Vallis tractu, sciueres suo more, Ut Tecanus, qui ductor popularium in exercitu nostro erat, illico rediret domum, seque & copias illas patriae periclitanti restituere ne cunctaretur. Ea non parua lacuna facta erat in Gallorum exercitu: machinatorque fraudis Medicaeus, ab eaprimum

primùm commendatione, innotuit Caesari simul, & incussit aliquam ducibus sollicitudinem, si homini tam prompto ad facinora, minitarique rebellio-rem auso, tantum etiam providentiae ad militaria ope-
ra esset. Caeterùm, ita sicuti demonstraui-
mus aucti confirmatique nostri, ab Laude Pompeia, qua in
vrbe sese recollegerant, numero copiarum inito ad
Melinianum processere. Inde Ticinum vadunt, &
castris prope nostra castra positis tantulo interuallo
vt partis vtriusque fistulatores inuicem sese lace-
sere possent, plumbeaeque glandes hinc inde certo
ac destinato ictu adigerentur, paruis illis certami-
nibus summae rei specimen auguriumque capta-
bant. Castra Regis Galli in eum modum sita fue-
re, vt pars militum tenderet intra ferarum septa,
quae veterum Vicecomitum oblectamenta, sexde-
cim miliaria campi peramoeni includunt, pars la-
tius ab exteriori parte porrigeretur, diruerantque
murum interiectum quanto necesse erat hiatu, ne
ab ope mutua dirimerentur. His castris, vti dictum
est, appropinquauere Caesariani, partim, conspe-
cto per campos & prata exercitu, partim abdito
nemoribus, ad D. Iustinae, ad D. Lazari, sicuti
planities tunc ea patefcebatur, obscurabaturue. In-
terfluebat dirimebatque munimenta flumen satis
profundo alueo praecipitibusque ripis cuius fons
ex septo ipso manat. Accolae Vernaculam dicunt.
Circa eum amnem crebra certamina erant transire
conantibus nostris, prohibente Gallo. Et muni-
tiones alioqui caeterae castrorum, aggeresque, &
fossae,

fossae, & bellicâ arte reperta cuncta militum securitati, intra suum vallum partem vtramque defendebant, vt neutri alteros ad pugnam compellere possent. Atque compertum postea est, secretò monitum fuisse Regem à Pontifice Clemente, ne pugnae d se imen adiret multis iam rebus impar: daret Hispanorum exercitui spatium, quo senescerent paulisper atque debilarentur: non posse diutius eos ob pecuniae angustias in eo loco sustentari. Nec vique poterant, & ideo cupiebant quamprimum p aelio defungi. Ad x. Cal. Martias nocte, quam sa e Apostolo Matthiae dies, idemq; natalis Caesari sequebatur, Daualus, & Borbonius, & Lanoia, mandant ceteris ordine praefectis, vt singulos milites tun ca aiba super extimam vestem iniecta iubeant esse amictos. Id signum, & quasi tessera deb bat esse, per quam inter se dignoscerentur, ne obscu um noctis & gladiatorum agitatio anc ps, vulnera & ctus ab oste in ipsos auerteret. Ita praeconium missum: temporisque fere momento, sicut imperatum erat, stetero omneis ad nutum intenti Ducis. Tum de tertia fere vigilia adsaltatum est hostium castris, atque ab diuersa parte praelio ostentato pars septum irrumpunt, alij regiam stat onem agg eduntur. Et Rex ipse, audito strepitu sentiens adesse discrimen, prodierat ultro ab stat one illa eduxeratque suos in liberio rem campum sperans equitatu superio rem se esse. Populere primò Galli nostros quia, necdum vniuersi irruperant & equestris procella vehementius ablatere

latere incuberat. Mox Lanoia cum Germanico peditatu superuenit, inclamante Daualo, ut opem ferre properaret. Eius aduentu cessere nostris Germanis peditibus Gallorum Heluctij, qui primo impetu feroces aegre antea sustinebantur. Pugna erat atrox, magnumque discrimen etiam ijs qui deinde vicerunt. Rex ipse ante alios terrorem & caedem eximio bellatore equo, & victrice per aliquod tempus machaera animoque elato circumferebat. Strauerat humi multorum corpora equosque abscissas à brachijs manus, abscissaque brachia, & detruncatas ab reliquo corpore ceruices: suorum quoque nonnullos coecus sua & noctis caligine obtruncarat. Demum ipse lapsu faucij morientis equi in fossam effunditur. Tectus humeros fuerat argentea clamyde vincente tenebras noctis splendore suo: caetera ignotus quinam homo esset. Spe praedae treis gregarij milites illico circumstant, recusantemque dedere sese & obluctantem interfecturi erant, ni Regem se esse dixisset. Tanto magis tenent inhihentque attoniti magnitudine suae fortis & subita reuerentia in captium. Accersebant deinde Borbonium, ut is exciperet Regem: qui, proditorem contumaci ore abominatus, etiamnum imperitans, venire potius Lanoiam iubet. Ab eo exceptus, & cum omni honore, qui captiuo Regi haberi posset, ductus in Hispaniam, quae deinde libertate adepta ob rem Mediolanensem hostilia, & infausta adhuc tentarit, in tempore exponemus. Captiuitate Regis, consternato

& fuso dissipatoque omni Gallorum exercitu, dies insequentis lux Populo Mediolanensi victoriam aperuerat & dilapsis repente etiam qui obsidebant arcem, nocte sese vna potuisse liberari admirabantur. Galli, qui praelio affuerant, quique circa praesidia dispositi celerem acceperant famam cladis cateruatim, siue solutis ordinibus abeunteis, haud prius constitere quàm relictas sibi ab tergo alpes cernebant. Mediolani, pulso in hunc modum hoste nullus in praesentia fructus tantae victoriae erat, inanemque laetitiam fecere populo ea quae secuta sunt. Iam Rex ille, qui Metropoli provinciaeque bellum intulerat, ductus in Hispaniam ad Caesarem, Madriti in arce custodiebatur humanarum rerum & regiae fortunae miserabile exemplum, cum Caesar victor ne adspicere quidem eum voluisset: vnde moeror captiuo, & ex moerore morbus, qua denique miseria impetrauit, vt benigne inuiferetur ab eo, quem armis ipse laceffiuerat. Iam Regina Mater prius etiam abominata infavstum illud in Italiam iter filij, tanto nunc magis consilia belli consiliorumque authores oderat. Et Gallia tota, caeso insuper, aut casibus alijs amisso nobilitatis flore, omnique propemodum amissa militari sobole, poterat lugere magis quàm vindicare casum Regis: ac discordijs & moerore utiq; occupata desierat iam reparare vel minitari nobis bellum. Vrbs tamen ipsa, quasi nocturnâ illâ victoriâ, strageque hostium, & captiuitate Regis nihil actum esset, oneribus adhuc exactionibusque immodicis

modicis, & quod omni onere acerbius, victricium legionum licentia & rapacitate vexabatur. Ab gregario egenoque milite simul, & ab ducibus opulentis, exhauriebantur ciuium iuxta & agrestium, dites pariter & vacuae iam domus. Carebant adhuc pastore Mediolanenses, sicuti deinde etiam caruere vsq; ad Ioannem Angelum Arcimboldum, cui postea Cardinalis ille Hippolytus sua fessus absentia, & conscientiae credo stimulis ictus, Ecclesiam hanc authore Pontifice Maximo tradidit, cum Ambrosiana emolumenta curis semper intentus alienis diu ipse percepisset. Facile quilibet ex eo coniectauerit sacrarum rerum adhuc nuditatem, & misérias, quae in tanta militari proteruita & turba male propulsarentur etiam si suus Pontifex Metropoli praesens intentusque esset. Sfortia porro ipse, quem illa arma defenderant, quive vnus defendere nunc urbem ac tueri suos deberet, miserrimus vere mortalium erat, ac miseratione sui moerorem publicum augebat. Namque ducibus Caesarianis, iam antea, quomodo narraui suspectus, ceu prodidisset ipse Gallo urbem, siue innocens ab ea parte & aemulatione fortè aliqua inuisus, indeque apud Caesarem accusatus falsò, perfidus amicus, occultus hostis habebatur: & velut in alieno adhuc imperio cuncta seruientium, mala sustinebat. Nec Caesari tantum erat obnoxius cuius beneficio rediisset in urbem, cuius etiam armis & praesidio ad reliqua pericula casusque indigeret, sed mancipia eius erant ipsi Regum instar: incredibileque

bileque dictu, Dux Mediolani nemini regnantium antea secundus, regionum hodie nutu supercilioque regebatur. Suspiciatus etiam erat ipse, & sicut scriptum lego, compererat, habuisse Lanoiam illud à Caesare mandatum, ut, si fieri posset absque tumultu, sese detinerent abderentque aliquò, ubi mouendi quicquam adempta facultate vacuam, relinqueret imperij sedem ad ea quae pararentur. Quae ludibria, atque tam infestam principatus & vitae conditionem effugere volens, agitasse fertur, de Hispanis, qui Mediolani erant, interficiendis, atque de ea re cum Galliae proceribus perniciosè inita consilia habuisse. Nec ego de ea coniuratione certi quicquam affirmauerim, cum temporum etiam eorum scriptores, quibus notiora cuncta esse potuerunt, negotium illud omne haesitanter & ambigue tetigerint. Sed neque omitram ea quae scriptores iidem posuere pro certis, dum coniurationis crimen aduersus Caesarem, inter Sfortiam, & Daualum, & Moronum diuidunt trahunturque, & ipsum adeò Pontificem, Venetosque Senatores suspitione nonnulla adspargunt, vniuersi scilicet facinoris authore & quasi proxeneta Morono, de cuius hominis apud Sfortiam gratia & potentia nonnihil etiam antea demonstraui. Is Gallicarum irruptionum tempore profugus vnà cum Sfortia, calamitatum omnium exsilijque comes, dein exorta apud Caesarianos suspitione socius criminis, post victoriam hoc tempore non contentus victoriae fructu, sua principisque conditione inquietus,

inquietus, coquebat moliebaturque assidue multa animo, & molientibus noua alijs aptus opportunusque erat. Ingenium ei cum magnis virtutibus, nec extra vitia, quae ab virtutum ferme confinio oriuntur. Animus ingens cum superbia & fastu: belli pacisque artes cum fraude ac dolo: fides & obsequium erga Principem haud sine adulatione emolumentisque quotidianis: apud pares, apud superiores, modestia, & submissio: comitas erga infimos: iustitia in omneis: sed cuncta potentiam spectabant. Etiam patientia rerum aduersarum, atque quotidianas inter offensiones, tenor semper idem oris, eorum interpretetione, qui talia intelligebant, ad vindictae cupidinem & expetitum inde solatium referebantur. Hunc, magnae cogitationis, per haec indicia compertum sibi Daualus, siue Daualum ipse pares animo fluctus voluentem sagacissime odoratus, post colloquia nonnulla, post captos varie ambitus ad aegrum animum, vbi tuta res visa, socium sibi assumit ad ea, quae sortis vterque suae contemptu noua, & praecipitia experiri statuerant. Id modò incertum fuit, vter eorum iecerit prior tam periculosi sermonis aleam, aususque fuerit emittere primam illam funestam vocem, quam etiam audiuisse, capitale foret. Sed, siue Moronus incoepit, siue Daualus: prodidit certe Regnicola hic homo Mediolanensem illum, & nostrati simplicitati Neapolitana fides illusi: apparuitque nostrorum hominum astutias fraudibus cedere externis, etiam vbi palmam in eo genere

nere non nemo fortasse est assecutus : quae certe palma Morono illi tribuebatur . Regnicola igitur Daualus, primo quidem communicauerat consilia cum Morono , vt bona fide proderet absentem, Caesarem, vtque Hispanorum caede firmato Sfortiae principatu , eo deinde adnitente, Neapolitanum Regnum ipse adipisceretur . Verum , vbi gerendae rei difficultates , & pericula horrenda, summumque discrimen , inter consultandum primò ; deinde inter moliendum , occurrere animo , ne nihil plane lucratus esset , impedimenta ipsa , & vaecordem iam fatali prope calamitate animum, Moroni pro lucro arripuit . Ceu fidissimus homo Caesari, desert ultro per celeres nuntios ad eum , quam deprehenderit Moroni mentem : quid secum ille communicare ausus : qua adhuc spe & destinatione sustentetur . Nec vnus esse Moroni flagitium illud , sed Sfortiam , interprete mancipio , deprompsisse quae ingrato aduersus liberatorem, suum animo concepisset . Vt autem auderent vterque depromere , effectum esse arte sua , & prouisu , quo speculatus inquietam vtriusque mentem , tumultuantemque perfidiam, fingendo se quoque aegrum animi, & fortuna sua male contentum, illexerit vt portenta secum illa communicarent . Cognouisse etiam, parari aduersus rem Hispanam Sfortiae ipsius instinctu nouum foedus , eique foederi Pontificem Romanum addere arma & opes suas . Rem esse in magno discrimine, frustra que captium teneri Gallum Regem, frustra partam

partam esse de Gallis victoriam, si Dux Mediolani
finatur ille, qui per satellites suos id agat, ne
Caesaris nomen audiatur in Italia, utque sature-
tur ipse caede eorum, quorum sanguine patriam
atque principatum ex miserrimo exilio recupera-
rit. Contexta in hunc modum accusatione Daua-
lus, qui ipse maxime accusandus foret, missoque
in Hispaniam Ioanne Baptista Castaldo familiari
suo, qui Caesari cuncta ordine demonstraret, dum
ille proficiscitur, prospiciebat deinde agebatque
omnia, ut Sfortiam & Moronum publicè atque
testatò arguere coniurationis posset. Cùmque
Sfortiam ipsum interim in colloquia eadem traxis-
set, mirificâ insuper tentauit obtinuitque fraude,
ut certus ab Roma cum Pontificijs litteris sibi mit-
teretur homo super ijs rebus, quae aduersus Cae-
sarem foederis lege agendaessent. Ita, & testi-
bus iam, & indicijs illigatos improuidos homines
tenebat Daualus: iam res nota Caesari erat, &
quotidie tamen Sfortia & Moronus cum socio eo-
dem & proditore suo tamquam de re arcana secre-
tò consultabant, fallaciâ atque errore etiam apud
animum nostrum miserabili, nisi fraudulentis ma-
chinatoris exitus, qui propediem inscuturetur erat,
ex imagine moesta & tristi laetam iucundamque
aliam offerret. Daualus enim ipse, dum irati Cae-
sar's mandata in Sfortiam & Moronum postea ex-
sequitur, mortuus est è phtisi, & marcidum illud
liuore ac malignitate pectus concepta fallaciarum
labore tabes absumpsit. Nunc laetus Castaldi redi-

tu, & Caesaris mandato, rebellionis puniendae rebellis ipse strenue intentus erat. Mandauerat autem Caesar; ut propter irritatos victoriâ recenti suâ principum Italorum timores: qui velle ipsum oppresso etiam Sfortia Italiam occupare totam suspicabantur, atque ob id inter se coniurabant, eâ quâ instituisset simulatione Sfortiam Moronumque detineret. Sic posse consilia melius hostium cognosci, & securitate iniecta illis, spatium interea sese habituros, ad prouidenda & comparanda cuncta, quae aduersus noui foederis pericula opponerentur. Miserat verò interim etiam diplomata, quae Sfortiam Mediolani Ducem creabat authoritate sua, siue ad dissimulandam animi offensionem, indiciumque tegendum, siue, ut tumentem illius animum hoc dato blandimento placaret: eaq; mollior interpretatio fuit. Mox Daualus, incertum, Caesaris iussu, an sponte sua priuatoque consilio diuersa quaedam orditur. Volebat adinere Sfortiae Metropolim, arcem, vrbesque subiectas, & imperium hoc omne Mediolanense inuadere Caesaris nomine, quasi pristinus possessor manifestò perduellis, ob id crimen omni iure excidisset. Opportune ad id etiam valetudo Sfortiae ipsi acciderat, anceps adedò & grauis, ut vulgò actum de eius vita existimarent. Vnus obstare posse Moronus videbatur, quia fessum animum Principis ille consilio & spe optima sustentaret, ne rebus succumberet aduersis, neve frangeretur metu. Hunc ad se accersitum, & quambenignissime exceptum
artifex

artifex doli, per speciem colloquij secretioris cubiculo inducit, ubi Antonius Leua, peristromata inter & parietem, obscuro in angulo compositus occultabatur, ut suis ipse auribus, ea, quae ab Morono dicerentur audire posset: audiuitque cuncta & excepit, quasi res iam ipsa gereretur. Namque simplicissime Moronus ignarus adhuc fraudis, illato per duplicem illum proditorem sermone, assentiri interdum & laudare hanc illamue consilij viam: interdum addere de suo, & exponere tutiora, siue expeditiora quae sibi visa essent: ambigere nonnunquam: sciscitari modò aliquid, & super omnia, instare ne rerum dies verbis amplius & segni consultatione absumerentur. Interimque Leua Dauali manibus in turpi illa collocatus latebra, voces etiam audierat, quae ipse destinabatur neci. Nam inter caetera conuenerat hoc, ut ille occideretur. Ab scena deinde illa fallacique colloquio mittitur Moronus in Ticinensem arcem, & Daualus eò confestim subit ad quaestionem de scelere habendam, cuius participes auctorue ipse erat. Scilicet, impudentia & malignitate Tiberianis quoque temporibus fortasse intolerabili, certe ab temporibus moribusque ducta iisdem, interrogabat reum, pariter reus sociusque coniurationis, & ex reo ac socio, repente inimicus, accusator, iudex. Respondebatque Moronus, non sicuti ira & desperatione deberet: plura scire Iudicem, quam alios omnes, sed qualia verba mistus fiducia pauor gignit: adhibebatque temperamentum, ut si qua reliqua

liqua esset salus, eam ne sibi libertate intempestiua
abrumperet. Reperio quin etiam, scripsisse sua ma-
nu eum seriem vniuersam coniurationis, prima
postrema omnia, & quemadmodum inito aduersus
Caesarem foedere Sfortia, paratisque insidijs exer-
citui Hispano, nihil aliud quàm idoneum gerendae
rei tempus expectaret. Reticuit de Daualo ipso,
quod vnum tacitum atque dissimulatum prodesse
sibi poterat. Debuerat namque placari Daualus
facta significatione tam reuerentis animi erga ipsum:
atque ea modestia apud quemlibet alium utilis
futura reo fuit. Sed callidus homo, ex Hispania
oriundus Neapoli natus, iam inde à puero stipen-
dijs semper nutritus alienis, domi diues, potentiae
maioris audus, nihil praeterea curabat aliud: non
humanitatis iura, non famam ad posteros: & iam
eò processerat, vt ne parcere quidem aut eleuare
crimen posset. Interrogato reo, & extortâ quam
voluerat confessione, ipsum quidem in vinculis
relinquit, augetque custodias, tamquam sceleri
insestus, ac nec elaberetur: Sfortiam verò ipsum,
ne quis grauior in vrbe motus existeret, haud
quaquam pari violentia statim aggredi ausus, rogat
primò, vt publicae salutis atque securitatis causa
tradi sibi iubeat arces quasdam Caesaris nomine
custodiendas: deinde etiam vt circumuallari arcem
Iouis sineret, petit. Petebat simul vti dederet sibi
Ioannem Angelum Ricium, & Angelum Politia-
num, quorum vterque scriba intinpus, hic Moroni,
ille ipsius fuisset. Oportere vtrumque interrogari
de

de rebus ijs, quas ipse aduersus Caesarem molitus esse argueretur. Sfortia adhuc morbo implicitus, & multo magis ob eiusmodi rerum statum detestamque coniurationem animo aeger, consilio praesidioque nudatus omni, neque negare audebat, & concedere omnia flagitiosum rebatur. Tritium, Leucum, Picatonem, has in Abduae fluminis ripa positas arces, sicuti petitaerant, concessit: Iouis arcem, ipsum esse Caesari conseruaturum aiebat: Ricij opera ministerioque quotidiano indigere: velle apud se detinere Politianum, vt in tempore testem hunc Caesari exhiberet earum rerum, quas Moronus se inscio atque aegrotante egisset. Non enim eandem esse suam & Moroni causam: & quae vixisset erga Caesarem fide, cum ea sese moriturum. Haec ab Sfortia respondebantur, litterisque etiam & libellis agebatur res: quaeis Daualus haud dubie vincebatur: sed vincebat ipse manifestam iam in eum quoque violentiam, sparsoque per urbem & agros late exercitu: rursusque diuinae iustitiae telo est victus. Namque, dum aduersus Iouis arcem pergit excitare munimenta quae destinarat, dum obsessum ibi Sfortiam tenet, dum etiam adacto in Caesaris verba populo Mediolanensi, omnique vetere deiecto magistratu, Caesarianos magistratus imponit, atque ita ceu patratore ingentium rerum, praemium hoc à Caesare promittit sibi, vt ne provinciae vnquam huius imperio & administratione dimoueretur, mors eum quae iam est repraesentata dimouit. Cuius tamen viri manibus detur-

etiam

etiam narratione hac nostra elogium , quod dē-
dēre scriptores alij : neque perfidiā magis infamem
neque bello clariorem vllum per ea tempora fuisse .
Et Daualo quidem finis Mediolani obtigerat ille,
mitior etiam, quā proditori Caesaris , proditori
sociorum suorum obtingere debuisset : Metropolis
autem, ab eo conatu, in quo eum vita destituerat,
nullum, extincto quamquam authore , calamitati-
bus inueniebat finem , atque conuersis in vnam
vrbem Regum gentiumque fere omnium armis ,
tempore vno, sicuti aliquando etiam aliās, ab suo
hostilique exercitu eadem patiebatur : & facti erant
hostium loco, qui defendebant : populi que adeo
pars inermis, dum aduersus defensores suos, ob
atroces iniurias armatur , grauiora quotidie mala
indidem prouocabat . Pontifex Maximus, & cum
Galliae Rege Veneti, Sfortia princeps, & Caesar
ipse, finitimi longinquiue alij, quos ira , quos do-
lor & inuidia , curaue aliqua, & ex aliena felicitate
damnum, & generi humano infestae regnantium
necessitates stimulabant , omneis vno conglobati
armorum turbine , Vrbem atque prouinciam , de
qua dimicabant inter se, vastauerunt, & amens ob-
talia populus, sui vastator fuit . Id erat foedus ,
quod Caesaris metu sollicitati principes , post vi-
ctoriam ad Ticinum captiuitatemque Regis agitare
inter se coeperant, & liberato nunc Rege, obse-
soque intra arcem Sfortia tantò magis inire prope-
rabant, ne Caesar, addito ad Neapolitanum Re-
gnum imperio Mediolanensi, appeteret etiam reli-
qua,

qua, & totius Italiae arbiter foret. Dilata autem in hanc diem confirmatio foederis eius fuerat ob plures & diuerfas inter se causas, necessitate rerum, diffidentia partium, fraudeque aliqua minime sociali, cunctatione etiam innoxia, & prouisu, & spe, timoreque nonnullo: & super cetera, tardauerat rem idem qui nunc incitabat Sfortiae Moronique casus iniectus proditione Dauali, patefactis quae secreto agebantur, & postquam detectaerant, celeritate assumpta subsidio. Cumque cunctarentur adhuc & ipsa destinatione celeritatis, Gallo quidem Regi moram inijceret multis etiamnum vinculis illigata libertas: ut se carcere eximeret, proles data obsidio, & relicta apud Hispanum carissima pars sui, & pacta vicissim ipsi Caesaris soror: Pontifici autem Senatuque Veneto obstarer imperij vtriusque natura, & Rex Anglus (is quoque enim inibat foedus) lente ut ex longinquo moueretur: abruptit impedimenta eis cunctares Mediolanensis in vltimum iam adducta discrimen, quae si apud Hispanum maneret, haud dubitabant, quin Italicis externisque imperijs periculum ab eadem potentia, ut dixi immineret. Mittebat ad eos inclusus obsessusque Sfortia crebras ex arce literas plenas vltimae desperationis, quae litterae, partim per intermissa custodij loca, fida manu & occulto itinere perueniebant eò, quò destinabantur, partim ab iisdem, qui ferebant, proditae, vel quo alio casu interceptae nudabant arcis miseras, & ea, quae semper ab obsessis reguntur,

tur. Vix mensis vnus alimenta esse sibi: ex octingentis peditibus, quos secum initio habuerit, partem absumptam esse fame, & paucos qui supersint, fieri quotidie inutiliores: nimiumque multos esse prae annonte modo: si subsidium ultra dilatum sit, minimum malorum fore deditionem: dedita arce, videre ipsos, quantulum Caesari ad opprimendam seruitio Italiam restet. Maturando foederi, quod multa simul distulerant, haec fuere. Sed & Mediolani propter intolerandas exactiones, cum hostilia cuncta Caesarianos inter populumque essent, spem propè certam foederatis inter se hostibus ea res fecerat: si ad urbis moenia successum esset, posse obsidione eximi Sfortiam, Caesarianosque depelli. Namq; abdito & obsesso intra arcem Sfortia, versaque Metropoli in Caesaris ditionem, pecuniae fere nihil in militum stipendia à Caesare mittebatur, & Daualo successerat in rei militaris administratione Antonius Leua bellica laude ei par: magnae fortunae vitijs, & prodiga rapacitate damnosior etiam urbi. Tricenos aureos nummos singulis diebus publicè exigentem sibi, ampliusque quotidie effundentem, non interea caruisse coaceruandi seponendique curâ aiunt. Et quota pars calamitatum vnus homo tot inter duces legionum, quae capto Rege triumpharant Gallos, quae, cum Regem esse sibi Caesarem gloriari possent, post tantae victoriae fastum, nitebantur absentis Caesaris indulgentiâ, ducum suorum exemplo, & licentia in urbem, quam praedae sibi datam esse interpretabantur?

tabantur? Quotidiana tributa exercitui huic alendo, quinàm millium aureorum summam explebant: & sparsi per domos manipuli occupabant fortunas vnde summa illa reficeretur. Itaque populus Mediolanensis, ob iniurias & damna vimque sibi illatam, semel atque iterum concitato tumultu arripuerat arma, pugnaverantque in hospites suos, & direpta praefecti rerum capitalium domo, minitati fuerant haud dubiam à Caesare ipso defectionem, nisi nobilium precibus & autoritate placati inhibitive essent. Popularis igitur ille tumultus principum interuentu sedatus in praesentia, cum saepius deinde renouaretur, opportuna res visa foederatis ad coepta proseguenda Metropolitimque Hispano adimendam, qua liberata, non Sfortiae tantummodo principatum, sed imperia omnia libera & constituta fore aiebant. At Caesar, posteaquam videt, Regem Gallum, non modò spreta pactorum fide, quibus pactis liberatus ab se dimissusque esset, verùm etiam hostili post mutua pignora animo, neglectuque pignorum ipsorum, non relictæ prolis, non desponsæ Eleonoræ memorem rursus ad arma ire, hostes assumere alios, caputque fieri foederis, nimium quantum etiam ipse turbatus, tentato nequicquam, si fortè dissicere foedeus illud posset, vbi vana ea spes erat, parare ac providere cuncta institit, vt negotio illo intestissimo quamminime laederetur. Atque, ne in ipso quidem belli apparatu, quo Caesaris

LIII

interim

interim Regna perstrepebant , destiterat vltro compellare , nunc Regem , nunc Pontificem , vt amabiliter , & clementer , fraterneque vellent agere , potius quàm vt bello secum aeterno implicarentur . In eam rem Vgo Moncada Romam à Caesare proficiscens cùm Mediolanum extinere diuertisset , petito Sfortiae ipsius colloquio , ita arcem vnà cum Martino Carraciolo , qui Romanae dignitatis vocabulo Protonotarius vocabatur , admissus , egit dixitque multa , vt Principem obsecrum , cuius gratia foedus hostile inibatur , Caesari reconciliaret . Si permitteret eius sese fidei ac benignitati , fore aiebat , vt perduellionis crimen , cuius insimularetur , compendiario iudicio cognosceret diudicaretque Carracciolo , de cuius erga se animo dubitare ille non posse . Et erat sanè summa necessitudo Sfortiae principi cum Carraciolo hoc : vnusque iam iste Caesarianorum manebat , qui , vel casum fortunamque illius respiceret miti aliquo sensu , vel ab ipso sine offensione animi adspiceretur : poteratque sperare iudice ab illo exitum causae fortasse meliorem , quàm si res discernenda ferro permitteretur . Affirmabat etiam Moncada multumque testabatur : non iudicium illud , sed imaginem & vmbra fore iudicij , vt ea , quae accidissent , simulacro saltem aliquo tegerentur , & in restituendo imperio rescindendaque Dauali actione , maiestas & iustitia Caesaris aliqua emineret . Moncada deinde Romam ire pergit , ibique apud Pontificem Clementem multa de pace est

est locutus . Summa sermonum fuit . Mandasse Carraciolo Protonotario Caesarem , vt cognosceret quambreuissime de ijs , quae Franciscus Sfortia aduersus imperij sui statum egisse argueretur : ab ea cognitione relinqueretur in eo statu , quo ante perfidiae crimen fuisset . Ob eam rem , eamque causam , nihil opus esse exitiabili bello , & prope ciuilibus inter Christianos principes armis . Responsum à Pontifice est : iam rem in eum locum esse deductam , vt arbitrij sui nihil amplius foret . Si sibi esset integrum , facturum omnia libenter , quae Caesari grata , & vtilia posse esse arbitraretur . Ad bellum inde haud dubie atrox res spectabat , parato etiam vtrunque exercitu , quantaepartium opes , & quanta discriminis magnitudo erat : & spatium comparandi cuncta habuerant dum ea quae demostraui aguntur . Sed apud Caesarianos infestissima vna & capitalissima res manebat , quae si relinqueretur absque remedio , sicuti confirmauerat magna spe iam inde à principio foederatorum hostium animos , ita victoriam illis esse datura videbatur nisi plaga sanata illa foret . Et remedijs exulcerabatur ipsis , grauioremque vim mali eam fecere Hispani dum curant . De qua quidem seditione bellouae intestino sic tradunt . Populus Mediolanensis , patiendoequotidie grauiora , & iniurias ab Hispano milite vorando assiduas , seipso contumacior factus iam eo processerat mutuis iniurijs , vt vicissim timeretur . Non modò vllum habere domi militem , hospitiaque & alimen-

ta praestare exercitui abnuebant: sed si quis in
vlla vrbis parte solitarius miles, biniue, & terni
deprehenſi erant, ab iuuenum noſtrorum globo
ſtrenue interficiebantur. Atque irritati illi manipu-
larium ſuorum nece, multorumque iam caſibus &
exitio cautiores facti, nuſquam ferè niſi gregatim
incedebant adoriebanturque noſtros, qui item ag-
mina cogentes maiora prodibant ultro, & per
compita quaerebant pugnam. Multae paſſim acies
dimicabant in vrbe nuſquam aliàs adeo incertâ,
dominos, an hoſtem intra muros haberet, quippe
cùm, & facerent hoſtilia, & paterentur iſdem, qui
Metropolim tenebant. Tunc Antonius Leua,
propinquantem maiore cum hoſtibus alijs diſcrimine,
proſcribit edicto quos capita eſſe populi compere-
rat, finita die, intra quam exiſſe portis deberent.
Ob id edictum, tantò violentius armari plebes ſta-
tionemque aggreſſi Hiſpanorum magno impetu
ſtragem dedere. Leua etiam ipſe facto eo magis
irritatur, & diripiendam dare exercitui cum pro-
miſcua caede urbem parat. Tutius id inter belli
imminentis pericula meliusque fore, quàm ſi Hiſ-
panus exercitus, pro amico & ſubjecto populo
hoſtium gentem circa ſe habiturus eſſet tunc cùm
aduerſus vndique circumfuſos foederatorum exer-
citus rem geri oporteret. Igitur, concitandae
multitudinis ultro initium quaerens Leua, arripi
repente è foro negotiatorem vnum obtruncarique
iubet, ideo, quia ſedens in apothecae ſuae limine,
tranſeunti fortè ſibi illac, neque aperuerat caput,
neque

neque assurrexerat, contumaciue insuper ore, & proteruo obtutu contempsisse ipsum videbatur. Treis deinde alij, qui ad eum casum tumultuose vociferanteis commouere sese voluerant, arrepti statim & occisi. Ea tumultuandi materies principiorum oblata multitudini erat. Mox Germanicae cohortes praedabundae per omneis vrbis vias, de industria occasionem dedere ad arma conclamandi. Satis sciebat Leua, promptum ad talia populum, fore illico in armis, ideoque partem exercitus, quae in suburbijis aestiua agebat, iusserat silentio succedere ad moenia, signoque accepto, gradum inferre & facere vti caeteros vidissent. Populus, ad primos Germanicarum cohortium insultus, momento penè vno, in multa agmina multasque acies tota vrbe adssistit, existimans cum vrbano tantum milite esse pugnandum: alium ad portas stare exercitum nesciebant. Praetorium, & turrim iuxta Archiepiscopi aedes primo impetu tenere, ac neutrò inclinata spe, cum caderent è nostris plurimi, nihilo minor strages fiebat in parte, quae tumultum eum optarat. Mox Germani, ex composito tectis injicere ignes coeperunt; & dato signo, suburbana alia acies accersebatur: Iam fumabat incendijs vrbs, & maiore superueniente exercitu, nostri opprimebantur. Hinc ferrum hinc flammae, & vagitu mistus puerili, feminarum senumque ululatus; improvidam ad belli opera multitudinem, & potius dolore animorum, quàm vlla militari ratione & arte sese regentem subegeret, ut placere quacunque

quacunque conditione Leuam repente auerent. Misso ad eum caduceatore, conditiones haece pacis ferebant. Abituros vrbe principes plebis, ipsos, asseclasque eorum, & quoscunque praeterea Hispanus vellet. Tradere protinus arma, & polliceri, quod nusquam amplius tributa detrectarent, neque eorum causa tumultuarentur. Leua enim uero, quamquam periculosi ingenij populum excidio destinasset, agitabat animo tamen interim etiam pericula & damna, quae direptionem eam clarissimae vrbis sequi necesse esset. Nam, & ditatum, praeda militem, posse contumacia, & luxu corrumpi languescereque autumabat, & in vasto ac nudo postea solo frustra requisitum aliquid eorum, quae nunc reconciliatis animis & sedato tumultu, ad tolerandas belli necessitates, multa & magna suppeditarent. Ita pax data populo Mediolanensi, suppressique ignes, & in sua quique tecta, non positis modò, sed etiam abiectis armis, redierat: fidaeque deinceps aliquandiu hospitia militibus erant, qui nuper incendere voluerant easdem domos, & cum hospite ipso conseruerant manum. Compositis in hunc modum utcunque rebus, & ex quotidianis ferè praelijs, nouissimoque cruento tumultu, redacta in aliquem tolerabilem statum, vrbe, spes haud dubie magna foederatis decesserat, qui Mediolanensium ipsorum manibus vinci posse Caesarianos existimabant. Nec sanè alioqui res eorum satis ex animi sententia procedebat, ortâ etiam inter ipsos haud leui suspicione, quia Dux Urbini,

Vrbini, qui Venetum exercitum duc̄tabat, eratque
 rerum ipse ferme caput; cū traiecto statim Ab-
 dua flumine, debuisset copias admouere vrbi;
 Sfortiaequē obfesso, & ad famem iam prope re-
 ducto, subsidij ferre nonnihil, cunctabatur in ripa,
 siue traducto ad Melinianum agmine: progressus
 inde circuibat declinabatque urbem, pro subsidio
 diu expectato spem vanam ostentans arci. Sanē
 ille, cunctationis suae causam in concilio hanc
 afferebat, quod nollet exercitum committere dis-
 crimini antequam mercenaria auxilia Heluetiorum,
 ad quae conducenda, Iacobus Maedicaeus, &
 Episcopus Laudensis fuerant missi, aduenissent.
 Sed qui rem eam altius coniectauere, existimarunt,
 Vrbinatem, vel occulto Veneti Senatus admonitu;
 vel sua vetere retentique erga Pontificem Clemen-
 tem offensione, sic esse procrastinatum; siue, vt
 auctoritatem animumque huius affligeret, siue, vt
 Veneti ab vltima Sfortiae necessitate Cremonam
 Urbem extorquere possent. Et auxerat hanc ipse
 suspicionem, posteaquam ducto denique ad vrbis
 moenia exercitu, coeptaque Romanam inter &
 Tonsam Portas acri oppugnatione, retulit subito
 castra ad Melinianum, obnuntiantē multa, multum-
 que reclamante Pontificis Legato, iratis Gallis, &
 Leua admirante ipso, vndenam sibi tam laeta re-
 pente fortuna accidisset. Ita Caesariani liberati
 erant ingenti metu Sfortiae spes elusae atque ex
 eo terribile antea foederis nomen euanesce-
 re paulatim contemni- & eleuari: ac simul, Mediola-
 nensium

nensium calamitates non renouatae solum, verum
 etiam ad tragica pene & cum horrore abominanda
 exempla euectae, quas represserat lenieratque for-
 midata apud Hispanum eadem quae nunc hostium
 fama contemnebatur. Atque vniuersos Patriae
 casus ego iam inde ab initio operis apud monu-
 menta requirens ea, quae ad veteris memoriae cu-
 stodiam fidissima esse existimaui, referensque sin-
 gula, prout narrator iste sermo vulgò vsurpatur,
 portenta referam ea Scriptoris alieni verbis, qui
 aequalis fermè aevi eius, debuit audiens talia com-
 moueri misericordiae sensu erga tam indigna exem-
 pla, vel etiam debuit indignatione esse commotus
 aduersus eos, qui Metropoli tam proterue, tam
 inhumane insultarent. De ea Mediolanensium
 calamitate per mutuos timores repressâ, per Cae-
 sarianorum elationem auctâ, Franciscus Guiciar-
 dinus ita inquit. Diuisi milites in ciuium domos, non
 „ copiose tantum, & opipare, delicateque propter
 „ fastidium & violentiam alendi erant, sed libidini-
 „ bus eorum insuper explendis pecunias ab hospite
 „ suppeditari oportebat. Aduersus quod intolera-
 „ bile malum, nihil remedij praeterquam in fuga re-
 „ linquebatur. Sed eo deprehenso subsidio, miles
 „ Hispanus necitebat vincla hospiti: feminas, paruos-
 „ que pueros, ne possent abire ligabant: & tristiora
 „ his silentur. Tabernae clausae omneis: nihil vsquam
 „ venale prostabat. Defossa ornamenta templorum,
 „ & quicquid aliud singuli occultarant, tormentis
 „ admotis proferebant eadem manus. Moestitia,
 „ &

” & pallor, & desperatio in singulorum vultu emi-
” nebat: viri feminaeque eleganti aliâs nitidoque
” cultu, nunc squalore & illuie deformes in pau-
” perrima veste conspiciebantur. Exemplum incre-
” dibile varietatis humanarum rerum: urbem, quae
” olim diuitijs & frequentîâ incolarum, artificum,
” ingenijs, finitimorum, externorumque commercio,
” religione, luxu, bello, disciplinisque scientiarum,
” & omni, vel publica, vel priuata amoenitate, flo-
” rentissima Italiae totius fuisset: eam nunc exhau-
” stam peste & fuga, & hospitum iniurijs, desertam
” oppressamque iacere, & fortitudinem inclytam,
” gentis roburque virorum humilitate seruili sic esse
deformatum. Hacc serme Guiciardinus alienigena
tamquam de sua vrbe, deploranti similibus quàm,
narranti, refert. Caeterum, urbem ita affectam re-
creauerat paulisper Borbonij ex Hispania aduen-
tus, quem, & magnis pecuniae facultatibus ad re-
fouendam Prouinciam stipendiaque persoluenda
militi, instructum à Caesare esse, & fieri Mediola-
ni Ducem, miscens falsa veris, siue diuulgans ma-
iora vero fama nuntiarat. Attulerat autem ille in
syngraphis, nihil amplius quàm centum millia
nummum aureorum, ingens priuatis fortasse rebus
laxamentum, inutilem bello summam, quae vora-
gine exercitus necessitatumque aliarum absorpta
foret prius quàm exacta & deprompta. Dux
Mediolani, neque fiebat ille, neque si fieret,
attinuerat sperare quicquam misericordiae vel
humanitatis ab homine transfuga, & Gallo, &

proditore Regis fui, Mediolanenses tamen, ut in perditis rebus adsolet, faciles ad credenda & tentanda, quae, tempore alio, sicuti stolidae & vana adspernarentur facto nobilium coetu, & iactatis inter se quae nouo Principi dicenda essent, supplices ad eum accessere spe ipsa maxime miserandi, cum qua ad traditorem accedebant. Quae dixerit electus caeterorum consensu orator, minime necesse fuit probabiliter & accommodate excogitari, sicuti fieri aliquando in historijs solet. Nam, qui tunc in Italia scriptores rerum erant, attenti ad hosce Mediolanensium casus, sicuti ciuitates totae attentae simul erant, excepere capita infaustae orationis & prodidere. Summa haec fuit Populum Rem publicamque Mediolanensem, aduentu Borbonij, quem dari sibi nouum à Caesare Ducem audirent, pro eo ac debuerat, fuisse gauisuram & solenni etiam pompa triumphoque testaturam id gaudium, si calamitates infandae, quibus oppressi tenerentur omnes, alium vllum quàm doloris & moestitiae sensum, pompam aliam vllam quàm lacrymarum, Populo Ciuitatique iam reliquissent. Omnia, quae captis vnquam vrbibus accidere ab irato hoste potuerint, sese ab Caesariano exercitu esse perpeffos: & cum nihil fieri crudelius potuerit, illud tamen sibi esse longè acerbissimum, quòd propter ciuitatis erga Caesarem perfidiam, licentia permiffa militi dicatur velut in rebelleis. Atque non fuisse rebellium ea, quae facta ab sese memorare possint. Namque tenente urbem Gallo, coortos

ad

ad arma ipsos, faustis in Caesarem clamoribus animos turbasse hostium, & res eorum profligasse. Bis deinde hoste ab illo obsessos, ut Caesari conferuarent urbem pertulisse omnia, quae Caesar etiam ipse, si intra moenia eadem obsideretur, gloriae imperijque sui causa perferre paratus esset. Cum nulla interim ab Caesare stipendia exercitui mitterentur, fortunas suas, muliebremque mundum ultro in stipendium obtulisse. Singulorum ciuium domos benigne apertas fuisse militi: corpora, non die, non nocte, stationibus, excubijs, periculis ullis extra teli iactum: magno illo ad Bicomam praelio, quo Gallorum arma fracta in perpetuum, aut debilitata sint, si vere aestimetur, populum Mediolanensem fuisse inter victoriae causas, eiusque rei testimonium datum Metropoli prolixè ab Daualo & Columna: & Borbonium vidisse ipsum, qualem pro Caesare pugnam ediderit gens, quae nunc deleatur ut rebellis. Vltimos profectò tumultus, quae vna desperatae plebis noxa obijci possit, ab nobilitate esse sedatos: nobilitatem persuasisse plebi, ut concitores suos ab sese ablegaret, & traditis armis cum modestia, & quiete clementiam Caesaris opperiretur. Sed oratorem eum, per quem ista dicerentur, scribunt, longius etiam dolore motuque animi prouectum alia quaedam subiecisse propiora confidentiae & libertati quàm modestiae vel abiectioni supplicum. Diruerant, inquit, Aenobarbi manus, urbem hanc, idque saecuitiae hostilis furiosum exemplum viderat ma-

flectere miserabilia haec possent : sed ne irritatus
 quidem feritatis exprobatone , quae verbis inesse
 ultimis videbatur , siue irritatus , & alte amareque
 dissimulans , dixit , facta quae essent , infecta reddi
 non posse , & cordi fore Caesari , sibi que , vt omnia
 deinceps recte administrarentur . Secutis postea
 diebus , accersendo ad se principes eisdem ciuitatis ,
 talia quaedam aiebat . Incommoda , quae accidis-
 sent , non Caesaris erga fideles amicos negligentia ,
 non praefectorum Hispanaeque nationis vitio , sed
 ob pecuniae inopiam accidisse . Frequens id in re
 militari malum & Catholicae Regiae propria tem-
 „ poribus hisce labes coegit , inquit , & facere milites
 „ ea quae nollent , & dissimulare Caesarem , ea quae
 „ punire vellet , & pati vos interim quae nuper haud
 „ sine magno nostro non dolore solum sed pudore
 „ etiam ab oratore vestro deplorabantur . Nunc id
 „ agimus , idque molimur , vt nobilissima ciuitas
 „ redeat in pristinum statum , & sublata militum ne-
 „ cessitate , simul obruatur quicquid antea licentiae ,
 „ & iniuriarum fuit . Atque ad sananda & tollenda
 „ quae oportet , est nobis quidem prouisa pecuniae
 „ summa , quantam impliciti tot vno tempore nego-
 „ tijs regij curatores transcribere huc potuerunt .
 „ Sed nequaquam ea lacunas explere omneis potest .
 „ Ad centum millia nummum aureorum , quae sunt
 „ nobis in promptu , si triginta alia vos adijcere
 „ vultis , spes est , breui calamitates & lamenta pro-
 „ cul hinc fore . Ego certe exercitum educam hinc ,
 „ & materies ablata malis erit . Si fallam : tunc vt
 „ hoc

hoc mihi caput ab reliquo corpore auferatur, siue,
cū in aliquo discrimine belli rem geram, igni
plumboque absumar. Talia dixerat Borbonius vt
exitu postea suo nobile documentum caeteris
etiam ipse ducibus fieret, ne periurio populos
fallant. Quem Borbonij casum ludibriumque ve-
cordiae spectauere Romani homines haud sine risu
etiam in media clade, tunc scilicet cū Hispano-
gallus, ad moenia vrbis, in ipso petendae coronae
muralis feruore, deuolutus retro moribundus
amensque per scalas rueret, & brachijs ludens, &
crure, ranae instar, cuiusmodi mortis facies Ho-
meri carminibus inest. Sed Caesarianus quoque
exercitus interim risit, quia Galli Regis transfuga
& proditor, in eo quoque Caesarem prodiderat
vt arma, quae pro salute & libertate Italiae acce-
perat, ijs armis ad inuadendam urbem Romam sto-
lide abuteretur. Verū haec aliquanto posterius
acciderunt. Mediolanenses autem, fallaci promif-
so decepti luctati cum tenuitate quisque sua, &
exhaustis omnibus oculis, vt summam eam tri-
ginta millium conficerent, protulere ipsi quidem id
quod poscebatur: sed nihilominus manebat vnici-
que miles in domo, non modestior interea, non
mitior factus: nec facultas vlli iam eadem alendi
militis manebat. Borbonij ea fuerat fides. Con-
stat, ab hac frustratione proditoris, cum fuisse Me-
diolani cumulum aerumnarum, vt plerique, ne
inter assidua tormenta animi agerent vitam, vel
iacto in praeceps corpore, vel iniecto sibi in fau-

ces laqueo, informe aliquod cuiusmodi mortis genus eligerent : qui finire honestius voluerant, occubuerere ferro. Desperatio eadem in arce erat, nisi quod vnicum ibi malum fames. Cui leuandae, turbam inutilem, ferè ad trecentos, ab ea parte, quae in hortos spectat, exposuere, tantaque negligentia obsidentium fuit, ut intacti omnes euaserint, & per media munimenta exeuntibus obstiterit nemo. Pueri erant, feminaeque, & imbecillifenes, qui humanae societatis vinculo aliquo validioribus adiuncti, postquam vltima necessitas ea vincula dissoluebat, coacti abire à suis, vicissim posito omni suorum desiderio abire. Famelicum id atque miserabile agmen ad Melinianum in foederatorum castra processit, accenditque ibi multa indignatione militum animos, tum adspectus eorum, tum verò pudor ipse, si multitudo imbellis erumpere ab obsessa arce potuisset, ipsi subsidium illuc intromittere nullum possent. Itaque, clamore, & strepitu, qualis esse tumultuantium solet, perucière, ut singulorum ordinum ductores adirent tribunos : & Tribuni, Vrbinatem, demonstrato seditionis periculo, referre rursus castra coegere Mediolanum versus : quadriduoque proximo, circum suburbana rura Casoretum & Lambratum, & inde vsque ad D. Gregorij & Sancti Angeli Aedem missi Venetis Galli, & in utroque exercitu Romanae legiones steterunt tamquam haud ultra dilataturae quin irrumperent arcem & necessaria tolerandae obsidioni intro ferrent : Vrbinati tamen,

men, cui, sicuti dictum est, cuncta obediebant; mens eadem quae iam inde à principio fuit, manebat, ut scilicet, pro subsidio & ope quae tantis quaesita apparatus fuerat, speciem semper inanem arcis ostentaret. Consultando cum tribunis, agitando multiplices vias aggrediendae rei, docendo in quae pericula iretur, de industria extrahebat tempus. Duces caeteri exercitus illius, videbant quidem cunctationem iam penè infamem imperatoris Veneti, & cunctandi fortasse causas artemque suspicabantur, sed propter auctoritatem & opes, ingeniumque viri, arguere nemo vnus audebat. Sfortia interim inclusus, non modòangebatur suorum fame, sed ipse quoque (rarum principibus) experiri ac sentire coeperat, quid mali esset fames: additoq; ad tormentum id dolore, quòd sine exitu vllò spem auxilij propinquam videret, agitare coeperat, uti permetteret sese Borbonio, arcemque Caesari dederet moestus simul & infensus & animo corporeque languens. Iam super ea deditioe emissus ab arce Iacobus Philippus Saccus, qui Senatus postea princeps fuit, aliquoties commearat, & vicissim à Borbonio missi in arcem fuerant, qui solarentur aegrum animi Sfortiam: larga ei apud Caesarem & benigna cuncta pollicerentur. Cum in eo statu res esset, & concilia quotidie inter foederatos, de auxilio ferendo arcis, req; tentanda, siue omittenda quotidie haberentur: Iacobus Medicaeus, ille iam in abrupta progressus & ex ancipiti mutatione fortunae pendens, voluit

voluit tentare nonnihil, & non sine magno suo periculo etiam tentauit. Cum enim arce per dolum occupata Mustensi, neque receptum sibi ad Sfortiam reliquisset, & adiungendo sese foederatis, à Caesare etiam post magna merita descuiisset, nec segni tutus esse quiete poterat, nec ad rem ullam suo Marte gerendam habebat opes, interimque omnes ipsius motus & dicta omnia suspecta erant apud eos etiam quibus sese tradiderat. Pecuniae quoque partem, nuper in Heluéticos ad conducendas inde copias, cum Episcopo Laudensi missus interuertisse insimulabatur. Volens igitur in tam lubrica fortuna ad sese confirmandum conari & efficere aliquid, persuadet Heluetijs, qui iam in exercitu erant, & ab ipso regebantur, ut ab Urbini Duce deposcant sibi periculum penetrandi in arcem, subsidiaque inferendi. Pulcrum ei genti videbatur tantae rei gloriam occupasse, & cuius negotij causa, treis maximi exercitus confociati essent, id Helueticis armis esse confectum. Ipsum consilij authorem rogant, ut legionis nomine verba faciat: & nihil ille cunctatus, ut qui legationem eam ultro quaesiuisset, extollit in concilio auidam periculi gentem, seque ducem ei fore periculo profitetur, & posse ita eximi arce Sfortiam, quod maius etiam foret, quam com meatum subsidiaue alia intulisse illuc. Cum in eam sententiam pleraque militariter à Mediceo perorata essent, Urbinatem ferunt, motâ animo irâ exarsisse velut in disturbantem sic atque euertentem ea, quae

Nonn

ipse

ipse destinasset . Dissimulata ad praefens indignatione, paulò post parata habuisse vincla Medicaeo & ipsum, in tentorio, cùm daretur aqua manibus, notasse turbati oris argumenta malignaeque cogitationis indices vultus, atque dissimulato intellectu, quasi necessitatis alicuius causa egressum inde, dum Principes ordine accumberent, innuisse suorum vni, vt sisteret sibi equum, eoque raptim conscenso funestam eam cenam mutasse felici fuga, neque vspiam constitisse donec Mulsensi arce rupibusque suis tegeretur . Et ille quidem cum tanto suo periculo rem eam infenso Vrbinate tentarat : Sfortia verò destitutus omnibus vitae alimentis, cùm ne diem quidem iam vnum durare posset, pactus sibi cum Borbonio nonnulla, quae irrita fuerunt, arce excessit, eratque deinde ad Laudem Pompeiam, quàm urbem foederati habebant, eique attribuerunt . Deditio arcis facta est ad x. Cal. Sextilis, Anno salutis CIO IO XXVI. qui Annus Hispani Imperij principium Metropoli, non tamen finem vllum malorum afferebat . Nam, & antea sine arce imperium id male inchoabatur, &, vt in nouo lubricoque adhuc dominatu, militares iniuriae multae & magnae perferendae erant . Leuamenti nonnihil dedit auersum paulisper aliò bellum : & res eae, quae genus humanum moestitia ac terrore compleuerunt, subsidio nobis fuere, ducto per Borbonium exercitu ad diripiendam urbem Romam capiendumque Pontificem, & agendos in vincla Cardinales, quo facinore inhorruere animi, &

Caesari

Caesari ipse, dolore & ita contraxisse morbum dicebatur. Quod nisi authorem tanti sceleris Borbonium vindex Deus in medio scelere oppressisset, credidere gnari cogitationum Caesaris, facturum fuisse eum, vt suae religionis famam, edito magno aliquo in id rebelle caput documento sanciret. Sed, vt demonstraui, iustitia Numinis anteuertit: portentumque illud hominis, vt omni deinceps aeuo memorabile exemplum fieret, per scalarum gradus praecipitauit plumbo absumptum & igni, sicuti deuouerat ipse sese tunc, cum populum Mediolanensem periurio impudenti fallebat. Is igitur annus, captiuitate Romana, bellorum externorum casibus, ambiguaque etiam foederatorum inter ipsos & iam prope dissoluta societate, varius apud alios, turbidus, instarq; prodigij cuiusdam, modica nobis quiete post receptam arcem agebatur: ac nisi per milites in praesidio vrbis relictos staret, tota ad breue tempus parta quies vrbi erat. Interea Medicaeus, quem ob minaces in Vrbinatis supercilio notas, contempta ferali coena elapsum repente tentorio castra fugisse foederatorum memoraui, coeperat ab Mussensi sua arce altius attollere animos & nihil iam mediocre meditabatur. Neque Caesarem iam, neque principes alios à quibus abierat, sed fortunam qualemcunque suam, respiciebat anceps & paratus sequi quocunque ea vocaret. Hac mente despectans caetera, Venetos legatos proficiscentes in Galliam, aggredi interciperetque ausus detinuit apud Mussum in arce do-

nec pecuniae summam repraesentauere quam poscebat. Aiebat, tantam se pecuniam erogasse de suo, cum in Heluetios auxiliorum causa mitteretur atque idpsum postea missis Venetias ad Senatum litteris excusauit. Rupe deinde arceque minime contentus ea quam periculorum suorum initio occupasset, munitiora quaedam & principali cultu magis digna domicilia exquirens sibi, ne in latebra semper illa, ferae ignobilis ritu occultaretur, ad Montis Acuti arcem animum adiecit. Est eo nomine collis in Mediolanensi agro, medius ferè Briantaeos inter & Orobios, multa frugifera arbore, viteque confusus: in summo vertice, tecta capacia quamuis amplae nobilisque familiae in arcis emunita modum habet. Tunc habebat eam arcem idque domicilium vnâ cum subiecto colle Alexander Bentiuolus Ioannis f. quae familia dominata Bononiensibus olim, principatu amisso, fuerat ob propinquum genus à Francisco Sfortia collocata ibi, priusquam hic quoque principatum amitteret. Medicaeus, posteaquam loci opportunitates ingeniumque adamauit, per litteras simul, & per amicos coram, Sfortiae ipsi demonstrat, segniter & incuriose Montem Acutum à Bentiuolo custodiri: si Caesariani oculos eò adijciant, posse ipsos nullo negotio & expellere inde Bentiuolum, & munitamenta inexsuperabilia addere arci, quàm ubi in potestate haberent, circumiecta simul omnia habituros, atque ita de amoenissimo tractu actum fore. Si fides sibi habita sit, non solum posse sua cura & vigilantia

vigilantia inde summoueri Hispanos, sed stationem quoque Leucensem ex propugnaculo eo infectam genti ipsum esse effecturum. Ingenium, credo Medicaei nondum satis cuiquam innotuerat, & quiduis fortasse aliud Sfortia suspicabatur hoc tempore quàm ex interfectore Monsignorini nouum hunc sibi parari hostem, cum quo hominem gesturus aliquando esset bellum, ubi pacem, fortunamque pristinam à Caesare impetrasset. Siue ille, amissa Metropoli, de summa rerum anxius imperioque superstes, & iterum iam prope exul, Montis acuti fortasse ne meminerat quidem. Vtunque sese ea res habuit, scripsit certe Sfortia ad Bentiuolum, ut ei qui epistolam ferret, tradita arce, abire inde nec cunctaretur. Epistolam Medicaeus ipse ferendam acceperat. Sed existimans posse etiam accidere, ut apud Bentiuolum loci amor plus quàm uerecundia Principis valeret, nocturnus eò cum militum manu accessit, & excitato Bentiuolo armatas ei obtulit literas, ita, ut ille Sfortiae mandata simul, & parendi praesentem necessitatem intueretur. Arce in hunc modum occupata illa Medicaeus, exercet in vicina rura populosque Brianteorum, quicquid iuris & imperij iustus alius legitimusque princeps in magna aliqua sua necessitate ad cogendas pecunias, exercitumque supplendum usurpare posset. Statim ei tribunalia & magistratus, & forense ministerium, carceres quoque & carnifices, & multis locis erecta patibula erant, ne quis detrectare nouum imperium auderet. Milites, & Veteranos

veteranos plerosque habebat , qui fortunae minoris olim periculorumque focij , tantò promptius nunc ad grandiora sese attollentem sequebantur , & ex tota illa circumiecta regione conscribebat novos , qui ipsi à veteranis ad omnia belli opera exercebantur . Ipse , obuia comitare in omneis alloquioque sincero , nec minus effusus beneficijs , quàm poenis acer , caritate simul & metu sanxerat terrarum earum obsequium erga se & fidem . Nobiles Brianteos , prout ingenio prompti , vel stolidâ opulentiâ inutiles erant , varie etiam tractabat . Illi curationibus arcanisque consilijs admouebantur : hos saevo ad Montem acutum carcere cogebat indicare quid vbi defodissent , nec dimittebantur antequam accersierant ab domo pretia redemptionis pro captu suae quisque fortunae , & in fortunas conditionemque singulorum accuratissime inquirebatur . Quibus rebus constituta aliqua tyrannidis forma iustoque propemodum exercitu coacto Maedicaeus , magna quotidie inferebat detrimenta Caesarianis , adeò quidem , vt Antonius Leua dicere solitus fuerit , plus negotij sibi exhibuisse tumultuarias istius cohortes , quàm ipsâ foederatorum arma . Quas enim arces in Abduae fluminis ripa Venetorum terris obiectas ad Bripium praesertim , Tritiumque Hispani habebant , has ille crebris incursionibus acerrime infestabat , & obsidendo itinera effecerat , ne quid ab Leuco Mediolanum , siue hinc illuc liberi & aperti esset : ac ultro citroque commeandi facultate crepta
haud

haud dubie illam magni momenti arcem erepturus esse Hispano videbatur . Aduersus hunc hostem Leua, vi simul doloque connixus, ab vtraque parte infelix fuit . Martinus erat quidam ex ignobili Briantaeorum pago (Mondonacum vocant) idque Martino etiam cognomen . Asper homo & violentus, infidus, nulla bona arte, sed in alienam pecuniam diligentia probatus Medicaeo electusq; ad tributa exigenda, tantò capitalior erat in eo magistratu, quò plus vtilitatis peruenire inde ad se simul videt . Sicuti fit, pari gradu procedebant, fauor & beneuolentia heri in seruum, & mancipij erga herum diligentia magis quàm fides, cumque ditaret quotidie principem exactor, vicissim ab illo iste ditabatur . Possesse hunc ministrum esse Medicaei interficiendi Leua arbitratus, & praesenti pretio, & maioribus in posterum promissis per homines idoneos eum corrumpit . Non recusat agrestis publicanus : sed callide reputans ipse secum, quod interfecto hero transfuga proditorque vilis haberetur, transire cum alio insuper haud vili munere agitabat, occupata scilicet per furtum traditaque Hispanis arce & pago, qui Peregus dicitur . Latrunculorum habebat manum ad ea, quae parabat adiunctam sibi & fidam . Hos tamquam iussu Medicaei captos, iniectis catenis appetente vespera secum trahens, appellat ex itinere praefectum arcis familiarem sibi hominem, vt deponi apud sese patiatur : & ipsum ea nocte futurum ibi coenaturumque vnà . Facile acceptus intrò soluit repente captiuos :

captiuos: hi praefectum ligauere resque gesta pulcherrime erat. Sed postero die Medicaeus, comperta fraude exactoris sui, mittit ad oppugnandam arcem latrunculosque vnà cum proditore capientes. Capti omnes, atque ad montem acutum illico raptati, statutis toto vertice furcis ordine suspenduntur. Martinus, quia primo tormentorum adspectu ediderat insuper ea, quae sibi cum Leua conuenissent, genere alio supplicij punitus ut apud incolas regionis eius in terribile exemplum abiret. Singulos viui artus rotae pondere fregere Ianij, totosque dies dilata & continuata carnificina est, quod lentius ille moreretur. Hunc exitum habuere insidiae, quas Leua in Medicaei caput excogitarat: & ipse tanto suo periculo irritatus in Hispanos, odio deinde nominis eius ac metu, aditum sibi nouum ad foederatos quaesuit. quod ut saluti suae consuleret, aufugerat e castris, & Venetae legationi iniecerat moram, pecuniaeque nonnihil aucupatus inde sibi erat. Ita foederatorum ab eo tempore totus fuit, instigator eis & minister contra Caesarianos, donec Leua, ob continua damna versus in viri admirationem, statuit per beneficia adiungere Caesari, quem nec tollere dolo, nec aperto Marte superare potuisset. Subegere autem Leuam ut beneficijs vincere Medicaeum tentaret, astutiae horribiles viri eius, & calliditate maior fortitudo, roburque animi inuictum, & belli fortuna conatibus eius raro inimica: & quod denique appareret, si foederati hunc diutius in partibus

partibus suis hominem haberent, haud magnopere ad rei Mediolanensis securitatem profutura esse Caesari, vel diffidia eorum, vel quae inde data laxamenta Metropoli erant. Dum enim dissident illi cunctanturque, & parum sincera inter se fidem agunt eam, cuius rei causâ coniurarent, accepta ab eis pecunia Medicaeus, Rhaetica vna conductâ legione irrumpere in urbem tentavit, apertam tum forte & opportunam, quia Leua educto ad Melinianum exercitu, nihil fere praesidij ibi reliquerat. Quominus ab legione illa, Medicaei ductu tunc vrbs caperetur, nulla res alia obstitit, quàm ipsius Leuae celeritas, qui comperto discrimine obuiam iuit, & Rhaetorum contumacia, qui praelio aduentante superiorem locum tenere noluerunt, in quo ab duce collocati sternere impune Hispanos potuissent. Ille, hinc pertinacia suorum, hinc hostium impetu coniectus in vitae discrimen, atque deprehensus inter loci angustias, & Hispanorum tela, concitato quantum poterat equo, traiecit ingenti saltu carrum, quo obsepta via erat, intactusque euasit. Res gesta est ad Carratum pagum, qui distat ab vrbe quatuordecim millia passuum Lambro flumini appositus, & imminent rupes, vnde paratum Hispano exitium stabat, si parere voluisset gens obsequij ignara, & tunc irritata suspicione, tamquam ab ipso Medicaeo trucidanda Hispanis rupe in illa obijceretur. Sed non, quemadmodum Medicaeus tanto facinore infeliciter tentato euaserat ex media Hispanorum acie, ita

Hispani ex ipsius euadere manibus potuerunt cùm Musliensem arcem adimere ei paulò post tentassent. Hispanus erat Villaterellus apud Leucum praefectus arci, non Medicaeo tantùm infensus ob ea, quæ famam quotidie Caesarianorum ille obte-
bat, sed nationi quoque suæ iratus, quòd ab no-
uo homine (sic enim eludentes appellabant) tan-
topere insultari sibi paterentur. Hominem Medi-
caeo percarum iste habebat in custodia Sardum
cognomento. Quem vbi tentando varie, callidum
audacemq; cognouit, traxit paulatim in quendam
huiusmodi sermonem: si dimitteretur è carcere
salutemque acciperet, ecquid posset ipse excogita-
re ac moliri, quo remuneraretur id munus? Ad
ea Sardus dicere, nihil posse amplius ab se prae-
stari, quàm vt Musliensem arcem ei traderet, idque
pro ea consuetudine ac familiaritate, quæ sibi
cum Medicaeo esset, facili negotio effecturum.
Res magna visà Villaterello: sed tanti promissi
vadem dari sibi aliquem poscebat. Captiuus Pala-
medem Abduam Briantaeorum facile ditissimum,
vadem fore pronuntiat: nec ille recusauit. Ita
Sardus è carcere dimittitur, auideque deinde Hi-
spanus promissa expectabat. Res inter eos ita
conuenerat, vt paratis ad inuadendam arcem om-
nibus proditor Leucum vsque excurreret: inde
sublata secum in lembum Hispanorum cohorte
perageret. Sed ille, statim vbi ex tetro carcere
magnoque capitis periculo saluus in Medicaei ve-
nerat amplexum, aperuerat ei cuncta, & vbi tem-
pus

pus visum, ad illiciendos in retia Hispanos, simulata quadam sua profectioe Medicaeus abierat palam ex arce nocturnusque redierat. Tunc Sardus ad Villaterellum exit, & lectissima Hispanorum corpora, in his Villaterelli ipsius fratrem virtutis eximiae iuuenem, sub titulo gerendae rei ad necem ducit. In ipso arcis ingressu obtruncati omnibus, duobus exceptis, qui, cum porta cataracta demitteretur, nondum illato pede conspicati sociorum stragem aufugere inde maturarunt, & per montium eorum deuia, per abrupta, prope exanimis in tutum peruenere. Hi postea beneficium celeste agnoscenteis, cuius prope miraculo uiuerent saluique essent, simul res pertaesi humanas, contulere sese ad Franciscanos, & vitae reliquum cinerea in toga sancte ibi laudabiliterque egerunt. Villaterellus ipse, post tantam cladem, praefecturam damnatam & contemptam illam, fratris praecipue desiderio moerens, impetrato ad sepulturam corpore, cum bona Leuae pace, & venia, Lucio Brisighello successori tuendam arcem reliquit. Fraus igitur etiam ista Medicaei, siue Imperatoriae prudentiae successum appellare quis malit, cum ad pleraque alia noua, & tremenda viri eius accessisset, occulte perculerat Leuam, ut ex hoste facere amicum tacitus destinaret. Sed cunctantem adhuc, & in ancipiti consilio expectantem tempora Hispanum, ne id ultra differret, compulere ea, quae mox ad Leucum gesta sunt. In vltiore fluminis ripa locus ille est, frequenti mercatu, & arcis fama satis notus: tunc quidem

etiam maxima cura, simul Hispanis, uti tuerentur, simul foederatis, ut capere possent. Aditur ex Briantacis, ponte, quod Ioannis Vicecomitis antiquum opus & quadrato lapide per decem pilarum interualla fornicatum, Abduae nomen magnitudine sua auget. Posuit eam molem Archiepiscopus Ioannes cum potentiae Regum aequiparatus, Pontificatum simul & arma imperiumque urbis ipse haberet. Medicaeus, expugnato ponte dissectoque militum praesidio, qui tamquam arcem alteram cum tuebantur, premendo obsidione Leucenses, cogebat Leuam mittere ab urbe eò subsidia, quae, nec terrestri per Briantaeos itinere commeari poterant ob crebra regionis castella & arces, &, si ab altera parte nauibus venirent obsepto catenis lacu arcebantur. Cumque Leua extremo iam fere Leucensium periculo accensus, delectas cohortes, atque robur equitatus, Balbiano, & Torello, & Caesare Neapolitano ducibus misisset: Medicaeus vicissim, accito Venetorum auxilio, curulibus insuper tormentis, & omni alia armatura, si quid forte ad iusti praelij discrimen deerat, id quoque subsidium prohibere conatus obstando ad omnia loca, circumueniendoque agmen, & pugnando, cruentum id Hispano exercitui iter fecit. Quod nisi Venetorum copiae, quas ad angustae crepidinis fauces ipse collocarat, conspectis Caesarianis, terga repente dedissent, fama fuit, totam eam repente manum potuisse deleri: quippe, hinc classe, hinc ponte, hinc crepidine valido praesidio armatis

vt sicuti aditus in Leucenses, ita fuga retro impeditur. Relinquebatur vna per Briantecos via, qua redire Mediolanum possent: sed redeuntibus illac, praelia parabantur eadem, quae venientibus afflissent, tenente regionem Baptista fratre Medicaei, & ipso cum septingentis qui post Venetorum profectionem reliqui erant, mox infecuturo. Verum enimvero, corrumpit occasionem nihil aliud, quam infida foederis societas, dum partes, nusquam in commune, sed sibi priuatim consulunt, arcemque Leucensem illam, nec Veneti Medicaeo relinquere habendam, nec Medicaeus ad Sfortiae vtilitatem capere admodum curat. Ob id enim, neque datus vnquam impetus in eam, est impressione facta, & Veneti locum deseruere, qui retentus haud dubie victoriam dedisset. Caeterum Leua, quamquam & penetrasse vtique subsidium, illud videt, & spem magnam defendendae arcis habebat, reputans tamen ipse secum ingenium, & artes, fortunamque Medicaei, & pleraque alia: voluens animo, promere denique statuit id quod de reconciliando homine secreto agitabat. Loca, & arces, tractusque terrarum, quos illo defectionis tempore occupasset, confirmat ei Caesaris auctoritate: Mussi Demarchum appellat: attribuit etiam Leucum: copias & arma parata habere iubet, & praesto esse Caesari ad omnia quae res postularet. Fueritne Leuae consilium hoc reconciliandi Medicaei, an verò Caesar ipse mandasset, etiam qui tunc erant homines dubitauere. Pro certo illud
habitum

habitum est: Moronum, qui, post captiuitatem, deserta infelici fortuna Sfortiae sese Caesari addixerat, & nihil aliud quàm gratiam hoc tempore Caesarianorum sequebatur, egisse de ea reconciliatione cum Leua, multisque rationibus demonstrasse ei, quemadmodum vtile Caesari futurum esset, si hostis rebellis ille mitigaretur. Mitigatus autem ita erat, vt in curas benemerendi de Caesare simul & fortunae suae augendae diuisum, animum haberet: augebatque munimenta castellis: conciliabat sibi per hospitia, & affinitates animos eorum, vnde proferendis finibus auxiliij aliquid speraret: Venetos, vt imperio suo finitimos, vtque Caesaris hostes assidue carpebat. Ad omnia, Caesaris nomen obtentui erat, & Alba Cruce (insigne Caesarianum id fuit) sibi suisque indita, abdicato rubro gestaminis eius colore, foederatorum nomini: sese hostem aperte profitebatur. Aduersus eos, pro parte, in quam transisset, fieri cuncta volebat: ille potius credi, quam credere homines poterant, siquidem cum aliquo iudicio intuerentur viri animum, & quantum ei fortuna tribuisset, & conditionem temporum, quae erant eiusmodi, vt quod quisque tunc occupasset, id etiam postea esse habiturus videretur. Quin etiam, tunc fuere qui ita differerent: Sfortia propediem morituro, & propter Metropolim conflagraturâ bellis Italiâ, nusquam melius posse placari principum animos componiq; statum rerum, quàm si Medicaeus, vti iam esset in parte dominationis, ita relictâ Venetis Cremonâ,

& si quid omitti aliud interesset pacis, caetera obtineret. Alioqui, neque Caesarem vnquam, Gallo, neque Gallum Caesari esse concessurum, vt ad pristina regna hoc adiecto principatu tantò potentior fieret: tum vter eorum adipisceretur, caeteris omnibus formidabilem fore. Venetos praecipue hoc adhibito temperamento denique acturos quietem, cui genti calamitatis loco semper habitus fuisset adeò potens accola sub nomine Reguli Regum opes amplexus. Pauperem Principem fore Medicaeum, qui absque vlla finitimum iniuria, nomen tamen famamque Ducis impleret: fore apud eum gratiae locum, fore beneficio, & subiectos interim, magis cum principe, quàm sine libertate, moderationem esse salubrem imperij habituros. Homines quidem de animo fortunaque Medicaei, & de eo, quod aliquando futurum esset, ita differebant. Ipse verò nihilo humiliora voluens animo, quàm quae sermonibus hominum tractabantur, tam prope à principe quàm olim ab exsule, in Lario lacu classem, exercitum in Briantacis, Venetorum Heluetiorumque finibus obiectas terras, montium cacumina, vallium recessus, spatiaque camporum, & vbique arces, obsequium apud subiectos, apud externos famam, & haec omnia velut concessu Caesaris habebat, cui nuper hostis fuisset. Imperij sedes ei apud Montem acutum modò, nunc apud Mussum, quae loca excoluerat, munierat, aderantque bombardae, partim, quas conflauerat ipse sibi, partim quas ademerat

ademerat Venetis : & donatas ei ab Leua fuisse nonnullas constabat . Iam egregie subnixa pluribusque munimentis insistens domus : quatuor fratres , totidem sorores , & quas in fraternam sibi curam adoptarat , consobrinae duae : ipse laboribus & vigilijs attenuato corpore : sed florens integraque aetas subsidio erat . E fratribus , Baptista , & Gabriel , hic adolescens , ille iam virili robore , focij expeditionum participesque consiliorum , erant . Augustus ad spem generis familiaeque successionem reservabatur : Ioannem Angelum , qui postea Pius IV. fuit , ad sacros honores ordine enitentem exspectabat Ecclesia , dum maturam capeffendo Pontificatui aetatem afferret . E sororibus , duae Mediolani solennibus obligatae votis virginalaeuuum agebant : duae ad Mussum vnà cum duabus consobrinis constituta in Monasterij formam domo , procul ab militaris ausae strepitu habebantur : prouideratque seuerus ad talia Demarchus , ne ministerio illic virili opus esset , neu quisquam illuc inferret pedem , excepto decrepito vno capularique presbytero , qui sacrificij causa descendebat ad claustra illa quotidie , & vbi perlitasset , abibat . Harum deinde alteram , Claram nomine , Vultheoderico Sittico nuptum dedit , cum Germaniae procerum clarissimus Mussensilacu renaugans domum , exceptus ab Demarcho splendidissime fuisset in hospitio apud eum , indeque orta inter ipsos amicitia & familiaritate , iuuenis , postquam domum peruenerat , petere virginem institisset .

Medicaca

Medicaea minor, cui Margarita nomen, paulo post data est Giberto Borromaeo Comiti Aronae, modesto iuueni & pio, qualem praeparari D. Caroli patrem oportebat. Sed futuram eius matrimonij gloriam, celestemque fructum coecâ ad rem tantam humanae mentis coniecturâ minime prospiciens bellator audiusque rerum aliarum Medicaeus, quaesierat potius id nuptialis pacti compendium, ut inita cum Borromaeo necessitudine, Aronae arcem ab eo eblandiretur, quod tamen, neque conditionibus assequi ullis potuit, neque astu, cum vtraque machina expertus conatusque esset. Haec fortuna Medicaei ab initijs orta illis, quae demonstrata sunt, aucta deinde, & adulta varijs rerum euentis, & ipsius virtute, sicuti item demonstraui, ita sese habebat ad annum vsque vigesimumseptimum seculi eius videlicet CIO IO. Ut ab eo tempore fluctuare inciperet, rursusque conflictata redigeretur in eum statum in quo Medicaeus fuit, cum vitae finis ei accideret. Caeterum, anno illo quem notavi, cum Caesari natus esset Philippus auus Philippi IV. qui nunc regnat, conuersâ in tot Regnorum heredem humani generis gratulatione, vel inuidia, vel si quae ob eam rem aliae regnantium curae commotae erant, etiam Mediolanenses ad spem erexere animos, posse per eius Regij exortus laetitiam à Caesare impetrari, quae legatione missâ aliâ pro misero vrbis statu nequicquam implorassent. Namque cum sub Bourbonij discessum iuissent ad Caesarem legati peten-

tes, vt exonerari militum parte urbem iuberet, spreta ea, & reiecta legatio fuerat in contumaciae poenam, qua crebris aulae, sermonibus tumultuati esse aduersus regios praefectos, nationemque pulsaſſe Hispanam incuſabantur. Nunc, vt dixi, ſpe animis ſumpta noua, tamquam, ob regios natales hilaritate & clementiâ cuncta apud Hispanum reniderent, mittitur Valliſoletum in regiam ex vetuſta urbis nobilitate Philippus Archintus, qui poſtea Mediolani Archiepiſcopus fuit. Mandatum ei ab Decurionibus Urbis, primum omnium vti diceret: Populum Rempublicamq; Mediolanenſem ita laetataſſe Philippi Principis ortu, vt veluti natalem ſuum diem eum ſemper concelebratura ſit. Verè enim Metropolim arbitrari ſeſe renatam, propagata per eum infantem ſucceſſione imperij, cuius deſiderio, fideque erga illud, & pietate armati ciues potuerint trucidare Gallos, euertere eorum, tribunalia, ferre obſidiones, exire contra, & ad omnia loca pugnare, donec Rex ille captiuus nonnullâ etiam Mediolanenſium operâ fuerit in victricem aulam attonita omni hoſtium gente deportatus. Haec de ſe profiteri Mediolanenſes, & ſi quis negare velit, defendere eſſe paratos, & poſſe nationes interrogari, quae rebus adfuiffent. Quod ſi poſtea conſtituto apud Inſubres Auſtriaco Imperio, & diuiſis per omnia urbis tecta militibus nonnulla minus beneuole Mediolanenſes inter & Hispanos accidiſſe dicantur, illud quoque defendere eſſe paratos, quod nullâ ſuâ malâ mente ſed
mutuis

mutuis irritationibus acciderint, & sicut in domo nonnunquam eadem inter fratres etiam taedia diuturnae consuetudinis res aliquando dedere odiosas ita in militari contubernio potuisse contingere nonnulla, quae possint defleri magis, quàm defendi. Verum enimvero, neque purgandi, neque deplorandi causa legationem eam decreuisse Mediolanenses: petere à Caesare confidenter, ut dum, caetera terrarum gestiunt plauduntque regnatura infanti, velit ipsorum quoque plausus & gestientem alacritatem esse sine squalore & luctu: velit urbem leuare tributis, & onere insultuque quotidiano militari: simul annuat, ut eiectionis urbe ciues ob tumultus, patriae redonet, authoritasque Senatui pristina restituatur. Philippus Archintus Mediolanensium nomine haec ferme petierat. Responsum à Caesare est: displicuisse sibi ciuitatis eius miseriae, inuitumque credidisse quòd haud immeritò ea paterentur. Sed praeterita omnia malle obliuisci: optare in posterum, ut obedienter mansuetique agerent: & hominibus ibi suis mandaturum ut pro magnitudine, & nobilitate urbis benigne vicissim clementerque agant. Caesaris epistola ad Decuriones urbis, in eam sententiam data Archinto est: vidimusque nos autographum eius exemplar inter Patriae monumenta, rem sanè dignam publica custodia ob illustre Caesaris ipsius iudicium de gloria splendoreque urbis. In eadem epistola erat: Caesarem, qua clementia, & magnitudine animi erga Regem Franciscum Mediolanensem,

ipſorum virtute captiuum vſus fuiſſet; ea ſe Mediolanenſibus iſtis eſſe conſulturum. Inter maximas Imperij curas eſſe hanc, vt ciuitas ea, populusque, & Clerus, depulſis praefentibus miſerijs rediret in eum ſtatum, quo olim fuiſſe diceretur. Ideo, quae ſtatim tribui poſſent, ſine mora conſeſſa eſſe perſcriptumque diligentiffime ad Leuam, vt praefidia ex vrbe deduceret: ſatis praefidij in fide Mediolanenſium fore: vel ſi ea abeſſet, ne arma quidem vlla aduerſus contumaces eſſe valitura. Ab ea legatione Archinti Caefaritque mandato, commodiora omnia Mediolani aliquandiu erant; exonerata vrbe, ductiſque alio in hyberna vel aeſtiua militibus, quae ad eam diem publica, & intoleranda Metropoli calamitas fuerat. Paulo poſt reuocantur in ſtationem quique ſuam reſcendeſcente circa urbem bello, quod coeptum ſimul finitumque eſt. Namque dum Caefarianus exercitus, Borbonij ductu alibi rem gerit, & eodem ſublato Borbonio, coeptis tamen illius inſiſtit, nouae Gallorum copiae, duce Borbonio altero, qui Sanpaulanus dictus eſt, apud Valentiam tranſgreſſae flumen, perpopulatae Mediolanenſem agrum municipijs urbibuſque captis, ad Metropolim obſidendam nemine obſtante tetenderunt. Adeo ſoluta & neglecta repererant omnia, vel ſecuritate Caefarianorum, vel viribus in pericula alia diſſipatis. Seruauit in eo discrimine urbem, eadem quae non ſemel alias ſaluti fuerat, ſiue leuitas, & inconfantia Gallorum, ſiue fortuna quaedam initijs eorum

rum secunda, ad exitum fallax, & tunc maxime
 aduersa cum prope victoriam eis in manum dedit.
 Namque Sampaulanus animo casuque usus eodem,
 quo caeteri etiam ante ipsum Galli duces à moeni-
 bus captae iam fere vrbis vltro abscesserant, retu-
 lit ab Landriano repente castra tamquam iturus,
 ad inuadendam Genuam, cum si pergeret huc ire,
 capere Mediolanum potuisset. Et Antonius Leua
 cum eo exercitu, quem habebat, vrbe egressus
 persecutusque abeuntem, turbauit primò ac fudit,
 deinde etiam cepit: qui superfuere Galli, cum
 insana trepidatione petiere alpes, & rediere do-
 mum, nec res alia magis extulit Leuam. Relique-
 rat hunc Mediolani Borbonius cum ipse Romam
 ad exitum dedecusque suum post illa quae memo-
 rauit dedecora proficisceretur: fuitque Leua inter
 Hispanos duces, qui Caelaris nomine Mediolani
 imperitarunt, virtute magis sua, quam origine par
 caeteris, Dauali prope discipulus, Borbonio me-
 lior: & pietatis monumenta reliquit. D. Dionysij
 Aedem: & cum ea Aede Monasterium extruxere
 Seruitae erogata per ipsum pecuniâ, vt militare
 flagitium expiaretur, quo Monasterium Aedemque
 aliam ordinis eiusdem demoliri necesse habuisset.
 Gessit bella consilij nutuque & nominis authorita-
 te potius quam manu, cum ob magnos articulo-
 rum dolores inuolutus ferme fascijs iaceret: ac si
 prodeundum vtiq; erat, gestatoriâ sellâ circum-
 ferebatur, splendidissime armatus, & cristarum
 amoenitate fastuque dissimulans poenas. Tam fe-
 lici

lici victoria factus etiam elatior, flagransque ira in finitimos Venetos, quorum praecipue stimulis, nouum illum ex Gallia factum esse impetum sciebat, dum trajecto Abdua flumine, vastitatem eorum terris infert, nuntium accepit, haud equidem crediderim ei animo gratum, de pace, quae diu agitata conuenerat, fessis ob mutua damna regibus, & anxio Pontifice, si tot malorum orbi cristiano causa ipse haberetur. Nuntiata pace, reducto ad urbem exercitu, quies armorum erat, atque erectis exspectabatur animis, quo denique modo reconciliati inter se Reges componerent orbem terrarum: quae summa conditionum fuisset habendae etiam in posterum paci, si pax fida vnquam esse posset, vbi bellorum causae assidue existerent, & semel extinctae renascerentur. Mox fama accidit, venire petendo diademati Caesarem in Italiam, ut veterum more coronaretur. Barcinone substiterat quamprimum inde traiecturus. Mediolanenses illuc Archintum destinauere eundem, qui priore legatione functus fuerat. Legandi iterum ea fuit causa, ut, & indicarent Caesari laetitiam gratulationemque ciuitatis ex eo quod Imperatorem, omnis memoriae clarissimum terra Italia acceptura esset, & ad gloriam ornamentumque urbis nonnulla peterent, quae priores etiam indulserant. Caesar, benigne audita legatione, legatique etiam ipsius prudentia, sicuti fama est, haud parum delectatus, concessit Iurisconsultorum praecipue Collegio multa quae manent hodie, nec fastum modo nobilitati,

nobilitati, sed etiam incitamentam virtutis addunt? Est id Mediolani Collegium fundatum antiquitus seuera lege, ac superba, ne recipiatur vllus, qui suos ab origine vltima auos intactos omni natalium & vitae labe exhibere non queat: quae necessitas, nescio, an principum quoq; nonnullis molesta futura sit, si talia proferre documenta cogantur. Non pecuniae magnitudine, non gratiâ, claudicans & noua nobilitas aditum eo inuenerit: extantq; exempla praediuturni candidatorum, quos suffragia omnia reiecere propter illiberalem maiorum solertiâ, atq; mercimonio nonnullo contaminatos penates. Huic tunc Collegio noua decora quaerebantur, deditque ea Barcinone sedens adhuc Caesar. Inde ille Bononiam venit, eoque Pontifex Clemens, & Pontificem affectati Cardinales, legati praeterea Principum & Regum, principesq; multi vnâ adfuere celebraturi coronationem Caesaris, pompamque visuri, qua nulla fortasse vnquam, neque illustrior, neque spectabilior fuit, coronante Caesarem Pontifice, inter quos paulò antea hostilia cuncta facta erant: adstante purpuratorum corona, quos nuper vnâ cum Pontifice captiuos egerat Caesaris miles: adulantibus denique ceremoniae huic legatis eorum, qui Hispani nominis insectatione gratiam inter se certatim, & gloriam apud alios quaerebant. In ea tantarum conuersione rerum, vel mutatis omnium animis, vel compositis certè tamquam mutati essent, petitum à Caesare impetratumque est, vt Francisco Sfortiae veniâ

veniâ praeteritorum concessâ pristinum statum, redonare vellet: statimque ille ab Cremona accersitus, Dux Mediolani iterum fiebat. Ob eius rei gratulationem Archintus tertium legatus ad Caesarem iuit: cui deinde legato gratia apud Hispanos, odium apud Sfortiam peperit: & rursus Hispani hominem vexauere, postquam Archiepiscopus urbis factus capeßere Ecclesiam parabat. Nunquam enim per eos inire honorem potuit: ac Bergomi prope exsul est mortuus. Verum, & quomodo suspicionibus apud regnantem Sfortiam ille conflictatus fuerit, & quomodo in Philippi Regno Pontificatu prohibitus, postea ordine exponam. Sfortia restitutus est in Mediolanense imperium ea conditione, vt quadringenta millia nummum aureorum intra anni spatium, decennio deinde proximo decem pensionibus quingenta millia Caesaris fisco persolueret. Prior illa summa donec persoluta esset, arcem Iouis urbemque Nouocomum haberet Caesar: pernumeratis quadringentis millibus ea quoque restituerentur. Haec & alia dum fierent, Antonius Leua cum idoneo exercitu apud Insubres maneret. Quae vltima conditio, velut fidei pignus, stabilimentumque rerum inducta, & rem prope euerit, & labefecit fidem. Semper enim Leua Sfortiae inensus fuerat, & Sfortia vicissim oderat Leuam, inuicemque alter alteri struxisse insidias dicebantur: & fama fuit: iam illectum prouinciae dulcedine Leuam, secretis apud Caesarem sermonibus agitasse multa, ne rem Mediolanensem

diolanensem villo modo alienaret . Posse ipsum ,
 retenta Metropoli , totam subigere Italiam , & qui
 Italiae potiretur , ad imperium omnium terrarum
 parum ei abesse . Cuius consilij ratio , licet ab
 Caesare spreta & repudiata fuisset , recordatio ta-
 men eius apud Sfortiae animum inter veterum
 irarum incitamenta assidue voluebatur , vt si caete-
 ra inter eos amica forent , possent hoc ipso irri-
 tari , alter quidem , quòd sibi conscius esset , tam
 maligni consilij , quo Caesaris praeripere benefi-
 cium voluerat , alter verò , quòd excitatae suae
 fortunae inimicum ac prope euersorem imminen-
 tem adhuc sibi legionibusque succinctum intra
 fines eosdem videret . Hinc crebra materies offen-
 sionibus mutuis , & veluti stante supra ceruices
 inimico infestior pene vita nouo duci in principa-
 tu , quàm ipso fuerat exilij tempore , tunc cum ,
 Gallicis prius armis , deinde Caesaris irâ principa-
 tu arceretur . Sed exigendo etiam ipse tributa dis-
 soluendis pensionibus , effecerat , vt Reip. status
 nihilo melior esset hoc tempore , quàm cum Galli
 vel Hispani tributis urbem iniurijsque vexarent . Et
 odio metuque Leuae coeperat in singulos saeuire
 ciues , quoscunq; vel deditos ei , vel aliquo ipsius be-
 neficio deuinctos esse compererat . Mitissimus antea
 princeps , & ob mansuetudinem ciuitati semper expe-
 titus coeperat nunc esse praeceps ad credenda dete-
 riora : praecipitemq; credulitatem poenae in suspec-
 tos sequebantur , exilia nempe & proscriptiones ,
 & exsilio vel proscriptione functior dissimulatio in

alios, quos in vrbe retineri tutius videretur. Ea noua calamitas nobilitati Mediolanenſi exorta erat, manebatq; donec origo mali tolleretur, placatis caſu quodam inimicitijs, quas, Sfortiam inter & Leuam magnas, atque capitales fuiſſe demonſtraui. Pacificator autem ille caſus huiusmodi fuit. Philippus Archintus, quem ter ad Caefarem Reip. Mediolanenſis nomine fuiſſe legatum oſtendimus, quique Archiepiſcopus poſtea futurus erat, egerat ſemper praecipua apud Leuam gratiâ, & honores ante Sfortiae reditum obtinuerat ab eo, quoscuque ab regio praefecto in ſua patria obtinere honeſtus ciuis poſſet. Ea beneficia & honores Archinto tributos torue intuens Sfortia, deſtinauerat hominem inter capita infida ſibi, & inimici ſui amicum amouere ex vrbe decreuit. Dicit ei iubet: melius fore ſi diſcedat ultro: diesque praefinita, intra quam exceſſiſſe finibus deberet. Enimuero, Archintus, repentinam eam vertendi ſoli neceſſitatem, aegre admodum ferebat, ſibiq; & familiae fore ignominioſam rebatur. Tum quia immerito res ea ſibi accideret, etiam impavidus, & irato ſimilior quam ſupplici, Franciſcum Tabernam, iuris praefectum intimumque Principi adit. Vixiſſe cum fide ſeſe erga Sfortiam teſtatur, & nullius culpa reum, eiſci Patriâ quae teſtis eſſe poſſet innocentiae fideique ſuae. Caeterum, non tam diſplicere ſibi, quod ſic immerito eiſciatur, quàm quod iniuria illa, pulcherrimi operis fructum interceptura eſſet, in quo tunc maxime ipſe fuiſſet occupatus. Videntem enim

enim sese & reputantem quam damnosâ patriae, quàm molesta principi essent illa, siue odia, siue dissidia, siue suspiciones & offensae, quae cum Antonio Leua exercerentur, negotium id ultro habuisse susceptum, ut principum animos pro ea quam habere videretur auctoritate reconciliaret: ac sperasse rem posse conferri, iamque certissima pignora reconciliationis eius, quod ad Leuam attineret, manibus tenentem, atroci denuntiatione esse percussum. Studiosus homo, tum publici otij, tum principis vtilitatum Taberna ille erat, ac pro eo studio magnopere angebatur videns infensum Sfortiae esse Hispanum, qui, cum arma exercitumque haberet, Caesarisque preferret auctoritatem, posse videretur in recenti dominatu obesse rebus & cuncta euertere, sicuti Daualus antea obfuisset, atque euertisset collegâ fraudis eodem. Itaque spe pacis iniecta illa, simul audita defensione, vel potius querimonia Archinti, demonstrat Principi hominis innocentiam, eiq; persuadet, ut, & salutarem, egregiumque ciuem domi retinere velit, & ad conciliandum sibi Leuam eo interprete vtatur. Fuit deinde in vrbe Archintus multâ apud Sfortiam, gratiâ ob id meritum, quia opus inchoatum absolvens, rationibus inducere suis potuit Hispanum, ut offensione deposita omni, & abiecto siquid hostile meditabatur conferret ultro sese ad Sfortiam & bonâ fide cum eo in gratiam rediret. Minime dubitatum est apud prudentes, quin perniciēs aliqua vi siue dolo conflata Sfortiam maneret, nisi

inimicitiae illae sublatae essent . Earum fine quiescere ciuium etiam calamitates, quae, & oriebantur inde, & gliscente duorum principum odio crescebant simul . Sfortia, casu magis quodam, & Archinti illius opera, quàm vllò suo consilio depulsis periculis, quae ab inimico sicuti demonstratum est, Leuâ, imminebant, ipso noui principatus initio deuenerat in pericula alia longe etiam grauiora ob irreparabile damnum existimationis, turpemque notam eius nomini imminentem, si Dux Mediolani ipse, propter quem, inter duos Reges tanta contentione dimicatum esset, cuius causâ, multi Gallorum exercitus, multa Hispana agmina, Romanae legiones, auxilia Venetorum, omnia, fere Christiani nominis arma in vnum conuoluta discrimen fuerant, nunc ab exule Medicaeo, non proditione aliqua, vel incursum tumultuario, dolisue vllis, sed iusti more belli opprimeretur . Nihil enim propius factum est, quàm vt accideret istud; ac si qua debetur venia nimium iam tricarum atque tumultuum assumenti mihi, nusquam ea iustior, quàm in parte hac operis fuerit, vbi tradentur res gestae Iacobi Medicaei, illius scilicet, qui D. Caroli auunculus, Pij IV. frater fuit, qui vltimis mandatis expiata superiore vita, & sororis filio dignum sese praeiuit, & fratre, quem demum vterque expiantes addere ornamenta publicis Ecclesiae rebus, & militari aenea statua posita in templo maximo quotidianas ei hostias decreuere. Medicaeus, audacia,

& virtute sua, & prosperis rerum euentis in-
eam quam demonstraui fortunam euectus, vbi
restitui Sfortiam, eamque restitutionem Bononiae
agitari magno principum studio accepit, profici-
scitur ipse quoque Bononiam, & deprecatore Le-
ua, cui debere sese cuncta profitebatur, petere à
Caesare institit, vt fieret earum rerum auctor, quas
sibi Leua concessisset, castellaque & arces, & lo-
ca omnia, sicuti iam ex pacto haberet, munere
concessuque regio posterì etiam ipsius haberent.
Id cum praecise negasset Caesar, dixissetque pla-
cere sibi, vt Sfortiae cuncta restituerentur, reuer-
sus ille domum, ad bellum haud dubie imminens
sefe parabat, principesque finitimos, quorum fidei
sefe antea tradiderat, inuocabat, vt sibi praesidio
essent. Sabaudi praesertim ope nitebatur, qui pol-
licitus erat se ei nullo modo defuturum. Is Epis-
copum Vercellarum ad Sfortiam misit petens ab
nouo Duce, vt honesta aliqua conditione cum
Medicaeo transigere vellet: id sibi gratum, & vtilius
fore ipsi, quam recuperato nuper patrio imperio
bellum sumpsisse nouum, quo, ne vicisse quidem
expediret ob ciuium cladem sine qua non posset
vincere. Sed ne victoriam quidem esse certam ob
vim ingeniumque hostis, & locorum naturam,
quibus ille sefe tueretur. Ea cum ab Legato dice-
rentur, minime Sfortia abnuebat veluti cupidus ho-
mo otij, rebus accisis, & anxius praecipue pecu-
niae summâ, quam Caesari ad diem persolutam
esse oportebat: fessoque insuper tot praeteritis
casibus

calibus animo, partem vitae suae extremam cum aliqua exigere pace auebat. Apud Medicaeum dispari de causa studium otij idem erat, nec leue lucrum ei, si absque armorum discrimine retinere posset ea, quae armis & dolo inuasisset. Inclinatīs ita ad quietem animis, Sabaudus legatus conditiones hācce pacis ferebat. Haberet Medicaeus Mussum, & Leucum, & quicquid in Larij lacus ora iam teneret: cederet omni cis Abduam regione: Montem acutum relinqueret: deduceret praesidia ex Briantaeis, neucolles eos postea attingeret. Populis & terris quae ipsi relinquerentur ita imperitaret quomodo quilibet alius princeps imperitat suis: vitae necisque arbitrium, arma & milites, & auri, argenti, aeris, flandi feriundi potestatem, intra suos fines haberet nulla in re subiectus obnoxiusue Duci, nullo in causis iudicij sue respectu vel cura imperij maioris. Quas lites, causas, ipse magistratusue eius alicubi iudicassent, earum litium, causarum iudicia, concessionem item & priuilegia, si cui ab ipso, vel à suis data essent, rata haberentur: neu rescindi & aboleri quicquam earum rerum villo modo licitum esset. Persolueret Duci Medicaeus quadraginta millia nummum aureorum pecuniae praesentis: Dux Medicaeo modios aliquot salis & tritici in singulos annos absque pretio villo exportationis daret. Cum hācce pacis conditiones edidisset legatus, neque cuiquam esset dubium, quin res ita conuenire posset, turbauit eam spem casus primò vnus, deinde ipsius Medicaei mutata repente

repente voluntas, additis insuper stimulis eorum, qui bellum illud civili simillimum bello, quam patriae otium malebant. Antonius Dugnanus erat ex Medicaei affeculis carus admodum ei ob promptum ingenium ad facinora: & quia multos in vrbe consanguineos amicosque haberet, tantò pluris apud eundem fiebat. Forte hic, interea dum conditiones agitantur, ausus venire in urbem, & pro exploratore comprehensus Sfortiae iussu in vincula conijcitur. Medicaeus ob id factum percitus ira, dimissis in varia loca cum delecto equite fratribus suis, plerosque vicissim capit è nobilitate Mediolanensi, qui nullo tali metu, velut in media pace rusticatum exierant. Ea nobilium captiuorum manu (& erant fere Principis familiares) ducta ad Montem acutum atque abstrusa ibi in latumias, ad Bentiuolum, qui pro Sfortia ipso regebat urbem illico scribit: Dugnani captiuitate se existimare bellum sibi esse indictum accipereque denuntiationem, & quo animo acciperet, eodem animo iturum esse ad arma. Caeterum ita acciperet sciretque Sfortia: siquid grauius ab eo in Dugnanum fortè consuleretur, id se etiam in captiuis suis absque mora imitari paratum fore. Denuntiatio ea repente Dugnanum soluit, sospesque ille ad Medicaeum est dimissus, & vicissim hic aperto ergastulo emisit suos. Quae dum fiunt, conticue- rat omnis de pace actio, rursusque post dimissos vtrunque captiuos, resumitur eadem, deinde deserritur, rescindente scilicet Medicaeo caput illud, quod

quod de quadraginta millibus in praesentia persol-
uendis inter conditiones erat. Resciderat autem
abnueratque Medicaeus id pactum, obstrepentibus
praesertim amicis, quorum ille consilio & opera
utebatur. Namque fore aiebant, ut si ea pecu-
niae summa res Sfortiae angustas laxaret, nol-
let ille postea stare conuentis, atque ad ea,
quae concessisset reuocanda subsidio illo armare-
tur. Legatus Episcopus, ubi difficultates exoriri
tantas, inuicemque refractarios esse Sfortiam &
Medicaeum videt, ab utroque postulauit, ut sex
mensium induciae essent. Sic posse mitigari animos,
remque componi: Interea Medicaeus ab Sfortia
nactus id quietis, ad negotium aliud longe
maximum, grauissimumque mentem
adiicit, si pellere ex Vallethelina
Rhaetos, idque terrarum
adiungere sibi posset:
quod bellum
accessio
fuit, eius quod cum Sfortia
postea gessit, & dimi-
catio illa hanc
trahebat.

IOSEPHI RIPAMONTII

CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER X.

Allemthelinam, cuius tractu & sinu
Medicaeus hoc tempore exigere
Rhaetos parabat, incolae sic dictam
putant ex nominis eius castello,
quod, antiquissimum in eo tractu est,
& antiquitati manet honos, eaque
semper munimenta instaurantur. Clariora tradunt
alij Valthellinensium initia: Vulturenam Urbem
in faucibus Larij lacus sitam fuisse: nomen eam,
dedisse genti, Vulturenosque inde appellatos.
Excurrit longitudo Vallis ab ipsis faucibus ingres-
suque primo, ad vsque alpium Rhaeticarum radi-
ces: colligit millia passuum sexaginta. Dimensio
latitudinis incerta est, quia montium vassiumque
conterminarum extrema, prout cedunt aut pro-
minent, nunc contrahunt spatia, nunc dilatant.
Contermini sunt, ab Oriente, Tirolenses & Sola-
ni: à meridie Bergomates, & Camuni: Pesclauen-
ses in Septemtrionem, Engadinique & Rhaeti mi-
scent sese Vulturenis: ipsi vicissim, ad occidentem,

Rrrr

Larij

Larij lacus accolae attingunt. Per mediam vallem rapido cursu fertur Abdua, cuius fons in summo Rhaeticarum alpium vertice ortus larga scaturigine tanti alvei gurgites implet. Regio vini ferax est: proueniunt etiam fata quacunq; duci sulcus potuit: pascua, & glandiferi colles, id quod in alimenta incolarum deest, aegre explent. Incolae, vel alimentis contenti illis patrium solum fatigant, glebisque suis misera dulcedine perpetuo attinentur, vel peregre egressi per omnes Italiae vrbes, patientiam eandem segnioribus vrbis humeris commodant ad ferenda onera, eaque baiulorum Respublica est. Paucae familiae celebrantur antiquitus nobiles & opulentes: reliqua egentium multitudo. Caeterum, de terra hac, vt inter valles alias, amoenae, & diuite, vt inter Italiae regiones, paupere & infelici, tamquam de prouincia nobili & magna, propterea quod extremum Italiae limitem aperit clauditq; saepe dimicatum fuerat etiam aeuo simpliciore, cum nondum opportunitates, & compendia ista terrarum tam attente intelligerentur. Et postquam in Romanum imperium cessere Itali, non minima cura limiti etiam huic tuendo Caesaribus fuit. Dein ruptâ Imperij reuerentiâ, duces partium, cum turbarent certaminibus suis traherentque cuncta, Vallem thellinam simul appetiuere tumultuarijs illis armis: Guelfique & Gibellini, Vicecomites & Turriani, magnis motibus initia finemue inde sumpserunt. Victis Turrianis, & exorto Vicecomitum dominatu, pars noui imperij fuit

fuit haec Vallisthellina, donec Bernabos, diuiso inter filios imperio, partem Mastino eam attribuit paulò antequàm ab Ioanne Galeatio captus extingueretur. Tunc paterni casus terrore, & dominatione patruelis profugus ad Rhaetos Mastinus Vallemthelinam eis donat. Sed ea donatio quoniam ab exule facta esset, irrita habita, depulsoque patruo Ioannes Galeatius cùm in auxilium imperium ipse successisset, ad recuperandam Vallem, & deiciendos inde Rhaetos animum adiecit: & vario postea semper circum eas rupes euentu dimicatum obstinatis barbaris ad ea obtinenda, quae semel vsurpassent, & stimulante principes nostros, praeter verecundiam, etiam religione, si Caluini, & Lutheri soboles impura sub oculis pene dominaretur. Non Philippus Maria Ioannis Galeatii filius, non post eius mortem finitae domus fortunam Sfortia adeptus destitit actionem eam persequi armis. Post Sfortiarum inde finem dominante Hispano, inter alias imperij curas dilata res, siue infeliciter tentata est, nimiumque magno Italici nominis dedecore genus infame Lutheri Metropolitanis finibus immiscebatur simul, & creptam eam Metropoli partem occupabat. Aetate demum nostra, cùm importunitas, & impudentia sectae impensius glisceret, essetque prouecta eò, vt Catholicas familias, quae promiscuè incolunt Vallem, ferro atque igni delere coniurauissent, id malum eaque coniuratio in capita impiorum vertit, auctore operis Gometio Ficeroa Feriae Duce Catho-

corum exercituum imperatore, qui caesis intra paucos dies Lutheranis, & liberata regione, veterem eam patriam Catholicis tuto secureque habitandam assignauit. Inde hostium foedera, Gallici incurfus, & suffecturae voluminibus alijs fraudes: dum regio horrida saxis, inclusa montibus patria infelicium baiulorum, egestatis sedes, desinentis Italiae lacuna, siue rudimentum incipientis, asperitate cautibusque suis, & ipso faucium squalore, Regum prope populorumque omnium inuidiam, arma, sollicitudines mouet, dumque trucidato, vel pulso Lutheranorum coetu, asseritur Catholicae religioni & deuoluta rursus ad impios, eorum insuper furore vastatur. Tanta cura principibus circa claustra faucesque illas: & cum ab Catholica parte interpretatio anceps ciuilibus ingenijs data esse videatur: studiumne tantummodo religionis, an verò cum religione, opportunitatum etiam aliarum amor mouerit animos: nullam certe religionem iactare possunt, qui captata occasione ingressi illuc, nihil omisere quod impie nefarieque committi posset. Verùm quaesiuisse ista & discretuisse, ne tunc quidem iuuabit, cum narrandi, atque dijudicandi talia erit locus. Caeterum Vallemthelinam hanc in quam Medicaeus hoc tempore expeditionem parabat, D. Carolus etiam postea multum diuerso conatu, tamquam Metropolitani Imperij partem recuperare contendit: mirumque dictu, Auunculus ille D. Caroli, ductor exulum, & exul ipse, profano tunc spiritu, & auditate terrarum,

terrarum, praelia ciens illa, nescius futuri, simulacra praelij sanctioris edebat, quod bellum expugnandae impietati D. Carolus Archiepiscopus vrbis in iuga recessusque eos suo tempore illaturus erat. Et profectò, non sine numine praecessit illuc Maedicaeus, vt diuinæ prouidentiae miraculum, ventura secula loquerentur, & aliquis ita diceret:

„ Interfector hominum Auunculus per saxa rupeſq;

„ illas cum exercitu arma & caedem exitiumque

„ ferens incesſit. Auunculi calcans veſtigia ſororis

„ filius, cruce, paſtoralique alloquio armatus tulit

„ hominibus ſalutem. Montoſa igitur & praerupta

cauaque haec Italiae Germaniaſque confinia non-

dum tantis nobilitata caſibus, ceu prouinciam ali-

quam inclytam amplexus toto animo Medicaeus,

conſilia, & apparatus ad rem aggrediendam hoſce

habebat. Videbat primùm omnium aiebatque in-

ter ſuos: ſi regionis eius potirentur, non modò

inexſuperabiles fore ipſos Sfortiae armis, ſed alijs

quoque metuendos ceu tenentes clauſtra prouin-

ciarum, arbitroſque tranſmittendi belli, vel ex

Italia in Germaniam, vel inde in Italorum fines.

Et vbi ſemel inuaſiſſent tenuiſſentque munimenta

illa facta naturae ſponte, ſuffecturos aduerſus

quamuis numeroſa agmina, cum ſatis frugum in-

praefidij alimenta praeberet ager, & imminentes

tumuli caſtellorum explerent vicem, ex quibus

intacti ipſi propellere ſubeuntes poſſent. Sed for-

taſſe etiam quietè ibi regnatu-ros, magnùmque

dictu fore, vt & terrori omnibus eſſent ſimul, &

cum

cum bona omnium pace regionem tenerent, neq;
vi vlla hostili lacefferentur. Infectam esse Luteranismo Rhaetorum gentem, rebellem Apostolicae Sedis, nomini Austriaco semper infidam: & Regem Gallum, cuius praesidio gens ea nitatur posse conciliari obiectâ illecebrâ, si iter ei per suos fines ad inuadendam denuo Insubriam darent. Talia quidem ab Medicaeo sermonibus consilijsque agitantur cum ille expeditionem in Vulturenos siue in Rhaetos pararet: expeditionis autem apparatus erat huiusmodi. Mille pedites Italici generis: nationum aliarum fere quingenti: & quotidie plures affluebant iam assueti bello, impatientesque otij, quod Sfortiâ restituto prius, deinde pactis inducijs repente exortum erat: legionem praeterea vnâ ex Germania Vultheodericus Sitticus adducebat: tormenta complura minoris formae subditis aptatisque totis, vt in montium etiam cacumina facillime agi possent manu: belli duces egregij: Georgius Capucianus Epirotarum equitum praefectus: Caesar Neapolitanus disciplina patris & ingenio suo multum laudatus inter bella. Tecanum quoq; nobilem Rhaetum & inter primores gentis clarum militiâ corruerat occulte deuinxeratque sibi, vt Rempub. suam in medio discrimine proderet, quod tamen postea non successit. Aderat etiam ei Carauacca homo Hispanus tanta subtilitate ad explorandas hostium res, atque tam varias & nouas latendi artes perpetua meditatione & solertia animi assecutus, vt in alienis castris versaretur ea securitate,

ritate, qua quis domi suae ageret. Instructus ita Medicaeus, mittit repente Gabrielem fratrem cum septingentis peditibus in Vulturenos, isque prima irruptione Morbenium capit, captum validis undique sepimentis firmat, ut apertus antea pagus subito munitae urbis instar esset. Ea re cognita Rhaeti vario telorum genere armatos ad quatuordecim millia statim pago circumdedere. Sed agrestis & tumultuarius fere milles erat, atque rudis ad omnem oppugnandi artem multitudo. Stoliditate ingenta sese ultro ad omnia loca obiciebant, ubi promptissime vulnerari & cadere possent. Cecidere ad quingentos: reliqui dissipati, valle relicta Albitana Traonam ultra flumen concessere. Tecanus in ea oppugnatione plumbeo missili ab gregario milite percussus frontem, occubuit, cum fretus agili corporis robore, grallatoris instar utraque manu alte sarissam tenens, sese intra septa eiaculari voluisset. Ingemuisset eo casu Gabrielem ferunt, & acceptum intro corpus cum multis lacrimis honeste sepelisse. Inde orta suspicio prodicionis apud Rhaetos tam valida ut nondum exolescat, eaque labes Tecani nomen inter barbaros secuta est. Partâ victoriâ, captaque in hunc modum Valle Medicaeus, quacunque impetibat, supplicationes in triduum more Romano decrevit, ipseque iuit ad templa supplicatum, & omnis alius honos Deo immortalî ob incruentam eam expeditionem aliquandiu ad Montem acutum & totoque Briantaeorum tractu habebatur. Parochi omneis,

omneis , & Clerici , & quicquid hominum sacro-
rum in Monasterijs erat, circummissis ab Medicaeo
edictis admonebantur , vt in suo quique templo
populos docerent adorare Numen ob eam rem,
quae diuino beneficio tam prospere successisset .

Tanta erat , vel pietas & religio Medicaei in media
curarum aliarum infania , vel confusio miseria-
que temporum, vt profanus homo Clericis talia
imperitaret . Edicta autem ea , ab alijs ob metum
cum reuerentia obsequioque accipiebantur, apud
alios irrita erant : & ille, vel quia non intellige-
ret adspernandi causas , vel quia nollet intelligere,
tamquam in contumaces seuerè animaduertebat .

Quosdam & terruisse contentus intactos dimisit :
referamque id, quod puero mihi contigit vt narrari
audirem ab montium nostrorum antiquissimo homi-
ne qui spectaculo se adfuisse aiebat . Spatiabatur ad
Montemacutum tempore matutino Medicaeus in
area , quae ibi subiecta arci & aedibus tunc fuit :
nunc arbusta & vites occupauere locum . Precan-
tis more rosarium tenens , globulos illos, vti fit ;
per interualla trans mittebat : & fortasse preces
erant . Interea lictores adducunt , sistuntque ei
presbyteros duos, qui spreuisse edicta, neque sup-
plicationes indictas obire voluisse dicebantur . Ste-
terant attoniti in conspectu Principis, cùmque ille
protinus afferri securiculam iussisset, persusi necis
horrore conabantur vtique dicere & excusare
nonnihil . Mox, allata securi, innuit ei, qui attule-
rat, vt ramum illum quendam prospectui officien-
tem

tem amputaret: dixitque presbyteris: abirent assue-
scentque obedire. Caeterum, tam prope, tamq;
feliciter capti Vultureni erant, ut miraculi pene
loco haberetur, quod in magna hostium caede
victor, duos tantummodo è militibus suis, lixam
verò vnum amisisset. Constiterat deinde exerci-
tus ad Morbenium, & maiores quotidie copias
submittente Medicaeo, Gabriel idem à fratre antea
missus pergebat constituere Vallis imperium: isque
Traonam, & Clauennam, & Tiranum, intra pau-
cos dies capta habebat eadem felicitate, qua prin-
cipio Morbenium ipsum cepisset. Tunc Medi-
caeus, aucto ad fortunae magnitudinem animo
non dubitavit etiam legationibus de re gesta mit-
tendis imitari principum morem, & ea, quae au-
spicijs suis, fratris ductu gesta in Vulturenis essent,
demonstravit Pontifici maximo per Augustum è
fratribus tertio loco natum, qui Romae agebat:
Caesari per Carraciolum Protonotarium: Senatui
Veneto per Leonem Arigonum: principibus Re-
gibusque alijs per nuntios alios, perque literas, qua-
rum exempla vidimus. At apud Sfortiam, inter-
prete Bentiuolo, simulabat, communis utilitatis
causa sese expeditionem eam sumpsisse in Vulture-
nos, & nova illa conquisitione contentum remis-
surum pleraque de conditionibus, & pacem quo-
cunque modo vellet ille, conuenturam. Vicissim
ab Sfortia simulabatur: quod regione ea Rhaeti
depellerentur, gratum sibi laetumque esse: namq;
fuisse Mediolani Ducum olim, nec debere ultra
Sff barbaris

barbaris relinqui . Talia inuicem finxerant iacta-
rantque mutuò infensi, interimque Sfortia diligen-
tissime Caesarem monuerat, de subita impressione
Medicaei in Vulturenos, & quid negotij foret, si
ille ibi figeret pedem. Inde cuncta statim infesta
Medicaeo: subducti Hispani, quos in exercitu ha-
bebat, denuntiatumque Sittico: pro hoste ipsum
fore, nisi dimitteret legionem, quam illius nomine
conscriptisset, ipseque maneret domi. Cum tot re-
pente pericula Medicaeum exterruissent: hinc di-
grediens quotidie Caesaris iussu miles: hinc sub-
tracta Germanica legio: simul instans ab tergo
Sfortia ruptis inducijs, & maiore numero defluen-
tes è montibus Rhaeti: pretium ei fuit reuocare
Gabrielem ex Vulturenis, militesque qui cum eo
erant, ne repente ibi opprimerentur. Omissis ita
Vulturenis, bellum deinde aliquandiù gerebatur
inter Sfortiam, & Medicaeum aequo prope Marte
non sine admiratione hominum & fremitu, quia
Dux Mediolani tanti terroris nomen etiam inter
magnos antea Principes aduersus exsulem nunc
vnum habere delectus, & emittere cogeretur ab
Urbe agmina tamquam aduersus irrupentes no-
uo agmine Gallos: vel certe tamquam iuncta rur-
sus hostium etiam aliorum arma Metropoli immi-
nerent. Pugnatum est classe primùm in Lario lacu;
eoque praelio superior Medicaeus fuit: Sfortia-
ni superstitēs concitatis in fugam nauibus ad
Grauedonam appulere. Ibi assumpta Rhaetorum
manu, cuncta fere, quae Medicaeus circa lacu-
strem

strem eam oram tenebat; inuaserunt, validoque praesidio munire Belasum, quo nomine collis in promontorij faciem, medio fere spatio Leucum inter & Mussum, imminet lacui, quâ flectunt sese vndae Nouocomum versus. Gesta nauibus haec, praebente lacu aequoris vicem spatiaque classi, & fluctus, & quicquid etiam in pelago existere saeuum atque atrox potest. At in Briantaeis terrestri dimicatione, non minus casuum, & periculorum, & caedis in vtraque parte fuit. Summa rerum ad Montemacutum constiterat existimante Sfortia, nequicquam in Larij vel Abduae ora res prospere gestas fore, si arce ab illa Medicaeus, hinc Orobios, hinc Briantaeos teneret. Itaque misso illuc exercitu, obsessa, & oppugnata, deinde capta est, quomodo pertinacissimas olim gentes, post omnia, quae pati potest humanum corpus, celsisse demum necessitati litterae veterum prodidere: ibique ciuium Mediolanensium, quiue secuti Medicaeum propugnabant arcem, quiue ab Sfortia missi perrumpere illa rebellium munimenta nitentur, enituit prope ad miraculum, & cum horrore spectata est, siue virtus, siue quaedam ex virtute rabies. Criminalem quendam Medicaei signiferum ferunt, cum ipsius frater ad custodiam defensionemque propugnaculi vnus appositus ex vulnere cecidisset, eoque casu perteriti caeteri segnus iam repellerent scandere nitentem munimenta illa hostem, conspecto discrimine profiliisse illuc & arrepto mortui fratris crure, proiecisse cadauer

è muro, ne tristis ea species auerteret à pugna animos, & ipsum deinde pugnasse vi tanta, truces undique circumferentem oculos, vt Sfortiani plerique adspectum ferre non possent. Idem postea captus perductusque Mediolanum, adeò commouerat animos admiratione virtutis, vt ingentium rerum promissa adhiberentur ei, si in Sfortiae militare castris, & fidus esse Principi vellet. Abnuentem dimitti iussit Sfortia, virtutem etiam in rebeli & transfuga admiratus. Crediderat enim Ioanni Baptistae Speciano praefecto rerum capitalium, qui spectatorem se fuisse aiebat tunc cum debilitatis commilitonum animis praesidioque labante ob centurionis necem, insiliens ille in muros contemptor fraterni sensus in praelij discrimine, contemptor vitae capitique sui, projiceret in medios hostes corpus exangue fratris idque strage hostium sepeliret, & undique incidentibus in ipsum telis pertinacissime tueretur locum, donec eo capto, propugnaculum simul locusque ille caperetur. Ob tantum animi robur, & quia pertinaci in Medicaeum suum fide maius constantiae specimen dederat, est dimissus. In Sfortiae exercitu penè par huic Franciscus Bernardinus Petrasancta celebrabatur. Eum quoque corpore vno multas aequantem hostium manus, & erexisse vexilla in muros, & deiecisse qui propugnabant, & scandere conantes alios manibus alleuasse suis aiebant. Montem acutum per dies aliquot oppugnatum ita atque obsessum nocturno egressu deseruere inclusi conspecto

conspetto pridie signo, quod Medicaeus ex obiecti montis vertice sublaturum sese docuerat cum discedi inde vellet. Eo nunc edito signo, desperata defensione Montis acuti vocauerat suos ad caetera tuenda, Mussum nempe & Leucum, & si qua alia ex Lario lacu, vel ex Abdua flumine spes maneret. Collatis in eam partem viribus, & reparata classe dum ab Musso Leucum nauigant, obuia circa Mandellum Sfortianorum naues fuerunt, protinusque dimicatum. In ea pugna Gabriel Medicaei frater cecidit, quo luctu ad desperationem ille ferme est prolapsus. Iuuenis erat annorum xxii eximia corporis specie, sed indole animi, omnique bellica arte longe praestantior, negligentiaque sui, male cinctam illam, ideoque terribilem adolescentiam Caesaris referebat. Aperto pectore, nudus crura, capite instructo, vili paruoque cibo contentus, sed quoties expedierat, in Germanorum praecipue conuiujs effusissimus citra noxam deformitatemque potator, & pecuniarum idem ad belli usum accumulator occultus, quarum latebras moriens ultimis vocibus indicauit. Huic dum ducitur funus, annuere hostes, ut induciae essent, corpusque in D. Iacobi Aedem quae supra Leucum est, militari pompa delatum: atque mortualem eam ceremoniam quieti Sfortiani spectare à castris suis, & indoluisset multos constabat. Adeo grata fama iuuenis eius etiam apud hostes fuit. Templum postea ipsum, in quo situs ille fuerat, fratris expians manes Pius IV. auxit donis,

donis, quae ad salutem animorum fructumque vitae alterius indulgere maxima & amplissima mos est Apostolicae Sedi. Medicaeus, ubi fratri dederat inferias, magno insuper aliquo Sfortianorum damno, sanguineque hostili parentare eidem volens simul, & obsidione eximere Leucenses, nocte, quam facer Virgini Martyrique Barbarae dies sequebatur, assumptis è suorum numero nonaginta duobus, quorum virtuti maxime confidebat, monitisque eis, ut alba tegmina singuli, pallio superiniecto atro assumerent, inuocata Martyris ope, cuius peruigilio rem gesturus erat, feliciter hostium munimenta transgressus, alios somno demersos obtruncat: semisopitos attonitosque alios, & aegre molienteis arma prosternit ipse interim cum sua palliata acie intactus. Stricto deinde ferro sicuti ibat, per media hostium castra sibi aperiens viam, peruenit in tribuni militum tentorium, ibique hominem reperit agentem impudice noctem eam ob amorem agrestis feminae, quam viro abductam, trahebat secum habebatque coniugali licentia. Exterritus tumultuoso ingressu tribunum simul & scortum, cumque verbis increpans insuper adiecit: ficcine Sfortiae negotium geritur? iniecit vincla tribuno, captiuiumque abduxit. Alexander quidam is erat Mantuanus, qui magno postea pretio redemptus à suis, ob dedecus abiit domum, neque Mediolani amplius fuit. Sic nocte illa Medicaeus parentauerat fratri, solueratque prope obsidionem, & pari deinde per dies aliquot fortuna

tuna fere potiebatur iterum lacu. Gabrielis Cerebelloni virtutem inter eas expeditiones plurimum enituisse ferunt, cum penè puer adhuc ille esset. Affine genus ei cum Medicaeo, atque propinquus ab materna origine sanguis erat: & utriusque fortunæ socius consobrinus iste, alumnusque eius in re militari, debuit etiam eidem ad famam præconiumque virtutis harum literarum testificatione coniungi. Fugerat vnà cum eo Gallicas indignitates, miserasque vrbes, & ipsam deformatam tam captiuitate urbem. Vnà carus acceptusque Principi: rebellis & fugitiuus vnà: calamitarum expeditionumque omnium comes: & simul atque peractatam potens armorum esse coeperat, nihil sine eo Medicaeus gessit. Secutis postea temporibus, cum regente Urbem Vasthio Medicaeus ob suspensiones exortas in Iouis arce detineretur, penetravit illuc alieno habitu, custodibus elusis, & salutis viam consobrinus ostendit. Rursus, postquam, mutata in melius fortuna, blandimenta in Medicaeum omnia ab Hispano regnante conquirebantur: particeps item eius mutatae sortis fuit: ac vicissim ipse quacunque in parte Hispana arma essent, ceu praesidium aliquod singulare expetitus, praefuit militiae muneribus, quæ illa regnantium natio relinquere apud Italum hominem posset. Tunetanum quoque Regnum pro Rege administrare iussus, & tota mox ingruente barbaria circumuentus, luit captiuitate illa tamquam flagitium inter Hispanos, quia imperitare ausus fuisset.

Sed

Sed vir tantus , & tanta fortunae varietate conflictatus , in aetatis rudimento hoc tempore erat ea apud consobrinum opinione prudentiae , vt quotiescunque grauius aliquod discrimen aditurus iste esset , relinqueret ei obsignata consilia & mandata , quid geri tentarique oporteret si casu fortè aliquo ipse fuisset interceptus : atque nocte praesertim illa cum plena hostium castra numero exiguo aggrediretur , docuerat secreto colloquio adolescentem , quàm insistere deberet spei salutisque viam , si capi , vel perire ipsum contigisset . Caeterum , post eius nocturnae irruptionis euentum , post alia etiam prospere à Medicaeo gesta , post amissi fratris cladem , Episcopus ille Vercellensis , quem à Sabaudiae Duce legatum in urbem de pace venisse memorauimus , prospiciens , hinc labantem Sfortiae vitam , imbellemque animum , & apud eum aptiora cuncta paci quàm bello , hinc apud Medicaeum res incertas & in lubrico fortunam , & fractos Gabrielis nece spiritus , funestamque domum , sperauerat in ea rerum & animorum inclinatione rem ipsam posse confici cuius causa missus ipse esset : neque spes eum fefelicit . Repetita actione , & iactatis iterum conditionibus , pax denique conuenit inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem , & Iacobum Medicaeum gladiatorem primò , deinde exsullem , postremò , hostem ac prope debellatorem , Principis sui , & facta pace , post illius mortem in nouo dominatu fidum Regi & carum . Summa conditionum haec fuit adductis ad aequitatem capitibus ,

atibus, quae Medicaeum antea prope aequando
 fortunae Principis, ut iniqua & indecora offende-
 rant animos remque turbant. Nunc erant ho-
 nestiora omnia, discrimenque agnoscebatur inter
 eum qui veniam dabat, & eum, cui venia fuerat
 opus. Omitteret Medicaeus cuncta quae occupas-
 set, Mussum & Leucum, loca alia omnia, terras
 omnes: instrumenta quoque belli, tormenta, na-
 ues, sulphurei pulueris copiam, pilas, & quicquid
 frumenti siue salis haberet. Persolueret Sfortia
 Medicaeo quadraginta millia nummum aureorum,
 mille annuos assignaret: Meliniani Demarchum
 appellaret ipsum posterosque eius: fratribus Me-
 dicaeis, & omnibus, qui partes secuti eas fuissent,
 reditus in patriam daretur: venia obliuioque praeter-
 itorum esset. Haec ita conuenerant. Sed ma-
 luit Medicaeus relicta patriâ conferre sese ad Sa-
 baudiae Ducem, quam in eius imperio vivere cui
 rebellis fuisset: abiitque cum fratribus suis, datis
 etiam ab Sfortia militibus, qui ad extremos usque
 provinciae fines praesidio simul & ornamento ef-
 ficerent. Sfortia deinde ipse moritur, facto testamen-
 to, quo Caesari legabat imperium: & missa in
 regiam legatione Mediolanenses, sese urbemque
 ei, & sua omnia illico permiscere petentes simul ut
 quanta fide & alacritate ipsi venirent in ditionem
 imperiumque eius, tanta clementia, & benignitate
 Regum maximus ciuitatem populumque & Eccle-
 siam Italiae maximam suscipere ac tueri semper
 vellet. Principes legationis fuere, Maximilianus

Stampa, & Philippus Archintus, de quo postea Archiepiscopo Urbis alibi dictum est, caeteraque de irrito eius Pontificatu, postea, sicuti succedere, tradentur. Tam gratae, & rebus opportunae suis legationi respondit Caesar omnia, quae renuntiata Mediolanum gratissima esse ciuibus possent. Agnoscere se Mediolanensium suorum obsequium & plenam fidei voluntatem: agnoscere quod temporum culpa accidissent quaecunque essent vitio data ciuitati generosae, populoque nobili & graui. Quoniam ea sua opinio de Metropoli esset, re etiam ipsa effecturum, vt omneis intelligerent, nullam in imperio suo gentem esse, quam in pretio & caritate maiore haberet. Eius suae voluntatis animique pignus id referrent domum, quod omneis magistratus, omnia iura, quae Mediolanenses antiquitus tenuissent, tenere etiam imposte- rum iuberet, formamque & leges manere ciuitati, quibus legibus fundata olim per tot saecula florens incolumisque stetisset. Haec in commune legatis responderat Caesar: Archinto deinde separatim, dixit, velle se opera eius vti: proinde ex aula ne discederet. Simul consiliarium suum eum creat: muneri tituloque huic conuenientem & decorum in aula locum assignat. Fuit deinde apud Caesarem in eo munere Archintus, donec Pauli III. Pontificatu de re maxima & grauissima missus Romam & Pontifici illi probatus, inuitatione hortatuque eius ad Ecclesiasticam vitam adiecit animum: idque principium ei honorum fuit, vnde per gradus

→ dus ad Patriae Pontificatum peruenturus erat ,
vt in honoris denique eius aditu prope exul
cum ciuium dolore extingueretur . Nunc fausta
ei secundaque cuncta erant : flagrans apud
Pontificem Maximum cognitae virtuti dexteri-
tatiueque honos : quodque maximum cognitae
virtuti dexteri-tatiueque honos : quodque maximum
omnium fuit ; in Caesaris aula , inter Hispanos ,
homini Mediolanensi , nulla interim maleuolentia ,
quae praesenti , vel absenti , palam , siue occulte
noceret . Id namque demonstrauere Caesaris tes-
timonia de ipso : & inuitus ab se hominem dimisit ,
ne Pontifici negaret , cuius demerendi occasiones
omneis tunc vltro etiam conquirentur . Peracta
Romana ea legatione , cum Archintus reditum ad
Caesarem pararet , appellat eum benigne Pontifex
Paulus , quod bona Caesaris venia facere queat ,
vt Romae esse deinceps velit , ac sperare ibi prae-
mia , quae virtuti nunquam defuerint apud
Apostolicam Sedem : honeste sentire se de eo ,
nec dubitare quin ipsius opera publicis Ecclesiae
rebus utilis esse possit . Ille praefatus pauca de eo
quanti tale de se iudicium Pontificis faceret , excu-
sata Caesaris maiestate , dimittitur in praesentia
quidem & Caesari impigre nauare operam iube-
tur . Sed paulò post , dum renuntiata legatione ,
alia deinceps , atque alia Caesaris mandata exse-
quitur , adfucere Pontificis literae , quae Apostoli-
cae Sedi hominem concedi eum postulabant , li-
terisque eis acceptis Caesar haecenus dubitauit , vt

Archinti voluntatem super ea re exquireret. Postquam is nihil arbitrij sui esse, nutusque heriles fore sibi pro imperio simul & pro voluntate aiebat, hortatio Caesaris est insecuta, Romam ut proficisceretur: sic Pontifici Maximo placitum esse: eius autoritate se quoque commotum annuisse, ut viro egregio fidoque ministro careret. Ab eo colloquio Archintus Romanae profectiōni sese accingebat. Sed antequam ex aula abiret, retulit ad Caesarem in supremo concilio, sanctioreque Senatu de lite Montisferrati, quae per eos dies magnis agitata contentionibus, & ad bellum prope deducta, Caesaris arbitrio componebatur: isque Archinto mandauerat, ut cognitis causae momentis, rei statum & sententiam suam exponeret, quod promptius aequa, & iniqua discernentur. Cum enim Bonifacius Montisferrati Marchio, & Ioannes Georgius eius patruus, ille lapsu & consternatione equi, hic morbo absumptus, uterque sine vlla liberum stirpe decessissent: treis simul exorti, Sabaudus; & Mantuanus, & Salutiensis hereditatem adire volebant eam: & sua iura singulis erant, singulos armabat spes & fiducia praesidij alieni, cum instinctu & favore potentiorum unusquisque niteretur. De ea controuersia exposuit Archintus apud Caesarem & Selectos, quicquid inspecto successionum & gentilitatis iure, originibusque examinatis, ad iudicij eius aequitatem pertinere statuisset. Romam deinde proficiscitur, & parato statim ad sacros honores aditu, Protonotarium

Aposto-

Apostolicum Pontifex Maximus eum creat, non ex centum millibus illis, qui pretio definito paruoque aere nulli denegata vocabula emunt, sed ex nobilioribus inclytisque septem, qui iam inde à Clemente Primo, scribendis Martyrum casibus instituti, in tantam postea dignationem peruenere, ut Episcoporum dignitati antestarent, donec à Pontifice Pio, modus imponeretur. Mansit tamen honos vetustae origini, & ampla emolumenta titulum sequuntur, ac patrum nostrorum memoria Pius IV. cum D. Carolum sororis filium adiuuere sibi & summis Ecclesiae rebus vellet, initia tantae spei ab rudimento hoc sumpsit Protonotariumque creauit eum vnum è septem. In eundem nunc ordinem numerumque Archintus ipso Pontificiae familiaritatis initio ascitus, per vestigia illa D. Caroli ad Patriae Pontificatum ingrediebatur. Paulo postea, Praefectus Urbis ab eodem Pontifice est factus: eamque praefecturam ita gessit, ut seueritatis, & innocentiae eius pleraque exempla magistratum eundem inituri perhorrescerent, donec, sicuti caetera mortalium, ex fama praedicationeque communi exoleuere. Sed & come ei inter facetos humanae vitae casus fuisse ingenium memorant: atque inter caetera tale quiddam narratur ex Romana illa praefectura litteris mandatum ab ijs, quibus custodire ista curae fuit. Peregrini duo homines in vrbe, Hispanus quidem alter, alter vero Germanus, cum eidem mulieri assueuissent, eaque neutrius fortasse satum peperisset, quod natum

tum erat, ambo vindicabant sibi, & eius incertae prolis vterque dici sese parentem volebat. Cum cedere inuicem nollent, ad praefectum Urbis ius iere, ut alterutri partum ille adiudicaret. Archintus scorto interrogato, mensibusque computatis, nihil tamen ad eius iudicii veritatem aliquandiu extricabat. Demum circa patriam eorum, qui prolem sibi eam asserere vellent, callide, philosophatus, rationem iniit, qua naturam quodammodo ipsam interrogaret. Relictus ob eam litem in materno tecto infans iam pede certo signabat humum, poteratque voces & nutus intelligere quosdam elementa quotidiani sermonis. Hunc in conspectum suum produci iubet. Vbi adfuit, mandat dari fassamenta nonnulla puerulo, atque sic irritata siti, procula duo admoventur, ut tam ex vini, quam ex aquae capedine bibere posset. Ille, contracto ad Bacchi liquores vultu, vinumque adspersus auide lambebat aquam. Tunc vero Germanus (aderat enim vterque litigator) sublato incondito clamore negat vltro suam esse prolem, atque is controuersiae exitus fuit. Seueriore mox alia subtilitate nobilitata est praefectura illa Archinti, de qua item, sicuti accepi, referam. Iuuat enim memorare ista, ut quoniam crepto nobis per hominum iniurias interceptoque tali Pontifice, fructus simul animi ingenijque eius periere vbi Ecclesiaeque huic: quales futuri fuerint saltem ex antea facta ipsius vita rebusque apud alios gestis, notitia aliqua extet. Vir princeps Romae testamentum

mentum in haec verba fecerat. Ex duobus gentilibus meis, Lucio & Caio, vter eorum maior natus erit, mihi ex asse heres esto. Cum autem essent isti Lucius & Caius eodem die nati, alterquidem Viennae in Germania, alter verò Cordubae in Hispania: inde lites & ut in magna hereditate, tota causidicorum rabularumque turba occupata concursationibus, & iurgiis, & quaestu: principesque ipsi vrbis, studio & fauore in hunc aut illum rabulis & causidicis tumultuose immiscebantur: neque contentioni finis erat. Archintus, vti totam Mathematicorum artem iam inde ab adolescentia egregie percalluerat, ab scientia studioque illo petit argumenta dijudicandae liti, quam nulla Iurisperitorum responsa dijudicare potuissent. Inspecta namque positione coeli plagarum exortiuoque puncto, qua in parte sol prius oriretur, in ea natum hominem, maiorem esse natu demonstravit, quam qui eodem die in parte altera natus diei lumen posterior usurpasset. Subtilis & vera ratio visa iudicibus est, atque testatoris voluntati ita satisfactum. Crescente deinde quotidie magis fama Archinti huius, Sacerdotijs amplis ornauit eum, Pontifex Maximus & Sancti Sepulchri in Etruria Episcopum fecit: nec idem tamen ex vrbe dimittebatur: credo, quia magnis Ecclesiae negotijs fieret, magnisque necessitatibus, ut nota iam prudentia viri magnaeque virtutes honestandae simul & retinendae in aula essent. Ad consilia negotiaque omnia adhibebatur, & grauissimi cuiusque consilij

author

author ipse erat. Is Pontifici suavit, vt Carolum
 Caesarem & Regem Franciscum Nicaeam ad spem
 pacis exciret : cum Pontifice illuc est profectus
 atque in agitando ibi pace ; tum ab Regibus ad
 Pontificem, tum à Pontifice ad reges comisse
 quotidie Archintum constat. Vt verò ab irrita illa
 actione Nicaenoque congressu reditum est Romam
 Camerinatensi expeditione legatus exercitui datus,
 sapientia & auctoritate recepit urbem maiorem
 gloria quàm si acie dimicaturus foret. Tum Vicarius
 Pontificis creatur, & pro Ecclesia priore quam obti-
 nuerat, Salutiensem ampliorem adeptus, id quoque
 quo nihil dare Pontifices augustius possunt, acceptu-
 rus erat, nisi Paulum vita repente destituisset. Ab
 Julio III successore Pauli missus Venetias Archintus,
 quomodo ex ea legatione ad Mediolanensis Eccle-
 siae Pontificatum arcitus fuerit, postea demonstra-
 bo. Nunc hosce Archinti progressus interiectis alijs
 Patriae casibus temporibusque disiectis coniunxi
 vno narrationis tractu, vt expeditiora mihi ad nar-
 randum cuncta essent, quae Mediolani euenire,
 postquam, Sfortia mortuo, Carolus Caesar im-
 perium urbis tenuerat. Namque ad primos de
 Sfortiae obitu nuntios simul & rumores, siculi
 Caesar inuadendae urbi erexerat sua sponte ani-
 mum, & accepta dein Mediolanensium ipsorum
 legatione, tantò promptius incubuerat in eam
 rem adieratque possessionem imperij huius : ita Re-
 gem Franciscum Gallosque procures, vetus &
 toties infelix, & nunquam satis punita libido lym-
 phauerat

phauerat ea spe, cuius temeritatem, Italiae terris abominata gens, & cladibus semper, & ignominijs luisset. Itaque stimulis nunc acti iisdem, aggredientem esse Metropolim fremebant. Actum tamen cum modestia & ratione nonnihil: missoque Mediolanum caduceatore Rex Franciscus, dedi sibi urbem postulauit antequam ab domo exercitum moueret. Verum, vbi Senatus populusque Mediolanensis, contempta postulati eius leuitate, Austriaca vexilla Caesarisque nomen locis omnibus attollebant, & eo imperio laeta ciuitas, quasi libertatem adepta gestiebat: rei eius inuidia frementes in Hispanum Galli rursus armantur: bellumque nouum inde exortum est, quod per vigintiquinque annos varia fortuna exercuit Reges: ducenta millia mortalium absumpsit: maria terraeque infecit caedibus, & urbem, de qua dimicabatur, intactam reliquit. Non enim fuerat animus & audacia Gallis, per vestigia cruenta maiorum, suorum tendere in Insubres: sed omissa Metropoli, campisque circa eam, qui sepulcra semper suae gentis fuissent, incurfauere Subalpinos, quia Dux ille Caesaris sororem in matrimonio haberet, eiusque praesidio niteretur, laedi sic oppugnarique Caesarem existimantes, & Metropolitano quoque bello viam tutius ita aperiri. Caesar vicissim cum infesto exercitu transgressus est in Galliam: atque vt ad id bellum vteretur terrae eius milite, quae causa belli erat, asciuit legiones ex agro Mediolanensi: primoresque vrbis & ex reliqua nobilitate

clarissimum quemque militiâ, duces esse legionibus, ac secum ire voluit, siue vt obsides publicae fidei illos haberet: siue vt spectatam iam satis cognitamque fidem ea vicissim animi sui significatione complecteretur. In eo Gallico bello Antonius Leua moritur absumptus moerore ob rem ibi male gestam: eiusque corpus, amici, quibus ipse mandauerat, deportauere Mediolanum, & in D. Dionysij Aede, quam ab eo extructam fuisse diximus, splendide sepelierunt. Imperium atque potestatem, quam ille Mediolani habuerat, diuidi melius visum: diuisaque est ita, vt exercitus, & arma, & res tota militaris Alphonso Daualo, quem Vasthium dixere, traderetur: vrbis & prouinciae gubernacula penes Carraciolum Cardinalem essent. Carraciolus hic ille erat, qui sub Protonotarij nomine fidus Caesari saepe etiam antea in parte rerum & historiae huius fuit. Nunc Caesaris commendatione ac beneficio sacrum latum clauum adeptus, atque ob id beneficium auctâ apud dignitatis & fortunae suae authorem gratiâ, idoneus habitus erat, cui nouae prouinciae securitas & magnitudo in tanto rerum discrimine niteretur. Primam Caesari coronam ad Aquas Grani imposuerat: legationes obierat: & à Paulo III. fuerat in Patres, Caesare, sicut dixi, producente cooptatus. Ita de eo perhibet ad dextram Templi maximi partem iuxta sacrarium tabula subiecta, vel potius insita monumento, quod posuit Cardinali Ioannes Baptistâ frater ex atro marmore cuius fulgor. atq;
co agmen-

coagmentatio, naturae illud; hoc artis opus, detinet elegancia, & maiestate homines etiam, vel spectandi tantum causa ingressos templum, vel iam operum ibi aliorum admiratione fatiatis. Non enim tumulus ille res est una, quae alliciat oculos sed saxa speculi vicem praebent: color micat ater: & prope inaedificatum parieti templum aliud cernitur, ut contrariorum quasi mistura possit esse spectaculo, si nihil aliud in artificij magnitudine spectabile admirandumue esset. Tum vero intentum operis descriptioni artificioque spectatorem gloria statuarum auertit. Hinc parens urbis Ambrosius, hinc Hieronymus stant iuxta defunctum velut argumento literarum, & sacrae doctrinae, quae Cardinalem deceret: superne principes Apostolorum velut Ecclesiae propugnatori praesidium vicissim opemque pollicentur: ipse protenso supra cenotaphium corpore, in abolla & insula cubito leuat caput ad instar fere dormitantis. Haec ex candido marmore simulacra moles illa nigra & funesta attollit, quae intuentes eruditi, caetera parum mirantur, & vnum istud quaerunt: quomodo potuerit pecunia artifices inuenire tam praeclaros. Sed me prope pudet admiratum esse ista, quasi putrescere cum pompa, & fastu, gloriosam esse rem & historia dignam putarim. Carraciolo hoc tenente urbem, Vasthio rem militarem administrante, Medicaeus una cum fratre suo Ioanne Baptista, Mediolanum redierat, velut in nouo imperio, spem gratiamque nouam ibi sua in patria

libere secuturus : & rediens in Hispaniam Caesar ,
benigne ipsum allocutus esse ferebatur . Agitasset-
ne adhuc ille turbulenta aliqua consilia , rebusque
nouis impatiens aequi studuisset , an verò , quietum
iam , experiendoque fatigatum , aliena inquietudo ,
malitiaue , & liuor , & falsae fortasse suspiciones
in periculum adduxerint , incertum fuit . Vasthius
certe perniciem ei machinabatur , & hominis absq;
tumultu comprehendendi rationem inierat hanc , si
deliquerat ille , solertem & grauem , si immerito
circumueniebatur , indignam atque perfidiosam .
Natalitia Christi aderant , quorum dierum gratula-
tione mittunt inuicem xenia ciues , mutuoque inui-
tatu exhilarantur . Vasthius iam antea communi-
catis cum Cardinale gubernante suspicionibus de
Medicaco suis , ita cum eo composuit rem , vt ipsa
Protomartyris die , seque & Medicaeos fratres , &
aliam praeterea amicorum manum in Aulam ille
inuitaret : Posse ita sub vesperam conuiuio egre-
dientes , circumfusa repente Praetoria cohorte
comprehendi ducique in arcem : factumque ita est ,
& sesquianni deinde spatio Medicaci in vinculis
fuere , donec interrogati & absoluti , vadibus tamen
dati Caesaris iussu dimitterentur . Sunt autem di-
missi multùm concursante Protonotario , qui de
fratrum capite sollicitus , & apud Nicaeam Caesari
supplex abstulit ab eo literas , quae Vasthio red-
ditae , fuere eis saluti , cum alio quodam modo di-
mittere eos hic pararet . Sed & alij plurimum so-
liciti fuerant , ne Medicaeis capita detruncarentur ;
mirumque

mirumque videri potuit, quòd ad eripiendos periculo eos exarsere principum etiam studia, quorum intererat sanciri exempla aduersus rebelles: & prope Hispanorum inter ipsos pugna erat, de puniendis Medicaeis, aut dimittendis. Aluarus Luna praefectus arcis, Mediolani apud Vasthium: & Granuelanus in Hispania causam eorum mirifice egerunt. Simul ex Germania, Rex Romanorum, adiuuante Sittico deprecator fuit. Neque dignatus est Florentiae Dux Alexander, cum super ea re litteras ad Vasthium scriberet, consanguineum suum appellare Medicaeum hunc: & gloriam inde petijisse videbatur. Amici quidem & propinqui, periclitante Medicaeo, velut socij discriminis ita laborabant: ipse verò nihil vnquam interea dixit nisi bellatore spiritu: nec vlla commendatio cuiusquam, vllumue testimonium perinde valuit ad innocentiae fidem, quàm contumacia silentiumque ipsius. Rupit quin etiam minaciter fere vocem: aduersus Vasthium ipsum tunc cum dimissus ex eius conspectu abiret. Namque monente Vasthio in digressu, vt honeste deinceps integreque ageret, honoratum se virum esse respondit, & ei qui aliter sentiret, gladio probaturum. De captiuitate Medicaei fratrumque ita accepimus non tamen omitenda varietate, quae memoriam adèd recentem labefecit. Nam Gabrielem Cerbellonum eadem conuiuali fraude circumuentum, & in eadem vincula abductum aliquis tradit: vult alius, eaque sententia verior est: non fuisse Gabrielem in arce captium:

captiuum: sed vt antea memorauī, caritate desiderioque Consobrinorum, deceptis custodijs fugae artes ad eos introtulisse repudiatas ipsis eodem spītu, quo vincula crimenque contemnebant. Voluerant enim, aut mori illic, aut cum gloria famaue exire hac, vt falsi criminis inuidia onerati, & Caesaris sententia ipsius absoluti fuisse dicerentur. Caeterum, cū dimissi, vadimonio interposito essent, iam Cardinalis Carraciolus provinciae administrator diem suum obierat humili accepto tumulo, dum illa, quae visitur hodie quaeue dicta est, sepulcri moles in templo maximo excitatur. Successerat ei Vasthius idem, qui militare antea imperium tenebat, & cū in eo munere, nullus ei successor à Caesare mitteretur, exercitum simul provinciamque habebat, quae ante Cardinalis obitum diuisa inter duos fuere. Fuit Vasthius moribus optimis, animo excelso, prodigus opum suarum, sed minime rapax alieni, neque malam vllam prioris Dauali similitudinem in eo reperires, cū familia genusque idem esset. Nec abfuere belli artes quascunque seniori illi tribuit fama. Studio, sus insuper artium bonarum, & vbi quid persuadere vellet, veterum ducum facundiae par habitus. Iam simplicitas ei tanta, candorq; animi tantus, vt Mediceo ipso, post captiuitatem de qua demostrauī familiarissime vteretur, & rebus deinde aduersis sollicitudines cum eo suas, velut cum amicissimo homine communicaret. Oblitum quippe putabat eum praeteritae suae calamitatis & periculi,
perinde

perinde atque oblitus ipse erat criminationum, quae non aliter quàm coniectis in vincula reis dissolui potuissent, eòque necessitate & arte fuisset usus. Sed Medicaeus alte condiderat animo memoriam eius facti, ridebatque amarum, tacitusque & infensus ex colloctionibus arripiebat illis omnia, quae pro crimine vicissim obijcere aliquando ei apud Caesarem posset: ac tanto plura ille quasi apud amicum quotidie effundebat. His moribus, & hac innocentia magnitudineque animi praeditus Vasthius cùm ad provinciae gubernacula admotus fuisset, cunctaque Mediolanensium ei vni obedirent res etiam Ecclesiastica sub tali principe tantum spiritus & incrementi recipiebat, quanta erant damna, quantusue moeror ex diuturno Pastoris desiderio, qui per tot iam annos assidue absens tenebat Ambrosiana vectigalia & fundos: operam vicissim Ecclesiae nullam impendebat. Mox etiam Vasthium, res aduersae acturbulentae occupauere primò, deinde abduxere: moerore demum senioque confectum eripuerunt Caesari simul, & nobis, Ecclesiae pariter & ciuitati: eademque mala, non tam Vasthij quam ciuitatis & Reipub. huius fuere, penè vt ad pristina calamitatum humanarum exempla redigeremur. Initium ortum ab Hispanis legionibus, quae apud Subalpinos oppositae Gallo, pro Caesare simul & Sabaudiae Duce rem gerebant. Is miles, ob non persoluta mensium aliquot stipendia, palam exsuerat obsequium: & praefectos, manipuli, vel centuriae quaeque suos adspersatae relictis

relictis castris, aliae statim, aliae exemplum secutae, simul omneis ceu exercitus aliquis hostium, Metropoli circumfunduntur, & vastatis agris, qui circa urbem sunt, Vrbi ipsi minitabantur. Vasthius & promissis, & denuntiatione Caesaris irarum, conatus mitigare vel compescere eos, vbi frustra esse cuncta, gliscereque in singula momenta seditionem videt, irruptionis metu armat ciues: in singulas urbis regiones praesidia stationesque disponit. Ipse cum praetorijs cohortibus idoneaque alia manu, campum iuxta D. Eustorgij Aedem capit, vt ad omneis obire subitos motus queat. Ad Sanctae Crucis Aedem, vbi tecta tunc Humiliatorum fuere, conterminaque Eustorgianis regio est, stationem Cremonensium habebat. Ibi in vicino, quā Turris Imperatoris dicitur, statio alia Germanorum erat. Connexae itā & armatae cohortes ad nutum intentae ducis expectabant quā mox signum daretur, vel erumpendi in rebelleis Hispanos, vel obuiam eundi per urbis vias, si irrumperet illi ausi essent. Sed cum Hispani contenti populatione agrorum, quacunque auocasset eos praedae spes, vagarentur, neque vsquam confisterent, & otiosa ideo statiuā miles urbanus haberet, coepere, vt inter otiosos, & truces, & diuersi generis, & vicinos, militares ioci primum, dein iurgia contumeliaeque verborum oriri: demum ad manus quoque deueniebatur. Germani interea, qui ad turrim Imperatoris positi erant, Cremonensem fortē vnum longius ab suorum globo digressum interfecere

fecere . Cremonenses vicissim ab Sanctae Crucis Aede vadunt agmine ad turrim eam Imperatoris ibique compotantes nacti Germanos , arripiunt ex temulenta illa statione treis quatuorue , & quâ tigillum , arbusculaue fortè vna inuitarat, illic in vicino suspendunt . Praelia inde quotidiana inter ipsos , & ex praelijs licentia in vrbem, vt armatae manus ad direptionem vsque sacrarum rerum proterue grassarentur . Id malum Vasthius sedauit alio malo, centum millia nummûm aureorum exhaustae tot iniurijs ciuitati cùm imperasset . Angebantur ciues grauitate tributi : sed metus ex rebellium incurfu, & damna defensionis grauiora erant . Legiones , acceptâ pecuniâ quieuerunt & abiern quò poena seditionis eas manebat . Poenae nunc miseriaeque omneis in populum Mediolanensem expetebant : & misso ad Caesarem Ioanni Baptistae Archinto super calamitatibus vrbis triste responsum datum . Nolebant aulici vera esse quae de legionum Hispanarum scelere ille attulisset . Granuelanus praecipuè infestus fuisse legationi, & Archintum, vt liberius acerbiusque inuectum increpuisse dicebatur . Deinde , nimis etiam modeste peroratum esse cognouerunt : & in legiones eas Romano more animaduersum, decimi cuiusque supplicio siue expositis apud desertas insulas plurimis , vt illuue fameque & miserabili exitu caeteris exemplum praeberent . Militaris ea seditio casusque Vasthio calamitatis initium fuit, vt post aliud deinde infortunium, ex magna florentique fortuna, ini-

micorum quasi manu ad exitum vitae raperetur. Namque, cum nullum ex ipsius vita crimen arripere possent, fortuita criminantes, alienaque etiam flagitia vitio dantes ei, Caesaris aures animumque implebant, unde diminuta gratia, & ex eo moeror quem ferre non potuit. Ac Medicaeus inter caeteros toruo semper animo reuoluens veteris offensae memoriam seponerat accurate cuncta quae ad inimicum euerrendum possent vsui esse, ac minime Longobarda Mediolanensique arte fingens amica verba & vultum, instinator & minister aduersae factionis ipse erat: accideratque opportune ei ad exercenda odia in absentem, ut Gandauensium, rebellionis causa transgresso in Belgium Caesarem illuc euocaretur. Caesar inde compositis Gandauensium rebus, Genuam proficiscens, ut inde in Africam traiceret, ex itinere venit Mediolanum; pertinetque ad Urbis, & Reipubl. gloriam, narrari, qua ille, ciuium, & Populi totius gratulatione acceptus Metropolim vicissim exhilarauerit, ac tantae maiestatis adspectu ex omnium animis tot praeterita mala delerit. Per Tridentinas alpes in Veronensem agrum descenderat, tanto statim illuc principum Italorum concursu, quanta magnitudo nominis eius, & quam insueta res Italiae terris Caesar. Vastius ad Dulcium, usque progressus bis mille & quingentos equites ab Mediolano eduxerat secum, omnesque iuxta viam, qua intrandum Caesari erat, disposuerat ordine in subiectis pratis, ut sicut exculti ad certamen

tamen ornatique stabant, ingredienti apparerent. Nobilissimi Mediolanensium erant vnà cum statuiis turbis, quae ad prouinciae praesidium perpetuo aluntur: eorumque adspectu lactus admodum. Caesar dixisse ferebatur, & equos, & equites dignos esse fama vrbs. Dimisso inde equitatu alio, qui ipsum ex Belgio secutus erat, itemque dimissis principibus & legatis, qui ad primos Italiae fines occurrerant, cum Octauio Farnesio genero suo, & Cardinale Mantuano pergebat venire Mediolanum versus. Vrbs, tum copia artificum, tum ciuium ingenijs haud vnquam secunda populo gentiue vlli, ad Caesarem accipiendum exulta in hunc modum fuit. Statim ab Portae Romanae ingressu porta triumphalis attollebatur, adstructo ad ascensum ponte, statuis ab utroque latere erectis, quae totidem subiectas Metropoli vrbes referebant: & dispositae eae sic fuerunt. Ad dexteram, in parte pontis ima, primoque aditu, Derthona stabat ferens humeris Apenninum, scilicet, quia ad montis radices posita vrbs ea vltima Insuabrum est. Hanc, sicuti caeteras, basis quadrata & lata sustinebat: altitudo singulis decem cubitorum fuit: è gypso erant, sed auro superinducto spargebant late fulgorem. In proxima basi, discreta iusto interuallo vrbs Nouocomum praegrandi Larium suum fundebat vnà cum piscium prouentu quos lacus alit. Inde Ticinum urbem inclytam studijs litterarum, & amoenitate coeli referebat statua incundi oris onusta voluminibus. Metropolis

ipsa iuxta arcum altiore loco, ceu propugnatrix, & Regina caeterarum, induta thoracem, altero calcans pede galeam, altera tenens manu clauēs vrbis, & sceptrum, & diadema coronando Caesari, manu monstrabat altera subiectas vrbes nouo ingredienti domino tamquam commendaret. Posita haec simulacra ad dexteram fuere in spondis, quae per totam pontis longitudinem ab utroque latere praefixae cancellis excurrerant. Ad laeuam oppositae illis, Alexandria, & Nouaria, & Laus Pompeia, & Cremona steterē singulae suo habitu, qui cuiusque diuitias, ingeniumue & originem indicaret. Turritum Cremonae caput: Alexandriae tempora & frontem spīcea corona cingebat: Laus Pompeia redimita Pampineo ferto tumentia vbera lacte ostendebat: & Nouariam ara pateraeque, & acerrae, & sacrificalis omnis apparatus decorabat, propterea quod ea Noua Ara antiquitus dicta est. Inter harum vrbium simulacra pons ducebat ad arcum, altitudine, & ornatu, arteque operis parem superbiae, & arti veterum Romanorum, qui adulatione erga Caesares primi haec instituere. Ipso in arcu, coronides & emblemmata, foliaque columnis, flores, cauliculi, volutae, superiores inferioresque tori, trochili, scotiae, moduli, plinthe, scamilli, supercilia, cymatia, acroteria, tympana, transtra, zophori, denticuli, astragali, capreoli, striae, teniae, guttae, apophyges, echini, scapi, & quicquid aliud

aliud in eiusmodi molibus ad elegantiam siue maiestatem prisca aut recentiores excogitauere. Quod inane & vacuum in substructione illâ, ornamenta haec relinquebant, id implebant simulacra victoriarum Caesaris, expressa coloribus: ut Mauros, ut Indos ille subegisset: ut domuisset rebelles: ut Regem Franciscum captiuum suum dimisisset ab se, redondassetque Regno. Arcus deinde alius fuit in pontis aditu, quo nauigabilis fossa proximae turri iungitur. Ibi flumina, quae Prouinciam rigant, marinis assimilata Tritouibus, quae vera, quaeue fabulosa de origine & natura ipsorum tradita sunt, sicut urbium etiam statuae, praeferebant habitu: atque non ingrata peregrinis historia illa exhibebatur. In summo Romano stadio, quod vocant, triumphalem tertiam portam nobiles Romani constipabant facti omneis è gypso & inaurati cum insignibus paludamentisque suis, prout eorum quisque Mediolani olim gesserant rem, siue imperitarant. Ad fauces viae, quae tabernae aurificum hinc inde aperit, quarto in fornice, picta urbis primordia legebantur: & muliebres statuae colossae magnitudinis aderant monumenta victoriarum. Sed nulla horum operum magnificentia aequauit quadriforem arcum, qui contra Templi maximi valuas quadrato fastigio equestrem Caesaris ipsius statuam alte erigebat. Victrici resupinauerat hasta Indum & Maurum, eademque manus nutantem in vicino Turcam appetebat.

bat . Austriacorum simulacra , quorum facta latinae litterae admirantur , intuentia nepotis ingressum simul spectaculo erant . Cùm exulta in hunc modum via esset , quā Caesari incessus parabatur , pompam tamen ornatumque maiorem, effusa & intenta ad spectaculum ciuitas praebebat . Cupidine videndi tot victorijs clarum , tot gentium Regem , sub quo , post diuturni seruitij miserias , pristinae ciuilis vitae bona fructumque recuperaturi essent , velut natali Reipub. die festam agentes lucem , loca omnia conscendebant , vnde prospectus aliquis pateret . Prae multitudine spectantium , occupabantur tectorum etiam culmina , fulcrisque passim erectis quasi noua vrbs pendebat . Canonici Templi maximi , Clerusque vrbanus vniuersus , Senatores simul , & Quaestores , & Magistratus reliqui , separatis agminibus , insignibusque discreti , ad portam processere quā Caesar expectabatur . Ille ad x. Cal. Septembris anni eius CIO IO XLI. paulo ante solis occasum intrauit urbem , cùm in Clarae Vallis Monasterio quietem eo die cibumque sumpsisset . Tradunt, in ipso portae ingressu , conspecta cruce , sub qua Metropolitani Canonici tetenderant, desiliisse illico ad pedes, trophaeaeque illa nostrae salutis venerabunde amplectentem atque osculantem , & ipsum fudisse , qua erat pietate , lacrymarum aliquid in nouo imperio Metropolitique adeunda , & omnibus , qui viderant , ita commouisse , vt pari animorum

animorum teneritudine gaudioque collacrymarentur. Conscenso deinde rursus equo, per ea quae dixi spectacula ad templum maximum, inde in regiam processit. Sed non, sicuti breui confinio ac diuerticulo coniunguntur inter se Regia & templum, & sicuti breuiore etiam prece principes alios expleto ibi ultimo illo pompae actu statim in proxima Regia tecta diuertisse vidimus: ita flexerat in speciem genua Caesar abieratque. Multum, quin potius ille precatus ad Aram, multumque postea contemplatus, tum vniuersae structuram Aedis, tum partes singulas, prout ab senioribus Canonicis praecipua quaeque monstrabantur. Specimen hoc populo Mediolanensi dederat animi, qui deponere etiam aliquando imperium, & intra sacrata claustra reliquam vitam agere meditaretur. Postero deinde & secutis diebus, ad visenda contemplandaque eadem redibat: ac de statu interrim rerum sacrarum, deque Metropolitana iurisdictione, & de absente etiam per tot annos Archiepiscopo pleraque percunctatus esse dicebatur. Sic tradidere scriptores, quibus tunc curae fuit obseruare eos Caesaris incessus, & excipere quae interim ab eo dicerentur. Iidem retulere pari cura ordinem agminis, quo Caesar ab Portae Romanae ingressu, in templum, et Regiam usque est deductus: insana vestium et equorum pretia, et certamen opulentiae Mediolanensium, non inter ipsos modo, sed cum gentibus populisque alijs, quacunque ille incessisset. Et parte non nihil etiam
ista

ista publicae hilaritatis narratio nostra recreabitur, quando semel contigit, vt post saeua bella, saeuiores in pace dolos, in laeta haec atque innoxia digrederemur. Ducebat in primo agmine pompani Aluarus Luna praefectus arcis holoserico caeruleo indutus. Hunc fistulatores Hispani sequebantur in equis ad ducentos, suo, & equorum tegmine colorem eundem imitati. Post Aluarum Lunam eiusque turmas, trecenti nobiles viri familiares Caesaris equitabant in quibus erant honorarij ephoebi triginta principum, fere filij vetere magnorum Regum consuetudine vt fiant instrumenta seruitutis etiam principes.) Huic Regiae ephoeborum cohorti, quasi gemellam aliam cohortem addiderant Mediolanenses è proceribus vrbis intra tertium decimum aetatis annum: torques eis & cristae: gladioque succincti distinctas argenteis clauis & obductas holoserico albo hastas tenebant. Vestimenta singulis ex auro gemmisque contexta. Par habitus trecentis alijs nobilibus ab decimo octauo ad vigesimum annum, vt tantam in iuuenum cultu opulentiam Hispani intuentes magnopere admirarentur, atque inter se etiam quaererent, quomodo tot defuncta casibus iniurijsque ciuitas, toties direpta & vastata, tantas nuper apud Caesarem ipsum conquesta calamitates, sic repente ditescere atque luxuriari potuisset. Tam splendido iuuenum agmini succedere Praetoriani spiculatores, ne ipsi quidem absque luxuria & fastu, cum saga
braccasque

braccasque , & pileos , ipsasque farissas plurimo internitente argento Vasthius cunctis ad eandem formam dedisset : ac fulgore gestientes illo non sine admiratione Germani se ipsos intuebantur . Sexaginta erant : qui postquam transiere bini , tum verò equestri nobilitate ciues ducenti prodire . Hi quaterni in ordinem prodibant : post ordines singulos armigeri ibant cum herili lancea & crista , quam ex animi sui libidine , & ingenio vnusquisque variauerat . Frontalia ephippiaque pretiosa equis , & in superiorum temporum quasi contumeliam iumenta ipsa vestita serico auroque conspiciebantur . Senatores ceterique Magistratus vrbis in longo Syrmate omnes . Dein Magnus Cancellarius , & Senatus princeps , et praefectus rerum capitalium , et Aerarij praefectus sequebantur . Hic argenteos nummos ad populum iactabat Caesaris ipsius imagine percussos , monstranturque adhuc ea numismata ab posteris eorum , qui stipem eiusmodi aliquam arripere potuerunt . Extremum agmen fuere procures Aulæ , Granuelanus , et Auila , Salernitanus , et Estensis , et Farnesius , Vasthiusque , et Sabaudus cum hastatis Praetorianis alijs centum . Ea principum cohorte antecedente , toparchis duodecim interiectis , qui seruorum à pedibus vicem explerent , sub vmbella Caesar vhebatur , cingente latus Cardinale Contareno , subsequenter principum legatis , totam claudente pompam equitatu Praetoriano , nocteque interim superueniente accensae faces renoua-

uerant diem. Eximia interim erat species luctantium ignium cum splendore auri, perstringebatque oculos pugna illa duarum naturae rerum, & quasi certamen inter ipsas, vtra splendidior esset. Et iucundior simul oculis animisque species erat alia, cum nobilissimi ciuitatis, ob Caesaris maiestatem, sumpta pedissequorum persona, circumpedes irent, eminente inter famulares illos amictus atque incessus fastu, quem die illo deposuerant, rursus famulorum greges incederent onerati vestium sumptu, quo ne principes quidem extra pompam abuterentur. Sed in tota scena diei noctisque illius nihil fuit, quod magis in se conuerteret omnium oculos, quam Caesaris ipsius simplicitas, & modestia cultusque parum ab plebei hominis cultu abhorrens: mirumque dictu, ille propter quem cuncta haec fiebant, cernebatur atro palliolo & vulgari pileo caput humerosque tectus ut nisi frontis honos & umbella monstrarent virum, quaerere spectantes possent, vbinam Caesar ipse esset. Admirationi quoque fuit, comitas, qua per totum iter cum Cardinale Contareno sermonem hilarem consociarat. Hac ciuium gratulatione Caesar ingressus urbem, moratusque ibi per aliquot dies, leuata oneribus ciuitate, multorum quoque merita priuatis large remuneratus, habito per totam provinciam delectu eorum, quos secum in Africam ducturus esset, discessit quintodecimo die postquam venerat: ac laeti deinde noui imperij mansuetudine, & aequitate Mediolanenses, vicissim firmata erga
id

id imperium fide , nomen olim amabile Vicecomitum & Sfortiarum, atque adeò ipsa libertatis suae tempora dedere obliuioni . Tantam Caesaris aduentus, & breuis illa commoratio fiduciam animis securitatemque attulerat . Anno altero postquam ille venerat sic abieratque locustae superuolitauere agros, fortuitum naturae malum, & inter prodigia olim habitum Romanis . Inumbrabant multitudine sua coelum, & vbi arborum cacumina humumue infederant, frondosa & herbida cuncta depascebantur, earumque contactu velut ambusta tellus, vim omnem eius anni frugiferam perdebat. Decuriones vrbis ei malo auertendo , simul ab Archiepiscopi Vicario postulauere, vti supplicationes de more haberentur: simul praemia proposuere omnibus, qui plenos earum saccos in publicum referrent . Ad centum millia modiorum relata fuisse aiunt, pestemque ita sublatam. Si portendunt ista quicquam aut minantur, pertinuit haud dubie prodigium ad magnam insequentis anni cladem, quam Galli intulere Hispanis, & Hispani mox reddidere Gallo . Namque bellum, quod post Sfortiae mortem ab Rege Francisco, inuadendae Vrbis causa renouatum fuisse memoraui, aliquandiu intermissum recruduerat nunc apud Subalpinos, ab qua parte orsi illi commodiore aditu sese Prouinciā ingredi posse sperant . Ibi commisso ad Ceresolam praelio, duodecim millia è nostris cecidere: qua victoria elati Galli cū ab ea parte simul, & ab alia maioribus Petri Strotij ductu copijs Metro-

polim circumuenire voluissent, in vltimo tantae rei conatu ab Vasthio oppressi, obscurum antea Stradelae nomen nobilitauere clade sua, & fauces eae sunt hodie nihilo tristiores apud Gallos, quàm apud Romanos olim Trasimenus aut Cannae. Vasthius tamen, depulso quamquam hoste laborabat acceptae cladis infamia: cùmque, vel propter animi moerorem, vel ob militiae labores in morbum incidisset, & ab infenso semper Medicaeo per amicitiae simulationem inuiferetur, tulit aetas illa fraudum humanarum exemplum, in quo referendo erubescere nos cogit patriae simplicitatis fama. Ac sanè, non pudenda solum, sed etiam miseranda res fuit, falli sic ab Medicaeo Vasthium, & illudi: mihiq;e adhuc ex longinquo rem intuenti ipsam, sicuti inter eos agebatur, turbant animum indignatio simul & misericordia & pudor aliquis ob patriam, si talium artium aliquando altricem eam fuisse fatendum sit. Crediderat Vasthius, bona fide Medicaeum rediisse secum in gratiam, & quoniam ab eo inuiferetur aeger, tantò magis credebatur. Fallacia igitur hac & magnitudine animi sui deceptus communicabat cum eo cuncta & libere etiam conquerebatur incusans modò proceres Aulæ, modò Caesarem ipsum, qui susciperet bella, & sine pecunijs, sine milite geri ea vellet. Dum non persoluuntur stipendia militibus, extenuatas & inanes fuisse copias: dum plures imperitare volunt, male ab omnibus esse imperatum. Haec, & liberius alia dictitando rogabat denique Medicaeum,

vt quoniam iturus ad Caesarem propediem ipse
esset, vellet sibi apud eum esse patrocinio aduersus
inimicorum calumnias, quibus opprimeretur ab-
sens. Medicaeus, neque vt solaretur aegrum, ne-
que vt in Regia defenderet absentem, sed vt va-
letudinis aduersa rimaretur, ibat visere: laetaba-
turque malis inimici simul, & querimonias precesq;
eius, velut tela in ipsum, implacabili, & exulcerato
alte animo arripiebat falsus sermone & vultu quod
plura eliceret. Ad Caesarem deinde profectus,
deprompsit cuncta & maligne oneravit adeò felix
in perfidia, vt Caesar, ob ea, quae audierat, in
ordinem redigere Vasthium statuerit, & ille per-
cussus decreto succubuerit moerori: quo morbum
aggrauante vitauit ignominiam, eiusque viri obitu
damnum ingens fecere Mediolanenses. Resquebat
enim mihi imperio Prouinciam, adeoque munifi-
cus etiam in sacra fuit, vt absentis Archiepiscopi
damna quodammodo releuaret, eaque sub tali
preside minus sentirentur. Mortuus est Vigleuani
vnde translato corpore in urbem, velut Reipub.
parenti funus duxere ciues, Clerusque vniuersus,
& oratio de laudibus eius in templo maximo
(nam ibi sepeliebatur) facunde habita publi-
cum moerorem recordatione tantarum virtutum
auxit. Prouinciam deinde Ferdinandus Gonzaga
regebat dilectus à Caesare in id munus ob eximia
belli pacisque decora, & Vasthij virtutibus parem
animum, sicuti rerum etiam exitu pene similis fuit.
Gonzagam hunc inter conditores Urbis meritò
nume-

numerauere quicunq; de Patriae rebus post eius aetatem scripsere aliquid, & publica opera sunt monumento . Cura ei muniendae Vrbis prima fuerat, vt quoniam munimenta alia vetustas labefecisset, alia rudibus saeculis, instituta damnaret vsus recens, cuncta aduersus nouos oppugnationum, impetus atque artes, valide & perite firmarentur . Itaque veteres demolitus muros, nouam moenium descriptionem, quibus vrbs hodie cingitur, instituit, inclusitque suburbia, ne maxima ea pars populi, quandocunque ingrueret hostis, aperta, & indefensa, sicuti olim iaceret . Absoluta ea descriptione munimentorum, operisque publice imperatis, Gonzaga rogauit Archiepiscopi Vicarium, vt ponendo primo lapidi, inchoandaeque securitati vrbis, Diuinas quoque caeremonias auctoritatemque sacram adiungere vellet . Ita statuto die sacrificatum in Templo maximo solenni ritu cum ea precatione, vt Metropolitana propugnacula, murique pro salute vrbis inchoati prospere attollerentur . Dein pio agmine processum in campos, qui circa D. Dionysij Aedem late excurrunt . Ibi Gonzaga, Clero populoque circumstante primum lapidem in fundamenta coniecit, ac strenue inde vrgebatur opus, donec munimenta, quae nunc rursus diffuente passim lorica, labare incipiunt, toto ambitu vrbis steteret . Versatiles ponticulos ad nauigabilis fossae labra appositos tolli placuit, eorumque loco fornicati pontes extructi : Turrim ad Portam Vercellensem quae erat, dirui tutius visum :

visum : item ad Portam Cumanam turres aliae excidio datae, ne quando receptacula ea hostium essent, si qua violentia transgressa muros foret. Haec ad firmandam urbem pertinere : quae simul expoliebatur pari cura . Iam enim allatum erat : Principem Philippum Caesaris filium in Belgas ire ad Patrem , iterque ei per Prouinciam fore , & Mediolani aliquandiu commoraturum . Tanto maior sollicitudo , tum Praefidi Urbis Gonzaghae , tum Decurionibus ciuibusque ipsis , vt Metropolitim , sicuti ipsius fama dignum esset , magnifice splendideque excultam regnatura iuueni exhiberent . Forum quod Metropolitanae Aedi praeiacet , vetustissima , & ruinosa D. Teclae Ades obscurabat , atque impediabat . Placuit eam complanari aedem , vt , & translato in templum maximum , cultu ministerioque eius , cultus Diuae amplior in Metropolitana sede esset , & foro laxitas spatio illo exaugurato adijceretur . Tum vias urbis dirigere ad lineam , aediumque frontes perpendiculo exaequare sunt aggressi : eaque instauratio , tota dedit vrbe stragem veterum aedificiorum , dirutis porticibus , podijs , fornicibus , transuersisque tigillis , quae rudia & impolita prospectum impediabant . Cloacas receptacula purgamentorum omnium , quia sordibus , tetroque odore & adspectu foedabant urbem , operuere . Neque contenti remouisse ista ab oculis , pleraque urbis loca decoranda picturis locauerunt . Muniebatur igitur vrbs & ornabatur eodem tempore , non ad praesentis modò vtilitatis ,

&

& elegantiae fructum, sed vt posteritas quoque
omnis tutius honestiusque habitaret, cùm de Prin-
cipis aduentu certior iam instantiorque fama coegit
cura omiffa lentiore apparari celeriter ea quae po-
nenda ad tempus & extruenda erant. Iam enim
erat Genuae Princeps, & vrbe in illa fatis mora-
tus, propediem inde moturus esse dicebatur, vt
Mediolanum veniret. Alexandria, vile quondam
nafta palearum cognomentum, nunc ob munimen-
ta fimilior nomini, prima est vrbium, per quas ab
Genua venienti Prouincia Mediolanenſis intratur.
Eam urbem cùm intraret Princeps, pleraque Me-
tropolitana nobilitas & Cleri primores obuif fuere
vnà cum Ioanne Berguaco, quem à Bruxellis mi-
ferant duae illius amitae, Eleonora & Maria: illa
Galliae Regina, haec Pannoniae, quae tunc Bel-
gio pro Caefare fratre praefidebat. Miſerant
autem muliebriter ſolicitae de iuvene, ad ſalutan-
dum eum, & vt certa omnia de ipſius incolumita-
te legatus referret. Ab Alexandria Vogheriam:
ex eo loco Ticinum acceſſit, perque ſuos fines
eunti iam hinc Principi, non modò ſubiectorum
ſtudia, ſed etiam veſtigia paternarum rerum occur-
rebant. Ticini in arce erant aenea tormenta praec-
ipuae magnitudinis, ſpes olim & robur Saxoniae
Duci, nunc monumenta cladis, quae capto Saxo-
ne Caefar in eam arcem ex Germania miſerat.
Ea Princeps inſpexit perite diſſerens apud ſuos,
qui proximi ſtabant de longitudine ac diametro
ſingulorum, de metalli temperatura & oris hiatu,

&

& quantos quaeque globos paterentur. Incisas etiam literarum notas, quia propter aeruginem aut vetustatem confusae, non facile explicabantur, tum sedulo tergeri iussit, tum admotâ cerâ enotari: ac terebatur interea de Germanici belli consilijs & tota illa rebellium conspiratione arcana quaedam, & ad eam diem occulta patefecisse. Fortè tunc in Academia Ticinensi versabatur Andreas Alciatus Mediolanensis scientia legum inter primos, aut sanè primus acui, neque id optimum eius viri fuit: sed interiores literas in barbariem illam inuexerat penè ad formam antiquitatis, poteratque loqui de Regum negotijs, & ob vitae auctoritatem alloqui Reges. Ei datum est negotium ut Reip. nomine peroraret apud Principem, quod fecit ille veterum Romanorum lingua, non quotidiani Oratoris ritu: princepsque celerius multò quàm vellet, orationem euolasse illam aiebat. Summa haec fuit. Hilaratam esse terram, Insubriam adspectu iuuenis, quem superûm fauor, & Patris arma, & ipsius virtus, Regiae magnitudinis exemplum pararent. Urbem, in qua tunc esset maximi Patris magna proles, ambitu quidem, & specie minimam esse potentiae illius partem: obsequio & fide & teneritudine animorum erga Caesarem, Caesarisque filium, &, si quid illud etiam ad rem attineret, antiquitate sua, nulli urbium aliarum concedere. Habitasse ibi Reges olim, & gessisse bella: nec procul à moenibus esse locum, in quo Rex Galliae captus, memoria hominum;

teste, terribile Gallicis exercitibus Hispanum Austriacumque nomen fecerit . In ea vrbe , perinde atque in Metropoli ipsa caeterisque subiectis Metropoli terris, quotidie nuncupari vota pro Catholicae Domus incolumitate : & postquam ipse profectus ab domo sit , nullo non die Insubres à superis petiisse , vti sospes rediret . Petere nunc ab ipso , vt cùm in Regna , tam multa , & tam longinqua diuidet curas , etiam meminisse fidei Longobardorum velit . Haec ferme ab Alciato perorata . Princeps inde Mediolanum ibat : cumque ad quintum ab vrbe Ticino lapidem , monstraretur ei septum, intra quod inclusi cum Rege suo Galli , potiundae Insubriae spem atq; cupidinem captiuitate Regis , & exercitus internecione luissent : incessit animo cupiditas locum eum intrandi . Spectauit agri partem, in qua concurrisse acies dicebantur : syluam ex qua prodierant ad Gallorum perniciem insidiae : parietinas , quà subruti dolabris muri aditum Hispanis dedissent : fossam denique ipsam , in quam Rex effuso super ipsum equo prolapsus erat . Ea vestigia recentis victoriae Princeps inspexit commoto simul animo ob sortem humanorum casuum, cùm tanti Regis ignominia & periculum ante oculos obuersaretur . Eadem imago mixtum dolore gaudium aliorum etiam pectoribus intulerat, neque alia sermonibus materies breui hinc ad Carthusiense Templum via . Posuere Templum illud & ditauere Vicecomites nostri, tempore, quo rem Mediolanensem haud procul ab magnitudine Regij nominis obtinebant .

nabant. Et miretur hodie quilibet Regum, opus quidem etiam ipsum, sed multò magis attributas Monacis opes, quæ illa sufficeret gentium hospitio: nec in Principum aduentu moueri ibi quicquam attinebit. Princeps, adorato ad Templum Numine, Binasum: ex eo pago, postero die Mediolanum venit. Ciuitas opulenta, admiratrix Hispanorum, vnica erga Cæsarem fide, prodiga eadem contemptrixque auri, cedere nesciam alens nobilitatem, foecunda ingeniorum, connixa est, vt agnosceret Princeps Insubriae Metropolim, auferretque memoriam secum duraturam vltra fluxam in Regum animis talium obsequiorum gratiam atque recordationem. Statuerant tota passim vrbe simulacra Cæsaris victoriarum, eminentibus figuris, vel picturâ, cui artificum nomina pretium forent. Cernebatur fugiens ex Germania Solimanus cum illo trecentorum millium, equitatu, quem à Cæsare dissipatum, etiam pinxisse arduum videretur. Sexaginta millia Turcarum equitum caesa cadebant ante oculos: captae de Turcis vrbes, patrae, Corone, Tunetum, Hyppo, Tunetanum Regnum, Imperium Libyae, Mauritania tota restituta veteri Regi: deiectus Aenobarbus: viginti millia captiuorum reducta in Patriam: purgata latrocinij maria: triremes hostium captae aut demersae restituta Genuensibus libertas: traiectus Albis: Indiae patefactae, Saxonis immane corpus oneratum ferro: caeteraque rebellium Germanorum capita promissis in pectora barbis

grandique capillo sub iugum ibant. Haec omnia, veluti tunc fierent, aduenienti Principi Mediolanenses ad spectaculum simul, & exemplum proposuere. Urbem verò suam, sex hostium exercitibus fuis, toties à Caesare conseruatam tantò splendidius fecerant, quanto maior est vnique genti circa rerum suarum memoriam ambitio & cura. Et ea quidem annalium instar fuere, siue potius annales ipsi versi atque commutati in hominum, ora & vultus. Genus erat aliud, quod per veteris Historiae symbola hosce Caesaris euentus atque res bello gestas includebat. Simul admonebant ambages variae Principis iuuenis animum, quae post Patris finem publica fama & expectatio eum maneret. Ea mysteria fuere in arcu, qui stetit ad templi maximi valuas aemulus penè Aedis ipsius maiestati. Rutilo crine puer David strato ad pedes gygante Golia. Iosue sistens imperio cursum solis. Cum Holofernīs capite Iudith: & pascens inter iumenta Nabucadnethsar, imagines & simulacra residuarum expeditionum. Ad introitum Regiae sedebat in pegmate celsissim: oculos saeus Caesar, quem Princeps ipse venerabundus adiret. Effigies eadem, alibi armata erat, alibi pacis cultu. Depictam ita & ornatam urbem inclinato in vesperam die Princeps intrauit, antecedente varij generis equitatu & armatura, quae propria fuerat regij agminis, quae ex prouinciali copia extra ordinem accesserat. Sclopetarij, cataphracti, velites, suis quaeque turmae ordinibus

bus tendebant . Tegmina & ornamenta turmis
 fuere ad Regiae familiae colorem , & formam siue
 ex ducum ipsorum ingenio . Duces ipsi vestem
 auream in peregrinum habitum assimulauerant, quò
 magis conspicui forent . Hos armiger quemque
 suus anteibat . Albae Ducis pueri vicenaria turma
 succedebant . Senatus inde Mediolanensis, Magi-
 stratusque , & prima Urbis nobilitas processere .
 Mox Aulæ Principes , Hispani , alique gentium
 aliarum secuti Aulam , & summo quisque studio
 meditati , ne splendor alienus obscuraret suum .
 Regiae cohortes hastatae , in Germanicum & Hi-
 spaniense genus ad viarum latera discriminabantur .
 His proximi vadebant quinque & viginti nobiles
 ab iuuentae flore delecti , ab gratia quoque corpo-
 rum & venustate formae . Candida ea cohors
 inaurataque sarissis & amictu ducebatur ab Mutio
 Sfortia , cuius pater exciderat Imperij Mediola-
 nensis iure proptereaquod absq; Matrimonij cere-
 monijs ille procreatus fuisset . Post iuvenes eos
 incessere, Gometius Ficeroa , & cum Demarcho
 Inarimes Demarchus Astorgae , Dux Sinuessae ,
 Castellae Almirarchus . Ferdinandi Gonzaghae
 filius adolescens cum aequalibus quatuordecim in
 conchyliata tunica Principem antecedebat . Dux
 Albae suo loco subsequebatur . Vexillum hinc
 regium, & legati Regulorum aut ciuitatum . Prin-
 ceps ad Templi maximi valuas exceptus ab Sacer-
 dotum Collegio atque in templum introductus
 ab solita precatione in Regiam diuertit . Ibi per
 aliquot

aliquot dies equeſtria certamina ſunt exhibita, quorum arte Mediolanenſes expreſſere confeſſionem Hiſpano: ſi tales in acie forent, eſſe robur militiae penes urbem hanc. Opportune congruebat, vt Principis aduentus incideret in nuptias, queis Fabricio Columnae iungebatur Hippolyta Gonzaga filia Ferdinandi. Ea res laeta iuueni fuit ob ſolitam talium rerum hilaritatem: & nuptias ipſe decorarat, haud dedignatus inuiſere ſponſam, feſtis intereſſe dapibus, & modico ſaltatu choreas inire, quaeue alia celebrando Matrimonio inſtruſta erant. Laetitiā auxit aduentus Alphonſi Aquilarij, qui miſſus à Caſare ad Principem proſpera de eo & ſalua omnia nuntiarat, attuleratque mandatum, vti maturaretur iter. Hoc allato nuntio Cardinalis Tridentinus ad paranda omnia domum praeceſſit, quae per eos fines ituro Principi grata eſſe poſſent. Duae ſunt ab urbe Mediolano Tridentum viae: per Mantuae fines vna, per Cenoſmanos altera, vtque compendij breuioris haec, ſic illa per ſuas terras ſecutura longius Hiſpanum, erat. Princeps delecta priore via ad VIII. Idus Ianuarij Melinianum proficiſcitur qui locus abeſt ab urbe decem millia paſſuum & Iacobo Medicaeo ſicut antea demonſtraui, attributus domicilio nunc eius nobilitabatur. Poterat iam ipſe ſtare inter principes, & hoſpitium illud, non magnifice modo ſed etiam erudite portis & emblematis adornatum Hiſpani aduenientes inuenere. Poſt Principis diſceſſum laetus Gonzaga pergebat addere in perpetuum

petuum decora & munimenta Vrbi, cùm exorta in eum criminatio atrocior quàm quae Vasthium absumpserat, non quidem absumpsit, peremitue ipsum, sed ab eiusmodi operum eleganti cura ad tristem, & necessariam sui defensionem auertit, diuque occupauit. Crimini maxime dederant inimici aemulique eius, quòd natus in familia assueta dominationi, animo elato, & ob magnas propinquitates inquieto, Regij praefecti vocabulum adspernaretur, affectaretque imperium vrbs, nec Caesari, sed sibi Metropolim muniret. Fauere Venetis, & quaerere sibi gratiae locum apud eos: remittere Mediolanensibus tributa: cum Ferrariae Duce plus habere necessitudinis coniunctiusque viuere, quàm cum alienae factionis homine Caesarianum deceret. Id ipsum, quod interfecto à coniuratis Farnesio, Placentiae possessionem Caesaris nomine adiisset, prouinciaeque fines protulisset vsque ad Tanarum flumen, vt inutiliter & ambitiose factum criminabantur. Infestissima denique interpretatio erat, quòd mortuo sub idem tempus Pontifice Paulo, Cardinalem Saluiatum Florentinum patriâ, studijs, & propensione animi Gallum contemnens, siue dissimulans mandata, quae habuerat, commendasset Patribus, vt in Pauli locum ille subrogaretur. Haec omnia in suspicionem crimenque vocantes inimici, asperare Caesarem conabantur, irritisque aliquandiu, & sermonibus, & libellis, animo eius obrepebant. Iactando deinde saepius eadem augendoque fecere vt capitibus aduerteret

aduerteret illis monerique Gonzagam iuberet : recte & ex dignitate sua facturum cum, si dilucret obiecta & purgaret. Simul cuiusmodi essent ea demonstrabat. Gonzaga datis ad Caesarem litteris, homineque remisso, quem rerum earum causa Mediolanum ille destinarat, defensione hac utebatur. Muniendae curam urbis ideo suscepisse, quoniam in eius rei consultatione post varias utrinque sententias, permisisset sibi Caesar liberam eius negotij facultatem arbitriumque & verbo hoc esset usus: quò notiora ei ciuium ingenia & conditio prouinciae totius essent, hoc melius posse statuere quid tutissimum optimumue factu censeret. Mediolanenses praeterea ipsos reputantes superiora sua tempora, & tot hostiles incursus, ultro cogitationem habuisse muniendi: voluisse id facere suo sumptu, & ea de causa vectigal in vini metretas quae importarentur, instituisse. Defectionem populi Mediolanensis timeri debuisse nullam, vel quia nunquam antea descuiissent, steteritque omnis eorum motus intra leuem tumultum, vel quia subiectae urbes semper infensae Metropoli, spem & societatem subsidiaque rebellionis negent. Nullam sibi gratiam priuatim apud Venetos quaeri. Curae esse tantum, ut pax, & concordia, quae cum eo Senatu sit instituta, conseruetur, neue dissidia, inter accolae solita existant. Ferrariac Ducem consanguineum esse suum, nec posse naturae vincla dissolui. Cardinalis Saluiati nomen, non inter Gallos, sed inter Caesarianos reperire sese in oculis

cultis illis literis, quae ad classem vtramque distinguendam inter alia imperij arcana sibi traditae fuerint. Tributa populo Mediolanensi lenius mitiusque, quam olim esse imperata, non per ambitionem artemue malam, sed vt ciuitati redactae ad extrema consuleretur. In Placentina expeditione, nullas suas praeterquam obediendi & exequendi partes fuisse. Scripserat haec dixeratque Gonzaga sicuti erant, vel certe tanta confidentia, & libertate, vt conscientiae securitas intelligeretur. Criminales tamen acrius infestiusque coorti, velut arreptis ex ipsa defensione facibus saeuiebant apud Caesarem, moliebanturque omnia vt ambustum secreti iudicij flamma Gonzagam Prouinciae administratione dimouerent. Horum scilicet demum instinctu Caesar exciuit ad se reum: iussitque, tradita interim Prouincia Gometio Ficeroae ad dicendam causam veniret. Censores duo Mediolanum missi, Bernardus Boleus & Franciscus Pacecus, qui postea Cardinalis fuit: his mandatum, vt quaestionem haberent de ijs rebus, quas Gonzaga dolo malo egisse, tenasse argueretur. Ea cognitio propter hominis dignitatem famamque & genus occultissime exercebatur: palam verò in Magistratus alios inquirebant: ac notatis, quos probri compererant, innoxium fidumque Caesari Gonzagam pronuntiauerunt. Quin etiam intuentes publicorum operum vtilitatem ornatumque vrbs, & cuncta per eum eleganter & splendide renouata sicuti monstrabantur, tum verò pietatem in sacra,

iustitiam in omneis; & orba suo Pastore Metropoli
velut expletam eam quoque vicem sustentatione
pauperum, & defensione sacrorum, cuncta ea, sicuti
fuerant, & sicuti fama loquebatur, admirati Cen-
sores in Regiam cum ampla testificatione perscrip-
sere. Vnde maior gloria Ferdinando huic apud
Caesarem, liuor aemulis: & tam accusasse, quàm
credidisse, hos illumque pudebat. Erat deinde
Gonzaga Caesari assiduus primusq; minister bello,
quod inducijs & Francisci Regis obitu paulisper
intermissum, Rex Henricus etiam infelicior patre,
& petendae ex Hispano vltionis penè audior in-
staurabat. Mediolani per eos dies absente Gon-
zaga, Ludouicus Biraghus Galliae Regis apud
Subalpinos chiliarcha per dolum inuaserat prope
ceperatque Arcem, si latis provide compositus
ordo insidiarum fuisset, vel potius nisi hoc etiam
tempore pro salute vrbis sterisset contra Gallos,
benignitas & prouidentia Numinis, quae aduersus
eam gentem tutata Metropolim semper, ingrata
& temeraria interpretatione saepe dicta casus fuit.
Notum eum omnibus historijs tanto discrimine
annum, ne mulieres quidem & pueri ignorauere
ob Georgij proditoris caluam, quae in rotundae
turris fastigio prefixa hastae ostentui fuit. Eius
anni principio Cardinalis Hippolytus Estensis,
nonnulla fortasse tactus religione, vel sermones
certe hominum in extrema iam aetate metuens,
abdicare se Mediolanensis Ecclesiae Pontificatu
tandem decreuit potius quàm vt percipiendo sic
emolumenta

emolumenta absens in flagitio dedecoreque illo
 extingueretur. Abdicauit autem ea conditione,
 vt Ioanni Angelo Arcimboldo Episcopo Noua-
 rienſi Ecclesia traderetur: si diem suum ille obiisset
 prior, ius omne ad se ipsum rediret. In ea Pon-
 tificex Iulius autor factus. Successerat enim hic no-
 minis eius tertius tertio item Paulo: nec tertium
 fere pontificatus annum excessit, vt trium hebdo-
 madarum Pontifex Marcellus longiore dignus aeuo
 post hunc regnaret. Praefuerat Arcimboldus Eccle-
 siae Nouariensi quatuor & viginti annos. Clemens
 VII. cum ex Senatore Episcopum crearet dele-
 ctatus viri literis & dexteritate, cum is Sfortiae
 legatum Romae ageret. Ab Estense, qua diximus
 conditione productus, & Iulio III. probatus, quar-
 tum annum Metropolitanae potestatis implere non
 potuit. Eius morte redierat res ad Estensem, qui
 rursus suo more absens Ecclesiae vectigalibus frue-
 batur laborum curarumque expers. Cum Arcim-
 boldi huius obitu mors prope continuata Iacobus
 Medicaci moerore alio ciuitatem affecit: & prop-
 ter viri claritudinem spemque de Cardinale fratre
 summam sacri etiam ordines indoluere. Mortuus
 est in aedibus suis ad Braidam, & funere amplissi-
 mo elatus ad Melinianum: rursusque inde ossa
 Mediolanum in Aedem maximam translata fratris
 Pontificatu. Vir propter exempli magnitudinem
 nulli aetati silendus, post abrupta sua initia despe-
 rataeque expeditiones, & gestum cum Principe
 bellum, constituta denique fortunâ, quinquies
 Aaaaa 2 imperator

imperator alienorum exercituum fuit : Senarum urbem ab alijs frustra obsessam cepit : aperuit fratri viam ad id quo nihil amplius mortalitas capit : parumque fuerat dedisse Pontifices maximos è suo sanguine, nisi per sororis nuptias, ascito in domum Borromaeo, Sanctos etiam dedisset . Parabantur urbi Populoque Mediolanensi decora & subsidia haec : atque post paucorum adhuc annorum remissum ac fluctuans & inutile regimen futurum erat, ut ciues duo sanguine inter se coniuncti : alter humani generis Apostolicum principatum adeptus, singulari studio Patriae salutem amplecteretur : alter ab eo datus Patriae Pastor, faceret hanc disciplinae sanctioris exemplar, illatusque demum ipse Coelo terrarum orbem & celestium choros nominis sui gloria augeret . Pius IV. & Sanctus Carolus fuere isti, minime ambigua mortalium fama, quin Auunculum filius sororis magis multò quàm Pontificatus ipse nobilitaucrit, & ille vicissim hunc per fluxos honores opesque caducas induxerit in tantae semperiternae gloriae campos . Sed duo haec Mediolanensis Reipub. lumina, nondum publicis illata rebus stabant adhuc tantummodo in limine earum, spemque & votum, nondum ipsius voti fiduciam ac robur expectatio publica conceperat . Interea Cardinalis Hippolytus, post Arcimbaldi mortem ex pacto recepta Metropoli, Vicarium subinde aliquem dabat : Ecclesiae statum ipse obibat nusquam, & nihil perfecti aut emendati, vel in publicis ceremonijs ritibusque sacrorum, vel in eorum vita cernebatur, qui ista tractarent . Et Ferdinandus

dinandus Gonzaga, cuius imperium & verecundia nonnihil ad disciplinam quoque constituendam valeret, ob calumnias absens, quicquid illud auxilij, & disciplinae fuisset, abstulerat. Gubernante eo Provincia, vxor ipsius ob pietatem erga Sanctum Franciscum de Paula, Ordinis eius homines Cumanâ viâ extra urbem benigne collocarat, quâ nunc Sanctissimae Virginis Aedem salutiferi latices & votivae tabellae nobilitant. Per idem tempus, Franciscani minores qui sibi ab legum suarum Obsequantia nomen indidere, commigrarunt in eum locum, ubi nunc Sancti Angeli Aedes Monasterio adjuncto pietatem civium & sanctimoniam Ordinis testatur. Non enim alibi quàm apud pium ditem populum, talia domicilia superum hominumue cultui extruerentur, quale templum, & qualia tecta Fratres illic tenent: rursusque non nisi spectata probitas & innocentia aedificantium illa ex alieno tantas ab ullo populo stipes eblandiretur, quantas hodie molibus insumptas eis iidem illi qui contulere admirantur. Antea, Ordini ei Monasterium Aedesque sacra non longe inde propius moenia fuerat antiqua & humilior: quae tecta cum in proferendo pomœrio murisque perducendis, dirui oportuisset, Patres translata huc materiâ, novam sibi & Diuo Sedem inchoauere: Antistesque monasterij Pater Franciscus ex nobilissima Cusanorum Domo tunc fuit: cuius familiae caput Marchio Augustinus è principibus Urbis egregia propter opes magnanimitatemque fama decessit aliquanto antequam ista in lucem ediremus. Aedificationem Monasterij Templique novam Gonzaghae liberalitate plurimum

mum esse adiutam ferunt, vel quia erat, vt demon-
 strauit, cupidus excolendae vrbis, animoque mu-
 nifico erga publica omnia opera: vel quia dirutae
 prioris Aedis religione aliqua sollicitaretur. San-
 cte integreque ita Mediolani versatus, & quibus
 dixi criminibus ab obrectatione & liuore oneratus,
 deinde cum incremento famae purgatus, & de-
 fensus noua sibi fortibus militiae factis egregijsque
 consilijs apud Caesarem quaerebat praemia: &
 praemijs iam fruebatur eis, quae vel ad calum-
 niae solatium, vel ad innocentiae testimonium da-
 ta erant. Non tamen redditus vrbi est, cui pietas
 hominis & praeclarus animus in ea quae dicta est
 solitudine, pastoralis curae loco esse potuisset, &
 summa ei gratia cum Principe Philippo erat. Iam
 Caesar hunc Mediolani Ducem crearat, atque cum
 perscribi traditionis eius auctoritatem iuberet, ita
 in diplomate erat praefatus: Tradere se Philippo
 filio Prouinciam Mediolanum, quae esset recepta
 suis armis & defensa: quam vetusto Caesarum iure
 possideret. Id satis visum ad coercendas linguas,
 quae super ea re mussitantes, procerum Imperij
 consensum requirebant, & ex Gallia praecipue
 fremitus audiebantur. Diploma confectum est in
 Bruxellarum vrbe, cum iam Vallisoleti Philippus
 ad moderanda Hispaniarum Regna constitisset,
 iterum in transitu adita vrbe, caeterum minore
 apparatu exceptus, quia propere ibat, accideratque
 fama, molestum fore principi, si officia iam vlla
 morarentur iter, ac de ea re moniti Mediolanen-
 ses erant. Equidem haud scio ego, quo possit ore
 quisquam vnquam priscos narrare casus quando-
 quidem

quidem in tam recenti memoria variant annales: nec tamen magni momenti res erat: sed volui semel notare calamitatem historiae, quae tam breui aeuo corrumpi possit & infusari haud vlla re magis quàm scribentium culpa. Namque Capellonus homo Gallus, in tradendo Principis reditu, cum Maximiliano patruale suo rediisse ipsum refert, Mediolanique commoratum alius addit. Alphonsus Villoa rerum Caroli scriptor, itinera illa seiungit, principesque iuisse separatim mauult. Regij Chronographi temporum eorum aequales, & participes rerum, tradunt Maximilianum euocatum à Patre Ferdinando, dissimulata maiestate excurrisse priuato cultu: post breue colloquium, pari arte deceptis hominum iudicijs remeasse vt Mariam, vxorem ex Hispania publice deportaret. Rursus in vrbs monumentis memoria extat, qua pompa Maximilianum vnà cum Patruale Philippo Mediolanenses acceperint, cum Principes in Hispaniam redirent. Prouincia interim rectorem acceperat Ferdinandum Toleranum, cui viro potestas Mediolani maior fuit, quàm quanta permittitur alijs, qui à Catholico Rege cum imperio huc mittuntur. Vicarium in Italia Generalem appellabant, quod ferè vocabulum & par potestas Exarchis fuit, cum Graecia nobis imperitaret. Anno salutis millesimo quingentesimo quinto Toletanus ille Mediolanum venit: vir seueri imperij: sed à quo propter trucem & bellicis tantummodo rebus intentum animum, res Ecclesiastica solatij nihil speraret. Paulò postea
Caesar

Caesar res omneis humanas pio animo pertaesus, quaesito sibi ad vltima meditanda secessu, tradidit cuncta filio, qui deinde feliciter regnavit, eiusque propensio animi erga Metropolim & multa comiter in prouinciam benigneque collata per totum eius deinde Regni tempus extabunt. Non securitas & quies, non alia populis expetita bona minus vnquam defuere vrbi, quam ex quo Philippus hic accepto à Patre imperio regnare coepit. Sub eius initia tamen etiam periculum Mediolani tumultu quam re maius fuit, coniuratis cum Paulo IV. Gallis ad Neapolitanum Regnum inuadendum, quod Pontifex ille ad Sedem Apostolicam pertinere aiebat: & quia Regno illi semper socia periculis vrbs nostra fuisset, etiam itineris occasione ipsius, exercitum, qui in eam expeditionem ex Gallia proficisceretur, Mediolani tentarurum esse aliquid, inceserat metus. Ea suspicione Rex Philippus Toletanum quidem ad Neapolitani Regni tutelam transire iussit: vrbs verò, & Prouinciae gubernacula diuisit inter Daualum iuniorem, & Christophorum Madrutium Cardinalem Tridentinum, cui viro commendatione Cesaris purpura data erat, fidusque habebatur. Sed rem militarem Daualus adiutore Ioanne Baptista Castaldo administrare iussus: Cardinali ciuiliū rerum concredita separatiū cura est. Quae partium & imperiorum diuisio, ab initio prudenter instituta, rerum exitu damnosa inutilisque reperta est: & infausto Triumviratui postea nomen fuit. Hi, cum triginta
millia

millia armatorum iam in Subalpinos descendisse, atque Neapolim versus iter habere cognouissent, omisâ discordiâ, quae mutuis inter se odijs infensos habebat, properi ac festinantes coeperunt agere ac parare omnia, ne subito ipsi incurſu opprimerentur. Suspicabantur enim, ne Galli, tumultu quidem & fama Neapolim irent, re autem ipsa, animisque & secreta destinatione peterent urbem Mediolanum, idque ab domo consilium, attulissent. Erat hoc tempore Mediolani summa rerum omnium difficultas, quae res pertinerent ad gerendum bellum. Afflicta tot superioribus bellis & exhausta prouincia, fessa vrbs collatione pecuniarum: & plerique ciuitatis Principes, aut post arma respexerant otium, aut perierant in armis: nec minima calamitas, incommodumue rebus, intestina, licet ad praesens dissimulata dissensio, quae Cardinalem inter & Daualum, consilij quodcunque alter attulisset, inimicos faciebat. Attamen, externo metu urgente quasi certaminum suorum, ut dictum est, obliuiscerentur, nonnulla, quae in praesenti periculo prouidenda erant, expediuere communi consilio, quod ciuitas etiam ipsa aliâs experta discordes, admiraretur. Expleuere subitarijs operibus si quid absolutioni moenium deerat: priores vrbs ad portarum custodiam: cataphractos equites in prouinciae finibus summa cura disposuere: muniere raptim vrbes, Ticinum, Alexandriam, Cremonam: ad Valentiam, quae Pado flumini apposita est, treis cohortes Italorum, treis

Hispani generis, totidem Rhaetos iussere praesidio esse, & castellum ibi excitauere cum eorum lacrymis, quorum aedes, fabrica illa deijciebat. Armare Mediolanensium vigintiquinque millia, quae copiae, aut dimissae fuerant, aut, ob non persoluta stipendia ultro abierant à signis. Hispanum item Germanumque peditatum flagitiosè diminutum expleuere conferentis inter se consilia, quos rarò antea congregienteis videres, aut si congregerentur, salutatio tristis, & breue alloquium erat. Ab Triumuiris quidem ea parabantur: Galli verò, traiecto Dora flumine, pars circa Padum subistere, pars tetendere ad Casalem, quam in Monteferrato urbem habebant, atque per regionis eius pagos diuisi, nocturno tempore aggressi Pontem, quem Hispani in Stura amne fecerant, post grauem pugnam cum Emmanuele Luna, qui ibi in praesidio erat dissipauere pontem, & quatuor armatis nauibus transmisere flumen. Iter deinde habebant ad Vercellarum Urbem: quod ubi Cardinalis Tridentinus accepit, mittitur ab eo Ioannes Gheuarrus cum fistulorum ala, prope- rum vrbi subsidium, priusquam hostium exercitus ad illa moenia circumduceretur. Sed cùm Galli mutato consilio repente inde auertissent iter, viderenturque Alexandriam esse petituri, Gheuarrus etià flexit, vt anteueniret Alexandriam, monente Lopezio Acunia, ne faceret: nam posse rursus Gallos flectere ad Vercellas, & ab Casale deinde prohibere subsidium. Gheuarrus tamen cum sua
ala

ala (quadringenti & quinquaginta equites erant) Alexandriam intrauit. Galli, neque Alexandriam, neque Vercellas, sed ad Valentiam iuere, cumq; Pontificis nomine ab oppidanis exercitui comneatum petissent, quia non dabatur, quaterne tornentis oppidum instituerunt, idque deditur quinto die postquam oppugnari coeptum erat. Ibi subistere per aliquot dies principes Gallorum, vel ob necessariam quietem, vt reficerentur ex itineris labore, vel ob consilia, quae in terra hostium iam subiecta oculis, capienda erant. Consilia autem haec fuere. Brisacchius, vt in Taurinos ad duplicanda praesidia custodiasque intendendas rediret, ne auersis ipsis ad maiorum rerum conatus, Triumviri Mediolanenses imperum eò aliquem darent: postea veniens ipse ad exercitum, Termensem ibi dynastam relinqueret: is non desineret obseruare tempora & occasiones carpendi Mediolanensem Prouinciam, & omnia quaecunque posset damna inferendi. In id ipsum, ab Sanctiaco Biragus, ab Casale, Bironus imminerent. Haec ad Valentiam consilia Galli inierant. Roganti Cardinali Tridentino, per legatum, quid ita, locum eum occupassent, atque repetenti Philippi Regis nomine, monentique vt abirent, responderunt, Pontificiae ditionis esse locum & liberos illac apertosq; aditus ab se praestari oportere. Pergit inde Ghila dux exercitus ire in Placentinos, Neapolitanumque cepisset iter, liberata ingenti metu prouincia vrbeque Mediolano, quam situnc inuasisset, minime dubitant, quin aliquanto felicior

potuerit esse repentina haec & fortuita expeditio, quam altera illa, quae gentem armarat. Adeo scilicet infirma fuere omnia, cum regentium inter se discordijs, tum prouinciae ipsius conditione, ob superiora bella, quae sobolem militarem priatorumque fortunas afflixerant. Enimvero suo raptus impetu & festinatione Gallus transijt pacato agmine per Prouinciae fines, admirantibus interea securitatem suam, qui cohorruerant praesentis terrore belli: variaque fuit fama, cur omissa, quae in manibus erat occasione Galli sic abiissent. Distulisse, non omisisse negotium dicebantur: foederis lege praeuertendam illis esse Neapolim: postea Mediolanum ituros. Vere fuit celeritas insita genti: & ubi longinqua penitus occupauere animos, praesentia negliguntur. Cardinalis autem cum aemulatore suo Collega, postquam, id quod sibi exspectarant, aliud transire discrimen viderunt, terrorem vltro statuunt inferre hosti, quod celerius abiret, idque ipsum tentauere praeue atq; inconstanter, sicuti discordes oportebat. Nam Cardinalis cum exercitu collectitio ac tyrone Binascum vsque progressus, tumultuaria illa manu passim à signis abeunte, retro vertit iter: & collega Daualus, misso ad insequendum Caesare fratre cum Italico equitatu, mandauit ei, vt ne Padum transiret. Atque cum debuissent in primis cauere, ne quid alendo hosti relinqueretur in agris, rerum omnium copia quasi de industria relicta in aperto est. Ita Galli, neque lacessiti, neque lacessentes

iere per hostium terram cum partis vtriusque dedecore nisi Gallus ad maioris spei certamina pro-
perus raperetur. Fama fuit etiam, Daualum,
contemnentem Insubriae arma, & iniquo ferentem
animo, quod sui nominis fortuna penderet ex tam
exiguis viribus, egisse ob eam rem pleraque velut
indignabundum, & velut inuidentem eorum glo-
riae, qui defensuri Regnum erant. Ibi arma & glo-
riam, ibi Catholici Regis vires esse aiebat. Ita
III. viros inter exercitumque Gallorum, dum
iurgantur dissidentue illi, dum per Prouinciae fines
hic transit, haud leui periculo defuncta ciuitas erat:
ac tantus ab repentino barbarico itinere metus fuit,
vt postquam abierant Galli iurgiaque Praesiden-
tium conticuerant, insidente animis tristi specie
tempestatis eius, habito nouo per totam urbem
delectu, vigintiquinque millia ciuium armarentur,
quod statuum praesidium Metropoli esset. Ei
militiae factum nomen ex Parente Urbis Ambrosio
cohorresque Ambrosianae appellatae, nimirum,
quia in campo circa Basilicam, ad Cardinalem
Tridentinum dabant nomina omneis, qui ferre ar-
ma possent: & militare etiam egressi aetatem
plerique adscribi in eum numerum petebant.
Tantum Gallorum odium erat apud vniuersos, vt
memoriâ periculi recentis infensi etiam seniores
degere vltro in armis vellent. Urbanae eae cohortes
conscriptae sunt anno altero postquam Caro-
lus Caesar tradita filio rerum summa in Hierony-
mianum Monasterium sese abdiderat. Atque hic
demum

demum annus fuit ; quo Cardinalis Hippolytus circa vitae finem acrius oblatrante conscientia omittere Metropolim agitauit , non spe iam vlla sicut olim respiciens ea quae omitteret , neque pacto aliquo interposito recepturus , sed constanter & serió , tamquàm suae & Mediolanensium saluti tantae rei iacturam daret . Volebat tamen ita abdicare se Metropolitanò iure , vt quae sacerdotia , octo mensibus , diuiso sic inter Sedem Apostolicam & Archiepiscopum anno , vacua esse contingeret , ea suae dispensationis manerent : idque à Pontifice Paulo indultum ei & concessum Rex Philippus postea abnuìt ; nimirum quia domus illa Estensium pròrior semper in Gallum fuisset . Caeterùm , permissò ei , vt viros idoneos nominaret , quatuor ipse commendauit , è quibus Archintus Pontifici statim absque exceptione vlla probabatur . Is Venetijs hoc tempore Legatum Apostolicum agebat , sub tribus iam antea Pontificibus maximis eo munere perfunctus , & nuper accepto successore ob negotia , quibus apud Senatum eum agendis noua mandata certumque hominem miti oportuerat . Ibi nouus Archiepiscopus accepto nuntio de nominatione facta per Cardinalem , ac de iudicio auctoritateque Pontificis scripsit ad Regem Philippum , & petijt vt sibi ad capeffendam Metropolim benigne annueret . Non potuisse honorem alteri demandari , qui , maiore , vel obsequio & fide erga Regem suum , vel erga Patriam studio & cura minus illud Pastorale obiret . In eandem sententiam scripsere

scripsere Decuriones Urbis , congrueratque forte,
ut ab Senatu Sfortia Moronus ad Regem eodem
tempore legaretur . Ei data est epistola scripta
patrio sermone totidem verbis . Catholice Rex

„ Philippus Archintus illustri apud nos loco ortus,
„ ad annum hunc aetatis suae sexagesimum inno-
„ center & modeste vitam egit, atque in grauissimis
„ Reip. muneribus cum magna laude versatus Ma-
„ iestatis etiam Vestrae Parentem Caesarem Augu-
„ stum commouerat opinione prudentiae, vt Con-
„ siliarium suum esse iuberet atque haberet inter fide-
„ les intimosque seruos. Nunc à Pontifice Maximo
„ Archiepiscopus hic datur Vrbi nostrae, quae per
„ annos iam serè quinquaginta destituta Pastore suo
„ inter superiorum temporum damna cladem etiam
„ hanc lugebat. Petimus à Maiestate vestra suppli-
„ ces, vt quoniam felicissimo Regni eius exortu
„ caetera depulimus mala, quibus vrgebamur, etiam
„ ab Ecclesia depellere solitudinem ipsa annuente
„ possimus, eaque datum Archinto Pontificatum
„ ratum esse velit. Sunt litterae viro aptae regimi-
„ ni populorum: est animus imbutus Ecclesiastica di-
„ sciplina & sacrarum rerum vsu: vita, quae alijs
„ instar esse disciplinae possit: talique Pontifice, si
„ Maiestas vestra annuat, Populus, & Clerus, &
„ Respub. Mediolanensis, faciem recipient eam,
„ quae aliquando fuit, & quae Metropolim decet.
„ Optimo & maximo Regij precamur imperij &
„ vitae spatia, quae Catholicae fidei propugnator
„ meretur. Hanc Decurionum epistolam pertulit

Bruxellas

Bruxellas ad Regem ea legatio, quae de rebus
 fortè alijs mittebatur. Sed cùm occupato ibi di-
 uerfis curis Rege ob bella & ambiguam Prouin-
 ciarum fidem, Mediolanensium litteris postulatisq;
 tardius aduerteretur: post quintum ab ea legatione
 mentem litterae aliae petentes id ipsum mittuntur:
 eis quoque irritis tertia mittitur epistola scripta in
 hunc modum. Catholicae Rex. Cùm superiori-
 bus diebus Sfortiam Moronum ciuem nostrum ad
 Maiestatem Vestram Ciuitatis nomine supplicem
 mitteremus, mandatae cum primis ei preces fue-
 rant super Philippo Archinto, quem datum nobis
 à Pontifice Maximo Pastorem, vt Maiestas Vestra
 probaret admitteretque petebamus. Et huic no-
 stro postulato, quia responsi nihil dabatur, aliae
 nostrae missae litterae, de negotio reque ea frustra
 supplicauerunt. Nunc nouas mittendi preces, ter-
 tiumque supplicandi, necessitatem nobis fiduciam-
 que praebent, hinc Maiestatis V. benignitas, hinc
 corruptior in dies disciplina Cleri, atque sacrarum
 rerum quotidie remissior apud nos cura, quia ca-
 put deest. Petunt à Maiestate Vestra fidelissimi
 semper Mediolanenses, ne cunctetur huic malo
 remedium afferre victrice sua dextra, scribendo
 placere sibi vt Archintus Metropolim capestat. Id
 & propter postulati aequitatem, & propter M.
 V. religionem posse impetrari magnopere spera-
 mus: ac veluti iam impetrato, victricem eandem
 dexteram gratis erga tantae rei munus animis ve-
 neramur. Haec ipsa Decuriones Urbis ad Regem
 scripsere:

scripsere: Cardinalisque Tridentinus, de moribus,
 & grauitate fideque Archinti congruentia testifica-
 batur. Distinebant adhuc Regem eadem curae,
 quae cognitionem & responsa distulerant: & in
 eodem aliquandiu silentio res erat, admodum in-
 terim sollicito Senatu Decurionibusque Urbis,
 proptereaquod, ad eam diem, neque audita lega-
 tio esset, neque ad trinas iam scriptas publice
 litteras quicquam ex Regia rescriberetur. Adfuere
 deinde totidem epistolae Regis: ad Gubernatorem
 Urbis vna, ad Decuriones alia, tertia ad Archin-
 tum ipsum, quem, & Reuerendum Patrem, &
 Archiepiscopum, & amicum inscriptione prima
 Rex appellabat: atque in omni deinceps parte
 litterarum, quamquam regia breuitate scriptae
 illae essent, honorifica & prolixa cuncta legeban-
 tur. Exemplum earum huiusmodi fuit. Reueren-
 de in Christo Pater Archiepiscopo dilecte nobis.
 Acceperamus litteras tuas, quibus, & significabas
 nobis, queniadmodum Archiepiscopus Ecclesiae
 Mediolanensis à Pontifice maximo factus esses, &
 petebas, vt tibi ad honorem ineundum authorita-
 te nostra suffragaremur. Sed tum occupati bello,
 tum volenteis prius inquirere nonnulla, quae co-
 gnosci ad Dei cultum & res nostras intererat, di-
 stulimus in hunc diem id quod ad possessionem
 Ecclesiae tibi decernendam arbitrij nostri fuit. Nunc
 scribimus ad Gubernatorem istius Prouinciae no-
 strum, vt absque cunctatione vlla agat rem, teque
 nostro nomine in iura omnia Pontificatus Ambro-
 siani

„fiani admittat, quemadmodum quidem ex ipſo
 „cognoſces. Caeterum, ſicuti nos fidei ac virtuti
 „tuae libenter cuncta credidimus, ita tuum erit eni
 „ac prouidere vigilantia & ſollicitudine omni, vt
 „ſacra pure ac ſancte adminiſtrentur, & Populus
 „iſte quotidie melior fiat. Et Archiepiſcopo quidem
 „ita ſcripſerat Rex: ad Decuriones verò minime
 „diſſimilis forma litterarum fuit. Magnifici fideles
 „amici noſtri. Redditae noſtri fuerunt litterae veſtrae
 „datae ad III. Cal. Septembris, per quas expone-
 „batis ſtudium eius rei veſtrum, vt Philippus Ar-
 „chintus, quem Cardinalis Ferrariae Archiepiſco-
 „pum ſuo loco renuntiauiſſet, collocaretur in poſ-
 „ſeſſione Pontificatus, & nos vt ſuper ea re manda-
 „ta opportuna daremus, cum magna teſtificatione
 „virtutum ipſius Archinti orabatis. Itaque, & pre-
 „cibus veſtris, & hominis virtute commoti, & in
 „primis quia diutius carere Paſtore ciuitatem Eccle-
 „ſiamque veſtram minime decebat: mandauimus
 „Gubernatori iſtic noſtro, vt ei rei finem imponat,
 „itque quomodo fieri velimus, ex ipſo cognoſcetis.
 „Gubernator iam Prouinciae vrbisque erat Ioannes
 „Ficeroa, quem diſſoluto Triumviratu, Cardinale-
 „que reuocato, paulo antea miſerat Rex. Ad eum
 „epiſtola fuit hoc exemplo: Cum ſuperioribus
 „menſibus à nobis petatum eſſet, vt Philippum
 „Archintum nouum Archiepiſcopum in poſſeſſio-
 „nem Eccleſiae Mediolanenſis induci mandaremus:
 „eam rem differri neceſſe fuit, vt certiora cognoſce-
 „remus, tum de vita, & conditione Archinti ipſius,

Iſti
 00000
 tum

„ tum de rebus ijs, quas Cardinalis Estensis eo ab-
 „ dicato Pontificatu sibi reservabat. Ac cetera qui-
 „ dem, & Mediolanensium ipsorum testimonio, &
 „ affirmatione Cardinalis Tridentini, reperimus
 „ qualia vellemus esse: Archintumque probamus,
 „ ut fidum nobis, & muneri suffecturum: Illud verò
 „ non placet: octo mensium sacerdotia Estensi eidem
 „ dispensanda relinqui. Quamobrem, ita admittes
 „ collocabisque in sua Sede Archintum, ut Cardina-
 „ lis Archiepiscopusque prior dispensatione illa Sa-
 „ cerdotiorum excludatur: atque totum hoc ut ex
 „ animi nostri sententia administretur curae tibi erit.
 Tempore, quo Mediolanum hae litterae perfere-
 bantur, non erat Ficeroa Gubernator ad Urbem:
 sed accepto in Subalpinis Regio mandato, Sena-
 tui scripsit, ut rem eam ordine exsequerentur.
 Simul acceptis ab Archinto litteris humanissime re-
 spondit: Non potuisse honorem eum ulli deman-
 dari, quem ipse faceret pluris cariorenique habe-
 ret. Optare, ut laetus incolumisque diu gerere
 Pontificatum possit gloriosum ipsi, ciuibus, & Pa-
 triae salutiferum. Aegre ferre quòd in eiusmodi
 tempus inciderit res, ut fructus sibi optatissimus
 eripiat, quo, spectator, & particeps, & mini-
 ster esse publicae laetitiae solenniumque initiorum,
 ac nouo Pontifici auspicanti pastorale munus co-
 ram inseruire voluisset. Mandasse Senatui, ut vice
 sua omnibus fungantur officijs, quò sint expeditio-
 ra cuncta ei ad Ecclesiae regimen, salutemque po-
 pulòrum inchoandam. Quanto maiorem Ecclesiae

fqualorem videat ex diuturno Pastoris desiderio, tanto magis id esse accelerandum. Hoc accepto responso Archintus summa omnium voluntate & gratulatione Ciuitatis solennia parabat incundo Pontificatui, cum Regij Oeconomi exorta repente actio impleuit suspicionibus animos, cunctaque turbauit, & Archiepiscopum optimum ex Metropolitana sede in exilij miserias haud sine publico luctu coniecit. Oeconomus, Mediolani, iam inde ab Catholicae dominationis initio vocatur inter alios Regios Magistratus è sacrorum ordine vnus, qui Regis nomine fit author, quotiescunque, vel à Pontifice maximo, vel ab Archiepiscopo, sacerdotium impetratum adire quis velit: idque nomen, & ea potestas, exortis saepe controuersijs, maiore aliquando fuit, aut minori iure, quàm hodie habetur. Fungebatur munere tunc eo Calaber Sacerdos, de quo homine sinistra fuit in vrbe fama, tamquam, praeter asperitatem ingenij vitia quaedam alia Graecanica secum attulisset. Minimam eius vitae labem esse aiebant, quòd sub Regiae praefecturae obtentu interciperet Ecclesiae vectigalia, & sibi, non Regi vsurparet. Postquam is sensit Archintum iam inibi esse, vt iubente Rege, annuente Gubernatore Vrbis, deducente Senatu, in Metropolitano folio collocaretur, dolore amens, per speciem suae fungendae vicis adit Senatum, & multa, quae commentus erat, profert, vt doceat, minui maiestatem atque periclitari si summum vrbis Sacerdotium Archinto ei relinquatur, Scripta quia
etiam

etiam edidit capita accusationis suae : quae com-
 perta sibi , quae suspecta , quid insuper accideret
 posset , quid natura urbis , quid ingenia populi ,
 quid conditio Pontificatus asserre damnosum Regi
 siue anceps , cuncta ordine exponendo , commoue-
 rat Patres , non quidem ut assentirentur , sed certe
 ut Archintum ipsum de rebus eiusmodi commone-
 factum vellent . Et ille quidem audita criminatio-
 ne , ad vnumquodque caput ita respondit , satis ut
 Patribus appareret , neque in animo , neque in
 fortuna eius & familia , neque in superiore vita
 quicquam esse eorum , quae ab calumniatore Cala-
 bro iactata erant . Itaque regia mandata exsequen-
 da , Pontificemque accipiendum consensu decerne-
 bant . Mox Calaber , sicuti pedum doloribus inhi-
 bebatur , sella gestatoria delatus in Curiam , tam
 truci spiritu , tam importuno ore causam egit , ut
 onerati Senatores & fatigati querimonijs atque
 denuntiationibus descenderent ad exceptionem
 denique eam : posse Archintum ita admoueri regi-
 mini sacrorum , ut praeter diuina mysteria & aras ,
 animarumque salutem , nihil aliud ille attingeret :
 caetera relinquerentur , in suspenso donec Ficeroa
 Gubernator in urbem redisset . Videbat Archin-
 tus infringi Ecclesiae auctoritatem , si sacer honor ,
 & alimenta honoris , quae iure antiquissimo , &
 quotidianae consuetudinis humanorumque vsuum
 necessitate coniuncta inter se essent , tali ea
 diuisione separarentur . Destitutum se opibus ,
 queis Archiepiscopi nomen & persona niteretur ,
 etiam

etiam ad sacra cum dignitate obeunda inualidum fore: constanterque ideo abnuebat. Satius esse, abnuentem sacri honoris contumelias, in ea gloria extinguui, quàm ex Insubriae Metropoli Pontificeque Ambrosiano Semiepiscopum factum praebere sic ad ludibrium os, neque habentem ipsum adiumenta splendoris sui, neque alijs alimenta supeditantem. De ea ratione consilij sui, deque Oeconomi intercessione, & iniecto per eum impedimento cùm ad Ficeroam scripsisset, eiusmodi responsum accepit, vt ipsum quoque rationibus Oeconomi nonnihil esse commotum appareret. Rescripsit enim, nihil erraturum fuisse Reuerendum Patrem, si possessionem sacrorum quocunque modo adijisset, vt fidem faceret, non emolumenti alicuius cura, sed pastoralis studio sollicitudineque animarum id munus expetisse. Nunc etiam hortari, vt sicuti censeat Senatus, diuina complectatur, caetera non defutura ei cùm primum ipse redijset: & rediturum breui. Hoc responso accepto, maluit adhuc Archintus expectare Gubernatorem, quàm truncum, & mutilum, deformemque Pontificatum suscepisse. Postquam is redijt, tanto rursus fremitu, tantaque contentione Calaber Oeconomus exaggerabat damna simul & pericula Regiarum rerum ex Archinti Pontificatu, vt amplius deliberandum, consulendumque denuo Regem omneis censerent. Datis igitur ad Regem, litteris, dum responsa expectantur, Pontifex Paulus, cognita interim Oeconomi intercessione, Regionum
que

que motu, Pallium Archinto transmisit. Est insigne id Metropolitanae potestatis, inter sollemnia gestamen collo summa pectoris humerosque cingens, ac munere utique tali possessio Ecclesiae Mediolanensis, ius in Prouinciales Episcopos, & cuncta alia iterum Archinto affirmabantur: quae tunc essent data cum Archiepiscopus ille crearetur. Simul Apostolicae literae missae, una cum eo insigni, quae Paulus Gubernatorem monebat, iniuriam, quae Archinto fieret, communem esse ei cum Apostolica Sede: damnosam Vrbi, quae tali interim Pastore priuaretur: ingratam Regi, qui probatum iam sibi, & acceptum, calumnijs improbari alienis videret. Has literas Pontificis iussu offerre Gubernatori Archintus debebat: sciebatque Gubernator ipse esse allatas: sed quatenam esset sententia, vaticinando angebatur. Crediderat, anathematis esse denuntiationem, & diras intentari ni pareret. Itaque, & sermonibus iecerat haud obscuris, melius fore, si literae eae sibi non traderentur, & quoties crediderat adesse qui redderet, varie tergiversatus erat. Demum redditae sunt arte & via, quam Archintus lenissime fallacem excogitauit: aperta eque & lectae minus offenderunt, quia mitem tantummodo obiurgationem, & paterna monita afferebant. Archintum tamen, quominus, nec autoritate Apostolica subleuaretur, nec ei dies ipsa, quae cuncta mitigantur, nec leue atque Gubernatoris ingenium prodesset, multa assidue simul vrgebant: Calaber furiose importunus sentper,

per, & elatior nunc ob successum: alienata Curia, atque audiendo saepius eadem suspensi iam etiam qui calumniatorem antea constantissime repulissent: perculsa ciuitas, & obiecto rebellionis crimine nutanteis etiam propinqui: Clerus ipse laetus praesenti licentia, & exorienti disciplinae seueritatisque infensus. Neque quicquam horum tam aduersarium Archiepiscopo erat, quàm homo vnus è Clero, qui missus olim ab Estense Vicarius perseuerabat adhuc in eo munere, & magnae cladis loco ducebat, si translatis rebus, ac mutato summo Ecclesiae regimine abeundum hinc foret. Instigabat iste Oeconomum, & ab Oeconomio vicissim instigabatur: vterque verò simul, nunc Senatui, nunc Gubernatori suggerebant iras causae irarum: gnarusque Vicarius occultarum Ecclesiae rerum, prodebat Regijs arcanis Pontificatus, docendo, quae iura quaeque literas aduersus Maiestatem depromere aliquando Archiepiscopus posset. Per eas artes & furta minister improbus, non praesentem tantummodo inuidiam eiectionemque Archiepiscopo, sed gratiam sibi in posterum apud Hispanos, eorumque commendatione aditum ad munera honoresque alios quaerebat. Et materiem locumque crescendi prae-buerat huic Archintus ipse actione vna, quae prima ei & nouissima Pontificalium fuit. Cum enim accepto Pallio promulgasset edictum, quo monebat scribas hominesque suos, vt conficerent rite documenta publica, formulasque custodirent Ecclesiasticae iurisdictioni conuenientes: confestim Vica-
rius

rius eam rem ad Oeconomum defert. Oeconomus Gubernatori aperit : ac demonstrat, haud aliò pertinere id factum, quàm vt consensus authoritalque Regia tollatur ex omni iure sacrorum, ac inuito Rege maximam eam vrbis & prouinciae partem teneat quisquis ab Romano electus urbem prouinciamque turbare possit. Dum consulitur Rex, dum responsa eius exspectantur, irruisse in possessionem Ecclesiae Archintum, & Regi sic Regijsque illulisse. Si promulgare edicta actionibusue alijs vsurpare potestatem pergat, haud leuiorem fore indulgentiae culpam erga contumacem, quàm contumaciae ipsius aduersus Regem. Non dici plura attinebat. Per Franciscum Crassum, qui postea Cardinalis fuit, monetur illico Archintus: quoniam Regis mandata super eius Pontificatu exspectentur, interim ei manendum esse extra prouinciae fines: Excellentissimo Gubernatori sic visum: & ad dignitatem ipsius otiumque publicum id enimvero pertinere. Tradunt, Archiepiscopum eam denuntiationem excepisse tranquillo animo mansuetoque vultu, ac ne verbo quidem commutato vno, vertisse patrium solum: patriam vniuersam, exceptis impijs, ita indoluisse, quasi capite in illo salus publica exulatum iret. Bergomum abiit, opportunitatem credo Urbis, & Ecclesiae illius secutus, quòd, & vrbs esset Venetae ditioris, & Ecclesia numeraretur inter Prouinciales alias, praesideque ac pastore tunc careret. Ibi, nec Regi Regijsue suspectum, in aliena terra, nec

in orba ciuitate desidem fore . Progressus igitur
quamplacidissime in eam partem , ad extrema
Mediolanensis agri, traiecto flumine quod inter-
luit, Bergomenſes eos populos, ceu Metropolim
alteram excolebat haud magnopere iam memor
Ecclesiae qua arcebatur, Pontifex Paulus, re co-
gnita sicuti gesta esset, ferire Apostolico fulmine
Regios parabat; estque ab eo inhibitus collatâ in
Oeconomi suspiciones culpâ: & Regiae litterae
propediem adfuturæ dicebantur, quae exsulem
honorificè reuocarent. Is, tertio mense postquam
vrbe exceſſerat, Bergomi moritur; atque allatis
in ipſo fere obitu literis, quae exſpectabantur,
Mediolanenſes, velut ereptum tertio iam ſibi Ar-
chiepiſcopum luxere. Innoxios Archinti mores,
& acceptam Coelo virtutem declarauere ea, quae
mortem inſecuta ſunt, & obitu in ipſo proteruia
Daemonum manifeſtè tumultuata eſt. Namque
inter caetera ſtudia proximis adiuuandis, & pro-
curandae multorum ſaluti, fuerat hic etiam ſpiri-
tus & confidentia Archinto, obſidentes mortalium
praecordia Daemonas euocare & pellere exorcif-
mis; multaeque nobiles palmae celebrabantur,
quas proſtigato ſic hoſte retuliſſet. Bergomenſi
negotiatori diuiti & honeſto filij fuere quinque
daemonijs obſeſſi totidem, & vnusquisque eorum
ab Daemone ſuo ita agitabatur, vt foeditatis &
vaccordiae certamen inter ipſos eſſe Daemonas
videretur. Lymphatorum certe aliorum nullum
vnquam vidiffe aiebant vrbiſ eius homines, quem
amentia

amentia & furore cum fratribus hisce compararent. Post irritas multas Exorcistarum artes & fallacia promissa, aggressus Archintus infelicem eam miserrimi parentis prolem: grandiores quidem quatuor exemit faunorum ludibrijs, minimus verò natu qui erat, pertinacius adhuc obsidebatur, & actus à Daemone in fugam, ex patria domo propriuerat sese, Mediolanumque peruenerat paulò antequàm Archiepiscopus moreretur. Secutus abeuntis vestigia filij pater, non equi velocitate, non solitudine sua potuit aequare furialem illius gradum, Mediolanique demum affecutus infelicem percunctatur quid ita consciuerit fugam. Respondit ex puerili ore Daemon: factum id esse importunitate Exorcistae, cuius violenta carmina stomacharetur. Neque enim, sicut ignobiliores alios spiritus ille pepulisset, ita vim eandem in se esse valituram. Dixerat haec, & paulò postea, compellato patre puer, momento, inquit, isto Archintus expirauit. Ei scilicet praefagio congruens deinde reperta est hora, qua Bergomi decesserat Archiepiscopus exul. Celebre per ea tempora negotium fuit, auxeratque rei admirationem reddita puero etiam huic salus postquam pater eum tumulto Pontificis admouit. Anno CIO IO LVIII. ad xv. Cal. Sextileis obiit Archintus precatus vltimis tabulis, vt sepulturae sibi locus Mediolani in Metropolitana Aede concederetur. Si id impetrare non posset, locum eundem in Basilica Thebaei Martyris Alexandri à Bergomensibus petebat.

tebat. Inſcriptionem quoque ſepulcro compoſuit ipſe manſuetudine eadem: ſcilicet, vt neque per ambitionem honores vltimos contempſiſſe videretur, neque propinqui vel amici, caritate in mortuum, vel adulatione in viuos ad inania delaberentur. Inſcriptio fuit in hunc modum. Hic eſt. titulus. monumenti. Philippi. Archinti. Archiepiſcopi. Mediolanenſis, Siue in patria, quod magis optarat, ſiue Bergomi tumularetur, retineri ſepulcralem cum titulum volebat. Cumque penſiles tumuli fierent tunc illuſtribus fere viris, deſpectans ſeſe infra cacteros, mandauit intra terrae viſcera cadauer abſtrudi pauperum ritu. Non idem populum ſenſus erga id quod vile adẽ ipſi & proiectum: certaminaque & lites ob cadauer extitere: Bergomenſes, quia, & viuo Archiepiſcopo terra illa ad exulandum placuiſſet, & ibi eſſet mortuus, vindicabant ſibi Pontificis reliquias. Ciuitas noſtra & natalium, & teſtamenti iure eaſdem repetebat. Pontifex Max. ex Alexandro Archinto fratre mortui cognita cauſa, precibus dedit huius, vt Mediolanum arca deportaretur: quae deportata & aperta, corpus illud, ſicuti compoſitum in ea fuerat, nulla corruptum tabe oſtendit: annuſque iam alter ab exceſſu exhibat. Conſiderantes huius Archinti inſtituta & mores animumque nonnulli, qui deinde D. Caroli Pontificatum, & Sancti Pontificis vitam, ab initio ad finem uſque, praefenteis & aſſidui Diuo ſpectauere, crediderunt, ſi vixiſſet ille diutius, neque prohibitus Pontificatu fuiſſet, formam

formam Ecclesiae; quam sub Borromaeo instaurari posterior aetas vidit, sub Archinto prius iam tunc fuisse renouandam, & Archiepiscopos duos, qui temporum successione coniungebantur, rerum exitu dissimiles, similitudine inter se animorum aptissime potuisse comparari. Ac sane mihi etiam intuenti Pontificalia rudimenta, quae posuerat Archintus, cum Sancti Sepulcri prius, deinde Salinarum Episcopus fuisset, multum pastoralis vigilantiae, multumque sollicitudinis ex ea minorum Ecclesiarum administratione occurrit. Quos ille spiritus, si ad huius, & Urbis & Prouinciae magnitudinem adiungere potuisset, credere licet, vel excolendis Ecclesiae rebus, occupaturum eum fuisse gloriae partem, quae tota in Borromaeum cessit, vel excultâ iam Ecclesiâ, purgataque per ipsum vrbe, maiorem aliarum rerum campum diuinis Borromaei artibus ita potuisse aperiri. Non quidem adierat ille traditos sibi populos, Etruscum illum priorem & Gallicanum alterum, Romanis nempe negotijs impeditus semper, & eodem retinente Pontifice, qui Ecclesiam vtramque mandarât. Caeterum, etiam absens omne pastorale munus impleuit: & quia Salinarum praecipue vrbi haereticae contagionis periculum ex finitima Galliarum peste aderat, conscripto ad homines eos Catechismo, ita firmavit erudiuitque gentem aduersus imminens malum, vt institutio ea praeferat elementa disciplinae, qua Sanctus Carolus postea constituit Metropolim hanc labantem. Infensus Ecclesiae corruptelis

corruptelis erat, nec ea morum parte Borromaeo ipsi dispar. Tradunt, obuius fortè Purpuratorum vni submisisse contemptim oculos, quia ille sui ordinis insignia non praeferret. Et sub Pauli III. obitum cum nouo Pontifici creando comitia haberentur, Collegio toti litteras obtulit scriptum habentes, quae vitia possent irrepere comitijs, & quomodo negotium id sanctissime administraretur. Amavit vnice Patriam, & ciuium ornandorum valde cupidus fuit, si quidem indolem aliquam virtutis praeferrent. Eo studio Franciscum Sfondratum Pontifici commendauit, quem amissa vxore aptum Ecclesiae rebus censebat: adeoque non est in ea existimatione deceptus, vt Cardinalis hic fieret, & illata semel in domum purpura multiplicaret honorem, fastigiumque etiam inferret illud vnde is honos datur. Namque Nicolaus Francisci filius item Cardinalis, ac deinde Pontifex Maximus fuit Tantum nobilissima Domus Archinto debet. Sed Angelum quoque Medicaeum qui paulo postea sub Pij IV. nomine regnaturus in Ecclesia erat, produxit, plurimumque adiuuit auctoritate testimonij, & consiliorum prudentia ac fide, quò certiore ad summa viam calcaret. Quae ipsa retuli, vt intelligeretur, habuisse Archintum istud etiam è Sancti Caroli moribus, vt ad summos Ecclesiae honores ipso potissimum duce atque adiutore clarissimi, & optimi ciuium peruenirent. Dabantque Archinto in id auctoritatem honores gesti, vita acta constanter, & cum dignitate, apud

Caesarem

Caesarem, apud Pontifices Max. gratia, consilia saepe pacis ac belli penes eum: & amplissimorum munerum emolumenta repudiarat. Talis viri morte, Caesarem ipsum, accepto nuntio, commotum fuisse aiebant, & Oeconomus succensuisse, cuius calumnia, & infestatione ille vexatus fuisset. Tertio post mense moritur etiam Caesar anno quinquagesimo octavo postquam natus erat. Eius memoriam mansuram in hominum animis & ore famae, quamdiu literae & homines manebunt, non recoluisse hoc loco, iniuria nostrae Urbis fuerit, quae ipsius armis exempta barbarico iugo, exculta saluberrimis institutis, muneribus privilegiisque aucta, & quod maximum omnium fuit, in Catholici Imperij corpus assumpta celebravit tanto luctu exsequias summi mortalium, quanta olim gratulatione aduentum eius celebrarat. Mediocre corpus ei, grata regio honore facies obtigerat. Bellator animus puero, nataque tot victorijs indoles, otij studia non perinde admauit. Sed litterae, & Philosophi sub alio nusquam Rege pulcrius fletere, incusabatq; ipse postea, quod non didicisset. Locutus est linguis omnium fere gentium, quibus imperavit, & naturae dono facundus erat. Multae secundae res ei, sed nec aduersa defuere per omnem vitam: orbemque terrarum ad vtrasq; vices quodammodo diuiserat ei fortuna, vt in diuersa parte contrarios euentus assignaret. Fuere dimicanti Caesari prosperarum rerum sedes, Italia, Germaniaeque, & Hispaniae Regna quoties rebellionem coeptauere.

America

America simul, & quà nouus orbis semiferis mortalibus habitatur, obnoxia vincenti Carolo semper fuere. Ambigui bellorum exitus per Graeciam, & Africam, Galliamque & Flandriam eadem, quasi sortis dispensatione contigerunt. Minus ad felicitatem fida pax ei semper fuit: semperque magnae rerum iniquitates, & magna discrimina laceffuere Caroli Caesaris gloriam, quoties quiescere voluerat. Pacem tamen ipsam sancte integreque administrauit, & arbitrium egit omnium ferè Europae rerum, propositi tenax ad cuncta quae destinauisset, Catholicae religionis defensor, qualem Ecclesia ipsa admirata est. Veluti proprium eius fuit, appeti coniuratorum insidijs & punire seu debellare coniuratos. Sic magni & occulti rebellium conatus, quos India, Hispaniaue, & Belgium & Neapolis dedere, sanxerunt exemplo suo per terras illas aeternam fidem: & exempla in omne aeuum ibunt. Aperto Marte vicit Franciscum I, Galliae Regem, captiuumque habuit domi & dimisit, quod gloriosius habitum est quàm etiam vicisse. Saxonem & Lantgrauium capita Germaniae furentis, sub iugum missos, & coactos accipere leges, viuere iussit, atque pristinam fortunam habere. Turcarum Imperatorem Solimanum nihil habentem ex barbaro praeter nomen & sectam, cum vniuersa prope barbaria coortum & armatum in spes vltimas afflixit clade, quam res Othomanae semper sentient. Ad auiti Imperij fines adiecit: Americam, & Mexici Regna, & Regna

gna Peruana, mortalitatemque illam, & alterum planè Mundum expertem salutis & caligini dannatum collustrauit Euangelij luce: Prouinciam, praeterea Mediolanum & Prouincias alias, quas deinde largiendo alijs constituit domos, quae nunc opulentiâ & maiestate Regum agunt. Vnico matrimonio contentus fuit, & spretâ ad extremum gloriâ, quam tantis rebus meruerat, deposito imperio quiescere voluit in piorum coetu, atque ibi mortalitatem expleuit, nondum ille quidem in termino brevis aevi mortalium, si iustum exigere cursum plenis annorum spatijs liceret: sed matura uerant senectam labores, & curae, delicata corporis constitutio laboribus impar, animi vigor assidue curas accersens: vnde nunc ingruerant morbi, & super caetera, non ferre erat insanos articulorum dolores. Annus, quo Caesar decessit, syderalis scientiae vanitate canebatur fatalis Principum Regumque funeribus, ciuitatum excidio, conuersioni rerum omnium humanarum, addebanturque minae aliae celestes, fulgura, terraemotus, & procellae cum multiplici strage hominum, & quicquid aliud pauet. Ei tam infaustae vaticinationi fidem adstruxerat Caesaris obitus, & crediderant prouinciae subiectae Catholico imperio defunctas se esse suis malis hoc ipso, quod mors propera Caesarem abstulisset. Parentauere Mediolanenses ita vt ob laetitiam triumphumue vllum nusquam, aliàs antea perinde spectaculo fuerit omnibus Insubriae populis ciuitas, quàm tunc ob moero-

rem fuit : & spectantium animos ab ipsa contemplatione moeroris auertebant funebrium operum sumptus , queis in luxuriæ faciem testati suum luctum Metropolitani erant . Orationem habuit Franciscus Crassus , tunc Senator postea Cardinalis eloquentiæ & dignitate vitæ per muneri .

